

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Naile BALTACI

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2015

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN HAYATI VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Naile BALTACI

Danışman: Doç. Dr. Hayri KAPLAN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Fatih Yahya AYZAZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Bekir TATLI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Recep TUZCU

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2015

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Hayri KAPLAN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

Üye: Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ

Üye: Doç. Dr. Bekir TATLI

Üye: Doç. Dr. Recep TUZCU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2015

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 20 / 11 / 2015

Naile Baltacı

ÖZET

MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Naile BALTACI

Doktora Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Hayri KAPLAN

Kasım 2015, 339 sayfa

Mehmet Feyzi Efendi 20. yüzyılın önemli Müslüman mütefekkirlerinden birisidir. Feyzi Efendi 28 Mart 1912 tarihinde Kastamonu'da doğmuş 4 Mart 1989 tarihinde Kastamonu'da vefat etmiştir. Gümüşlüce mezarlığında medfundur.

Feyzi Efendi'nin hayat safhalarını şu kelimeler özetlemektedir: Hubbî, cubbî, sukûtî, turâbî. O, "Ehl-i Sunnet ve'l Cemâat"ın prensiplerinin takipçisi olmuştur. Onun görüşlerinden birisi de müspet düşünme, müspet konuşma, müspet harekettir.

Biz bu çalışmamızda Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatına ve tasavvufî konulara dair görüşlerine yer verdik.

Çalışmamızın birinci bölümü Giriş Bölümüdür. İkinci Bölümde M. Feyzi Efendi'nin hayatını ve ilmi şahsiyetini ele aldık.

Üçüncü Bölümde Feyzi Efendi'nin (tövbe, mücahede, takva, vera', zühd vb.) tasavvufî makamlara dair görüşlerine yer verdik. Ayrıca bu bölümde tasavvufî kavramlar ve şahsiyetler hakkındaki düşüncelerine değindik.

Çalışmamız Sonuç bölümü ile noktalanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Feyzi Efendi, hubbî, cubbî, sukûtî, turâbî.

ABSTRACT**MEHMET FEYZI EFENDI'S LIFE AND HIS OPINIONS IN SUFISM****Naile BALTACI****Ph.D. Thesis, Department of The Basic Islamic Sciences****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hayri KAPLAN****November 2015, 339 pages**

Mehmet Feyzi Efendi is one of the important muslim thinkers in 20th century. Feyzi Efendi was born in Kastamonu on 28th March 1912 and he died in Kastamonu on 4th March 1989. His tomb is in Gümüçlüce graveyard now.

Feyzi Efendi's words that summarizes his life stages: Hubbî, cubbî, sukûtî, turâbî. He followed "Ehl-i Sunnet ve'l Cemâat (Ahl Sunnah Wal Jamaa/People of the Sunnah)". One of his ideas: Positive thinking, positive speaking, positive action.

In this study we discussed Feyzi Efendi's life and his opinions in sufizm.

The first chapter is the Introduction. In the second chapter, we reviewed Feyzi Efendi's life and his scientific personality.

In the third chapter, we discussed Feyzi Efendi's opinions of degrees to Sufism (tawbah, mucahede, taqva, vera', zuhd, etc.). In this chapter, we reviewed Feyzi Efendi's opinions in mystic concepts and personalities too.

The presented study has ended with Conclusion.

Keywords: Mehmet Feyzi Efendi, hubbî, cubbî, sukûtî, turâbî.

ÖNSÖZ

Tasavvuf kültürü “Allah âlimleri” veya “ârifler” olarak nitelenen, üstlendikleri irşad fonksiyonu itibariyle “peygamberlerin varisleri” konumunda görülen örnek şahsiyetlerle doludur.

Yaşadığı dönem ve bölgede ilmiyle, irfanıyla insanları aydınlatan, vefatının üzerinden 26 yıl geçmekle beraber öğrencileri, fikirleri ve örnek tavırlarıyla hala Anadolu topraklarında ismi hatırlanan kişilerden biri de Mehmet Feyzi Efendi’dir. Özellikle de doğduğu, yaşadığı ve defnedildiği Kastamonu, onu bir âlim, bir velî olarak yadettmektedir. Onun hayatı ve görüşleri hakkında bilimsel bir araştırma ürünü niteliğinde kapsamlı bir eserin henüz mevcut olmaması, tanıyanların bir kısmının kayd-ı hayatta bulunması, zamanla onun hakkında yazılan eserlerin sayıca çoğalmış olması, Mehmet Feyzi Efendi’nin tasavvufî görüşlerini ve tabiki onun hayatını bu tezimizde konu edinmeye bizleri teşvik etmiştir.

Bu bağlamda Mehmet Feyzi Efendi’nin vefatının ardından birkaç yıl içerisinde talebeleri tarafından yayımlanan eserler çalışmamızın temel kaynaklarından. Ömrünün son birkaç yılı içerisinde sözlerinin ve sohbetlerinin not edilmesine müsaade etmiş olması bu yazılı kaynaklarımızın kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Çünkü kırk yıl boyunca günde en az beş-altı saat sohbet ettiğini öğrendiğimiz bu zatın onca yıllık sohbetinin kayıt altına alınamamış olması büyük bir kayıptır. Vefat ettiği 1989’dan beri geçen zamanla birlikte, onunla yaşayan ve yakınında olan pek çok tanıyanı da dünyadan göçmüştür. Buna karşın Feyzi Efendi’nin sözlerinin bir izahı niteliğinde yazılmış olan ve sohbetlerini yıllarca dinleyen talebelerinin hafızalarındaki bilgilerini aktardıkları eserler mevcuttur. Bunlar arasında sekiz ciltlik *Feyizler* adlı eser başta olmak üzere Feyzi Efendi ile ilgili hatıraların toplandığı *Karanlıktan Aydınlığa* ve *Karanlıktan Nur’a* isimli hatırat kitapları ve Feyzi Efendi’nin sözlerinin toplandığı *Feyizli Sözler* isimli eser bize büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Ayrıca bazılarının yaşı seksene ulaşmasına rağmen Feyzi Efendi ile neredeyse 20-30 yıl birliktelikleri olmuş talebe ve ziyaretçilerle görüşmelerimiz bizim için gerçekten büyük şanstır. Kastamonu’da bu çalışmayı yapıyor olmamız, burada yaşayan ya da tatillerde baba evlerine gelip giden Feyzi Efendi’nin çocukları ve aile efradıyla görüşmemize ve onlardan bilgi almamıza imkân sağlamıştır. Bunun yanında Feyzi Efendi ile ilgili yayımlanan diğer çalışmalardan da yararlandık. Ulaştığımız yazılı ve şifahî kaynaklardan istifadeyle Feyzi Efendi’nin şahsiyeti,

yaşantısı, ilmî, fikrî ve manevî dünyası hakkında bir birikim ortaya koymaya ve onu anlayıp anlatmaya çalıştık.

“Birinci Bölüm” olan “Giriş” bölümünde konunun amacı, önemi, kapsamı gibi başlıklara yer verdiğimiz tezimizin, “İkinci Bölüm”ü doğumundan vefatına ve vasiyetine kadar kronolojik sıra takip edilerek yazılmış olan Feyzi Efendi’nin hayatını ele almaktadır. Bu bölümde ailesi ve soyu, tahsil hayatı, hocaları, tedrisat yaptığı yıllar anlatılmış ve inziva hayatında gerçekleştirdiği, sohbet yoluyla verdiği eğitim değerlendirilmiştir. Hayatını üç açıdan değerlendirdiğimiz Feyzi Efendi’nin kronolojik hayatının ardından yaşadığı dönemin sosyal durumunu ve verdiği mücadele ve karşılaştığı zorlukları anlatmaya çalıştık. Onun manevî dünyasına ve yoluna yönelik kendi izahlarına, sosyal hadiselerle dair yaptığı değerlendirmelere de yer verdik. Ayrıca onu tanıyanlarla yaptığımız görüşmelerden çıkardığımız bulgu ve bilgiler eşliğinde onun hakkında yazılmış eserlerde geçmeyen bazı yönlerine ışık tutmaya çalıştık.

Tezimizin “Üçüncü Bölüm”ünde Feyzi Efendi’nin tasavvufî makamlara dair yaptığı yorumlar, makamlar ile ilgili sözleri ve değerlendirmeleri yer almaktadır. Burada klasik kaynaklarımızın verdiği sıralamayı esas alarak “Tövbe” makamından “Marifetullah” makamına dek otuzdan fazla makam müstakil alt başlıklar halinde incelenmiştir. Feyzi Efendi’nin bu makamlarla ilgili sözlerini tek tek irdeleyip o makamı nasıl algıladığını ve tasavvufî açıdan nasıl yorumladığını değerlendirdik. Ayrıca her makamı tanıtarak o makamın ilgili ayet ve hadislerde ve klasik tasavvuf kaynaklarında nasıl geçtiğine dair bilgiler verdik. Üçüncü Bölümde ayrıca, Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde yer verdiği bazı tasavvufî kavram ve şahsiyetleri onlarla olan benzer ve farklı görüşlerini yine kendisinin yorumlarıyla vermeye çalıştık. Eserlerini okuduğu ve okuttuğu müellifler ve bunların Feyzi Efendi’ye tesirleri üzerinde durmaya çalıştık.

Son bölüm olan “Dördüncü Bölüm”de Feyzi Efendi’nin hayatı, tasavvufî yönü, manevî kişiliği, rehber ve önder bir şahsiyet olarak yaşadığı topluma etkileri, yetiştirdiği talebeler ve okuttuğu ilimlerle ilim ve irfan dünyamıza katkıları hakkında elde ettiğimiz sonuçları paylaştık.

Kastamonu’nun dolayısıyla ülkemizin manevî direklerinden kabul edilen Mehmet Feyzi Efendi’nin, hayatı ve görüşlerine dair elden geldiğince kapsamlı ve bilimsel bir çalışmayı ortaya koymayı hedeflediğimiz bu tez çalışmasında, bizi destekleyen danışman hocam Hayri Kaplan’a, birikimiyle ve tecrübesiyle yol göstererek yardımcı olan Burhan Baltacı’ya ve katkı veren herkese teşekkürü borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	Sayfa iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi ve Amacı	1
1.2. Konunun Kapsamı	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
1.3.1 Araştırmanın Yöntemi	2
1.3.2. Kaynaklar.....	4

BÖLÜM II

MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN HAYATI, İLMÎ VE MANEVÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı	13
2.1.1. Doğumu	13
2.1.2. Ailesi ve Nesebi	14
2.1.3. Çocukluğu.....	16
2.1.4. Gençlik Yılları	18
2.1.5. Askerliği	18
2.1.6. Askerlik Dönüşü ve Kastamonu Yılları.....	19
2.1.7. İhtiyat Askerliği	20
2.1.8. İhtiyat Askerliği Sonrası Kastamonu Yılları	20
2.1.9. Denizli Günleri	21
2.1.10. Kastamonu'da İlim ve Tedris Yılları	22
2.1.11. Afyon Günleri.....	24
2.1.12. İnziva Hayatı.....	24
2.1.13. Evliliği	26
2.1.14. 1960 İhtilali ve Sonrası	28
2.1.15. Hac Farızası	29
2.1.16. 1980 İhtilali ve Sonrası	31
2.1.17. Eşinin Vefatı	32

2.1.18. Vefatı	34
2.1.19. Vasiyeti	37
2.1.20. Kronoloji.....	38
2.2. İlmî ve Manevî Kişiliği.....	39
2.2.1. İlmî Yönü.....	39
2.2.1.1. Yaşadığı Dönem ve Sosyal Durum.....	39
2.2.1.2. Öğrenim Hayatı ve Hocaları	41
2.2.1.3. Hafız Ömer Efendi'nin ve Bediüzzaman'ın Feyzi Efendi'ye Tesirleri	45
2.2.1.4. Öğretim Hayatı	55
2.2.1.5. Evinin Odasına Astırdığı Levhalar	63
2.2.2. Manevî Yönü	67
2.2.2.1. Manevî Tahsil Hayatı.....	67
2.2.2.2. Kur'an Yoluyla Manevi İrtibatı ve Temsilî Kıraat	71
2.2.2.3. Tasavvuf ve Tarikatlara Bakışı.....	77
2.2.2.4. Günümüzde Tarikatlara Bakışı.....	88
2.2.2.5. Feyzi Efendi'nin Hususî Meşrebi ve İrşat Metodu	93
2.2.2.6. Feyzi Efendi'nin Meşrebinin Esasları	95
2.2.2.7. Silsile.....	97
2.2.2.8. Kerametleri.....	98
2.2.3. Kişilik Özellikleri ve Fikrî Yönü.....	102
2.2.3.1. Kişilik Özellikleri.....	102
2.2.3.2. Fikrî Yönü	110

BÖLÜM III

M. FEYZİ EFENDİ'NİN TASAVVUFÎ MAKAMLARA, KAVRAMLARA VE ŞAHSİYETLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

3.1. Tasavvufî Makamlara Dair Görüşleri	122
3.1.1. Tövbe	122
3.1.2. Mücahede.....	125
3.1.3. Halvet ve Uzlet	130
3.1.4. Takva	135
3.1.5. Vera'	140
3.1.6. Zühd.....	142

3.1.7. Samt	144
3.1.8. Havf/Haşyet	146
3.1.9. Reça	149
3.1.10. Hüzün.....	156
3.1.11. Tevazu.....	158
3.1.12. Fakr	162
3.1.13. Kanaat	167
3.1.14. Tevekkül	170
3.1.14.1. Avamın Tevekkülü.....	171
3.1.14.2. Havassın Tevekkülü.....	171
3.1.14.3. Ehassın Tevekkülü	171
3.1.15. Şükür.....	173
3.1.16. Sabır	175
3.1.16.1. Bela ve Musibetlere Sabır	177
3.1.16.2. Haramlara Karşı Sabır	177
3.1.16.3. İbadetler İçin Sabır.....	177
3.1.17. Yakın.....	180
3.1.18. Mürakabe	182
3.1.19. Rıza	184
3.1.20. Ubudiyet	186
3.1.21. Nefse Muhalefet.....	193
3.1.22. İrade	197
3.1.23. İstikamet	200
3.1.24. İhlas.....	203
3.1.25. Sıdk	208
3.1.26. Hayâ.....	212
3.1.27. Hürriyet.....	214
3.1.28. Zikir	218
3.1.29. Muhabbet	228
3.1.30. Cezbe	235
3.1.31. Fütüvvet	237
3.1.32. Feraset.....	240
3.1.33. Ahlâk.....	244
3.1.34. Cömertlik	251

3.1.35. Gayret	254
3.1.36. Edep	259
3.1.37. Sohbet	262
3.1.37.1. Allah Teâlâ'nın Sohbeti	267
3.1.37.2. Hz. Peygamberin sohbeti	270
3.1.37.3. Sadıkların ve Salihlerin sohbeti.....	273
3.1.38. Marifet	277
3.2. Tasavvufî Kavramlar Hakkında Görüşleri.....	285
3.2.1. Hayat Safhalarını İfade Ettiği Kavramlar	285
3.2.1.1. Hubbîlik.....	285
3.2.1.2. Cübbîlik	288
3.2.1.3. Sükûtlilik	291
3.2.1.4. Tûrâbîlik	293
3.2.2. Velayet ve Veli	294
3.2.3. Dem, Zaman, Bezm-i Elest, Ahd-i Misak	297
3.2.4. Rûya.....	300
3.2.5. Hayal.....	302
3.2.6. Keşf.....	304
3.2.7. Kalp.....	305
3.2.8. Kalbin Hastalığı.....	311
3.2.9. Taharet-i Kamile.....	314
3.2.10. Keramet.....	315
3.2.11. Şerh-i Sadr	316
3.2.12. Kutub	316
3.2.13. Melekût.....	317
3.3. Tasavvufî Şahsiyetlere Dair Görüşleri.....	318

BÖLÜM IV

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	330
ÖZGEÇMİŞ	339

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam
Bkz./bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dpn.	: Dipnot
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
MÜ	: Marmara Üniversitesi
Nşr.	: Neşreden
nu.	: Numara, numarası
r.	: Rûmî
s.	: Sayfa
sa.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
Sad.	: Sadeleştiren
SOBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfalar arası
Tah.	: Tahkik eden
ts.	: Basım tarihi yok
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vr.	: Varak
vs.	: Ve saire
ys.	: Basım yeri yok

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.Konunun Önemi ve Amacı

Mehmet Feyzi Efendi (1912-1989) Kastamonu'da yaşamış âlim, fazıl, veli bir şahsiyettir. Onu tanıyan yöre insanlarının da ifade ettiği üzere İstiklal Savaşı yıllarına rastlayan çocukluğunda ve sonrasında toplumda yaşanan sancuları hayatının her alanında hissetmiştir. Eğitim hayatı, dinî yaşantısı dönemin hadiselerinden etkilenmiş, prensiplerini ve doğrularını taviz vermeden yaşayabilmek adına pek çok sıkıntılar çekmiştir. Dinî hassasiyetleri sebebiyle bütün bu zorluklara katlanmış olan Feyzi Efendi, hiçbir şahsî menfaat gözetmeksizin dinî değerlerin toplum vicdanından silinmemesi için bir çabanın içine girmiştir. Yaptığı iş, âlimlere hizmet etmek, ilim öğrenip öğretmek, Kitap ve sünnet nasıl öngörüyorsa insanları o yönde irşat etmektir. Bunun için evinin bir odasını okul gibi kullanıp yüzlerce insana ders vermiş ve onları sohbet yoluyla eğitmiştir. Herhangi bir işle, meslekle meşgul olmamış, az bir kira geliri ile geçimini sağlamıştır. Bütün zamanını Allah'ın kullarına hizmet uğrunda harcamış, kırk yılı aşan bir süre cuma namazları dışında evinden çıkmamıştır. Yetiştirdiği insanlar toplumun hangi kesiminden olursa olsun, tahsili, mesleği ne olursa olsun Feyzi Efendi'den etkilenmişler, ilim ve marifet kazanmışlar; öğrendiklerini samimiyetle yaşayan, müspet, topluma faydalı insanlara dönüşmüşlerdir. Feyzi Efendi kendisini ziyarete gelen, seven, sayan herkesi ve bütün Kastamonu'yu kucaklamıştır. *"Tanıdığımız tanımadığımız bütün müminler kardeşimizdir. Onlara dua etmek vazifemizdir."* yaklaşımıyla toplumu birleştirici, yapıcı, birlik ve beraberliğe sevk edici, bütünlüğü bozup fitneye ve ayrılığa neden olacak her türlü olumsuzluktan sakındırıcı telkinlerde bulunmuştur. Onun, yıllarca devam eden bu emekleri sayesinde yaşadığı yörede ve civarında şuurlu, dindar, itikadî sapması olmayan, aşırı fikir ve cereyanlara kapılmayan, vatan ve milletini seven mutedil bir toplum meydana gelmiştir. O, Kur'an'ı öğretmek için neredeyse ömrünü vakfetmiştir. Mütevazılığı ve samimiyeti, itidali ve sükûneti, temizliği ve nezaketi, sabır ve tahammülü, güzel ahlâkı, sünnete riayeti onun şahsında müşahede etmiş olan yöre halkının ifadesiyle onun en büyük kerameti, odasına misafir olarak gelenlerin aklına takılan her soruların cevabını, sormaya gerek kalmadan vermesidir. Onun yanında cennetin huzurunu hissettiklerini söyleyenler, tekrar o

atmosferi yaşamayı özleyerek yine gelmek istemişlerdir. Yanından memnuniyetsiz ve kırılgan ya da mutsuz ayrılan olmadığı gibi ondan incinen de olmamıştır. Birçoklarının gözünde o, toplumun ihtiyaç duyduğu bir dönemde ilahî bir destek gibi algılanmış, eşine ender rastlanabilecek bir insan-ı kâmil, muhakkik bir âlimdir. Toplum hafızasında bu şekilde yer eden bir şahsiyet tabii ki bilimsel bir araştırma konusu olabilir. Biz de bütün yönleriyle olmasa da Mehmet Feyzi Efendi'yi hayatı ve tasavvufî görüşleri bağlamında araştırma, tanıtma amaçlı bu çalışmayı, gerekli ve faydalı bir çalışma olarak düşündük.

1.2.Konunun Kapsamı

Çalışmamızın başında Feyzi Efendi'nin hayatına dair detaylı diyebileceğimiz bilgiler yer almaktadır. Hayatını kronolojik sırayla yazarken başından geçen önemli hadiseler de yer verdik. Konuyla ilgili hatıraları bazen dipnot bazen de asıl metin içerisine alarak Feyzi Efendi'nin olaylar karşısındaki tepkisini, davranış tarzını ve bakış açısını tespit etmeye çalıştık.

Feyzi Efendi'nin tasavvufa dair görüşlerini, tasavvufî makamlar bazında ele aldık. Bu makamların tertibinde klasik tasavvuf kaynaklarındaki tertibe riayet etmeye çalıştık. Makamlara değinirken o makamla ilgili ayet ve hadislerle yer verdik. Ardından Feyzi Efendi'nin sözlerinde o makama yüklenen anlamı ortaya koyduk. Feyzi Efendi'nin sözlerini klasik tasavvuf kaynakları ile karşılaştırıp benzerlik ve farklılıkları tespit etmeye çalıştık. Ayrıca, örnek olabilecek hatıraları da makamlar içerisinde değerlendirdik.

Başka illerde yaşamaları sebebiyle birebir görüşme imkânı bulamadığımız için bazı sözlü kaynaklara da e-posta yoluyla veya telefonda bilgi almak suretiyle ulaşabildik.

1.3.Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

1.3.1 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda yazılı kaynaklara ve yaptığımız görüşmeler çerçevesinde sözlü kaynaklara başvurduk.

Feyzi Efendi'nin hayatını ve ilmi yönünü kendisi hakkında yazılan kitaplardan, kaynaklarda yer almayan noktaları ise sözlü kaynaklara başvurmak suretiyle kronolojiye riayet ederek yazdık. Feyzi Efendi'nin kaynaklara doğrudan yansımayan tasavvufî yönü

ile tasavvuf ve tarikatlara bakışını, dolaylı olarak eserlerden ve yaptığımız görüşmelerle tespit etmeye çalıştık.

Bunun yanında ilk dönem klasik kaynaklarımızdan başlayarak önemli tasavvuf eserlerini, onlardaki tanım ve görüşleri inceleyerek çalışmamızda kullandık. Özellikle kavramların tanımlarında, Ethem Cebecioğlu tarafından yazılan sözlüğü kullandık. Bu sözlük her ne kadar *et-Ta'rifât*'a ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sine atıflar yapsa da biz bu eserlerin aslına müracaat ederek kelimeyi ayrıntılı olarak ele aldık. Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde yer verdiği tasavvufî şahsiyetlerin, okuduğu, okuttuğu ve referans olarak gösterdiği âlimlerin eserlerine de müracaat ederek verilen bilgi ve görüşlerin aslına ulaşım dipnotlarda belirttik.

Çalışmamızın hazırlanmasında şekil yönünden Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2015 yılının Haziran ayında hazırlanan “Tez Yazım Kılavuzu” esas alınmıştır. Metin içinde ismi geçen müelliflerin vefat tarihlerini her bölümün ilk geçtiği yerde verdik. Dipnotlarda kullandığımız klasik kaynakların ilk geçtiği yerde müelliflerin tam künyeleri ile vefat tarihlerini ve çeviren, neşreden gibi esere ait diğer bilgileri verdik. Kaynakça kısmında kılavuza uygun olarak önce yazar soyadı, adı, kaynağın basım yılını verdikten sonra adını ve varsa çevireni vs. ile baskı yerini ve diğer bilgilerini kaydettik. Tezin yazımında genel anlamda kılavuza uymakla birlikte Temel İslâm Bilimleri sahasının yaygın kabullerine de dikkat etmeye çalıştık. Dipnot uygulamasını metin içi, satır arasında vermek yerine sayfa sonunda, numaralandırarak verdik. Dipnotlarda, yararlandığımız eserlerin ilk önce yazar isimlerini -varsa- meşhur künyelerini, eserlerin orijinal isimlerini, sonra çeviri vs. bilgilerini yazdık. Kaynağını kullandığımız müelliflerin vefat tarihlerini, kaynağın ilk geçtiği dipnotta ve kaynakça kısmında hicrî ve miladî olarak verdik. Tez içinde söz edilen ayet ve hadislerin metinlerini gerekiyorsa metin içerisinde gerekli değilse ya dipnotlara aldık ya da ayet ve hadislerin Türkçe çevirilerini vermekle yetindik. Bu yolla okuyucuya kolaylık sağlamaya çalıştık. Tez metninde yer alan müellif isimlerinin ardından, her bölümün ilk geçtiği yerde hicrî ve miladî olarak vefat tarihlerini (.../...) şeklinde verdik. Eğer bir şahsın doğum ve ölüm tarihleri verilmişse bunu (...-...) şeklinde gösterdik. Bu tarih hicri ise “h.”, miladi ise “m.”, rumi ise “r.” harfi ile gösterdik. Kaynak isimlerinde eserin her kelimesinin ilk harfini büyük yazmakla beraber edatları küçük harfle belirttik. Yine tez metninde ve dipnotlarda kitap isimlerini italik olarak yazdık.

1.3.2. Kaynaklar

Mehmet Feyzi Efendi hakkında müstakil olarak kitap, tez, makale, tebliğ, gazete-dergi yazısı ve benzeri yayımlar yanında müstakil başlıklar altında kendisinden söz edildiği pek çok yayım da mevcuttur.

Araştırmamıza temel olarak Feyzi Efendi'nin talebeleri tarafından yazılan, sözlerinin ve görüşlerinin ifade edildiği ve onunla görüşenlerin hatıralarının toplandığı eserler kaynaklık etmiştir. Bunun yanı sıra başta aile fertlerinden bazıları olmak üzere Feyzi Efendi ile iletişim içinde olan talebe veya ziyaretçilerle görüşmelerimiz ve onlara yönelttiğimiz sorulara verilen cevaplar bizim çalışmamıza ışık tutmuştur. Vefatından (1989) bu yana 27 yıla yakın bir süre geçtiği için Feyzi Efendi'nin yaşlıları ve onu tanıyanların büyük bir kısmı ahirete irtihal etmiştir.

Feyzi Efendi'nin sağlığında sohbetlerinde az da olsa not tutan kimseler olmuştur. Bazıları da dinlediği sohbeti evine gidince yazmaya çalıştığını söylemektedir. Genel olarak muhatabıyla tam bir iletişim içinde olmayı önemseyen Feyzi Efendi, önceleri not tutulmasını istememiştir. Ömrünün son birkaç yılında sözlerinden bazılarının yazılmasına müsaade etmiştir. Vefatından sonra bu şekilde oluşan notlardan hareketle çeşitli kitaplar neşredilmiştir.

Biz burada kendisi hakkında yazılmış olan kitaplar ve bu kitapların içerikleri hakkında bilgi vermeye yetineceğiz.

Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar

Musa Özdağ tarafından kaleme alınan *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*¹ adlı iki eserin birlikte yayımlanmasından oluşan bu eser, Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatını bir roman üslubu içerisinde anlatmaktadır. Çocukluğundan başlayarak hayatının bütün evreleri, yetişme dönemi, hocaları ve yaşadığı olaylar, evliliği ve sonraki hayatı kronolojik bir sistem takip edilerek vefatına kadar ele alınmıştır. Bu eser, Feyzi Efendi'nin sağlığında verdiği bilgiler ve anlattığı hatıralardan yola çıkarak yazılmıştır.

Eserin ikinci kısmında yer alan *Feyizlerden Damlalar* adlı bölüm, aynı isimle daha önce basılan eserin konularına göre yeniden tasnif edilmiş şekli olup, Feyzi Efendi

---

¹ *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi* ilk olarak Kastamonu Belediyesi'nin bir kültür hizmeti olarak basılmış, daha sonra ikinci baskısı Kastamonu'da yapılan eserin üçüncü baskısı Kutlu Bilgi tarafından *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar* adıyla yayımlanmıştır (2010). İlk baskısı müstakil olarak yapılan (İstanbul 1994) *Feyizlerden Damlalar* ise adı geçen esere ilave edilmiştir.

hayatta iken yazıya dökülmüş sözlerini ihtiva etmektedir. Kitabın sonuna Feyzi Efendi'nin sıkça yaptığı dualara bir örnek ve fotoğraflarından bazıları eklenmiştir.

Feyizler (*Mehmed Feyzi Efendi'den Feyizler I-VIII*)

Feyizler, Musa Özdağ tarafından önce deftere yazılmış ve yazılan iki defter sağlığında Feyzi Efendi'ye Özdağ tarafından okunarak tashih ettirilmiştir. Daha sonra Özdağ, *Feyizler* serisine devam ederek Feyzi Efendi'nin cümlelerini izah etmiştir. İlahiyatçı kimliği de bu sözlerin dinî altyapısını ifade etmesine yardımcı olmuştur. Bu şekilde sekiz cilde ulaşan *Feyizler*, en önemli kaynaklarımızdan birisidir. Özellikle tasavvufî makamlar konusunda çok yararlandığımız bu eserden başka Feyzi Efendi'nin makamlarla ilgili görüşlerini net olarak bize yansıtacak bir kitap elimizde mevcut değildir. Özdağ eserinde Feyzi Efendi'nin söz ve görüşlerine belli bir sistem içerisinde yer vermiş, yer yer de sohbetlerinde dinlediklerinden özetler aktardığını ifade etmiştir. Biz Feyzi Efendi'nin görüşlerini bazen Özdağ'ın cümlelerinin içeriğinde bulduğumuz için ondan çok sık nakil yapmak durumunda kaldık. Çünkü bazı yerlerde konu örüntüsü Özdağ ile Feyzi Efendi'nin sözlerini ayırmaya müsait olmadı. Siyak sibak bütünlüğünü bozmamak adına, ifadelerin altında yatan manaları aktarabilmek için sıklıkla Özdağ'ın aktarımlarına başvurmak zorunda kaldık.

Aynı durumu Feyzi Efendi'nin kaynaklara yansımayan tasavvufî meşrebi ve düşünceleri konusunda yaptığımız görüşmede de yaşadık. Bu görüşmelerde, bir sözlü kaynak olarak Özdağ bize, Feyzi Efendi'yi yirmi yıl boyunca dinlemiş bir talebe sıfatıyla anlattı. Biz de bu konuları onun ağzından dinlediğimiz şekliyle yazdık.

Musa Özdağ tarafından yazılan *Feyizler* Mehmet Feyzi Efendi'nin sözleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu sözler konu başlığı yapılarak, bağlamları ve içerdiği mesajlar, dinî ve tasavvufî terminoloji içerisinde tek tek ele alınarak Özdağ tarafından izah edilmiş ve daha net anlaşılması sağlanmıştır. Bu eserin her bir cildine içerik olarak değinmek istiyoruz.

Feyizler-I

Feyizler'in birinci cildi içerisinde on üç söz açıklanmış olup Feyzi Efendi'nin dinî, millî ve sosyal hayata dair düşüncelerini de ifade eden sözleri yer almaktadır. Vatan ve millet mefhumu ile ilgili görüşleri ve toplumun o dönemde yaşadığı, günümüzde de günceliğini koruyan problemlere, çözüm önerileri bu ciltte yer alan sözlerde mevcuttur.

Feyizler-II

14-18. Feyizler bu ciltte izah edilmektedir. "Kalbin ıslahı" konusuyla başlayan eser "kaza ve kader karşısında edep", "iman ve nifak erbabı", "maddi ve manevi temizlik", Kur'ân'ın anlaşılmasında manevi temizlik ve rolü", "vahdet-i vücud ve vahdet-i şuhud", "şuhudi tefsir", "güzel ahlâk" gibi konuları Feyzi Efendi'nin sözlerinden yola çıkarak izah etmektedir. Konular izah edilirken ayet ve hadisler temel alınmaktadır. Bunun yanı sıra eserde, Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*'ine, *Hikem-i Ataiyye* gibi tasavvufi eserlere, *Mesnevî* ile çeşitli tefsir ve hadis kaynaklarına atıflar yapılmaktadır. Eserde iman, ibadet ve ahlâka dair temel teşkil edecek bilgiler verilmiş yer yer kalamî konulara açıklık getirilmiştir. Burada verilen bilgiler okuyucunun temel seviyede faydalanacağı kadar olup kısa başlıklar halindedir.

Feyizler-III

Bu eser 19. Feyiz ile başlamaktadır. Dini meselelerin hem usul hem fûru, derin deliller ve parlak felsefî bir altyapı içerdiğine dair bir feyizdir. İlk yaratılış ve Hz. Âdem'in var edilişi ile başlayan izahlar berzah, kıyamet, mizan ve ahirete dair hususlarla birlikte ele alınmıştır.

20. Feyizde ele alınan konu "marifetullah"tır. Marifet'in e'fal, esmâ, sıfat ve zât boyutu hakkında bilgi verilmiş, eserde marifet ehlinin özellikleri geniş olarak yer almıştır.

Feyizler-IV

Feyizler serisinin bu cildinde "nübüvvet ve velayet" konuları ele alınmıştır. Feyzi Efendi'nin "Nübüvvet, risaletin ibtidası, velayetin müntehasıdır." sözü temel alınarak tasavvufi literatür ve sistem doğrultusunda tövbe makamından başlayarak mücahede, halvet, uzlet, takva, vera, zühd, samt, havf, recâ, hüzn, kanaat, tevekkül, şükür, sabır, yakîn, mürâkabe, rıza, irade, istikamet, ihlâs, sıdk, hayâ, hürriyet" makamları sırayla ele alınmış, nefsin mertebelerine yer verilmiştir. Konular ele alınırken diğer tasavvuf kaynaklarında olduğu gibi tanımlara yer verilmiş, bunun yanı sıra Feyzi Efendi'nin bu makamlar hakkındaki görüşleri kaydedilmiştir. Yine ayet ve hadislerle konular zenginleştirilmiş ve peygamberlerden örnekler getirilmiştir. Ara ara tasavvufun temel kaynağı olan eserlere başvurulmuş özellikle tasavvufî makamlar anlatılırken Kuşeyrî'nin *er-Risâlesi*'nden alıntılar yapılmıştır.

Feyizler-V

Bu eserde tasavvufi makamlara devam edilmektedir. Kitapta "zikir, fütüvvet ve firaset" konularına yer verilmiştir. Zikir bütün yönleriyle ele alınmış, "muhabbet"

makamına da yer verilmiştir. Bu ciltte muhabbet makamının da etkisiyle olsa gerek duygusallık oldukça ağır basmış, Allah ve peygamber sevgisi ve bu sevgileri aşk boyutunda yaşayan tarihteki şahsiyetlere yer verilmiştir.

Feyizler-VI

Bu kitapta da tasavvufî makamlara devam edilmekte ve "ahlâk, cömertlik, gayret" konuları anlatılmaktadır. Feyzi Efendi'nin "Mişkât-ı Nübüvvetten uzaklaştıkça, cehil ve zulmet kapladı, hürmetsizlik baş gösterdi." sözü ışığında Hz. Peygamber'in hem dini hem sosyal misyonu ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bundan hareketle Osmanlı'nın çöküş nedenleri, II. Abdülhamit, dinde reform gibi toplumsal nitelikli konularla bağlantı kurulmuş ve dinin aktif hayata etkisi değerlendirilmiştir. Bunun yanında eser Hz. Peygamberin "beşir, nezir, Allah'a çağırıcı, yol gösterici" diye Kur'an'da zikredilmiş bazı özelliklerini açıklayan bilgiler ihtiva etmektedir.

Feyizler-VII

Doğuş Yayınları tarafından basılan bu kitapta, Mehmet Feyzi Efendi'nin sohbet-i nebeviye ile ilgili bir sözü serlevha yapılmıştır. Buradan yola çıkılarak "sohbetin insan üzerindeki etkisi, risalet ve nübüvvet mesleğinin icrasında yer alan ana görevler, Kur'an'ın okunması ve Kur'an'ın içeriğine" dair birçok konuya yer verilmiştir. Feyzi Efendi'nin "Ubudiyet, kulluk en yüce mertebedir." sözü ile bu meyanda kişide bulunması gereken vasıflar, Hz. Peygamber'in sünneti ve örnekliği üzerinde durularak ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Feyizler-VIII (Tuzaklar ve Uyarılar)

Musa Özdağ'a ait olan *Feyizler* serisinin son halkasını oluşturan bu eser, *Tuzaklar ve Uyarılar* üst başlığı ile neşredilmiştir. Bu kitaba içeriğini veren Feyiz "cin ve insan şeytanları ve bunlara karşı koyma yolları" ile ilgili Feyzi Efendi'nin cümlesidir. Cin ve şeytan kavramlarına dair çok ayrıntılı bilgiler verilmiş, kurdukları tuzaklar tanıtılmış ve korunma yolları önerilmiştir. Bu eserde "vasat ümmet" kavramına değinilmekte ve açıklanmaktadır. Riya ve riyadan kaçınma yolları ile ilgili tavsiyeler içermektedir. Son olarak "*Evliya görüldüğünde Allah hatırlanır.*" hadisi ile ilgili Feyzi Efendi'nin yorumu ve evliyanın vasıfları izah edilerek eser sona ermektedir. Bu kitapta şeytanın isim ve sıfatlarını içeren tüm kelimeler ele alınmış, önce sözlük anlamları verilmiş sonra da o bağlamda şeytanın nasıl tuzaklar kurduğu ve bu tuzaklardan korunma adına yapılması gerekenler izah edilmeye çalışılmıştır.

Karanlıktan Aydınlığa

Hayattayken Mehmet Feyzi Efendi ile görüşen, sohbetinde bulunan veya herhangi bir vesile ile teması olup hatırası bulunan kimselerin hatıraları ve Mehmet Feyzi Efendi'nin sohbetlerine dair görüş ve düşünceler Şaban Kalaycı (Muzaffer Ertaş)² tarafından bu kitapta derlenmiştir. Bu kitap Feyzi Efendi'nin hatıralarına ulaşabilme konusunda elimizdeki en geniş eserdir. Feyzi Efendi'nin vefatından 6-7 yıl sonra basılmıştır. Bu sebeple de henüz hayatta iken Feyzi Efendi'yi tanıyan ve talebesi olan ya da ziyaret eden birçok kişiye ulaşma imkânı olmuştur. Feyzi Efendi'den nakil yapan insanların bazısı onu sürekli dinleme imkânına sahipken bazısı ömründe birkaç kez görmüş kişiler olabilir. Bu sebeple anlatılanlardan kesin bir yargıya varmak, muhatabın sübjektif bakışını ayıklayarak Feyzi Efendi'nin düşünceleri konusunda hüküm vermek, ilmî olarak zorlaşmaktadır.

Karanlıktan Nur'a

Şaban Kalaycı (Muzaffer Ertaş) tarafından hazırlanan bu eser de aynı içeriğe sahip olan *Karanlıktan Aydınlığa* adlı eserin devamı niteliğindedir. *Karanlıktan Aydınlığa* isimli eserin gördüğü ilgi sebebiyle yazar, hatıraları derlemeyi sürdürmüş ve ikinci bir eser ortaya konulmuştur. Bu iki kitabın toplanmış olması, Feyzi Efendi'nin vefatından 26 yıl sonra onun hakkında tarafımızdan bir tez çalışması yapılması yönünde bizleri cesaretlendirmiştir. Çünkü yazılan bu eserler olmasaydı onu tanıyanların birçoğunun aramızdan ayrıldığı bunca yıldan sonra Feyzi Efendi hakkında bilgi elde etmemizi son derece zor hale getirecekti.

Şaban Kalaycı tarafından yayına hazırlanan *Karanlıktan Aydınlığa* ve *Karanlıktan Nur'a* adlı hatırat kitapları, Feyzi Efendi'yi bize en çok yansıtan eserler olmuştur. Tabii ki hatırayı veren kişilerin algısı, olayı hatırlama düzeyi, tahsil ve anlama seviyesi, kendi bakış açısı gibi etkenler bu hatıralardan objektif bir sonuç çıkarmamızı zorlaştırmaktadır. Ama hatıraların sayıca çok olması, onlarca insanın birbirine benzer nitelikte, birbirini tamamlayıcı, destekleyici, teyit edici bilgiler vermesi, anlatılan hatıralar içinde çelişkili ifade olmayışı, herkesin Feyzi Efendi'yi aynı yönde ve aynı doğrultuda algıladığı düşüncesini uyandırmaktadır. Bu da bizi doğruya yakın derecede fikir sahibi kılmaktadır. Zaten dinleyicilerin içerisinde profesör düzeyinde ilim adamları, öğretmen, din görevlisi, müftü, vaiz, tıp doktoru, mühendis gibi her meslekten insan vardır. Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen bu ziyaretçi profili;

² "Şaban Kalaycı" adı, Mehmet Feyzi Efendi'nin talebelerinden Emekli Eğitimci ve Yazar Muzaffer Ertaş tarafından kullanılan müstear bir isimdir.

esnaf, sanatçı, siyasetçi, tüccar ayırımı olmadan her kesimden insanı kapsamaktadır. Bütün bu insanlar, Feyzi Efendi hakkında ortak bir kanaat belirtmişler; onun, kerametleri aşikâr bir veli, ilmi ledün sahibi bir kimse, farklı sahalara da vukufu olan bir din âlimi olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır.

Feyiz Pınarı Sempozyumu

Eserde, 1998 yılında Mehmet Feyzi Efendi'yi anma haftasında düzenlenen panele konuşmacı olarak katılan şu dört panelistin tebliğleri yer almaktadır:

1. Rafet Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti.”

2. Ahmet Rıfat Güzey, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Dini ve Sosyal Hayat İçin Ele Aldığı Bazı Konular.”

3. Musa Özdağ, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Manevi Kimliği ve Tasavvufi Yönü.”

4. Kemal Topçu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Sosyal İlişkileri.”

Konuşmacı olan bu dört şahsın her biri hem ilahiyatçı kimlikleriyle hem de Feyzi Efendi'nin talebeleri olarak onu değişik yönleriyle anlatıp aktarmaya çalışmışlardır.

Feyizli Sözler

Feyizli Sözler isimli eser Rafet Küllüoğlu tarafından yayına hazırlanmış, Feyzi Efendi sağken sohbetinde tutulan notların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. *Feyizlerden Damlalar* gibi bu kitabın da en önemli özelliği, içinde sadece Feyzi Efendi'nin ağzından çıkan sözler olması, başkasına ait sözlerin bulunmamasıdır. Bu da bize yalın olarak Feyzi Efendi'nin cümlelerine net bir şekilde ulaşma olanağı sunmaktadır. Bazı sözlerin siyak veya sibakı yarım kalmış olsa da diğer eserlerle bu tamamlanabilmekte, eserler birbirini desteklemektedir.

Üç Feyizli Nur

Necmettin Şahiner tarafından kaleme alınan bu kitapta Bediüzzaman'ın "Feyzi" isimli üç talebesinin hayatı anlatılmaktadır. Bunlar Ahmet Feyzi, Mehmet Feyzi ve Hasan Feyzi'dir. Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatına 19-92. sayfalar arasında yer verilmiştir. Buradaki bilgiler de *Feyizler*, *Karanlıktan Aydınlığa* ve *Karanlıktan Nur'a* isimli eserlerden derlenmiştir. Ayrıca müellif tarafından Mehmet Feyzi Efendi ile ilgili *Risâle-i Nûr*'da yer alan mektuplara ve Bediüzzaman'la alakalı hatıralara özel bir yer ayrılmıştır. Eserde müellifin kendi görüşmesine dair hatıralar da yer almaktadır. Bu kitapta Feyzi Efendi'nin birçok yönünden sadece biri olan *Risâle-i Nûr* ve Bediüzzaman

eksenli bilgiler seçilerek toplanmıştır. Bu nedenle bütüncül olarak Feyzi Efendi'yi tanıtmada noktasında eksik kaldığını söyleyebiliriz.

Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi

Eser İhsan Atasoy tarafından 2009 yılında neşredilmiştir. Kitapta, Mehmet Feyzi Efendi'nin Bediüzzaman ile birlikte Kastamonu'da geçirdiği yedi yıllık süreç anlatılmaktadır. Bediüzzaman'ın sürgün yılları, Kastamonu'daki talebeleri, Feyzi Efendi'nin hayatı, Bediüzzaman'dan sonraki yılları aktarılmış, ziyaretçilerin dilinden hatıralara yer verilmiştir. Eserde Feyzi Efendi'nin sözlerinden alıntılar da yapılmıştır. Sonunda ise Feyzi Efendi'nin Bediüzzaman'ın isteği üzerine *Asây-ı Musâ* adlı eserine yazdığı lugatçe yeni harflerle yer almaktadır. Bu eser yukarıda ismini verdiğimiz *Karanlıktan Aydınlığa ve Karanlıktan Nur'a* eserlerinden büyük ölçüde faydalanmıştır. Bunu, kitaplar incelenirken karşılaştığımız benzerliklerde görmüş bulunmaktayız. Ayrıca yazarın *Risâle-i Nûr* talebeleriyle Feyzi Efendi hakkında yaptığı görüşmeler de kitapta yer almaktadır. Kitapta dipnot kullanılmamış olması önemli bir eksiklik ve ilmî çalışma yapanların istifadesini zorlaştırmaktadır.

Kastamonu Fedakârları

Ahmed Özer tarafından kaleme alınan bu eserde Feyzi Efendi'nin sadece *Risâle-i Nûr* bağlantılı hatıraları diğer yönlerinden ayıklanarak okuyucuya sunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Feyzi Efendi'nin çok yönlü kimliği ve farklılıkları göz ardı edildiği için çok eksik bir Feyzi Efendi imajı ortaya çıkmaktadır. Son olarak zikrettiğimiz bu üç eserde hemen hemen birbirinin aynı olan bilgi ve hatıralara rastlamak mümkündür. Feyzi Efendi'nin ardından toparlanan hatırat kitapları ve sözlerinin yayınlandığı ilk eserler bu son çıkan kitaplara kaynaklık etmiştir. Her ne kadar referans kullanılmasa da benzerlik gözden kaçmamaktadır.

Diğer Yayınlar

Yukarıda sıralanan bu eserlere ilaveten *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*,³ *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*⁴ gibi çeşitli ansiklopedik eserlerde; *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler*,⁵ *Kastamonu Velileri*⁶

³ Burhan Baltacı, “Şallıoğlu, Mehmet Feyzi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, XXXVIII, 310.

⁴ Ethem Cebecioğlu, “Mehmed Feyzi Efendi,” *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Şule Yayınları, İstanbul 1995, X, 291-293.

⁵ Fazıl Çifci, *Kastamonu Camileri - Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler*, Ankara 1995, s. 249-252.

⁶ Ahmet Yaşar Zengin, *Kastamonu Velileri*, İstanbul 2003, s. 143-163.

gibi Kastamonu'ya dair çalışmalarda,⁷ müstakil birer başlık açmak suretiyle, Mehmet Feyzi Efendi'ye yer verilmiştir. Çeşitli sempozyumlarda da hayatı ve çeşitli görüşleri tebliğ olarak sunulmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu tebliğler şunlardır:

Bekir Tatlı, “Türk-İslâm Davasının Büyük Mütefekkeri Mehmet Feyzî Efendi (ö. 1989) ve Türk Dünyasına Birlik Reçetesi: İslâmiyet Ruhumuz, Türklük Bedenimizdir”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi –Gönül Sultanları Buluşması-*, Eskişehir 2014.

Tatlı, “İslâm Garip Başladı Ve Sonunda Garip Hale Dönecek; Gariplere Ne Mutlu!” Hadisine Orijinal Bir Bakış Açısı Getiren Mehmet Feyzî Efendi'nin Peygamber ve Sünnet Anlayışı”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları-*, Kastamonu 2014.

Burhan Baltacı, “Mehmet Feyzî Efendi'nin Kur'ân'ı Anlama İlkeleri ve Kur'an'dan Yaptığı İktibasların Tefsir Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları-*, Kastamonu 2014.

Baltacı, B., “Dinî ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet: Mehmet Feyzî Efendi”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi –Gönül Sultanları Buluşması-*, Eskişehir 2014.

Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve Görüşleri”, *Kastamonu Lahikası Sempozyumu*, Kastamonu 2015.

Baltacı, B., “Türk Tefekküründe İnanç ve Fikir Yönüyle Bütüncül Bir Din Anlayışı -Mehmet Feyzi Efendi'nin Düşünce Sistemi-,” *Türk Tefekkür Dünyası Bilgi Şöleni*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli 6-7 Aralık 2012.

Baltacı, B., "Son Devrin Önemli Âlim ve Mütefekkerlerinden Mehmet Feyzî Efendi -Referans Değerlere Bir Katkı-", Medeniyet İnşası Türkiye Vizyonu Kongresi - Referans Değerler, Kurumlar, Kişiler-, Tasam, İstanbul 2015.

Burhan Baltacı, Ahmet Özdemir, “Son Dönem Mütefekkerlerinden Mehmet Feyzi Efendi'nin “Fütüvvet” Anlayışı”, *II. Uluslararası Harakâni Sempozyumu*, Kars 2014.

Hamdi Özden, Cengiz Çuhadar, “Kastamonulu Âlim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet-Vatan ve Millet Kavramları”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu*, Kastamonu 2014.

⁷ Hamdi Mert, *Türk Dünyasına Açılan Şehir Kastamonu*, Ankara 2001, s. 42–44; Nail Tan, Özdemir Tan, "Şallıoğlu, M. Feyzî", *Gurur Kaynağımız Kastamonulular*, Ankara 2005, IV, 190; Burhan Baltacı, (Editör), *Kastamonu'nun Manevi Mimarları-I -Mehmed Feyzî Efendi-*, Kastamonu 2013.

Naile Baltacı, “Mehmet Feyzî Efendi’nin Kendi Hayat Safhalarını İfade Ederken Kullandığı Tasavvufî Kavramlar (Hubbî, Cübbî, Sükûtî, Tûrâbî)” *II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014.

BÖLÜM II

MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN HAYATI, İLMÎ VE MANEVÎ KİŞİLİĞİ

2.1.Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı

2.1.1.Doğumu

Mehmet Feyzi Efendi elimizdeki nüfus cüzdanı fotokopisinde yer alan bilgiye göre⁸ Rumi 15 Mart 1328 (Miladi 28 Mart 1912)⁹ tarihinde Kastamonu'nun Medrese-i Atabey Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.¹⁰ Nüfus cüzdanında baba adı "İzzet", ana adı "Ayşe", medeni hali "Evli" ve dini "İslam" ibareleri bulunmaktadır.

Aynı nüfus cüzdanı fotokopisinin arka yüzüne el yazısı ile düşülmüş bir notta, aile kütüğü Aktekke mahallesi, hane 45, cild 003, sayfa 48 "Mehmet Pamuk" şeklinde bir bilgi notu bulunmaktadır. Aynı yere, "aile şöhreti "Köleoğlu", "Köleoğlu Mustafa biraderi İzzet ve Aişe'den doğma" şeklinde bir not da düşülmüştür. İlâveten, "yeni kaydı Bedirgazi mah. Hane 8 cild 008 sayfa 11 Zehra evlatlığı Mehmet Şallıoğlu" ibaresi de teyzesi tarafından evlatlık alınmasından sonra ait nüfus bilgileridir. Bu notların *DİA* tarafından "Şallıoğlu" maddesinin ilk yazımının kendisine tevcih edildiği Abdulkadiroğlu tarafından nüfus idaresindeki kayıtlar esas alınarak çıkarıldığı tahmin edilmektedir.

Nüfus cüzdanı fotokopisinin arkasına yazılmış tarihlerde "Rumi 29 R.ahir 330," "Miladi 15 Mart 328" şeklindeki ibarede bir karışıklık oluşmuştur. Rumi tarih miladi olarak, hicri tarih de Rumi olarak yazılmış olduğundan, tarihler birbirine çevrildiğinde doğru tarihe ulaşılamamaktadır. Yazılmak istenen "Rumî 15 Mart 1328" ve "hicrî 9 Rabiülahir 1330" tarihleridir. Bu tarihlerin miladi karşılığı ise 28 Mart 1912 tarihidir.¹¹

⁸ Nüfus cüzdanı fotokopisine göre Seri No: D 03-958535.

⁹ Baltacı, "Şallıoğlu, Mehmet Feyzi," s. 310.

¹⁰ *Eski Said Dönemi Eserleri* isimli eserde Feyzi Efendi'nin doğum yeri olarak verilen "Müderriş Atabey Köyü" ifadesi hatalıdır. (Said Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, Yeni Asya Neşriyat, 2009, s. 823.) Feyzi Efendi Kastamonu'nun merkezinde bulunan mahallelerinden biri olan "Medrese-i Atabey Mahallesi"nde dünyaya gelmiştir. (Musa Özdağ, *Feyzler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kastamonu 2010, s. 20.) Nüfus cüzdanında ise doğum yeri "Aktekke" olarak yer almaktadır.

¹¹ Bekir Tatlı tarafından Feyzi Efendi ile ilgili yayınlanan makalede, Feyzi Efendi'nin Denizli mahkemesi tarafından verilen berat kararındaki doğum tarihi esas alınarak 1328 doğumlu olduğu, bu tarihin de miladi 1910-1911 yıllarına tekabül ettiği bilgisi verilmiştir. (Tatlı, "İslâm Garip Başladı..." Hadisine Orijinal Bir Bakış Getiren Mehmet Feyzi Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 50-51, dpn. 2.) Oysaki 1328 tarihi Rumî kabul edildiğinde Türk Tarih Kurumu çevirilerine göre 1912 yılı elde edilmektedir. Tatlı'nın makalesindeki bu farklılık 1328 tarihinin Hicrî kabul edilerek Miladîye çevrilmesinden kaynaklanmıştır. O dönemde nüfus bilgilerinin Rumî

Mehmet Feyzi Efendi'nin kendi beyanına göre Medrese-i Atabey Mahallesinde Şamlıoğlu çıkmazında “Temmuz ayı bitmeye yüz tutmuş” ve o döneme denk gelmiş bir Ramazan ayında¹² dünyaya gelmiştir.¹³ *Feyizler Sultanı* adlı eserin müellifi Özdağ'ın beyanına göre, “Doğumuyla ilgili olarak kütükte yer alan 28 Mart tarihi M. Feyzi Efendi'nin bize verdiği sözlü beyanlarına ters düşmektedir. Herhalde o dönemde çoğu insanların hayatında görüldüğü üzere nüfusa tam zamanında kaydedilmemiş olacak ki, böyle bir uyumsuzluk görülmektedir. Bizim için önemli olan onun kendi sözlü beyanı olsa gerektir.”¹⁴ Temmuz ve Ramazan ifadeleri de tarih çevirme kılavuzuna göre birebir örtüşmemektedir. Diğer aylara göre hatıralarda kalması daha kolay olması sebebiyle “Ramazan ayı” beyanını esas alacak olursak çeviri kılavuzuna göre Hicri 1 Ramazan 1330 tarihi, 1 Ağustos 1328 Rumi ve 14 Ağustos 1912 Miladi tarihine karşılık gelmektedir. Adı geçen günlerde Rumi takvimin kullanılması yukarıda bahsi geçen “Temmuz ayı bitmeye yüz tutmuş” ifadesi ile telif edilmesi daha kolay olmaktadır. Yani kendi beyanına göre olan doğum tarihi Rumi olarak Ağustosun başı ile Hicri Ramazanın başlangıcına denk düşmektedir.

2.1.2. Ailesi ve Nesebi

Feyzi Efendi'nin babası İzzet Efendi (d. 1291 r.), annesi Hafıza Aişe Hanımdır.¹⁵ Her iki koldan da soyu Hz. Peygamber'in soyuna dayanmaktadır. Bunu kendisi ifade etmiştir. “Hacı Hüseyin Eroğlu'nun Kastamonu Nüfus Müdürlüğü'nden çıkardığı şecereye göre, Mehmet Feyzi Efendi'nin anne tarafından büyük dedesi Medine-i Münevvere'den Kastamonu'ya gelmiş. Burada Kastamonu'dan hacca giden hacılara delil ve rehberlik görevi yapmış. Medine'de yerleri varmış; amcası hacca gittiğinde orada kalmışlar. Dedelerinin lakabı “Köleoğulları” imiş. Nüfus kütüğüne göre dedelerinin isimleri ve doğum tarihleri şöyledir:

Anne tarafından dedesi Hüseyin Efendi (d. 1258 r.)

Anne tarafından büyük dedesi Ahmed Efendi (d. 1222 r.)

Babasının dedesi Abdullah Efendi (?)¹⁶

---

takvime göre kullanıldığı düşünülürse Rumî 1328 tarihi Miladî 1912'ye denk düştüğü için kanaatimizce daha doğrudur.

¹² “Ramazan ayı” ifadesinin geçtiği kaynak için bkz. Özdağ, *Feyizler*, I, 9.

¹³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 20.

¹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 20, dph. 3.

¹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 22-23.

¹⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 242-243.

Babası İzzet Efendi, Kastamonu'da dürüstlüğü, sadakat ve cömertliğiyle tanınan bir esnaftır. Soyu Şam'dan gelen bir sülaleye dayanır. Kendisi Türkiye'de bulunan dördüncü kuşağı temsil eder. Daha öncesi Mekke'ye dayanır. Feyzi Efendi'nin dedesi ise 93 Harbi'nde şehit olur." İzzet Efendi devrin Nakşibendî şeyhlerinden Hacı Merdân Efendi'ye¹⁷ intisaplıdır. Annesi Ayşe Hanım ise hafız-ı Kur'an'dır.¹⁸

Mütevazı bir esnaf olan İzzet Efendi (ö.1927) hırdavatçılıkla uğraşır. Onurlu, becerikli, dürüst ve zeki bir insandır. Asalet sahibidir. Ümmî olmasına rağmen bilginlere, evliyaya, sanatkârlara çok büyük bağlılığı vardır. Onların ders ve sohbetlerini kaçırmaz. Bu nedenle feraset ve muhakeme gücü oldukça güçlenen İzzet Efendi'nin dervişlik yönü de vardır.¹⁹

Feyzi Efendi'nin annesi Ayşe Hanım (ö.1946)²⁰ sakin, yumuşak tabiatlı, Kastamonu'da sevilen sayılan bir hanımefendidir. Hem anne hem baba tarafından Peygamberimizin soyundan gelmektedir.²¹ Ayşe Hanımın kardeşi Ali Rıza Bey de Kastamonu'da "Allâme Efendi" diye meşhur olan bir bilgenin icazetli talebesidir. Gördüğü bu eğitimin yanı sıra rüştiyeyi de bitirmiştir. O dönemde rüştiye yani lise bitirebilen çok az kişi vardır.²²

Feyzi Efendi daha sonraki yıllarda hocası Bediüzzaman'a ailesinden bahsederken "Babamı daha ferasetli gördüm." dediğinde Bediüzzaman, annesinin hafız olduğunu unutmaması gerektiğini söyler. Yine bir gün hocası Bediüzzaman seyyitlik konusunu sorar. Feyzi Efendi de annesinin beyanına işaret ederek başına yeşil sarık sarmalarını²³ anlatmıştır. Bunun üzerine hocası "Yazılmış şecere şart değil, seyyitlik tevatür yoluyla da sabit olur." der. Feyzi Efendi seyyitlik konusunda kendi kanaatini

¹⁷ Hacı Merdân Efendi Kastamonu'da ikamet etmiştir. Oturduğu evin bahçesinde Karanlık Evliya diye meşhur olup ziyaret edilen bir türbe bulunmaktadır. Nakşî Şeyhi Hacı Merdân Efendi, Hafız Ömer Efendi'nin dayısıdır. Bilgi için bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 35-36. Hacı Merdân Efendi'nin kabri Kastamonu'nun Devrekâni ilçesindedir.

¹⁸ İhsan Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzî Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s. 52-53.

¹⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 22.

²⁰ Ayşe Eroğlu vasıtasıyla 18.10.2015 tarihinde Münip Şallıoğlu'ndan alınan bilgi. Feyzi Efendi'nin annesi Ayşe Hanım'ın vefat tarihi Özdağ'ın eserinde 1950 olarak verilmesine karşılık Münip Şallıoğlu 1946 şeklinde beyan etmiştir. Biz aileden gelen bilginin hatalı olma riskinin daha az olduğunu düşünerek 1946 tarihini tercih ettik. Aynı tarih için bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 133.

²¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 53.

²² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 23-24.

²³ Feyzi Efendi okulunu bitirince başına o dönemin hocalık sembolü olan sarık sarmak ister. Annesi ona bohçasından atalarından kalma bir sarık çıkarır ve başına koyarken "Oğlum sen emirsin (seyyitsin), emirler yeşil sararlar." der. Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 38.

açıklarken “seyyit olmayanın seyyidim demesi yalan, seyyidin de seyyit değilim demesi cediti inkâr olacağından” bu konuda “ ana babanın beyanı kâfidir.” demiştir.²⁴

Mehmet Feyzi Efendi'nin seyyitlikle ilgili olarak kızları nikâhlanıp evden ayrılırken elini öptüklerinde “Yavrum, siz hem ana hem baba tarafından seyyitsiniz” diyerek uğurladığı nakledilir.²⁵

2.1.3.Çocukluğu

Küçükken sessiz, sakin bir çocuk olan Feyzi Efendi, oyun oynayan arkadaşlarına pek katılmayan onları uzaktan seyretmekle yetinen biraz çekingen bir mizaca sahiptir. O, büyükler gibi olgun ve ciddi tavırlar sergilemektedir. Sokakta bir köşede bulunduğu kireç, kiremit parçalarıyla yazılar yazmaya meraklıdır. Zaman zaman arkadaşlarını seyrederken dalıp dalıp gitmektedir. Özdağ'ın naklettiğine göre; Feyzi Efendi bir gün soğukta derinlere dalıp gitmiş, donacak bir hale gelmiş, eli yüzü mosmor bir haldeyken mahalle sakinlerinden Devocioğlu Hüseyin Efendi geçerken onu fark edip kendi evine götürerek ısınmasına yardım etmiştir.²⁶

Beş yaşlarına geldiğinde bir gün yakınlarında bulunan Sinan Bey Camiinden gelen bir ezan sesi kalbine işleyerek onu camiye doğru çeker. Abdest alıp camiye koşar ve ezanı okuyan o etkili sesin sahibi ve caminin imamı olan Hafız Ömer Efendi ile tanışır. Babası bu habere çok sevinir. Çünkü oğlunun tanıştığı Ömer Efendi'nin nasıl âlim ve fazıl bir zat olduğunu iyi bilmektedir. Oğluna onun hakkında şu bilgileri vererek nasihat eder: “Evladım, sen manevî bir hazineye konmuşsun! Aman kıymetini bil. Hocaefendi İstanbul'da okumuş, yüksek tahsil yapmış, Fransızca bilen aynı zamanda hattatlığı da olan kıymetli bir âlim. Arapça, tefsir, hadis ve fıkıhta kuvvetli olduğu gibi tasavvufta ve Kur'an-ı Kerim kıraatinde de eşi benzeri yokmuş.”²⁷ Hafız Ömer Efendi'nin aynı zamanda Muhammed Es'ad Erbilî'nin (1847-1931) halifelerinden olduğu bilinmektedir.²⁸ Bu hadiseden sonra ailesi okuma yazma öğrenip Hafız Ömer

²⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 53.

²⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 53. Feyzi Efendi'nin ikinci kızı olan Ayşe Eroğlu tarafından verilen bilgiye göre, Feyzi Efendi bu sözü kızı Nuriye Hanım evlenirken ona söylemiştir. Buna ilaveten Ayşe Eroğlu, Feyzi Efendi'nin ailesine ve çocuklarına öğüt verirken Hz. Peygamber'in soyundan gelmelerine işaret ederek “Kendinize dikkat edin. Sizin sevaplarınız da günahlarınız da iki misli ile karşılık olur.” şeklinde uyardığını beyan etmiştir. Ayşe Eroğlu, 22.06. 2015 tarihli görüşme.

²⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 24-25.

²⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 35-37.

²⁸ Vahit Göktaş, *Muhammed Es'ad-ı Erbilî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SOBE), Ankara 2002, s. 54. Feyzi Efendi'nin oğlu Münip Şallıoğlu “Hafız Ömer Efendi'nin Esad Efendi'nin halifelerinden olduğu bilgisini, babasından bizzat duyduğunu ifade etmiştir.” 18. 07. 2015 tarihli görüşme.

Efendi'den daha iyi istifade edebilmesi için Feyzi Efendi'yi hemen mahalle mektebine verirler. Oradaki ilk hocası Çerkez Ayşe hanımdır. Bir yandan da Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek amacıyla Hafız Ömer Efendi'den okumaya devam eder. Yedi yaşına geldiğinde “Yarabcı”²⁹ adındaki mektebe başlar ve altı yıl sürecek tahsilini orada tamamlar.³⁰

Mehmet Feyzi Efendi'nin kendinden iki-üç yaş küçük Zeliha adında bir kız kardeşi vardır. Onunla öğretmencilik oynarlar. Ağabeyi babasının, kardeşi de annesinin kıyafetlerini giyer. Feyzi Efendi o dönemde imam olan hocasını taklit ederek cübbe giyer, sarık sarar. Kardeşi de talebe rolündedir. Odanın bir köşesini camiye benzetir, kutulardan kandil asarlar. Kâğıtlardan, takvimlerden kitaplar yaparlar. Oyunları bu kadar manidar olan bu sevimli kardeşler, birkaç yıl sonra Zeliha'nın hastalanıp hayata veda etmesiyle ayrılırlar. Bu olay Feyzi Efendi'nin çocuk dünyasında yaşadığı daha da içe kapanmasına yol açacak olan ilk kırıklıktır.³¹

1927 yılının Ramazan ayında babasını da kaybeden Feyzi Efendi henüz on beş yaşındadır. Kardeşinden sonra babasının da vefatı ona dünyanın faniliğini bir kez daha hissettirmiştir. Babasının ölümüyle ilgili şu hatırayı anlatmıştır: Bazı hacılara sekerâta Kâbe kokusu gelir. Babamın son demleri idi. Bir bardak ile su ikram ettim. İçtikten sonra “Bunda Kâbe kokuyor.” demişti.³² Babasının cenazesini yıkayanlardan biri olan Müderris Hafız Osman Efendi yaptığı vaazda cemaate cenazede şahit olduğu manevî halleri şu sözlerle anlatmıştır: “Bugün Hacı İzzet Ağa diye birini yıkadım. Öyle nurlara gark olmuş öyle bir manevî dereceye erişmiş ki hiç sormayın. Ben yetmiş seneden beri hayatımda böyle bir cenaze yıkamış değilim.”³³

Feyzi Efendi'nin çocukluk döneminde bile ilme ve ulemaya düşkün ve diğer çocuklardan belirgin derecede fark edilen bir olgunluğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra aile bireylerindeki ilmî ve manevî bilinç; onun daha hayatının ilk yıllarından sağlıklı bir din algısına ve manevî bir şuura sahip olmasına temel teşkil etmiştir diyebiliriz.

²⁹ 1900'lü yılların başında Kastamonu'da bulunan bir ibtidâî mektebin ismi. Sema İslamoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-1928)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SOBE, Konya 2011, s. 44. O yıllarda Kastamonu'da bulunan bazı ibtidâî mekteplerin isimleri şunlardır: Yarabcı, Nasrullah, Numûne, Deveciler, İsmail Bey, Sürür, Sinan Bey ve Zihnizâde iptidai mektepleri.

<http://www.kastamonugezirehberi.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=37&page=3> (01.11.2015 tarihli erişim).

³⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 37; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 55.

³¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 31-32.

³² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 42; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 56.

³³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 42.

2.1.4.Gençlik Yılları

Feyzi Efendi “Yarabıcı” mektebini bitirdikten sonra da Hafız Ömer Efendi ile olan “ta’lim ve tashih-i huruf” derslerine devam etmektedir. Artık hafız olmaya sıra gelmiştir. Tam o dönemde harf inkılabı olur. Artık eski yazıyla okumak ve okutmak yasaktır. Bu sebeple Feyzi Efendi’nin bundan sonraki hafızlık süreci, gizlice kimsenin dikkatini çekmeden olmak zorundadır. Hafızlık ve tecvit eğitimi son derece sıkıntılı şartlarda ve tehlike altında devam eder.³⁴ Bu konuyu ayrıntısıyla “Yaşadığı Dönem ve Sosyal Durum” başlığı altında inceleyeceğiz.

Feyzi Efendi gençlik yıllarında okul dönüşlerinde babasının hırdavat dükkânına uğrar ve yardım eder. Dükkân komşuları olan Kalaycı Hüseyin Efendi’nin de yanına gidip yaptığı işi dikkatlice izler. Kapların kalaylanması çok ilgisini çeker. Kapların eğri büğrü yerleri örs üzerinde çekiçle dövülmekte, sonra kir ve pasları giderilmekte, sonra da ateşe tutularak kalaylanmaktadır. Bu mesleğe olan ilgisini, dostlarından bir körük temin edip uygulamaya geçirmiş olması ileride kendisine “Kalaycı Mehmet Efendi” denmesine neden olmuştur. Geçici bir süre denediği bu kalaycılık mesleği, onun ileride “nefs tezkiyesi” konusunda ve kalbin temizlenmesi yolunda atacağı adımlara ışık tutmuş, mana sırlarını keşfetmesine vesile olmuştur. Zahirdeki “kap” kalayı ile batındaki “kalp” kalayı birbirine benzediği için bu bağlantı kurulmuştur. Daha önceleri Kastamonu’da irşat görevi yapan Halvetî şeyhi Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin³⁵ de kalaycılıkla ilgili benzer bir hatırası vardır.³⁶

2.1.5.Askerliği

Feyzi Efendi 1935-1937 yıllarında muvazzaf askerliğini İstanbul Yıldız’da “muhabere” olarak yapmıştır. Daha sonra (1942 yılında) yine İstanbul Beykoz’da yedi ay ihtiyat askerliği görevini yerine getirmiştir.³⁷ Askerliği esnasında hafta sonları evci çıkarak ilmî dersleri takip etmesi, ihtiyat askerliğini yaparken de bu durumun aynı şekilde sürmesi ve o sıralarda İstanbul’da görev yapan hocası Hafız Ömer Efendi’yi de

³⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 45; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 56-57.

³⁵ Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatının kurucusu. Kastamonu’nun Taşköprü ilçesinde dünyaya geldi. Türbesi Kastamonu’dadır. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, “Şâbân-ı Velî”, *DİA*, 2010, XXXVIII, 208-210. Hz. Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî, İstanbul’da tahsilini ve manevî eğitimini tamamlayıp Kastamonu’ya dönünce “Ne iş yaptığı sorulur; o da “kalp kalayladığımı” söyler. Ama bu söz “kap kalaylamak” olarak anlaşılır. Kapları getirip önüne yığarlar. Almaya geldiklerinde çuvalların ağzı bile açılmamıştır ama kapların hepsi kalaylanmıştır. Bu kerameti Kastamonu’da tanınmasına yol açar. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 58-60.

³⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 38-40.

³⁷ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 14.

vakit buldukça ziyaret ettiği bilgisi, Feyzi Efendi'nin ağzından işitenlerce bize ulaştırılan bilgiler arasındadır.³⁸

2.1.6. Askerlik Dönüşü ve Kastamonu Yılları

Feyzi Efendi İstanbul'da askerlik yaparken, Eskişehir hapisanesinden tahliye edilerek Kastamonu'ya sürgün edilen Bediüzzaman'dan haberi olmuştur. İlme olan büyük ilgisi nerede önemli bir âlim varsa onu araştırmaya sevk etmektedir. Bediüzzaman'la tanışmadan önce bir rüya görür ve aylarca bu rüyanın tesirinde kalır. Rüyasında büyük bir insan seli görmektedir. Yer-gök sanki insan doludur. Heybet ve azametle ortalık zangır zangır titremektedir. Bir ara kalabalığın belli bir yöne doğru akıp gittiğini görür. Bu heybetten yüreği hoplayan Feyzi Efendi o esnada tırpanla ekin biçilmesini andıran müthiş bir ses duymaktadır. Kalabalık sesin geldiği yere doğru başını çevirir. Birini beklemektedirler. O sırada yüksek sesle bir anons yapılarak şöyle denmektedir. “Yol açın, zamanın vazifeli sahibi geliyor!” Feyzi Efendi bir bakar ki başı göklere değercesine heybetli bir zat kalabalığı yara yara geliyor. Daha sonra tanışınca bu zatın Bediüzzaman olduğunu anlar. Bediüzzamanın gelişinden bir yıl sonra Kastamonu'ya dönen Feyzi Efendi'ye annesi de Bediüzzaman'dan söz eder. O da zaten onun ne kadar dirayetli bir âlim olduğunu duymuştur ve hemen tanışmaya gider. Hocası onu karşılarken “Hoş geldiniz, sefa geldiniz kardeşim Mehmet. Ben buralara sizin için geldim fakat siz bir yıl geciktiniz.” diye iltifatlar eder. Böylece Bediüzzaman'ın yanında geceli gündüzlü kalıp hizmet etmeye başlar.³⁹

Uzun süre çarşı polis karakolunda tutulan Bediüzzaman, sonra yine bu karakolun hemen karşısında yer alan son derece eski, ahşap, sıvaları dahi kalmamış bir evde zorunlu ikamet ettirilir.⁴⁰ Feyzi Efendi de annesinden izin alarak hocasıyla orada kalır. Geçen yedi yıl zarfında *Risâle-i Nûr*'un tamamını hem yazmış hem de müellifine okumuştur. Bunun yanında ondan Kelâm, İslam Felsefesi ve Mantık⁴¹ dersleri görmüştür.⁴²

³⁸ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 15.

³⁹ Özdağ, *Feyzler Sultanı*, s. 63; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 64-65.

⁴⁰ Bu ev şimdi bir hayırsever tarafından aslına uygun restore ettirilerek müze haline getirilmiştir. Karakol ise bugün yıkılarak oradan kaldırılmıştır. Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 28.

⁴¹ Feyzi Efendi, Bediüzzaman'ın mantık ilminde büyük bir deha olduğunu anlatır ve şöyle dermiş: “Üstad, Eski Said döneminde mantıkta çok ileri gitmiş, İbn Sina'nın bile kullanmadığı yepyeni usuller, metotlar, önceden kullanılmayan nice terimler icat ederek mantık ilmine yeni bir çehre ve işlerlik kazandırmıştır. Bundan dolayı dönemin ilmî platformunda kendisi için ‘Mantıkta İbn Sina’yı geçti.’ denmiştir. Bu konuda gençlik döneminde medreselerde kalırken yazdığı eserinden sitayişle bahseden Said

Zorlu geçen bu yedi sene baskılar, gözaltılar, tehditler ve takiplerle doludur. Çetin geçen kış aylarında sadece sabah akşam günde iki defa soba yakarlar. Bir yük odunla kışı geçirirler. Sobadan aldıkları köz ile mangalda yiyecek ve içeceklerini pişirirler. Bütün zamanlarını *Risâle-i Nûr*'ların te'lifi ve tashihiyle geçirirler. Yazları Kastamonu'nun dağlık mevkileri olan Karadağ, Hacı İbrahim Dağı, Depelce gibi yerlere tefekkür gezileri yaparlar, yolda giderken bile tashih yaparak giderler. Feyzi Efendi hocasının şahsî hizmetinde bulunması ve eserlerini müellifine bizzat okuması sebebiyle daima iftihar ettiğini söyler.⁴³

2.1.7.İhtiyat Askerliği

Feyzi Efendi 1942 yılında ihtiyat askerliği için yine İstanbul'a gider. Beykoz'da bulunduğu yedi ay süresince yine İstanbul'un tanınmış âlimlerinin derslerine devam eder. Komutanların ve askerlerin kendisine hürmet edip ondan ders gördükleri bilinmektedir. Bu seferki terhisten sonra İstanbul'da kalmayı düşünür. Ama Kastamonu'dan Tahsin Aydın isimli bir arkadaşı kendisine bir mektup göndermiş, bu mektubun sonuna da hocası Bediüzzaman kırmızı kalemle şu notu düşmüştür. "Feyzi, kardeşim! İstanbul eski Said'i bilir. Yeni Said'in kardeşi Feyzi'yi aldatıp kendine çekmesin. Senin orada kalmana *Risâle-i Nûr* razı değil!" İstanbul'da kaldığı bu süreç içerisinde önceden tanıdığı Nakşî Şeyhlerinden Erzurumlu Süleyman Efendi ve ilk hocası Hafız Ömer Aköz ile görüşür. Hafız Ömer Efendi o sırada Fatih Camii imamıdır. Feyzi Efendi ilk hocasına o ana kadar Bediüzzaman'a olan hizmetinden bahsetmemiştir ve hocasının bu konuda kendisine ne diyeceğini merak etmektedir. Ama Hafız Ömer Efendi'nin durumdan haberi olmuş, Feyzi Efendi'ye şu cümleleriyle kanaatini ifade etmiştir: "Oğlum Mehmet Efendi! Duydum ki Kastamonu'da Said Efendi'ye hizmet ediyormuşsun. Buna çok sevindim ve memnun oldum. Allah razı olsun." Bu sözleri duyan Feyzi Efendi gönül rahatlığıyla Kastamonu'ya döner.⁴⁴

2.1.8.İhtiyat Askerliği Sonrası Kastamonu Yılları

1943 yılına gelindiğinde hocası Bediüzzaman kendisinin Kastamonu'dan ayrılacağını sezmiş olacak ki Feyzi Efendi'ye şöyle hitap eder: "Feyzi, kardeşim! Ben

---

Nursî, bu eserin bir yangında telef olduğunu üzülerek Feyzi Efendi'ye anlatmıştır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 237-238.

⁴² Küllüoğlu, "Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 28.

⁴³ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 64-68.

⁴⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 92-95.

gittiğim yerde sekiz seneden fazla kalmadım. Bu yıl burada sekizinci yıla girdim. Ya vefat edeceğim ya da buradan ayrılacağım.” Gerçekten de o yıl takipler daha da sıklaşır. Tarih 20 Eylül’ü gösterdiğinde bir Ramazan günüdür ve Bediüzzaman’ın evine düzenlenen baskında kitap, levha, yazılı evrak ne var ne yok alınır ve el konur. Bediüzzaman alınıp İnönü karakoluna götürülür, Feyzi Efendi de valiliğe çağrılıp hesaba çekilir. Bu olayın ardından Bediüzzaman Ankara’ya oradan Isparta yoluyla Denizli hapisanesine sevk edilir. Feyzi Efendi ise on dokuz gün valinin huzurunda emniyet müdürü tarafından hesaba çekilir.⁴⁵ Suçlandığı iş, kendi evinde Arapça ezan okumak, *Risâle-i Nûr* eserlerini yazmaktır. Kitapları kimin yazdığını tespit için yazı örneklerini alırlar. Bu sorgulamanın sonrasında Feyzi Efendi üç ay Kastamonu şehir hapisanesinde tutuklu yatar. Bu arada evindeki 580 cilt ilmî ve dinî esere el konur. Bu eserler at arabalarına doldurularak emniyetin deposuna atılır. Kitaplarının bu şekilde gelişigüzel iki tarafa atılmasından Feyzi Efendi çok müteessir olur. Aynı yıl Kastamonu’da büyük bir deprem meydana gelir. Feyzi Efendi daha sonraları bu olay üzerine konuşurken “Bizi hapse attılar ama Allah da onları sıcak evlerinde yatırmadı.” diyerek hem kitaplara yapılan hürmetsizliğin hem de kendilerine yapılan haksızlığın gayretullah’a dokunduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

2.1.9. Denizli Günleri

1944 yılı başlarında Kastamonu hapisanesinden Denizli hapisanesine sevk edilen Feyzi Efendi Bediüzzaman’la birlikte burada Eylül ayına kadar tutuklu kalır. Aynı dönemde *Risâle-i Nûr* davası sebebiyle yüz yirmi altı kişi daha tutuklu olarak Denizli hapisanesine gönderilmiştir.⁴⁷

Denizli Mahkemesinde kimlik tespiti yapılırken Bediüzzaman ile Feyzi Efendi’nin resmî tahsili görünmez. Bunun üzerine savcı Feyzi Efendi’ye, tahsili olmadığı halde *Asâ-yı Mûsâ*’nın arkasına “Lügatçe”yi nasıl yazdığını sorar. Feyzi Efendi gayr-ı resmi de olsa bir tahsili olduğunu ifade eder ve yanındaki Bediüzzaman’ın omzuna elini değdirerek: “Felsefe-i İslamiye’yi de bu zattan okudum. Ulûm-i hakikiye’de üstadım budur.” der. Bu olay üzerine Bediüzzaman kendisine “Madem sen

⁴⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 102-108. Feyzi Efendi bu tevkifi sırasında emniyet müdürlüğünde sorgulanırken, Emniyet Müdürü Şükrü Bey, “Siz niye vaaz yapmıyorsunuz?” diye sorar. Feyzi Efendi; “Müsaadeyi çıkart, şimdi vaaza çıkacağım, ama ne demek lazımsa, gerçekleri söyleyeceğim. Bu şartlar altında izin verirseniz hemen vaaza çıkarım.” der. İleriki yıllarda da gerçekleri konuşma konusunda çektiği sıkıntıyı tarzlı bir ifadeyle “Ağzımızda asma kilit var.” şeklinde söylemiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 244.

⁴⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 79-80; Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 17; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 102-108.

⁴⁷ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 30.

beni mahkeme huzurunda hocalığa kabul ettin; ben de seni talebeliğe kabul ediyorum.” diyerek kendisine yazılı bir icazet verir.⁴⁸

Denizli mahkemesi sürerken seçim olur ve yeni hükümet af kanunu çıkarır. Feyzi Efendi ve arkadaşları affı kabul etmezler ve kararın temyizden bozulup yeniden ele alınmasını isterler. Neticede berat edip suçsuz oldukları ispat edilir.⁴⁹ Tahliyeden sonra Feyzi Efendi memleketine döner. Bediüzzaman ise Afyon Emirdağ’da ikamete mecbur edilir. Bundan sonra mektup aracılığı ile haberleşmeleri devam eder. Bu mektuplar gerek *Risâle-i Nûr*’un içinde gerekse Feyzi Efendi hakkında yazılmış eserlerde mevcuttur.⁵⁰ Mektuplarda Feyzi Efendi kendi adının yanına Çaycı Emin Bey diye meşhur diğer bir nur talebesinin ismini de eklemiştir. Mektupların sonunda Emin ve Feyzi imzasına sıkça rastlanmaktadır.⁵¹

2.1.10.Kastamonu’da İlim ve Tedris Yılları

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Denizli’de mahpus oldukları aylarda Bediüzzaman ve Feyzi Efendi’ye zehir vermişlerdir. Talebesi İbrahim Küçük’ün hatıralarında geçtiği üzere Feyzi Efendi, İbrahim Bey ile kıra gittikleri bir günün dönüşünde ayak parmağından akan iltihabı şu şekilde yorumlamıştır: “Hapiste bana ve Bediüzzaman hazretlerine zehir verdiler. O zehir çıkmamıştı, vücudumda dolaşır dururdu. Ancak kırdan gelince parmaklarımın arasından aktı ve -elhamdülillah- necat buldum.”⁵²

Feyzi Efendi Denizli’den döndüğünde ayağının başparmağında oluşan bu büyük iltihaplanma sebebiyle aylarca rahatsızlık çekmiş ve dışarı çıkamamıştır. Bir keresinde “Benim dışarı çıkmayışıma bu rahatsızlık vesile oldu.” demiştir. Aslında önceleri de zaruret olmadıkça evinden dışarı çıkmadığı bilinmektedir. Bazı sohbetlerinde eve çekilme nedeninin kitaplarıyla baş başa kalmak olduğunu söylemiş ama hizmet için çıkmak gerektiğini, bu nedenle de halinin tam inzivaya benzemediğini, berzahı ifade eden bir durum olduğunu belirtmiştir.⁵³ Kendisini “Evinden çıkmıyor.” diye eleştirenlere de cevaben “Ben evimden her vakit değil zarurî ihtiyaçlarım için çıkarım.

⁴⁸ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 112-113.

⁴⁹ Denizli mahkemesinde yapılan müdafaalar ve Feyzi Efendi’nin uzunca müdafaası kaynaklarda da yer almaktadır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 116-118.

⁵⁰ Atasoy eserin içerisinde Feyzi Efendi’nin el yazısı ile yazılı mektup örneğine yer vermiştir. Mektubun 1946-1947 yıllarına ait olabileceğine dair bir de dipnot bulunmaktadır. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 122, dpn. 35.

⁵¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 120-127. Ayrıca bkz. Said Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, Sözler Yay., İstanbul 1991, s. 325-331.

⁵² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 34.

⁵³ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 32.

Cuma ve cemaate katılırim. Şehrimizdeki çeşitli camilerde namaz kılarım. Yalnız sokaklarda ve caddelerde aylak aylak gezmediğimden, kulüp ve kahvehanelerde sandalye işgal etmediğimden müfteriler hiç çıkmıyor tevehhümündedirler.” diyerek net bir tavırla bu eleştirileri cevaplamıştır.⁵⁴

1944-1948 senelerini yine teravîh ve cuma namazları gibi sebepler ve zaruretler olmadıkça evinde ilmî meşguliyetleriyle geçiren Feyzi Efendi, o dönemlerde takip altında olmasına rağmen gelen ziyaretçilerini kabul etmiş ve dinî sohbetlerde bulunmuştur. Bu yıllarda 15-16 yaşlarında bir lise öğrencisi olan ve sonradan kayınbiraderi olacak olan Enver Eroğlu'nun anlattığı hatıralar Feyzi Efendi'nin o yıllarına ışık tutmaktadır. Yazılı kaynaklarda ayrıntılı bilgi yok denecek kadar azdır. Enver Eroğlu'nun ifade ettiğine göre kendisi o yıllarda Sanat Okulu'nda öğrenciymiş. Amcası Said Eroğlu ve amcazadesi Hüseyin Eroğlu, Enver Bey'i yasakların ve takibatın getirdiği zorluğa rağmen Feyzi Efendi ile tanıştırmışlar. Feyzi Efendi ilk görüşmelerinde “Sizi ahiret kardeşliğine kabul ediyorum.” diyerek kendilerine teveccüh göstermiş. O günden sonra “sık sık gitmeyin” diye ikaz edilmesine rağmen haftada iki-üç kez, geceleri olmak şartıyla ziyarete gittiğini anlatan Enver Eroğlu, Feyzi Efendi ile birlikte geçirdiği hatıralardan bazı örnekleri bize şöyle nakletmiştir: “Feyzi Efendi ile Ramazan ayında hatim ile teravîh kılmaya giderdik. Genellikle Kuyudibi Camii imamı “Bayramın Hafız” diye meşhur olan Abdullah Abdulkadiroğlu'nun arkasında kılardık. Bazen de Karanlık Camiye gittiğimiz olurdu. O zamanları vakit uzundu. Teravihten sonra Kastamonu'nun dışı olan mevkilere kadar yürüyüp geri gelirdik. Feyzi Efendi'nin ziyaretine genelde müftü, vaiz gibi din görevlileri gelirdi. Mesela Devrekânili müftü Hacı Osman Efendi ziyarete gelirdi.”⁵⁵

Feyzi Efendi'nin annesi Ayşe Hanım 1946 yılında vefat eder.⁵⁶ Daha sonra çocukları olmayan teyzesi Zehra Hanım ve eniştesi Mustafa Bey onu evlatlık alırlar⁵⁷ ve eniştesinin ölümünden sonra Feyzi Efendi yaşlı teyzesiyle birlikte kalmaya devam eder.⁵⁸ Bu süreçten sonra Pamukçu⁵⁹ soyadını bırakıp, eniştesinin soyadı olan Şallıoğlu soyadını kullanmıştır.⁶⁰

⁵⁴ Feyzi Efendi bu ifadeleri 2 Şubat 1961 tarihli yazısında Feyzi Efendi'ye asılsız suçlamalar isnat eden *Kim Dergisi*'ne yazdığı uzunca bir tekzip mektubunda kaleme almıştır. Bkz. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 215-217.

⁵⁵ Enver Eroğlu, 22.06. 2015 tarihli görüşme.

⁵⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 133. Ayşe Eroğlu vasıtasıyla Münip Şallıoğlu tarafından 18.10.2015 tarihinde verilen bilgide de 1946 tarihi ifade edilmiştir. Özdağ ise Ayşe Hanımın vefat tarihini 1950 olarak vermiştir. *Feyizler Sultanı*, s. 88.

⁵⁷ Bu konuyla ilgili bilgiye “Ailesi ve Nesebi” başlığı altında yer verilmiştir.

⁵⁸ Bu sırada Feyzi Efendi 34 yaşlarındadır.

2.1.11. Afyon Günleri

Kastamonu’da evinin bir köşesini bir okul ve ibadet yeri edinip, yaptığı ilmî ve dinî çalışmalara devam eden Feyzi Efendi, 1948 yılının şiddetli bir kış ortasında yine Bediüzzaman ve *Risâle-i Nûr* ile ilgili olarak bir kez daha tutuklanıp Afyon Cezaevine gönderilir. Burada on aylık hapis süresi tamamlanınca, temyiz mahkemesinin önceden verilen mahkûmiyet kararını bozduğu öğrenilir ve sonuç olarak bütün nur talebeleri ile beraber serbest bırakılır.⁶¹

Afyon Hapishanesinde ağır mahkûmlardan biri berberdir. İri yarı, kabadayı birisidir. Gardiyanlar sakalını kesmesi için Feyzi Efendi’yi onun yanına getirince berber, bir Feyzi Efendi’ye bir de sakalına bakar. “Şu sakalın güzelliğine bak! Ben bu sakalı kesmem. Kes diyenin de başını keserim!” der. Bunun üzerine gardiyanlar bir şey diyemezler. Böylece “Senin sakalın, benim sakalımdır.”⁶² diyerek Feyzi Efendi’ye himmet eden Bediüzzaman haklı çıkmıştır.⁶³

Afyon cezaevinde Feyzi Efendi’nin yatağı rutubetten su içinde kalır. Kış günü su boruları ve lağımalar donar. Taşan lağımdan yayılan ağır koku koğuşlara dolar. Feyzi Efendi’nin nazik bünyesi dayanamaz ve bayılır. Kendisini dışarı çıkarıp karların üzerine uzatırlar. Bir müddet sonra kendine gelebilir. Feyzi Efendi hapishanelerde soğuktan ve rutubetten yakalandığı bronşit hastalığını ve öksürük nöbetlerini hayatının sonuna kadar çekmiştir.⁶⁴ Feyzi Efendi’nin Afyon mahkemesinde yaptığı müdafaa metni de kaynaklarda mevcuttur.⁶⁵

2.1.12. İnziva Hayatı

Feyzi Efendi için Afyon Hapishane’sinden döndükten sonra (1948) yarı inziva denebilecek bir dönem başlamıştır. Artık cuma namazı hariç evinden çıkmamaktadır. Sadece ziyarete gelenleri kabul eder ve onlara sohbet usulüyle ilmî birikimini ve o güne kadarki tahsil sürecinde elde ettiği kazanımlarını aktarmaya devam eder. Herkese seviyesine göre konuşur, eğitim ve yol gösterme yöntemi sohbetir.⁶⁶ Ziyarete gelenlerin sorularını sormalarına fırsat kalmadan gereken cevapları konuşmasının içinde birer birer

⁵⁹ “Pamukçu” soyadı, Feyzi Efendi’nin teyzesi tarafından evlatlık alınmasından önceki soy ismidir.

⁶⁰ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 148; Baltacı, B., “Şallıoğlu”, s. 310.

⁶¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 84.

⁶² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 390.

⁶³ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 136.

⁶⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 137.

⁶⁵ Nursî, *Şualar*, s. 561-563. Ayrıca bkz. Necmeddin Şahiner, *Üç Feyizli Nur*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2009, s. 74-77; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 138-141.

⁶⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 149.

yeri geldikçe verir. Böylece her gelen manen ihtiyacı görülmüş olarak kalbi mutmain bir halde ziyaretten ayrılır. Bu durum hayatının sonuna kadar böyle devam etmiştir. Hatırasını anlatan insanlar bu konuda aynı noktaya vurgu yapmışlardır.⁶⁷

Feyzi Efendi eve kapandığı bu dönemde dışarıya penceresi olmayan karanlık bir odada iki yıl hiç dışarı çıkmadan *Risâle-i Nûr*'dan bölümler yazmıştır.⁶⁸

Feyzi Efendi 17 Temmuz 1952'de⁶⁹ hocası Hafız Ömer Efendi'nin Kastamonu'dan Ankara'ya doğru giderken Çankırı yolunda geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybettiğini öğrenmiştir. Hafız Ömer Efendi Kastamonu'da Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun hafızlık merasimine katılmış, Nasrullah Camiinde cuma hutbesi okumuş ve dönüşte hayatını kaybetmiştir. Feyzi Efendi bu olayı duyduğu zaman acısını yakın talebelerinden Hafız Faik Küçük ile paylaşmış ve ona duygularını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Sanki bir yarım çökmüş gibi hissettim. Demek ki ondan kuvvet alıyordum, destek buluyordum.”⁷⁰

Feyzi Efendi 1950-1960 yılları arasında evinin bir odasını okul gibi kullanarak gün boyunca ders vermiş ve öğrenci yetiştirmiştir. Bu dönemde talebesi olan İbrahim Küçük, oğlu Faik Küçük, Günay Tümer, Veli Kalyoncu⁷¹ gibi isimler on yıl boyunca Arapça ve Kur'an dersleri başta olmak üzere pek çok ders okumuşlardır. Birçok imam-hatip ve hafız olmuş kimse Feyzi Efendi'ye guruplar halinde gelerek tashih-i huruf dersi almışlardır.⁷² Kur'an'ı baştan sona hatmedip bitirenler de olmuştur. “Doktor'un Hafız diye meşhur olan Abdullah Maden 1953-1957 yılları arasında Feyzi Efendi'ye talim üzere okuyarak hatim yaptığını beyan eden kimselerdendir.⁷³ Feyzi Efendi evliliği öncesi yaşadığı zorluklar ve 1960 ihtilali sonrası gözaltına alınışı gibi sebeplerden dolayı Kur'an talimi dışındaki derslerini tatil etmiştir. Öğrenme ve öğretme işiyakı daima devam etmiş, evinin çevresini medrese yapmak arzusunu destekleyen olmadığı

⁶⁷ Hatıraları toplayan Şaban Kalaycı tarafından kaleme alınan *Karanlıktan Aydınlığa ve Karanlıktan Nur'a* isimli eserler bu tür örneklerden pek çoğunu içermektedir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 58, 250, 255, 326, 329; Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 28, 45, 136.

⁶⁸ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 149.

⁶⁹ Bu tarihi Ahmet Özdemir Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Belgelerine dayanarak tespit etmiştir. Ahmet Özdemir, “Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz”, *II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, s. 215. Abdülkerim Abdülkadiroğlu ise Hafız Ömer Efendi'nin vefat tarihini 15 Temmuz 1952 olarak belirtmiştir. Abdülkadiroğlu, “Aköz”, *DİA*, 1989, II, 284.

⁷⁰ Faik Küçük (Emekli Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî Camii imamı), Feyzi Efendi'nin teyzesi vefat ettikten sonra yalnız kaldığı dönemde ona hizmet etmek için geceleri evinde kalmak suretiyle gündüzleri de ders ve talim okuyan öğrencisidir. Bu durum 1957'de Feyzi Efendi evleninceye kadar devam etmiştir. Faik Hafız ve babası İbrahim Küçük 1950-1960 yılları arasında her gün Feyzi Efendi'nin evinde bulunarak Feyzi Efendi'den dersler okumuşlardır. Faik Küçük, 13.06. 2015 tarihli görüşme.

⁷¹ Derslere birlikte başlayan bu gruptan Günay Tümer ve Veli Kalyoncu bu derslere 4-5 seneden sonra devam edememişler ama diğerleri on yıl devam etmiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 19.

⁷² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 18.

⁷³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 60.

için gerçekleştirememiştir. 1966 yılında İmam-Hatip Okulunun açılması ile kendisinden ders almak isteyenlere İmam-Hatip’i tavsiye etmiş ve bu okulu desteklemiştir.⁷⁴

2.1.13.Evliliği

Feyzi Efendi’nin yaşlı teyzesi de vefat edince evde kimsesi kalmaz. Annesinin vefat etmeden önce kendisine “Evlenirsen razı olurum.” demesi de kendisine evliliği düşündüren bir sebep olur. O günlerin tanığı olan İbrahim Küçük olayı şu şekilde anlatıyor. “Efendi Hazretlerinin evde yalnız kalmasına çok üzülüyor hatta ailemle gitsem de hizmetini yapsam diye düşünüyordum. Çünkü yanında evlenme konusunu konuşamazdık. Bir gün kendisi; “Ben artık evlenmekten başka çare bulamıyorum. Evlenme zarureti zuhur etti. Onu da hazırladık. Enver Bey’in kız kardeşi, başkası olmaz. Yarın birgün hapse filan girersek, çoluk-çocuk onların yanında kalır.” dedi. “Evllenme teşebbüsünü duyar duymaz bütün Kastamonulular ayağa kalktı, dostları bile.”⁷⁵

Böylece 1957 yılı Feyzi Efendi için yeni sancıkların ve mücadelelerin başlangıcı olur. Kastamonu eşrafından İbrahim Eroğlu’nun kızına talip olur. İbrahim Bey muallimlik yapmış bir kimsedir. Feyzi Efendi’nin talip olduğu Melek Hanım, İbrahim Bey’in beş kızından biridir. İbrahim Bey’in tek oğlu olan Enver Eroğlu ise zaten lise yıllarındayken Feyzi Efendi’yi tanımış ve sohbetlerine giden bir kimsedir. Feyzi Efendi’ye büyük bir hayranlığı ve sevgisi vardır. Enver Bey, böyle bir evlilikten şeref duyacaklarını belirtir. İki taraf razı olmuştur. Melek Hanım aldığı manevî bir işaretle olsa gerek bu evliliğe “Bizim nikâhımız gökte kıyıldı.”⁷⁶ diyerek rızasını açıkça belirtmiştir. Fakat bundan sonra Kastamonu’da bir fitne baş gösterir. Yediden yetmişe herkes bu evliliği konuşmaya başlar. “Evinde oturan işsiz güçsüz adama kız mı verilir?” “Adam 45 yaşında, nasıl bir genç kızla evlenir?” “Maaşı yok nasıl ailesini geçindirecek?” diye bir sürü dedikodu ayyuka çıkar. Bu durumu fırsat bilenler “Akli dengesi bozuktur, evlenmeye ehliyeti yoktur.” diye bir iftira ortaya atarlar. Bunun üzerine belediye, sağlık raporu getirilmedikçe bu nikâhı onaylamayacağını açıklar.⁷⁷ Feyzi Efendi Adli Tıp’a müracaat eder ama raporun verilmesine engel olmayı başarırlar.

⁷⁴ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 33.

⁷⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 24.

⁷⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 151.

⁷⁷ Feyzi Efendi’nin kayınpederi İbrahim Eroğlu tarafından Vilayet Makamına yazılan dilekçede “nikah muamelesinin mevzuata uygun olarak tamamlandığı halde, defalarca müracaat edilmesine rağmen kanunî hiçbir engel olmaksızın akindin belediye tarafından yapılmadığı, tarafların madur edildiği ve derhal evlenme muamelesini yapması konusunda belediyeye emir verilmesini” istenmektedir. Bu dilekçenin fotokopisi için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 310.

Feyzi Efendi Kastamonu'dan rapor alamayınca pes etmeden gizlice Ankara Numune Hastanesi'ne gidip dilekçe verir.⁷⁸ Ama tezvircilerin eli oraya da uzanmıştır. Adamlar, Feyzi Efendi heyete girince doktora: “Ne alırsan al; buna deli diye rapor ver.” derler. Doktor buna yanaşmayınca bu sefer de başhekimini “Bu adam Ticânî'lere dir,⁷⁹ imzalarsan senin makamına mâl olur” diye tehdit ederek imzadan vazgeçirirler. Bunun üzerine Feyzi Efendi ikinci defa müşahede için Ankara'ya çağırılır. Bu kez gittiğinde Numune Hastanesinin bahçesinde bir fenalık geçirir. Yanında müstakbel kayınbiraderi Enver Bey vardır.⁸⁰ Bahçedeki oturaklardan birine oturtulan Feyzi Efendi adeta ruhu çekilmiş gibi olup kendinden geçmiştir. Bir müddet sonra kendine gelir. Beş gün müşahede altında kalır. Sonunda aklî ve bedenî bir rahatsızlığı olmadığına dair sağlam raporunu almaya muvaffak olur. Ama valisi de dâhil Kastamonu'nun bütün ileri gelenlerinin Feyzi Efendi'ye olumsuz rapor verilmesi yönünde gayret göstermeleri yaşayanların şهادetiyle sabittir.⁸¹ Feyzi Efendi bu durumu “Aleyhime geçmeyen üç kişi kaldı.” diyerek ifade etmiştir.⁸² Yıllar sonra o günleri yâd ederken “Ankara Numune Hastanesi Asabiye Mütahassısı Şükrü Yusuf Bey ciddi bir adamdı; raporu kendisi verdi. 1957 yılında âdete öldük öldük dirildik.⁸³ O günden bu güne 22 yıl geçti. İkinci hayatım gibi,⁸⁴ şimdi 22 yaşında sayılırım. Ben bir şey fark etmedim, yanımdakiler korkmuş. Öteki evdeydim, (bekâr iken oturduğu evi kastediyor.) polis geldi imza istedi. Dilekçeyi yazdırıp cebren sıhhi kurula sevk ettiler ve menfi rapor verdiler.” şeklinde anlatan Feyzi Efendi Ankara'ya giderek ısrarla deli olmadığını ispat etmek için uğraş vermesinin nedenini ise şöyle açıklıyor: “Eğer ben derviş olsaydım, divaneliği kabul edecektim. Talebe olduğum için izzet-i ilmiyeye zarar veren şeyi yapmayı kabul etmedim.”⁸⁵

⁷⁸ Feyzi Efendi Ankara'ya Hacı Emin Akkaya'nın taksisi ile Enver Eroğlu ve Nihat Güzey ile birlikte gitmiştir. Yanlarında Nihat Güzey'in o zaman çocuk yaşta olan oğlu da bulunmuştur. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 265.

⁷⁹ 1200/1785 yıllarında Afrika'nın kuzey batısında ortaya çıkan bir tarikattır. Yukarıdaki ifade Anadolu'da o dönemde gericilik ve yobazlık anlamında kullanılmaktadır. Ticanîlik için ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Özköse, Ticanî, Ahmed b. Muhammed, *DİA*, 2012, XLI, 130-133.

⁸⁰ Enver Eroğlu (84), 22.06. 2015 tarihli görüşme.

⁸¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 26-27.

⁸² Bu ifadeyi değişik zamanlarda kullanan Feyzi Efendi yine bir gün dostlarıyla otururken evlilik öncesi yaşadığı üzücü olaylar gündeme gelir ve yine de sebep olanlara hakkını helal ettiğini vurgular. Orada bulunan Nihat Güzey, “Ben etmiyorum.” deyince Feyzi Efendi huzurunda bulunanlara dönerek “O zaman etrafımdaki herkes dağıldı, yalnız bu ikisi kaldı.” diyerek Nihat Güzey ve Mehmet Melekoğlu'nu gösterir. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 154.

⁸³ Başka bir ifadesi “Numune Hastanesi'nde merdiven başında öldük, dirildik.” şeklindedir. Bkz. Özdağ, *Feyzler Sultanı*, s. 280.

⁸⁴ Feyzi Efendi hastanenin bahçesinde geçirdiği manevî hale işaret ederek 1957 senesini yeniden doğuş tarihi olarak zaman zaman zikretmiştir. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 18.

⁸⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 149-152.

Mehmet Feyzi Efendi bütün engelleri aşarak 1957 yılında Melek Eroğlu ile evlenir.⁸⁶ Güzel bir düğün töreni yapılır, yemekler verilir. Bu evlilikten yaş sırasına göre; Nuriye, Ayşe, Münibe, Mevhibe ve Münip olmak üzere dört kız, bir erkek evladı dünyaya gelmiştir.⁸⁷ Feyzi Efendi çocuklarının isimlerinin Arapça baş harflerini kastederek şöyle anlamlı bir cümle kurmuştur: “*Ni‘me‘l-mevhibetü münîb.*” Anlamı ise, “*Münib, ne güzel bir ihsandır.*” şeklindedir.⁸⁸

Feyzi Efendi ileriki hayatında başından geçen sıkıntılardan söz açılınca “Hepsine hakkımı helal ettim.” demiş, sadece ilme mani olduğu için ilmin hakkına karışamayacağını ifade etmiştir.⁸⁹ Kendisine haksızlık eden Kastamonuluların çoğu sonradan özür dileyerek elini öpmeye helallik istemeye gelmişlerdir.⁹⁰

2.1.14.1960 İhtilali ve Sonrası

1960 yılının (Mart’ına denk gelen) Ramazan ayının kadir gecesinde Feyzi Efendi içinde büyük bir burukluk, bir sızı hisseder. Adeta göğsüne bir kor düşer. Gece saat üç civarındır. Ertesi gün bu halinin sebepsiz olmadığı ortaya çıkar. 23 Mart sabahı Bediüzzaman Said Nursî’nin Urfa’da vefat ettiği haberini alır. Derinden çektiği ahlar ve gözlerinden süzülen yaşlar üzüntüsünün büyüklüğündendir. Bu olay Feyzi Efendi’nin manevî desteklerinden birinin daha dünyadan göçmesi anlamına gelmektedir. Hocası Bediüzzaman’ın Urfa’da Halilürrahman Dergâhı’na defni ve daha sonra kabri ile ilgili gelişmeleri büyük bir üzüntü ile takip eden Feyzi Efendi, Bediüzzamanın kabrinin başka yere nakledildiği görüşünde değildir. Bu konudaki yorumu şu şekilde olmuştur: “Üstad’ın Urfa’ya defni yakîn ifade eder. Hukuktaki genel kaideye göre şek yakîni izale etmez. Çünkü Üstad’ın Urfa’dan çıkarıldığı şek ifade ediyor.” Bu görüşünü Bediüzzaman’ın “Yıkılmış bir mezarım ki yığılmıştır içinde...”⁹¹ cümlesiyle desteklemiştir.⁹²

⁸⁶ Evlendiklerinde Feyzi Efendi kırk beş, eşi Melek Hanım yirmi bir yaşındadır.

⁸⁷ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 154.

⁸⁸ “*نعم الموهبة مذيب*” “Ni‘me” kelimesindeki “nûn” harfî ile Nuriye’yi, “ayn” harfî ile Ayşe’yi, “mim” harfî ile Münibe’yi kastetmişlerdir. “Mevhibe ve Münib” ise açıkça zikredilmiştir. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, IV, 26, dipnot bilgisi.

⁸⁹ “Benim yüzümden ne dünyada ne de ahirette kimseye zarar gelmesini istemem. Şahsım namına neler yaptılarsa hepsini helal ettim. Ama ilme ve ulemaya ait haklara karışmam.” Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 246.

⁹⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 96.

⁹¹ Said Nursî, *Sözler*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1977, s. 737.

⁹² Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 158.

27 Mayıs 1960 tarihinde ihtilal yapılıncaya Feyzi Efendi de tıpkı diğer mütebedeyyin insanlar gibi aslı olmayan iftiralar ve isnatlarla yakalandı ve karakola götürüldü.⁹³ On gün gözetim altında tutuldu. Bundan sonra da otuz dört gün, sabahlı akşamlı (saat 09.00 ve 17.00'de) kaçak olmadığına dair (isbat-ı vücut için) karakola imzaya çağırıldı.⁹⁴

Yine bu günlerde zaman zaman valiliğe çağırılıp kendisine gözdağı vermek için sorguya çekilen Feyzi Efendi hiçbir zaman metanetini kaybetmemiş ve “*Bir elimde Kur’an bir elimde hadis. Bunları anlamaya çalışan bir Türk evladım. Yobaz değilim. Gerçekleri anlamaya çalışan bir ilim adamıyım. Benim bu çalışmama hangi kanunla mani olunabilir?*” sözleriyle kendisine hakaret edenleri susturmuştur. Feyzi Efendi’yi bu vesilelerle tanıyan memurlar daha sonra yaptıklarından pişman olarak gelip özür dilemişlerdir. Hatta bunlar arasında sohbetlerine devam edenler de olmuştur.⁹⁵

Aynı zaman diliminde basın yoluyla kendisine iftira atanlardan biri de “*Kim Dergisi*” dir. Bu dergi bir muhabirini Kastamonu’ya gönderir. Bu muhabir Feyzi Efendi ile görüşmeden, o gün kamuoyunda ne kadar aleyhinde iftira ve dedikodu varsa toplar ve bir yazı haline getirir. “Meczup, üfürükçü, ayıncı, bölücü” diye başlayan bir sürü iftira ile birlikte evliliğine varıncaya kadar yalan yanlış her şeyi yazar. Bu yazı Feyzi Efendi’yi bir hayli üzer. Bir tekzip yazısı kaleme alır. Bu yazıyı hem dergiye gönderir hem çoğaltarak etrafa dağıtır ve hem de yanına gelenlere okutur. 2 Şubat 1961 tarihli bu yazı oldukça uzun olduğu için kaynakları göstermekle yetiniyoruz.⁹⁶

2.1.15.Hac Farızası

1965 yılının Eylül ayında Feyzi Efendi’ye hiç tanımadığı Ziya isiminde bir Arap doktor aniden çıkagelir. Bu zat Feyzi Efendi’ye büyük bir saygı ve hürmetle bir hediye paketi sunarak şunları söyler: “Efendim! Bunları size Medine-i Münevvere’de Hz. Peygamberin mübarek kabrinin türbedarı, 120 yaşındaki Cafer-i Sadık Hazretleri gönderdi. İçerisinde Hz. Peygamberin kabrinden alınmış bir miktar toprak, Peygamberimizin mübarek eliyle diktiği hurma ağaçlarından yapılmış bir tespih, biraz hurma ve zezem var. Size selamlarını iletmemi istediler. Sizden özel dua istirham ettiler. Lütfen kabul buyurun Efendim!” Bunları duyan Feyzi Efendi beklediği işaretin geldiğini anlar ve bu davet üzerine hac hazırlıklarına başlar. 1966 Mart ayında yola

⁹³ Bu karakol (İnönü Karakolu’nun eski binası) yıkılarak İmam Hatip Lisesi’nin bahçesine dâhil edilmiştir.

⁹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 96.

⁹⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 161.

⁹⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 161-166; Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 212-217.

çıkılır. Kastamonu'dan Ankara'ya oradan da hava yoluyla Medine'ye ulaşır.⁹⁷ Yanında kendisine eşlik eden 15-20 kişilik bir grup vardır. Bunların arasında Feyzi Efendi'nin üç haccında da kendisine eşlik etmiş olan dostları mevcuttur. Kayınbiraderi Enver Eroğlu ve yine lise çağlarından beri Feyzi Efendi'nin sürekli ziyaret ederek sohbetlerinde bulunanlardan Ekrem Kaş, bu isimlerden bazılarıdır.⁹⁸ Feyzi Efendi Medine'ye varır varmaz o türbedarı bulup teşekkür etmek ister ama kısa bir süre önce vefat ettiğini üzümlere öğrenir.⁹⁹

Ekrem Kaş bu hac esnasında yaşadığı bir olayı şöyle anlatmıştır: “Yine 1966'daki hac esnasında Feyzi Efendi ile beraberdik. Çankırı delili bize rehberlik ediyordu ve bizi Arafat'a akşamdan çıkarmıştı. Oraya vardık, herkes ihramlı, giysi farkı yok. (Yani insanların birbirini ayırt etmesinin zor olduğu bir ortam var.) Oraya grup olarak vardığımızda Arafat'taki mescide indik. Herkes bir ibadet ile meşguldü. Meslek-i ilmiyeden olanlar sohbet yapıyor, vaaz ediyor, tarikat ehli olanlar zikir meclisi oluşturmuş zikrediyor, kimileri de kendi halinde ibadet ediyordu. Feyzi Efendi oraya girip oturunca sanki o meydana bir nur inmişçesine herkesin dikkati bir anda ona çevrildi. Herkes meşgul olduğu işi bıraktı. Ders yapan dersi kesti, zikreden zikri kesti, sohbet eden sohbeti bıraktı ve bir müddet donakaldı. Feyzi Efendi'nin fizikî görünümü oradaki herkesi etkilemişti. Üç beş dakikalık şaşkınlık halinden sonra Feyzi Efendi'ye doğru yürümeye başladılar. Yanına gelerek ellerini öptüler. Bizler ise Feyzi Efendi'nin normal insanlardan farklı olarak, girdiği ortamda o kalabalığa rağmen hemen dikkat çekmesi, hiçbir şey konuşmadan görünümüyle insanların üzerinde böyle bir tesir uyandırması karşısında çok etkilenmiştik. Böyle olaylara mükerrer şahit oldum.”¹⁰⁰

Feyzi Efendi 1970 yılında ikinci kez hacca gitmiştir. Bu yıllar aynı zamanda İmam-Hatip Lisesi talebelerinin kendisini ziyarete geldiği ve Kur'an talimi dersi gördükleri yıllardır. Bu dönemde kendisinden Kur'an talimi gören talebelere bazıları Musa Özdağ, Rafet Küllüoğlu, Kemal Topçu'dur.¹⁰¹

1975 yılında bir böbrek rahatsızlığı geçiren Feyzi Efendi, 1976 yılında üçüncü kez hacca gitmiştir. Bu hac esnasında yine çevresinde birlikte yola çıktığı bir grup vardır. Bu kimselerden bazıları son hac vazifesi ile ilgili bizimle şu hatıraları paylaşmışlardır: “Feyzi Efendi ile birlikte tavaf ederken onu hiç tanımayan bizim de

⁹⁷ Özdağ, *Feyzler Sultanı*, s. 100; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 169.

⁹⁸ Ekrem Kaş, 23.06.2015 tarihli görüşme; Enver Eroğlu, 22.06.2015 tarihli görüşme.

⁹⁹ Özdağ, *Feyzler Sultanı*, s. 101; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 169.

¹⁰⁰ Ekrem Kaş, 23.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁰¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 169; Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

kendilerini tanımadığımız, birçok insanın o kalabalıkta onu fark ettiklerine ve genci yaşlısı hürmetle selam verdiklerine çok defa şahit olduk. Bir gün veda tavafı yaptıktan sonra Kâbe'ye olan hürmetimizden geri geri çıkıyorduk. Bu sırada oradaki görevli bizi uyarmak için bir şeyler söylüyor ısrarla bu davranışımızın yasak olduğunu ikaz ediyordu. Tam o sırada tanımadığımız bir kişi ona mani oldu ve Feyzi Efendi'yi göstererek Arapça birşeyler söyledi. Hepsini anlayamadığımız ifadelerden bir kaçını şöyleydi: “Hâzâ insanün kâmil, hâzâ seyyid (Bu, insan-ı kâmil, seyyiddir)” diyerek Feyzi Efendi'ye bakıyor, dönüp dönüp yanından ayrılamıyordu.”¹⁰² Aynı hadiseyi Ekrem Kaş da anlatmış ve o kişinin Suriyeli bir âlim olduğunu, Feyzi Efendi'yi görünce kendini alamayıp 5-6 defa geri dönüp elini öperek “Hâzâ seyyid, hâzâ kâmil” ifadelerini tekrarladığını ifade etmiştir.”¹⁰³

Feyzi Efendi hac yolculuklarına onunla birlikte gitmek için fırsat kollayan 15-20 kişilik bir grup eşliğinde gitmiştir. Üç haccında da kendisine eşlik eden dostları olmuştur. Hac esnasında da birçok önemli sima¹⁰⁴ ile görüşmüş, görüşmelerden bazıları kayıt cihazına çekilmiştir. Ali Ulvi Kurucu bunlardan biridir. 1970 yılında Arafat'ta Ali Ulvi Kurucu ve bir grup hacının ziyareti sebebiyle Feyzi Efendi'nin yaptığı sohbet teypten yazıya dökülerek kaynaklara alınmıştır. Burada “İslam garip olarak başladı...”¹⁰⁵ hadisine Feyzi Efendi'nin getirdiği yorum, konuşulan konular arasındadır. Feyzi Efendi'nin o zaman hacca gidebilenlerin sayısı kısıtlı olduğu için ziyaretçilerini teselli maksadı güderek “*Bir zaman bu fakir demiştim ki, -buna bir mesnedim yok- Yüz bin Türk haccetmedikçe kıyamet kopmaz.*” O vakit on bin kişiydi gidebilen. Elhamdülillah bu adet çoğaldı, inşallah Cenabı Hak yalancı çıkarmaz.” sözündeki müjde, ilk defa 1976 haccında gerçekleşmiştir.¹⁰⁶

2.1.16.1980 İhtilali ve Sonrası

Feyzi Efendi 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra gelişen olaylar sebebiyle 1983'de yakalanıp Mamak Askerî Cezaevine götürülmek istenir. Fakat zamanın Sigorta Hastanesi Başhekimisi Dr. Zafer Ergün “Sağlık durumu elverişli değildir.” gerekçesiyle hastasını vermez. Bu konuda kendisine yapılan baskılara da cesaretle karşı koyar. Feyzi

¹⁰² Enver Eroğlu, 22.06. 2015 tarihli görüşme.

¹⁰³ Ekrem Kaş, 23.06. 2015 tarihli görüşme.

¹⁰⁴ 1976 yılındaki hac esnasında Feyzi Efendi'yi merhum Alpaslan Türkeş Mina'daki çadırında ziyaret etmiştir. Kastamonu'ya gelerek de mükerreren ziyaret ettiği bilinmektedir. Bkz. Kalaycı, *Günümüzde Bir Alp-Eren*, İstanbul ts., s. 48-52, 64,72, 106-107.

¹⁰⁵ Ahmed, *Müsned*, III, 130, nu. 12349.

¹⁰⁶ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 87-94.

Efendi kırk beş gün hastanede tedavi görür. Odasının kapısında sürekli polis bekler. Bu durumdan üzüntü duyan ziyaretçilerini esprili bir şekilde şöyle teselli eder. “Üzülmeysin, polis ve asker mühim adamların kapısında bekler.” Bu dönemden sonra artık Feyzi Efendi’nin sağlığı iyice bozulmaya başlar. Hapishanelerin rutubetinden kalan bronşit hastalığı daha da artar. Öksürük nöbetleri sıklaşır. Böbreklerinde oluşan taşlar sebebiyle büyük sancılar çekmiş ve bünyesinden hiç ayrılmayan yüksek tansiyondan kaynaklanan sıkıntılara yaşamı boyunca göğüs germiştir. Bütün bu rahatsızlıklarına rağmen, “Ben gençliğimde ihtiyarlığı isteyerek güler yüzle karşıladığım için, gerçek ihtiyarlıkla yüz yüze gelmek zor olmadı.” diyerek halinden asla şikâyet etmez. Bu halinde bile insanlarla görüşmeyi terk etmemiş kapısını çalanı çok özel bir durumu olmadıkça geri çevirmemiş, sohbet ve nasihatlerine devam etmiştir.¹⁰⁷

Feyzi Efendi’nin 1980’li yıllardaki ziyaretçilerinden Necati Kertiş’in 8.4.1987 tarihli ziyaretinde tuttuğu notlarda yer alan ifadelere göre, Feyzi Efendi gençlik ve ihtiyarlık konulu bir sohbet yapmış ve sonunda “Ne gençlikten şikâyet edelim ne de ihtiyarlıktan; sadece değerlendirmeye bakalım.” diyerek her ikisinin de güzel olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁸

Feyzi Efendi’nin 1983 yılı Ocak ayının son günlerinde sağ tarafına kısmî bir felç isabet eder. Bir müddet sonra ziyaretine gelenlere: “İnşallah nüzulü (felci) geçiştirdim. Şimdi sadece zafiyet var. Her iş sağ el ile yapıldığı ve sol elimi de kullanmadığım için Peygamberimizden şefaath istemeye mecbur kaldım. Akabinde -elhamdülillah- hastalık zail oldu.” demiş ve *Kaside-i Bürde* sahibi İmâm Bûsîrî’nin (ö. 695/1296) hastalığı esnasında Hz. Peygamberden şifa talep ederek iyileştiğini anlatmıştır. Bu nedenle kendisi de “*Mevlâye salli ve sellim dâimen ebedâ*” diye başlayan satırları okuyarak Efendimiz’den şifa talep ettiğini anlatmıştır. Diğer bir ziyaretçisi Şükrü Yücebıyık Feyzi Efendi’nin felçten nasıl iyileştiğine dair şunları anlattığını nakletmiştir: “Rüyamda kapı çalındı. Kapıyı açtım. Yüzü peçeli bir zat, elinde bir şırınga vardı. O iğneyi felçli tarafıma batırdı. Sabah kalktığımda kolumun iyileştiğini gördüm!”¹⁰⁹

2.1.17.Eşinin Vefatı

Kendisinden 25 yaş küçük olan eşi Melek Hanım, Feyzi Efendi’nin vefatından dört sene önce; 10 Temmuz 1985’de safra kesesi iltihabı sebebiyle Hakk’ın rahmetine

¹⁰⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 112-113; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 188-189.

¹⁰⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 355.

¹⁰⁹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 192-193.

kavuşur. Evliliklerinin gerçekleştiği tarihte “Adam ölür, kadıncağız yalnız kalır.” diyerek ileri-geri konuşanlar bu ilahî takdir karşısında mahcubiyet yaşarlar.¹¹⁰

Feyzi Efendi eşinin vefat edeceğini hissetmiş olacak ki bir gün önce, âdeti hilafına, ikinci vakti Hz. Pir Camiine gelir. Namazı cemaatle kıldıktan sonra o dönemde caminin görevli müezzini olan Hüseyin Sezal ve imamı Faik Küçük’e, hanımının hasta olduğundan bahsederek şöyle der: “Emr-i Hak vuku bulursa, kabir yerini size gösterivereyim.” Böylece üçü birlikte Gümüşlüce kabristanına giderler. Feyzi Efendi kabrin yerini göstererek “Burasını hazırlatıverirsiniz.” diye rica eder. Ertesi gün eşi vefat eder.¹¹¹

Eşinin son zamanlarında Feyzi Efendi evde bulunan çocuklarına çeşitli görevler verir; evin, bahçenin düzenlenmesini, yemek hazırlanmasını ister. Üzüntüden iştahsız olan çocuklarına kuvvetten düşmemeleri için yemek yemeleri konusunda ısrar eder. Onları sohbet ve nasihatleriyle annelerinin ayrılığına psikolojik olarak hazırlamıştır. O günleri anlatan kızı Ayşe Eroğlu, annelerinin vefatı üzerine babalarının telkinleriyle çok metin davrandıklarını ifade etmektedir. Feyzi Efendi ise eşinin vefatı esnasında tekbir getirmiş¹¹² ve gözlerinden yaşlar süzölmüştür. Ayşe Hanım bu hadiseden dört sene sonra babasının vefatında da yine onun nasihatleri ve eliyle “susun” işareti yaparak ölenin arkasından sesli ağlamamak gerektiğine dair hareketlerinin hep gözünün önüne geldiğini ve metin olmaya çalıştığını söylemektedir.¹¹³

Feyzi Efendi zorlu hayatını her yönüyle paylaşıp ve hep sabır, cesaret ve vefa gösteren asil eşi Melek Hanım’ın vefatından son derece müteessir olmuştur. Vefatından sonra onun sadakatini, samimiyetini, ne kadar cefakâr olduğunu örneklerle anlatmış, eşini hayırla yâd edip bütün emeklerine, haklarına ve hizmetlerine karşılık Cenab-ı Hakk’ın ondan özellikle razı olmasını candan dileyerek dualar etmiştir.¹¹⁴

¹¹⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 173-174; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 193.

¹¹¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 36-37.

¹¹² Bu ifadeyi o sırada orada bulunan Faik Küçük’ün eşi söylemiştir. 13. 06. 2015 tarihli görüşme.

¹¹³ Ayşe Eroğlu, 18. 06. 2015 tarihli görüşme.

¹¹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 113-114. Feyzi Efendi’nin eşinin teçhiz ve tekfini sırasında Feyzi Efendi’nin yanında bulunan kişilerden biri olan Muzaffer Ertaş, o günkü gözlemlerini şöyle anlatmaktadır. “Eşinin tekfini sırasında Hoca Efendi’nin yanındaydık. Acı ve kederini belli etmeden her zamanki gibi ziyaretçileriyle sohbet etti. Kendilerine senelerce fedâkârâne bir şekilde hizmet eden, her gün gelen ziyaretçilere bıkmadan, usanmadan çay yetiştiren, muhterem eşi Melek Hanım’ın faziletlerinden bahsettiler ve “Vefat ettikten sonra bahsetmek caizdir.” buyurdular.” Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174.

Feyzi Efendi eşinin na'sı evden çıkarılırken son derece acı duyan dostlarını ve yakınlarını da şu cümleleriyle teselli etmeye çalışmıştır: “*Kader böyleymiş. Kadere inandık razı da olacağız.*”¹¹⁵

Feyzi Efendi hayatta iken Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin *Marifetname*'sinde geçen çok defa okuduğu bir şiiri mezar taşına yazmalarını ister. Fakat eşi kendisinden önce vefat edince, bu şiiri Melek Hanım'ın mezar taşına yazdırır. Şiir şöyledir:

“*Bu vücudun mülkü elden çıkmadan
Devr-i eyyam ol hisarı yıkmadan
Suret ü mana ikisi yar iken
İki âlem de elinde var iken
Hubb-i dünyayı zamirinden gider
Ta alasın âlem-i candan haber
Nûr u zulmetten yağurmuşlar seni
Canını nûr anla, zulmet bu teni
Ten muradı, yemek içmek mülk ü mal
Can temennası Cemal-i Zülcelal*”¹¹⁶

2.1.18.Vefatı

1985 yılında eşi Melek Hanımın vefatından sonra yaşama arzusunu iyice yitiren Feyzi Efendi sık sık “*Artık türabîyim.*” demeye başlar. Ziyaretçileri kabul edecek durumda olmadığı için özür beyan eden bir notu evinin kapısına astırır.¹¹⁷ Görüşmek için ısrar edenlere de “*Artık bizi ölümlerden sayın ve ruhumuza bir Fatıha okuyuverin.*”¹¹⁸ diyerek bundan sonra kendisini Yüce Yaratıcı ile baş başa bırakmalarını rica eder. Mübarek kandil gecelerine ayrı bir ilgi duymaya onların zamanını sormaya başlar. Sanki önemli bir haber beklemektedir. Nihayet özlemle beklediği haber 4 Mart 1989¹¹⁹

¹¹⁵ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 25.

¹¹⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, Kit-San, İstanbul 1984, s. 204. Kabir taşında şiirin yukarıda yer verdiğimiz bölümü yazılmıştır. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 178-179; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 193-194.

¹¹⁷ Feyzi Efendi'nin kapısına yazdığını ibare şu şekildedir: “*Rica: Görüşmek isteyen muhterem kardeşim, durumum müsait değil, kusura bakmayın.*” Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 407.

¹¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 114.

¹¹⁹ Feyzi Efendi'nin vefat tarihinin 4 Mart 1989 olduğunda şüphe yoktur. Mütevatiren sabittir. Böyle olmasına rağmen Yeni Asya neşriyat tarafından neşredilen *Eski Said Dönemi Eserleri* adındaki yayında şahıs bilgileri bölümünde (İstanbul 2009, s. 823) Feyzi Efendi'nin vefat tarihi hatalı olarak 1990 yazılmıştır. Ayrıca Bediüzzaman ile tanıştığı tarih de bir yıl hatalı verilmiştir. Doğrusu 1938 değil, 1937 olmalıdır. Çünkü Feyzi Efendi askerden geldiği 1937 yılında Bediüzzaman ile tanışmıştır. Bu tarih, Bediüzzaman'ın Kastamonu'ya gelmesinden bir yıl sonradır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 19, 65.

tarihinde bir cumartesi günü ikindi vaktinde Miraç kandiline hazırlanırken gelivermiştir. İkinci namazı için abdest almıştır ki daha sıvalı kollarını indirmeden emr-i Hak vaki olur ve “Allah, Allah” sözleri eşliğinde ruhunu teslim eder.¹²⁰

Oğlu Münip Şallıoğlu'nun Feyzi Efendi'nin son günlerine dair anlattıkları şunlardır: “1989'un Ocak ayında ağır üşütmeden dolayı rahatsızlanmıştı. Ama sonra şifa buldu. Mart ayına girildiğinde heyecanlı bir ruh hali vardı. Bir hafta önce otururken düşünceli bir şekilde bana Miraç Kandili'ni sormuştu. ‘Haftaya Cumartesi’ dedim. ‘Takvime bakarak söyle!’ dedi. Ben de takvime bakarak “Evet haftaya bugün” dedim. Durdu, ‘Uzun süredir misafir bekliyorduk gelmedi!’¹²¹ dedi. Tabi biz o zaman maddî manada birisi gelecek diye anlıyorduk. Vefat edeceği gün, “Artık gelenlere rahatsız olduğumu söyle, görüşemeyeceğim.” dedi. Derken kapı çaldı. Çankırı'dan kalabalık bir gurup geldi. Onlarla ayaküstü görüşüp salavatlardı. Son günlerinde zaten devamlı kullandığı ilaçlarını bırakmıştı. Sinüzit rahatsızlığı sebebiyle baş ağrısından rahatlamak için kullandığı¹²² enfiyeyi de terk etmişti. Uzun bir sefere hazırlanır gibiydi.”¹²³

Feyzi Efendi'nin yakınları ve talebeleri onun ömrünün son iki yılında çevresine vefat edeceğini hissettirdiğini anlatmaktadırlar. Dünyadan el etek çeken bir tavır sergilediğini, gülmesinin bile azaldığını, masiva ile tamamen alakasını kestiğini, Cenab-ı Hakk'a karşı iştiağının iyice alevlendiğini, kullandığı ilaçları bile bıraktığını, odasına en son astırdığı levhayı da kaldırttığını belirtmektedirler. Vefat ettiği sene umreye giderken Feyzi Efendi'yi ziyaret eden İbrahim Özel'e “Bana çok dua edin, bu faniye hüsn-i hatime dileyin.” diye dua ister. Bunun üzerine tavafta arkadaşlarıyla beraber Feyzi Efendi'ye ve bütün ehl-i imana hüsn-i hatime için dua ettiklerini nakletmiştir.¹²⁴ Vefatından birkaç ay önce ziyaretine giden Basri Yavuz şunları anlatmıştır: “O gün mübarek bir günün arefesiydi. Yine sakin bir şekilde sohbet başlandı. ‘Bizlere artık Fatıha okumalı. Böyle mübarek gecelerde vuslatı arıyorum. Böyle geceler gelip geçtikçe hüzünleniyorum!’ demişti.”¹²⁵

Feyzi Efendinin cenazesi bir gün sonra yani Pazar günü Hz. Pir Camiinde sayısı on binlerle ifade olunan son derece kalabalık bir cemaat eşliğinde kılınan namazdan sonra defnedildi. Uzun bir cadde boyunca saf tutularak kılınan cenaze namazını müteakip Gümüşlüce mevkiindeki aile kabristanına defnedildi. Başta Mekke olmak

¹²⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 114-115.

¹²¹ Bu cümleyi Kayınbiraderi Enver Eroğlu da işittiğini beyan etmiştir. 22. 06. 2015 tarihli görüşme.

¹²² Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 189.

¹²³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 114-115; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 194.

¹²⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 251-252.

¹²⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 271-272; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 197-199.

üzere yurt içinde ve yurt dışında birçok şehirde gıyabi cenaze namazı kılındığına dair bilgiler alındı.¹²⁶

Feyzi Efendi'nin vefatı yakın aile bireyleri dışında kimseye özel olarak haber verilmediği halde¹²⁷ bir gece içinde yurdun dört bir yanından gelen ve gazetelerin beyanına göre¹²⁸ on binleri bulan bir insan seli onu son yolculuğuna uğurladı.¹²⁹ Cenaze için olağan üstü bir kalabalığın bir gecede Kastamonu'ya toplanması ve vefat haberinin yurt içi ve dışına hızlı bir şekilde yayılması son derece sıra dışı bir durumdur. Birbirinden habersiz toplanan bu kadar insanın Kastamonu'ya gelişini, Feyzi Efendi'nin bir kerameti olarak yorumlamak mümkün olabileceği gibi onu sevenlerin gönüllerine ilka edilmiş bir sevk-i ilahî sonucu Feyzi Efendi ile aralarındaki muhabbetten doğan bir hiss-i kablel vuku da diyebiliriz. Bu enteresan vaziyetin sebeplerine dair Ali İhsan Yurt'un hatırası bize fikir vermektedir. Ali İhsan Yurt Bediüzzaman'ın talebelerinden ve Feyzi Efendi'nin dostlarından. Kendisi yaşlı, hasta ve yarı felçli olmasına rağmen evine gelen bir dostundan rica eder. “ Gel seninle Kastamonu'ya gidelim. Zamanın efendisi pek yakında yolculuğa çıkacak. Onu ziyaret edelim.” diye aldığı manevî işareti de ima eder. O tanıdığı kişi olur demesine rağmen ihmal eder ve kendisini götürmez. Aradan beş on gün geçince o şahıs yine Ali İhsan Yurt'u ziyarete gelir ama hanımından, kendisinin gördüğü bir rüya üzerine Mehmet Feyzi Efendi vefat edecek diye apar topar Kastamonu'ya gittiğini öğrenir. Gerçekten de yarı felçli halde Ali İhsan Yurt kendi çabalarıyla bir araba tutup (İstanbul'dan) Kastamonu'ya “zamanın efendisi” dediği dostuna ziyarete gelir. Ama yetişememiştir. O yolda iken Feyzi Efendi vefat etmiştir. Ali İhsan Yurt, Feyzi Efendi'nin cenazesine yetişmiş, o gece cenazenin bulunduğu

¹²⁶ Özdağ, *Feyzler Sultanı*, s. 115-116; Feyzi Efendi'nin Kâbe'de gıyabî cenaze namazını kıldırın kişi Amasyalı Nimetullah Hoca'dır. Bu zat 22 Kasım 1994 yılında Kastamonu'ya geldiğinde bizzat kendisinden bu bilgi alınmıştır. Kalaycı, Hz. Pir Camiinde Nimetullah hoca ile karşılaşır ve hatıratını topladığı Feyzi Efendi hakkında, Nimetullah Hoca'dan şu sözleri nakletmektedir. “Ben 22 senedir Haremeyn'de ikamet ediyorum. Feyzi Efendi'yi Adana Ulu Cami imamı Muhittin Bey bana tanıttı. Hacda müteaddit kereler kendisiyle görüşüm.” Nimetullah Hoca onun büyük bir veli olduğunu söyler ve “Allah şefaathlerine nail etsin.” diye dua eder. Feyzi Efendi'nin vefatını o sırada umrede olan Mustafa Sungur'dan haber alır. Bunun üzerine kendisi imam olup oradaki Türk hacılarıyla birlikte gıyabî cenaze namazı kılarlar. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 95-96.

¹²⁷ Feyzi Efendi'nin oğlu Münip Şallıoğlu, kendisine sormamız üzerine, aile dışında kimseye haber verme imkânları olmadığını bize ifade etmiştir. Münip Şallıoğlu, 08.09.2015 tarihli e-mail yoluyla verilen cevap.

¹²⁸ 6 Mart 1989 Kastamonu Gazetesi; 06.03.1989 Kastamonu Açığsöz ve Nasrullah Gazeteleri. Ayrıca *Karanlıktan Aydınlığa* isimli eserin son bölümünde Feyzi Efendi ile ilgili birçok gazete ve basın organında çıkan yazılara yer verilmiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 380-416.

¹²⁹ O günü bizzat yaşamış, mahşerî kalabalığı gözlerimle görmüş ve insanların caddelere sığamadığı için cenaze namazını çatısı alçak olan evlerin üzerinde kıldığını şahit olmuş bir Kastamonuluyum. O zaman İmam-Hatip Lisesi ikinci sınıfta okuyordum. O gün Kastamonu'da bütün camilerden ayrı ayrı selalar verildi. Kastamonu büyük bir hüzne ve yasa bürünmüştü (N. Baltacı).

odadan hiç ayrılmamış ve sabaha kadar yanında getirdiği *Risâle-i Nur*'lardan birçok kitabı hızlı okuma metoduyla devretmiştir. Kendisi de Bediüzzaman'ın talebeleri içinde en çok sevdiği ve “O zamanın sahibidir, O giderse ben de çok kalmam.” dediği Feyzi Efendi'nin ardından birkaç yıl sonra vefat etmiştir.¹³⁰

2.1.19.Vasiyeti

Feyzi Efendi'nin vasiyeti üzerine kabri annesinin ayakucuna kazılır. “Cennet annelerin ayakları altındadır.”¹³¹ hadisini düşünerek bir de kabristanın yakınındaki Kur'an kursundan hafızların Kur'an sedalarına yakın olmak istediği için orada yatmak istediği rivayet edilir.¹³² Böylece eşinin yanına defnedilir. Kabir taşına ismi yazılmaksızın şu cümleler, yine kendi isteği üzerine yazılmıştır:¹³³

“*Hüve'l-Hayyü'l-Baki*
Burada yatan Âdem
Bir zaman Hubbî idi
Bir zaman Cübbî idi
Bir zaman Sükûtî idi
Şimdi de Türebî oldu
Ruhu için Fatiha.”

“Mehmet Feyzi Efendi hapisteye *Risâle-i Nûr* yazdıkları küçük kalemle Bediüzzaman'ın dişini yanında hatıra olarak saklar.¹³⁴ Bunları ince cam bir şişede muhafaza eder ve teberrüken sürekli yanında taşır. Türebî Şerif dediği Ravza-i Mutahhara'dan gelen toprağı da naylon bir poşet içinde saklar. Efendimiz'in kabrinden gelen toprağın yüzüne sürülmesini, ihramların, dişin ve kalemin kabrine konulmasını vasiyet eder.”¹³⁵ Bu vasiyetini damadı Mehmet Eroğlu yerine getirmiş, kefenlenme sırasında toprağı gözlerine sürdüğünü, kalem ile diş de kabirde yanına koyduğunu

¹³⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 399-400, dpn. 1, (Mehmet Ali Bulut'un Ortadoğu Gazetesi 02.01.1994 tarihli yazısından nakledilmiştir.).

¹³¹ Nesâî, Cihâd 25; Kudaî, *Müsnedu'ş-Şihâb*, I, 102 (no:119). Ayrıca bkz. Deylemî, *Firdevs*, II, 116, (nu. 2611).

¹³² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 238; Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 117.

¹³³ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 196.

¹³⁴ Feyzi Efendi küçük bir kutunun içinde Bediüzzaman'ın alt ön dişi, Denizli hapsinde hocasının kullandığı küçük kurşun kalemi ve hocasının bir miktar saçını sakladığı bu kutuyu “Benimle defnediniz.” diye vasiyet eder. Kabirde sual meleklerine “Sorularınızı bu dişin sahibine olan bağlılığımı nazara alarak tevcih ediniz.” diyeceğini söylemiştir. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 224. Ayrıca Bediüzzaman'ın “Dişim kimdeyse ilmim ondadır.” dediği de bilinmektedir. Pek çok talebesi o diş elde etmek için çok uğraşmışlar. Ama Feyzi Efendi'nin o diş göstererek “O diş bende.” dediği hatıralarda nakledilmektedir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 357; Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 181.

¹³⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 197.

bizzat ifade etmiştir.¹³⁶ Oğlu Münip Şallıoğlu da Feyzi Efendi'nin vasiyetine uygun şekilde ihram olarak kullandığı örtülerin kefeni ile birlikte sarıldığını teyit etmiştir.¹³⁷

2.1.20.Kronoloji

1912 (Milâdi), 1328 (Rûmî), Feyzi Efendi'nin doğumu.

1919-1925, İlkokulda okuduğu ve Kur'ân öğrenimi yaptığı yıllar.

1925-1934, Kastamonulu âlimlerden ders aldığı yıllar.

1927, Babası İzzet Efendi'nin Ramazan ayında bir pazartesi günü vefatı.

1935-1937, Muvazzaf askerliği ve İstanbul hocalarından ilim tahsili yaptığı yıllar.

1936, Hâfız Ömer Efendi'nin Kastamonu'dan İstanbul'a tayini, Bedüzzaman'ın Eskişehir Cezaevi'nden tahliye edilip Kastamonu'da ikamete mecbur edilmesi, Feyzi Efendi'nin amcası Hacı Mustafa Efendi'nin 64 yaşlarında ölümü.

1937, Feyzi Efendi'nin askerlikten dönüşü ve Bedüzzaman ile tanışması ve ona talebe olması.

1942, İstanbul'da yedi aylık ihtiyat askerliğini yapması ve oradaki hocalarından ilim tahsilinde bulunması.

1943, Bedüzzaman'ın tutuklanarak, Çankırı yoluyla Ankara'ya götürülmesi. Aynı yılda kendisinin de tutuklanıp şehir hapisanesinde üç ay tutulması. Aynı yıl kaleden tonlarca büyüklükteki taşların yuvarlandığı büyük zelzelenin olması.

1944, Feyzi Efendi'nin Bedüzzaman'ın yanına Denizli Hapishanesi'ne götürülmesi, burada altı ay kaldıktan sonra beraat edip Kastamonu'ya dönmesi.

1944-1948, Kastamonu'da sohbet ve ilim tedrisatı ile uğraş vermesi.

1946, Annesi Hâfıza Ayşe Hanım'ın ölümü.

1948, Tutuklu olan Bedüzzaman ile aynı suç konusunda ilgili görülerek tutuklanıp Afyon Cezaevi'ne konulması. Sonunda temyiz kararı ile tahliye edilip Kastamonu'ya dönmesi ve çileli inziva hayatı.

1952, Hocası Hâfız Ömer Aköz'ün elim bir trafik kazasında ölümü ve kendisinin tedrîsat hayatına devamı.

1957, Evlilik macerası: Aklî dengesinin bozuk olduğu şayiasının çıkartılması üzerine, Mayıs ayında gizlice Ankara'ya gidip Numune Hastanesi'nde sekiz gün

¹³⁶ Mehmet Eroğlu, 18.06.2015 tarihli görüşme.

¹³⁷ Münip Şallıoğlu, 08.09.2015 tarihli yazılı cevap.

müşahede altında kaldıktan sonra sağlam raporu alarak geri dönmesi, Haziran ayında da düğününün yapılması.

23 Mart 1960, Bedüzzaman'ın ölümü.

27 Mayıs 1960, askerî ihtilali neticesinde tutuklanması ve tutuklamadan önce İnönü Karakolu'nda on gün kadar tecritte (tek başına) gözaltında tutulması.

1966 yılının Mart ayında ilk haccını yapması.

1970 yılında ikinci haccı.

1975, Böbrek taşı rahatsızlığının belirmesi.

1976, Üçüncü defa haccetmesi.

1983, Sağ kolu tarafında kısmî felç rahatsızlığı geçirmesi. İhtilal yöneticileri tarafından Ankara Mamak Hapishanesi'ne götürülmeye kalkışılması. Sosyal Sigortalar Hastahanesi'nde bir süre rahatsızlığı sebebiyle tedavi altında tutulması.

1989, 4 Mart Cumartesi günü Miraç Gecesi'ne girerken ikindi vaktinde vefatı.

2.2.İlmî ve Manevî Kişiliği

2.2.1.İlmî Yönü

2.2.1.1.Yaşadığı Dönem ve Sosyal Durum

Feyzi Efendi (d.1912), ülkesinin ve toplumun her alanda çok çetin zorluklardan geçtiği bir buhran döneminde hayata gözlerini açmıştır. Bu yıllar işgal edilmeye çalışılan Osmanlı'nın son gayretlerini gösterdiği, Çanakkale savaşlarında pek çok kayıp verildiği, Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı yıllardır. Bu dönem içerisinde, savaşlardan yorgun düşen ve ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda büyük zorluk çeken insanımız, büyük değişimlerin bir arada telkin edildiği zorlu yılları yaşamıştır. Yıllarca alıştığı, okuyup yazdığı dilden kılık-kıyafete kadar değişen birçok şeye alışmak kolay olmamıştır. Özellikle de dine yönelik yasaklar, Kur'an'ın okutulmaması, ezanın dilinin değiştirilmesi gibi hadiseler toplumun vicdanında büyük bir sarsıntıya ve infiale neden olmuştur. Savaştan sonra bir de bu yüzden birçok canlar gitmiştir. İşte tam bu yıllarda çocukluk ve gençlik dönemini geçiren Feyzi Efendi, toplumun bu sancıklarına bizzat şahit olmuş ve kendisi de payına düşen çileyi çekmiş bir kimsedir.

Bu kırılma döneminde dinini öğrenme ve yaşama arzusuyla dolu bir talebe olarak birçok zorluğa göğüs germek durumunda kalmıştır. Bu sıkıntıları kendisinden dinleyen talebesi Özdağ, o günleri şu şekilde tasvir eder: “Yeni yazının kabulüyle “Osmanlıca” adıyla bilinen yazının yasaklanması, toplumu paniğe sevk etmiş, yeni

oluşuma ayak uydurma konusunda oldukça tedirgin etmişti. Yıllarca süren savaşlar, yenilgiler ve sıkıntılar milletimizi son derece yormuş, bezdirmiş ve bitkin hale getirmişti. Yeni çıkan yasaların uygulanması ve köklüce yerleştirilmesi için nice zorlama ve baskılara başvuruldu. Halk, ilgili yasaların belli bölümlerine bir türlü ayak uyduramadı. Kur'an-ı Kerim'in açıktan okunması ve okutulmasının yasak olması sebebiyle buna uymayan insanlar gözaltı, baskın ve hapis cezalarına çarptırıldı. Bu panik ortamında eski dille yazılmış eserlerin başına gelenleri de yine o günleri yaşayanlar anlattılar. Kimileri evindeki dinî ve ilmî eserleri günah olur diye yakmaktan, yırtmaktan ve çöpe atmaktan çekindiği için at arabalarıyla, torbalarla mezarlıklara taşıdı. Kimileri oralara bıraktı atalarından kalan eserleri kimileri de çaresizlikten çukurlar açıp gömdü. Feyzi Efendi ise bu karmaşık vaziyet içerisinde korkuya kapılmadan o kitap mezarlıklarına giderek, günlerce ve aylarca, kendisi için faydalı gördüğü kitapları seçip çuvallarla evine taşıdı. Mezarlıklara atılan eserleri evinde haftalarca temizlemekle ve onarmakla meşgul oldu. Bu sıkıntılı günlerde bir de hafız olmaya karar verdi.¹³⁸

Hafızlığını karanlıkta caminin içinde gizlice tamamlayan¹³⁹ Feyzi Efendi'nin, kimsenin evinde dinî kitap bulunduramadığı bir devirde kitapları gömüldükleri yerlerden, mezarlıklardan kurtarma gayreti sonucu elde ettiği ve daha sonra askerlik yıllarında evci çıkararak ilmin peşinde koştuğu İstanbul'da edindiği kitaplar¹⁴⁰ ile birlikte evinde bir hayli kitabı olmuştur. Bu kitapların sayısını ve ilme olan bu gözü kara sevdasını daha sonraki yıllarda yine bir âlime hizmeti sebebiyle hapse atılması esnasında geçen hatıralardan öğreniyoruz.¹⁴¹

“Kur'an okumanın ve okutmanın suç sayıldığı o dönemi Feyzi Efendi'nin kendi diliyle şu şekilde anlattığı kitaplara geçmiştir. “Hıfzımı ve talimimi Hafız Ömer

¹³⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 43-45.

¹³⁹ Feyzi Efendi hafız olurken bilinen klasik hafızlık metoduyla yani her cüzün sonundan ezberlemek suretiyle değil, Kur'an'ın başından sonuna, ayından ayına ezberleyerek yaptığını söylemiştir. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 57.

¹⁴⁰ Askerlik döneminde hafta sonları kitapçıları dolaşarak, maddî gücü yettiğince kitaplar satın alan Feyzi Efendi, bunları hızla okumaya gayret ediyor sonra da sandıklara doldurup ambalaj yaptığı eserleri memleketine yolluyordu. Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 57.

¹⁴¹ Feyzi Efendi Bediüzzaman'a hizmet ettiği yıllarda *Risâle-i Nûr*'un basımı bahanesiyle önce Kastamonu hapishanesine atılır. Bu esnada evindeki 580 cilt esere de el konur. Kendisi bu olayı şöyle anlatmıştır. “1943'teki zelzelede valilik binasının yanındaki hapishanedeydim. Işıklar gece 12 den sonra söndürülüyordu. Zelzele sırasında koğuştaki yeşil bir nur zuhur etti. O karanlıkta birbirimizi gördük. Zelzelenin sebebini sonradan öğrendim. 580 cilt kitabımı evden kum arabası ile karakola almışlar. Rastgele yığılmışlar. Paspas yaparken kitaplara kirli suları sıçratıp hürmetsizlik etmişler. Onları bu halde görünce yüreğim parçalandı. Anladım ki gazab-ı ilahî ve anasır hiddete gelmiş. Allah bu milleti gazabı ile helak etmesin.” 26 Kasım 1943 tarihli 7,2 şiddetindeki bu deprem Kastamonu'da kaleden 300 tonluk bir kayanın şehre düşmesine nice evlerin yıkılıp 1200 kişinin ölümüne ve birçok ağır yaralanmaya sebep olur. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 110-112; Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 16-17.

Efendi'den tamamladım. Hoca Efendi Sinan Bey Camii imamı idi. Ben de dersimi orada verirdim. Akşam namazını müteakip cemaat çıkınca caminin kapısını içerden kilitlerdik. Hoca Efendi mihraba oturur ben de minberin arkasına otururdum. Bunu pencereden gören olursa Kur'an okuduğumuz anlaşılmasın diye yapardık. Aynı sebepten dolayı ışıkları söndürürdük ve ben cüzümü kendisine okurdum. Bazen dersim birikir birkaç cüzü bir akşamda okurdum. Şimdi her şey serbest. Böyle bir dönemin geleceğini rüyamızda görsek inanmazdık. O devrelerde insanlar bırakın Kur'an okumayı, evlerinde dahi dinî kitaplar bulunduramazlardı. Kalın bir kitabı koltuğuna sokup da açıktan götürmeye cesaret edemezdi. Bu yüzden birçokları ellerinde bulunan kitapları ya saklamak ya da toprağa gömmek zorunda kalmışlardı. Korkudan kitaplarını yakanlar bile olmuştu. Hatta ben *Buhari-i Şerif* formalarının çöplüklere atıldığını, kasapların et sarmak için kullandığını gördüm..."¹⁴²

Feyzi Efendi'nin hatıralarında geçtiğine göre ümitsizlik içinde olanlara 1950'den evvelki halkın vaziyeti ile şimdiki durumu mukayese için kendisi şunları anlatırdı: " Biz müezzinle beraber (Sinan Bey Camiinde) cuma günleri caminin bahçe kapısında beklerdik. Yoldan geçenlerden çok rica ederdik ki, gelsin abdest alsın, üç kişi olalım da cemaat olsun, ta ki cuma namazını kılabilirim. İşte böyle insan arardık. Bu memlekette o günleri de yaşadık."¹⁴³ O devirde yaşananlara bir örnek olan bu hadise dönemin atmosferini ve insanların din ve ibadet ile ilgili fiillerinde nasıl bir korku ve baskı altında olduklarını anlamamıza yardım etmektedir.

2.2.1.2.Öğrenim Hayatı ve Hocaları

Feyzi Efendi'nin altı yaşlarında başlayan talebelik hayatı, askerlik öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde devam etmiş ve kendisi yoğun bir eğitim programında yetişme imkânı bulmuştur. Tahsiline ilk olarak başladığı mahalle mektebinde hocası "Çerkez Hoca Hanım" diye bilinen Ayşe Hanımdır. Zeki, dirayetli, otoriter, aynı zamanda güçlü bir hafız olan bu hoca hanım çevresi tarafından sevilen yüksek karakterli bir kimsedir. Feyzi Efendi bu hocasını ileriki hayatında öz benliğine etkisi ve katkısı olmuş insanlar arasında saymaktadır. Feyzi Efendi, Ayşe isimli hanımların onun eğitiminde çok etkili olduğundan söz ederek şöyle der: "Validemin adı Ayşe'dir. İlk

¹⁴² Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.14.

¹⁴³ Atasoy, *Şir Kâtibi*, s. 248. Benzer bir ifadesi de zamanımızdaki dinî gelişmelerin kıymetinin bilinmesi ve şükredilmesi için söylediği; "Bir zamanlar Sinan Bey Camiinde cumanın sahih olabilmesi için, yakında olan Vakıf semtindeki kahvehanelerden adam götürmek zorunda kalırdık." şeklindedir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 125.

ders gördüğüm Hafıza Hanım Çerkez Ayşe. Hocam Hafız Ömer Efendi'nin hocası da Ayşe Hanım'dır.”¹⁴⁴

Yedi yaşında başladığı, o zamanın ilkokulu konumunda olan “Yarabcı” adındaki mektepte altı sene okuyarak ilk tahsilini tamamlamıştır. Bu okul üç devreden oluşmaktadır. İlk iki senelik kısma “ûla (ilk)”, ikinci iki yıllık bölümüne “vüsta (orta)”, son iki yıllık devreye “uhra (son)” adı verilir. O dönemde bu okullardaki eğitim ve öğretim o kadar sıkıdır ki çok az kişi son bölüme gelir ve okulu bitirebilirdi. Feyzi Efendi bu okulu başarıyla bitirmiş, burada tarih, coğrafya, fen, fizik, kimya, kozmografya, psikoloji ve sosyoloji gibi dersler okumuştur. Bu altı yıllık dönemdeki eğitim günümüzdeki ilk, orta ve belki de lise dönemini kapsayan bir değeri haizdir.¹⁴⁵

Feyzi Efendi'nin eğitiminde ve meşrebinde en köklü etkiyi oluşturan iki hocasından biri Hafız Ömer Aköz diğeri de ileride yer vereceğimiz Said Nursî'dir.

Kurra Hafız Ömer Aköz (1889-1952 m.): Feyzi Efendinin altı yaşındayken tanıştığı ve kendisinden Kur'an-ı Kerim hıfzını ve talimini tamamladığı hocasıdır. Bunun yanı sıra Hafız Ömer Efendi'den “ilm-i irtifa”¹⁴⁶ öğrenmiş, *Mukaddeme-i Cezeriyye*¹⁴⁷ ve *Tecvîd-i Edâiyye*¹⁴⁸ adlı eserleri hocasıyla okumuştur.¹⁴⁹ Hafız Ömer Efendi o yıllarda Kastamonu'da Sinan Bey Camii imamlığı ve Nasrullah Camii hatipliği görevindedir. Kastamonulu olan bu zat, zahiri ve batini ilimlerde uzman bir kimsedir.¹⁵⁰ Aynı zamanda Nakşibendî ve Kâdirî tarikatlarının piri olan Muhammed Es'ad Erbilî'nin

¹⁴⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 53-54.

¹⁴⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 37.

¹⁴⁶ Namaz vakitlerini belirleme ilmi.

¹⁴⁷ Kıraat ve hadis âlimi Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Muqaddime(tü'l-Cezerî) fî mâ Yecibü 'ale'l-Kâri'i en Ya'lemehû (el-Muqaddimetü'l-Cezeriyye, el-Cezeriyye, Muqaddime fi't-Tecvîd)*. On dokuz babdan oluşan toplam 109 beyitlik bu eserde mehâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf, terkik, tefhîm, idgam, lahn, gunne, medler, vakıf, hemze gibi konular işlenmiştir. Her dönemde pek çok öğrenci tarafından ezberlenen ve çeşitli kütüphanelerde yüzlerce nüshası bulunan eserin baskıları da yapılmıştır. Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, 1999, XX, 551-557.

¹⁴⁸ Hamza-i Miskin (Hüdaî) isimli bir kişi tarafından telif edilen *Tecvid-i Edaiye* İstanbul'da 1251, 1257, 1280/1835, 1841, 1864; İzmir'de 1301/1884 (Hafız Nuri Efendi Matbaası, 8+96 s.) yıllarında olmak üzere pek çok defa basılmıştır. Ayrıca *Kitabu'l-Cezerî* ve *Dürr-i Yetim*'le birlikte Daru't-Tibaati'l-Amire baskısı da mevcuttur (İstanbul 1280/1863), ss. (32+156)+8.

¹⁴⁹ “Feyzi Efendi, hocası Hafız Ömer Efendi'den İslami ilimler dışında da ilimler okumuştur. Astronomi bunlardan birisidir.” Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 267.

¹⁵⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 10.

(1847-1931 m.)¹⁵¹ de halifesidir. Hafız Ömer Efendi, Feyzi Efendi'nin hayatına yön veren nadir şahsiyetlerden biridir.¹⁵²

Feyzi Efendi Hafız Ömer Efendi'den sadece Kastamonu'dan ayrıldığı döneme kadar (1936) değil, İstanbul'a askere gittiği yıllarda da ders aldığını beyan etmektedir.¹⁵³ Hafız Ömer Efendi'den bu ilimlerin yanı sıra tasavvufî yönden de istifade etmiştir. Bu konu ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

Feyzi Efendi Kastamonu'daki bazı âlimlerden de eğitim almıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Hafız Tevfik Efendi: Feyzi Efendi, Mercanzâde lakabıyla meşhur Hafız Tevfik Efendi'den askerlik öncesi ve sonrasında “Kırâat-ı Seb‘a”yı¹⁵⁴ okumuştur. Bu zat aynı zamanda Feyzi Efendi'nin Kuran taliminde ders arkadaşı da olmuştur.¹⁵⁵

Hafız Abdurrahman Efendi: Feyzi Efendi'nin sarf-nahiv ilmini öğrendiği ve Fıkıh ilmine dair olan *Halebi*¹⁵⁶ adlı eseri okuduğu hocasıdır.¹⁵⁷

Hoca Kâmil Efendi: Feyzi Efendi'nin *Mültekâ*,¹⁵⁸ *Şir‘atü'l-İslâm*,¹⁵⁹ *el-Fıkhü'l-Ekber*¹⁶⁰ adlı eserleri okuduğu hocasıdır.¹⁶¹

Feyzi Efendi'nin ilme olan aşkı ve şevki askerlik döneminde de devam etmiştir. Hafta sonları evci çıkararak İstanbul'un çeşitli camilerinde yapılan ilim meclislerine katılır namazları müteakiben yapılan bu dersleri takip ederdi. Buralarda derslerine katıldığı hocalar ve okunan eserler şunlardır:

¹⁵¹ Esad Erbili'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Gökteş, *Muhammed Es'ad-ı Erbili'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi*, Ankara 2002; Hasan Kâmil Yılmaz, “Esad Erbili”, *DİA*, 1995, XI, 348-349.

¹⁵² Ömer Fazıl Aköz 27 Haziran 1889 tarihinde Kastamonu'da doğdu. Babası Osman Efendi, annesi Zahide Hanım'dır. Hafızlığını ve Rüşdiye tahsilini doğduğu şehirde yaptı. 15 Temmuz 1952 yılında Çankırı yakınlarında geçirdiği bir trafik kazasında hayatını kaybetti. Hayatı için bkz. Abdulkadiroğlu, “Aköz”, s. 284.

¹⁵³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 231, 237, 367; Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve ilmi Şahsiyeti”, s. 27.

¹⁵⁴ Abdülhamit Birişik, “Kıraat”, *DİA*, 2002, XXV, 426-433.

¹⁵⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 10.

¹⁵⁶ Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (956/1549) *Halebî Kebîr* ve *Halebî Sağîr* adlı fıkha dair eserlerinden bir tanesi kastedilmektedir. Şükrü Selim Has, “Halebî”, *DİA*, 1997, XV, 231-232.

¹⁵⁷ Özdağ, *Feyizler*, I, 10.

¹⁵⁸ İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin Hanefî fikhına dair eseridir. Şükrü Selim Has, “Mülteka'l-Ebhur”, *DİA*, 2006, XXXI, 549-552.

¹⁵⁹ *Şir‘atü'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm*, Hanefî fakihî İmamzâde'nin (573/1177) Osmanlı âlimleri arasında çok rağbet gören ve pek çok şerh yazılan ilmihal ve ahlâk kitabıdır. Recep Cici, “İmamzade, Muhammed b. Ebû Bekir”, *DİA*, 2000, XXII, 210-211.

¹⁶⁰ Ebû Hanife'ye (150/767) nispet edilen akait risalesidir. *el-Fıkhü'l-Ekber* hakkında geniş bilgi için bkz. bkz. Şerafettin Gölcük, Adil Bebek, “el-Fıkhü'l-Ekber”, *DİA*, XII, 544-547.

¹⁶¹ Feyzi Efendi'nin hocaları için bkz. Özdağ, *Feyizler*, I, 10.

Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi: Feyzi Efendi, hafta sonları evci çıkararak, Ayasofya Camii hocalarından olan bu zatın, Pazar günleri öğleden evvel Sultan Ahmet Camiinde Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) tefsirinden¹⁶² okuttuğu derse katılırdı.¹⁶³

Hüsrev Hoca Efendi: Feyzi Efendi Pazar günleri öğleden sonra Fatih Camii'nde Hüsrev Hoca Efendi'nin Buhârî'nin *Sahîh*'inden¹⁶⁴ yaptığı derslere katılmıştır.¹⁶⁵

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî (1865-1943 m.):¹⁶⁶ Feyzi Efendi bu zatın, Pazar günleri ikindiden sonra Beyazıt Camii'nde, Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1210) *et-Tefsiru'l-Kebîr*¹⁶⁷ adlı eserinden okuttuğu derslere katılmıştır.¹⁶⁸

1935-1937 yılları arasında askerlik döneminde İstanbul'da yukarıda ismini zikrettiğimiz âlimlerden tedris hayatını devam ettiren Feyzi Efendi, kışlada da ilmî sohbetler yapar kendisine sorulan sorulara cevap verir. Hatta oradayken okuttuğu eratin bazısının sivil hayatlarında imamlık görevi aldığı bilinmektedir.¹⁶⁹

Bediüzzaman Said Nursî (1876-1960 m.): Feyzi Efendi Kastamonu'ya döndüğünde Said Nursî ile tanışarak talebesi olur. Bediüzzaman Feyzi Efendi'nin askerlik dönüşü yedi yıl süresince birlikte bulunarak ilminden istifade ettiği, Kelâm, İslâm Felsefesi ve Mantığa dair dersler aldığı hocasıdır.¹⁷⁰ Bu zat ise Feyzi Efendi'nin hayatında ve kişiliğinde mihenk taşı niteliğindeki şahsiyetlerden ikincisi olmuştur. Ömer Fazıl Aköz ve Said Nursi'yi, Feyzi Efendi'nin ilmi ve manevi kimliğine etkileri bakımından ayrıca ele alacağız. Said Nursî'nin Kastamonu'da kaldığı yıllarda ona hizmete ve talebeliğe devam etmiş kendisinden yukarıda bahsi geçen ilimleri tahsil etmiş ve bunun yanı sıra eğitim ve öğretim metodu olarak da onun usulünü benimsemiştir. O zamanın şartları Feyzi Efendi'yi böyle davranmaya sevk etmiştir.

¹⁶² Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin (1270/1854) *Rûhu'l-Me'ânî* isimli Kur'ân-ı Kerîm tefsiridir. Ahmet Çelik, "Rûhu'l-Meânî", *DİA*, 2008, XXXV, 213-214.

¹⁶³ Özdağ, *Feyizler*, I, 10.

¹⁶⁴ Buhârî'nin (256/870) Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen, sahih hadisleri toplayan *el-Câmiu's-Sahîh* isimli eseridir. M. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, 1993, VII, 114-123.

¹⁶⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 10-11.

¹⁶⁶ Nihat Azamat, "Abdülhakim Arvâsî", *DİA*, 1988, I, 211-212.

¹⁶⁷ Fahreddin er-Râzî'nin (606/1210) *Mefâtihu'l-Ğayb* ismiyle de bilinen Kur'ân-ı Kerîm tefsiri. Lütfullah Cebeci, "Mefâtihu'l-Ğayb", *DİA*, 2003, XXVIII, 348-350.

¹⁶⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 10-11.

¹⁶⁹ Küllüoğlu, "Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İmî Şahsiyeti" s. 28.

¹⁷⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 10-11.

2.2.1.3. Hafız Ömer Efendi'nin ve Bediüzzaman'ın Feyzi Efendi'ye Tesirleri

Feyzi Efendi üzerinde köklü bir tesir oluşturan, onun meşrebinin yapı taşları ve mimarları diyebileceğimiz iki âlim şahsiyetin onun yetişmesinde öncelikli bir rolü vardır. Bunlardan Hafız Ömer Efendi, Feyzi Efendi'yi çocuk yaşlarından itibaren eğitmeye başlamış, gençlik ve olgunluk devrelerinde de –tabiri caizse- bayrağı Bediüzzaman devralmış ve bu ikisi Feyzi Efendi'yi o zorlu dönemlerin en muhtaç olduğu, dayanıklı ve donanımlı, dönemin insanına en uygun rehberliği yapabilecek bir insan-ı kâmil olarak yetiştirmişlerdir. Bu âlimlerin Feyzi Efendi'ye tesirleri hakkında tezimizin genelinde bilgiler mevcut olmakla birlikte en önemli noktaları tekrar vurgulamakta yarar görmekteyiz.

Feyzi Efendi önemli bir kıraat âlimi ve kurra hafız olan hocası Hafız Ömer Efendi'den sadece mükemmel bir kıraat öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda hafız olmuş, ilaveten “temsili kıraat” denilen ve manaya vurgu yaparak Kur'an'ı tilavet etme tekniğini de öğrenmiştir. Bu okuyuş esnasında Kur'an tilaveti yoluyla aralarında manevî bir alışveriş gerçekleşmiş ve Kur'an yoluyla irtibat sağlanmıştır. Feyzi Efendi'nin intisap ettiği hocasından ve feyz aldığı Nakşilik yolundan beslenmesi öncelikle Kur'an tilaveti aracılığı ile olmuştur. Feyzi Efendi hocasından gördüğü bu usulü daha sonra öğrencilerine de tatbik etmiştir. Bu durumu Özdağ, şu ifadelerle özetlemektedir: “Talime başladıktan sonra kendisiyle muhabbetimiz artarak devam etti. Kur'an okurken yüzüne bakmamızı isterdi. Onun mübarek yüzüne bakarken sanki okuduğumuz şeyler onda tecelli ediyor, ona baktığımızda yüzündeki nuraniyeti ve ruhumuza sinen çok anlamlı ve etkili bakışını görüyorduk. O anda karşılıklı iki ayna gibi oluyor, yüzüne bakmadığımızda yanılıyor, bakınca takıldığımız yerleri çözüyorduk. Daha sonraları yaptıkları sohbetlerde hocalarının da aynı şekilde yaptıklarını belirterek: ‘İrtibatımızın Kur'an yoluyla olduğunu; nefsi terbiyenin ve ruhanî tekâmülün, Kur'an talimi ve teallümü sırasında gerçekleştiğini, yani tasavvufî tabirle seyr-ü sülûkun bu şekilde oluştuğunu’ belirtmişlerdi.”¹⁷¹

Feyzi Efendi'nin Hafız Ömer Efendi'nin “Talebesi” olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Feyzi Efendi'nin Hafız Ömer Efendi'ye tarikat bağlamında bir intisabı olduğu ise çok az kişi tarafından beyan edilmiştir.¹⁷² O günün şartları gereği bu konu fazla dile getirilememiştir. O dönem, tam olarak tekkelerin kapandığı ve yasakların yeni başladığı bir dönem olduğu için Feyzi Efendi'nin hilafet alıp almadığı

¹⁷¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 289.

¹⁷² Bkz. Göktaş, *Muhammed Es'ad-ı Erbili'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi*, s. 54, dpn. 185.

noktasında net bir ifadeye rastlanmamaktadır. Çünkü tarikat konusunda oluşan baskı ve yasaklar icazet verme ya da böyle bir hadiseden bahsetme imkânını ortadan kaldırmıştır. Özdağ'ın beyanına göre; “Feyzi Efendi'nin Hafız Ömer Efendi'ye nisbeti var, bu kesin. Ama görevlendirme ve hilafet meselesine gelince, Hafız Ömer Efendi o dönemde hastanelere düşmüş, bir deri bir kemik kalmış, o anda kimsenin diploma, icazet düşünecek vakti olmamış. Dönem çok karışmış. Sonraki yıllarda Bediüzzaman yazılı belge vermiş onu bile çalmışlar. Ondan sonra Feyzi Efendi böyle şeyleri önemsemezdi. Ayinesi iştir kişinin yazıya bakılmaz deyip Hattat Hamit'in maddî sıkıntılardan dolayı rastgele icazet vermek zorunda kaldığını örnek gösterirdi.” “Zaten kanun değişince o tür imzalar geçersiz oluyor” diyen Özdağ, Hafız Ömer Efendi'nin Kastamonu'dan ayrılırken “Yerime Mehmet Efendi'yi bırakıyorum.” deyişini de hatırlatmıştır. Daha sonra İstanbul'da Hafız Ömer Efendi ile görüştiklerinde de “Said Efendi'ye hizmet ediyormuşsun, sevindim.” demesi Hafız Ömer Efendi'nin, talebesinin Bediüzzaman ile bağlantısını, yani bir anlamda farklı bir ekolü benimseyişini onayladığını göstermektedir.¹⁷³ Çünkü Bediüzzaman ile beraberliği Feyzi Efendi'nin meşrebinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu sayfada “Uhuvvet var, şeyhlik- müritlik yoktur.¹⁷⁴ Zamanımız tarikat zamanı değil, hakikat zamanıdır.”¹⁷⁵ Feyzi Efendi zaten tarikatların zahiren devrini tamamladığını düşünen, artık zamanımızın tarikat usulüne uygun bir devir olmadığını farkında olan bir âlimdi. Zahirdeki şartlar da yani kapatılma hadisesi de bu durumu icbar etmişti. Öyleyse Feyzi Efendi, bundan sonraki hizmetini sürdürebilmek için manevî kaynağı olan Nakşîliği gönül dünyasında saklayacak, dışarıyla olan diyalogunu ikinci hocası Bediüzzaman'ın metoduyla devam ettirecektir.

Bediüzzaman'ın tasavvuf, tarikat, şeyh, mürit, seyr-ü sülük, vird gibi konularda ortaya koyduğu fikirlerine değinmemiz Feyzi Efendi'nin bu konulardaki görüşlerini anlamamız ve onun hocasıyla benzeşen fikirlerini tespit etmemize yardımcı olacaktır. Bediüzzaman'ın tasavvufa bakışı konusunda müstakil tezler yapılmış ve eserleri baştan sona incelenerek bu konu ile ilgili düşünceleri irdelenmiştir.¹⁷⁶ Feyzi Efendi'nin bu yönüyle hocasını izlediğini söylememiz doğru bir tespit olacaktır. Karşılaştırma yapmak maksadıyla birkaç benzerliği burada zikrederek örnek vermeye çalışacağız.

¹⁷³ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁷⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 333.

¹⁷⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s. 475.

¹⁷⁶ Melahat Beki, *Said Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SOBE, İstanbul 2007.

Feyzi Efendi ile Bediüzzaman tarikat, tasavvuf mevzularında ve diğer tasavvufî nazariyeler konusunda benzer cümleler kurmuşlardır. Yaşadıkları hayat ve uygulamaları da aynı düzlemde olmuştur. Bu konuyu bütün detaylarıyla tezimizin bünyesine almak ikinci bir tez kadar konuyu uzatacağı için belli başlı yönler işaret ederek benzerliği daha doğrusu Feyzi Efendi'nin hocasının usulünü ve çizgisini büyük ölçüde takip ettiğini göstermeye gayret edeceğiz. Önce Said Nursî'nin tasavvuf alanında tecdid sayılabilecek özgün ekolünü kısaca tanıtalım.

Bediüzzaman Said Nursî, yetişme döneminde tarikatların yoğun olduğu ve çevresinde birçok mutasavvıfın bulunduğu sosyal ve kültürel bir ortamda büyümüştür. Kadirî ve Nakşî tarikatının daha yaygın olduğu dönemde hiçbir tarikata intisap etmeden yetişmiştir. Bununla beraber Nakşî ve Kadirîlerden olan ve “Üstadım” dediği kimseler vardır. Kendisi, hayatında “nur” isminin etkisini anlattığı bir cümlesinde “Nakşî Üstadım Seyyid Nur Muhammed, Kadirî üstadım Nureddin el-Berifkânî”(1267/1850) şeklinde söylemiştir. Bediüzzaman'ın öğrenim gördüğü hocalarının birçoğu Nakşî şeyhi olan ve Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Seyyid Tâhâ Nehrî Hakkarî'ye(1269/1853) intisaplıdır. Ama Bediüzzaman çocukluk çağlarından bu yana Abdülkadir Geylânî'(561/1165)den himmet istediğini ve onunla üveysî¹⁷⁷ olan bir irtibatı olduğunu birçok defa söylemiştir. Talebelerinin ve hakkında yapılan çalışmaların beyanı bu şekildedir.¹⁷⁸ Halid-i Bağdadî'den (1242/1827) yüz yıl sonra dünyaya gelmiş olan Said Nursî'nin, onun müceddid olarak fonksiyonunu devralmış olduğu yaygın bir kanaattir. Kendisine 1940'larda Kastamonu'da iken verilmiş olan Halid-i Bağdadî'ye ait cübbeyi de manevî bir işaret olarak kabul etmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Feyzi Efendi üveysîlik konusunda şunu söylemiştir: “Üstad Hazretleri, kesbî ilimlerden başka; ilmi, üveysî olarak Hazret-i Ali (ra) Hazretlerinden aldılar. Bkz. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 87.

¹⁷⁸ Bkz. Beki, *Said Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri*, s. 3-18.

¹⁷⁹ Bediüzzaman Kastamonu'da kaldığı yıllarda kendisine hapisane müdürü Tahir Bey'in eşi Asiye Hanım tarafından bir cübbe hediye edilir. Bu cübbe Asiye Hanımın dedesi Küçük Âşık'a Halid-i Bağdadî tarafından verilen cübbedir. Küçük Âşık, Halid-i Bağdadî Hazretlerinin mürididir. Bağdat'tan ayrılıp Anadolu'ya gelirken Mevlana Halid tarafından kendisine icazet ile birlikte bir de cübbe hediye edilir. Bu cübbeyi en kıymetli eşyalarıyla saklayan aile Afyon işgal edilip yurtlarından ayrıldıklarında bile yanlarından ayırmazlar. Hediye kabul etmeyen Bediüzzaman sanki bu cübbeyi bekliyormuş gibi sahiplenir. Vefatından önce de Urfa'ya gönderir. Şimdi bu cübbe Urfa'da Abdülkadir Badıllı'nın yanındadır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 88-89. Bu hadise Feyzi Efendi'nin Bediüzzaman'a yazdığı mektupta da geçmektedir. Feyzi Efendi, Asiye Hanımın cübbeyi “Ramazan ayında teberrüken Üstadımızın yanında kalsın.” diyerek kendisinden gönderdiğini anlatıyor. Bediüzzaman'ın ise Çaycı Emin Beye cübbeyi yıkatıp Allah'a şükrederek sahiplenmesi karşısında önce duruma hayret ettiğini, sonradan Asiye Hanım'ın “Ben hediye kabul etmez diye öyle dedim, emanet onundur.” dediğini anlatıyor. Sonra da Feyzi Efendi şu yorumu yapıyor: “Üstadımızın o cübbeyi kabulü, Mevlana Halid'den sonra vazife-i teceddüd-i dinin kendilerine intikaline bir alamet telakki etmesindedir. “Allah bu ümmete her yüz senenin başında dinlerini yenileyecek bir müceddid gönderir.” (el-Hâkim, Ebû ‘Abdillâh en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ‘ala's-Sahîhayn*, Beyrut ts., IV, 522.) hadisini delil gösteren Feyzi Efendi,

Bediüzzaman, kendisinin üveysi bir usulde yetiştiğini ve meşrebinin normal bir tarikat ve seyr-i sülük gibi olmadığını açıkça ifade etmiştir. Bir sözünde “Zâten üveysî bir surette doğrudan doğruya hakikat dersimi Gavs-ı Azam'dan (Abdülkadir Geylânî ö.561/1165) (ks) ve Zeynelâbidîn (94/712) (ra) ve Hasan (49/669) (ra)–Hüseyn (61/680) (ra) vasıtasıyla İmam-ı Ali'den (40/661) (ra) almışım. Onun için, hizmet ettiğimiz daire onların dairesidir.”¹⁸⁰ demektedir. Bediüzzaman'ın bir tarikatın müntesibi olduğuna dair veri bulunmadığı gibi kendi beyanlarında da şeyh olmadığı, hoca olduğu, talebeleriyle kardeşlik tesis ettiği daima tekrar edilmiştir. Kendisi hakkında yapılan araştırma ve görüşmelerde de arif-i billah bir veli ve müceddid olduğu, şeyh ve sufî olmadığı, takva ve azimeti esas aldığı ifade edilmiş, tasavvufî bir hiyerarşi içinde görülmemiştir. Yazdığı *Risâle-i Nûr* eserlerini “Gavs-ı A‘zam’ın sahip olduğu üç makamdan biri olan ferdiyet¹⁸¹ makamına mazhar olarak niteleyen Said Nursî, kendisini de *Risâle-i Nûr*’a muhtaç bir talebe olarak nitelendirmektedir.¹⁸² “*Risâle-i Nûr* mesleği tarikat değil hakikattir. Sahabe mesleğinin bir cilvesidir Bu zaman tarikat zamanı değil, iman kurtarma zamanıdır.”¹⁸³ cümlesini sıkça tekrar eden Bediüzzaman, sahabe-i kiram gibi doğrudan Kur’an’dan ilham alan ve her şeyden Allah’a yol bulan bir anlayış ile hareket ederek farklı bir yol açmıştır.

Nursî’ye göre, zahirden hakikate geçmek iki yol ile olabilmektedir. Bunların birincisi “seyr ü sülük”, yani tarikat berzahındaki birçok mertebeleri çıkmak ile hakikate ulaşmaktır. İkincisi ise doğrudan doğruya hakikatin cazibesine kapılıp, tarikat berzahına girmeden lutf-i ilahî ile hakikate geçmektir.¹⁸⁴ Birinci yolu kurbiyet ikinciye akrebiyet olarak ifade eden Nursî, güneş örneğiyle bunu izah eder. Güneşe yaklaşmak isteyen yüz elli milyon kilometreyi aşması gerektiğini söyleyen Said Nursî, bunu zorlu, meşakkatli ve hatırlı dediği velayet ve seyr ü sülük yoluna benzetir. Güneşin ise insana sekiz dakikada ulaştığını dile getirerek bunu da risalet yoluna yani Hak’tan halka gelişe benzetir ve daha akreb (yakın) olduğunu söyler. Konuyu miraç hadisesi ile ilişkilendiren Bediüzzaman, “Miraçın batını velayettir, halktan Hakk’a gitmiş. Zahir-i miraç risalettir, Hak’tan halka geliyor. Velayet kurbiyet meratibinde sülüktür. Çok meratibin tayyına ve bir derece zamana muhtaçtır. Nur-u azam olan risalet ise, akrebiyyet-i ilahiyyenin

---

Mevlana Halid’in (el-Bağdâdî) (v. 1242/1827) doğumunun 1193, Bediüzzaman’ın doğumunun 1293 olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s. 329.

¹⁸⁰ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, Sözlük Yayinevi, İstanbul 1993, s. 64.

¹⁸¹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s. 154.

¹⁸² Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s. 111.

¹⁸³ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s. 63.

¹⁸⁴ Nursî, *Mektûbât*, s. 331.

inkışafı sırrına bakar ki bir an-ı seyyale kâfidir.”¹⁸⁵ diyerek ikisi arasındaki farkı izah eder. Nursî'nin bahsettiği bu ikinci yüksek ve kısa yol, sahabe ve tabiinin önder oldukları, Kur'an hakikatlerinin kâfi bir mürşit olması sırrını taşımaktadır. Onlar Kur'an'dan bütün latifelerinin ve duygularının hisselerini almaktadırlar.¹⁸⁶ Sahabe nefisini öldürmek yerine tezkiye ve tathir etmişlerdir.¹⁸⁷ Yine Nursî'nin beyanına göre *Risâle-i Nûr* yolu sahabe mesleğidir. Keşf ve keramet az görünür fakat evliyanın kerametlerinden faziletlidir. Seyr ü sülûk makbuldür ama Hz. Peygamber'in sohbetine erişmiş bir sahabeye nasıl ki hiçbir veli yetişemiyorsa, *Risâle-i Nûr*'un eğitimi de tarikatlardan üstündür. Çünkü velâyet-i kübrâ mertebesi kazandıran *Risâle-i Nûr* yolu, velayet-i suğra mertebesine eriştiren tasavvuf müesseselerinden üstündür.¹⁸⁸

Bediüzzaman bu üstünlüğü şuna bağlamaktadır: “*Risâle-i Nûr* ile hizmet iman kurtarıyor, tarikat ve şeyhlik ise velayet mertebeleri kazandırıyor.” derken imanın ekmek kadar elzem olduğuna velayetin ise meyve mesabesinde olduğuna, iman olmadan cennete girilemeyeceğine dikkat çekiyor. Zamanın iman kurtarma zamanı olduğunun bilincinde olan Nursî, *Risâle-i Nûr* mesleğinin tarikatların verdiği faydayı temin ettiğini, onlara ihtiyaç bırakmadığını savunarak tasavvuf mesleğiyle alınan marifetin, Kur'an-ı Hakîm'den doğrudan doğruya veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan marifete nispeten noksan olduğunu düşünüyor. Bununla birlikte önceden bir tarikata intisabı olan müminlerin *Risâle-i Nûr* hizmetinde olmalarında bir tezat olmadığını, o göreviyle birlikte bu hizmete katkı verebileceğini ifade ediyor. Bu onun tarikat müessesesine karşı bir tavır içinde olmadığını göstermektedir. Feyzi Efendi de önceden tarikat dersi olan birinin devam edeyim mi diye sorması üzerine “Tabi devam et. O vazifen bir emanettir.” şeklinde cevap vermiş olması böyle bir intisabı olanları men etmediklerini göstermektedir.¹⁸⁹

Bediüzzaman'ı böyle bir anlayışa sevk eden etkenler vardır. Bunlardan biri de hem Kelâm hem de Tasavvuf ekollerinde gördüğü aşırılıklardır. Said Nursî, “Kelâm vasıtasıyla elde edilen marifetullahın tasavvuf ehline eksik görüldüğü kadar tasavvuf mesleğiyle alınan irfanın da Kur'an'a nispetle o derece noksan olduğu görüşündedir. Çünkü tasavvuf insanın kalp yönünü, Felsefe ve Kelâm da akıl yönünü vurgulamada

¹⁸⁵ Nursî, *Sözler*, s. 597.

¹⁸⁶ Nursî, *Mektûbât*, s. 331.

¹⁸⁷ Nursî, *Sözler*, s. 520.

¹⁸⁸ Nursî, *Sözler*, s. 515-521.

¹⁸⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 215.

aşırı gitmiştir. Hâlbuki Kur'an insanı akıl ve kalpten ibaret bir varlık olarak ele alır. Şu halde hakikat bu mesleklerin birleşmesiyle anlaşılır.”¹⁹⁰

Tarikat ehlinin özellikle onun yaşadığı devirlere gelindiğinde içinde bulunduğu aşırılığa “İfrat ile tarikat taassubu taşıyanların bir kısmı, âdâb ve evradı sünnet-i seniyyeye tercih etmekle sünnete muhalefet edip, sünneti terkeder fakat virdini bırakmaz. O suretle âdâb-ı şer’iyyeye bir lakaytlık vaziyeti gelir, vartaya düşer.”¹⁹¹ ifadeleriyle değinmektedir. Said Nursî, âdâb-ı şer’iyye’nin daima âdâb-ı tarikattan yüksek olduğunu söyledikten sonra tarikat erbabının bu dengeyi kaçırmaması gerektiğini şu sözlerle anlatmaktadır. “Kebairden kaçmaktan ziyade, âdâb-ı tarikatın muhalefetinden kaçmak; namazdan ziyade halka-i zikri düşünmek; feraizden ziyade evrada müncezip” olmanın hata olacağına dikkat çekmekte, “Muhkemat-ı şeriat olan farzların bir tanesine evrad-ı tarikat mukabil gelemez, yerini dolduramaz.”¹⁹² diyerek uyarılmaktadır. Tarikatı da hakikatı da şeriatın cüzleri olarak gören Nursî, talebelerinin manevî makam arzusuyla bir tarikata bağlanmasını doğru bulmamıştır. İmam-ı Rabbanî’den rivayetle söylediği şu söz de keramet vs. gibi şeylere bakışını göstermektedir: “Hakaik-ı imaniyeden bir tek meselenin inkişafı ve vuzuhu, benim indimde binler ezvak ve kerâmâta müreccahtır.”¹⁹³ Kendisinin bir şeyh olmadığını, bir hoca, bir imam olduğunu defalarca tekrar eden Nursî, “Bir tek adama tarikat verseydim, şüpheye hakkınız olurdu. İman lazım, tarikat zamanı değil.”¹⁹⁴ diyerek bu konudaki net tavrını beyan etmektedir.

Hız. Peygamberin velayetinin risalete inkılab ettiğini söyleyen Bediüzzaman, Hız. Peygamberin sünnetlerinin tatbikini bütün evratlardan üstün görmekte¹⁹⁵ ve şöyle demektedir: “Namazdan sonraki tesbihatlar tarikat-ı Muhammediyyedir ve velayet-i Ahmediyye’nin evradıdır... Nasıl ki risalete inkılab eden velayet-i Ahmediyye bütün velayetlerin fevkindedir. Öyle de, o velayetin tarikatı ve o velâyet-i kübrâ’nın evrad-ı mahsusası olan namazın akabindeki tesbihat, o derece sair tariklerin ve evradların fevkindedir.”¹⁹⁶ Bu ifadelerin devamında ise yüz milyonlarca müminin bu tesbihe iştirak etmesiyle büyük bir zikir halkası oluştuğunu ve serzakir olarak da Rasûlullah’a

¹⁹⁰ Alparslan Açıkgenç, “Said Nursî”, *DİA*, 2008, XXXV, 568.

¹⁹¹ Nursî, *Mektûbât*, s. 429.

¹⁹² Nursî, *Mektûbât*, s. 427.

¹⁹³ Nursî, *Mektûbât*, s. 330.

¹⁹⁴ Nursî, *Mektûbât*, s. 59.

¹⁹⁵ Nursî, *Mektûbât*, s. 429.

¹⁹⁶ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s. 72-73.

teveccüh ettiklerini söyleyen Bediüzzaman, sünnete ittiba ederek yaşamının en kısa ve sağlam olan aynı zamanda perdeleri ve hatarı olmayan bir yol olduğunu savunmuştur.¹⁹⁷

Said Nursî'nin zikir ve evrad konusundaki uygulamasına da değinecek olursak; kendisini Kur'an'ın müridi olarak telakki etmekle beraber sürekli okuduğu dua ve virdinin olduğunu bilmekteyiz. Gençliğinde Nakşî şeyhi Ziyaeddin Gümüşhanevî(1813-1893) tarafından telif edilen üç ciltlik "Mecmu'atü'l-Ahzâb" da yer alan virdleri okuduğu bilinmektedir. Gençlik döneminde bu üç cildi on beş günde bir devrederek okuyan Bediüzzaman, daha sonraları Cevşen'deki duaları okumuştur. Talebelerine de "hizbü'l envari'l hakaiku'n nuriyye" başlığı altında topladığı dua ve zikirleri tavsiye etmiştir.¹⁹⁸

Said Nursî'nin bu beyanlarından anladığımız kadarıyla o da, Kuşadalı İbrâhim Efendi (1262/1846) gibi, Âmiş Efendi (1807-1920) gibi artık bu dönemin başka bir açılım gerektirdiğini ilk fark eden âlimlerdendir. Bu nedenle herkesi uyarmak istemiş ve "Said Kur'an'la sülûk etti." diyerek doğrudan Kur'an'a uzanan bir çıkır açmıştır. Feyzi Efendi de "Seyr ü sülûkümüz Kur'an'ladır."¹⁹⁹ deyip aynı yolu izlemiştir. Feyzi Efendi'nin tarikat mevzuundaki söylemleri, metodu, meşrebi, anlayışı ve tutumu tamamen hocası Bediüzzaman'a benzemektedir. Yalnız o, kendi dünyasında birikimlerini şekillendirmiş, kendine mahsus olan özelliklerini, ilmî ve fikrî görüşlerini de harmanlayıp sohbet metoduyla çevresine aktarmıştır. Böylece kendine özgü, kuru bir taklitten ibaret olmayan, yeni açılımları ve yöntemleri olan muhakkik bir âlim vasfını sergilemiştir.

Hocası Bediüzzaman gibi Feyzi Efendi de şeyh veya mürit olmadığını, kardeşlik esasını benimsediğini, tarikat dersi vermediğini, asrımızın Kur'an asrı olduğunu, artık tarikat devrinin bătına irca edildiğini, günümüzde uygulanabilme imkânının kalmadığını söylemiştir. Asr-ı saadete benzer bir dönemin ahir zamanda yaşanacağını dolayısıyla sahabe mesleğine dönerek doğrudan Kur'an ve sünnete ittiba ile yaşamak vakti geldiğini anlatmaya çalışmıştır. Allah'ı zikretmek için illa da birisinden izin almanın gerekmediğini, Kur'an'ın bunu zaten emrettiğini izah etmiştir. Bütün sohbetlerini Kur'an ve hadis ekseninde yürütmüş diğer bütün alanları ayet ve hadis bağlamından kopmadan sohbetine konu etmiştir.

¹⁹⁷ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s. 72-73.

¹⁹⁸ Beki, *Said Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri*, s. 22.

¹⁹⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 289.

Bediüzzaman'ın eser telif ederek insanlara hizmet yöntemi Feyzi Efendi'de sohbet metoduyla devam etmiştir. Ama tasavvuf konusunda, mutasavvıflara bakışında, Ehl-i Sünnet görüşünde aynen hocası Bediüzzaman'ın fikirlerini devam ettirmiştir. Hocasının *Risâle-i Nûr*'ları yazarken Ehl-i Eakidesi üzere yazdığını, ondan kıl kadar inhiraf etmediğini²⁰⁰ söyleyen Feyzi Efendi kendi hayatında da Ehl-i Sünnet'in görüşlerine bağlılıktan asla taviz vermemiştir. Bu konuda her ikisi de İbn Arabî'yi âlim olarak çok takdir ettikleri halde aynı gerekçe ile *vahdet-i vücud* görüşüne katılmamışlardır. Said Nursî İbn Arabî'yi "Hallâk, Rezzâk" gibi nice esmanın mazharları vehmî ve hayalî şeyler olamaz. Madem esma hakikattir, mazharlarının da hakikat-i haricîleri vardır." diyerek eleştirmiştir. *Vahdet-i şuhûd* görüşünü zararsız gören Nursî, onu ehl-i sahvin²⁰¹ yüksek bir meşrebi olarak değerlendirmekte ve vahdet-i vücûd anlayışının noksanlığı²⁰² konusunda İmam-ı Rabbanî'ye katılmaktadır. Yani "Her şey O'dur" değil, "Her şey O'ndandır" fikrini savunmaktadır.²⁰³ Feyzi Efendi de benzer gerekçelerle "Sâcid- mescûd belli olmalı." diyerek İbn Arabî'ye katılmamış hocasıyla aynı görüşü benimsemiştir.

Feyzi Efendi'nin yaklaşık yedi yıl Bediüzzaman'a geceli gündüzlü hizmet etmesi, o zamanın bütün zorluklarını paylaşması, eserleri hem yazarak hem de müellifine okuyarak yardım etmesi, hocası ile arasında özel bir yakınlığa sebep olmuştur. Bediüzzaman ile karşılaştığında zaten belli bir ilmî ve manevî olgunluğa erişmiş olması, onun Bediüzzaman'ı daha iyi anlamasına yol açmıştır. Hocasını aynen taklit edecek kadar onunla bütünleşen Feyzi Efendi'ye, Bediüzzaman tarafından "Feyzi" ismi verilmiş,²⁰⁴ "sır kâtibim" denilmiştir. Feyzi Efendi'nin kendisini massettiğini söyleyerek onu öven hocası, daha sonraları Kastamonu'dan ayrıldıktan sonra da "Kastamonu'ya acımasam onu buraya getireceğim."²⁰⁵ diyerek bazen yanına bazen de başka yerlere hizmet için göndermeyi düşündüğünü müteaddit kereler ifade etmiş, "Kastamonu'daki hizmeti elmas hükmündedir."²⁰⁶ kanaatiyle vazgeçtiğini beyan

²⁰⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 284.

²⁰¹ Sekrin yani sarhoşluğun zıttı, uyanıklık halidir. Sekri Hakk ile olanın, sahvı da Hakk ile olur. Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 537.

²⁰² Nursî, *Mektûbât*, s. 76-78.

²⁰³ Nursî, *Mektûbât*, s. 76-77.

²⁰⁴ Feyzi Efendi'nin daha önceleri "Fevzi" şeklinde kullandığı ismini hocası Said Nursî "Feyzi" diye değiştirmiştir. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 66; Münip Şallıoğlu, 08.09.2015 tarihli e-posta cevabı.

²⁰⁵ 1955 yılında Said Nursî'yi Emirdağ'da ziyarete giden Hüseyin Eroğlu, bu hatırasını anlatmıştır. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 249.

²⁰⁶ Tosyalı Hacı Yusuf Işık 1955 yılında Feyzi Efendi'yi ziyaretten sonra Emirdağ'da Said Nursî'yi ziyaret ettiğini ve Üstad'ın ondan sitayişle bahsettikten sonra "Durumu müsait olsaydı, onu Almanya'ya gönderecektim. Ancak oradaki (Kastamonu) hizmeti çok mühim olduğu için gönderemiyorum. Çünkü

etmiştir. Feyzi Efendi Risâle-i Nûr ile tanıştıktan sonra, meşrebine ağırlıklı olarak onu almış ve dışarıya açılımını, tamamen aynı olmamakla birlikte bu yolla sürdürmüştür. Bediüzzaman, Feyzi Efendi'yi eğitirken üzerinde çok titizlikle durmuştur. Bunu Özdağ, hocasından duyduğu “Ben Üstad’dan celalli terbiye gördüm. Beni tokatla büyüttü.”²⁰⁷ sözüyle aktarmıştır.²⁰⁸ Bediüzzaman’ın, Feyzi Efendi’ye hizmetlerinden razı olup memnuniyet duyduğu zaman; “Feyzi, enen (benliğin) buz gibi eridi.” diyerek iltifatta bulunduğu, bazen de öfkelenildiğinde “Enesi çifteli!” diye maksadını esprili bir şekilde ifade ettiği eserlerde geçmektedir.”²⁰⁹

Feyzi Efendi’nin hocasına en zorlu yıllarda yaptığı hizmetler takdir ve tebrik edilir şekilde mevzubahis edildiğinde utanarak şu mütevazı sözleri söylemiştir: “Bir tek şeyle iftihar edebilirim! O da, bütün âsârı (eserleri) Arabî olanları ve Türkî olanlarıyla bizzat müellifine okumamdır.” Feyzi Efendi’nin diğer bir ifadesi de Risâle-i Nûr’u ne kadar iyi tanıdığının bir göstergesidir. “Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri, *Risâle-i Nûr*’u tamamıyla anlamayı bu fakire nasip buyurmuştur.”²¹⁰ Feyzi Efendi’nin bu son cümleyi belki de bir defaya mahsus olarak söylediğini ve kendisinin de bunu işittiğini belirten Özdağ’ın beyanını da göz önüne alarak diyebiliriz ki; Feyzi Efendi’nin bu cümlelerden kastettiği, bir övünme değil, hocasını ve eserlerini mahir derecede tanıyıp anladığını ifade etmektir. Bu zaten bütün ahvalinde görülmektedir. Feyzi Efendi’nin diğer nur talebelerine zaman zaman ettiği nasihatler ve ikazlar onun, Bediüzzaman’ı ve eserlerini ne kadar iyi hazmettiğinin açık bir göstergesi olmuştur, ama bir taraftan da nasihat ettiği kitle tarafından anlaşılmayıp dışlanmasına sebep olmuştur. Bu konuya iki örnek vermek yeterli olacaktır:

öbür taraftaki hizmeti cam parçası gibiye, Kastamonu’daki hizmeti elmas hükmündedir.” dediğini anlatmıştır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 147.

²⁰⁷ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

²⁰⁸ Feyzi Efendi’nin, hocası Bediüzzaman’a eserleri yazmanın dışında yemeğini yapmak, sobasını yakmak ve bunun dışında her türlü özel hizmetinde bulunacak kadar samimiyeti olduğu kaynaklarda yazmaktadır. Bediüzzaman kılı kırk yaran bir titizlikle dini, ruhsatlardan çok azimetle yaşayan bir şahsiyettir. Onunla yaşayabilmek ve ona ayak uydurabilmek de belli bir kemali ve olgunluğu gerektirmiştir. İşte Feyzi Efendi’nin yaşadığı hatıralar da bu türdendir. Mesela; yemek artıklarının zayi olmaması ve tuvalet sularına karışmaması için kapların diplerini yıkatmaz ve ayrı tür yemek bile olsa aynı kapta pişirilir ve öyle yenilir. Bazen yağ konulmuş bir kabın dibi yıkanmadan çay suyu konur ve demlenerek yağlı bir çay ziyafeti verilir. Feyzi Efendi yağ kabında çay demlenmesi ile kabın temizlendiğini ve bir daha yıkama gereği kalmadığını ve o çayların tadını ve zevkini başka en kıymetli çaylarda bile bulamadıklarını söylemiştir. Böyle zamanlardan birinde hocası, bal kabının dibini sıyırmış ve yalaması için Feyzi Efendi’ye parmağını uzatmış. Feyzi Efendi aralarındaki muhabbetten ve manevî sarhoşluktan parmağını ısırvermiş. Bediüzzaman birden kaşlarını çatıp öyle bir tokat atmış ki Feyzi Efendi’nin beyanıyla “Gözünden civek sıçır gibi” olmuş. O sırada içeri giren bazı kimseler öncesini bilmedikleri için “ne suç işledi ise...” diye yorum yapmışlar. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, V, 259-276.

²⁰⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 276.

²¹⁰ Özdağ, *Feyizler*, V, 284.

Feyzi Efendi, “*Risâle-i Nûr* ile beraber Fıkıh, Akaid, Siyer, Tefsir ve Hadis ilimlerini bilenler, *Risâle-i Nûr*’u daha iyi anlarlar. Eserler başkalarına takdim edilirken veya okunurken evvela muhkemat kısımları esas alınmalı. İlk etapta *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* ve *Rumuzât* gibi istihracata yönelik kısımlar ortaya konmamalı. Böyle kısımlar muhkem tutulmalı. Zaten bu gibi risalelerin üzerinde ‘Mahremdir, haslara mahsustur.’ diye yazılıdır. Onlar daha sonraya bırakılmalı. Çünkü bu kısımlar müteşabihat nevindedir. Hiçbir eser yoktur ki muhkematı ve müteşabihatı olmasın. Müteşabihat olanlar, muhkemattan alınan kuvvetle çözümler ve anlaşılırlar. *Risâle-i Nûr* da böyle okunmalı ve anlaşılmalıdır.”²¹¹ demiştir.

Yine “*Risâle-i Nûr*’ları tekrar tekrar okumak lazım, sathî değil. Bütün duygular ve latifelerle teveccüh ederek okumalı ki, her duygu her latife hissesini alsın.”²¹² diyen Feyzi Efendi, Bediüzzaman ve eserleri hakkında ifrat beyanlarda bulunanları da şu şekilde ikaz etmiştir:

“*Risâle-i Nûr* ilmî ve İslamî bir eserdir. O, kimsenin şahsî malı ve mülkü değildir. Etrafına üşüşmeyin, eserleri serbest bırakın. Diğer İslamî eserler gibi umuma mâl olsun. Dileyen alıp okusun. Zorlama ve baskı olmasın. Hizmetinizde âlim olanlarla olmayanları tefrik edin. Her ikisini hizmette ve saygıda bir tutmayın. Zira bilenle bilmeyen bir olmaz. Üstad Hazretleri bir İslam âlimidir; ama bir beşerdir. ‘Yanılmaz ve hata etmez!’ demeyin. Böyle demek onun derecesini düşürmez. Hakikatte onun derecesini siz değil, Allah bilir.”²¹³

Feyzi Efendi’nin ikazlarından biri de o günlerde olumsuz anlam yüklendiği için “nurcu” tabirini kullanırken dikkat edilmesi yönünde idi. “Fitneye sebep olacaksa veya maddi bir zarar görecekseniz ‘Ben Müslümanlardan bir ferdim.’ deyin” şeklinde tavsiye etmiştir. Milliyetçilik ile ilgili “Aleyhinde olmayın.” tavsiyesinin ve diğer nasihatlerinin maksadı dışına taşırıldığından duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmiştir: “Ben bunları bir kardeş nasihati olarak ifade ettim. Ama benim sözlerimi yanlış anladılar. ‘Kastamonu’ya Feyzi Ağabey’in²¹⁴ yanına gitmeyin!’ dediler. Eh ben de onların işine karışmadım, kuyu dibine inip aralarından çekildim.”²¹⁵

²¹¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 235.

²¹² Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 285.

²¹³ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 235.

²¹⁴ Talebesi Özdağ’ın beyanına göre Feyzi Efendi, kendisine “ağabey” denilmesini kasıtlı bulur ve çok yadırgardı. Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

²¹⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 236. “Cübbilik” başlığında bu konu ele alınmıştır.

Feyzi Efendi'nin *Risâle-i Nûr'un* çevresindeki insanlara uyarı niteliğindeki bir diğer sözü de şudur: “*Risâle-i Nûr*, iman ve Kur'an davasıdır. Bu dava, bütün maceraların fevkında kalsın. İltibas yakışmıyor. Üstad kabrinde rahatsız oluyor.”²¹⁶

Bahsettiğimiz nasihatler ve ikazların ne kadar yerli yerinde olduğu, günümüz perspektifinden bakıldığında daha net anlaşılmaktadır. Bediüzzaman'ın ve eserlerinin günümüzde dar bir alana hapsedilerek, daha geniş çevrelerce hak ettiği ilmî yaygınlığı elde edemeyişi; bu eserleri okuyarak istifade etmek isteyenlerin, toplum tarafından belli bir gruba etiketlenme kaygısı gibi olumsuzluklar, Feyzi Efendi'nin nasihatlerinin göz ardı edilmesinin bir sonucudur. Bu sonuç, Feyzi Efendi'nin, hocası Bediüzzaman'ı ve onun dine hizmet çabalarını ne kadar doğru özümseydiğini açıkça göstermektedir.

2.2.1.4.Öğretim Hayatı

Bediüzzaman ile geçirdiği yaklaşık yedi yıl süren hem talebelik hem de ona özel olarak hizmet ettiği bu dönemin ardından 1943 yılına gelindiğinde Feyzi Efendi ve hocasının beraberliği Bediüzzaman'ın Kastamonu'dan ayrılması ile hapisanelerde devam eder. *Risâle-i Nûr* eserlerinin telifi ve çoğaltılması suç addedilerek sürekli takibat altında yaşayan Feyzi Efendi ve hocası için Kastamonu'dan Denizli hapisanesine bir sürgün daha başlamıştır. Bediüzzaman'ın tutuklanarak Kastamonu'dan gönderilmesiyle Feyzi Efendi de aynı yıl (1943) üç ay Kastamonu'da tutuklu kaldıktan sonra hocasıyla yolları Denizli ve daha sonra Afyon hapisanelerinde keşişmiştir. Hayatının ilk bölümünde başlıklarla verdiğimiz bu süreç 1948 yılına kadar devam etmiştir. On aylık Afyon hapsinden Kastamonu'ya dönen (1948) Feyzi Efendi'nin evindeki yarı inziva hayatıyla birlikte öğretmenlik hayatı da başlamış olur. Askerlik döneminde dahi Kur'an öğretmeyi sürdürmüş olan Feyzi Efendi, bundan sonra evinin bir odasını gelen talebeleri okuttuğu bir mektep haline getirir.

Şimdi, resmî bir görevi varmışçasına canla başla kendisini talebelerine vakfettiği, sabahtan akşama kadar okul gibi ders yaptığı döneme yani öğretmen Feyzi Efendi'nin yıllarına göz atmaya çalışacağız. 1950 yılından itibaren Feyzi Efendi'ye talebelik yapmış şahsiyetlerin hatıralarında anlattıkları bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla hem talebe gruplarının kimler olduğunu ve neler okuduklarını hem de nasıl bir eğitim aldıklarını tespit etmeye çalıştık. Şöyle ki; Feyzi Efendi'nin ilk öğrencilerinden Hz. Pir Camii imam-hatibi İbrahim Küçük'ün ifade ettiğine göre Feyzi Efendi, ders okumaya gelen öğrencilere hemen kitaptan okutmaya başlatmamıştır. Bir-iki ay kadar

²¹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 284.

sadece nasihat etmiştir.²¹⁷ Üçüncü ayda kendisinin bütün ilminin silinip beyaz kâğıt gibi olduğunu söyleyen İbrahim Küçük, ismini dahi unutacak hale geldiğini anlatmaktadır. İşte bundan sonra derslere başlarlar. Defterlerinin başına Feyzi Efendi'nin kendi el yazısı ile yazıverdiği ilk cümle şu olmuştur: “İlmi Allah dostlarından alınız; cidâlcî bir akılla değil, tasdikçi bir kalp ile... Muhabbet, marifetin meyvesidir. Marifet ise ezeli bir hidayettir. İlim teallüm ile, hilim tehallüm ile oluşur. Kalp sultandır. Tahtı tevhit, tacı ise hilimdir. İlim yüce bir makamdır. Hilim ise yüce bir bahşıştır.”²¹⁸ Ders işleme metotlarının şu şekilde olduğunu İbrahim Küçük'ün hatıralarından öğreniyoruz:

Kitaptan yaptıkları derslerle birlikte kıraat dersine ve Arapça eğitimine de başlamışlar. Arapça metinleri Feyzi Efendi kendisi yazdıktan sonra talebelerine verip onların da yazmasını istemiş. O metnin üzerinde dersi işlermiş. Evde ödevlerini yazan öğrenciler sonra hocalarıyla birlikte müzakere ediyorlarmış. İ'raha uygun okunan metin enine boyuna işleniyor, asla sathi geçilmiyormuş. Arapça'nın yanında Akaid dersi, Kıraat dersi beraber yürütülüyormuş. Feyzi Efendi derslerinde iman konusuna çok önem veriyormuş. Öğrencilerine marifetullah kazandırmaya çalışıyor. *Şemail-i Şerif*'i²¹⁹ de okutarak Resûlullah'ı tanıtmaya özen gösteriyormuş. Hz. Peygamber'i tanıtip sevdirmeye ve sünnetine ittiba ettirmeye büyük önem verdiği yine hatıralarda nakledilmektedir.

Hadisleri, *hadis-i erbain* türünde kitaplar okutarak öğretmeye çalışan Feyzi Efendi, hadisleri o kadar derinlemesine teferruatıyla işlemiş ki, bir hadisin okunması bazen bir buçuk ayı bulduğu anlatılmaktadır. Her hadisi lügat, rivayet, irab ve belagat yönüyle ele aldıktan sonra faide, şerh, şerhin tercümesi, tenbih, tenbihin tercümesi, tefri' başlıkları altında öğrencilerin defterlerine yazdırmıştır.

Akaid, kelam, şemail, ahlâk, hadis kitaplarının yanı sıra İbn-i Kemal'in (ö. 940/1534) *Risâle-i Münire*'sini, *Ebü'l-Müntehâ'nın el-Fıkhü'l-Ekber Şerhini*,²²⁰ *Sahih-i*

²¹⁷ Aynı durum Abdullah Maden isimli hafız tarafından da naklediliyor. Hafız olan bu şahıs Feyzi Efendi'den talim okumak ister. Ancak bir ay boyunca sabahtan öğleye kadar namaz kılıp gelince de akşama kadar Feyzi Efendi'nin evinde oturur sohbet dinler. Böylece bir ayın sonunda derse başlar ve dört senede hatim yapar.(1953-1957) Bkz. Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 60.

²¹⁸ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 18; Aynı eserin 40. sayfasında orijinal metin neşredilmiştir. Metnin tam tercümesi ise Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 30'dan alınmıştır.

²¹⁹ Şemail hakkında yazılan kaynakları hakkında bkz. M. Yaşar Kandemir, “Şemâil”, *DİA*, 2010, XXXVIII, 497-500. Burada kastedilen eser, Tirmizi'nin (279/892) eş-Şemâilü'n-Nebeviyye adlı Resûl-i Ekrem'in şemâiline dair eseridir.

²²⁰ “Ebu'l-Müntehâ el-Mağnisavî, *Şerhu'l-Fıkhü'l-Ekber* (İstanbul 1307; Kazan 1896; Haydarabad 1321). 930 (1523) yılında tamamlanan bu şerh Osmanlı dünyasında çok tanınmıştır. Sabit Ünal eseri *Fıkh-i Ekber ve İzahı* adıyla Türkçeye çevirmiştir (Ankara 1956, 1985). Şerhin Ahmet Karadut tarafından gerçekleştirilen bir başka neşri ve Türkçe tercümesi bulunmaktadır (Ankara 1982).” *el-Fıkhü'l-Ekber* ve

Buhârî'yi, *İhyâu Ulûmid-Dîn*'den "Akaid" bölümünü ve bazı Fıkıh kaynaklarını okutmuş olan Feyzi Efendi, bütün bu metinleri deftere yazdırarak işlemiştir. Akaitten *Emâlî*'yi²²¹ ve *İhyâu 'Ulûmid-Dîn*'den akait bölümünü öğrencilere ezberletmiştir. Yine öğrencileriyle birlikte okuduğu kitaplar arasında *Ta'limü'l-Müte'allim* ve dört tefsirin (Nesefî (ö. 710/1310), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Hâzin (ö. 741/1341), Kâdî Beydâvî'nin (ö. 685/1286) tefsirlerinin) bir arada bulunduğu *Mecmeu't-Tefâsîr* adlı eser yer almaktadır.²²²

Bunlara ilaveten *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akaid-i Ehli'l-İslâm* (Abdülâtif Harputî), *Cevheretu't-Tevhîd*,²²³ *İlm-i Hadis-i Şerîf* adlı kitaplar da okuttuğu eserler arasındadır.²²⁴

Bu öğrenci gurubuyla on yıl boyunca (1950-1960) bu derslere devam eden Feyzi Efendi, sabah namazından öğleye, öğle namazı ve yemeğinden sonra akşama kadar olmak üzere okul dersi gibi ders vermeye devam etmiştir. Yine İbrahim Küçük'ün beyanına göre, Feyzi Efendi derslerde öğrencilerinin serbestçe konuşup fikrini söylemesine izin verirmiş. "Onun ilmi yanında bizimki hiç kalırdı." diyen İbrahim Küçük Hoca, defterlerine haşiyeler ve şerhlerle not düştüklerini ifade etmektedir. Gecede dört saat uyku uyduklarını söyleyen İbrahim Küçük, mum ışığında okuduğu eserlerin bilemediği yerlerini, ertesi gün Feyzi Efendi'ye sorduğunu anlatarak derslerin bitiminde öğrendiklerini arkadaşlarıyla müzakere ettiklerini anlatmaktadır. Feyzi Efendi'nin mum ışığının gözleri yormayıp göze şifa olduğunu söylemesini de cümlelerine ilave etmektedir. Çevredenbu talebelerin gördüğü dersleri ve defterlerini incelemek suretiyle araştıran ilim adamları, müftüler, verilen bu eğitim karşısında şaşırırlar. Feyzi Efendi'yi ziyarete gittiklerinde onlara şu ifadelerle cevap verir. "Ben makamıma çıktım. Oradan beni aşağı attılar. Kalemimi eline al, oraya kalemle çık dediler, ben de kalemimle çıkıyorum." Bu cümlelerden anlıyoruz ki Feyzi Efendi vehbî türden bir ilme sahip olmasının yanında ilmî ve şer'î düsturları çiğnemeyip bilgisini ilmî kalıplara dökerek vermeye çalışmıştır. Feyzi Efendi'nin okuttuğu bu öğrenci grubunun

---

şerhleri hakkında bkz. Şerafettin Gölcük, Adil Bebek, "el-Fıkhü'l-Ekber", *DİA*, XII, 544-547, (yukarıdaki bilgi için bkz. *aynı eser*, s. 546).

²²¹ Ali b. Osman el-Üşî'nin (ö. 575/1179 [?]) Mâtürîdiyye akaidine dair manzum risâlesi. Eser hakkında geniş bilgi için bkz. M. Sait Özervarlı, "Emâlî", *DİA*, 1995, XI, 73-75.

²²² Buraya kadar Feyzi Efendi'nin okuttuğu eserler hakkında bkz. Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 17-19.

²²³ Küllüoğlu'nda *Cevheru'l-Akîd* olarak yer alan bu eser, Eş'arî-Mâlikî âlimlerinden Ebû İshâk İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî'nin (ö. 1041/1631) *Cevheretü't-Tevhîd* isimli akaide dair manzum eseri olsa gerektir.

²²⁴ Özdağ, *Feyizler*, I, 12; Küllüoğlu, "Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 32-33.

içinde yer alan kişiler şunlardır: Hz. Pir Camii imam- hatibi İbrahim Küçük, yine imam olan oğlu Faik Hafız, Merhum Prof. Dr. Günay Tümer'dir.²²⁵ Bunun yanında Kastamonu'nun değişik camilerinde görevli imamlara ve çok sayıda hafıza talim dersi veren Feyzi Efendi, Kur'an talimi derslerine ömrünün son yıllarına kadar devam etmiştir.²²⁶ Feyzi Efendi talebelerine "Kur'an'dan nereye kadar okuttumsa siz oraya kadar icazetlisiniz." diyerek onlara izin vermiştir.²²⁷

2.2.1.4.1.Feyzi Efendi'nin Talebeleriyle İlişkisi

Feyzi Efendi'den ders alan öğrenciler onun yanında sabahtan akşama kadar diz üstü oturmalarına rağmen hiç rahatsız olmadıklarını, hatta hiçbir yerde onun yanındaki kadar rahat ve huzur bulmadıklarını ifade etmektedirler. Feyzi Efendi'nin tekellüften hoşlanmadığını onun yanında serbest hareket edebildiklerini anlatmaktadırlar.²²⁸

Yine öğrencilerinin anlattığına göre Feyzi Efendi, talim okuttuğu sırada yüzüne bakılmasını harflerin öğrenilmesi açısından özellikle tembih edermiş. Fakat talim dışında öğrenciler yüzüne heybetinden dolayı bakamadıklarını söylemektedirler. Öğrencilerin ders okurken sık sık yanlış yapan arkadaşlarına gayr-i ihtiyarî gülüşmelerine kızmaz, kendi talebelik hatıralarından naklederek şöyle dermiş: "Biz de Hafız Ömer Efendi'den okurken bazen gülerdik, o mübarek kızmazdı. Hatta çok kızarsa, "Gülün, gülün! Gülmeniz bitince okuyun" derdi. Onun için ben de sizin bu gülmelerinize kıyamıyorum." Talim dersi bitince misafirler gelmiş olduğundan bu vesileyle açılan sohbeti dinleyip istifade ettiklerini anlatan öğrenciler, o sohbetlerden ilim sevgisi, kitap sevgisi, Kur'an okuma sevgisi elde ettiklerini ifade etmektedirler.²²⁹

2.2.1.4.2.Feyzi Efendi'nin Okuduğu ve Okuttuğu Kitaplar

1.*Sarf-Nahiv*

2.*Fıkh-ı Semerkandî*

3.*İhyâu Ulûmi 'd-Dîn* (akaid ve hac bahsi)²³⁰

²²⁵ Günay Tümer o dönemde Kastamonu Lisesi'nde öğrencidir. Yanında ise arkadaşı Veli Özkalyoncu vardır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 287. Veli Bey'in soyadı bu kaynakta Kalyoncu olarak verilmiştir.

²²⁶ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 19-20.

²²⁷ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 19-20.

²²⁸ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 62.

²²⁹ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 102-103.

²³⁰ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî'nin (v. 505/1111) Bağdat'tı terk ederek kendini tefekküre ve derûni bilgiye verdiği dönemin en önemli ürünü ve dini, ahlaki, felsefi, tasavvufi muhtevasıyla İslam düşüncesinin en dikkat çekici eserlerinden biridir. H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî", *DİA*, 1996, XIII, 523.

4. *Şemâil-i Şerîf Şerhi* (Aliyyü'l Kârî)²³¹
5. *Hadis-i Erbaîn Şerhi* (Birgivî ve Akkirmânî,²³² İsmail Hakkı Bursevî²³³)
6. *Hülâsatü'l-Buhârî / Tecrîd-i Sarîh Şerhi* (Şerkâvî)²³⁴
7. *Akâid-i Neseftî Şerhi* (Sa'düddîn Teftâzânî)²³⁵
8. İbnü'l-Cezerî'nin *Tecvîd*'i (Osmanlı Türkçesi)
9. *Kenzü'l-Ummâl* (Müttakî el-Hindî)²³⁶
10. *Marifetname* (Erzurumlu İbrahim Hakkı)²³⁷
11. *Muhammediyye Şerhi* (İsmail Hakkı Bursevî)²³⁸
12. İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirleri²³⁹
13. *Pendname Şerhi*²⁴⁰

²³¹ Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'r-Ravdi'l-Ezher fî Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* (İstanbul 1303; Delhi 1890; Kahire 1323, 1327) *el-Fıkhu'l-Ekber*'in çok tanınan şerhlerinden biri olup Yunus Vehbi Yavuz tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (*Fıkıh-ı Ekber Aliyyü'l-Karî Şerhi*, İstanbul 1979). *el-Fıkhu'l-Ekber* ve Şerhleri hakkında bkz. Şerafettin Gölcük, Adil Bebek, "el-Fıkhu'l-Ekber", *DİA*, XII, 544-547, (yukarıdaki bilgi için bkz. s. 546).

²³² Eser, Birgivî'ye ait *el-Erbaûn*'dur. Birgivî (981/1573) ve Akkirmânî'ye (1174/1760) ait olarak *Şerhu'l-Ehâdisi'l-Erbaîn* olarak neşredilmiştir. İlk sekiz hadisi Birgivî, diğerlerini ise Mehmed Akkirmânî (1174 / 1760) şerh etmiştir. Emrullah Yüksel, "Birgivî", *DİA*, 1992, VI, 191-194.

²³³ Bursevî'nin *Şerhu'l-Hadisi'l-Erbaîn* (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp. Genel, nr. 38. vr. 1-14 müellif hattı) ve *Şerhu'l-Erbaine Hadisen* (İmam Nevevi'nin kırk hadisinin Türkçe tercüme ve şerhi, İstanbul 1253, 1313, 1317) gibi eserleri yanında bazı hadis şerhlerini ihtiva eden risaleleri de vardır (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp. Genel. nu. 41-42). Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", XXIII, 106. Kaynakların verdiği bilgidен bu eserlerin hangisinin Feyzi Efendi tarafından okutulduğu anlaşılmamakla beraber bunlardan birisini veya birkaçını okutmuş olduğu da düşünülebilir.

²³⁴ Abdullah b. Hicâzî el-Ezherî Şerkâvî'nin (1227/1812) *Fethu'l-Mübdî bi-Şerhi Muhtasari'z-Zebîdî* adlı eseridir. Bu eser, *et-Tecrîdü 'Sarîh li-Ehâdisi'l-Câmi'is-Sahîh'e* yazılan bir şerhtir. Hilal Görgün, "Şerkâvî", *DİA*, 2010, XXXIX, 11-13.

²³⁵ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî eş-Şâfiî'nin (792/1390) *Şerhu'l-Akâid* adlı eseridir. Necmeddin en-Neseftî'nin *Akâidü'n-Neseftî* diye bilinen muhtasar akaid kitabına Şâ'ban 768'de (Nisan 1367) Hârizm'de iken yazdığı şerhtir. Teftâzânî'nin en meşhur eseri olup asırlar boyu okunduğundan kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Şükrü Özen, "Teftâzânî", *DİA*, 2011, XL, 304.

²³⁶ Müttakî el-Hindî'nin (975/1567) Suyûtî'ye ait üç eserdeki (*Cem'u'l-Cevâmi', el-Câmi'u's-Sağîr, Ziyâdetü'l-Câmi'*) rivayetleri fıkıh konularına göre alfabetik olarak düzenlediği hadis kitabı. İbrahim Canan, "Kenzü'l-Ummâl", *DİA*, 2002, XXV, 262-263.

²³⁷ İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin (1194/1780) başta ahlâk ve tasavvuf konularına yer veren çok yönlü eseri. Bekir Topaloğlu, "Mârifetnâme", *DİA*, 2003, XXVIII, 57-59.

²³⁸ İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerhu'l-Muhammediyye* (*Ferahu'r-Rûh*) adlı eseri Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin *Muhammediyye*'sinin şerhi olup çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1252, 1255, 1256, 1258; İstanbul 1274, 1294). Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, 2001, XXIII, 104.

²³⁹ Bursevî'ye ait *Divan* ve pek çok şiir bulunmaktadır. Kaynaklardaki bilgilerden hareketle bunun hangi eser olduğunu tespit mümkün görünmemektedir. Bursevî'ye ait edebi eserler için bkz. M. Murat Yurtsever, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, 2001, XXIII, 107-108.

²⁴⁰ *Pendnâme*, Ferîdüddîn Attâr'a (618/1221) nispet edilen bir nasihat kitabıdır. Feyzi Efendi'nin Bursevî'ye olan alakasını ve diğer okuttuğu kitapları göz önünde bulunduracak olursak *Pendnâme Şerhi*'nin Bursevî'ye ait olan bir şerh olma ihtimali yüksek bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. "Şerh-i Pend-i Attar, Ferîdüddîn Attâr'a isnat edilen *Pendname*'ye Bursevî'nin yaptığı geniş hacimli bir şerhtir. Müellif hattı nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan şerh (Genel nu. 68-69) çok rağbet görmüş olduğundan çeşitli yazma nüshaları bulunduğu gibi iki de baskısı vardır (İstanbul 1250, 1287). Eser üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. (Rafiye Duru, *Bursalı İsmail Hakkı'nın Şerh-i Pend-i Attar'ı, İnceleme-Metin* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi SOBE, İzmir 1998). M. Murat Yurtsever, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, 2001, XXIII, 107-108.

14. *Menakıbu'l-Ârifîn*²⁴¹
 15. *Divân-ı 'Alevî* (el-'Alevî nisbeli sûfinin divanı)
 16. *İslamda Kardeşlik Hukuku* (İmam-ı Şa'rânî)
 17. *Tasavvufta Hayat*
 18. *Mürtede Ait Hükümler*
 19. *Kitabü'l-İbrîz*²⁴²
 20. *İnsân-ı Kâmil*²⁴³
 21. *Risâle-i Kudsiyye* (Muhammed Parsâ)²⁴⁴
 22. *Fıkh-ı Ekber Şerhi* (Ebü'l Müntehâ)
 23. *Emâlî Şerhi* (Aliyyü'l-Kârî)²⁴⁵
 24. *Nûru'l İzâh*²⁴⁶

Bu eserlere ilave olarak yaptığımız görüşme sırasında talebesi Özdağ, Feyzi Efendi ile birlikte okumuş oldukları eserlerden aşağıdaki kitapların ismini de bize söylemiştir.²⁴⁷

- Elfâz-ı Küfr*
Basîretü's-Sâlikîn (Medineli Hacı Osman Efendi)²⁴⁸
*Ahvâl-i Şahsiyye*²⁴⁹
Makâmât (Akşemseddin)²⁵⁰

²⁴¹ Ahmed Eflâkî'nin (761/1360) Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevî tarikatı hakkında en geniş bilgileri ihtiva eden Farsça eseri. Tahsin Yazıcı, "Menâkıbü'l-Ârifîn", *DİA*, 2004, XXIX, 114-115.

²⁴² Abdülazîz ed-Debbâğ'ın (1132/1720) görüşlerinin Ahmed b. Mübârek tarafından kaleme alındığı bir eser. Örnek bir baskı için bkz. Ahmed b. Mübârek, *el-İbrîz min Kelâmi Seyyidi Abdilazîz ed-Debbâğ*, Dâru Sâdır, Beyrut 2004.

²⁴³ Eser Farsça ise Azizüddin en-Nesefî'nin; Arapça ise Abdülkerim el-Cîlî'nin (v. 832/1428) eseri olmalıdır. Biz yukarıda kastedilenin, İslam dünyasında yaygın olan Abdülkerim el-Cîlî'nin *el-İnsânü'l-Kâmil* adlı eseri olduğunu düşünüyoruz.

²⁴⁴ Muhammed Pârsâ'nın *Risale-i Kudsiyye* adlı eseri. Bahaeddin Nakşibend'in sohbetlerinde tuttuğu notları ve bunların şerhini ihtiva eden eser on bölümden meydana gelmektedir. Zikir, telvin, temkin, cem', fark, velayet, fena ve beka gibi terimlerin ele alındığı kitap Ahmed Tahir Irakî (Tahran 1975) ve Melik Muhammed İkbâl (Ravalpindi 1975) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır. XVIII. yüzyılda Uşşaki şeyhlerinden Salahi Efendi'nin Türkçe'ye çevirdiği eseri (İstanbul 1323) Necdet Tosun da Irakî neşrini esas alarak *Muhammed Bahaeddin Hazretlerinin Sohbetleri* adıyla tercüme etmiştir (İstanbul 1988). Hamid Algar, "Muhammed Pârsâ", *DİA*, 2005, XXX, 564.

²⁴⁵ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî'nin (1014/1605) *Dav'ü'l-Me'âli Şerhu Bedî'l-Emâlî* isimli eseri. Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *DİA*, 1989, II, 404.

²⁴⁶ Hanefî Fakihî Ebu'l-İhlâs Hasen b. 'Ammâr b. 'Alî eş-Şürünlâlî el-Vefâî el-Mısırî (1069/1659) tarafından yazılan *Nûrü'l-İzâh ve Necâtü'l-Ervâh* isimli, fıkha yeni başlayanların kolayca anlayabilecekleri bir üslûpla kaleme alınan, taharet, namaz ve oruca dair eser. Şevket Topal, "Şürünlâlî", *DİA*, 2010, XXXIX, 275.

²⁴⁷ Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

²⁴⁸ Medineli Hacı Osman Efendi'ye (Akfirat) (1882-1967) ait olan bu eser *Erenlerin Kalp Gözü-Basîretü's-Sâlikîn* isimyle neşredilmiştir (çev. Ali Arslan, Pamuk Yay., İstanbul 2001).

²⁴⁹ Kişinin doğrudan şahsıyla ilgili hukukî haller anlamında bir terim. Bu konudaki eserler hakkında bkz. Mehmet Âkif Aydın, "Ahvâl-i Şahsiyye", *DİA*, 1989, II, 192.

el- 'Uhûdu 'l-Kübrâ' nin bir bölümü (İmam-ı Şa'rânî)

Kitâbü 'l-Hitâb (İsmail Hakkı Bursevî)²⁵¹

Emsile,²⁵² *Binâ*,²⁵³ *Avâmil*²⁵⁴

*Tenkîhu'l-Kelâm fi 'Akâ'id-i Ehli'l-İslâm*²⁵⁵

Feyzi Efendi'nin bizzat kaleme aldığı ve bize yazılı olarak intikal eden dokümanlar şunlardır:

1. *Risâle-i Nur* serisinden *Asây-ı Mûsâ*'da geçen bazı kelimelerin manalarını açıklamak için bizzat Said Nursî'nin isteği üzerine yazdığı ve onun büyük takdirini kazanan bir Lügatçe mevcuttur. Feyzi Efendi'nin Arapça alfabeyi esas alarak tertip ettiği bu lügatçe sadece Osmanlıca *Asây-ı Mûsâ*'nın İnebolu teksir baskılı nüshasında vardır. Latin harfleriyle olan sonraki baskılarda yer almamıştır. Müellifin isteği üzerine hazırlanan ama sonraki baskılardan çıkarılan bu "Lügatçe"yi İhsan Atasoy, *Sır Kâtibi* adlı eserinin sonunda yayınlamış, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış orijinal nüshanın ilk sayfa fotokopisini de eklemiştir.²⁵⁶ Lügatçenin başında Feyzi Efendi'nin yazdığı bir takdim yazısı da bulunmaktadır.²⁵⁷

2. *Tarihçe-i Hayat*'ta yer alan Bediüzzaman'ın Kastamonu yılları hakkındaki bilgiler,

3. Hocası Said Nursî'ye ve diğer bazı talebe ve dostlarına yazdığı mektuplar,

4. *Risâle-i Nûr* konusunda yazdığı bir şiir yine kaynaklarda yer almaktadır.

5. *Kim Dergisi*'nin kendisine yaptığı iftiralara karşılık yazdığı uzunca bir tekzip mektubu Feyzi Efendi'nin yazı üslûbu hakkında bize malumat vermektedir.²⁵⁸

²⁵⁰ Akşemseddîn'e (863/1459) ait *Makâmât-ı Evliyâ* isimli eserdir. "Mürşid kimdir, makam-ı velayet nedir ve dereceleri nelerdir" gibi tasavvufî konuları işleyen Türkçe bir eserdir. A. İhsan Yurd tarafından beş nüshası karşılaştırılarak neşredilmiştir (İstanbul 1972). Orhan F. Köprülü, Mustafa Uzun, "Akşemseddin", *DİA*, 1989, II, 301.

²⁵¹ *Kitabü'l-Hitâb*, İsmail Hakkı Bursevî'nin itikad ve ibadet konularının yanı sıra çeşitli tasavvufî meseleleri ve kavramları ihtiva eden eseridir. İstanbul'da basılmıştır. (1256, 1292). İ. Turgut Ulusoy (İstanbul 1975) ve Bedia Dikel (İstanbul 1976) tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", s. 104.

²⁵² Arapça kelimelerin çekim kılavuzu olarak hazırlanan anonim sarf kitabı.

²⁵³ *Binâü'l-Ef'âl*, Arapça'daki fiil kalıplarına dair müellifi meçhul bir eser.

²⁵⁴ *el-Avâmil*, Birgivi'ye ait Nahiv ilmine dair Arapça küçük bir risâle olup *el-Avâmilü'l-Cedide* diye de bilinmektedir. Yüksel, "Birgivi", s. 191-194.

²⁵⁵ Harputî'nin, Darülfünun ve Medresetü'l-vaizin'deki kelimeler hakkında sırasıyla kaleme aldığı en önemli çalışmasıdır. Metin Yurdagür, "Harpûtî, Abdüllatîf", *DİA*, 1997, XVI, 236.

²⁵⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 143-147, 360-369.

²⁵⁷ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 144-146.

²⁵⁸ Sözü edilen mektup örnekleri, şiirler ve *Kim Dergisi*'ne yazılan tekzip için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 133-136, 368; Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 212-217, 222-231; Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 122-130, 131-133 (şiir), 141-143, 161-166; Şahiner, *Üç Feyzli Nur*, s. 77-78 (şiir), 79-81; Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 91-97 vd., 115-116 (şiir), 122-125. Feyzi Efendi'nin Mehmet Melekoğlu'na ve Musa

6. Ayrıca görenlerin beyanına göre odasında başucundaki rafta devamlı bulundurduğu ve notlarını yazdığı bir defterden söz edilmektedir. Bu defterde ayetlerin birbiriyle bağlantılarına dair notlar aldığı görülmüştür.²⁵⁹ Feyzi Efendi'nin bu not defterine yazdığı ve karşılaştığı ayetlerden ikisi Maide Suresi 53. ayet ile Fetih Suresi son (29.) ayettir. Bu ayetlerde sahabe ve müminlerin sayılan özelliklerinin birinden diğerine çizgiler çizerek aralarındaki bağlantıyı göstermiştir. Defterdeki bir diğer örnek de Araf suresi 31. ayettir. İsrâf etmemeyi emreden bu ayeti sayfanın ortasına yazan Feyzi Efendi, Kur'an'daki "israf" kökü ve türevlerinin geçtiği birçok ayeti etrafına yazarak Kur'an bütünlüğü içerisinde ayeti ele almış ve çok yönlü olarak ayetin değerlendirmesini yapmıştır. Örnek olarak zikrettiğimiz Feyzi Efendi'nin not defterinden alınan bu iki sayfa, birer makale konusu olacak şekilde ufuk vericidir.²⁶⁰

2.2.1.4.3. Talebeleri

Feyzi Efendi'den Kur'an talimi, Arapça ve diğer ilimlerde ders alan talebeleri gruplar halinde ve yıllarına göre kaynaklardan tespit etmeye çalıştık. Tabii ki bunların dışında isimleri kaydedilmemiş ve tespit edemediğimiz başka isimler vardır. Feyzi Efendi'nin talebeleri hakkında fikir vermesi bakımından tespit edebildiğimiz bazı isimleri yazıyoruz.

Hakkı İnce (emekli imam): 1946-1947 senelerinde Feyzi Efendi'den Kur'an talimi almış, Amme cüzünü bitirdikten sonra onun sohbetlerine devam etmiştir.²⁶¹

Feyzi Efendi'nin 1950 yılında okuttuğu ders grubunda olanlar, İbrahim Küçük (Hz. Pir Camii imam-hatibi), Hafız Faik Küçük (Hz. Pir Camii imam-hatibi)²⁶², Günay Tümer (Öğretim Üyesi), Veli Kalyoncu (emekli İHL öğretmeni),²⁶³ Burhan Değer (emekli imam)²⁶⁴ ve İbrahim Kaymakçı.

Özdağ'a yazdığı bazı mektuplar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 298, 309, 311-312; Özdağ, *Feyizler*, II, 11-15; Baltacı, B.(Ed.), *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-I Mehmet Feyzi Efendi*, s. 63-65.

²⁵⁹ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme. Ayrıca bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 238.

²⁶⁰ Feyzi Efendi'nin not defterindeki bu iki sayfanın fotoğrafı, evindeki kütüphanenin fotoğrafları ve sağlığında yazdırıp astığı levhaların içeriği, oğlu Münip Şallıoğlu tarafından internet yoluyla şahsımıza ulaştırılmıştır. Münip Şallıoğlu, 08.09.2015 tarihli e-posta yoluyla gönderilen cevap.

²⁶¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 109.

²⁶² Baba-oğul 1950-1960 yılları arasında on yıl boyunca mektebe gider gibi Feyzi Efendi'nin evine giderek ders görmüşlerdir. Okudukları derslere "Hayatı ile ilgili bölümde" yer verdik. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.19.

²⁶³ 1951 yılında Kastamonu Lisesinde okurken tanışmış olan bu iki arkadaş (Günay Tümer ve Veli Kalyoncu) 1955 yılına kadar her gün giderek ders görmüşlerdir. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 289.

²⁶⁴ Burhan Değer 1950 yılında ortaokul talebesi iken tanışmış 1956 yılına kadar zaman zaman da evinde kalarak Feyzi Efendi'den ders görmüştür. Burhan Değer, 26.06.2015 tarihli görüşme.

Abdullah Maden (Doktorun Hafız),²⁶⁵ Hafız Mehmet Yanıkoğlu (öğretmen),²⁶⁶ Selahattin Polat (Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı)²⁶⁷ Mustafa Tuğrul (İmam). Daha sonra kendilerine katılan Musa Özdağ (emekli İHL meslek dersleri öğretmeni, yazar), Rafet Küllüoğlu (emekli İHL meslek dersleri öğretmeni, yazar), Kemal Topçu (emekli müftü, yazar), Kaymakçı Hafız, Sıtkı Tabakoğlu (emekli İHL meslek dersleri öğretmeni), Mustafa Koçkan, Dursun Aktaş (imam-hatip), Ziya Yılmazbilen (işadamı, siyasetçi) gibi birçok talebe Feyzi Efendi'den Kur'an talimi görmüştür. Bu grupların ders gördüğü yıllar 1969-70 yılları ve sonrasındır. Başka hafızlar da hafızlık sonrası okuyuşlarını düzeltmek amacıyla Feyzi Efendi'den talim okumaya gelmişlerdir. Feyzi Efendi'nin bu dersleri 1980 yılına kadar sürdürdüğü bilinmektedir.

2.2.1.5.Evinin Odasına Astırdığı Levhalar

Mehmet Feyzi Efendi'nin odasına astığı levhalar bazen kendi hal ve durumunu yansıtacak şekilde olurken bazen de bu levhaları ziyaretçileri için bir eğitim vasıtası olarak kullanmıştır. Bu sebeple odasına astırdığı levhaların içeriklerinin bilinmesi onun daha iyi anlaşılmasına bir katkı sağlayacaktır.

Önceden beri böyle bir âdeti olduğu beyan edilen²⁶⁸ Feyzi Efendi, hem kendi ruh halini yansıtan hem de gelen misafirlerine bir mesaj niteliği taşıyan bu levhaları bir müddet durunca diğeriyle değiştirmiştir. Aşağıda yazılı olan sözler de Feyzi Efendi'nin levha olarak odasına astığı cümlelerdendir. Bu levhaların son beş tanesi ve bunların içerikleri hakkında Feyzi Efendi ile ilgili kaynaklarda bilgi yazılmıştır.²⁶⁹ Sayılarının on küsur olduğu belirtilmiş olan diğer levhaların içeriklerini araştırmamız esnasında Feyzi Efendi'nin oğlu Münip Şallıoğlu'ndan talep ettik. Kendisi, evdeki diğer levhaların içerdiği cümleleri yazıp göndermek suretiyle araştırmamıza katkı verdiler. Şimdi, bazıları hadis olan bazıları da tasavvuf büyüklerine ait sözleri ihtiva eden bu cümleleri kaynaklarıyla birlikte sıralıyoruz.

²⁶⁵ 1953-1957 yılları arasında Feyzi Efendi'ye okuyarak Kur'an'ı hatmetmiştir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 60.

²⁶⁶ 1964-1967 yılları arasında Feyzi Efendi'ye okuyarak Kur'an'ı hatmetmiştir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 69.

²⁶⁷ Feyzi Efendi ile ailecek tanıştığı için onu çocukluk yıllarından beri tanıyan Selahattin Polat, İmam hatip lisesi öğrencisi iken kendisinden ders görmüştür. Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

²⁶⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 292.

²⁶⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 291-292.

Bu ifadelerden birisi hadîs-i şeriflerde önemle vurgulanan “ لا حول ولا قوة الا بالله ” “Güç ve kuvvet ancak (Aliyyul-Azîm) olan Allah’a mahsustur.” anlamındaki ifadedir.²⁷⁰

Bir diğeri “Hikmetin başı Allah korkusudur” anlamına gelen “ رأس الحكمة مخافة ” hadîsidir.²⁷¹

Yine bir başka levha “اللهم يا محول الحال حول حالنا الى احسن الحال” “Ey halleri evirip çeviren Allah’ım. Halimizi en güzel hale tebdil eyle.” anlamına gelen meşhur duadır.

İmâm Gazzâlî’nin “ والطهارة لها اربع مراتب. المرتبة الاولى: تطهير الظاهر عن الأحداث وعن الأخباث والفضلات. المرتبة الثانية: تطهير الجوارح عن الجرائم والآثام. المرتبة الثالثة: تطهير القلب عن الأخلاق المذمومة والرذائل الممقوتة. المرتبة الرابعة: تطهير السر عما سوى الله تعالى وهي طهارة الأنبياء صلوات الله عليهم والصادقين. ” “Temizliğin dört derecesi vardır: 1. Bedeni abdestsizlik ve cünüplükten, pislik ve kirden temizlemek. 2. Âzâları cürüm ve günahattan temizlemek. 3. Kalbi kötü huy ve sevilmeyen âdi hasletlerden temizlemek. 4. Sırrını Allah’ın gayrisinden temizlemektir ki, bu peygamberlerin ve sıddıkların temizliğidir.”²⁷² sözü de asılan levhalardandır.

İbn Atâullâh İskenderî’nin şu sözleri de levhalar arasında bulunmaktadır. “ كيف ” يشرق قلب صور الأكوان منطبعة في مرآته، أم كيف يرحل إلى الله وهو مكبل بشهواته، أم كيف يطمع أن يدخل ”حضرة الله، وهو لم يتطهر من جنابة غفلاته، أم كيف يرجو أن يفهم دقائق الأسرار وهو لم يتب من هفواته “Dünyanın ve maddenin şekilleriyle aynası kirlenmiş olan kalp nasıl parlar? Şehvetleriyle bağlanmış olan kalp Allah’a doğru nasıl yol alır? Gafletlerin kirinden temizlenmemiş olduğu halde Allah’ın huzuruna girmeyi nasıl arzu eder? Saçma sapan şeylerden vazgeçmeden sırların inceliklerini anlamayı nasıl ümit edebilir?”²⁷³

لو اشرق لك نور اليقين لرأيت الاخرة اقرب اليك من ان ترحل اليها ولرأيت محاسن الدنيا قد ظهرت ”Eğer yakın nuru senin üzerine doğmuş olsaydı, ahiretin ona göç etmeye ihtiyaç duyulmayacak kadar sana yakın olduğunu görürdün. Yine, dünya güzelliklerinin üzerinden perde kalkar ve fanilikle kararmış gerçek yüzlerini müşahade ederdin.”²⁷⁴

Feyzi Efendi’nin sözlerine yer verdiği isimlerden birisi de Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî’dir. Bu zatın şu sözleri yanında “يا حضرت سهل بن عبد الله التستري” şeklinde isminin

²⁷⁰ Buharî, Ezan 7.

²⁷¹ Beyhakî, *Şuabu’l-İmân*, Bombay 2003, II, 201.

²⁷² Gazzâlî, *İhyâu ‘Ulûmi’-d-Dîn*, I, 190.

²⁷³ İbn Ataullah İskenderî, *Tasavvufî Hikmetler -Hikem-i Ataiyye-*, çev. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 107-108.

²⁷⁴ İbn Ataullah, *Hikem-i Ataiyye*, s. 133.

yer aldığı bir levhayı da Feyzi Efendi odasına asmıştır. Bu ismin yazılı olduğu levha halen odasında bulunmaktadır.²⁷⁵

اصول مشربنا ثلاثة: الاقتداء بالنبي صلى الله عليه و سلم في الاخلاق والافعال، والاكل من الحلال، “
 Meşrebimizin esasları üçtür: Hz. Peygambere ahlak ve e’âl konusunda ittiba etmek, helalden yiyip içmek, amellerde ihlaslı olmak.”²⁷⁶ “واخلاص النية في جميع الاعمال

“İçinde Allah’tan haram olan şeylerin kokusunu koklamak haramdır.”²⁷⁷ “حرام على قلب ان يشم رائحة اليقين وفيه سكون الى غير الله تعالى” başkasıyla bir sükûn ve huzur olan bir kalbe, yakînin kokusunu koklamak haramdır.”²⁷⁷

“Kerametlerin en büyüğü, kötü bir huyunu (iyi bir ahlâka) değiştirmektir.”²⁷⁸ “كبر الكرامات ان تبدل خلقا مذموما من اخلاقك”

Asılan levhalardan bir kısmı da ayetlerden oluşmaktadır. Bu ayetler ve anlamları şu şekildedir: “والله الغني و انتم الفقراء” “Sizler fakirsiniz, asıl zengin olan Allah’tır.”²⁷⁹

“يا ايها الانسان ما غرك بربك الكريم الذي خلقك فسويك فعدلك في اي صورة ما شاء ركبك”²⁸⁰ “Ey İnsan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde birleştiren, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?”

“قل الله ثم ذرهم في خوضهم يلعبون”²⁸¹ “Sen ‘Allah’ de. Sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!”

Bunlara ilaveten levha olarak asılan bir ibare de şu şekildedir:

فاعلم أنّ ارتباطنا حُبّي ونسبتنا انعكاسيّة وانصباغيّة لا تفاوت بالقرب والبعد الا بحسب السرعة " Bu cümleler İmam-ı Rabbânî'nin (1034/1624) *Mektûbât* adlı eserinde yer almaktadır. Bu ibarenin anlamı: “Bilesin ki; bizim irtibatımız muhabbete dayalıdır (hubbîliktir). Nispetimiz ise akis ve boyanma (cilalanma) yoluyla. (Bu konuda mesafe açısından) uzaklık ve yakınlık farkı yoktur. Ancak (maksada ermede) çabukluk veya gecikme olabilir. (Bu durum) muhabbet ipinin kopmaması, iştihak ateşinin soğumaması şartıyladır.”²⁸²

²⁷⁵ Feyzi Efendi'nin oğlu Münip Şallıoğlu bu levhanın babasına hediye olarak getirildiğini, onun da Tüsterî Hazretleri'ne olan muhabbetinden bu hediyeyi muhafaza ettiğini söylemiştir. Münip Şallıoğlu, 18.07.2015 tarihli görüşme.

²⁷⁶ Tüsterî, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-'Azîm*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyeti'l-Kubrâ, Kahire 1329, s. 101.

²⁷⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 180.

²⁷⁸ Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, IV, 9.

²⁷⁹ Muhammed 47/38.

²⁸⁰ İnfitar 82/6.

²⁸¹ En'am 6/91. Buraya kadar yer verdiğimiz levhalar Münip Şallıoğlu tarafından metin bilgileri tarafımıza gönderilenlerdir.

²⁸² İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 262. Mektup, I, 257.

Odasında asılı levhalardan biri de İmâm Şa'rânî Hazretleri'nin (973/1565) " فَكَلَّ " sözü olmuştur. Bu sözün anlamı: "Şârî (Peygamber) Efendimiz'in yürüyüp gitmediği her yol karanlıktır."²⁸³

Levhalar konusunda bize bilgi veren Özdağ hatıralarında şunları söylemektedir:

"Feyzi Efendi yukarıdaki levhadan sonra da İbn Atâullâh İskenderî Hazretleri'nin (709/1309) bir sözünü astırmıştır. Bu levhaların sayısı belki sekizi, onu bulur. Bunları belli bir mevsim gibi, belli bir süre asmıştır. Önceden de bir süre odasında "Bizi aldatan bizden değildir." anlamına gelen "من عشنا فليس منا"²⁸⁴ hadis-i şerif'i asılı kalmıştır. En son astırdığı levha İbn Atâullâh İskenderî Hazretleri'ne ait olan:

"الهي كيف يُرجى سواك وأنت ما قطعت الاحسان"

"وكيف يُطلب من غيرك وأنت ما بدلت عادة الامتنان"²⁸⁵ sözleridir. Anlamı: "İlâhî, sen ihsanımı kesmediğin halde senin dışındakilerden nasıl ümit edilir? Sen nimetlendirme âdetini değiştirmedikçe senden başkasından nasıl talep ve istekte bulunulur?" Bu sözlerin yazılı olduğu levha ömrünün son döneminde odasına astırdığı levhadır. Vefatına yakın dönemlerde bunu da kaldırttığını, Cenab-ı Hakk'a olan iştiağının iyice alevlendiğini ve her şeyden iyice alakasını kestiğini ifade eden Özdağ, Feyzi Efendi'nin bu levhanın içeriğinde bahsedilen recâ haliyle irtihal ettiğini ifade etmektedir."²⁸⁶

Anlamalarını ve kaynaklarını verdiğimiz bu levhalar, Feyzi Efendi'nin gönül dünyasını, yaşam felsefesini, Allah'a olan teslimiyet ve güvenini, masivadan arınmayı ve Allah rızasına uygun bir yaşamın temel dinamiklerini yansıtan ibarelerdir. Bu ibarelerin anlam bütünlüğünde tam bir sufi yaşamının düsturlarını görmek mümkündür. Feyzi Efendi'nin manevî kişiliğini anlatırken vurguladığımız üzere, ona bir isim vermek gerekirse öncelikle, Kitap ve sünnet çizgisinden hiç ayrılmamış, kendisine sünnet-i Rasulullah'ı yaşam biçimi addetmiş bir din âlimi dememiz en doğrusudur. Bu doğrultuda tasavvufu da dini yaşarken içerisine mezcetmiştir. Sufice, müttakî bir yaşam sürmüştür ama bu hayatı onu, toplumu eğitmekten ve rehberlik etmekten alıkoymamıştır. Levhaların içeriğinde "Allah'a yöneliş, Allah'ı sevmek ve yalnız O'na güvenmek, kalp temizliği, masivayı terk, sünnete ittiba, yakîn elde etmek, güzel ahlâk kazanmak, helal rızıkla yaşamak ve ihlas ile amel etmek" gibi manevî eğitimi öngören

²⁸³ Şa'rânî, *Keşfü'l-Ğumme 'an Cemî'il-Ümme*, s. 9.

²⁸⁴ Müslim, İmân 164, Fiten 16.

²⁸⁵ İbn Ataullah, *Tasavvufî Hikmetler Hikem-i Ataiyye*, s. 174.

²⁸⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 291-292. Vefatından sonra Feyzi Efendi'nin odası herhangi bir değişiklik yapılmaksızın muhafaza edilmiştir. Odasında halen yatağının başucunda sarığı, bastonu, vefat ettiği günkü haliyle bırakılan duvar takvimi, Tüsterî'nin isminin yazılı olduğu levha, çerçevesi halde Kâbe örtüsünden bir parça, büyükçe bir ağaç oyma besmele, bazı ayetler, Ravza-i Mutahhara'ya ait bir resim, iki tane Kur'an-ı Kerim ve sonradan asıldığı anlaşılan Feyzi Efendi'ye ait bir fotoğraf bulunmaktadır.

konular öne çıkmıştır. Bunlar bize Feyzi Efendi'nin önceliklerini ve hassasiyet gösterdiği meseleleri anlatmaktadır. En temel kurallarından ve esaslarından itibaren dinin yaşamımıza her yönüyle yansması gerektiği; kişinin kullukta gösterdiği çaba ve gayreti sonucu elde edeceği arınmışlık sayesinde daima Rabbine yaklaşma olgusu Feyzi Efendi'nin örnek yaşamının bir özetidir. Tasavvuf diliyle söyleyecek olursak “es-seyr ila'llâh, fi'llâh, bi'llâh”²⁸⁷ ifadeleriyle özetlenmiş Allah'a giden bir yolculuktan bahsedebiliriz.

2.2.2. Manevî Yönü

2.2.2.1. Manevî Tahsil Hayatı

İlim öğrenmek, öğretmek ve bunları hayata geçirmek Feyzi Efendi'nin 5-6 yaşlarından başlayıp hayatının tamamını kapsayan bir süreç olmuştur. Çocukluğundan başlayarak kendisini ilme adanmış daima kitapların ve ulemanın peşinde koşmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarında ilmî ve ahlâkî olgunluk açısından yaşitlarına göre farklılık göstermiştir. O, devrinin âlim ve fazıl insanların dikkatini çekmiş “Bu çocuk muhibbi ulema, bu çocuk velîdir.”²⁸⁸ demelerine neden olmuştur. Hayatı boyunca “hoca, âlim, şeyh, mürşit” gibi makam ifade eden herhangi bir lakap ile anılmak istememiş, “talebelik” mesleğini benimsemiş ve kendisini “talib-i ilim” olarak vasıflandırmıştır.²⁸⁹ Gençlik ve askerlik yıllarında bütün imkânlarını seferber ederek ilim meclislerine devam etmiş, kitapları ve ders aldığı hocaları vasıtasıyla daha 24-25 yaşlarında iken kendisinde ilmî bir birikim oluşmuştur. Askerde dahi erata ders vermiş, sohbet etmiş ve Kur'an okumayı öğretmiştir.²⁹⁰ Askerlik dönüşü tanıştığı Bediüzzaman'a yedi yıl talebelik yapmıştır. Hafızlık hocası aynı zamanda ilk manevî mürebbsi olan ve kendisine “melek”²⁹¹ diye iltifat ederek sevgisini belirten Hafız Ömer Efendi, Feyzi Efendi'ye Kıraat ilmi yanında Tefsir, Hadis, Fıkıh da öğretir. Ayrıca

²⁸⁷ Seyr ila'llâh: Allah'a doğru yolculuk yapmak demektir. Sülûkun dört mertebesinden ilkidir. Seyr fi'llâh: Allah'da seyr demektir. Manevî yolculuğun ikinci basamağıdır. Buna cem' de denir. Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak, ufuk-ı âlâya ulaşmak, bütün bedenî özelliklerden kurtulmak seyr-i fillah'ı tanımlar. Seyr bi'llâh (ma'a'llâh): Seyr ü sülûk'un üçüncü basamağıdır. Buna “fark ba'de'l-cem” denir. Bu mertebede ikilik kalkar, sonu velayettir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 564-565.

²⁸⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 9.

²⁸⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 156.

²⁹⁰ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 15.

²⁹¹ Feyzi Efendi ile birlikte Hafız Ömer Efendi'den talim dersi alan arkadaşı (Hacıkadı) Hacı Said Börekçi şöyle anlatmıştır: “Tosya'da hafızlığımı bitirince Kastamonu'ya talim okumaya geldim. Feyzi Efendi ile talime beraber başladık, onunla kardeş gibiydik. Beraber evine giderdik. Bana “Kardeşim” derdi. Arkadaşlık yapardık. Hafız Ömer Efendi de onu çok severdi ve ona “melek” derdi.” Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 230-231.

Es'ad Efendi'den aldığı tasavvuf feyzini de talebesine aktarır. Sonunda İstanbul'a giderken "Hafız, benim işim bitti. Ben buraya senin için gelmişim." der. Hafız Ömer Efendi Kastamonu'dan ayrılmak zorunda kaldığında kendisini uğurlayan ve "Kastamonu'yu bırakıyor musunuz? şeklinde üzüntülerini belirtenlere; "Yerime Mehmet Efendi'yi bırakıyorum." diyerek henüz çok genç yaşta olan talebesini "efendi" kelimesiyle taltif etmiştir.²⁹²

Kendisine "Feyzi"²⁹³ ismini veren hocası Bediüzzaman ile beraberliği de tam bir ilim ve Kur'an hizmeti birlikteliğidir. "Feyzi Efendi *Risâle-i Nûr*'u iki kez baştan sona müellifine okumuş ve izahlarına şahit olarak ondaki hakikatlere vukuf peyda etmiştir. Kendisi bu mazhariyetini, hayattaki yegâne iftihar vesilesi addeder. Bediüzzaman ise bu güzide talebesinin faziletini, "Selef-i salihîn Mehmet Feyzi gibi bir talebem olduğuna gıpta ediyorlar." diye ifade eder."²⁹⁴ Feyzi Efendi'nin hocası Bediüzzaman'ı taklit etmesi bazıları tarafından tenkit edilmiş, bunun üzerine hocası Bediüzzaman: "Feyzi benim bütün harekâtımı massetmiştir. Feyzi'ye ilişmeyin. Onunki taklit değil tahkiktir. Ona izin veriyorum." ifadesiyle ona verdiği değeri anlatmıştır.²⁹⁵

Bediüzzamanla birlikteliği sebebiyle yattığı hapisler sağlığını bozmuş ve 1948 yılından sonra zorunlu kalmadıkça evinden dışarı çıkmamıştır. Evden çıkmamasının nedenini "kitaplarımla baş başa kalmak ve cehlimi gidermek için"²⁹⁶ diye ifade etmesi ilmî çalışmalarını devam ettirdiğinin göstergesidir. Bundan sonraki hayatında da yoğun eğitim programı devam eden Feyzi Efendi, evine gelen talebelere sabahtan akşama kadar Kur'an talimi ve Arapça dersleri vermiş, Kıraat, Akait, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Tasavvuf ve ahlâka dair birçok eser okutmuştur.²⁹⁷ 1957 de evliliği sırasında çıkarılan zorluklar sonrasında 1960 ihtilaliyle gözaltına alınması gibi nedenlerle Kur'an talimi dışındaki derslerini tatil etmek zorunda kalmıştır. Öğretmeye ve öğrenmeye olan iştiyakı hiçbir zaman sönmeyen Feyzi Efendi 1966 yılında İmam-Hatip Okulu açılınca ders almak isteyenleri oraya yönlendirmiştir. 1960 ihtilalinden sonra İmam Hatip Okulu'nun bahçesinin hemen bitişiğinde bulunan İnönü Polis Karakolunda bir süre

²⁹² Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 60.

²⁹³ Bu olayın görgü tanığı olarak Remzi Çağlar şu hatırasını nakletmiştir: "Üstad Hazretlerinin bir seferinde şöyle dediğini kulaklarımla işittim. "Ey Kastamonulular, ey insanlar, beni seviyorsanız, benimle irtibat kurmak istiyorsanız içinizde Mehmet Feyzi vardır. Farkımız yoktur. Buna sahip çıkın kıymetini bilin." Bu cümleleri nakleden Remzi Çağlar şu sözleri ilave etmiştir. "Feyzi" ismini Üstadın ona verdiği bizzat ben şahit oldum. Fakat ne ben ne Kastamonulular maalesef hakkıyla onun kıymetini bilemedik." Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 230.

²⁹⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 12.

²⁹⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 118.

²⁹⁶ Küllüoğlu, "Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 32.

²⁹⁷ Feyzi Efendi'nin okuduğu ve okuttuğu eserler hakkında "Hayatı" bölümüne bakınız.

gözaltında kalmıştır. Bu süreçte kitaplarını oraya getirtip çalışmalarına devam eden Feyzi Efendi, “Bu karakol okulun mülhakatındandır. İmam Hatip’in ilk öğrencisi benim. Orada ilk dersi ben yaptım.” demiştir. 1985’ten sonra orası okul bahçesine katılmıştır. 1943’te kaldığı hapisane de şu an Kültür Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür. 1980’li yıllara kadar evine gelen hafızlara tashih-i huruf ve Kur’an talimi okutmaya devam eden Feyzi Efendi kırk yılı aşan inziva hayatının tamamını gelen ziyaretçilere ilmî ve dinî sohbetler yaparak geçirmiştir. Bu sohbetler hakkında Küllüoğlu şunları anlatmıştır: “Feyzi Efendi sohbetin önemine dair şöyle söylerdi: “Nasihat edenler hüsranda değillerdir. Din nasihattir. Nasihatsız din yoktur. Ağaç kökünden sıvarılır, insan da kulağından sıvarılır. Ashap kulaktan âlim oldular.”²⁹⁸ sözünü aktaran Küllüoğlu şöyle devam etmektedir: “Feyzi Efendi’nin dinî içerikli sohbetleri hep ayet hadis destekli olur, dinleyenlere yepyeni ufuklar açardı. Dinleyenler konuları bilen kimseler olsalar bile bazen hiçbir kitapta rastlamadıkları orijinal yorumlarla karşılaşarlardı.”²⁹⁹ “Onun diğer âlimlerden ayıran bir özelliği de sohbetlerinde fen, tıp, astronomi, teknoloji gibi değişik konulara yer vermesiydi. Henüz keşfedilmemiş birçok ilmî buluşlardan bahseder ve insanları o yönde çalışmaya sevk ederdi.³⁰⁰ Kütüphanesinin zenginliği meşhurdur. Değişik ilim dallarında kaynak kitaplara sahipti.³⁰¹ Evinden niçin çıkmadığını soranlara: “Kur’an 23 senede nazil oldu. Onun hakkında konuşabilmek için edeben en az nazil olduğu süre kadar onu mütalaa etmek gerekir.” diyerek ilmî meşguliyetinin dışarı çıkmaya mani olduğunu belirtirdi.”³⁰²

İlme, âlime ve talebeye saygı göstermeyi devamlı tavsiye eden Feyzi Efendi, “Çoktan beri ilim ehli tezlil edilmiştir. Bizim vazifemiz ulemayı ve talebe-i ulûmu izaz etmektir. Bu sayede ilim inkişaf eder.”³⁰³ demek suretiyle bütün çabasının cehalete karşı ilmi inkişaf ettirmek olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Feyzi Efendi’nin gençlik yıllarından bu yana bu kadar kitabı okuyabilmesi de ayrı bir kabiliyettir. Bunun sebebini

²⁹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 199.

²⁹⁹ Burada Feyzi Efendi’nin talebesi Prof. Günay Tümer’den bir hatıra nakledilmektedir. Dinler Tarihi alanında doçentlik tezi hazırlayan Günay Tümer’in konusu Hz. Meryem’dir. Konu ile ilgili İslamî kaynakların yanında Yahudi ve Hristiyan kaynakları da incelemiştir. Bu çalışmayı yaptığı sıralarda Feyzi Efendi’yi ziyarete gelir. Ama konusundan hiç söz etmemiştir. Feyzi Efendi Yasin suresi 79. Ayeti okuyarak “O her türlü yaratmayı bilir.” ifadesini açıklar ve Allah Teâla’nın her türlü yaratmaya kadir olduğunu anlatır. Hz. Âdem’i hem anasız hem babasız, Hz. İsa’yı babasız, bizleri de hem analı hem babalı yaratarak her türlü yaratmayı bildiğini göstermiştir.” Bu yoruma hayran kalan Günay Tümer daha önce hiçbir kitapta bu tür bir yoruma rastlamadığını ifade eder. Günay Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslâm’da Hz. Meryem*, Ankara 1996, s. IX-X; Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 36.

³⁰⁰ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 36.

³⁰¹ Özdağ “Feyzi Efendi’nin kütüphanesinde İbn Sînâ’ya (428/1037) ait tıp kitapları mevcut olduğunu ve bunları okuduğunu” belirtmiştir. Musa Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

³⁰² Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 36-37.

³⁰³ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 250.

kendisini tanıyanlar şu şekilde izah etmektedirler: “Kendisini her ziyarete gittiğimizde başucunda başka bir kitabı görürdük. Kitapları inanılmayacak kadar kısa bir sürede okuyabilirdi. Onun bu süratine hayranlık duyduğumuzu anlayınca da büyük bir tevazu içine girer: “Bu ahirde okuduğumuzu anlayamaz olduk ama ilme nazar ibadettir diye şöyle bir süzuyoruz.” derdi.”³⁰⁴ “Kütüphanesinde bulunan bütün kitapları okuduğunu konuşmalarından anlardık.” diyen Selahattin Polat’ın yanı sıra,³⁰⁵ Feyzi Efendi’nin ilk talebelerinden olan İbrahim Küçük de hatıralarında Feyzi Efendi’nin oldukça kalın kitapları bile kısa zamanda mütalaa ettiğini şöyle anlatmaktadır: “Feyzi Efendi, Nasrullah Camii imamlarından Şeyh Nurettin Efendi’den hacimli bir kitabı okumak için ödünç alır. Kitabı sahibine bir hafta içinde iade edince Nurettin Efendi “Acaba istifade edebildiniz mi?” diye sorar. Feyzi Efendi de kitabı baştan sona özetler. Nurettin Efendi hayretle: “Aman efendim bu ne başarıdır. Hâlbuki bu kitap ancak bir üstattan okumak suretiyle bir senede bitirilebilecek bir eserdir.” diye şaşkınlığını ifade eder.³⁰⁶

Kütüphanesinde bulunan eserlerden okumuş olduklarının kenarlarına mutlaka notlar düştüğü, açıklamalar yazdığı anlatılan Feyzi Efendi’nin vefat ettiği gün bile Hac Suresi’nin 52. ve 53. ayetlerinin tefsirlerdeki açıklamalarını mütalaa ettiğini,³⁰⁷ yakınlarından öğrenenler rivayet etmişlerdir. Bu ayetlerin o günlerde gündemde olan bir mesele ile ilgili olduğunu ifade eden tanıklar, Feyzi Efendi için “O, vaktin çocuğuydu. (İbnü’l-vakt) Bu yüzden gündemdeki meselelere çözüm arar, vakit geçirmeden çözümünü sohbetlerinde aktarırdı.” diyerek kanaatlerini ifade etmektedirler.³⁰⁸

Yine Küllüoğlu’nun beyanına göre, “Feyzi Efendi Kastamonu’da bulunan medreselerin tek tek isimlerini sayardı. Hâlbuki bu medreselerin birçoğu yıkılmış yerleri bile kaybolmuştu. Buna rağmen yirmi kadarının isimlerini sayabilirdi. ‘Efendim tekkelerin isimlerini de sayıverin’ diyenlere ‘Onlara karışmam’ diye cevap verirdi.³⁰⁹ Kuvvetin ulemada (bilginlerde) olduğunu söyleyerek³¹⁰ insanları ilim öğrenmeye yönlendirmek isterdi. İnsanlara fayda sağlayan, hak yola sevk eden, şüpheden kurtaran

³⁰⁴ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 40.

³⁰⁵ Selahattin Polat, 16.06.2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

³⁰⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 20.

³⁰⁷ Bu bilgiyi oğlu Münip Şallıoğlu’na sorduğumuzda o günlere dair bize şu hatırasını aktardı: “Hacc Suresi 52-53. ayetlerin tefsirlerini kütüphanesinde bulunan tefsirlerden bizzat bana okutturdu. O günlerde çıkan bir fitnenin bu ayetler hükmüne akim kaldığını ifade etmişlerdi.” Münip Şallıoğlu, 08.09.2015 tarihli yazılı cevabı.

³⁰⁸ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 40.

³⁰⁹ Aynı hadise Muzaffer Ertaş tarafından da nakledilmiştir. Bir kır gezisinde Feyzi Efendi tekkelerin isimlerini soran bir ziyaretçiye, “Onlara karışmıyorum.” diyerek özellikle cevap vermemiştir. Bu hassasiyet hayatının genelinde hep böyle olmuştur. Muzaffer Ertaş, 13.06. 2015 tarihli görüşme.

³¹⁰ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 125.

âlimleri ve kitapları tavsiye eder, insanları hakikatten uzaklaştıranlardan uzak durulmasını salık verirdi.”³¹¹

“İnsan hayatını talebe olarak devam ettirir ve o niyetle kabre girerse, Allah kıyamete kadar onun ilmîni (hocalık yapacak bir melek tayin etmek suretiyle) tamamlar.” diyen Feyzi Efendi, en zor şartlar altında bile talebeliğini sürdürmüştür. 1960 ihtilalinde karakolda müşahede altındayken bile evden kitaplarını getirterek mütalaasına devam etmiştir. Hatta kendisine hizmet etmek isteyen emniyet mensuplarına: “ İşte ben evimde de böyle yaşıyorum. Bunda yadırganacak ne var?” demiştir. Askerî valinin karşısında söylediği ve onun tarafından takdir edilen şu cümleleri de onun hayat hikâyesini özetler mahiyettedir: “Bir elimde Kur’an bir elimde hadis... Ben bunları fehme çalışıyorum. Kimseden çekindiğim yoktur...”³¹²

Feyzi Efendi’nin ilim tahsili için, Kur’an ve sünneti öğrenebilmek adına verdiği mücadele, yaşadığı dönemde çok az kişinin göze alabildiği bir durumdur. Bu onun ilme olan hürmet, arzu ve gayretini göstermektedir. Ama şu da bir gerçektir ki Feyzi Efendi, öğrendiklerini yaşayan bir âlim olarak vehbî bir ilme sahip olduğunu da hayatı ve sohbetleriyle insanlara ispat etmiştir. Kendisine “Bu ilmi nereden tahsil ettiniz.” diye sorarak ilmîni ve anlattıklarına hayranlık duyan ziyaretçilerine şu ayeti okuyarak cevap vermiştir. “Allahtan korkun ki o da size öğretsin.”³¹³ Çünkü Allah bildikleriyle amel edene bilmediklerini öğretmektedir.

2.2.2.2.Kur’an Yoluyla Manevî İrtibatı ve Temsilî Kıraat

Temsilî kıraat; “Kur’an-ı Kerim’in nazımının fesahat ve belâgatini apaçık belirterek; mana harflerini rollerine uygun; kelimeleri medlûl ve manalarına mutabık; cümle ve âyetleri mefhum ve müddealarını muvafık bir tarz ve eda ile okunmasına denir.”³¹⁴ Bu tanımın Karaçam’ın eserinde Ali Rıza Sağman’a ait olduğu ifade edilmekte ve konuyla ilgili Ali Rıza Sağman’ın bir mütalaasına yer verilmektedir. Özet olarak ifade edecek olursak “Nasıl ki tilavette fesahati sağlamak bina harflerinin tashihi ile mümkünse aynı şekilde Kur’an’ın belagat yönünün inkişafı için de mana harflerinin tashihi anlamına gelen temsilî okuma ile okunması gerekmektedir. Bu yol ayetler okunurken sedaya verilen bir tavır ve tilavet üslubudur. Kur’an’ın belagati ancak bu

³¹¹ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 37.

³¹² Yukarıda geçen sözler için bkz. Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 39.

³¹³ Bakara 2/282.

³¹⁴ İsmail Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Fazîletleri ve Okuma Kaideleri*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 464 vd.; Alican Dağdeviren, “Kur’ân Tilâvetinde Temsil”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 12, sy. 35, Erzurum 2008, s. 49-61.

şekilde bir temsil ile amelî ve maddî olarak ifade olunabilir. Temsilî okunmadıkça tilavet kâmil olmaz.”³¹⁵ Bu görüşlere sahip olan Ali Rıza Sağman, Hafız Ömer Efendi’nin talebesi olarak zikredilmektedir.³¹⁶ Hatta Hafız Ömer Efendi’nin okuyuşuna nispetle “Temsil” kelimesini ilk kullanan kişi olduğu söylenmektedir.³¹⁷ Feyzi Efendi’nin Özdağ’a naklettiğine göre; “Kendisine itimat edilen bazı zevat Hafız Ömer Efendi için “O, Kur’an’ı nazil olduğu gibi okurdu.” derlermiş.³¹⁸

Temsilî kıraat denilen, son devirlerde adını duymaya başladığımız bu usulün kaynağını ve Feyzi Efendi’nin dünyasında ne anlama geldiğini talebesi Özdağ’ın yorumlarından aktarıyoruz. Çünkü Kur’an’ın okunuşuna dair bu yöntem Hafız Ömer Efendi’den beri hoca-talebe ilişkisi içerisinde tevarüs ederek sürdürülmektedir. Bu konuda *Feyizler*’de geçen bilgi şu şekildedir:

“Feyzi Efendi’nin hocası Hafız Ömer Efendi ile ilk tanışması Kur’an ile olmuştur. Hafızlık ve Kur’an talimi aynı zamanda aralarındaki manevî irtibatın vesilesidir. Hafız Ömer Efendi hocası Muhammed Es’ad Erbilî’den aldığı esrar-ı velayete dair olan emanet bilgileri ve hakikatleri Kelamullah’ın tilaveti yoluyla aktarmıştır. Yani talim ve taallüm bir vesile olmuş, asıl maksat olarak “teveccüh” kastedilmiştir. Temsilî kıraat, yani Kur’an’ın anlama riayet edilerek, ayetleri temsil metoduyla canlandırırçasına vurgularıyla okumak Hafız Ömer Efendi’ye dayanan bir usuldür. Allah’ın zat sıfat, esma ve ef’aline dair olan esrar-ı şariat ve hakikatin başka bir mümin-i kâmilin kalbine aktarılmasında Kur’an’ın vesile edilmesinin, yaşanan o zamanın şartları düşünüldüğünde harika bir metot olduğu görülmektedir. Feyzi Efendi büyük bir kıraat âlimi olan hocasından öğrendiği temsil metodunu aynı esaslara riayet ederek uygulamıştır. Kendisi de Kur’an’ı son derece güzel tilavet eden bir karî olmasına rağmen meslek ve meşrebindeki tevazu ve gizlenme (mahfilik) sebebiyle bu yönüyle çok meşhur olmamıştır.³¹⁹ Hafız Ömer Efendi’nin Feyzi Efendi hakkında söylediği ve

³¹⁵ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, s. 465-466.

³¹⁶ Ahmet Özdemir, “Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz”, *II. Uluslararası Şeyh Şa’ban-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, s. 212.

³¹⁷ Özdağ, *Feyizler*, II, 68, dpn. 64.

³¹⁸ Özdağ, *Feyizler*, II, 68.

³¹⁹ Feyzi Efendi ile aynı dönemde askerde olan Hafız Mehmed Cezayirli, bir hafta sonu izninde Fatih Camii’ne gider. Feyzi Efendi de ders halkalarına katıldığı için caminin diğer tarafındadır. Mehmed Cezayirli, namazdan sonra okunan aşri dinleyince mest olur. Kıraati düzgün bu şahsın kendisinin asker arkadaşı olduğunu tahmin edememiştir. Kurra hafız olduğunu, bir ayeti üç vecih üzere okumasından anlar. Ama cemaatten birisi ayetin devamını hatırlayamadı zannederek yardım etmeye kalkınca, mihrapta iki gözü iki çeşme kıraatı dinlemekte olan imam, o şahsı susturur. Kıraat bitince herkes bu güzel ve etkileyici tilavetin sahibini merak eder. Dışarı çıktıklarında Hafız Mehmed Cezayirli, asker arkadaşı Feyzi Efendi’yi görür. Herkes başına toplanmış, bir kısmı da cebine zorla para sıkıştırılmaktadır. Feyzi Efendi durumdan çok sıkılmış olacak ki onu görünce “Hafız, başıma bunu da mı getirecektin?” diye çok üzgün

kaynaklarda bize nakledilen övgüleri³²⁰ ve bizzat Feyzi Efendi'nin kıraatini dinleyen ve öğrenen talebeleri, onun kıraat sahasında da mahir bir âlim olduğuna şahittirler. Ömrünün neredeyse tamamını Kur'an öğrenmek ve öğretmekle geçiren Feyzi Efendi, Kur'an tilavet edilirken aşağıdaki edeplere uyulmasını tavsiye edip, öğretmiştir.”³²¹

Kelâmullahı taharetle okumak.

Tertil üzere, tane tane okumak.³²²

İstiâze ve Besmele-i Şerife'yle okumaya başlamak.

Mümkünse kibleye yönelmek.

Okuduğumuz yerin ve havasının tertemiz olmasına dikkat etmek. Mümkünse güzel kokularla odayı veya okunan yeri kokulandırmak.

Diz üstü huzur ve sükûnetle oturup, Kuran-ı Kerîm'i belden aşağı koymamak.

Manasını tefekkürle okumak.

Emir ve nehiylerle ilgili kısımlar okunurken emirlere imtisâle (uymaya), nehiylerden de içtinaba (yasaklardan kaçınmaya) niyet etmek.

Ahlâka dair olanlar kıraat olurken tahalluku (ahlâk edinmeyi) kastetmek.

Mev'iza türünden olan kısımların tilavetiyle, bu vaaz ve irşattan öğüt almak.

Gösterişten ve kendini beğendirme tutkusundan son derece sakınmak.

Cenâb-ı Mevlâ'dan esrar-ı Kur'aniyye'ye aşına olabilmek için niyazda bulunmak.

Genel anlamda tilavette hüzünlü olmak ve ilgili ayetleri hüzünle okumak.³²³ Hz. Nebiy-i Muhterem, Kelamullah'ın hüzünle nazil olduğunu, okurken hüzünlü davranmayı tavsiye buyurmuştur.³²⁴

Feyzi Efendi tarafından yukarıda zikredilen tilavet ile ilgili tavsiyelerden, Kur'an'a karşı edep ve samimiyetle dolu, ibadet şuuru içinde bir yaklaşımın yanında, Kur'an'ı anlamak ve amel etmek kastıyla okumanın gereği de anlaşılmaktadır. Feyzi

---

bir sesle tariz eder. Sonra da sağ kolunu yukarı kaldırır, yüzünü de sola döner ve sağ cebinde olan paraların hepsini alıp dağıtmasını ister. Mehmet Cezayirli, arkadaşının hiç kımıldamadan, eli başının üzerinde, yüzü sola dönük halde ceplerinin boşaltılmasını beklediğini, paralara elini sürmek dahi istemediğini, kendisinden bir an önce cebindekileri alıp dağıtmasını rica ettiğini anlatmıştır. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 232-233.

³²⁰ Hocası Hafız Ömer Efendi Feyzi Efendi'nin Kur'an taliminin ve harfleri telaffuzunun yaratılıştan gelen ve fitrî bir özellik olduğunu ifade etmiş. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 237.

³²¹ Özdağ, *Feyizler* II, 73-74.

³²² Feyzi Efendi, Peygamberimizin Kelâmullah'ı okurken dinleyenin okuduğu yerin harflerini sayabileceği şekilde tane tane okuduğunu söylemiş ve bizzat kendisi de tilavetinde bu esaslara riayet etmiştir. Özdağ, *Feyizler* II, 74.

³²³ Sayılan maddeler için bkz. Özdağ, *Feyizler*, II, 73-74.

³²⁴ “Şüphesiz ki bu Kur'an hüzünlü bir ortamda nazil oldu. Okuduğunuzda ağlayarak okuyun. Eğer ağlamıyorsanız ağlar gibi yapınız...” İbn Mâce, *Sünen*, Dâru'l-Hadîs, Kahire ts., İkâmetu's-Salât ve's-Sunne fi'hâ 176, nu. 1337.

Efendi Kelamullah ile insanın yüzeysel bir tilavetten öte bir bağlantısının olduğunu, insanın bütün duyularıyla adeta Kur'an'dan beslendiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini değişik ifadelerle sohbetlerinde izah etmiştir. Bir sözünde şöyle demiştir: “Kur'an okurken, kalp fehmetmeye çalışsın; akıl taakkul etsin, hafıza hıfzetsin, hayal tahayyül etsin, göz baksın, kulak işitsin, el tutsun, lisan okusun. Bütün aza ve cevarih nasibini alsın.”³²⁵ Kur'an'ın müminlere şifa ve rahmet olduğunu ifade eden,³²⁶ düşünüp anlaşılın³²⁷ ve öğüt alınsın³²⁸ diye gönderildiğini belirten ayetleri, Hz. Peygamber'in Kur'an'ı anlayarak okuma konusunda söylediklerini,³²⁹ sahabenin ve sonraki ulemanın Kur'an'ı anlama ve amel etme konusundaki çabalarını³³⁰ sohbetlerine konu eden Feyzi Efendi, Kur'an'ı Rabbinden kula bir rahmet inzali olarak nitelemektedir.

Kur'an'ın aynı zamanda bir şifa verici olduğunu izah ederken de “İlk şifa talebimiz Kur'an'dan olacak. Kur'an'dan istişfa etmeyene şifa yoktur. Kur'an'la istişfa da şifa-i mahz vardır.” diyerek Fatihâ'nın Yasin suresinin şifa olmasından bahsetmektedir.³³¹ Yani Kur'an'ı insan için bir rahmet, şifa ve feyz kaynağı, insanın güç aldığı bir dayanak olarak görmektedir. Kur'an'ı okuma ve okutma konusunda ömrünü geçirmiş bir âlim olarak Feyzi Efendi'nin şu cümlesi Kur'an anlayışına ışık tutmaktadır. “Kur'an'da fehme takrib için, ma'kulatı mahsusata; mahsusatı ma'kulata teşbih vardır ki ediplerce çok üstündür. Yanlış anlamamalı. Üstad buna “Tenezzülât-ı İlahiyye ilâ ukûli'l-beşer”³³² (İlahi sırların beşerin akılları seviyesine tenezzülü) diyor. Ben buna: “Bel ilâ isti'dâdâtı'l-beşeriyye”yi (sadece akılları değil, bütün istidatları seviyesine tenezzülüdür, ifadesini) ilave ediyorum.”³³³ Feyzi Efendi burada adı geçen tenezzülün kullar için bir rahmet olduğunu, beşerin aklına olan tenezzülün ulûhiyete dair olan hususları kavramaya yönelik kolaylık sağladığını, bunun yanında aklın dışındaki tüm insanî duygulara ve organlara yapılan tenezzül sayesinde bütün organlar ve duyuların Hakk'ı tanınması ve O'na kullukta bulunmasının kolaylaştırıldığını beyan etmektedir.

³²⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 135.

³²⁶ İsra 17/82.

³²⁷ Zühruf 43/3.

³²⁸ Nur 24/1.

³²⁹ Peygamberimiz Ebû Zerr'e hitaben; “*Oturup Allah'ın kitabından bir ayeti anlaman, senin için yüz rekât (nafile) namaz kılmaktan daha hayırlıdır.*” demiştir. Bkz. İbn Mâce, *Mukaddime* 16; Başka bir hadiste “*Kur'an'ı üç günden az bir sürede okuyan onu(n manasını) anlayamaz.*” buyurmuştur. Bkz. İbn Mâce, *İkâmetu's-Salah* 178.

³³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bahattin Dartma, “Kur'an Okumanın Anlamı”, *Diyanet İlmî Dergi*, XXXVIII/ 3, Ankara 2002, s. 137-146.

³³¹ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 207. Burada Feyzi Efendi, tedavinin tevekküle mani olmadığını, esbabı terzil etmeden hakiki tesiri Allah'tan bilmek gerektiğini ilave etmektedir. Küllüoğlu, aynı yer.

³³² Bkz. Nursî, *Sözler*, s. 362; Nursî, *Şualar*, s. 124.

³³³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 285-286.

Böylece kulluk için görev düşen bütün melekelerin, bütün âzâların marifet ve ubudiyyet için Kur'an'dan hissesini aldığını ifade etmek istemiştir. Bu konuda Feyzi Efendi, Kur'an'da geçen “لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ” ...umulur ki düşünürsünüz.,³³⁴ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ...umulur ki anlarlar.,³³⁵ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ...işitmiyor musunuz.,³³⁶ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ...görmüyor musunuz,³³⁷ لَعَلَّكُمْ ...öğüt alasınız diye.”³³⁸ şeklindeki ayetlerin tefekkür, tezekkür, işitme, görme, anlama gibi melekelerle hitap ettiğini söylemektedir. Bu melekelerin isminin bizzat zikredilmesini ise, İlahî marifette ve Hakk’a karşı yerine getirilecek ibadet ve kullukta hepsinin birer görevli oluşuna delil göstermektedir.³³⁹ Özdağ, Feyzi Efendi’nin sohbetlerine dayanarak Kelamullah’ın bütün ifadeleriyle insana yöneldiğini söylemekte, onun inzal edilmesinden maksadın ilahî terbiyenin Kur’an vasıtasıyla gerçekleşmesi olduğunu ifade etmektedir. Feyzi Efendi’nin de insanoğlunun Kur’an açısından terbiye ve talimini üstlenen mahir bir muallim olduğunu zikretmektedir.³⁴⁰

Feyzi Efendi’nin Kur’an hakkında söylediği cümlelerden onun Kur’an’ı ilahî bir sofra olarak değerlendirdiğini, mizacı tam olan kimselerin yani fitrî yapısı bozulmamış olanların ancak ondan hakkıyla istifade edebileceğini anlıyoruz.³⁴¹ Feyzi Efendi, Kur’an’ın insanın bütün latifelerine, ruhuna, kalbine ve istidatlarına ziyafet verdiğini, Kur’an’ın ölümlere değil dirilere hitap ettiğini ama taharet-i kamileye ulaşan bir kimsenin ancak onun hakikatlerine muttali olabileceğini söylemektedir. “Kalpler Kur’an’la hayat bulduğu için, Kur’an’ın bir ismi de “ruh”tur. Kur’an’ın hakaikini fehmeden kalp, hayattârdır. Kur’an’ın hakaikini fehimden gafil kalpler, ölüdür.” diyen Feyzi Efendi, her Kur’an harfinde Kur’an’ın yazılı olduğunu, her Kur’an harfini hayattâr bilmeyenin âlim olmadığını söylemektedir. Müçtehitlerin bu sırra erişmelerinden ötürü müçtehitliğin en büyük makam olduğunu ifade etmiştir. “İrşat Kur’an’ın irşadıdır ve onun irşat ettiği yol en sağlam yoldur, başka kapı aramaya lüzum yoktur. Kur’an’ın irşadı altına girmeyenler, hayvan gibidirler.” sözlerinin sahibi olan Feyzi Efendi zamanımızdaki hastalıkların (bozulma ve ifsadı kastetmiş olmalıdır) Kur’an’ın irşadından uzaklaşmaktan ileri geldiğini düşünmektedir. Asıl meselemizin Kur’an’ın emir ve yasaklarına uyararak, helali-haramı, nikâhı-sifahı, meleği-şeytanı ayırt ederek yaşamak olduğunu belirten Feyzi Efendi, asrımızın Kur’an asrı olduğunu, okumayıp

³³⁴ Bakara 2/266.

³³⁵ En’am 6/65

³³⁶ Kasas 28/71

³³⁷ Kasas 28/72

³³⁸ Zariyat 51/49.

³³⁹ Özdağ, *Feyizler*, II, 59-61.

³⁴⁰ Özdağ, *Feyizler*, II, 61-62.

³⁴¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 132.

amel etmemekle Kur'an'ın bizden bağını kesmeyeceğini söyleyerek ya cennete ya cehenneme sokuncaya kadar takipçimiz olduğu konusunda şöyle uyarmıştır. “ Kur'an Allah rızası için okunmalı, hâsıl olan sevap hediye edilmelidir. Kur'an'ı ahlâkıyla tahalluk etmek için okuyun. Kur'an hem şafi, hem müştekî'dir. Kur'an'ın şefaati reddolunmaz. Şikâyeti de reddolunmaz. Kur'an irşat edicidir. Okumamakla amel etmemekle nisbetini kesmez. İnsanı ya cennete yeder (götürür) ya da cehenneme tepeleyinceye kadar takip eder.”³⁴² Her yönden mucize olan Kitabullah'ın ancak Arabî lisanla okunmasının tilavet olduğunu, diğerlerinin manayı anlamak için olabileceğini belirtmiş, “bu zamana kadar üç yüz elli bin tefsir³⁴³ yazıldığı halde hala yeni tefsirlere ihtiyaç olduğunu” söylemiştir. Kur'an'ı hatasız anlayabilmek için en az yedi ilmi (sarf, nahiv, lügat, belağat, usul, tefsir hadis) tahsil etmek gerektiğini vurgulamış, ayetlere; incelemeden, niçin nazil olduğu araştırılmadan, mutlak mı mukayyet mi, nasih mi mensuh mu, mücmel mi, mübeyen mi, icazlı mı itnablı mı tetkik edilmeden mana verilmesinin hatalı olacağını söylemiştir. “Kelamullah'ın Mütetekellim-i Ezelî'den iştir gibi okunup dinlenmesinin” gereğini ifade eden Feyzi Efendi, Kur'an'a tazimin Allah'a tazim anlamına geldiğini, ona hüremetsizliğin de Allah'a hüremetsizlik manası taşıdığını bildirmektedir. Sonuç olarak aklın da Kur'an'ın irşadı altında olunca bir kıymeti olacağını aksi takdirde kişiye fayda vermeyeceğini ifade eden Feyzi Efendi, Kur'an'ı kâinatın ruhu olarak değerlendirmekte “Kur'an çıkıp gitse, küre-i arz vefat edecek!” demektedir.³⁴⁴

Feyzi Efendi'nin öğrenip öğrettiği “temsîlî kıraat” metodunda lafız ve mana olarak Kur'an'ın, en güzel şekilde anlam vurgularıyla okunması esastır. Kur'an okuma kulun yaratıcısı ile olan iletişimidir. Yani Allah insana değişik mertebe ve boyutlardan seslenir. “Hatırlayınız.” ifadesiyle kuluna geçmişte olan bir şeyleri hatırlatmak istemektedir. Bunlar ilm-i ezeli, ilk yaratılış veya anne karnındaki dönem olabilir. Mesela Araf 172. ayette böyle bir hatırlatma yapılmaktadır. “Kur'an insana ‘ey akıl sahipleri’ diye hitap eder. Bizi değişik ayetlerde düşünmeye teşvik eder. İnsanın her hassesine hitab eden ayetler vardır. Ayet sonları, ya ism-i ilahî ile veya insan hasselerinden birine hitab şeklinde biter. Ahzab 72. ayet buna örnektir. Bu ayette insanın emaneti yüklendiğinden bahsedilmektedir. Feyzi Efendi bu yükün cisme değil kabiliyete göre verildiğini ifade etmekte ve insanın kendisinde bu istidatların olduğunu

³⁴² Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 209.

³⁴³ Bu, kesretten kinaye bir ifade olabilir.

³⁴⁴ Bu paragrafın tamamı Feyzi Efendi'nin cümleleriyle oluşturulmuş olup Özdağ'ın *Feyizler Sultanı* adlı eserinden alınmıştır. s. 131-137.

bilmesinden dolayı emaneti yüklendiğini söylemektedir. Emaneti ise, insana yüklenen sorumluluklar, Kur'an ve ahkâmı, namaz, akıl gibi yükler diye yorumlayanların olduğunu belirten Feyzi Efendi, emanetin hakkını yerine getiren ve getirmeyen kullardan bahsetmektedir.³⁴⁵ İşte Kur'an'ı kıraat eden bir kimse onun Allah kelamı olduğunu kavradıktan sonra bu bilinçle okumalıdır. İlahî fermanları okurken gönül dünyasında o heybeti ve azameti hissetmelidir. Kur'an'ın kendisinden ve mazisinden bahsettiğini idrak etmelidir. Veyahut insanın akıbeti ile ilgili konulardan ya da ulûhiyet ve risalet ile ilişkisinden bahsetmekte olduğunu anlamalı ve ona uygun hassasiyet içinde tilaveti sürdürmelidir. Bütün bunların yapılabilmesi için, hem manevî bir rikkat sahibi olmak, hem lafızları doğru ve güzel telaffuz etmek hem de manaya hâkimiyet gerekmektedir. Bu da bütün duyu ve melekelerin tilavete eşlik etmesi anlamına gelir. Yani hüzünlü veya sevinçli bir yer okunurken veya soru ya da cevap cümlesi tilavet edilirken ona göre ses tonunu ayarlamak, yemin veya tekit ifadelerini vurgulamak, bir kâfirin isyan sözü geçiyorsa ona göre sesi indirmek gibi kurallar³⁴⁶ Kur'an'ın yaşanarak okunması anlamına gelmektedir. İşte Feyzi Efendi ayetleri bu şekilde canlandırırçasına okumuş ve talebelerine de öğretmiştir.³⁴⁷ Böyle bir okuyuş esnasında zâhir ve bâtın bütün kuvveleriyle, duyu ve duygularıyla ve hatta özüyle birlikte insan, Kur'an ile temas halinde olacak ondan feyiz ve şifa bulacaktır. Bunun sonucunda Kur'an tilaveti esnasında yaşadığı bütün hissiyatı dinleyene de geçirmesi ve etkilemesi mümkün olacaktır. İşte Kur'an yoluyla irtibat bu şekilde sağlanmaktadır.

2.2.2.3. Tasavvuf ve Tarikatlara Bakışı

Feyzi Efendi'nin manevî dünyasını ve tasavvufa dair bakışını anlatabilmek için onun düşünce dünyasına etkisi olan kaynakları kısaca değerlendirmek istiyoruz.

“Tasavvuf, İslam'ın ruh hayatı ve İslam Peygamberinin şahsında temsil ettiği manevî otoritenin, müesseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir. Manevî otoriteden kastedilen Hz. Peygamberin ‘üsve-i hasene’³⁴⁸ şeklinde ifade edilen örnek kişiliğidir.”³⁴⁹ Her din veya felsefî düşüncenin ideale yönelik esasını teşkil eden

³⁴⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 44-45.

³⁴⁶ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, s. 481-483.

³⁴⁷ Özdağ, Feyzi Efendi'nin bu konuyla ilgili sohbetini kendi ifadeleriyle naklettiğini beyan etmiştir. Bkz. *Feyizler*, II, 62-68.

³⁴⁸ Ahzab 33/21.

³⁴⁹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 19.

tasavvuf, kâli hâle tebdil etmek şeklinde de ifade edilmiştir. Yani İslam dininin içerdiği bilgi sisteminin kuvveden fiile, nazariyeden ameliyeye dönüşünü ifade eder.³⁵⁰

Tasavvufun Kur'an'daki karşılığına "tezkiye", hadislerdeki yerine "ih̄san" demek mümkündür. Hz. Peygamberin hayatında "züh̄d" olarak yaşanan halin, teknik ve nazarî bilgisine "tasavvuf" denmiştir. O da diğer ilimler gibi İslam'ın ilk devirlerinde Kur'an ve Hadis bünyesinde yer almaktayken, hicrî II.(m.VIII) yüzyılda bir ilim olarak ortaya çıkmış daha sonra da bir akım olarak devreye girmiş ve sistemleştirilmiştir.³⁵¹ Tarikatların ortaya çıkışı ise miladî XII. yüzyıldan sonraya rastlar.³⁵²

Tasavvuf tarihini incelerken onu belirli kıstaslara göre devrelere ayırma geleneği öteden beri var olagelmiş ve birçok ilim adamı tarafından yapılmıştır. Kuşadalı İbrahim Efendi'yi bilimsel olarak araştıran Öztürk, onun bakış açısıyla ortaya koyduğu tasnifte tasavvufu üç devreye ayırdıktan sonra "yeni devir" dediği üçüncü devir için Kuşadalı'nın "başlangıca dönüş devri" dediğini belirtmektedir.³⁵³ Bu tabir asr-ı saadet ile günümüzün dairevî bir sistemle birleştiğini ve artık o döneme benzer bir devir geldiğini söyleyen Feyzi Efendi ile benzerlik arz etmektedir.³⁵⁴

"Tasavvuf ıstılahında tarikat, Allah Teâlâ'ya ulaşan yoldur. Şeriat umumî, tarikat ise şeriata nispetle hususîdir. Tarikat kelimesi tasavvufun sistemleşmesinden sonra giyim, zikir tarzı ve telakki ayrılıklarıyla özellikler gösteren teşkilatlara alem olmuştur."³⁵⁵

Cibril hadisinde Peygamberimize sorulan üç kavramdan "iman", yani amentü esasları Kelam ve Akaid ilminin konusudur. İkinci kavram olan "İslam" ise beş esas ve muâmelâtı içerir ki bu da Fıkıh ilminin alanını ilgilendirmektedir. Diğer kavram olan "ih̄san" ise "Allah'ı görürcesine ibadet etmek" demek olup Tasavvuf ilmini ilgilendirmektedir.³⁵⁶ İhsanı sağlamanın yolunu gösteren Tasavvuf ilmi, şeriatın batını ile meşgul olmuş ve bu batının nazârî cihetine "tasavvuf" denirken ameli ve tatbikî

³⁵⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİF Yayınları, İstanbul 1994, s. 29.

³⁵¹ Tasavvufun tanımı ve gelişim süreci hakkında geniş bilgi için bkz. Reşat Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, 2011, XL, 119-126.

³⁵² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 243.

³⁵³ Bu tasnifte ilk devir yani asr-ı saadet ve zahidler devri olarak ikiye ayrılmıştır. İkinci devir de tarikat öncesi ve tarikatler dönemi olarak iki bölümde ifade edilmektedir. Yeni devir yani başlangıca dönüş devri ise tekke sonrası dönemi kapsamaktadır. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Rûhu ve Tarikatler*, Sidre Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 57.

³⁵⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 17-18.

³⁵⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 312-313; Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ, Ankara ts., s. 79.

³⁵⁶ Bekir Tatlı, *Hadis Tekniği Açısından Cibril Hadisi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Ü. SOBE, Ankara 2005, s. 225-231.

kısmına da “tarikat” denmiştir. Pek çok tarifi yapılan Tasavvuf ilmini başlıca üç temel noktada özetlemek mümkündür. Bunlar;

1. İlahî emir ve yasaklara teslimiyet
2. Allah ve Resûlü’nün ahlâkıyla ahlâklanmak
3. Masivadan yani Allah’tan gayri her şeyden kalbî ilgiyi kesmek.³⁵⁷

Feyzi Efendi’nin meşrebinde büyük tesiri olan İmam-ı Rabbanî de şeriatı üç dilime ayırarak bunları “ilim, amel, ihlas” şeklinde ifade ettikten sonra her birinin tek tek yerine getirilmediği müddetçe şeriatın tahakkuk etmeyeceğini söylemektedir. Yüce Hakk’ın rızasının dünya ve ahirete ait mutlulukların hepsinin üstünde olduğunu beyan eden İmam-ı Rabbanî, şeriatın hem dünya hem ahiret saadetine kâfi olup başka bir şeye ihtiyaç kalmadığını belirtmektedir. Sûfiyyenin imtiyaz ettiği tarikat ve hakikatin, şeriatın üçüncü dilimi olan “ihlas”ın tekmiline yardımcı olduğunu beyan etmektedir. Tarikat sülûkü sırasında hâsıl olan vecd ve marifetin asıl maksat olmadığını, asıl olanın bunlardan geçip “rıza ermek” olduğunu, rıza makamının sülûkün nihayeti olduğunu bildirmektedir. İhlasın da bu rıza makamını meydana getirdiğini anlatmaktadır.³⁵⁸

İmam-ı Rabbanî yine *Mektûbât* adlı eserinde ilim taliplerini, kendi dışındakilere de faydaları olması, şeriatı ayakta tutmaları sebebiyle üstün tutarak, insanların kıyamette şeriattan sorumlu tutulacağını, tasavvuftan sorumlu olmadıklarını da beyan etmektedir. Yaratılmışların kurtuluşunun da âlemin hüsrânının da ulamanın durumuna bağlı olduğunu savunan İmam-ı Rabbanî, hidayet ve dalaleti onların halleriyle ilişkilendirmektedir.³⁵⁹

İmam-ı Rabbanî hakiki mürşidin Hakk’ın zatına ulaşma yolunda kendisinden istifade edilen kişi olduğunu, bunun hırka, külah giymekle veya diğer merasimle olmayacağını, bu şekillerin asıl hakikatin dışında olduğunu söylemektedir. Sufiyye yoluna girmekten maksadın yakın-i imaniyeyi artırmak olduğunu bildirmektedir.³⁶⁰

İbn-i Haldun (ö. 808/1406) ise *Mukaddime*’sinde tasavvuf ilminin aslının sahabe, tabiin ve sonraki büyüklerin yaşadıkları zühd hayatına dayandığını ifade ederek, “Onlar kendilerinde görülen fazilet ve kerametlere itibar etmediler, önem vermediler.” demektedir. Keşf ve kerametlerin ancak istikamet, yani şeriat hükümlerine uygun bir

³⁵⁷ Kalaycı, Karanlıktan Nur’a, s. 12.

³⁵⁸ İmam-ı Rabbanî, *Mektûbat*, I, 135-136.

³⁵⁹ İmam-ı Rabbanî, *Mektûbat*, I, 172-173.

³⁶⁰ İmam-ı Rabbanî, *Mektûbat*, I, 447.

çalışma sonucu meydana gelirse doğru ve sahih olacağını aksi takdirde başkalarının da istidrac türünden veya halvet ve riyazetle keşifte bulunabileceğini söylemektedir.³⁶¹

Tarikatlar uzun yıllar toplumların eğitiminde çok olumlu katkı sağlamış kurumlardır. Ancak Osmanlı'nın yıkılışından sonraki sürece baktığımızda toplumun genelinde yaşanan bozulma ve çözülme bu kurumlarda da kendini göstermiştir. Bir kısım tarikat ehli samimiyet, ihlas ve hal için yola çıktığı halde merasime ve gösterişe bürünmüş şekilci, ihlası kaybetmiş, yaşanması gerekenlerin sadece dilde kaldığı bir anlayış türemiştir. “Ham sofı” ve “sahte derviş” diye tesmiye edebileceğimiz, şeriatı da tarikatı da özüyle kavrayamamış insanlar arasında şeriat-tarikat mücadelesi baş göstermiştir. Ciddi tarikat büyüklerinin aynı zamanda büyük şeriat bilginleri olduğunu biliyoruz. Ama bilgi ve hakikatin birleşmediği kesimlerde mücadeleler ve birbirini ithamlar artar hale gelmiştir. Politikaya karışmak isteyen tarikatlar çıkmıştır. Hâlbuki Hz. Peygamberin ve sahabilerin dindarlığında zahir ve batını ayıran bir ikili tarz görülmemiş onlar dini, içi ve dışı ile zahiren ve batınen bir bütün olarak yaşamışlardır. Tasavvufî eğitimin temel rüknü her an ve her şartta Allah'ı anmak ve masıvayı gönülden çıkarmaktır. Yani her daim Allah ile birlikte olup, O'nu tesbih eden canlı cansız bütün kâinatla birlikte bu zikre katılmaktır.³⁶²

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün müesseselerde ve topyekûn toplum düzeninde görülen bozukluklardan tarikatlar da etkilenmiş ve hızlı bir çürüme sürecine girmiştir. Feyzi Efendi gelinen son noktayı “Tarikatlar kendi kendilerini kapattılar.”³⁶³ şeklinde ifade etmektedir. “Feyzi Efendi tarikatların devrini madden ve manen tamamladığı görüşündedir. Bozulmaya örnek olarak, babadan oğula liyakat gözetilmeden posta oturtulma olaylarını zikretmiştir. “Esrarcı olan oğlunu şeyh diye oturtular, ben gözümle gördüm.” demiştir.”³⁶⁴ İşte bu sebeplerden kâmil mürşitler çeşitli tedbirler alarak tarikatlarda meydana gelen bu bozulmayı önlemeye çalışmışlar, onu asr-ı saadetteki saflığa, sadeliğe kavuşturmak için gayret etmişlerdir. Buna, Kuşadalı İbrahim Efendi'nin (1262/1846)³⁶⁵ yanan tekkesini, fonksiyonunu yitirdiği düşüncesiyle yaptırmamasını,³⁶⁶ Ahmet Âmiş Efendi'nin (1807-1920) tasavvufta

³⁶¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 540, 548.

³⁶² Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 15-16.

³⁶³ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

³⁶⁴ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

³⁶⁵ “Kuşadalı, tekkelerdeki yozlaşmanın sadece Bektaşilikle sınırlı olmayıp genel olduğunu savunmuş, bütün tekkelerin kapanma zamanının geldiğine inanmış ve irşat hayatını tekke dışına çıkarmıştır.” Bkz. Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, s. 191.

³⁶⁶ Kuşadalı İbrahim Efendi, Halvetî-Şâbânî tarikatının Kuşadaviyye kolunun kurucusudur. 1832 yılında çıkan bir yangın sonucu yanan Tekkesinin yerine yenisinin yapılmasına “Bundan sonra seyr-ü sülük

mücahede yolunu bırakıp sohbet ve telkin yolunu seçmesini örnek olarak gösterebiliriz. Âmiş Efendi kendisine tabi olanlardan İslam'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçındıktan sonra sohbet ve muhabbet yolunu seçmelerini istedi. Çile ve riyazet yolunu tercih etmedi. Tarikat merasimlerini terk ederek, ders isteyenleri tövbe, istiğfar ve çokça Kur'an okumaya teşvik etti. Âmiş Efendi bu hususta şöyle demektedir. "Mücahedenin, tasavvufî perhizlerin bir kısmını Kuşadalı kaldırmıştır. Geri kalanını da ben kaldırdım." Yine etbana sık sık şu tavsiyeyi yaparak "İstiğfar edip salavat okuyun, her şeyi Kur'an'da bulursunuz" demiştir.³⁶⁷

Yukarıda adı geçen şahsiyetleri ve Bediüzzaman, Feyzi Efendi gibi âlimleri bu noktaya getiren ve tarikatların kendi durumları itibariyle kapanış sürecine girdiklerini düşündüren sebeplere göz atacak olursak, tarikatların topluma tesirleri konusunda Sosyoloji dalında doktora tezi hazırlayan Hasan Küçük şu tespitlerde bulunmuştur:³⁶⁸ "Böylece türlü entrika ve siyasî oyunlara adları karışmış bulunan ve özellikle İmparatorluğun çöküş devirlerinde, kuruluşlarındaki gerçek gayeden ve takip ettikleri yüzlerce yıllık hedeflerinden uzaklaşarak her yönüyle devletin başına bir gaile haline gelmiş bulunan hele yeniçerilerin dejenere olmalarından sonraki dönemlerde birtakım işsiz güçsüz, zorba kimselerin barınağı haline gelen tekke ve zaviyeleriyle tarikatlar, bir bakıma akıbetlerini kendileri hazırlamış bulunuyorlardı! Bu cümleleriyle Feyzi Efendi'nin "Tarikatlar kendilerini kapattılar."³⁶⁹ ifadesini destekleyen bir portre çizmiş olan Hasan Küçük, eserinde tarikatların tarih boyunca devam edegelen saf, temiz ve berrak hayat anlayışına daha sonraları –dejenere oluş dönemlerinde- karışan kibir, gurur, gösteriş ve tahakküm ile birtakım sahtekarların elinde halkı sömürme aracı haline getirilmesinden, nüfuz ve ikbal vasıtası yapıldığından, yeniçeri zorbalarının tarikatların içine geniş ölçüde sızdığından, tarik-i fütüvvetlerdeki sanat, ahlâk ve esnaf disiplininin

---

hususî sohbetlerle devam eder, tekkelerde eski feyiz kalmadı." diyerek izin vermemiştir. Ayrıca ilim tahsilini seyr-ü sülükün yarısı kabul eden Kuşadalı, esma zikrini zorunlu değil istidada göre vermiş ve müritlerine istiğfar ve salavatın yanında bol bol manasını düşünerek Kur'an okumalarını tavsiye etmiştir. Yine kendinden sonra halife tayin etmemiş olan Kuşadalı, hal-i hilafet kimde zahir olursa ona tabi olmalarını müritlerine bildirmiştir. Bkz. Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, 2002, XXVI, 468-470.

³⁶⁷ Ahmed Âmiş Efendi, Kuşadalı'dan sonraki dönemlerde postu devralmıştır. Halvetî icazetini Kuşadalı'nın Tırnova'ya naib olarak gönderdiği Ömer Halvetî'den yirmi yaşındayken almıştır. Daha sonra gördüğü bir rüya üzerine İstanbul'a gelir. Âmiş Efendi "Fatih türbedarı" olarak bilinir. Nihat Azamat, "Ahmed Âmiş Efendi" *DİA*, 1989, II, 43-44.; Kalaycı, Karanlıktan Nur'a, s. 17.

³⁶⁸ Hasan Küçük tarikatların sosyal fonksiyonlarını ayrıntılı bir şekilde beyan ettiği tezinde, tarikatların Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve temel yapısında son derece rolü olduğunu ve 600 yıllık tarihinde bu fonksiyonu sürdürdüğünü anlatırken son zamanlarda bir kısım tarikatların yabancılar tarafından emperyalist emellerini gerçekleştirmek amacıyla kullanıldığını da örnekler vererek açıklamaktadır. Bkz. Hasan Küçük, *Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, Türdav, İstanbul 1980, s. 254.

³⁶⁹ Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

loncalar devrinde bozulmasından söz etmektedir. Bunların daha ötesinde tarikat mensubu olarak geçinen samimiyetsiz kimselerin bir takım hırs ve maddî arzular peşine düşmelerini tarikatları amacından uzaklaştıran en önemli amil olarak görmektedir. Önceleri tarikatların feyz ve ilham kaynağı olan tekkelerin artık birer esrar yuvası ve tembelhane haline getirildiğini söyleyen Hasan Küçük, bu son durumun yine de tarikatların dış yönü olduğunu yoksa onlardaki yüksek ideal ve ulvî ruhun hiçbir zaman değerini kaybetmeyeceğini belirtmektedir.³⁷⁰

Bu görüşler Feyzi Efendi'nin düşünceleri ve söylemleriyle örtüşmektedir. Çünkü O da tarikatların zahiren fonksiyonunu kaybedip batına irca olunduklarını, kapatılmalarındaki görünmeyen etkenin taraf-ı İlahî'den olup artık ahir zamanda Allah Teâlâ'nın bu yolu ref' ettiğini, tarikatlara ihtiyaç kalmadan doğrudan Kitap ve sünnete ittiba yoluyla insanın tekâmül edeceğini savunmaktadır. Şimdi bu konuda Feyzi Efendi'nin düşüncelerini aktarmaya çalışacağız.

Feyzi Efendi'nin “İslâm garip olarak başladı. Yine başladığı gibi garip olarak dönecek. Ne mutlu gariplere.”³⁷¹ hadisindeki “garip” kelimesini “emsali içinde eş bulunmayan” şeklinde yorumladığını tezimizin “makamlar” bölümünde izah edeceğiz. Hadiste yer alan “dönecek” tabirinden ise İslam'ın kıyamete doğru devrini tamamlayacağı yani dairenin başı ile sonunun birleşeceği anlamından hareketle şöyle bir yorum getirilmektedir. “Bu dairenin başlangıcı “kemal günü” denilen Hz. Peygamberin veda hutbesini okuduğu, “Bu gün dininizi kemale erdirdim.”³⁷² ayetinin indiği veda haccı günüdür. O gün 124 bin sahabenin hacda Peygamberimizle bulunduğu ihtişamlı bir gündür. Hz. Peygamber bundan 81 gün sonra vefat etmiştir. Günümüz ise birçok alamet ve delille sabit olduğu üzere ahir zamandır. Henüz daire tamamlanmamıştır. Hadisin ifadesine göre son dönem de, o ilk dönem gibi şaşaalı olacak ve yine veda haccına benzer 124 bin evliyanın bulunduğu bir hac gerçekleşecek, Peygamberimizin, ahirde gelecek ümmetini överek “Ümmetim yağmura benzer önü mü hayırlıdır sonu mu bilinmez.”³⁷³ buyurduğu bir dönem gelecektir.³⁷⁴

³⁷⁰ Küçük, *Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, s. 243-244.

³⁷¹ Hadisin kaynağı hakkında geniş bilgi için bkz. Tatlı, “İslâm garip başladı...” Hadisine Orijinal bir Bakış Getiren Mehmet Feyzi Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı” s. 71, dpn. 46.

³⁷² Maide 5/3.

³⁷³ Hadisin kaynağı için bkz. Tatlı, “İslâm garip başladı...” Hadisine Orijinal bir Bakış Getiren Mehmet Feyzi Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı” s. 74, dpn. 52.

³⁷⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 18; Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 87-94 (Bu eserdeki konuşma metni 1970 yılında Hac esnasında Arafat'ta Ali ulvi Kurucu ile yapılan sohbettir ve teybe kaydedildikten sonra yazıya geçirilmiştir.); Hadisin kaynak değerlendirmesi için bkz. Tatlı, , “İslâm garip başladı...” Hadisine Orijinal bir Bakış Getiren Mehmet Feyzi Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı”, s. 72-74.

Hız. Peygamber'in tavsiye ettiği zikirler, istiğfarlar ve dualar ve yaşadığı dua ve zikir manzumesi olan örnek hayatı da zaten sonra ortaya çıkan bütün sistemler tarafından örnek alınmıştır. İşte Bediüzzaman ve Feyzi Efendi gibi zevat Allah'ı zikretmek için illa da izin almanın gerekmediğini, Kur'an ve sünnetin zaten bir zikir manzumesi olup baştanbaşa zikrullahı telkin ettiğini belirtmektedirler. Bediüzzaman da "yol" anlamına gelen tarikat konusundaki anlayışını şöyle ifade etmektedir. "Cenab-ı Hakka vasıl olacak tarikler pek çoktur. Bütün hak tarikler Kur'an'dan alınmıştır... O tarikler içinde kâsır fehmimle Kur'an'dan istifade ettiğim; acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarikidir... Şu kısa tarikin evradı, ittiba-ı sünnettir, farzları işlemek, kebairi terk etmektir. Ve bilhassa namazı tadil-i erkân ile kılmak, namazın arkasındaki tesbihatı yapmaktır."³⁷⁵

Bediüzzaman'a göre, "İmam Gazalî (505/1111), İmam Rabbânî gibi muhakkikîn-i ehl-i tarikat derler ki: "Bir tek sünnet-i seniyyeye ittibâ noktasında hâsıl olan makbuliyet, yüz adap ve nevafile hususiyeden gelemez. Bir farz, bin sünnete müreccah olduğu gibi bir sünnet-i seniyye dahi, bin adap-ı tasavvufa müreccahtır." demişlerdir.³⁷⁶ "Yanlış anlaşılmasın; "Velâyet bir hüccet-i risâlettir. Tarikat bir bürhân-ı şeriattır. Çünkü: Risaletin tebliğ ettiği hakaik-i imaniyye-yi velayet, bir nevi şuhûd-u kalbî ve zevk-i ruhanî ve ayne'l-yakîn derecesinde görür, tasdik eder... İşte bu sırr-ı azîmin bu derece ehemmiyetiyle beraber bazı fırak-ı dâlle onun inkârı tarafına gitmişler. Kendileri mahrum kaldıkları o envardan başkalarının da mahrumiyetine sebep olmuşlardır."³⁷⁷

Bediüzzaman muhakkik evliyanın şu düsturlarına da dikkat çekmektedir. "Velayet yolları içinde en güzeli en müstekimi, en parlağı, en zengini, sünnet-i seniyyeye ittibâdır." diyen Said Nursî, a'mâl ve harekâtında sünnete tabi olmayı muamelat ve e'falinde ahkam-ı şer'iyyeyi rehber edinmeyi öngörüp tavsiye etmektedir.³⁷⁸

Bütün bu gerekçelerden güç alarak Şaban Kalaycı tarafından Feyzi Efendi'nin tasavvuf ve tarikat anlayışı hakkında şöyle bir sonuca ulaşılmıştır: "İslam dairesi tamamlanmaya yaklaştıkça, sonradan ona bulaşmış olan fazlalıklar, bid'atler, merasim ve âdetler ondan ayrılacak ve İslam dini, kemal günündeki saflığına ve sadeliğine dönecektir. İşte büyük mürşitler, mücedditler o gün yaklaştıkça, şartların da

³⁷⁵ Nursî, *Mektûbat*, s. 433.

³⁷⁶ Nursî, *Mektûbat*, s. 429.

³⁷⁷ Nursî, *Mektûbat*, s. 420-421.

³⁷⁸ Nursî, *Mektûbat*, s. 425.

zorlamasıyla zaman zaman o yönde çalışmalar yaparak ümmete öncülük etmişler, aynı zamanda insanlara kolaylıklar sağlamışlardır. İşte Kuşadalı İbrahim Efendi'nin, Üstad Bediüzzaman'ın ve Mehmed Feyzi Efendi'nin ve benzerlerinin uygulamalarını da bu görüş içinde mütalaa etmek gerektiğini düşünüyorum.”³⁷⁹

Feyzi Efendi'nin tasavvufa ve tarikat sistemine dair görüşlerini doğru olarak tespit edebilmek ve ortaya koyabilmek adına Feyzi Efendi'yi uzun yıllar dinleyip talebesi olmuş şahıslarla yaptığımız röportajlar bizi hep aynı noktaya getirmektedir. Bu konuyu dinlediğimiz kişilerden biri de talebesi Musa Özdağ'dır. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Feyzi Efendi'nin tasavvuf ve tarikat ile ilgili düşüncelerini sorduk. Özdağ'ın bu konudaki değerlendirmelerini, Feyzi Efendi'den mülhem olup hocasının görüşlerini de ihtiva ettiği için burada kaleme alıyoruz.

İlm-i batın dediğimiz tasavvufu iki yönden ele alarak konuşmasına başlayan Özdağ, bu yönler hakkında bize şu şekilde bilgi vermiştir:

1. Tasavvufun rivayet edilen kısmı yani tarih yönü.
2. Tasavvufun doğrudan yaşam yönü yani sufilik.

Burada “mutasavvıf ve sufi” kavramları arasında bir fark var. “Tasavvuf” sözcüğünde bir “tevakkuf ve tekellüf” var. Bu kelime daha çok iptidailer için veya işin bilgi edinme, ezberleme, dağarcığına yerleştirme kısmıyla uğraşanlar için kullanılıyor. Feyzi Efendi Yunus Emre hakkında “mutasavvıf” diyenlere kızardı, “O sûfidir.” derdi. Eğer bu öğrenme olayı yaşama dönüşmüşse, sufilik yaşamında artık isim kalmaz, çünkü kayboluş ve mahv vardır. Buraya giden gayb âlemine geçmiş, dünyadan batmış, öteye bakmış ve orada doğmuştur. Ölümsüz doğum olmaz. Varlığın başlangıcı negatiftir, sıfırdır. Ölüm bir sıfırlama olayıdır. Yokluğun üzerine varlık bina edilmiştir. Bu bizler içindir. Allah için negatifik söz konusu değildir. O Vacibü'l-Vücuddur, bizler caizü'l-vücuduz. Bu sebeple ilm-i batına giden insan yokluğa gidiyor. (Yaşam olarak bu gidişte mahviyat vardır.) Günümüzde ise tam tersi oluyor. “Sufiyim” diyenler daha meşhur oluyor. (Yani olması gereken gizlilik ve samimiyete günümüzde karışım oluyor.) Ama ulema sınıfında kalıyorsa o zaman zahirde görünebilir. Bu anlamda günümüzde tasavvufun sufilik boyutu yok gibidir. Mahve gidenlerin yani Hakka doğru seyredenlerin davet hakkı yoktur. Davet hakkı resullerindir. (ve varislerindir.) Şeriat sahibi davet eder. Mahve giden insanlardan kaçar. Resul ise Hak'tan halka doğru gelir. Halka gelen, öğretir. Allah'a çağırır, bilgi verir. Veli, Hakk'a gidendir. ‘Ben veliyim,

³⁷⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 20.

Allah'tan gönderildim' diyemez, yasaktır. Resullerin de iki yönlü açılımı vardır. Birincisi, Fıkıh dediğimiz şeriat ilmini yani dini öğretir. İkinci yönü de hal ilmi dediğimiz kalp bilgisidir. Resuller birinciyi zahiren, ikinciyi gönülden verir. Onda sızıntı olmaz, dile gelmez. Gelirse tehlike meydana gelir. Yüce Peygamberimizin “Allah bana ne verdiyse onu Ebu Bekr'in gönlüne akıttım.”³⁸⁰ demesi; Ebu Hureyre'nin “Resulullahtan iki kap ilim aldım. Birini size aktardım. Diğerinden bahsetsem başımı keserdiniz.”³⁸¹ şeklindeki beyanları bu kalp ilmine işaret etmektedir.³⁸²

“Hz. Peygamber kendinden sonraki selef-i salihin dediğimiz otuz küsur senelik döneme garanti vererek hilafetin bu kadar süreceğini ondan sonra karışıklıkların başlayacağını haber vermektedir. Sahabe, tabiin ve sonraki kuşağı kapsayan bu üç hayırlı nesilde gönül ile Fıkıh hep birlikte yaşıyordu. Bu dönemden sonra ayrılık meydana geldi. Siyasi çatışmalar vs. gibi zahirde birçok neden sayılabilir ama batında Allah böyle istedi ve Onun tecellisi bu yönde oldu. Bu durum yeni çıgırların açılması farklı uygulamaların ortaya çıkması demektir. İşte bu dönemden sonra ehl-i kalbin bir kısmı kendi halinde yaşadı. Kendisi ile Allah arasında, başkasına açılımı olmadan, lazımî olarak gönül yaşamına devam etti. Bu gurubun tasarruf yetkisi yoktur. Bir ikinci kısım ehl-i kalp ise “muvazzaf” oldular. Bunlarınki müteaddi bir yaşam. Bunların tasarruf yetkisi vardır. Bu durum kendilerine hibe yoluyla verilmiş de olabilir iktisab ile de olabilir. (İşte bu velilerin takipçileri ile tasavvuf ekolleri ve daha sonra da tarikat sistemleri oluşmuştur.)”³⁸³

Asr-1 saadet dönemi ile ahir zamana yani günümüze kadar geçen süreçte bir daire çizilip baş ile sonu kavuşmaya yaklaştığı bir tablo çizersek tarikatlar dönemi dairenin başı ile sonu arasındaki süreci kapsamaktadır. Konuyu Özdağ'ın ifadeleriyle sunuyoruz. “Asr-1 saadet döneminde güneş doğmuş. Bu ışık Hz. Peygamber idi. Bu sabit ışığın etrafında olanlar her şeyi ayan beyan yaşadılar. Bu ışığın aydınlattığı dönem ilk üç asır oldu. Belli bir noktadan sonra zulüm geliyor. Asr-1 saadetten uzaklaştıkça gönüller karanlığa büründü. Yani takviyeye ihtiyaç duyuldu. Bazıları, peygamberden intikal eden şeriat yönünü aldı ve yoluna öyle devam etti. Kimisi de şeriatın temelinde gönül yönündeki çalışmalarını sürdürdü. Derken tasavvuf ekolleri ardından tarikatlar oluştu. Bu müesseseler yüzyıllar boyunca ışığın net alınmadığı tünel misali bir yeraltı

³⁸⁰ Kaynaklarda bu ifadenin “mevzu” (uydurma rivayet) olduğu belirtilmektedir. İbnü'l-Cevzî, *el-Menâru'l-Münîf*, Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiyye, Haleb 1403 h., s. 115, nu. 240; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 565.

³⁸¹ Buhârî, İlim 42, nu. 120.

³⁸² Özdağ, Musa, 07.06.2012 tarihli görüşme.

³⁸³ Özdağ, Musa, 07.06.2012 tarihli görüşme.

geçidinde regülatör görevi gördüler. İnsanlığa karanlık geçitlerden geçerken yollarını bulmada yardımcı oldular. Bu tünelin çıkışı ahir dönemdir. Artık yeraltından çıkılmıştır. Dolayısıyla takviye ışığa gerek kalmamıştır. “Zamanımız tarikat zamanı değil.” sözünün anlamı budur. Tarikat bir berzah yaşamıydı. (Kalp de berzahta yer alan bir varlık.) Artık şebeke güçlenmiş ışık meydana çıkmıştır. Ruh mertebesine terakki edildiğinde kalbin işi biter. Hala eski metotları kullanalım demek, bu olmadan olmaz, demek yanlıştır.”³⁸⁴ Feyzi Efendi de ruh mertebesine çıkılınca kalbin, sırta çıkınca ruhun mahiyetinin daha iyi anlaşılacağını, bunun ahfa’ya kadar böyle devam ettiğini söylemiştir.³⁸⁵

“İbtida ve nihayetin “İslam garip başladı yine sonunda o hale dönecek...” hadisine binaen buluşmasını düşünersek “ümmetimin evveli mi sonu mu hayırlı” hadisini de hatırlarsak asr-ı saadete benzer bir mevsimin geldiğini anlayabiliriz. Tünel misali berzah ortamıyla güneş gören yerler aynı şartlara tabi olmaz. Yeraltında bitki vs. yetişmez. Oranın aletleri de yerüstünde işe yaramaz. Kullanılırsa tasannu olur. Yüce Allah ahir zamanda bu şekilde tecelli buyurmuş böyle dilemiştir. Berzahtan çıkılmıştır. Bu dönemde akıllardaki perdeler kalkacak Kitap ve sünnete göre asr-ı saadetteki gibi yaşanacak. Allah tarafından insanoğluna, duruma göre bir ilim, anlayış ve kavrayış verildiği için gerçeği çabuk kavrayacak. Bu nedenle tarikata ihtiyaç kalmayacak. İnsan mekanizma olarak değişmedi ama karanlık koridorda ihtiyaç olan melekeler başkaydı, orada onlar çalıştı. Şimdi ise başka melekeler çalışıyor öncekilere ihtiyaç kalmadı. Onlar batına irca edildi. Gittikçe Mehdi ve ordusunda bu durum daha belirgin olacak. Onlar nerdeyse ahabın derecesine yakın olacak. İşte Allame Bediüzzaman bu dönemi keşfeden lider bir âlimdir. ‘Bu devre göre hazırlığınızı yapın.’ diye bütün ulemayı uyarmıştır. Bu konuya bir örnekle açıklık getiren Özdağ, şunları söylemektedir: ‘Kâbe’ye eskiden karayoluyla birçok mevki geçe geçe gidilirdi. Şimdi ise uçakla hiçbir yere uğramadan hemen gidiliyor. Oralara uğramak haccın şartı olmadığına göre direkt olarak gitmekte bir beis yoktur. Kâbe Zat’ı temsil eder, onun misyonudur. Tasavvuf da Zat’a gitmektir. Bu gidişte metotlar ve menziller değişik olabilir. Kimisi daha hızlı bu terakkiyi elde edebilir. Örneğin, keramet vs. velayetin şartı değildir. Kerameti yoksa veli olamaz, denilemez. Günümüzde güçlü bir âlim çıkıp bunları anlatmalıdır. Üstad Bediüzzaman bunu haber vermiş, girişini yapmış, Feyzi Efendi de onun bu metodunu benimsemiş ve buna göre hareket etmiştir. Tasavvuf hakikattir ve daima devrededir. Tarikat geçici bir dönem devreye sokulmuş ve ihtiyaç kalmayınca devreden

³⁸⁴ Özdağ, Musa, 07.06.2012 tarihli görüşme.

³⁸⁵ Bkz. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 177.

çıkarılmıştır. Feyzi Efendi Nakşî gelenekten feyz almış, onunla irtibatını batinen devam ettirmiş ama dönemin şartlarını göz önüne alarak hocası Bediüzzaman'ın metodunu kullanarak irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.” Bu ifadelerle konuyu izah eden Özdağ, Bediüzzaman'ın, tarikatsiz cennete girilebileceğini ama şeriatlı girilemeyeceğini³⁸⁶ belirten cümlesini hatırlatarak aynı manada şöyle demiştir: Velinin berzahtan doğru ilham aldığını, peygamberin ise doğrudan vahyi aldığını beyan eden Özdağ, bu nedenle veliyi kabul etmemenin bir sıkıntı oluşturmayacağını ama peygamberi inkârın dini yaralayacağını söylemiştir.”³⁸⁷

Feyzi Efendi sohbetlerinde sorulan bir soru üzerine tarikat-şeriat mücadelesinin ana sebebi olarak şunları dile getirmiştir: “Yüzyıllar boyu Siyonist ajanlar, tarikat-şeriat mücadelesi diyerek İslam'ı zayıflatmak için olmadık entrikalar çevirmişler, iki grubu yekdiğerine hasım yapmışlardır. Hâlbuki Yunus Emre en güzelini söylemiştir: ‘Tarikat da birdir, şeriat da; Mevla'sına varana!’ Şu halde imanın sahası ile aklın saha ve sınırları bilindi mi, mücadeleye asla gerek yoktur. Zira taabbüdî meselelerde akıl devre dışıdır. Kur'an'daki kat'î emir, akla uymasa da itirazsız yerine getirilir. Çünkü aklın sahası dar olduğundan imana taalluk eden bir hadisenin gerçek hikmetini kavrayamaz. Şeriat ehli zahire göre hüküm verir. Tarikata gelince... Tarikatta zikir vardır. Zikir esnasında derviş vecde gelir. Vecdin ileri safhası istiğraktır. İstiğrak halinde derviş beşerî duygulardan kopmuştur. Adeta tecennün (delirmişlik) halindedir. Ve o hali devam ettiği sürece şer'î emirlerden muafır. Bu esnada namaz vakti girse bile kendinde olmadığı için namazla mükellef değildir. Oysa şeriat gözü ile namazı vaktinde kılmayan bu derviş sorumludur. İşte sunî şekilde oluşturulan şeriat-tarikat kavgasının temelinde yatan çelişki budur.”³⁸⁸

Feyzi Efendi'nin bu düşüncelerini değerlendirirken onun tarikat geleneğine kökten karşı ve olumsuz bakan bir âlim olduğu sonucuna varmak yanlış olur. Zaten sohbetlerinde övgü ile zikrettiği birçok mutasavvıf olduğunu düşünürsek onun tasavvuf

³⁸⁶ Said Nursî, *Mektûbât*, s. 20-21.

³⁸⁷ Özdağ, Musa, 07.06.2012 tarihli görüşme.

³⁸⁸ Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi Hasan Küçük'ün tuttuğu notlardan olan bu satırlar, İstanbul Ü. Felsefe Bölümünde doktora talebesi iken “Tarikatler” konulu teziyle ilgili araştırma yaptığı bir dönemde Feyzi Efendi'yi bir ziyaretinde kaleme alınmıştır. Hasan Küçük bu hatırasından şöyle bahsetmektedir: “Teziyle ilgili araştırdığı meselelere İstanbul'da aradığı cevapları bulamayan ve önceki yıllardan Feyzi Efendiye gelip giden bir Kastamonulu olan Hasan Küçük, hocalardan ve kaynaklardan istediğini bulamayınca bunalmış bir halde bir yaz ortası Kastamonu'ya gelir. Feyzi Efendi'ye giderken soracaklarını 8-10 madde halinde cebine yazıp koyar. Sohbet başlayınca konu şeriat-tarikat meselesinden açılır. Feyzi Efendi sanki onun cebindeki notları okur gibi anlatmaktadır. Sevinç ve heyecandan kalbim duracaktı diyen Hasan Küçük müsaade isteyerek bu notları tuttuğunu belirtiyor. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 244-245.

ile tarikatı günümüz şartları içinde birbirinden ayrı değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Müessese olarak tarikatlar günümüzde yürütülemez de tasavvufun ahlâk ve feyzi kıyamete kadar devam edecektir. Feyzi Efendi, yasaklar dolayısıyla yaşadığı devrin nezaketini, tekkelerin geldiği son durumu göz önünde bulundurarak tarikat çerçevesi içinde görünmemeye özen göstermiş ve başka bir yöntem kullanarak irşadını sürdürmüştür. Kendisi tarikat dersi vermemiştir. Ama başkalarının bir tarikata intisap etmesine de karışmamış, mani de olmamıştır. Kendisinden tarikat dersi talep edenlere, Kur'an'ın hükümlerince amel etmeyi tavsiye etmiş³⁸⁹ herkesin Kur'an'la doğrudan bağlantı kurmasına çaba harcamış, sünnete ittibayı öncelemiştir.

2.2.2.4. Günümüzde Tarikatlara Bakışı

Feyzi Efendi tasavvufu ve suffleri çok iyi bilen, tasavvufî ahlâkı ve erdemleri olması gereken şekliyle hayatının her safhasında yaşayan bir insandı. Dini; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat yönleriyle sohbetinin içine derç etmiş, irşat yöntemini sohbet yoluyla icra etmiştir. Hz. Peygamber'in sünnetini aynen tatbik etmeye büyük özen gösteren ve sünnetin tahrifine ve takbihine karşı en ufak bir müsamahası olmayan Feyzi Efendi, irşat metodu olarak da Hz. Peygamber'inkine benzer bir yol takip etmiştir.³⁹⁰ Kahkârî³⁹¹ olarak (geri geri giderek) asr-ı saadete gidelim. Nurumuzu asr-ı saadet'ten alalım.” diyen Feyzi Efendi günümüzde tarikat döneminin bittiği, tarikatların ref olduğu kanaatini taşıyordu. Bu nedenle tekkelerin kapatılması hadisesini, bir de manevî açıdan ele alarak bunun Allah tarafından bir sevk-i İlahî sonucu böyle olduğunu, tarikatların manen de kapatıldığını, o yönde insanlığa sunulan İlahî hattın kesildiğini söylemiştir. Feyzi Efendi, günümüzde artık tarikatların fonksiyonunun zahiren sona erdirilip batına irca edildiğini, çünkü devrin şartlarının tarikat usulüne müsait olmadığını ifade etmiştir.

Bu konuda Feyzi Efendi, “Zamanımız tarikat zamanı değil, hakikat zamanıdır.”³⁹² diyen hocası Bediüzzaman gibi düşünmektedir. Burada batına irca edilmekten kasıt, tarikatların manası yok olması, lafzî şekilleri yok edildi ve mana haline geldi, batında devam ediyor demektir. Allah Teâlâ bir dönem için böyle bir berzah hayatının yaşanmasını dilemiş, böyle bir yolun da olduğunu göstermek

³⁸⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 334.

³⁹⁰ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

³⁹¹ “Savaşarak geri dönmeden çekilmeye ait” anlamına gelen bir kelime. (Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996, s. 582.) Feyzi Efendi bu tabirle yönünü istikbalden çevirmeden, geri geri giderek Asr-ı saadetten kuvvet almayı kastetmektedir. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 267.

³⁹² Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s. 475.

istemmiştir. Ahir zamanda artık her şey gün yüzüne çıkmış berzaha ihtiyaç kalmamıştır. Artık berzah kaldırılıp, şeriat ve hakikat birleşerek, tarikat şeriatın içine kalb olmuştur. Çünkü ona göre tarikat metodu zamanımıza uygun olmaktan çıkmış bir zorlama halini almıştır.³⁹³ Özdağ'a göre, Feyzi Efendi'nin bu kanaate ulaşmasının nedenleri ise şunlardır:

1.Tarihten bu güne tarikatların doğuşu, gelişimi ve son dönemleri diye düşünerek duruma bir göz atacak olursak; asr-ı saadetten sonraki kargaşa dönemlerinde, fitnelerin baş göstermesiyle sahabe ve tabiilerden nice insanların asılıp kesildiğini, suçlanıp zindanlara atıldığını, en kendini koruyabilenlerin de bir köşeye çekildiğini hatırlarız. Hasan-ı Basrî gibi bir zatın, bulununca öldürülmek üzere arandığı, benzer sebeplerle insanların evinden çıkmamaya mecbur kaldığı da bir gerçektir. Böyle bir yaşamı seçen âlimleri takip eden öğrencileri, sevenleri olmuş, tasavvufî ekoller gelişmiş ve ardından tarikatlar sistem olarak sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bu dönemler sanki yeryüzünün fesadından dolayı batın isminin tecellisi ile açılmış bir yeraltı koridorunu andırmaktadır. Boyut değişince usul ve teknik, giyim kuşam, yapılacak işler hep berzah yaşantısının şartlarına göre ayarlanmıştır. Bu mana koridorunda tek ışık zikir nurudur. İnsanların da zaman ve şartları bol bol evrat okumaya elverişlidir. İrtibat ise gönülden gönüle aktarılan feyiz, büyükten küçüğe verilen mana eğitimi yoluyla devam eder. Böylece insanın ahlâk eğitimi, din eğitimi beraberce yürütülür. Son devirlere gelindiğinde bu mana yolunda çatlak ve sızıntılar diyebileceğimiz istismar ve bozulmalar baş gösterir. Öyle ki artık şeyh denildiğinde sahtekâr, ehil olmayan kişiler akla gelir. Bu müesseseler babadan oğula geçen, liyakate bakılmayan bir hal alır. Güven ve huzur kalmaz. Kuşadalı'nın dediği gibi feyiz de kalmaz. Artık suyun başı kesilmiştir, manevî akıntı yoktur.³⁹⁴

Yaşar Nuri Öztürk, Kuşadalı İbrahim Efendi'yi doktora tezi olarak incelemiş bir akademisyen sıfatıyla, Kuşadalı'nın tespit ettiği istikamette gelişmelerin yaşandığı devre “Yeni Devir” adını vermiştir. Öztürk'ün *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatler* isimli eserinde bahsedilen “Yeni Devir” tarikatların kapatılmasından sonraki dönemdir. Hz. Peygamber zamanını örnek alan, Kur'an kaynaklı bir sülûkün esas olduğu bu dönemde bütün yeryüzü tekkedir. İnsana ve hayata hizmet Allah'a varışın esasıdır. En erdirici kaynak Kur'an olduğu gibi en erdirici zikir de Kur'an'dır.” Öztürk, tekkelerin içyapısındaki erozyonu ayrıntılı bir şekilde izah etmekte, Kuşadalı'nın “Feyz kalmadı,

³⁹³ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

³⁹⁴ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

manen çöktü” dediği tekkelerin hem İslam’ın hem de ülkenin sırtında bir yük haline geldiğini eserinde anlatmaktadır. Kuşadalı’nın manen kilit vurduğu “posa-enkaz” tekkelerin 90 yıl sonra dışarıdan da kilitletiğini, aslında onların kendilerini kapattıklarını, gerçekte irfan ve insan üreten kurumların ise zaten iki yüz sene önce kapandığını yani özün kaybolup duvar ve isimlerin kaldığını ifade etmektedir. Günümüzde Türkiye’de tarikatlarla ilgili durumu da değerlendiren Öztürk, halkın tasavvuf düşüncesine, pratik anlamda tarikatlar yoluyla katılması gerçeğinden dolayı, tekkelerin kapanmış olmasının tarikatları gönüllerden sökmediğini de ifadelerine eklemektedir.³⁹⁵

Son dönemde gerek tekkelerin durumu gerekse tarikatlarla ilgili hususlarda hatta vird olarak Kur’an okumayı tavsiye etmesi noktasında, Feyzi Efendi’nin görüşleri Kuşadalı’nın görüşleri ile çok büyük benzerlik taşımaktadır.

2.Feyzi Efendi’nin manevî kimliğini ortaya koyduğu görüşlerini bize aktaran Özdağ, Bediüzzaman ile tanıştıktan sonra Feyzi Efendi’de bir değişim olduğunu ifade ediyor. Bunu Şems ile tanıştıktan sonra Hz. Mevlana’da oluşan değişime benzetiyor. Mevlana’nın önceden müritleri vardı. Yani usulü bir mürşit-mürit ilişkisi ile devam ediyordu. Şems ile tanıştıktan sonra içindeki eski kanal duruyordu ama ona yeni bir format atılmıştı sanki. Artık “aşk” denilen yeni bir perdeden söylemeye başladı ve hizmetini öyle gerçekleştirdi. Daha önceden marifet, ilim, zühd perdesinden konuşuyordu. İşte Feyzi Efendi de gönül dünyasında tasavvuf geleneğinden beslenmiş ama irşat metodu olarak Bediüzzamanın metodunu sohbet usulüyle birleştirerek devam ettirmiştir. Zaten yaşadığı devrin şartları başka bir yönteme asla elverişli olmamıştır. “Bizde şeyhlik-müritlik yoktur, kardeşlik vardır.”³⁹⁶ sözünü her fırsatta tekrar etmiştir. Hem o dönemde şeyhlerin, tarikatların sahtelerinin çok olması sebebiyle onlar gibi görünmek istememiş hem de yasak olan bir şeyi bozan, kanuna karşı gelen biri olarak algılanmayı doğru bulmamıştır. Zorunlu olmadıkça yani dinin olmazsa olmaz bir ilkesine dayanmadıkça kanuna karşı gelmemiş, ruhsatları kullanmayı tercih etmiştir.³⁹⁷

3.Feyzi Efendi günümüz şartlarında artık asrımızın Kur’an asrı olduğunu, onunla insanların doğrudan irtibata geçebileceğini, arada vasıtaya lüzum kalmadığını

³⁹⁵ Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, s. 202.

³⁹⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 333.

³⁹⁷ Örneğin, Feyzi Efendi 22 yaşlarında bir genç iken çarşıda yolunu keserek cübbe ve sarığını çıkarttırmak isteyen ve kendisine hakaret eden yeni kaymakam olmuş bir kişiye başka giyecek elbisesi olmadığını söyleyerek diretir ve durumunu değiştirmez. Ama çok üzülür. Allah’a havale eder ve sonra askere gidince haber alır ki kendisine hakaret eden o kaymakam İnebolu’dan görev yerine giderken bindiği gemide buhran geçirip kendisini denize atarak intihar etmiş. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 28.

düşünmektedir. “Kur’an’ın irşat ettiği yol en sağlam yoldur. Başka kapı aramaya lüzum yoktur.” “Tarîk-ı müstekîm, Kur’an’ın irşat ettiği yoldur. Cennete, Cemalullah’a ulaştırılan yol Kur’an yoludur.”³⁹⁸ diyerek bu duruma işaret etmektedir. Başka bir ifadesinde de “Kur’an’ın irşadından, ehadis-i nebeviyyenin irşadından, ulemanın irşadından başka çare yoktur.” demek suretiyle Kitabullah’ı, sünnet-i nebeviyyeyi ve ilim yolunu çare olarak göstermektedir.³⁹⁹ Ahir zamanda yukarıda ayrıntılı olarak bahsettiğimiz İslam dairesinin tamamlanmaya yani baş taraf ile son tarafın birleşmeye doğru gittiğini bu nedenle de asr-ı saadete benzer bir dönemin yaşanacağını öngörmektedir. Bu dönemin temel kaynağı olan Kitap ve sünnete doğrudan ittiba ederek yaşamının, bu zamanda en sağlam yol olduğunu savunmaktadır. Feyzi Efendi her zaman ilmin önderliğini ve rehberliğini kabul etmiş ve zahir ulemasının delillerinin daima kuvvetli olduğunu anlatmak için “Kuvvet ulemadır.”⁴⁰⁰ demiştir. Bu konuda hiçbir zaman batınî yorum ve tevillerin, şeriatın ölçülerini aşamayacağını savunan bir ilim adamıdır. Tasavvuf, şeriatın dışında bir anlam değildir.⁴⁰¹ Cüneyd-i Bağdadî’nin dediği gibi “Bizim bu yolumuz, Kitap ve sünnet ile mukayyettir.”⁴⁰² düsturu Feyzi Efendi’nin tasavvuf anlayışında net bir şekilde görülmektedir. Ayrıca tarikatların ritüellerini günümüzde uygulanabilirlik açısından da değerlendiren Feyzi Efendi, bu zamanda bir memurun veya devlet görevinde olan herhangi bir kimsenin günde beş bin, on bin gibi büyük rakamlarda zikir çekebilmesini veya gece ibadeti yapabilmesini yaşam şartları bakımından çok zorlayıcı bulmaktadır.⁴⁰³

4. Ayrıca tarikat müessesesindeki bozulmaların bir sonucu olarak, ifrat ve tefrit denebilecek davranış ve inanışların ortaya çıkması neticesinde, tarikatı, şeriatın önüne geçirenler, şeyhini yanılmaz, hata etmez kabul edip ona peygamberden üstün bir misyon yükleyenler; farzlar dururken nafileleri öne geçirip zayıf hadislerden yola çıkarak zorlama tevillerle insanların kafalarını karıştıranlar hatta itikat bakımından onları tehlikeye sürükleyenler de, günümüzde din konusundaki cehaletin artmasıyla birlikte hakkı batıla karıştırma ihtimalini artırmıştır. Bu nedenle başında ehil birisi olmadan

³⁹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 134-135.

³⁹⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 131.

⁴⁰⁰ Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

⁴⁰¹ Tarikatı tasavvufun bir tezahürü olarak düşünürsek, yukarıda geçen ifadeyi Mahir İz şu sözlerle desteklemektedir. “Tarikat, şeriat dairesinin içinde olduğu için; şeriattan kıl kadar ayrılan, tarikattan dağ kadar ayrılır.” Mahir İz, *Tasavvuf*, Kitabevi, İstanbul 1995, s. 10.

⁴⁰² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 431; Süleyman Ateş, “Cüneyd-i Bağdadî”, *DİA*, 1993, VIII, 121.

⁴⁰³ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

tarikât yolu karışık ve kaygan bir yol haline gelebilir. Bu yol kimsenin üzerine farz değildir. Öyleyse garantili ve güvenli olan Kitap ve sünnet ışığında yürümektir.⁴⁰⁴

Talebelerinden Prof. Dr. Selahattin Polat, Feyzi Efendi'nin tasavvuf anlayışı ve irşat metodu hakkında şunları söylemektedir. "Feyzi Efendi, ilim, şeriat, Hz. Peygamber'in sünneti ve Ehl-i Sünnet çizgisinde bir tasavvuf anlayışını esas alırdı. Tasavvufî intisabın lehinde de aleyhinde de konuşmazdı. Kendisi de bir şeyh gibi davranmazdı. Bir şeyh gibi umuma açık tarikât telkininde bulunmaz, yani el vermezdi. Ama hususî dairede bunu yapmış olabilir... Feyzi Efendi, kendisini ilim talebesi kabul ederdi. Umumî dairede İslamî ilimleri esas alan, Kur'an ve sünnet çizgisinde bütün müminleri kuşatacak ve kucaklayacak şekilde bir ders verme ve irşat metodu vardı. Umumî derslerinde bir şeyh gibi değil bir âlim gibi davranırdı. Hususî dairede çok dar çerçevede bazı has talebelerine zikir telkininde bulunduğu (sürekli, hafî, "Lafzatullah" zikri) ehlinin malumudur.⁴⁰⁵

Sonuç olarak Feyzi Efendi'nin günümüzde tarikât sistemine bakışı ve tekkelerle ilgili düşünceleri Kuşadalı gibi düşünen âlimlerle büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Tekkelerin manen feyzinin kesildiğini, kendi hakiki fonksiyonlarını yitirdiklerini düşünmesinin yanında Feyzi Efendi, bunların günümüz şartlarında da pratiğe dökme anlamında uygun olmadıklarını söylemektedir. Günümüz insanının Kur'an yoluyla bu manevî kazanımı elde edeceğini, artık ahir zamanın asr-ı saadete benzer bir devir yaşanarak kapatılacağını öngörmektedir. Aynen Kuşadalı'nın ve onun görüşlerine katılanların dedikleri argümanları kullanmış olan Feyzi Efendi, tasavvufu sohbet ve Kur'an aracılığı ile insanların gönüllerine aktarmayı tercih etmiştir. Ama herhangi bir tarikata girene veya girmeyene müdahale etmemiş, bu konuda herkesi kendi tercihi bırakmıştır. Kendisinin şeyh gibi algılanmasına asla izin vermemiş ama zikrullahı çokça tavsiye etmiştir. Bazen bir tarikattan önceden ders almış olanlar, derslerine devam edip etmeme konusunda fikrini sormuşlar, o da bunun bir emanet olduğunu ve devam etmesi gerektiğini belirtmiş 'Boş ver, bırak onu' dememiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

⁴⁰⁵ Selahattin Polat, 16.06.2015 tarihli e-posta yoluyla yapılan görüşme.

⁴⁰⁶ Burada bahsedilen şahsın "Her ne zaman rabîta yapsam Feyzi Efendi Hazretleri geliyor." dediği de aynı hatıradadır. Hatıranın sahibi Şevket Özsoy, Feyzi Efendi'ye bu soruyu soran şahsın Kastamonu Bayındırlık Müdürlüğünde çalışan Murat isimli bir arkadaşı olduğunu soyadını hatırlayamadığını söylemektedir. Bu şahsın Mahmut Sami Efendi'den dersi olduğu bilgisi vardır. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 215.

2.2.2.5.Feyzi Efendi'nin Hususî Meşrebi ve İrşat Metodu

Feyzi Efendi'nin, hocası Hafız Ömer Efendi ile gönül irtibatı Kur'an yoluyla olmuştur. Nakşî geleneğe intisab etmiş, Kur'an ve temsili kıraat vasıtasıyla hocasından feyz almıştır. Yaşadıkları dönemin şartları gereği açıktan bir intisab ve tarikat dersi vurgusu yapılmamıştır. Feyzi Efendi'nin, Esad Erbili'nin halifesi olan Hafız Ömer Efendi'ye talebelik dışında, intisabı konusunda hatıralarda geçen bir ya da iki bilgi vardır.⁴⁰⁷ Genel çoğunluk Feyzi Efendi'yi, Hafız Ömer Efendi'nin talebesi olarak bilmektedir. Çünkü Feyzi Efendi hayatı boyunca tarikat şeyhi veya mensubu gibi anlaşılacak en ufak bir davranış sergilememiştir. Bu sebeple Hafız Ömer Efendi'den Nakşî tarikatının esaslarına göre bir ders aldığı özellikle de hilafeti olduğuna dair yaygın bir bilgi mevcut değildir. Bu yönü olsa bile bilinmemektedir.

Feyzi Efendi'nin diğer hocası Bediüzzaman da “Seyr-ü sülükümüz Kur'an'ladır.” diyen bir âlimdir. Feyzi Efendi'nin meşrebi de aynı istikamettedir. Hafız Ömer Efendi'nin ardından bir de Bediüzzaman ile tanışıp kaynaştıktan sonra kendisi de bu usulü benimsemiştir. Yani Hafız Ömer Efendi'den manevî bir miras ve Kur'an kıraatini elde ederken ondaki tasavvufî geleneğin temsili yapısını da bünyesine almıştır. Bunun üzerine bir de Bediüzzaman'dan aldığı Kur'an ve tefekkür kültürü eklenince Özdağ'ın ifadesiyle Feyzi Efendi'nin gönül dünyasında bir “delta” oluşmuştur. Kastamonu'da ve İstanbul'da ders gördüğü hocalardan aldığı ilmî kültürü de karakterine mecz eden Feyzi Efendi, kimseyi birebir taklit etmeyen, tamamen tahkike ulaşmış, geniş yelpazeli ve çok renkli bir meşrebe sahip olmuştur. Bütün bu birikimini Kur'an temelli sohbetleriyle insanlara aktarmış bir “âlim-i Rabbanîdir”. Özdağ'ın ifadesiyle Feyzi Efendi “Medrese bilgilerini ilhamî bilgilerle birleştirmiş zülcenaheyn bir muhakkik bilgedir. Risalet ve velayetin veraseti kendisinde cem olmuştur.” Özdağ cümlelerine şöyle devam etmektedir: “Feyzi Efendi'nin sohbetleri Kur'an üzereydi. Buna yüzde doksan dokuz oranında diyebiliriz. Yiyeceğini, giyeceğini dahi Kur'an'la merbut kıları, her şeyi Kur'an'la başlatır, Kur'an'la bitirirdi. Sohbetlerinde onun iç dünyasındaki çeşitliliği yansıtmakla birlikte hiçbir kimseyi veya bir meşrebi öne çıkarmaz, ‘Bu şunlardandır.’ dedirtmezdi. Bir bakarsın medrese hocası gibi, bir bakarsın

⁴⁰⁷ Burada hatırası geçen Hacı Said Börekçi (Tosya), Feyzi Efendi ile birlikte Hafız Ömer Efendi'den 1925 senesinde talim dersi almaya başlamışlar. Said Bey, Hafız Ömer Efendi'nin iki sene evinde kalmış ve sonra babasının isteği üzerine Tosya'ya dönmüş. Said Bey, Hafız Ömer Efendi'nin Es'ad Erbili'nin hulefasından olduğunu ve Feyzi Efendi ile kendisine vazife verdiğini, bu vazifeye devam ettiklerini söylemektedir. Sonunda da, “Herhalde Feyzi Efendi de aynı şekilde vazife vermiştir.” ifadesini kullanmasından Feyzi Efendi'nin kendinden sonra birisine vazife verdiğine dair kesin bilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 231.

bir mürşit gibi karşınıza çıkardı. Tasavvufu iyi bilerseniz onun o halini anlayabilirdiniz. *Risâle-i Nûr* yönüyle de böyleydi. Hocasını massetmişti ama tamamen aynısı değildi. Fakat bu yöndeki açılımı (belirgin bir şekilde) hissedilirdi. “Tarikat” kelimesini kullanmazdı. Her şeyinden bahseder ama o başlığı söylemezdi. Devir zaten müsait değildi. Başına iş açmak istemezdi. Sohbetlerinde şeriat, tasavvuf hepsi bütündü, ayıramazdınız. Zikrullah konusunda çok sohbet ederdi. Ama klasik usulde yapmazdı. Zikir meclisinde yapılan her şeyi o sohbet içinde yapardı. Rabıtası, zikri her şeyi sohbetin içindeydi. Kim neye layıkta, ihtiyacı neyse, o kimliğe bürünür ona göre intibak sağlardı. İnsanı mest eden, kendi dünyasına çeken bir insandı.”⁴⁰⁸

Talebelerinin dilinden yansıtmaya çalıştığımız Feyzi Efendi yukarıda sayılan yönleriyle gerçekten nevi şahsına münhasır bir âlim, bir gönül insanı, bir veliyyullah olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşme yaptığımız diğer şahısların kanaatleri ve gözlemleri de benzer cümlelerden oluşmaktadır. Onların görüşlerini “Feyzi Efendi’nin Kişilik Özellikleri” başlığında yazmış bulunmaktayız. Tekrara düşmemek için burada yer vermedik.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Feyzi Efendi’nin bu hususî meşrebini ve mana dünyasını oluşturan üç unsur vardır. Bunlar özetle şöyledir:

1. Hz. Peygamberden günümüze kadar nakil yoluyla aktarıla gelen Kur’an, Sünnet ve bu iki ana esasa dayalı olarak geliştirilen ilmî kültür.

2. Asya’nın içlerinden gelerek Anadolu’ya yayılmış, Muhammed Bahaüddin Nakşibend’e nisbetle “Nakşibendiyye” adı verilen ruhanî kültür.

3. Allame, mütefekkir Bediüzzaman Said Nursî’nin ilmî dairesine girerek ve hususî hizmetinde bulunarak elde ettiği *Risâle-i Nûr* kültürü.⁴⁰⁹

Burada sayılmasa da başka ifadelerinden yola çıkarak Feyzi Efendi’nin meşrebinde Hz. Mevlânâ’nın da ayrı bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Feyzi Efendi’den bize ulaşan hatıralarda kendisinin “Herkesin bir meşrebi vardır. Bizim meşrebimiz Mevlânâ meşrebidir.” dediği aktarılmaktadır.⁴¹⁰

Feyzi Efendi her biri apayrı bir âlem olan bu kültürleri kendi dünyasında uyumlu hale getirmiş ve bunları birbiriyle kaynaştırmış ve kendi hususî meşrebini belirlemiştir. İşte bu değişik kültürlerin sentezi sonucu Feyzi Efendi’nin manevî iklimi onu bir çırpıda tanımlamayı ve tanıtmayı zorlaştırmıştır. Belirli bir dinî veya tasavvufî lakabı ona

⁴⁰⁸ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

⁴⁰⁹ Özdağ, “Mehmed Feyzi Efendi’nin Manevi Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 63.

⁴¹⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 133.

atfetmek konusunda insanlar nasıl hareket edeceğini tam bilememiştir. Çünkü o, alışlagelenin dışında bir durum sergilemiştir. Bu sıra dışı durumunu kendisine “bir garip” diyerek veya meşrebine “mesleğimiz gariplik” diyerek bu garip durumu izah etmeye çalışmıştır.⁴¹¹

Feyzi Efendi kendisine “şeyh” denilmesini veya böyle algılanmayı istememiştir. Böyle telakki edenleri uyarılmış, “Bizde şeyhlik, müritlik yoktur, uhuvvet vardır kardaşım.”⁴¹² diyerek Said Nursî’nin metoduyla hareket etmiştir. Talebelerine yazdığı mektupların sonunda “Kusurlu kardeşiniz Feyzi” ibaresi mevcuttur.⁴¹³ Ziyaretine gelenlere hep “kardaşım” hitabını kullanmaktadır. Hocası Hafız Ömer Efendi’den doğru “Nakşî” silsilesiyle bağlantısı olduğu halde kendisini bu yönde bir halife olarak tanıtmamıştır. Şah-ı Nakşibend’in ve İmam-ı Rabbânî’nin ve diğer tasavvuf büyüklerinin görüşlerini benimsemiş ve kullanmıştır. Hafız Ömer Efendi’nin tasarruf sahibi bir velî olduğunu, kendisini “bir gece rüya âleminde bütün afakı bir anda gezdirerek seyrini tamamlattığını” beyan etmiştir.⁴¹⁴ Feyzi Efendi’nin tarikat usulünde birisine ders verme ve zikir telkini gibi bir âdeti olmamıştır.

Feyzi Efendi hayatı boyunca kendisini talebe olarak görmüş en güzel mesleğin talebelik olduğunu vurgulamıştır. Talebeliğin faziletini çeşitli şekillerde anlatıp ömür boyu öğrenme mesleğini tavsiye etmiştir. Kendisinin ilme, ulemaya kitaplara ne kadar düşkün olduğunu yaşamıyla göstermiştir. Bunun yanında hiçbir zaman “hoca, âlim, müşit” gibi bir yer ve makam ifade eden lakapları asla benimsemiş, hep tevazu ve mahviyet içinde yaşamış, “hiçlikten emekli” olduğunu söylemiştir. Hayatını kendine mahsus safhalara ayırarak geçirdiği manevî mevsimlere şu isimleri vermiştir. “Hubbîlik, Cübbîlik, Sükutluk, Türebîlik”⁴¹⁵ Bu kavramlara tezimizde ayrı bir başlıkta yer verdik.

2.2.2.6.Feyzi Efendi’nin Meşrebinin Esasları

Feyzi Efendi’nin meşrebinin esaslarını Özdağ şu şekilde açıklamıştır:

- 1.Hz. Peygambere uymak, Sünnet-i Seniyye’yi aynen takip etmek.
- 2.Yeme-içme, giyim ve kuşamda helal olmasına çok dikkat etmek.
- 3.Ortaya konulan her türlü işte ihlas üzere olmak.”⁴¹⁶

⁴¹¹ Özdağ, “Mehmed Feyzi Efendi’nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 63-65.

⁴¹² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 333.

⁴¹³ Özdağ, *Feyizler*, II, 14.

⁴¹⁴ Musa Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

⁴¹⁵ Özdağ, “Mehmed Feyzi Efendi’nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 66-70.

⁴¹⁶ Özdağ, “Mehmed Feyzi Efendi’nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 55-56.

Bu esaslar Tüsterî'nin "Usûlü meşrebinâ selâsetün" ifadesi ile başlayan cümlesinde birebir sayılmıştır.⁴¹⁷ Feyzi Efendi bu cümleyi levha şeklinde odasına asmıştır. Özdağ bu esaslar hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Feyzi Efendi ziyaretine gelen insanlara mevkileri meşrepleri cemaatleri ne olursa olsun seviyelerine göre konuşur akılları ölçüsünde hitap ederdi. Konuları büyük bir hassasiyetle ele alır, muhatabın dini yaşantısını sağlıklı ve sağlam bir yapıya kavuşturacak şekilde izah ederdi. Bu nedenle de olanca gücüyle Hz. Peygambere ve onun sünnetine uymanın önemini ve gereğini tekrar tekrar vurgulardı. "Güzel ahlâk" kavramı üzerinde çok dururdu. Güzel ahlâkın imanın şubelerini tamamen yerine getirmeden ve kâmil iman sahibi olmadan tam anlamıyla elde edilemeyeceğini söylerdi. İmanı bozuk ve eksik olandan güzel huylar beklenemez derdi. Ahlâkı bir meyveye benzeterek kökü ve gövdesi sağlam olan bir ağacın meyve verebileceğini, iman ve salih amelin bunlara benzediğini, kemale ermiş bir iman ve salih amellerin güzel ahlâkı meyve verdiğini bu teşbihle anlatırdı. İşte bu nedenle kalpte kök misali olan imanın sağlamlığı açısından Ehl-i Sünnet itikadının yayılmasına özen gösterirdi. Bu itikadın bize 1200 sene evvelinden ta Asya'dan İmam-ı Maturîdî, Ahmet Yesevî, Şah-ı Nakşibend, Buharî, Hacı Bayram Veli, Tabduk ve Yunus Emreler Akşemseddin ve Mevlana gibi ulular eliyle milli ve dinî benliğimizi ayakta tutan bir faktör olarak günümüze ulaştığına dikkat çekerdi. Ehl-i Sünnet dışı fikir ve tutumları, toplum bünyesini yaralayıcı ve saptırıcı etkenler ve tehlikeler olarak müşahede etmiş, endişelerini sözlü ve fiili uyarılarıyla dile getirmiştir."⁴¹⁸

"Helal rızık konusunda da çok dikkatli olan Feyzi Efendi, haramla beslenen bir kimsenin yapmış olduğu ibadet ve hayırdan, feyiz nur ve bereket alamayacağını özellikle belirtirdi. "Ashab-ı kiramın harama düşme endişesiyle helallerin üçte ikisini terk ettiğini hayretle örnek verirdi. "Haram lokma feyzin kesilmesine sebeptir." derdi. Haramla beslenen vücuda ateşin daha layık olduğu Hz. Peygamber tarafından belirtilmiş bir gerçektir. Feyzi Efendi vücuda herhangi bir sebeple farkında olmadan haram girmişse tövbe ve istiğfar yoluyla zikir nuruyla bu kısımların yanarak istihale yoluyla vücudun tekrar temizleneceğine işaret ederdi."⁴¹⁹

Yukarıda belirtilen ve Feyzi Efendi'nin meşrebinin üç temel esasından biri olarak sayılan diğer kavram ihlastır. İhlasın Allah'ın kullarının kalbine verdiği bir sır

⁴¹⁷ Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 101.

⁴¹⁸ Özdağ, "Mehmed Feyzi Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", s. 55-58.

⁴¹⁹ Özdağ, "Mehmed Feyzi Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", s. 61.

olduğunu, kimin kalbine verilmişse bu kişinin her işte ihlasa muvaffak olacağını belirten Feyzi Efendi ihlas olmadan yapılan amellere sevap olmadığını söylemekte, bu amelleri boşu boşuna hamallık şeklinde değerlendirmektedir.⁴²⁰ İhlasa dair “Feyzi Efendi’nin Tasavvufi Makamlara Ait Görüşleri” bölümde ayrıntılı bilgi verildiği için tekrara düşmemek adına burada noktıyoruz.

2.2.2.7.Silsile

Mehmed Feyzî Efendi’nin, hocası Hâfız Ömer Aköz Efendi yoluyla nispeti bulunan, Hâcegân Hazerâtı’nın Hz. Peygamber’e (sa.) bağlı bulunduğu *Silsiletü’z-Zeheb* (*altın silsile*) olarak maruf ve meşhur olan silsiledir. Kendisi, Muhammed Es’ad el-Erbîlî’ye kadar olan bu silsileyi şu şekilde yazdırmıştır:

1.Efdalu'l-Halâik ve Membeu'l-Hakâik Seyyidünâ ve Nebiyyünâ Hz. Muhammed (*sallallâhu aleyhi ve selem*)

2.Seyyidünâ Ebû Bekr es-Sıddîk (*radiyallâhu anh*)

3. Seyyidünâ Selmân el-Fârisî (*radiyallâhu anh*)

4.Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk (*radiyallâhu anhumâ*)

5.İmâm Ca’fer b. Muhammed es-Sâdık (*radiyallâhu anhumâ*)

6.Ebû Yezîd Tayfûr b. İsâ el-Bistâmî (*kuddise sirruh*)

7.Ebû'l-Hasen Ali b. Ca’fer el-Harakânî (*kuddise sirruh*)

8.Ebû Ali Fudayl b. Muhammed el-Fârimeğî (*kuddise sirruh*)

9.Ebû Yâkûb Hâce Yusuf el-Hemedânî (*kuddise sirruh*)

10.Mevlânâ el-Hâce Abdulhâlık Gucduvânî (*kuddise sirruh*)

11.Mevlânâ el-Hâce Ârif er-Rîvgerî (*kuddise sirruh*)

12.Hâce Mahmûd el-İncîr Fağnevî (*kuddise sirruh*)

13.Mevlânâ eş-Şeyh Ali Râmitenî el-Marûf bi-Azîzân (*kuddise sirruh*)

14.Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî (*kuddise sirruh*)

15.Mevlânâ es-Seyyîd el-Emîr Külâl (*kuddise sirruh*)

16.Hâce Muhammed Bahâüddîn en-Nakşibend (*kuddise sirruh*)

17.Mevlânâ el-Hâce Alâuddîn el-Attâr (*kuddise sirruh*)

18.Mevlânâ Hâce Yakûb el-Çerhî (*kuddise sirruh*)

19.Mevlânâ el-Hâce Ubeydullâh el-Ahrâr (*kuddise sirruh*)

20.Mevlânâ Muhammed Zâhid Bedaḥşî (*kuddise sirruh*)

21.Mevlânâ Dervîş Muhammed Emkenkî (*kuddise sirruh*)

⁴²⁰ Özdağ, “Mehmed Feyzi Efendi’nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 62.

- 22.Mevlânâ Hâcekî Emkenkî (*kuddise sirruh*)
- 23.Mevlânâ Hâce Muhammed el-Bâkî Billâh (*kuddise sirruh*)
- 24.el-İmâm er-Rabbânî Ahmed el-Fârûkî es-Serhendî (*kuddise sirruh*)
- 25.Urvetü'l-Vüskâ Muhammed Ma'sûm (*kuddise sirruh*)
- 26.Sultânü'l-Evliyâ Seyfüddîn (*kuddise sirruh*)
- 27.es-Seyyîd Nûr Muhammed el-Bedvânî (*kuddise sirruh*)
- 28.Şemsüddîn Mirzâ Cân-ı Cânân (*kuddise sirruh*)
- 29.eş-Şeyh Abdullah Şâh Ğulâm Ali ed-Dihlevî (*kuddise sirruh*)
- 30.Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (*kuddise sirruh*)
- 31.es-Seyyid Tâhâ el-Hakkârî (*kuddise sirruh*)
- 32.eş-Şeyh Tâhâ el-Harîrî (*kuddise sirruh*)
- 33.eş-Şeyh Muhammed Es'ad el-Erbilî (*kuddise sirruh*)

Musa Özdağ'ın beyanına göre; Esad Efendi'nin nispet silsilesini içeren bu silsile Feyzi Efendi'ye bir ziyaretçi tarafından getirilir. Feyzi Efendi de bunu Özdağ'a verip yazmasını ve bir nüshasını da kendisine vermesini ister. Esad Efendi'den sonra Hafız Ömer Efendi'yi "belirtir" ve Özdağ'a "Bunu mahfuz tut." der.⁴²¹ İki nüsha halinde temize çekilen bu silsileye, Özdağ tarafından Hafız Ömer Efendi'nin ve Feyzi Efendi'nin isimleri de yazılmıştır. Oğlu Münip Şallıoğlu, halen evlerinde bulunan bu silsilede Es'ad Efendi'den sonrasının yer almadığını beyan etmiştir.⁴²²

2.2.2.8.Kerametleri

Feyzi Efendi kerametini iki türlü olduğunu söylemiştir. Keramet-i ilmiye, keramet-i kevnîye. Bunlardan keramet-i ilmiyenin daha üstün olduğunu belirtmiştir.⁴²³

Münip Şallıoğlu'nun bu konudaki beyanına göre Feyzi Efendi, "sohbetlerinde muhatabın diline değil, Allah'ın ikramıyla kişinin kalbine nazar ettirilip, onların kalbinde bulunan ve ebedi hayatını mahvedecek (kader, tevhid gibi önemli konularla ilgili oluşan) manevi hastalıkları -hazık bir doktor gibi- tedavi etmiştir. Akıllardaki gizli sorulara sorulmadan cevap vermesi, kevnî değil ilmi kerametini daha üstün olduğuna işaretlerle, ilim asrı olan çağımızda asıl önemli hususun bu olduğunun mesajlarını vermiştir."⁴²⁴

⁴²¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 291.

⁴²² 18.07.2015 tarihli görüşme.

⁴²³ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 7.

⁴²⁴ Münip Şallıoğlu, 08.09.2015 tarihli e-mail cevabı.

Feyzi Efendi'nin en büyük kerameti yukarıda da bahsedildiği gibi gelen ziyaretçilerin, isimlerini, mesleklerini, tahsillerini hiçbir şekilde sormadığı, makam ve mevkilerini beyan ettirmediği halde, istisnasız her gelen ziyaretçinin kafasına takılan, cebine yazıp soru sorarım dediği bütün mevzuları, kendiliğinden sohbet içerisinde cevaplandırmasıdır. Bu durum bütün misafirlerin ortak olarak hayret ve dikkatini celbeden en yaygın kerametidir. Yazılan hatırat kitaplarında buna birçok örnek bulmak mümkündür.⁴²⁵

Kendisine sürekli soru sorulmasından pek hoşlanmayan Feyzi Efendi, üst üste sorular soran bir ziyaretçisini “Fazla soru sormayın, sıkılıyorum.” şeklinde ikaz etmiş, konuşmada gönlüne gelenleri söylediğini ve onlarla yetinmelerini rica etmiştir. Ziyaretçilerin yolda oraya gelmeden konuşup tartıştıkları veya ‘imtihan edelim bakalım, içimizde tuttuğumuz şu soruyu bilebilecek mi?’⁴²⁶ diye bir niyetle geldikleri vakit, uygun bir yerde laf arasında onları kibarca uyardığı, yanına gelmeden konuşulanları, sanki o anda yanlarındaymış da duymuşçasına gündeme getirip cevapladığı çok yaygın bir hadisedir.⁴²⁷

Ömrü boyunca zahirde çok az bir maddi gelire⁴²⁸ geçinmiş olmasına rağmen evinin bereketi,⁴²⁹ bol bol zekât ve sadaka dağıtacak kadar zengin yaşamı kendisinin özel durumlarından biridir. Geçimini araştıranlara hakkını helal etmediğini ifade eden Feyzi Efendi, rızık konusunda Allah'ın kefil olduğunu sık sık herkese hatırlatmıştır. Talebelerinden Faik Küçük, bekârken yanında kaldığı esnada, küçük bir para kutusundan ihtiyaçları olunca para alıp alışverişten sonra artanı içine attıklarını, kutunun içine hiç bakmadığını ama oradaki paranın hiç bitmediğini anlatmıştır.⁴³⁰ Aynı şekilde sobanın yanında bulunan kömür tenekesindeki kömürün de bitmediği dikkatlerini çekmiştir.⁴³¹

⁴²⁵ Örnek olarak bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 40, 46.

⁴²⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 250.

⁴²⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 326.

⁴²⁸ Kastamonu'da Bakırcılar çarşısında babasından kalan küçük bir dükkânın kirası ile yine babasından kalan bahçe içinde ahşap bir evin kirası, Feyzi Efendi'nin gelir kaynaklarıdır. Bunların tapusu dahi kendi üzerine değildir. Feyzi Efendi'nin vefatından sonra oğlu Münip Şallıoğlu'nun üzerine babaannesinden doğru aktarılır. Ayşe Eroğlu (kızı), 18.07.2015 tarihli görüşme.

⁴²⁹ Aile fertleri ve talebeleri bu berekete her zaman şahit olduklarını ifade etmektedirler.

⁴³⁰ Faik Küçük, 13.06.2015 tarihli görüşme. Ayrıca bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 103.

⁴³¹ Talebesi İbrahim Küçük, “fırının verdiği bir sandık içindeki kömürü kaç sene yaktık, bitiremedik. Feyzi Efendi teyzesinin evine nakledilirken o kömür hala bitmemişti.” diye anlatmıştır. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 32.

Evinde misafirlere ikram ettiği hurma, şeker veya çayın içerde kaç kişi olursa olsun herkese yetip arttığı, yetmez diye almak istemeyenlere besmele çekip almalarını söylediği olaylar, yaşanan kerametler arasındadır.⁴³²

Feyzi Efendi evlenmeden önce onun çamaşırlarını yıkayıveren Saliha Hanım, bir gün çamaşıra yardıma gelen bir komşusuyla çamaşırları birlikte yıkar. İçinde Feyzi Efendi'nin çamaşırları da vardır. Fakat Feyzi Efendi o çamaşırları geri gönderir. “Hemşire bu çamaşırları bir daha yıkasın. Kendi yıkarsa alsın, başkasına yıkattırmasın.” der.⁴³³

Feyzi Efendi hiçbir zaman kendisinde bir fazilet görmeden yaşamış bir velî olarak “En büyük kerametın, istikamet olduğunu” söylemiş, başka türlü kerametlere önem atfetmemiştir. Kendisinden keramet göstermesini bekleyenlerden daima rahatsız olmuştur. Bu durum hatıralardan birinde şöyle anlatılmaktadır. “Birkaç ziyaretçi Feyzi Efendi’yi ziyarete gittikleri bir gün henüz yanına varmadan önce kerametten bahsederler. Ziyarete varıp sohbet başlayınca Feyzi Efendi, “biraz evvel gelen bazı gençlerin ve çocukların kendisini yorduklarını, kendilerine keramet göstermesini talep ettiklerini” söyleyerek şöyle der: “Bu garibin bu halinden daha büyük keramet mi olur?”⁴³⁴

Feyzi Efendi'nin hal ve sözlerinde görülen pek çok keramet hatıralarda anlatılmaktadır. Bunların ortak noktası normal insanların muttali olamayacağı şekilde, bazen geçmiş bazen de geleceğe dair olay ve hadiselerle vakıf olduğunun kendiliğinden zuhur etmesidir. Kendisi her ne kadar halini gizlemeye son derece önem verse de etrafında bulunanlar çeşitli kerametlerine sıkça şahit olmuşlardır. Bunlara örnek olarak birkaç hatıra zikredebiliriz.

Tosyalı bir ziyaretçi olan Hacı Hüseyin Güvercinli, bir trafik kazası geçirir. Kazadan sonra Feyzi Efendi’yi ziyarete gider. Ziyaret bitip çıkarken Hüseyin Efendi sona kalmıştır. Herkes çıkınca kaza olayını Feyzi Efendi’ye anlatmak ister. Ancak Feyzi Efendi “Hüseyin Efendi, ben o anda neler olduğunu biliyorum. Size tekrar büyük geçmiş olsun. Yalnız omzunuzda bir ağrı olacak. Buna katlanmamız gerekiyor.” der. Bu sözlere şaşırın Hüseyin Güvercinli, o anda ağrısı falan kalmamış olduğundan anlam veremez. Bu olaydan iki sene sonra, Feyzi Efendi'nin vefatından 15-20 gün geçmiştir ki

⁴³² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 251, 276.

⁴³³ O günden sonra evleninceye kadar Feyzi Efendi'nin çamaşırlarını yıkamaya devam eden Saliha Hanım, o gün yardıma gelen hanımın namazını ihmal edip kılmayan birisi olduğunu beyan etmiş, Feyzi Efendi'nin çamaşırları geri göndermesini o sebebe bağlamıştır. Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 186.

⁴³⁴ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 194.

sağ omuzunda aniden çok şiddetli bir ağrı başlar. Omzunun burguyla sanki oyulur gibi olduğunu tarif eden Hüseyin Efendi'nin bu ağrısı tutunca beş on dakika sürer ve Feyzi Efendi'nin tavsiyesiyle ona katlanmaya çalışır.⁴³⁵

1965 yılında Zonguldak ve Karabük'ten on-on beş kişi Feyzi Efendi'yi ziyarete giderler. Aralarında bu hatırayı nakleden Bilal İslamoğlu da vardır. İçlerinden biri “Eve gitmeden birer paket çay ve şeker alalım.” der. Müskirat satmayan bir bakkal bulabilmek için beş-altı dükkân dolaşırlar. Ziyaret için içeri girdiklerinde Feyzi Efendi odasında yalnızdır. Misafirler oturur oturmaz Feyzi Efendi “Kardeşlerim, ben çok sıkılıyorum. Bir paket çay için dükkân dükkân dolaşıp zahmet çekiyorsunuz!” deyince hepsi bu keramet karşısında şok olurlar.⁴³⁶

Feyzi Efendi'nin geleceğe dair öngördüğü bazı ilginç düşüncelerinden birkaç örnek verecek olursak kaynaklarda şunlar geçmektedir:

Feyzi Efendi “Ceviz ağacının sesleri kaydetme özelliği en yüksek ağaç olduğunu ve bu nedenle odasında bulunan ceviz rafın bütün konuşulanları kaydettiğini söylerdi. İleride bir alet çıkacağını ve ceviz olan cisme takılınca kayıtlı bütün seslerin duyulacağını belirtirdi. Sesini kayda almak isteyenlere müsaade etmemiş bu sözleriyle teselli etmiştir.”⁴³⁷

Feyzi Efendi ziyaretine gelenlere sık sık olumlu düşünüp olumlu konuşmayı ve hareket etmeyi tavsiye ederdi. “Bir gün gelecek bir alet çıkacak, zihinden geçenleri tespit edecek. O yüzden şimdiden kendimizi müspet düşünmeye alıştıralım.” derdi. Kendisi için de “Emniyet genel müdürünün yanında konuşamayacağım şeyleri size de anlatmam. Size anlattığımı da oralarda konuşmaktan çekinmem.” diyerek her daim yapıcı konuştuğunu anlatmak isterdi.⁴³⁸

Feyzi Efendi ziyaretine gelenlere yaptığı bir konuşmada gökyüzünden bahsederek ilgili ayet ve hadisleri okuduktan sonra şunları söylemiştir. “Gökyüzü şeffaftır, yer ise kesiftir, daha dûn vaziyettedir. Biz insanlar yerden çıkan madenlerden top, tüfek, makine, teçhizat vb. birçok aletler yapıyoruz. Hâlbuki fezadan henüz gereğince yararlanamıyoruz. Bilim ve teknikte öyle gelişmeler olacak ki gökyüzünden çok daha fazla yararlanmayı sağlayacak değişik aletler yapacağız. Hatta o kadar gelişme

⁴³⁵ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 233.

⁴³⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 252.

⁴³⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 6.

⁴³⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 180.

olacak ki Sevgili Peygamberimizin konuştuğu sözleri gökyüzünde yakalayacak ve insanlara dinleteceğiz.”⁴³⁹

2.2.3. Kişilik Özellikleri ve Fikri Yönü

2.2.3.1. Kişilik Özellikleri

Burada Feyzi Efendi'nin dikkat çeken bazı kişilik özellikleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız. Feyzi Efendi'nin birçok kişilik özelliğini başlıklar halinde yazmamız mümkün olmadı. Hayatını yazarken zaten kişiliği de ön plana çıkmaktadır. Burada açılan başlıklar sadece birkaç örnek niteliğindedir.

Hafızası: Feyzi Efendi'nin çok güçlü bir hafızası olduğu bize aktarılmaktadır. Bunun birçok örnekleri hayatında görülmüş ve tanıyanlarca da ifade edilmiştir. Küçük yaşlarda hafız olmakla kalmamış, ezberlerken normal hafızlık usulünden farklı ve daha zor olan baştan sona ezberleme tekniği kullanmıştır. Ezberlediği başka ilmî eserler de vardır. Özdağ'ın ifadesine göre; “Bir kitabı başından okuyunca sonuna sıçrayabilme diyebileceğimiz bir yeteneğe sahipti. Buna kendisi “hads” derdi. Bediüzzaman'ın da böyle bir yeteneği olduğunu söyleyen Feyzi Efendi, kendisine hocasından tevarüs yoluyla bu kavrayışın geçtiğini söylerdi.”⁴⁴⁰ Yani bir eseri baştan sona didik didik okumadan şöyle bir süzünce ne anlattığını anlayıvermek, bir şeyin başlangıcını duyunca sonunun nereye varacağını hemen kavramak bir zekâ işidir. Ziyaretine yaklaşık yirmi yıl veya daha uzun bir süre sonra gelse bile, bir kere gördüğü yüzü ve ismi unutmaması herhalde çok nadir kimsede olabilecek şaşırtıcı bir hafıza örneğidir. Bu gibi hadiseleri yaşayanlar çok olmuştur.⁴⁴¹

Emekli Diyanet İşleri başkanlarından Tayyar Altıkulaç da 12-13 yaşlarında Feyzi Efendi'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinden 22 yıl sonra tekrar ziyarete geldiğinde kendisini hatırlamasından ve ismiyle hitap etmesinden sitayişle bahseder ve Feyzi Efendi'nin hafızasına hayran kaldığını belirtir.⁴⁴²

⁴³⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 137.

⁴⁴⁰ Özdağ, 19. 06. 2015 tarihli görüşme.

⁴⁴¹ Feyzi Efendi'yi 1961 de ziyaret eden Nuri Altunlu (emekli Türkçe öğretmeni), 1979'a kadar bir daha ziyaret imkânı bulamaz. İkinci gidişinde yüzüne doğru bakıp “Kardeşim Nuri Bey, neredesiniz, niye beni bıraktınız?” demek suretiyle kendisinin bu kadar yıl sonra bu kadar gelen ziyaretçiye rağmen ismen hatırlanması karşısında Nuri bey Feyzi Efendi'nin zekâsına ve vefakârlığına hayran kalmıştır. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 191, 279.

⁴⁴² Ayrıca Altıkulaç tanıdığı önemli tasavvufî şahsiyetler içerisinde en çok Feyzi Efendi'den etkilendiğini de ifade etmiştir. Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2011, II, 766-767.

Nezaketi: “Feyzi Efendi yapılan hataları kimsenin yüzüne vurmaz, kimseyi mahcup duruma düşürmezdi. Yalnız sohbetleri sırasında yanlış olan davranış veya inanç ne ise onu belirterek doğruyu gösterir, bu sözlerinden dinleyenler gereken hisseyi çıkarmış olurlardı. Ancak, İslamî değerlere, millî birlik ve bütünlüğe karşı bir saldırı olursa, o zaman durumu değişir, heybet ve celal hali kendisini kaplar ve gereği ne ise yapardı.”⁴⁴³ Otuz kırk yıl diyebileceğimiz uzun bir süre sohbetlerinde bulunan Ekrem Kaş ifadelerinde “Feyzi Efendi, İslam’a hizmet eden her gruba ve kuruluşa hürmet eder ve kıymet verirdi. Hayatı boyunca ne kimseyi kırmış ne kimseden kırılmış, Feyzi Efendi’ye gidip de rencide olmuş birini görmedim. Ben böyle bir yaşam, başka bilmiyorum.”⁴⁴⁴ diyerek Feyzi Efendi’nin nezaketini anlatmaktadır. Feyzi Efendi ziyaretine gelen insanları asla incitmemiş, kimseyi kırmamış, hastalandığı zaman bile kapısını kimseye kapatmamıştır. Vefat ettiği güne kadar hasta hasta, ziyaretçilerini kabul etmiştir. Uzun süren sohbetler sırasında çok terlediği için sık sık çamaşır değiştirmek zorunda kalmış ama bunu ziyaretçilerine hissettirmeden yapmıştır. Sabır ve tahammülü kendisine şiar edinmiştir.⁴⁴⁵ Zaman zaman art niyetli, nezaket bilmeyen kaba insanlarla da karşılaşan Feyzi Efendi onlara karşı bile sabır gösterip tahammül etmiş, kimseyi huzurundan kovmamıştır. Sohbet içerisinde herkese gereken nasihati vermiş, hal ve hareketlerinde kimseyi rencide edici bir tutum göstermemiştir. İnsanlara “Buyurun Kardeşim, sefa geldiniz, biz ziyarete layık değiliz...” gibi hep mütevazi ve nazik bir üslup kullanmıştır. Kimileri dışarıdan aldıkları yanlış malumat sonucu kaybolan bir şeyini bulursun diye veya hastasına okuyup iyi ediversin diye vehimlerle gelmişler, onları bile “Siz yanlış geldiniz, kardaşım, karakola gitmeliydiniz”⁴⁴⁶ veya “Kardeşim hastalara okumak bizim mesleğimiz değil. Ben size dua edeyim, hadi selametle.”⁴⁴⁷ gibi nazik cümlelerle o insanları göndermiştir. Edebe aykırı bir sözü veya ahvali hiçbir zaman görülmemiştir. İnsanların yanında onca saat sohbet etmesine rağmen dizüstü oturmuş,⁴⁴⁸ yaşlılığında rahatsızken de ayakları üzerine battaniye örterek konuşmuştur.⁴⁴⁹

⁴⁴³ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 29.

⁴⁴⁴ Ekrem Kaş, 23. 06. 2015 tarihli görüşme.

⁴⁴⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 21-22.

⁴⁴⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 253.

⁴⁴⁷ Hastasını getiren o kişi gittikten sonra “Madem ki bu kardeşimiz bize müracaat etti, biz de bir dua ediverelim.” deyip ellerini açar dua eder ve yanındakiler de amin derler. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Nur’a*, s. 82.

⁴⁴⁸ Ziyaretine gelenler Feyzi Efendi’nin hiçbir zaman ayaklarını uzatarak veya sallandırarak oturduğuna şahit olmadıklarını söylemişlerdir. Devamlı olarak iki dizi üzerine oturduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 69.

⁴⁴⁹ Burhan Değer, 26.06.2015 tarihli görüşme.

Feyzi Efendi insanlara yaşları, makamları veya sosyal durumları ne olursa olsun nezaketle davranırdı. Küçük çocuklara bile “siz” diye hitap eder “kardaşım” ifadesini kullanırdı. “Hocalara, ilim adamlarına, tasavvufî yönü olan şahıslara son derece saygılı ve hürmetli davranırdı. Ayağa kalkardı. İlmi i’zaz etmeli derdi ve bunu uygulardı. Sûfilere hep saygıyla anardı. Hiç birinin aleyhinde konuşmazdı. Zaten kimsenin aleyhine konuşmazdı.”⁴⁵⁰

Feyzi Efendi kimseyi yanında gıybet ettirmez ve etmezdi.⁴⁵¹ Hatta menfi konuşmalardan bile sakındırırdı. Bir olumsuzluğu dile getirtmek istemez, bazen kaderin ağızdan çıkan sözlere göre şekillendiğini yani bazı musibetlerin gerçekleşmesinin onu dile getirme şartına bağlı olduğunu belirterek herhangi bir kimse hakkında kötü yorum yapılmamasını isterdi.⁴⁵²

Feyzi Efendi’nin talebelerinden Kemal Topçu, onun kişiliği hakkında şunları söylemektedir: “Mehmet Feyzi Efendi, maddî ve manevî faziletleri kendinde toplamış, zahirî ve bâtını ilimleri hazmetmiş, insan güzeli, bir iyilikler madeniydi. Dinî ilimleri hazmettiği gibi, bir sosyolog gibi toplumu gayet iyi tanıyan bir kimseydi. Mütihazsıs bir psikolog kadar insana yaklaşabilen, nezaket ve zarafet timsali bir insandı. Hulasa o zat, her manada Peygamber varisi idi. Bazıları onu iyi tanıyamadığından, yalan yanlış sözler sarf ederken, o hep iyi örnek oldu; Kur’an okudu, Kur’an okuttu. İnsanları daima iyiye, güzele, hayra yöneltti. Ziyaretçilerine mutlaka ikram eder, çok az hediye kabul ederdi. Takvanın rızık sebebi olduğunu ve Allah’ın rızka kefil olduğunu sık sık belirtirdi.”⁴⁵³

Cömertliği ve İktisadı: Feyzi Efendi hayatı boyunca bereketle yaşamış bir insandı. Gençlik yıllarında yanında bulunan talebeleri evinin bereketine dair, küçük bir kutudan alıp harcadığı parasının veya bir teneke içerisinde alarak yaktıkları kömürün tükenmediğini anlatıyorlar.⁴⁵⁴ Evliliğinden sonraki dönemde ise çocukları, evlerinde özel bir bereketi hissettiklerini söylüyorlar.⁴⁵⁵ Yaşamının her safhasını ilme ve din hizmetine vakfetmiş bir insan olan Feyzi Efendi dışarıya karşı çok cömert bir insan olmakla birlikte kendi hayatında iktisada riayet ederek yaşamıştır. Edindiğimiz bilgilere göre; bakırcılar çarşısında babasından kalan küçük bir dükkânın kirası ile ailesinden kalan eski bir evin kirası dışında bir geliri olmadığını biliyoruz. Ama hiçbir zaman

⁴⁵⁰ Selahattin Polat, 16.06.2015 tarihli e-posta cevabı.

⁴⁵¹ Kalaycı, *Karanlıktan Nur’a*, s. 84.

⁴⁵² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 179.

⁴⁵³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 234-235.

⁴⁵⁴ Burhan Değer, 26.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁵⁵ Ayşe Eroğlu, 22.06.2015 tarihli görüşme.

sohbetlerinde geçim derdi gibi bir konu mevzubahis olmamıştır. Genelde, özellikle de okuttuğu talebelerden⁴⁵⁶ en küçük bir hediye dahi kabul etmediği bilinmektedir.⁴⁵⁷ Çok nadir de olsa kırmamak için özel tanıdığı kişilerden bazı getirilen şeyleri kabul ettiği olmuştur. Bunun dışında yaptırdığı bir iş karşılığında ücretini fazlasıyla verdiği, tanıdıklarının taksisi olduğu ve onu götürmek için ısrar ettikleri halde kendisi özel taksi çağırıp gideceği yere ücretini ödeyerek gittiği ve kimseye minnet etmeden yaşadığı hatıralarda anlatılmaktadır.⁴⁵⁸ Feyzi Efendi'nin iktisatlı yaşamına örnek olarak da elektrik fiyatları arttığı için odasında en düşük ampulü yaktığı (otuzluk), yalnızken onu da söndürüp başucundaki diğer ampulün ışığında okumalarını sürdürdüğü kaynaklarda geçmektedir.⁴⁵⁹ Floresan lambadan rahatsız olduğu için normal ampul kullanan Feyzi Efendi, son zamanlarda tavanına taktığı floresan lambanın üstünü örtü ile örttürerek kullanır, açık olursa onun ışığının zararlı olduğunu söylerdi. İktisatlı yaşamına karşılık misafirlerine karşı çok cömertti. Her gün gelen onlarca misafirine mutlaka çay ikram ederdi. Zaman zaman yemek ikram ettiği de olurdu. Feyzi Efendi'nin evinde yemek yemiş veya çay içmiş olan her ziyaretçi orada yedikleri yiyeceklerde özel bir lezzet, içtikleri çaylarda doyumsuz bir tat ve koku olduğunu ifade ediyorlar. Şimdi o çayları özlemle andıklarını söylüyorlar.⁴⁶⁰ Bir başka ziyaretçisinin ifadesinde ise Feyzi Efendi'nin şu özelliklerinden bahsedilmektedir: “Feyzi Efendi bütün hayatı boyunca sünnet-i seniyyeyi rehber edinmişti. Ziyaretçi kabul ettiği odanın kokusu insanı mest ederdi. Ziyarete gelen herkes o özel kokunun tesirinde kalırdı. Vefatından sonra da o koku hala o odada duyulmaktadır. Hiç kimsenin kendisi için rahatsız olmasını istemezdi. Âli bir ruha sahip, çok nazik ve hassas bir kimseydi. Edep ve hayâ sahibi bir insandı.”⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Talim okuduğu sıralarda köyünden fasulye, yoğurt gibi bazı hediyeler getirdiğini söyleyen bir talebeye şu sözü söyleyerek hediyeleri kabul etmez. “Evladım, prensibim icabı öğrencilerimden hediye kabul etmiyorum.” Bunun üzerine öğrencinin kırıldığını görünce, “bu seferlik” diyerek alır “Bir daha getirme.” diye tembih eder. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 69.

⁴⁵⁷ Feyzi Efendi kendisine bir talebesi tarafından getirilen bir hediye üzerine “Sevaplarımı bir bakraç yoğurda tebdil ettirme, yoğurdu al, götür.” demiştir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 65.

⁴⁵⁸ Önceleri Cuma namazına faytonla giden Feyzi Efendi, sonra ücretli taksi ile gitmeye başlar. Her zaman çağırdığı bir taksici vardır. Bir Cuma namazı çıkışında bir kişi Feyzi Efendi'nin taksicisini o camiden çıkmadan gönderir ve kendi arabasıyla götürmek ister. Feyzi Efendi bu emr-i vaki karşısında hiçbir arabaya binmez ve evine arka sokaklardan yürüyerek gider. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 253.

⁴⁵⁹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 174.

⁴⁶⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 176. Hatta Feyzi Efendi'nin komşularından biri ölüm döşeginde iken, “Feyzi Efendi'nin çayından canım istiyor.” diye tutturur. Ailesi kapıyı çalarak o çaydan isterler. Bunun üzerine adamcağız içtikçe oh diyerek tatlı tatlı içer ve ruhunu teslim eder. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s.72.

⁴⁶¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 319.

Vefası: Feyzi Efendi ahbablarına, talebelerine ve ziyaretine gelen herkese karşı vefa gösterirdi. Uzun zaman gelmeyen olursa merak edip halini soruşturur, bir sıkıntısı olup olmadığını araştırırdı.⁴⁶² Gelenlerin hastasını takip eder veya bir derdi varsa dua ederdi. Zaten insanlar her müşküllerini ona arz edip nasihat ve dualarıyla ferahlamak isterler, ondan yol göstermesini beklerlerdi. Yirmi yıldan fazla bir süre yani vefat edinceye kadar devamlı ziyaretine giden emekli öğretmen Celal Ünal, Feyzi Efendi'nin bu konudaki tavrını şöyle anlatmaktadır. “Her derdimizi, hastalıklarımızı ona açardık. Allah'ın izniyle iyi olurdu. Sabahları müteaddit kereler saat 07.30'da dahi ziyaretine gidip derdimizi anlattığımız oldu. Bize asla sert muamelede bulunmadılar.”⁴⁶³

Feyzi Efendi'nin ziyaretçileri ve onu tanıyanlar tekellüften ve yapmacık hareketlerden hoşlanmadığını ifade etmişlerdir. Yanında daima tabii ve rahat olunmasını istediğini, dizüstü oturanlara rahat oturmalarını tembih ettiğini, çevresindekileri koruyan, vefat edenleri hayırla anan, gecikenleri soruşturan, hastalara dua eden vefalı bir şahsiyet olduğunu anlatmışlardır. Kendisinden randevu isteyen, araya birilerini sokan, burnu büyük, kendini beğenmiş kimselere iltifat etmediğini, onlarla görüşmek istemediğini de eklemişlerdir.⁴⁶⁴

Diğer Özellikleri: Feyzi Efendi'yi tanıyan, talebesi olan veya onlarca yıl sohbetini dinlemiş kimselerle yaptığımız görüşmelerde herkesin ortak bir dil kullanırcasına parmak bastığı ve Feyzi Efendi'yi kendi penceresinden tanımladığı özellikleri özetleyecek olursak şunları yazabiliriz:

Biz görüştüğümüz kişilere Feyzi Efendi'yi nasıl tanımladıklarını, onun diğer insanlardan farklı veya en dikkat çeken yönünün ne olduğunu, en çok neye karşı hassas ve titiz davrandığını, yanında kendilerini nasıl hissettiklerini sorduk. Onlardan aldığımız cevaplar şöyle oldu:

Feyzi Efendi Rabbanî bir âlimdir,⁴⁶⁵ muhakkik bir âlimdir,⁴⁶⁶ âlim bir velidir,⁴⁶⁷ Peygamber varisi bir âlimdir,⁴⁶⁸ evliyaullahtandır,⁴⁶⁹ şeklen giyim kuşamından dolayı şeyhe benzetilebilir ama o ilmen ve ahlâken şemaile benzerdi, şeyh değildi, şeyh gibi davranmadı ama tasavvufî bir güce ve iktidara sahipti.⁴⁷⁰

⁴⁶² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 128, 175, 254.

⁴⁶³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 263. Celal Ünal, 17.07.2015 tarihli görüşme.

⁴⁶⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 175.

⁴⁶⁵ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁶⁶ Rafet Küllüoğlu, 24.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁶⁷ Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

⁴⁶⁸ Ekrem Kaş, 23.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁶⁹ Faik Küçük, 13.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷⁰ Necati Kertiş, 05.06.2015 tarihli görüşme.

Diğer insanlardan farkı, melek gibiydi,⁴⁷¹ görünce Allah hatırlanırdı.⁴⁷² İnsan-ı kâmilidi.⁴⁷³

“Mütevazı ve merhametliydi. Her şeyinde çok samimiydi, kimseyi incitmek istemezdi. Prensip sahibiydi.”⁴⁷⁴

“Her şeyiyle çok farklıydı. Farklılıkları saymakla bitmez. Eskilerin tabiriyle “nev-i şahsına münhasır” yani özgün ve farklı çizgisi olan bir insandı. Onun en önemli özelliği aklınıza gelebilecek her konuda ifrat ve tefrite düşmekten son derece sakınması ve sakındırması ve itidalli tavrıyla bu konuda da en güzel örnek olmasıydı. Onu tek kelimeye sığdırmak mümkün değil ama tek kelimeyle tanımlayın derseniz “itidal timsali” olarak tanımlarım.”⁴⁷⁵

“Feyzi Efendi bütün hayatını İslam’a vakfetmiş bir zat. Onun hayatında Kitap ve sünnet-i şerif dışında kimse bir şey bulamaz. Onda nesep olarak, meşrep olarak, meslek olarak asr-ı saadetin bütün özellikleri cem olmuştu. Ben onun aynasında Rasulullah’ı gördüm. Onun penceresinde, onun dünyasında asr-ı saadeti yaşadım. Öyle bir ayinedarlık etti ki hiç yanılmadı. Bütün insanları kucaklardı sohbetleri, niyetleri ve fikirleri. “Mümin üç şeye dua etmeli.” derdi. “Gayr-ı müslimin hidayetine, fasık müslümanların ıslahına, salih müminlerin de derecelerinin artmasına.” Bu sözde insan hakları tamamen korunuyor.”⁴⁷⁶

“Feyzi Efendi çok hazımlı bir insan olmasına rağmen sünnetin tahrif edilmesi ve bid’atlar konusunda çok sertti, o zaman müsamahasız olur çok kızar ve içerlerdi.”⁴⁷⁷

“Dinin, imanın ve vatanın selameti konusunda çok titizdi. Otoriteyi bozacak davranışları tasvip etmezdi.”⁴⁷⁸

“Temizlik konusunda çok titizdi.”⁴⁷⁹

“Müminlerin kardeşliği konusunda hassastı.”⁴⁸⁰

“En çok ilim, ihlas, kulluk, Müslümanların birliği, beraberliği, ülkesi ve milleti hakkında titizlik gösterirdi.”⁴⁸¹

⁴⁷¹ Musa Özdağ, Bu sözü söylerken Yusuf Suresi 31. ayette geçen “إِنَّ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ” ifadesine telmih yapıldı. 19.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷² Enver Eroğlu, 22.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷³ Ekrem Kaş, 23.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷⁴ Necati Kertiş, 05.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷⁵ Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

⁴⁷⁶ Ekrem Kaş, 23.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷⁷ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷⁸ Ekrem Kaş, 23.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁷⁹ Burhan Değer, 26.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁸⁰ Necati Kertiş, 05.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁸¹ Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

“Yanımdayken kendimizi son derece huzur içinde hisseder, kendisinde fani olur, zamanın nasıl geçtiğini fark etmezdik.”⁴⁸²

“Sohbete giderken içimizde bir heyecan, bir tedirginlik olurdu, onu ilk görünce bir heybet hissedilirdi ama sohbet başlayınca büyük bir huzur ortamı oluşurdu.”⁴⁸³

“Feyzi Efendi’yi dinlerken tıpkı sahabenin dediği gibi başımıza devlet kuşu konmuş gibi hissederdik. Cenneti cehennemi görür gibi olurduk. Cennetin içinde olduğunuzu hissederdiniz. Bunların hepsi irşat formatı içinde gerçekleşirdi. Hz. Peygamberin anlatılan şekline yakın bir metodu vardı. Onu al onu koy diyebilecek kadar.”⁴⁸⁴

“Feyzi Efendi’nin yanında huzurlu bir ortam hissederdik, sohbetlerinde derinlik vardı. İman- imansızlık konusunda çok titizdi. Sahabeye benzeyen bir insandı.”⁴⁸⁵

Görüşmelerimizde elde ettiğimiz bilgiler sonucunda Feyzi Efendi’nin kişiliği, davranışları, sohbet metodu, sohbetlerin içeriği ve üzerinde önem vererek durduğu konular hakkında bilgiler edindik. Bu bilgilerin hep benzer nitelikte olduğunu gördük. Toparladığımızda karşımıza şöyle bir portre çıkmıştır: “Feyzi Efendi, ilim ve feyiz bakımından son derece doyurucu sohbetler yapardı. İnsanların bütün sorularına “kimliklerini, mesleklerini, merak ettiği soruları sormalarına gerek kalmadan, ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde müşküllerini halleden bir âlim ve velî idi. Bunu yaparken asla kırıp incitmeyen, herkesle müdara yapabilen, müşfik, merhametli, yerine göre nüktedan ama asla hafifmeşrep olmayan ciddi bir insandı. “Feyzi Efendi son derece cana yakın, mütevazı, zahit, cömert, merhametli, ince, zarif, sabırlı... bir şahsiyetti. Sohbetlerinde muhataplarının seviyelerine göre konuşurdu. Bütün ümmeti kucaklayıcı, kuşatıcı bir üslup kullanır, müslümanlar arasındaki hizipçi, grupçu, fırkalaştırıcı, ayrıştırıcı tavırlardan nefret ederdi. Bu konuda sürekli ikazlarda bulunurdu.”⁴⁸⁶

Feyzi Efendi’nin kişiliği ile ilgili açtığımız başlıkta ve diğer yönlerini anlattığımız hayatı ile ilgili bölümde yeri geldikçe diğer bilgilere yer verilecektir. Bu kadar çok yönlü bir insanı, bir cümle veya bir paragrafta ifade edebilme konusunda aciz kaldıklarımızı, görüşme yaptığımız herkes beyan etmiştir.

⁴⁸² Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

⁴⁸³ Rafet Küllüoğlu, 24.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁸⁴ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁸⁵ Muzaffer Ertaş, 13.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁸⁶ Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla yapılan görüşme.

Kastamonu Sevgisi: Feyzi Efendi'nin Kastamonu'ya da özel bir muhabbeti vardı. Gerek Kastamonu hakkında söylediği sözler, gerekse halkından son derece zorluk çektiği, eziyet ve zulüm gördüğü yıllarda bile “Yakamercan Hoca⁴⁸⁷ ile Hafız Ömer Efendi'yi⁴⁸⁸ bu memleketten kaçırdılar. Ama bana ne yapsalar gitmem.”⁴⁸⁹ deyişi bunu göstermektedir. Feyzi Efendi'nin Kastamonu hakkında söyledikleri ve başkalarından naklettiği cümleler şunlardır: “Taşıyla-toprağıyla mübarektir bu Kastamonu. Mekke silsilesine bağlıdır. Buradan oraya yol vardır.” “Mekke ve Medine cebellerinin silsilesi Anadolu'da devam ediyor; Üsküdar'a kadar geliyor. Kastamonu bu silsileye dahildir.” “Seydişehir'li Şerafettin Efendi⁴⁹⁰ anlatıyor: Selmân-ı Farisî Hazretleri Şam ve Medîne'ye doğru giderken Kastamonu'ya uğramış. Bugünkü Nasrullah Câmii'nin yerinde bir nur görmüş. Seydişehirli Şeyh Şerâfeddin Efendi Kastamonu'ya geldiği zaman, bir sohbetinde burada 17 bin evliyâ medfûn olduğunu söylemiş.”⁴⁹¹

Feyzi Efendi, Kastamonu'yu çok sevdiğini her vesileyle dile getirir. İçinde 17 bin evliya yattığını, Çanakkale'de en çok şehit veren il olduğunu örnek vererek “taşıyla toprağıyla mübarek olduğunu” söylerdi.⁴⁹² Zaman zaman Kastamonu'da gördüğü sıkıntılar ve ezalar yüzünden İstanbul, Bursa ve Konya'dan dostlarından davet olsa da bu teklifleri geri çevirip her şeye rağmen Kastamonu'da kalmayı tercih etmiştir.⁴⁹³

Feyzi Efendi'nin Kastamonu'ya dair değerlendirmeleri şöyle devam etmektedir: “Medîne-i Münevvere'den gelen hac delîli Şeyh Osman Efendi buraya gelince: ‘Burası, küçük Medîne-i Münevvere’ dermiş.” “Bir belde ilk feth olununca ilk namaz kılınan yere namazgâh denir. Kastamonu'nun namazgâhı Gazipaşa mektebinin olduğu yerdir. Şimdi orada yalnız çeşme kalmış. Namazgâhta cuma ve bayram namazları kılınırdı.” “Eskiden bu Kastamonu böyle değildi; buraya nazar değdi. Altmış sene önce yaşamış olanlar, kabirlerinden kalksalar da şöyle bir baksalar; ‘Buraya ne olmuş, burası neresi?’ derler ve tanıyamazlar.”⁴⁹⁴

⁴⁸⁷ Feyzi Efendi'nin ders arkadaşlarından Yakamercan Hacı Mehmet Tevfik Efendi'nin, Ağaimaret Camii imamı olduğu bildirilmektedir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 66, dpn. 2.

⁴⁸⁸ Hafız Ömer Efendi'nin Kastamonu'dan ayrılması da zarureten olmuştur. Ezanı Arapça aslıyla okuduğunu dinleyen cami cemaatinden bir şahıs çarşıda iyi niyetle konuşur. “Göresimiz gelmiş, ne güzel okudu!” diye. Bunu duyan bir başkası da şikâyet eder ve o da Kastamonu'dan sürgün edilir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 66.

⁴⁸⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 66.

⁴⁹⁰ Bu zât Eskişehir hapishanesinde Bedüzzaman Hazretleriyle beraber bulunmuştur. Kastamonu'da müritleri olduğu için, ara sıra onları denetlemek, sohbet ve zikir yoluyla terakkî ve tasfiyelerini sağlamak amacıyla bu beldeye gelir-gidermiş. Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 274.

⁴⁹¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 273-274.

⁴⁹² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 273.

⁴⁹³ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 170.

⁴⁹⁴ Yukarıda geçen sözler için bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 273-274.

Feyzi Efendi'nin Kastamonu'nun manevî mimarlarından olan Şeyh Şaban-ı Velî Hazretlerine büyük bir sevgi ve saygısı olmakla birlikte, onunla arasında özel bir iletişim olduğunu da hatıralarda nakledilen sözlerinden anlıyoruz. Her cuma ve bayram namazlarını onun türbesinin yanında bulunan camide kılar ve türbesini ziyaret ederdi. Şaban-ı Velî dergâhının yanı başında bulunan Asa Suyu'nun Mekke'deki zemzem suyunun bir şubesi olduğunu söylerdi. Gerçekten o suyu içenler zemzem tadı aldıklarını itiraf etmişlerdir.⁴⁹⁵

Feyzi Efendi “Kardaşım, siz hüsn-i zan edip beni ziyarete geliyorsunuz. Benim liyakatım yok.” dedikten sonra yalnız bir şeyle müteselli olduğunu söyler. Ziyaretçilere bir şey ikram edemiyorum diye üzüldüğünü, buna karşılık Şeyh Şaban-ı Velî Hazretleri'nin rüyasında kendisini “Feyzi, üzülme. Seni ziyarete gelenler bana da geliyor, ben onlara münasip bir şeyler veriyorum.” şeklinde kendisini teselli ettiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁶

Kastamonu'da metfun diğer veliler hakkında da bilgilendirici ve tanıtıcı beyanlarda bulunan Feyzi Efendi, Ahmet Siyahî hazretlerinden bahseder, Halid-i Bağdadî'nin müritlerinden olduğunu, *Tehassür* isimli eserinin basılması gerektiğini anlatır,⁴⁹⁷ türbesinin restore edilmesi yönünde teşvik ederdi.

2.2.3.2.Fikrî Yönü

Feyzi Efendi'nin ilke edindiği bazı hususlar şu şekildedir:

Müspet Olma: Feyzi Efendi bütün söz ve ahvalıyla müspet olmayı ilke edinmiş bir insandır. Yaşadığı dönemde onca takip, tarassut ve iftiralara uğramasına rağmen hiçbir zaman müspet hareket etmekten vazgeçmemiştir. Etrafindakilere “Müspet düşünmeyi, müspet konuşmayı, müspet hareket etmeyi”⁴⁹⁸ sürekli tavsiye etmiştir. Asla kanun ve nizama karşı duran, asi bir kişilik sergilememiştir. Her şeye rağmen kimseye zarar vermeyecek tarzda, barıştırmacı, yapıcı, tamir edici nasihatlerde bulunmuştur.⁴⁹⁹ “Emniyet müdürünün yanında konuşamayacağım bir şeyi evimde de konuşmam.”⁵⁰⁰ “Beni karakolda nasıl görüyorsanız, evimde de böyleyim, farklı değilim.” demiştir.

⁴⁹⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 170.

⁴⁹⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 97.

⁴⁹⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 301. Şeyh Ahmed Siyâhî ve Ahmed Hicâbî'nin menakıbından bahseden *Tehassür* isimli bu eser Feyzî Efendi'nin bu vasiyeti doğrultusunda Muzaffer Ertaş ve Kemal Topçu tarafından yeni harflerle basılmıştır. M. Zühdü Çelenligil, *Tehassür*, Haz. Muzaffer Ertaş, Kemal Topçu, Kastamonu 1996.

⁴⁹⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 32;

⁴⁹⁹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 202.

⁵⁰⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 180.

Başka bir ifadesinde de “Beni bu kadar sıkı takibat altına alıyorlar. Hâlbuki buna hiç gerek yok. Çünkü ben tam manasıyla serbest olsam da şimdi yaptıklarımı yapacak, aynı şekilde yaşayacaktım. Farklı bir şey yapacak değildim.”⁵⁰¹ sözleriyle duruma ve şartlara göre değişim göstermediğini, içi ve dışıyla çizgisinin net olduğunu, gizli kapaklı bir işinin olmadığını ifade etmiştir. Kılık kıyafeti ve *Risâle-i Nûr*’u yazması sebebiyle yargılanmış ama devletin bütünlüğünden ve milletin menfaatlerini düşünmekten vazgeçmemiştir. İnsanları olumsuz bir davranışa sevk edecek hiçbir söz ve harekette bulunmamıştır.

Feyzi Efendi, “Bazı tabu haline gelmiş veya kabuk bağlamış mevzuların deşelenmemesini, kaşıyıp kanatılmamasını, bunun asla fayda vermeyeceğini belirtmiş, en iyisinin böyle mevzuları unutup unutturmak olduğunu söylemiştir. Millî birlik ve bütünlüğü bozucu söz ve davranışlardan sakınılmasını istemiş, milleti sağ ve sol diye ayırmanın yanlış olduğunu, insanın hem sağ hem sol koluna ihtiyacı olduğunu ifade ederek, Kur’an’da belirtilen ashab-ı yemin ve ashab-ı şimal’in ancak kıyamet günü belli olacağını dile getirmiştir.”⁵⁰²

Hatta Feyzi Efendi, zamanımızda düşünceleri okuyabilen modern aletlerin keşfedildiğini ve memleketimize getirildiğini söylemiş, günümüzde kafaların içindekilerin bile gizli kalmayacağını, isteyenler tarafından öğrenilebileceğini, bu nedenle menfî düşünceler taşımanın kişiye ve çevresine zararı olabileceği için en iyisinin müspet düşünmek olduğunu ve olumsuz şeyleri -varsa- kafamızdan bile atmak gerektiğini anlatmıştır.⁵⁰³

Sohbet: Sohbeti bir irşat metodu olarak benimseyip uygulamış bir âlim olan Feyzi Efendi, sohbetlerinde kitlelerin önem vermediği ve ihmal ettiği, göz ardı edilen, kulak asılmayan ama insan hayatının en temel meseleleri olan konulara değinirdi. Israrla üzerinde durduğu bu türden konular hakkında kendine has üslup ve yöntemlerle gayet ince uyarılarda bulunur, rehberlik ederdi. Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde sıklıkla verdiği mesajlar şu içeriktedir: Feyzi Efendi “Her şeyin bir mevsimi olduğu gibi manevî şeylerin de mevsimleri olduğu ve buna riayet edilmesi gerektiğini ifade ederdi. Kendini bulunduğu halden aşağı veya yukarı göstermenin sakıncalı olduğunu, hep kulluk şuuru içinde hareket etmenin önemini, ilmin ve âlimlerin izzetini, ölünceye kadar talebe olmak gereğini, fitnenin uykuda olup uyandırılmamasını, hamiyet-i diniyye, hamiyet-

⁵⁰¹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 24.

⁵⁰² Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 296.

⁵⁰³ Özdağ, *Feyizler*, I, 44.

i milliye, sadakat-i vataniye diye özetlediği millî bütünlüğü ilgilendiren mevzuları” sohbetlerine özellikle konu etmiştir. Feyzi Efendi’nin konuşmalarında ayet ve hadisler sıklıkla yer almaktadır.⁵⁰⁴ Sohbet metodu ayrıntılı olarak işleneceği için burada kısaca yer almıştır.

Ehl-i Sünnet: Feyzi Efendi, bu memlekette hizmet vermek isteyen fertlerin ve cemaatlerin şu esaslara dikkat etmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu üç esasın yerine getirilmesiyle yaraların sarılacağını söylemiştir. Feyzi Efendi’nin ifadesiyle üç esas şudur: “Zamanımızda şu üç şeye nusret etmek lazımdır. Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaate, Hanefî Mezhebine, Samimi Milliyetçilere.”⁵⁰⁵ Bu sözü söylemesinin gerekçesi olarak “Ehl-i Sünnet’in fırka-i naciye olduğu, ifrat ve tefritten en uzak olan bir sistem oluşu, insan fitratına ve mizacına, akıl ve mantığa uygunluğu” gibi sebepler Özdağ tarafından sıralanmıştır.⁵⁰⁶

Hanefî Mezhebi: Feyzi Efendi Hanefî mezhebinin daha pratik olduğunu, maslahat-ı nâsa daha uygun geldiğini örnekler vererek açıklamıştır. Mesela hac ibadetinde tavafta abdestli olmanın Şafiî mezhebinde şart iken Hanefî mezhebinde sünnet olmasını bu nedenle Şafiî’ye uygun olarak tavafın, o kalabalıkta kadına sürülmemek zor olduğu için meşakkatli olduğunu anlatmıştır. Günümüzün kalabalık kentlerinde de dolmuşa veya otobüse binen bir kimsenin abdestini aynı gerekçeden dolayı muhafaza etmesi çok zordur. Bu tür pratik faydaları göz önüne alarak Hanefî mezhebine vurgu yapan Feyzi Efendi, birçok büyük zevatın Hanefî mezhebinin bu yönlerini beyan ettiklerini, bazı keşif ehlinin de en uzun ömürlü mezhebin Hanefî mezhebi olduğunu söylediklerini aktarmaktadır. Bazı büyüklerin de ahir zamanda Mehdi Âl-i Rasûl’ün de birçok konuda içtihadına uygun geleceği için Hanefî Mezhebini benimseyip tatbik edeceğini ifade etmiştir.⁵⁰⁷

Milliyetçilik: Feyzi Efendi’nin Türk milletine olan sevgisi, bu milletin birlik ve beraberliğine olan düşkünlüğü, ziyaretine gelen herkes tarafından bilinmekteydi. Bir sohbetinde seyyit olduğunu kastederek “Babam dolayısıyla, beni gören, bu Arap der. Ama ben bir Türk milliyetçisiyim.” demiştir.⁵⁰⁸ Konuşma sırasında Hz. Peygamberden sonraki devirleri saymak gerektiği zaman “Hülefa-i Râşidîn Devri, Emevîler Devri, Abbasîler devri, sonra da Şanlı Türklerin Devri.” diyerek Türklerden övgüyle

⁵⁰⁴ Selahattin Polat, 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla görüşme.

⁵⁰⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 282.

⁵⁰⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 282-283.

⁵⁰⁷ Özdağ, *Feyizler*, I, 290.

⁵⁰⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 85.

bahsetmiştir. 1960’da Bediüzzaman vefat edince ileri gelen bazı nur talebeleri kendisine istişare için gelirler.⁵⁰⁹ Onlara bazı tavsiyelerde bulunur. Bunlardan biri de “İleride milliyetçilik diye bir cereyan çıkacak, buna yardımcı olun. Yardımcı olmasanız bile aleyhinde olmayınız!” sözüdür.⁵¹⁰ Feyzi Efendi’nin hocası Hafız Ömer Efendi’nin de millî yönü kuvvetli bir zat olduğu bilinmektedir.⁵¹¹ Diğer hocası Bediüzzaman Said Nursî de müspet milliyetçilik fikrine sahip bir âlimdir. “Afyon mahkemesinde savcı iddianameyi okurken mütemadiyen “Said-i Kürdî, Said-i Kürdî...” diye idam talebinde bulunurken Said Nursî ayağa kalkarak mahkemeye karşı; “Ben Türk milletindenim.” diye haykırır.”⁵¹² Hocasının bu konudaki görüşlerini iyi bilen Feyzi Efendi, Denizli hapsine götürülmeden Kastamonu’da gözaltındayken kendisine “Said-i Kürdî” isminin yazılı olduğu bir evrakı imzalatmak isterler. Bütün baskılara rağmen yirmi gün geçmiş, o isim Said Nursî diye değiştirilmedikçe imzalamamıştır.⁵¹³ Bu konuda hocasından dolayı suçlamalara uğramış, ona bölücülük konusunda destek vermekle itham edilmiş, vatan hainliğiyle suçlanmıştır. Bunlara karşı “Öz be öz Türk’üm, bu vatanın evladıyım.” diyerek kendisini ve hocasını savunmuştur.⁵¹⁴ Feyzi Efendi’nin milliyetçilik konusunda her iki hocasından da etkilendiği, Türk milletinin menfaatlerini gözetme konusundaki hassasiyetinden anlaşılmaktadır. Ama o, bu konuda daha ötesini yapmış, çok önemli çığırlar açmış ve çevresine yeni bir ufuk kazandırmıştır.

Sık sık “Millî bünye” den bahseden Feyzi Efendi, “Millî bünyenin de insan vücudu gibi olduğunu, nasıl ki insan bünyesi lazım olan kanı kendisi üretince sağlıklı oluyorsa millî bünyenin de dışarıdan ithal edilen değil, kendinden olan fikirlerle beslenmesi gerektiğini vurgulardı. Bununla ilgili şunları söylemiştir. “Millî bünye, ferdî bünyeden daha önemli, daha sağlam, daha üstün ve daha câmîdir. Bunun için her fertte millî bir sadakat lazımdır.” “Millî bünyemiz, ferdî bir bünye gibidir. Eğer bünye kendi kanını kendi içerisinde üretirse, ne âlâ. Aksi takdirde dışarıdan alacağı kan, bünyesine ya uyar ya uymaz. Uysa da ne zamana kadar dışarıdan alacağı kanla yaşayabilir?”⁵¹⁵

⁵⁰⁹ Bu ziyarette bulunan Risâle-i Nûr talebeleri, “Zübeyir, Bayram, Sungur, Said, Bekir Berk, Mustafa Türkmenoğlu” gibi ağabeyler denilen Bediüzzaman’ın önde gelen talebeleridir. Ömer Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, VI, “Kayalar Ağabey’in İsteği ve Mehmet Feyzi Efendi” başlığı.

⁵¹⁰ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 25; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 319.

⁵¹¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 230.

⁵¹² Kalaycı, *Karanlıktan Nur’a*, s. 55.

⁵¹³ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 224.

⁵¹⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 160.

⁵¹⁵ Hamdi Özden, Cengiz Çuhadar, “Kastamonulu Âlim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet- Vatan ve Millet Kavramları”, *II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, s. 135.

Feyzi Efendi “İslamiyet ruhumuz, milliyetimiz de cesedimizdir. Ceset sağlıklı olursa ruh da sağlıklı olur. Ruh ile ceset, et ile tırnak gibidir. Biri diğerinden ayrılmaz.” diyerek din ile milletin et ile tırnak, sırt ile karın gibi birbiriyle kaynaştığını, ayırma imkânı olmadığını belirtmektedir.⁵¹⁶

Yaşadığı dönemde dine ve dindarlara olan düşmanlıktan fazlasıyla olumsuz etkilenmiş olan Feyzi Efendi, hayatı boyunca hiçbir partiye kayıt olmamış, destek vermemiş, kimseye o yönde bir telkinde bulunmamış bir insandır. Bu yönde “Nereye oy verelim?” diye soranlara “Kardeşim ben dışardaki durumu bilmiyorum, siz eşiniz dostunuzla istişare edersiniz.”⁵¹⁷ diye cevap vermiştir.

Buna rağmen bazı çevrelerce Feyzi Efendi’nin tenkide uğramasının sebeplerini Özdağ şöyle anlatmıştır:

“Feyzi Efendi’nin diğer âlimlerden farklı olarak “milliyetçilik” yönü vardı. Türk milletine yüzyıllar boyu İslam dinine ettiği hizmetler sebebiyle hayrandı. “Medyundur insanoğlu Türk milletine” derdi. Bu millete insanlığın bir vefa borcu olduğunu savunurdu. Türk milletinin tarihte; din, tam olarak Emevî ve Abbasilerin kadrine uğradığı bir anda tarih sahnesine çıkıp imdada yetiştiğini anlatırdı. “Milliyetimiz gelişirse İslamiyet’imiz gelişir.”⁵¹⁸ diyen Feyzi Efendi, “Muhafazakârlığın onda dokuzunun Türk milletine verildiğini, bunun Allah’ın bu millete bir lutf-u ilahîsi olduğunu” söylerdi. Bu nedenle Feyzi Efendi İslamiyet’in değerlerinin birçoğunu milliyetçilik binitine bindirerek yürütürdü. Yani onu bir vesait olarak kullanırdı. Bir âlim hangi toplumun içinden çıkmışsa o topluma bir vefa borcu vardır. O millet onu yetiştirmiştir.⁵¹⁹

Feyzi Efendi “Hamiyet-i diniye, hamiyet-i milliye, sadakat-ı vataniye. Bu üçü birbirini takviye etmelidir. O zaman halledilmeyecek bir mesele yoktur.” sözünü sıkça tekrarları. Feyzi Efendi, dinî ve millî hislerin birbirinden ayrılmayacak kadar mecz olduğu kanaatindeydi. Bunu şu sözlerle ifade ederdi: “Fatih Camii’ne girelim bakalım, hangi tuğla din namına, hangi tuğla millet namına konmuştur, fark edilemez. Fatih Camii cihattan elde edilen ganimetle yapılmıştır. Din ile milliyet, et ile kemik gibi

⁵¹⁶ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 347.

⁵¹⁷ Kayseri ve Yozgat müftüleri ve Yozgat’ın ilçelerinden birinin savcısından oluşan bir grup Feyzi Efendi’yi ziyarete gelir. Çıkarken seçimlerin yaklaştığından bahsederek, “Allah indinde mesuliyetten kurtulmak için hangi partiye oy verelim?” diye sorarlar. Feyzi Efendi de “Dışarı çıkmadığından partilerin durumunu pekiyi bilemediğini, fakat Allah’ın insanlara akıl ve iz’an verdiğini, bununla doğruyu bulabileceklerini” söyler. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 81.

⁵¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 271.

⁵¹⁹ Musa Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

birbiriyle kaynaşmıştır.”⁵²⁰ Ziyaretçilerinden Vedat Kader’in hatıralarında şöyle geçmektedir: “1976 yılında yaptığımız ziyaretlerden birinde bir kişi şöyle bir soru yöneltti: ‘Efendim, ahir zamanda isminin başında elif veya ayn bulunan bir kavmin İslamiyete dehalet edeceği ve İslamiyeti yücelteceğinden bahsediliyor. Acaba bu kavim Almanya mıdır, Avrupa mıdır, Amerika mıdır?’ Bu soruya Feyzi Efendi’nin cevabı şu olur: “ Bu kavim Âl-i Osmandır, bu kavim Türk milletidir. İnşallah bu Aziz Türk milleti tekrar İslam’ın bayraktarlığını, sancaktarlığını ele alacak ve İslam’ın cihanşümül mesajını yaymakta öncülük, rehberlik edecektir.” Yine Vedat Kader Bey’in ifadesine göre 1977 yılında milliyetçilik aleyhine ve Türk milletinin zararına bazı faaliyetler üzerine bir sohbetinde “Bu memleketi beğenmeyenler, abalarını omuzlarına alsınlar ve bu memleketi terk etsinler.” demiştir. ⁵²¹ Feyzi Efendi benzer ifadeleri “Türkiye darü’l-harptir.” diyerek fitne ve kargaşa çıkarmak isteyenlere karşı da kullanmış ve tarizli bir şekilde “Öyle ise burada ne duruyorlar, darü’l harpte devamlı durulmaz. İstedikleri yere, beğendikleri ülkeye çekip gitsinler.” demiş ve %99’u Müslüman olan bir memleketin dar-ı harp olamayacağını ifade etmiştir.⁵²²

Feyzi Efendi’nin vatan ve millet kavramlarını dinden ayrı düşünmeyişi, dinin ancak vatanında özgür olarak yaşanabileceği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu esasları birbirinden ayırarak milleti parçalamaya çalışanların kasıtlı olduğu inancındadır. Milletini sevmeyi ailesini sevmek gibi değerlendiren Feyzi Efendi, “Adam dediğin milletini sever.”⁵²³ hadisinin rehberliğinde hareket etmiş bir âlim ve vatanperverdir. Vatana ihanetin nesilden nesile intikal eden affedilmez bir suç olduğunu daima tekrar etmiştir. Onun bir âlim ve velî olarak başkalarından kendisini farklı kılan bu özelliği yaşadığı devirde bir tecdid vazifesi görmüş; birleştirici, uzlaştırıcı, toplumun yaralarını sarıcı, vatan ve milletin birlik ve beraberliğini sağlayıcı bir etken olmuş, toplumun nazarına yeni ve taze bir bakış sunmuştur. Feyzi Efendi’nin bu yönde yaptığı hizmeti, oğlu Münip Şallıoğlu şu cümleleriyle bize aktarmış, velayet ve veliler ile ilgili geniş çaplı bir açıklamadan sonra aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır:

“... Son yüzyılda iki büyük tasarruf vardır.

Birincisi: Felsefenin dini inkâr eden cereyanına karşı iman sahasında dini ihya eden tecdit hareketi.

İkincisi: Geniş dairede siyaset sahasında ittifakı ihya eden tecdit hareketi.

⁵²⁰ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 159-160.

⁵²¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 315-316.

⁵²² Özdağ, *Feyzler*, I, 280-281.

⁵²³ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, IV, 258.

Birincisi ve en önemlisi dünya ve ülkemizdeki “*İnkâr-ı Ulûhiyet ve inkâr-ı risalet siyasetine karşı Üstad’a ait olan tecdit hareketidir*” ki başta uhrevî makâmat dahil her şeyi terk olan prensipleri eserlerde belirlenmiş olup kontrol dışında olduğu için zulme uğramıştır.

İkincisi ise masonların elinde teorik olarak milliyet-din çatışması diyebileceğimiz, Osmanlı’nın da yıkılışının içerdeki en önemli sebeplerinden olan bir çatışmadır. Bu sahada kimlere rol verildiği de açıktır ki Mois Kohen, Cemalettin Efgani vs. vs. başta gelir.

İşte bu harekete karşı babam Mehmed Feyzi Efendi “*İslamiyet Ruh, Türklük cesettir*” sözlerinde manasını bulan Milliyet’le Din’i birleştiren ve bir cümlede bayraklaştıran, yüz yıllık mason planını alt üst eden, gelecekteki Türk-İslam dünyasındaki ihtilaf yarasını tedavi edecek olan, fikr-i siyaset sahasında ittifakı sağlayacak olan tecdit hareketidir. “*Sadâkat-ı vataniye, mefâhir-i milliye, hamiyet-i diniye bu üçü bir arada olduğu zaman onulmayacak hiç bir yara kalmaz.*” “*Vatan olmazsa millet olmaz, millet olmazsa kim dini yaşayacak? Masonlar bunları ayrı ayrı göstermeye çalışıyorlar.*” Yine “*Ehl-i Sünnet büyüklerimiz sultan zalim bile olsa beddua edilmez. Sonuçta rakiplerine zulmetse bile çocuğun, ihtiyarın, kadının hukukunu korur. Şimdi siz Beyrut’ta hangi namustan bahsedeceksiniz?*” diyerek devletsiz, dinsiz, vatansız ve milletsiz olunamayacağını ifade ile bunları bir araya getirmiştir. 1960 ihtilâli haftası kendine ziyarete gelen Risâle-i Nûr talebelerinin ağabeylerine:

“1- Eserleri kendi inhisarınıza almayın, eserlerin kutsiyeti kendi kendini korur,

2- Herkes kendi beldesine çekilsin,

3- Bir Milliyetçilik cereyanının gelişiğini hissediyorum, karşı çıkmayın” samimi kanaatine, “Bu mesele dört duvar arasında oturanların bileceği iş değil, o *Risâle-i Nûr* okumuyor, ayetten-hadisten kendi sohbet ediyor, yanına gitmeyin” diyenlere karşı Milliyetçiliğin lehine geçen Samsun-Kastamonu-Tosya hattındaki Nur talebeleri hep milliyetçi olmuşlardır.

Kendi aleyhinde o kem sözleri söyleyenlere kalben incinmişti ve “Bu beldeyi (Kastamonu ve çevresini, Türkiye’yi) beğenmeyenler, bu beldeyi terk ederler.” temennisinde bulunmuştu da o sözleri söyleyenlerin, zamanın şahitliğiyle yurt dışlarında perişan oldukları görülmüştür.

İşte bu nedenle şunu diyebiliriz ki; Napolyon’un Mısır’a çıkınca yaptığı konuşmada “İslâm’ı Türk’ün işgalinden kurtaracağım” sözüyle, hem Türk hem de İslam dünyasını parçalama ve sömürme planına karşılık, dünün olduğu gibi bugün ve

yarının da en büyük problemi olan bu ihtilafı ortadan kaldıracak olan, günümüzde de İslam'ın ezeli düşmanlarının ruh'u öldürmek için cesed'i parçalamak olan "İslam'da milliyetçilik yok" sloganı yerine ruh'la cesed'i mezceden, "İslamiyet ruh, Türklük cesed'dir" sözü fikir platformunda günümüz Türkiye'sinde milliyetle dini birleştirdiği gibi, evliyanın –başta "Mekke-i Mükerreme'de de olsam Türkiye'ye gelirdim" diyen Üstad hazretlerinin- müjdelediği 250 milyonluk Türk-İslam dünyasının da ortak paydası olacaktır.

O zaman "*İslam'ın bir kısım şearine karşı muvakkaten Türkçülüğe dayanan süfyanizmin en önemli dayanağı yani Türkçülük silahı*" onun elinden alınmış ve İslam'ın zırhı yapılmış olur ki tarih zaman zaman buna şahitlik etmiştir. Said Nursi hazretleri ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "... Allah, kendilerini sevdiği ve onların da kendisini sevdiği, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı izzetli bir toplum getirecektir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir."⁵²⁴ ayetinin mâsadakı Türk milletidir, yorumu da buna güzel bir misaldir. Said Nursî hazretlerinin diğer yorumlarından da anlıyoruz ki Türkçülüğü Süfyan'ın elinden alacak bir tasarruf sahibi zat olacak... Tıpkı yine Üstad'ın Yâsîn'in sırrını yazacak olan bir zatı müjdelediği gibi... İşte babam Mehmet Feyzi Efendi hazretleri Türklükle İslam'ı barıştıran bu yüce tasarrufun sahibi bir zattır.

Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye'ye ordunun kontenjan adayı olarak atanan, Rusya'dan gönderdiği mektupta: "*Çarlık çatırıyor, direnin*" mesajını veren, Alman denizaltısı ile Afrika'ya giden, Mısır İngiliz işgaline girince Camiü'l-Ezher yerine Anadolu'yu ilim merkezi yapmak için devletin "Medresetü'z-Zehrâ" planının tahakkukunu üstlenip devlet erkânı ile temelini bile atan Üstad hazretleri yine de hedef oldu ve sürgün yılları başladı. Ancak Üstad'ın ifadesi ile "durumu muhafaza dönemine girmesi ile süfyanizmin elindeki Türkçülük silahını alıp, onu İslam'a zırh yapan "*İslamiyet ruh, Türklük cesedir*" tasarrufu sonucu Milliyetle İslamiyet barıştığı gibi Devlet de *Risâle-i Nur*'la barıştı.

Üstad hazretleri, Avrupa'nın zalim devletlerinin Anadolu'yu nihai hedef olan Endülüs İspanya yapma planının en büyük maşası olan Kürtçülüğe karşı "değerli sahipsiz bir kavim" diye tanımladığı Osmanlı Devleti adına ve Teşkilat-ı Mahsusa hesabına Kürt Teali cemiyetine girmişken (şimdi bunu kendi etnik ırkçılığına gerekçe gösteren, *Risâle-i Nûr* talebesi görünümüne girenlerin yanında ki bunlar herkesçe

⁵²⁴ Maide 5/54.

bilinmektedir) Süfyanizm bu amacı saptırmış, kahramanlık ve fedakârlığı ihanet saymış, *Risâle-i Nur* gibi bir milletin kurtuluş reçetesini zararlı görmüş... İşte Mehmet Feyzi Efendi hazretlerinin “milliyetçiliği himaye ve dua” “Milliyetçilik cereyanına karşı çıkmayın” emrine ittiba eden Kastamonu merkez ve havalisi bu manada da *Risâle-i Nurla* devleti barıştırmış, “Nur talebeleri Kürtçü olamaz” fikri devlet içinde hüsn-i kabul görmüştür. Bu fikri kendi kısır hesapları namına beğenmeyenler ise ülkeyi terkle manen cezalandırılmışlardır.

Ancak 1960’lı yıllarda bir dergiye yazdığı cevapta yaşadığı asude hayatını özetleyen ve kendi kaleminden çıkmış olan ancak bazılarının kısır düşünceleriyle ortaya atılmış cılız, hasta, sakat kıl-ü kâllerine cevap teşkil edecek muazzam ifadeleri burada nazar-ı munsıflara sunmak bir vazifedir: “*Hem benim hiçbir parti iltizamkârlığım, taassubum olmadığıma çerçevesinde yaşadığım şu vatandaşlarım şahittirler. Şimdiye kadar da hiçbir partiye kayıt olmadım. Hem diyebilirim ki vatandaşlar arasında benim kadar mezhep ve parti taassubundan azade, sade-meşrep pek az bulunabilir. Sizden rica ediyorum ki benim şu asude hayatımın ahengini bozacak isnatlar yapmayınız. Sonra maddi ve manevi mesuliyet tereddüp eder.*”

Hikmetin cilvesidir ki Üstad ile ulemanın arası açıktır. Bu araştırılması gereken ayrı bir tezdır. Ancak Mehmet Feyzi Efendi hazretleri, yıllar süren sohbetleri ile derin ve çok incelikler, sırlar dolu ayet ve hadis izahları ile ulema ile *Risâle-i Nûr*’u barıştırmıştır. Ayrıca ulemadan *Risâle-i Nûr*’a gelen itirazları da gidermiştir.

Yıllar süren sohbetleri ile *Risâle-i Nûr*’u Ehl-i Sünnet zincirine öylesine rabt etmiş ki bu noktadan gelen tüm tenkitleri gidermiştir. Ve *Risâle-i Nûr*’un Kur’an’ın bir tefsiri olduğunu öylesine zihinlere aksettirmiştir ki şarkta bir başka nurcu, garbta başka bir nurcu tipi oluşmasını böylelikle engellemiştir. Sorumlu mekanizmanın da böylece bunları marjinal gruplar olarak görmesine mani olmuş, Kur’an’la Hadis’le ilgisi yok fehmine kapılmalarını engellemiş dolayısıyla tasfiye edilmelerine set çekmiştir.

Asrın İmam-ı Gazali’si olup sohbetlerinde *ne akıl namına kerameti, ne de keramet namına akli inkâr etmeyen* bir uslup ve mantıkla akılla kerameti mezceden Ehl-i Sünnet’in yoluna insanları irşad etmiştir. Bununla beraber Üstad’ın beşeri yön ve kevnî kerametlerini anlatmaz, Üstad’ın büyük bir âlim olduğunu ve ilmini anlatırdı. Keramet subjektif ve şahsa aittir diye “*bu hikâyelerle saf-dil insanları avutsanız da ehl-i hakikatı inandıramazsınız*” sözü ona aittir. Yine “*ben tarihçeci değilim*” diyerek bu konudaki hassasiyetini nazarlara sunmuştur.

Kur'an'ın ve Sünnet'in dolayısıyla ilmin önemini zahirde Kur'an talimiyle isteyenlere verirken “*Farzdan evvel farz ilim, farz içinde farz ihlastır*” sözünü de en tesirli şekliyle tefsir etmiştir.

İnsanları Kur'an'ın *Furkan* isminden mülhem olarak *fark* makamında irşad etmiştir. Bu ise helalin-haramın, emrin-nehyin, nikâhın-sifahın, meleğin şeytanın ayrıldığı makamdır. Çünkü bu makam irşadda önemlidir ve insanların ayağını kaydıran ince meselelerin çözüm anahtarıdır. Fark makamını kavrayamayan ama hakikatten dem vurana şeytan: “Neden beni sevmiyorsun? Melek Cenab-ı Hakk'ın Latîf isminin mazharı ise ben de Mudill isminin mazharıyım. Sen demiyor musun: Bütün güzel isimler onundur.” dese onun ayağını kaydırır, misaliyle de buna dikkat çeker. Yine isim vermeden “Cennet cennet dedikleri üç-beş huri... bana seni gerek seni” diyen arif-i billah bile olsa o bilmeli ki *ru'yetullah* cennette olacak, bu nedenle cennet mutlaka istenmelidir. Mükerrer ayetlerde “*Cennet muttakiler için hazırlanmıştır.*”⁵²⁵ “...Allah cennete davet ediyor.”⁵²⁶ şeklinde ilahî ikazlar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sözleri söyleyenler sekr halindedir, tövbe ederler sorumlu olmazlar ancak onlara tabi olanlar fark makamını kavrayamamışlarsa sorumludurlar. Yine bu makamla ilgili olarak Mehmet Feyzi Efendi, peygamberlerden bahsederken “İnsan edepli olmalı. Çünkü onlardan Cenab-ı Hak Kur'an'ında “muhlasîn” diye bahseder. “Muhlas”, ism-i mef'uldür. Allah'ın ihlaslı olmasını murad ettiği kimsedir. “Muhlis” ise ism-i faildir. Kendisi ihlaslı olmaya çalışandır. Bu nedenle Hz. Âdem'in zellesine (ki hikmete mebni bir hal) hata denmez. Bazı büyüklerimiz “*yasaklanan şu ağaç*” denmişse Hz. Adem ondan yememiştir. Çünkü o bir muhlas peygamberdir. Ancak benzeri başka bir ağaçtan yemiştir. Yine bazı büyüklerimiz edeplerinden “*Ben Âdem A.S yerinde olsam o ağacı köküyle yerdim*” diyerek enbiyadan nasıl bahsetmek gerektiğini bize gösteriyorlar. Hz. Yusuf ile ilgili de “ان النفس لامارة بالسوء” cümlesiyle insanların nefisini murad ettiğini, “الا ما رحم ربي” cümlesinde ise *muhlasîn* olan peygamberlerin nefislerini ayırdığını beyan buyurarak günümüz tefsircilerine edebin, irşadın inceliklerini, ama öyle incelik ki insanı farkında olmadan peygamberleri eleştiren bir halden, dolayısıyla yakasını ahirette peygamberlerin/evliyanın eline veren zavallılıktan *-fark* makamıyla irşad ederek kurtarmıştır.

⁵²⁵ Suarâ 26/90.

⁵²⁶ Yunus 10/25.

Sohbetlerinde muhatabın diline değil, Allah'ın ikramıyla kişinin kalbine nazar ettirilip, onların kalbinde bulunan ve ebedi hayatını mahvedecek manevi hastalıkları - hazık bir doktor gibi- tedavi etmiştir.

Akıllardaki gizli sorulara sorulmadan cevap vermesi, kevnî değil ilmi kerametini daha üstün olduğuna işaretle, ilim asrı olan çağımızda asıl önemli hususun bu olduğunun mesajlarını vermiştir.⁵²⁷

Vatan Sevgisi: Din, Vatan ve millet unsurlarını birbirinden ayırmayan Feyzi Efendi'nin, "Mefahir-i diniyyeyi, mefahir-i milliyeyi ve vatani muhafaza için talim-teallüm etmek, askerlik yapmak da lazım."⁵²⁸ sözünde bu anlayışı görülmektedir. Bu ifadesinde mümin bir kimsede vatan sevgisinin iman gereği olduğuna, vatani korumak için hem eğitim hem de askerlik yönünün şart olduğuna dikkat çekmiştir. Feyzi Efendi'nin vatan düşüncesini en güzel şekilde, bizzat kaleme aldığı şu yazısında görmekteyiz: "... Cennet gibi vatanımı ben de herkes gibi severim. Vatanıma ve milletime olan en küçük bir hürmetsizliği kabul etmem. Çünkü insan-ı kâmil nefesine ve şahsına karşı yapılan her tahkir ve fenalığı unutulabilir, affedebilir; lâkin vatana ihanet edenlere karşı beslenen nefret ve husumet, batından batına (kuşaktan kuşağa) müteselsilen intikal ederek asla unutulmaz. Zira bu mukaddes vatanımızın her kabza-ı türabı, kahraman ecdadımızın bakıyye-i enkaz-ı hayatiyesinin bir mahfazasıdır. Hem ecdadımız gibi biz dahi onun meşime-i neziheden sudur ve tulû ettiğimiz misillü ba'del-vefat dahi yine onun sîne-i kutsiyyesine rücû edeceğiz. Halikımız bizi, vatanın beşik denilen bir kapısından şu âlem-i fâniye idhâl edip, mezar nâmı verilen diğer kapısından ihrâc edecektir. Evet, her halde hayât-ı fâniyyesini bu iki bâb-ı mukadder arasında geçireceği ve yarın haşir gününde kendi vatandaşları ile muhasebe edileceğine inanan insanım. Yoksa geri fikirli değil, ileri fikirli bir ilim adamıyım. İşte bu hakikate binaen ittihâd-ı dinî ve millîmize zıt olan her şeyden (meselâ particilik taassubundan) ziyadesiyle içtinap eden, şu necip ve asil ve Kur'ân'ın methine mazhar olan, tarih boyunca asırlardan beri necabetini muhafaza etmiş olan Türk Milleti'nin bir ferdiyim. Türklüğe aykırı ve anane-i millîmize zıt bir hareketim asla kayıt edilmemiş tertemiz bir vatan evlâdıyım ..."⁵²⁹

Feyzi Efendi'nin bazı kişilik özelliklerini ele aldığımız bu bölümde onun hayatında ilke edinip temel kriter olarak belirlediği mevzuları da başlıklar halinde

⁵²⁷ Münip Şalhoğlu, 08.09.2015 tarihli e-posta cevabı.

⁵²⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 269.

⁵²⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 275-276; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 133-136. Feyzi Efendi bu yazıyı, kendisi hakkında yayınladığı iftiralara cevaben *Kim* adındaki bir dergiye tekzip olarak göndermiştir.

vermeye çalıştık. Feyzi Efendi'nin fikrî yapısında milliyetçi düşüncenin oldukça önem taşıdığını gözlemleyerek bu yönünü de ele almaya gayret ettik. Bir din âlimi ve veliyyullah olan bu zatın; dinî ve millî değerlere karşı olan bütüncül yaklaşımı, bu bağlamda birbiriyle bağlantılı olması gereken noktaları, toplumun yararı için önemle vurgulaması, Feyzi Efendi'yi farklı kılan bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Feyzi Efendi, mizaç ve karakter olarak örnekligi yanında yaşadığı topluma fikrî yapısıyla da rehberlik etmiş bir şahsiyettir.

BÖLÜM III

M. FEYZİ EFENDİ’NİN TASAVVUFİ MAKAMLARA, KAVRAMLARA VE ŞAHSİYETLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

3.1. Tasavvufi Makamlara Dair Görüşleri

Feyzi Efendi ömrü boyunca yaptığı sohbetlerde ayet ve hadislerin yanında birçok tasavvufî makam, kavram ve şahsiyete değinerek örnekler vermiştir. Zaman zaman -eğer muhatabın durumu da anlayabilecek düzeyde ise- tasavvufî meselelerden de bahsetmiştir. Feyzi Efendi’nin bazı tasavvufî kavramlara dair tespit edebildiğimiz görüşleri şu şekildedir:

3.1.1. Tövbe

“Arapçada ‘dönme ve pişmanlık’ anlamına gelen ‘tövbenin’ karşılığıdır. Terim olarak ise ‘günahtan pişmanlık duyarak vazgeçmek’ demektir.”¹ Kalbiyle pişmanlık duyup diliyle istiğfardan sonra o günahı terk ederek, tövbe edilen günaha bir daha dönmemeye “nasuh tövbesi” denilmiştir. Cürcânî’nin (816/1413) *et-Ta’rifât*’ında İbn Abbas’tan (68 h.) naklederek yaptığı tövbe tanımı bu şekildedir. Yine aynı eserde “nasuh tövbesi” üç ana unsur üzerinden değerlendirilerek ele alınmıştır: “İtiraf” yani kusurun farkına varıp özür beyanında bulunmak. İkinci unsur “nedamet” yani işlenen günahtan kalben ve ruhen ıstırap duymaktır. Üçüncüsü, o fiilden kopup “ayrılmak” (اقلاع) ve bir daha o işe yaklaşmamaya gayret etmektir. Eğer bu nahoş fiilden zarar gören varsa zararı tazmin edip hak sahipleriyle helalleşmek de bu kavramın içerdiği anlamlardan olarak zikredilmiştir.²

Kur’an-ı Kerim’de müminlere tövbe emredilmiş ve kurtuluşun şartı olarak ifade edilmiş, *Yüce Allah’ın tövbe edip temizlenenleri sevdiği*³ beyan edilmiştir. “*Ey Müminler! Hep birlikte topluca Allah’a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.*”⁴ Hadislerde Peygamberimiz *tövbenin gönülde oluşan bir pişmanlık olduğunu*,⁵ Allah’ın kulunun tövbe etmesinden hoşnut olduğunu bildirmiştir.⁶

¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 657.

² Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 2003, s. 134.

³ Bakara 2/222.

⁴ Nûr 24/31.

⁵ İbn Mâce, Zühhd 30.

⁶ Süyutî, *el-Câmiu’s-Sagîr*, nu. 8050.

Kuşeyri'nin *er-Risâle* adlı eserinde ve diğer tasavvuf kaynaklarında geçtiği üzere tasavvufi olgunluk yani seyr ü sülûk yolunda kat edilecek makamların ilki tövbedir.⁷ Ayetlerde müminlere tövbe etmeleri emredilmiş ve bu emir birçok yerde tekrarlanmıştır.⁸ Peygamber Efendimiz'in "*Pişmanlık tövbedir.*"⁹ hadisi de tövbenin en büyük rüknünün "nedamet" olduğunu ifade eder. Sûfilerden bazıları, örneğin Ebû Ali Dekkâk, tövbeyi üç kısma ayırır. Tövbe, inabe ve evbe şeklindeki bu ayırımda tövbe; ceza görme korkusuyla yapılan dönüşü, inabe sevap ümidiyle yapılan tövbeyi, evbe ise sırf Allah'ın emrine riayet için yapılan bir dönüş eylemini ifade etmektedir. Zünnûn Mısrî de "Avamın tövbesi günahlardan, havassın tövbesi gaflettendir." diyerek her makamın kendine göre tövbesi olduğundan bahsetmiştir. "Tövbe müminlerin, inabe evliyanın, evbe enbiyanın sıfatıdır." denilmiştir. Yine mutasavvıflar tövbenin en üstününün "Amellerini görmekten tövbe, tövbelerinden de tövbe ya da Allah dışında her şeyden, mâsivadan tövbe" olduğuna dair görüşler bildirmişlerdir.¹⁰

Feyzi Efendi "velayetın ilk basamağının tövbe olduğunu" belirttiikten sonra inabe ve evbe terimlerini de izah etmiştir. Bu konuda yaptığı izahlar klasik tasavvuf kaynaklarımızla birebir örtüşmektedir. Feyzi Efendi'nin tövbeyle ilgili söylediği cümleleri burada aynen naklettikten sonra değerlendirme yapmamız daha kolay olacaktır. Bu ifadeler şu şekildedir:

"En güzel tövbe, Şeyh-i Ekber Misk-i Ezfer (İbn Arabî) Hazretlerinin (638/1240) yaptığı gibi "Allah'ım seni hoşnut etmeyen her şeyden tövbe ettim ve sana yöneldim."¹¹ demektir.¹²

"Kalbe kötü bir şey hutûr ederse: "اللهم طهر قلبي واغفر ذنبي وحصن جوارحي عن" "الحرام"¹³ deyip o kötülüğün kökünü daha bi'l-kuvve halinde iken kazıyıp atmalıdır. İşte bu, en güzel tövbedir."¹⁴

"Her gün lâ-ekall yüz defa tövbe etmeli. Günahların hepsine birden tövbe edilir. Şuna tövbe ettim, şu günaha tövbe etmedim, demek zırvadır. Böyle bir şey yoktur."¹⁵

⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91.

⁸ Nur 24/31.

⁹ İbn Mâce, Zühhd 30.

¹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 92-96.

¹¹ "الهي تبت ورجعت اليك من كل شيء لا يرضيك"

¹² Özdağ, *Feyizler*, IV, 26.

¹³ (Allâhümme tahhir kalbî vağfir zenbî ve hassın cevârihî 'ani'l-harâm) "Allahım! Kalbimi temizle, günahımı bağışla ve azalarımı haramdan muhafaza buyur."

¹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 177.

¹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 177.

“Tövbenin esası kalbin pişmanlığıdır. Kul günah işleyince Hakk’ın rahmetinden uzak olur. Tövbe edince de Hakk’ın sevgilisi olur.”¹⁶

“Günahın cinsine göre tövbe etmek gerek. Alenî günahın tövbesi alenî olur; gizli günahın tövbesi de gizli olur. Tövbe günahların tamamından olur. Şuna şuna tövbe ettim de şunlara tövbe etmedim olmaz. *"İlâhî! Seni razı etmeyen her şeyden tövbe ettim."* demelidir.”¹⁷

“Tövbenin hakikati kalbin nedametidir. Tövbe ettikten sonra; önce işlediği günahı tahayyül ettiği zaman yine lezzet alıyorsa, utanıp nedamet duymuyorsa, o tövbe makbul olmamıştır. İşlenen günah unutturuluncaya kadar tövbeye devam etmelidir.”¹⁸

“Tövbe iki çeşittir:

a. Avamın tövbesi: Günah işler sonra tövbe eder.

b. Havâssın tövbesi: Günah hatıra gelesiye derhal tövbe eder; en güzeli budur. Sehl b. Abdillâh et- Tüsterî Hazretleri: "Kerâmetlerin en büyüğü, kötü bir ahlâkını, iyi bir ahlâka tebdîl etmendir." diyor. Muhyiddîn-i Arabî Hazretleri de: *"Yâ Allah! Senin razı olmadığın her şeyden sana tövbe ettim."* diyor.”¹⁹

Yukarıdaki beyanları topluca değerlendirecek olursak Feyzi Efendi tövbeyi hem şer’î hem de tasavvufî açıdan bir bütün olarak ele almış ve ideal bir tövbenin nasıl olması gerektiğini özetlemiştir. Sonuç olarak, Feyzi Efendi’nin bu cümlelerinden anladığımız; “tövbe” öyle bir ibadet ve dönüşür ki, kul onun sayesinde Cenab-ı Hakk’ı razı etmeyen her türlü işten uzaklaşarak Allah’ın sevgisini ve yakınlığını kazanabilir. Tövbe etmenin usul ve metodunu da yine Allah Teâla kullarına peygamberleri vasıtasıyla öğretmiştir. Usulünce yapılan tövbe makbuldür.

Feyzi Efendi tövbe ile ilgili olarak şu izahlarda da bulunmuştur. “Allah’ın gazabına bela ve musibetine ancak tövbe ile dua ile sadaka ile ibadat u taat ile karşı durulabilir.” “İnsan günah işleyince “bu benim suçum” deyip “ya settar” diyerek af dileyecek. Abdest alıp tövbe edecek. Gizli günaha gizli; açık günaha açık tövbe edecek. Allah’ın sevgisini celbetmek için tövbe lazımdır. Sabah akşam tövbe edelim. Tövbeye mülazemet eden habibullahtır.”²⁰

Bu cümlelerde Feyzi Efendi tövbenin Allah Teâlâ’nın gazabının önüne durup onun muhabbetini celbedici özelliğine vurgu yapmakta, aynı zamanda tövbenin de

¹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 178.

¹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 178.

¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 180.

¹⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 180.

²⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı* s. 128-130.

işlenen günahın cinsinden olması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü alenen yapılmak suretiyle toplumda yanlış anlaşılmaya ve sû-i zanna sebep olacak bir günah işlenmişse, bunun tövbesini gizlice değil; yine herkesin duyacağı şekilde ve hatta hak sahiplerini tazmin eder vaziyette olmasının doğru olacağını beyan etmektedir.

Feyzi Efendi tövbe ile alakalı olarak, “Gaflet cenabetliğinden temizlenmedikçe huzura girilmez. Hefevâtından²¹ tövbe etmemiş bir kimse de hakaik-ı esrara muttali olamaz.” “Meslek-i pak-i Ehl-i Sünnet’e göre Cenab-ı Hakk’ın tövbeyi kabul etmesi lütfen ve keremendir.” “Kusursuz kul olmaz. Bir kusur işlersek tövbe ve nedamet edeceğiz. Sevap işlersek şükredeceğiz.” “Helal-haram tanınmaya tanınmaya, nikâh-sifâh (zina) bilinmeye bilinmeye, tövbe ve istiğfar edilmeye edilmeye hep nesnaslar²² çoğalıyor.”²³ şeklinde izahlarda bulunmuştur.

Bu ifadelerden de Feyzi Efendi’nin hakikat sınırlarına erişmek için tam bir temizlik ve tövbeyi şart koştuğunu anlıyoruz. Günahların tövbeyi gerektirdiği gibi sevapların da ilahî inayetle yapıldığı için şükürü gerektirdiğini belirten Feyzi Efendi, Rabbimizin bizi affetmeye mecbur olduğu için değil; kereminden bağışladığını ifade ederek Ehl-i Sünnet’in “Allah’ın hiçbir şeye mecbur olmadığı ve mecbur edilemeyeceği” konusundaki görüşüne atıf yapmıştır. İnsanların helal haram sınırını gözetmemesi, zina ve benzeri ağır suçların rahatlıkla işlenmesi gibi ahir zaman ahvali yüzünden bir de tövbe ve istiğfar edilmemesi sebebiyle beşeriyetin, insanlık makamından aşağı düştüğünü, değerlerini kaybettikçe insanlığını da kaybederek, şeklen insan olmakla beraber insani vasıflarını yitirmiş varlıklara (nesnas) dönüştüğünü ifade etmiştir.

3.1.2.Mücahede

Arapça’da “vuruşmak, dövüşmek, harp etmek” anlamına gelen bu kelimeye tasavvufta “Nefsin Hakk’ın rızasını kazanmak yolunda kullanılması, nefse şehvet sütü emzirmeyi terk etmek” anlamı yüklenmiştir.²⁴ Yine “mücahede” kelimesi hakkında “kötülüğü emreden nefs-i emmare ile savaşmak, her hal ü kârda hevaya muhalif davranmak, nefsi zora koşmak” şeklinde tarifler yapılmıştır.²⁵

²¹ “Düşme, sürçme, yanılğı” anlamına gelen çoğul bir kelimedir.

²² Sözlükte “Yarı insan şeklinde korkunç hayalî varlık.” Bkz. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 841. diye tanımlanan bu kelime Feyzi Efendi’nin tabirinde “görünüşte insana benzeyip insanlık vasıflarını kaybedenler” anlamında kullanılmıştır.

²³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 179, 180, 196.

²⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 448-449.

²⁵ Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, s. 285-286.

Sufilerin genelinde “az yemek, az uyumak, az konuşmak” mücahede kapsamında sayılan düsturlardır. Mücahede sadece Allah rızası için yapılır. Nefsin arzu ve isteklerinin hilafına hareket edilerek onunla yapılan uzun ve çetin bir savaşı ifade eder.²⁶

Ayet ve hadislerde mücahede şu şekildedir. Ayette “*Bizim uğrumuzda mücahede edenleri hiç şüphesiz biz, bize götüren yollara ulaştıracağız. Muhakkak Allah iyilik sahipleriyle beraberdir.*”²⁷ şeklinde yer almaktadır. Peygamber Efendimiz de *en faziletli cihadın zalim sultan karşısında hakkı söylemek* olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Efendimizin savaştan dönünce ashabına “*Küçük cihattan büyük cihada döndük.*”²⁹ ifadesi başta olmak üzere ayet ve hadislerdeki cihat ile ilgili cümleler ve ibareler hem zahiri anlamı olan küffar ile cihat hem de batın anlamı olan nefis ve şeytanla yapılan cihat şeklinde iki yönlü anlaşılmıştır. Bu yüzden Tasavvuf’ta daha ziyade kastedilen mücahede, bâtında yürütülen nefis mücahededir.

Sûfilerden Ebû Ali Dekkâk’ın mücahede hakkındaki şu sözünü Kuşeyrî bize nakletmektedir: “Zahirini mücahede ile süsleyenin, iç âlemini Allah müşahede ile güzelleştirir.” Sufiler, mücahede olmadan kimseye kurbiyet ve keşf yolunun açılmayacağını ifade ederler. Yine Ebû Amr Nüceyd “Nefsi kıymetli olanın dini kıymetsizdir.” diyerek nefsin mücahedeyle tabi tutulmasının gereğini ifade eder.³⁰

Feyzi Efendi’nin mücahede makamına dair görüşlerini yazarken, “Kimlerle mücadele ve mücahede edilir?” noktasından hareket ederek konuyu “nefisle, şeytanla ve küffar ile mücahede” şeklinde üç ayrı perspektiften ele alıp Feyzi Efendi’nin görüşlerini serdetmeye çalışacağız. Öncelikle “nefisle mücadele” konusunda ondan bize aktarılan ifadeler şöyledir:

Feyzi Efendi nefsin hilekâr olduğunu ifade ederek ondan asla emin olunmaması gerektiğini söyler. Nefsinden emin olduğunu söyleyenlere çok kızarak, “*Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.*”³¹ ayetini delil getirmiştir. Bu ayetin devamında geçen “*Rabbimin acıyıp koruduğu hariç*” kısmında kastedilen nefislerin, enbiya ve siddıkların nefisleri olduğunu, ancak ilahi rahmete ve kutsi beşarete erdirilen bu kimselerin nefsinin

²⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 234-235, dpn. 7 (S. Uludağ, çevirenin notu.).

²⁷ Ankebut 29/69.

²⁸ Ebû Dâvûd, Melâhim 17.

²⁹ Muhammed ‘Abdulğaniyy el-Müceddidî el-Hanefî, *Şerhu Suneni İbn Mâce*, I, 282, nu. 3934.

³⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 98-99.

³¹ Yusuf 12/53.

hayrı emrettiğini belirtmiştir. Bunun dışında yine “enbiya ve sıddıkların nefisleri hariç nefsin asla iman etmeyeceğini” ifade ederek yukarıda yaptığı izahı pekiştirmektedir.³²

Feyzi Efendi nefsi terbiye etmede ölçünün Kur’an olduğunu “Kur’an-ı Azimüşşan’ın emirleri ve yasakları nefsin terbiyesi içindir. Nefsin terbiyesi onlara uymakla hâsıl olur.” sözüyle ifade etmiştir. İslam dininin esasları, insan fitratını bozmayacak şekilde vaz’ edilmiştir. Başka yol ve yöntemler kullanarak nefis terbiyesine kalkışmak insan fitratını bozucu ve tahrip edici olacağı için uygun değildir. Bu konuda uyarılarda bulunan Feyzi Efendi, bu gibi İslam dininin dışında hareket ve fikirlere şiddetle karşı çıkmış, “sünnet yolundan sapmanın ancak ve ancak hüsrân, dalalet ve sapıklıkla sonuçlanacağını” belirtmiştir. Bazı tarikatlarda yer alan “riyazet” usulünü de meşrebine almadığını ifade eden Feyzi Efendi, bu konuda Hâcegân silsilesinin büyüklerinden İmam-ı Rabbânî’den nakil yaparak delil getirmiştir. Helalden olmak şartıyla normal yeme ve uyumayı tavsiye etmiştir. Az yeme ve uyuma sonucu vücutta oluşabilecek zararın, faydadan daha çok olabileceğine hatta bu konuda beyinde oluşabilecek zararın bir sonucu olarak birtakım halüsinasyonlar görme ya da sesler işitme gibi denge bozukluklarının oluşabileceğine dikkat çekmiştir. Bu denge bozukluğunun insanın psikolojisinin olumsuz etkilenmesine veya cinnet geçirmesine bile neden olabileceği yönünde uyarılar yapan Feyzi Efendi, özellikle asrımızda riyazet yoluyla elde edilecek hayırları ve değerleri, bir diğer yol olarak sohbet, zikir ve sünnete ittibâ ederek kazanmaya çaba gösterilmesini tavsiye etmiştir. İlahi olmayan dinlerde “nefis riyazeti” diye birtakım aşırılıkların yaşandığına da dikkat çeken Feyzi Efendi, bunların zulmanî nefisten kaynaklı şeyler olup kişiyi kötülüğe götüreceği konusunda uyarıda bulunmuştur. İmam-ı Rabbânî’nin yaşadığı bölge olan Hindistan’da kişinin kendini aç bırakma, kendine eziyet etme gibi durumların yaygın olması sebebiyle olacak ki İmam-ı Rabbânî *Mektûbât*’ta sık sık bu tür hususlara yer vermiş, Feyzi Efendi de ondan aktarımda bulunmuştur.³³ Bu konuda Feyzi Efendi’nin “sünnet yolundan ayrılmamak, sünnete ittiba etmek” ifadelerini sıkça kullanmasından anlıyoruz ki, Feyzi Efendi hem yaratılıştaki sünnetullahın bozulmamasının hem de Hz. Peygamberin sünnetinin titizlikle uygulanmasının insan için en sağlam yol olduğuna işaret etmektedir.³⁴

³² Özdağ, *Feyizler*, IV, 36-37.

³³ İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, 313. Mektup, I, 879.

³⁴ Özdağ, *Feyizler*, IV, 38-39.

Feyzi Efendi mücahedenin ilk basamağı olarak ele aldığı nefisle mücahede konusunu anlatırken nefsin kötülüğü emretmesine dikkat çektikten sonra mücahede yoluyla ıslah edilmeye çalışılan nefsin hangi aşamalardan geçtiğine dair verdiği bilgiler kaynaklarda yer almaktadır.

Feyzi Efendi'nin nefsin mertebelerine dair söyledikleri ve bu konuda yaptığı tasnif klasik kaynaklarımızda yer alan sıralama ve tanımlarla hemen hemen aynıdır. Bu mertebeler şu şekildedir:

1. Nefs-i Emmare: Hak ve hakikate yönelmemiş, din ve diyanetin esaslarını inkâr eden nefistir. Yusuf Suresi 53. ayette geçen “*emmare*” tabirinden alınmıştır.

2. Nefs-i Levvame: Kıyame Suresi 2. ayette geçen “*Kendini kınayan (haddini bilen, nedamet çeken) nefse yemin ederim.*” ifadesinden alınan “*levvame*” kelimesi “tövbekâr nefis” anlamındadır. Bu nefis yaptığı çirkin işlere pişman olmakla birlikte fırsatlar oluştuğunda kötülüğe temayülü vardır. Fakat hata ettiğinden dolayı vicdanı rahatsız olur.

3. Nefs-i Mülheme: Kur'an'da Şems Suresi 8. ayette geçen “*Nefse kötülük duygusunu da, sakınıp iyi olmayı da birlikte ilham edene yemin ederim ki.*” cümlesindeki “*elheme*” kelimesine dayandırılarak bu isim verilmiştir. Bu nefis, ilhama mazhar olan nefistir. İyilik ve kötülük ya da hayır ve şer kendisine ilham yoluyla ihsan edildiği halde tam anlamıyla hayra yönelip şerden ilgisini kesmemiştir. Hak ve hakikatte sebatkârdır, genel hali salahattir.

4. Nefs-i Mutmainne: Dalaletten tam olarak vazgeçip, Hak'ta sebat eden nefistir. Maddeye olan bağıni koparmış ilahi güzelliklere tam olarak yönelmiştir. Mukaddes değerleri özüne sindirmiş, şek ve şüpheden kurtulmuştur. Fecr Suresinde bu nefse Allah'ın şöyle hitabı vardır. “*Ey huzura kavuşmuş nefis, Rabbini hoşnut etmiş ve onun tarafından hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön. Seçkin kullarımın arasına karış ve cennetime gir.*”³⁵ Feyzi Efendi bu ayete dayanarak bu mertebedeki nefsin ilahi hitaba mazhar olduğunu, bu türden bir nefsin sahibinin ehl-i cennet olduğunu belirtmiştir.³⁶

5. Nefs-i Râziye: Mutmainne nefsin her olanı Allah'tan bilmesi, ondan görmesi ve rıza makamında mekân tutarak asla itiraz etmemesidir.

6. Nefs-i Merdıyye: Allah'ın kendisinden razı olduğu konusunda müjdeye erişen nefis. Feyzi Efendi bu beşaretin zahiren ölüm anında veya cennete girme anında

³⁵ Fecr 89/27-30.

³⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 43-44.

olacağını, bâtinen ise sırlara ya da sırlarla birleşen temiz nefislere yapılacağını anlatmıştır.³⁷

7. Nefs-i Sâfiye (Nâtika): Maddeye ait tüm özellikleri atmış, katıksız olarak ruhanî boyutta yerini almış nefistir. Hak ve hakikate tam olarak yaklaşması ve istenilen ölçülerde onunla bütünleşmesi sonucu safiyet kazanmıştır. Bunun neticesinde Hakk'ın buyruklarını devamlı terennüm ettiği için “natika” vasfını ve mertebesini kazanmıştır.

Feyzi Efendi nefsin mertebelerini bu şekilde izah ettikten sonra bu anlatılan isimlere bakarak “İnsan bünyesinde ayrı ayrı nefislerin olduğu zannedilmemeli” diye tembih etmiştir. Yukarıda adı geçen isimlerin aynı nefsin terbiye gördükçe kazandığı yeni vasıflar olduğunu, dolayısıyla değişenin yalnızca sıfatlar olduğunu söylemiştir.³⁸

Nefisle mücahede sadece onu yasaklara karşı durdurmak şeklinde değildir. Aynı zamanda nefsin emirlere itaat noktasında da iteklenmesi, itaate alıştırılması, nefse zor ve ağır gelen ibadet ve taatları yapması yönünde onunla mücahede edilmesi gerekmektedir. Bu konuyu Feyzi Efendi şu sözüyle teşvik etmektedir. “Namazda huzur bulamıyorum” diye namaz terk edilmez. Daha ilk ibadette huzur elde edilemez. Huzur da bir idman işidir. Onun için huzur buluncaya kadar mücahede etmek lazımdır. İnsan mücahede ederse iki sevap alır. Biri ibadet ettiği için diğeri de mücahede ettiği için.”³⁹ Bu cümleden mücahedenin, ibadeti eda etme esnasında bile devam ettiği anlaşılmaktadır.

Feyzi Efendi nefisten sonra mücahede edilmesi gereken düşman olarak “şeytanı” zikretmektedir. Feyzi Efendi bu konuyu izah ederken iki sınıf şeytan türünden bahsetmiştir. Şeytan kelimesinin Arap dilinde kelimenin kullanımına ve içerdiği manaya dikkat çekmiştir. “Bir kimse yolsuz bir harekette bulununca Arap ‘(teşeytane er-racülü) Adam şeytanlaştı, der.’ diyerek kelimenin dildeki kullanımını izah etmiştir. Yine Hz. Mevlânâ’dan “Kim isyan ederse şeytan olur.”⁴⁰ cümlesini naklederek delil getirmiştir. Feyzi Efendi ilgili kelimenin muhtevası hakkında bu bilgileri verdikten sonra insan şeytanlarının cin şeytanlarından daha zararlı olduğunu beyan etmiştir. Cin şeytanlarının sadece vesvese verebileceğini, zorla bir yaptırımı olamayacağını ama insan şeytanlarının daha fazla insanı çeldirme imkânına sahip olabildiğini şu ayete dayanarak anlatmıştır. “*Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar) aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin diledi*

³⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 45.

³⁸ Özdağ, *Feyizler*, IV, 46.

³⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 218.

⁴⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2010, s. 608, nu. 1180.

onu da yapamazlardı.”⁴¹ Böylece Feyzi Efendi insan şeytanlarının aldatıcı sözlerle hatta bizzat davranış ve fiil yoluyla musallat olduğu kişiyi yoldan çıkarıcı bir etkisi olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur.⁴²

Yukarıda bahsedilen tasnifte mücahedenin üçüncü kısmı ise “kâfirlere karşı” olanıdır. Bu konuda Feyzi Efendi “İman nispettir. Hakka mensubiyettir. Küfür ise kat-ı nispettir.” diyerek kâfirin inkâr etmek suretiyle Allah’la olan tüm bağlantılarını kestiğini anlatmak istemiştir.⁴³

3.1.3. Halvet ve Uzlet

Sözlük manasıyla Arapça’da “yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek” demektir. Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere; şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere belirli bir süre için koyması hadisesidir. Yine Allah ile gizlice konuşmak, sırrın, melek veya onun dışında kimse olmadan, Cenab-ı Hak’la konuşması,⁴⁴ kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek halvet olarak değerlendirilir. Kâşânî bu anlamda kulun, kendini bütün varlığıyla Allah’a verip, ondan gayri her şeyden uzaklaştığını ifade eder. Halvet, Peygamberimizin Hıra’da uzlete çekilmesi, Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda kırk gün geçirmesi hadiselerine binaen yapılan ve genelde tarikatlarda kırk gün şeklinde uygulanan bir metot idi. Nakşîlerde “halvet der encümen” yani toplulukta Allah ile beraberliği sürdürme hali olarak uygulanmış ve sohbet usulü benimsenmiştir. Bunu Nur Suresi’nde geçen “*Ticaretin ve alışverişin Allah’ı hatırlamaktan alıkoymadığı kişiler*”⁴⁵ tabiri desteklemektedir. Genel manada eskiden erbain ve çile tabir edilen ve yalnız bir yerde kırk gün boyunca uygulanan halvet metodu “günümüzde yapılmamaktadır” denebilir.⁴⁶

Uzlet ise Arapça’da “halktan uzaklaşıp ayrı yaşamak” anlamında bir kelimedir. Cürcanî *Ta’rifat*’ta “inziva ve inkıta’ yoluyla insanlardan ayrılmak” diye açıklamıştır.⁴⁷ Müride başlangıçta uzlet gerekir. Bu, halkın şerrinden veya halk onun şerrinden korunsun diye değil, kötü ahlâktan ayrılma anlamındadır.⁴⁸ Kuşeyrî der ki; “Halvet, safvet ehlinin sıfatı, uzlet vuslat ehlinin emaresidir. Başlangıç halinde bulunan bir

⁴¹ Araf 7/112.

⁴² Özdağ, *Feyizler*, IV, 50.

⁴³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 68.

⁴⁴ Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, s.164.

⁴⁵ Nur 24/37

⁴⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 249.

⁴⁷ Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, s. 227.

⁴⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 672.

müridin hemcinsinden ayrı yaşaması (uzlet) gerektiği gibi, nihayet halinde üns mertebesi gerçekleştiği için halvet halinde bulunması şarttır. Uzleti tercih edenin maksadı, halkın şerrinden selamette olmak değil, insanların kendi şerrinden salim olmalarını kastetmek olmalıdır. Hakikatte uzlet kötü huylardan ayrılmaktır. Bunun için Tasavvuf'ta arif hakkında “zahirinde halk ile beraber olsa bile batınen yani sırrıyla onlardan ayrı olan kimsedir.” denmiştir. (halvet der encümen- kane fe-bane) Dolayısıyla mutasavvıflar uzleti iki noktadan ele almışlardır. Bazıları nefsinden ve kötü huylardan ayrılma olarak değerlendirmiş bazıları da halktan ayrı kalmanın dinen daha selâmetli olduğunu savunmuşlardır.⁴⁹

Kur'an'da uzlet ile ilgili Ashab-ı Kehf'e hitaben “Mademki onlardan ve Allah'tan başka tapmakta olduklarından ayrıldınız, o halde mağaraya çekilin ki Rabbiniz size rahmetini yaysın, içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.”⁵⁰ buyrulmaktadır. Peygamberimizin nübüvvetten önceki hayatına baktığımızda halvet ve uzleti tercih ettiği dönemin, vahyin gelmesinden önceki zamanlarda olduğunu görüyoruz. Özellikle risaletle tanışacağı vakit yaklaştıkça insanlardan, eşinden dostundan sık sık ayrılıp azığını yanına alarak mağaraya çekiliyor ve kendini ibadete veriyordu.

Feyzi Efendi'nin yaşantısında halvet ve uzletin ayrı bir yeri vardır. Fakat onun halvet ve uzleti geçmiş dönemlerdeki sufi uygulamalarının aynısı değildir. Çünkü yaşadıkları dönemler ve şartları birbirine benzememektedir. Ama bu farklılık sadece zahirde ve uygulama bakımından olup mana açısından değildir. Feyzi Efendi'de halvet ve uzlet düşüncesini oluşturan etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz: Öncelikle her insanın kendine has fitrî bir yapısı olduğu gibi Feyzi Efendi'nin de yaratılışından kaynaklanan özelliklerinin halvet ve uzleti tercihinde rolü vardır. Kendisi bu mizacını “Benim bedenim vahşî, ruhum ünsîdir” cümlesiyle ifade etmiştir. Burada bedenen, genel anlamda toplumla hızlı ve kolay iletişim kuramamayı, zahirde çabucak kaynaşamamayı kastetmektedir. Yoksa hususi anlamda gönül bağı kurup, yakınlık tesis ettiği nice dostları mevcuttur.⁵¹

Feyzi Efendi'nin *Feyizler* isimli eserde karakteristik özellikleri müellifin gözlemleriyle bize şu şekilde aktarılmaktadır:

⁴⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 101-104.

⁵⁰ Kehf 18/16.

⁵¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 78.

“Feyzi Efendi kalabalıktan sıkılırdı. Kendisine sık sık bakılmasından gayet rahatsız olurdu ve son derece utanırdı. Hayâ madeni bir insandı. Kalabalığa çıkınca gözlerinin karardığını, sanki başka bir âleme geçtiğini, bir süre kendisine gelemediğini dolayısıyla etrafındakilerle ancak bir müddet sonra diyalog kurabildiğini ifade ederdi.”⁵² Kur’ân talimi dersi verdiği talebelerine kendisi okurken harflerin telaffuzunu görmeleri için yüzüne bakmalarını tembih etmesi eğitim amaçlı olup yukarıda bahsedilenin dışındadır.⁵³

“Feyzi Efendi’nin mizacında bariz olan niteliklerden biri de aşk ve şevk ehli bir kimse olmasıydı. Allah’a ve Resul’üne âşıktı. Onların dostlarına aşırı bir sevgisi ve muhabbeti vardı. Bu aşk ve şevk, gönül âleminde içten bir kaynamaya sebep olur sık sık âhlar çeker bu yöndeki iştihakını ve hasretini dile getirirdi. Âşıkların özlerindeki bu içten içe yanış, yüzlerine yansıdığı için olmalı ki yüzüne bakılmasından rahatsız olur yalnızlıkta daha çok huzur bulurdu.”⁵⁴

“Feyzi Efendi’nin yukarıda anlatıldığı şekilde bir karaktere sahip olmasına sebep olan sosyal nedenler de mevcuttur. Ailesinin bütün fertlerini birer birer kaybetmesinin kalbinde oluşturduğu kırıklık yanında daha çok o dönemlerde yaşanan sosyal olayların, topluma uygulanan baskı ve iftiraların son derece etkisi olmuştur. Kâinata var olan her şeyin bir sebebe bağlandığı ve her unsurun başka bir unsurdan etkilendiği hepimizce malumdur. İnsan hayatında olayların akışı, kaderin bir cilvesi olarak onu belli bir yöne doğru sürüklemektedir. Feyzi Efendi’nin çocukluğundan beri yaşadıkları da kendi iç âleminde bir inziva düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştur.”⁵⁵ Feyzi Efendi’yi tanıyanlar onun, tamamen evine çekildiği inziva hayatından önce yani gençlik dönemlerinde de dışarıya pek çıkmadığını söylemektedirler.⁵⁶ “Hz. Pir Camii’nden başka yere gitmiyor” şeklinde hakkında emniyet tarafından tahkikat yaptırılması üzerine bazı zamanlarda Kastamonu’nun merkez camilerinden biri olan Nasrullah Camii’ne gittiğini belirtmektedirler. Dışarıya zaruretten çıktığında da başını bir boyun atkısı ile örttüğü,⁵⁷ eline bir şemsiye alıp gerektiğinde onu kendine siper yaptığı o zamanın halkı tarafından görülüp

⁵² Özdağ, *Feyizler*, IV, 79.

⁵³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 102.

⁵⁴ Özdağ, *Feyizler*, IV, 79.

⁵⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 80.

⁵⁶ Burhan Değer, 26.06.215 tarihli görüşme.

⁵⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 58.

anlatılmıştır.⁵⁸ İnzivaya çekilmeden önceleri zaman zaman teravih namazı için belli camilere gittiği bilinmektedir.⁵⁹

Yaşadığı dönemin sosyal etkenleri, özellikle dindarca yaşamak isteyenlere yapılan baskılar sebebiyle, herkesin her şeyden korkutulduğu,⁶⁰ âlimlere ve din adamlarına yaklaşmadığı bir devirde, kendini tamamen yalnız hisseden Feyzi Efendi, din ve diyanet erbabının ya kabuğuna çekildiği ya da istenilenlere ayak uydurduğu bu dönemde akıntıya kapılmayan biri olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.⁶¹ Giyimi kuşamı, sakalı, kitaplara ve ulemaya düşkünlüğü ve Kur'an'a hizmet gayreti yaşadığı devrin şartlarıyla çeliştiği için bir sürü sıkıntı çekmiştir.⁶² Feyzi Efendi'yi inzivaya sevk eden etkenler Özdağ tarafından *Feyizler*'de şu şekilde tanımlanmıştır:

Yaşadığı şehirdeki insanların Feyzi Efendi'ye destek olmaması, korku ve bedbinlik dolu sözleri, kendisini zalimlere karşı savunacak ve koruyacak bir iki dostu dışında kimsenin kalmayıp, üstelik insanların Feyzi Efendi'nin aleyhine geçerek olumsuz tavır takınmaları, kınayıcı, hakarete dayanan davranışlarda bulunmaları⁶³ onu uzlete iten sebeplerdendir. Feyzi Efendi hakkında "deli, akli dengesi bozuk" diye peşine adam takmışlardır. Evlenmesi gündeme gelince aleyhine doktorlar ayarlayıp deli raporu hazırlatırlar. Emniyet güçlerini tahrik edip gözaltına hapislere atılmasına neden olurlar. Ziyaretçi kabul etmesini yasaklayıp, gelenleri takibe alırlar, sorgu suale tabi tutarlar. Bütün bunlar Feyzi Efendi'nin o zamanki Kastamonu halkına darılıp gücenmesine neden olur. İç dünyasında inzivaya dönük bir arzusu ve meyli olması yanında dış dünyadaki etkenler ve baskılar da Feyzi Efendi'yi halvet ve uzleti tercih etmeye zorlamıştır. Nihayet Denizli'de 1943'te dokuz ay,⁶⁴ Afyon'da 1948'de de on ay süren tutukluluk hayatı kendisini yorgun, bitkin ve hasta bir halde evinde durmaya zorlar.

⁵⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 138.

⁵⁹ Enver Eroğlu, 22.06.2015 tarihli görüşme.

⁶⁰ Feyzi Efendi, Kastamonu halkının o dönemlerde çok korkutulduğunu şu ifadelerle anlatmıştır: "Nasrullah Camii'nin ilk iki safı beyaz sarıklı hocalarla dolardı. İstiklal mahkemesi kurulmuş. Bakardık her gün iki-üç hoca gitmiş, yani asılmış. Samanpazarı vardı. Orada kala kala beş- altı kişi kalmış. Tabi bu durum halkı sindirmiş. Biri Üstad'ın kapısına baksa hemen karakol zaten karşısında, çekip bir araba (bir yığın) sopa atarlarmış." Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 290.

⁶¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 83-88.

⁶² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 24.

⁶³ Gençliğinde sokakta giderken cübbesini zorla çıkarttırmak isteyen bir yetkiliye rastlar. Başka elbisesi olmadığı için çıkaramayacağını söyler. O sırada olayı seyreden esnaf "Çıkarıver biz sana yenisini alıveririz." diyerek kendisine hiç destek olmazlar. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 61.

⁶⁴ 1943 yılının 6 Ekim tarihinde tutuklanan Feyzi Efendi üç ay Kastamonu hapisanesinde kaldıktan sonra 1944 yılının başında Denizli'ye sevk edilir. 15 Haziran 1944 tarihli Denizli Ağır Ceza Mahkemesi beraat kararında "6.10.1943'ten beri mevkuf sabıkasız Mehmet Fevzi Pamuk" ibaresi yazılıdır. (Şahiner, *Üç Feyizli Nur*, s. 21, 64.) Kasım 1943'te Kastamonu depremini hapisneden gözlemlediğine dair hatıralarda bir bilgi yer almaktadır. (Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 243.) Bu durumda 3 ay Kastamonu'da 6 ay da Denizli'de tutuklu kalmıştır.

Ziyaretçileri gelip gitmektedir. Artık bir karar vermelidir, evinden çıkıp baba mesleği olan hırdavatçılığı devam mı ettirsin yoksa içten içe niyetinde⁶⁵ olan inzivayı mı tercih etsin. Bunları düşünürken *Hikem-i Ataiyye*'den İbn Atâullah İskenderî'nin şu sözleriyle karşılaşır: “Ey Hakk’ın rızasına talip olan kişi! Allah Teâlâ sebepler içinde bulunmanı takdir buyurmuş iken, senin uzleti istemen gizli bir şehvetten kaynaklanır.” devamında ise şöyle yazmaktadır. “Ve (tam tersine) Allah Teâlâ tecritte (uzlet halinde) olmanı takdir buyurduğu halde senin sebepleri istemen yüksek himmetten düşmen anlamındadır.” Feyzi Efendi bu sözlerden “en güzel çıkış yolunun ihlas ve hüsnü-niyet olduğunu, nerede olursa olsun nefis ve şeytanın hilelerinden kaçış olmayacağını, ölüm gelmedikçe imtihanın bitmeyeceğini” anlar ve kendisini Rabbine havale eder ve olayların gidişatını gözler. Günden güne kendisini ziyaret edenler sohbetini dinlemeye gelenler arttıkça evinin bir köşesini hem mescit hem medrese, bir bakıma sohbet yeri, bir bakıma da bir çilehane yapar ve kapısını da Allah’ın kullarına açık tutar.⁶⁶

1948’de Afyon hapisanesinden döndükten sonra cuma namazları ve (yaz mevsiminde bronşit hastalığına iyi geldiği için çam havası almak üzere çıktığı) kır gezintileri hariç ömrünün sonuna kadar inziva hayatını devam ettirmiştir. Feyzi Efendi’nin kendi şahsına mahsus olan bu halvet ve uzlet hayatı kırk bir yıl sürmüştür. Bu enteresan inziva hayatını kendisi de şu cümlesiyle dile getirmiştir. “Bana evden, sen çok zor olan bir yolu seçmişsin, diyorlar. Gerçekten de öyle... Çünkü benim halim, ne tam inzivaya ne de tam ihtilata benziyor.”⁶⁷ Hemen hemen her gün evine gelen birkaç kişi veya birkaç grup ziyaretçiyle ilgilenmesi; farklı ruh halleri, farklı beklentileri, farklı meşrepleri olan bu şahısların ihtiyacına uygun sohbet etmesi gibi hiç de kolay olmayan bir hayat tarzını seçmiş olması hasebiyle Feyzi Efendi bu ifadeyi kullanmıştır.

Feyzi Efendi’nin bu inziva şekli, kendisinin Hafız Ömer Efendi vasıtasıyla intisap ettiği Nakşî silsilesinin⁶⁸ “halvet der encümen” prensibine de uygun düşmektedir. Kendisi de tasavvuf büyüklerinin “*bâ heme bî heme*”⁶⁹ ifadesini naklederek görünüşte halk ile ama gönülde Allah ile beraberlik esasını izah etmiştir.⁷⁰

⁶⁵ Aslında Feyzi Efendi inzivaya 1937 de askerlik dönüşü niyet etmiştir. Fakat Bediuzzaman’la tanışmış olması ve onun hizmetinde bulunması sebebiyle tam olarak inziva gerçekleşmemiştir. Bunun için ara sıra şaka yollu da olsa “Halimiz ne inzivaya ne de ihtilata benziyor, berzahta kaldık.” demiştir. Özdağ, *Feyizler*, IV, s. 84, dpn. 43.

⁶⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 83-88.

⁶⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 88.

⁶⁸ Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 291.

⁶⁹ “Görünüşte halk ile ama gönülde Allah ile beraberlik,” anlamına gelen “hem onlarla hem de değil” şeklinde çevirebileceğimiz bir ifadedir.

⁷⁰ Özdağ, *Feyizler*, IV, 89.

Halvet ve uzlette niyet açısından son derece önemli bir inceliği de Feyzi Efendi'nin hatıralarından bir örnekle şöyle izah edebiliriz: Şahsın biri, bir gün Feyzi Efendi'ye gelerek "A Efendi! İyi ki dışarı çıkmıyorsunuz. Dışarıyı görülecek gibi değil; insanlar bozuldu, çok fena..." gibi yakınlara çevreyi kötüleyerek güya Feyzi Efendi'yi övmek ister. Feyzi Efendi bu sözlerden çok rahatsız olduğunu belli ederek şu şekilde cevap verir: " Kardaşım, ben bu inzivaya dışarıyı ve insanları kötü gördüğümünden veya onların kötülüklerinden kurtulmak için çekilmiş değilim. Tam aksine benim habis nefsimin onlara zararı dokunmasın diye, kendimi buraya hapsettim..."⁷¹ Bu konu aynı şekilde halvete çekilenin niyeti ile ilgili olarak Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde şu cümlelerle geçmektedir: "Uzleti tercih eden kimse, bu uzletiyile insanları kendi zararından kurtardığına itikat etmeli, yoksa kendisini onların kötülüğünden kurtardığını düşünmemelidir."⁷² Burada Feyzi Efendi'nin tevazu prensibinden taviz vermediğini ve yaptığı davranışlarda klasik usul ve kaideleri gözettiğini anlamış olmaktadır.

3.1.4. Takva

Arapça "korkma, sakınma, kaygılanma" anlamında bir kelimedir.⁷³ Cürcânî bu terimi, "Allah'ın ceza vermesinden, ona itaat etmek suretiyle korunmak; emri terk veya yasağı çiğnemek suretiyle cezayı hak edecek fiillerden nefsi korumak" şeklinde tarif eder.⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de "takva" kelimesinin ve türevlerinin geçtiği pek çok ayet vardır. Bunların anlam içeriğinde; takva ehline dünya ve ahirette verilecek nimetler, insanın takva sayesinde kazandığı değer, Allah katında üstünlüğün takvaya göre oluşu,⁷⁵ Allah'ın müttekiler için ahirette hazırladığı ayrıcalıklar sıkça yer alan konulardır. Bu ayetlerden bir kaç şunlardır: "*Allah müttekileri sever.*"⁷⁶ "*Takva sahiplerinin gözünde dünya ve nimetleri gayet az ve son derece basittir.*"⁷⁷ "*Ey iman edenler! Eğer Allah'tan sakınırsanız, O size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir. Ve sizin kötülüklerinizi*

⁷¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 90.

⁷² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 102.

⁷³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 625.

⁷⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 129.

⁷⁵ Hucurat 49/13.

⁷⁶ Âl-i İmran 3/76.

⁷⁷ Nisa 4/77.

örter, sizi bağışlar.”⁷⁸ Peygamber Efendimiz takvayı anlatırken eliyle kalbine işaret ederek “*Takva buradadır*” buyurmuş ve takvanın gönülde oluştuğunu belirtmiştir.⁷⁹

Mutasavvıflar da takva için pek çok tanım yapmışlardır. Bu tanımların genelinden bir çıkarımda bulunacak olursak, “Gittikçe incelen ve hassaslaşan bir korunma duygusundan” söz edilmektedir, diyebiliriz. Yani “Allah ile arana giren her şeyden sakın, hatta Allah’ın dışında her şeyden sakın” anlamı içeren sufi sözleri klasik kaynaklarımızda yer almaktadır.⁸⁰ Bu hassaslığın uç noktalarında yaşamış bir müçtehit olan İmam-ı A’zam Ebû Hanife’ye ait bir örneği burada verebiliriz. “Ebû Hanife alacaklısına ait bir ağacın gölgesinde, “Borç olarak verilen paranın temin ettiği her türlü fayda, faizdir”⁸¹ gerekçesiyle oturmazdı.⁸² Kuşeyri’de geçen örneklerden biri de Bâyezid-i Bistâmî’ye aittir. Bâyezid-i Bistâmî bir gün camide esasını yere diker, asa da başka bir ihtiyarın esasının düşmesine neden olur. İhtiyar eğilir ve bastonunu alır ve gider. Bâyezid-i Bistâmî ihtiyarın peşinden evine kadar gidip “yere eğilmesine sebep olduğu için” helallik ister.⁸³ Burada kademeli olarak yükselen bir takva anlayışından söz etmemiz mümkündür. Yani denilmiştir ki; “Avamın takvası şirkten, havassın takvası günahattan, evliyanın takvası amellerini manevi derecelere vesile etmekten sakınmaktır. Nebilerin takvası ise amellerini kendilerine nispet etmekten korunmaktır.”⁸⁴

Feyzi Efendi’nin meslek ve meşrebinde, söz ve hareketlerinde, hal ve tavırlarında öncelikle göze çarpan bir niteliği de takva sahibi olmasıdır. Hayatına ayırdığımız bölümde de belirttiğimiz üzere ömrünün çoğunu dindarlığı sebebiyle baskı altında geçirmiş bir insan olarak, yaşadığı günleri zaman zaman dinleyenlere anlatmıştır. Olayları gayet yalın ve basit anlatmasına rağmen dinleyenler, içlerinden bu durumları yaşatanlara son derece öfke duyup içlerinden tepki verdiklerini ama onun hemen ziyaretçileri yatıştıran şu cümleleri kurduğunu rivayet etmektedirler:

“Bunları size şikâyet olsun diye değil, hikâye olsun diye; hakkımda malumatınız olsun, mahiyetimi bilirsiniz diye anlatıyorum. Başka maksadım yoktur.” deyip Allah’ın kendisini nice fırtınalı, badireli dönemlerden selamet sahiline ulaştırdığını hamd ü sena ile yâd ettiğini belirtmektedirler.⁸⁵ Bazen de o günler için “Cefası gitti, safası kaldı”

⁷⁸ Enfâl 8/29.

⁷⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 435.

⁸⁰ Bkz. Kuşeyri, *er-Risâle*, s.105.

⁸¹ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, nu. 6336.

⁸² Kuşeyri, *er-Risâle*, s. 107.

⁸³ Kuşeyri, *er-Risâle*, s. 107.

⁸⁴ Kuşeyri, *er-Risâle*, s. 108.

⁸⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 95-96.

diyerek yaşadığı zorlu imtihanların kendisine manevi nimetler getirdiğine işaret etmiştir.⁸⁶

Feyzi Efendi'nin bize nakledilen takva örneklerinden birisi de şu hikmetli serzenişidir: “Bazen düşünüyorum da, acaba şimdiki rahatımız ve bolluğa ermemiz, çektiğimiz bunca sıkıntıların ve belaların bu dünyada acilen verilen bir karşılığı mı, yoksa bir istidrâc mı? Ahirette değil de dünyada mı karşılığını alıyoruz diye korkuyorum... Haddinden fazla bir bolluk var. Sonra da çoluğu çocuğu düşünüyorum. Teehhül ederken (evlenirken) ‘Bu adam çoluğunu çocuğunu aç bırakır, bakamaz...’ gibi rızık hususunda ileri geri konuşanlar aklıma geliyor. Sonra da Cenab-ı Hak onları, bu hâlimizle mahcup bıraktı diye müteselli olmaya çalışıyorum, ferahlıyorum...”⁸⁷

Feyzi Efendi sohbetlerinde “takvanın da rızık sebebi olduğunu ve rızıkta Allah’ın kefil olduğunu” sık sık ifade etmiştir.⁸⁸ Zariyat suresindeki “*Rızkınız ve va’d olduğunuz (cennet) göktedir.*”⁸⁹ ayetini ve ardından da giydiğimiz elbisenin bile gökten indirildiğini ifade eden “*Ey âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek bir elbise bir de süs elbisesi indirdik. Fakat takva elbisesi işte o daha hayırlıdır.*”⁹⁰ ayetini birlikte zikrederek gökten inen yağmur sayesinde bitkilerin yetiştiğini, o suyla ve bitkilerle beslenen hayvanların yününden de elbiselerin dokunduğunu anlatmıştır. Ayette geçen iç örtünme elbisesi ve bunun yanında ziynet elbisesinin anlamını açıklayarak namaz kılarken en iyi elbiselerin giyilmesini tavsiye etmiştir. Bunu da “*Ey Âdemoğulları, her namazda süslü elbiseleri giyin.*”⁹¹ ayetine istinaden söylemektedir. “Ütüsü bozuluyor diye iyi elbise giymemek olmaz ama başka elbisesi yoksa onunla kılar.” diye açıklama yapmış, sonra da takva elbisesinin en hayırlısı olduğunu defalarca vurgulamıştır.⁹²

Feyzi Efendi'nin takvanın insana kazandırdığı değerler hakkındaki sözleri de şunlardır: “Müminin dâr’u-l fûnûnu takvadır. Cennet müttakî müminler için müheyyadır (hazırlanmıştır).” “Kuru kuruya cenneti istemek kâfi değildir. Önemli olan cennetin seni istemesidir. Cennetin bizi istemesi ise takva yoluyla hâsıl olur.”⁹³ Burada Feyzi Efendi takva ile elde edilen iki ana unsur üzerinde durmuştur:

⁸⁶ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 22, dpn. 2.

⁸⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 97.

⁸⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 235.

⁸⁹ Zariyat 51/ 22.

⁹⁰ A’raf 7/26.

⁹¹ A’raf 7/30.

⁹² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 359.

⁹³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 98.

Birincisi takvanın müminler için bir üniversite niteliği taşımasıdır ki “*Takvaya tutunan kimseye Allah öğretir.*” “وَإِنَّمَا اللَّهُ يُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ”⁹⁴ ayetinden iktibas edilerek söylenmiş bir cümledir. Feyzi Efendi bu ayeti kendi üslûbunda “Takva ehli, ilahî ta’lime mazhardırlar.” şeklinde ifade etmektedir.⁹⁵ Burada ilim kavramını, iki açıdan yani satırlarda ve sadırlarda olan şekliyle anlamak gerekir. Sadırlara ilka edilen ilmin elde edilmesi takva ile olur.⁹⁶ Feyzi Efendi âlim bir kimsenin de Kur’an-ı anlamaya vesile olan ilimleri öğrendikten sonra takva üzere yaşaması gerektiğini, ancak bu şekilde ilhama mazhar olabileceğini söylemiştir. Âlimin hakiki üniversitesinin takva olduğunu sıklıkla hatırlatmış, gerçek ilmin kalpte olan ilim olduğunu, satırlarda kalan bilgi olmadığını da belirtmiştir.⁹⁷

Takva ile kazanılan ikinci unsur özellikle müttakîler için hazırlandığı Kitabullah’ta bildirilen cennettir.⁹⁸ Feyzi Efendi cennet ile müttakî mümin arasındaki bağlantıyı, âşık ile maşuk arasındaki alakaya benzetmektedir. Sohbetlerinin neredeyse hepsinin cennete ve cemale çağrı niteliğinde olduğu ifade edilen Feyzi Efendi, bu fikrî tasvirle, takva yoluna girmeden cennet ümidi beslemenin boş ve anlamsız olacağına, kuru bir ümitten öte geçemeyeceğine dikkatleri çekmiştir. Yine sohbetlerinde cennet içindeki her şeyin hayat sahibi olduğunu, konuşulanları anladığını ifade eden Feyzi Efendi, cennet içindeki varlıkların cennet ehliyle konuşacaklarını, onların isteklerini yerine getireceklerini de anlatmıştır. Cennetin takva mesleğine yönelmiş bir mümine karşı duyduğu bu alakayı, “ilahî aşkın ve cemalullahın tecelli mahalli olması nedeniyle, cennet içindeki her şeyin müttekilere ünsiyeti” şeklinde yorumlamıştır.⁹⁹

“Takvası olan her mümin veliyullahtır.”¹⁰⁰ “Cennet muttakîlere âşık, muttakîler de cennete âşık.”¹⁰¹ “Cinnî şeytan kalbe iğva eder, vesvese verir; insanı icbar etmez. İnsî şeytanlar cinnî şeytanlardan daha tehlikelidirler. İnsana günah işletmek için dostluk kurar, “Ne olacakmış?” der, elinden yeder (tutar), günah işletir. Sonra da karşısına geçer, güler. İnsî şeytanlara karşı takva yoluyla korunmak lazımdır.”¹⁰² “Takva emirlere uymak, nehiylerden sakınmaktır. Bunun erbabına müttakî derler. Takva müminlerin sanatıdır.” “Takva elbisesi, bu elbiseden daha üstündür. Bu elbise, beden

⁹⁴ Bakara 2/282.

⁹⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 104.

⁹⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 99.

⁹⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 208.

⁹⁸ Kaf 50/31.

⁹⁹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 98-101.

¹⁰⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 158.

¹⁰¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 167.

¹⁰² Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 177.

ayıp yerlerini örter. Ama takva libası kalbin, ruh ve nefsin ayıplarını örter.”¹⁰³ “Yedi azayı muhafaza edip, üç yüz altmış çeşit afetten, gūnahtan çekindikten sonra takvadan bahsedilir. Bunlar: Gōz, kulak, el, ayak, dil, mide ve nesil organlarıdır.”¹⁰⁴ “İlahî talimin dârü’l fūnūnu takvadır.”¹⁰⁵ “Zahirî kire ehemmiyet verip de batınî kire ehemmiyet vermemek olmaz. Sadece dışı zinetlendirmek kâfi gelmiyor. Bu elbise cesedi zinetlendiriyor, takva ise kalbi zinetlendiriyor. Takva libası daha kıymetlidir.”¹⁰⁶ “İnsan takva nisbetinde; kalbinde fehim, gözünde basiret nuruna erişir ve ilahi talime mazhar olur.” “Mukaddesat-ı diniyyeye, şeair-i İslamiyye’ye ihtiram, kalbin takvasındandır.”¹⁰⁷ “Sefahet ve günahlardan son derece kaçınmalıdır ki feyiz gelsin. Feyiz olmayınca ilminin başkalarına tesiri olmaz.”¹⁰⁸ “Herhangi bir ilim, takvaya mukarin ise ilm-i nafdır. Yoksa gayr-ı nafdır.”¹⁰⁹ “İnayetin tevalisine “tevfik” denir. İnayetin kesilmesine “hizlan” denir. İnayetin tevalisi takva nisbetindedir. Fasıklar fıska düştükçe hizlana uğrarlar.”¹¹⁰

Feyzi Efendi takvayı her şeyden önce günahlardan uzak durmak konusunda müminin ilk korunma mekanizması olarak görmektedir. Takva yoluyla insî ve cinnî şeytanlara karşı bir mukavemet oluşturan müminin, takvayı meslek haline getirdikçe Yüce Allah tarafından özel bir ilme mazhar kılınacağını, bu ilmin kendisini marifetullah yolunda ilerleterek dünya ve ahirette değer kazandıracağını anlatmaktadır. Cennetin bile takva sahibini büyük bir iştiyakla beklediğini belirterek, takva ehli olmaya dinleyenleri özendirmiştir. Müttakîce yaşamayı öğrenen müminin ruh, kalp ve nefsindeki ayıpları örteceğini, takvanın en hayırlı libas olduğunu, takva arttıkça basiret nurunun da artacağını söylemektedir. Bu sayede kulun faydalı ilme ve ilahî inayete mazhar olacağını haber veren Feyzi Efendi, takvanın tersi olan fıska artmasıyla kişinin üzerinden inayetin kaldırılarak hizlana uğraması yani Cenab-ı Hakk’ın yardımını kesmesi konusunda uyarmaktadır.

Sonuç olarak Feyzi Efendi takvayı mümin için zarurî bir yaşam sanatı olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Takva dışında bir yaşamın tehlikelerle dolu olacağı için mümine hayır getirmeyeceğini anlatmak isteyen Feyzi Efendi, takva kavramının içine avamdan havassa kadar ulaşan tüm dereceleri yerleştirmiş, takvayı her hal-ü karda her

¹⁰³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 198.

¹⁰⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 199.

¹⁰⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 204.

¹⁰⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 206.

¹⁰⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 208.

¹⁰⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 240.

¹⁰⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 242.

¹¹⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 265.

makamda Allah'ın huzurunda olduğunun bilincinde yaşamak ve daima Rabbinin rızasına uygun hareket etmek şeklinde değerlendirmiştir.

3.1.5.Vera'

Arapça'da "vera" kelimesi, "Allah'tan korkmak, şüphelilerden kaçınmak, mübah ve mekruhlarda bile titizlikle davranmayı" ifade eder. "Harama bulaşmak endişesiyle şüpheli şeylerden sakınmak"¹¹¹ diye de tarif edilmiştir. Üç tür vera' sahibi vardır. 1. Şüpheliler konusunda veraya dikkat edenler. 2. Kalbinin kanaat getirdiği konularda veralı olanlar. Bu, kalbî yoldan sezenlere, ehl-i kalb olanlara, mütehakkıklara mahsustur. 3. Vecd sahibi arifler. Dârânî şöyle der: "Allah'tan seni alıkoyan her şey senin için kötüdür."¹¹²

Peygamber Efendimiz "Bir kimsenin kendini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi onun müslümanlığının güzelliğindedir."¹¹³ buyurmuştur. Yine ashabından Ebû Hüreyre'ye "vera' sahibi ol ki insanların en güzel ibadet edeni olasın."¹¹⁴ diye tavsiyede bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir "Biz, harama düşeriz korkusuyla, yetmiş tane helali terk ederdik."¹¹⁵ demiştir. Abdullah b. Mübarek'in ödünç aldığı bir kalemi geri vermek için Merv'den Şam'a kadar yürümesi; Râbiatü'l-Adeviyye'nin elbisesinin yırtığını dikerken faydalandığı, sultana ait mum ışığı yüzünden, manevi huzurunu kaybettiği gerekçesiyle onu yeniden sökmesi¹¹⁶ gibi örnekler kaynaklarımızda yer almıştır. Bunları okuduğumuzda sufilerin en ufak bir şüphe sebebiyle derhal her zorluğu göze alıp o şüpheyi izale etmenin yollarını aradıklarını ve vera'yı bu kadar titizlikle yaşadıklarını görmekteyiz.

Feyzi Efendi, takva yolunda sabır ve sebatın bir neticesi olarak mümin kula, sırlı bir vera' melekesinin ihsan olunacağını söylemiştir. Bu melekenin müminde faaliyete geçmesi ile onun son derece uyanık ve hassas olacağını belirtmiştir.¹¹⁷

Burada bahsedilen durum tasavvuf kaynaklarımızda rastladığımız, velilerin keşif ve kerametine dair bize nakledilen bazı örnekleri hatırlatıyor. Mesela Haris Muhâsibî'nin şüpheli bir yiyeceğe el uzattığında parmağında bir damarın titreşmesi,¹¹⁸ bazılarının gözüne haramın korkunç derecede kötü görünmesi, bazısının şüpheli veya

¹¹¹ Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, s. 346.

¹¹² Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 699.

¹¹³ Tirmizî, *Zühd* 11.

¹¹⁴ İbn Mâce, *Zühd* 24.

¹¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 110.

¹¹⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 114.

¹¹⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 111.

¹¹⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 112.

haram bir şeyi kokusundan algılaması veya ona elinin uzanmaması¹¹⁹ gibi Allah'ın acil olarak bu dünyada bu makamdaki kullarına verdiği bir ödül olsa gerektir.

Kendisini tanıyanların bize verdiği bilgiye göre, “Feyzi Efendi vera’ madeni bir kimseydi. Her hali ve her hareketinde “vera’yı sergileyen bir insandı. Onun vera’ı tekellüf yoluyla değildi. Fıtratından kaynaklanan bir özellikti.”¹²⁰ Feyzi Efendi’deki zoraki olmayan, suhuletle kendisinden zuhur eden vera’ örneklerinden bazıları şunlardır:

Feyzi Efendi helal rızık konusunda çok hassas davranır, kimseden, özellikle okuttuğu talebelerden hediye kabul etmezdi. Çok nadir de olsa kırmamak için aldığı hediyeleri bir müddet saklayıp yine sahibine hediye ettiği bilinmektedir.¹²¹ Genelde uygun bir lisan ile geri çevirdiği hatıralardan anlaşılmaktadır.

Alış veriş yaptığı veya iş yaptırdığı kimselere fazlasıyla ücretini öder; kimseye minnet etmezdi. Hep verendi. Şüpheli veya rıza dışı bir işten son derece sakınırdı. Mesela bu konuda yaşanan bir hadise şöyledir: Yakın akrabaları tarafından, babasından kalmış ve kirada olan küçük dükkânın kirasının, değerinden az olduğu için artırılması istenmişti. Kiracı bir miktar artış yapıpta kira Feyzi Efendi’ye getirildiğinde, kiracının rızası olmadığı gerekçesiyle, artırılan kısmı geri göndermişti.”¹²²

Feyzi Efendi’nin verayı, kaynaklarımızda adı geçen sûfiler gibi yaşamış olduğunu görüyoruz. Onun bu konudaki safiyetini anlatmak isteyenler şöyle demektedirler:

Feyzi Efendi’den bir müddet önce vefat eden ve sağlığında Feyzi Efendi ile sıkça görüşen bir kimse olan Ahmet Kureyşî Efendi¹²³ ismindeki zat, bazı evliyanın sonradan dönüş yapmalarına karşılık, Mehmed Feyzi Efendi’nin çocukluğundan itibaren muhafaza altında yetişerek, hiçbir dünyevî kirin ona sürülmediğini söylemiştir.¹²⁴

¹¹⁹ “Bişr el- Hafî bir yemeğe davet edildi. Üç defa uzandığı halde eli yemeğe gitmedi. Onun bu durumunu bilen biri, “Bu yemeğin sahibi, şeyhi böyle bir yemeğe çağırmakla (onu sıkıntıya sokmaktan başka) ne kazandı?” dedi. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 112.

¹²⁰ Özdağ, *Feyizler*, IV, 113.

¹²¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 81.

¹²² Faik Küçük, 13.06.2015 tarihli görüşme.

¹²³ Bediüzzaman, Ahmet Kureyşî Efendi’nin seyyidliğini keşfen bildirmiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 85.

¹²⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 88.

3.1.6.Zühd

Arapça'da “rağbetsiz olmak, yüz çevirmek” demektir. Hakikat ehlinin istilâhında zühd, “dünyaya buğz etmek ve ondan yüz çevirmektir.”¹²⁵ Kur'an'da Yusuf Suresi'nde “*Yusuf'un satışı konusunda rağbetsiz idiler.*”¹²⁶ ayetinde “zühd” kelimesi kullanılmıştır. Tasavvuf'ta dünyaya dalmamak esastır. Başka ayetlerde de bu prensibi vurgulayan ifadeler mevcuttur. “*Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız bir fitnedir.*”¹²⁷ “*Dünya hayatı gurur metaından başka bir şey değildir.*”¹²⁸ “*Ahiret dururken dünya hayatına mı razı oldunuz. Dünya hayatının geçimi ahirete nispetle çok azdır.*”¹²⁹ Süfîler zühdü üç şekilde yorumlamıştır: Haramlardan, helalden ve Allah'tan meşgul eden her şeyden. Allah'tan meşgul eden her şeyden zühd, ariflerin zühdüdür. Süfîân Sevri zühdü, “Dünya ile ilgili isteği azaltmak, emeli kısa tutmak” şeklinde tarif ederken Cüneyd Bağdadî “Elinden çıkan bir şeye karşı kalpte hiçbir arzu ve muhabbetin bulunmaması”¹³⁰ diye tanımlar. Mesruk ise “Allah ile beraberken başka bir sebebin etkisinde kalmayan kişiye zahid” der.¹³¹ Konuyla ilgili şu ayet delil gösterilmiştir. “*Elden kaçırdığınız şeylere üzülmesiniz, size verilen nimetlerle de şıarmayasınız diye biz her şeyi önceden belirleyip yazdık.*”¹³²

Kelime anlamı olarak takva ve vera ile benzeyen zühd makamı Peygamberimizin ifadesiyle “Kişiye hikmetin verildiği, telkin edildiği ve ilham olduğu mübarek bir makamdır.” Konuyla ilgili hadis şu şekildedir. “*Bir kimseye zühd hali ve (zühd konusunda güzel) konuşma meziyeti verilmişse ona yaklaşın; gerçekten ona hikmet verilmiştir.*”¹³³ Sevgili Peygamberimiz zahidane yaşamış, dünyanın aldattıcılığı konusunda da ümmetini uyarmıştır. “*Dünyadan sakınınız; Zira nefsim elinde bulunan Zât-ı Akdes'e yemin ederim ki, hiç kuşkusuz o, Harut ve Marut'tan*¹³⁴ *daha büyüleyicidir.*”¹³⁵ buyurmuştur. Hurma lifinden sert sergilerin üzerinde yatmış, ashâbı ona yatak edinmek isteyince de; “*Ben şu fani dünyada ancak bir ağacın altında gölgele-*

¹²⁵ Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, s. 184.

¹²⁶ Yusuf 12/20.

¹²⁷ Enfâl 8/28.

¹²⁸ Âl-i İmran 3/185.

¹²⁹ Tevbe 9/38.

¹³⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 116.

¹³¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 734.

¹³² Hadid 57/23.

¹³³ İbn Mâce, Zühd 1; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, X, 405.

¹³⁴ Harut ve Marut: Yahudi toplumunu imtihan için semadan indirerek onlara sihir yapmayı öğreten iki meleğin adıdır ki Kelamullah'ta Bakara Suresi'nde beyan buyrulmaktadır. Kıssa için bkz. Bakara 2/102.

¹³⁵ Müslim, Zikir 99; İbn Mâce, Fiten 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 19.

nip de sonra da orayı terkedip giden binekli bir yolcu gibiyim.”¹³⁶ diyerek rahatı için hiçbir şey kabul etmemiştir. Giydiği sert kumaşlı elbiseler, yamalı ve eski libaslar onun zühdünün pek çok örneklerinden bazılarıdır.

Feyzi Efendi de sünnet-i seniyyeyi titizlikle yaşayan bir âlim olduğu için “Dünyada rahat yoktur.” ifadesini sıkça kullanır ve “Fazla tereffüh iyi değildir.” diyerek çevresindekileri uyarırdı. Kıra gittikleri zaman onun rahat etmesi için gösterilen çabalara rağmen başının altına taş koyarak uzanıp dinlenirdi. Evinde ise çoğu zaman uzanarak yatmaz, oturduğu yerden iki büklüm üstünü başını çıkarmadan uyurdu. Bu halini de tevazudan “Yine bu gece yatağın üzerinde kalakalmışım.” diyerek gizlerdi.¹³⁷

Feyzi Efendi Tâhâ Suresinde geçen “*Sakin, kendilerini denemek için onlardan bir kesimini faydalandırduğumuz dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikmeyesin! Zira Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.*”¹³⁸ ayetine işaret ederek “Bu ayet inzivaya çekilmeme sebep oldu.” demiştir.¹³⁹ Feyzi Efendi’nin Kur’an’dan alarak¹⁴⁰ söz ettiği, beşerî hayatın fevkinde bir yaşam olarak belirttiği “hayat-ı tayyibe”,¹⁴¹ manevî niteliklerle donanmış salih bir mümine bahşedilen makamdır. Feyzi Efendi bu hayata mazhar olan kişinin özelliklerini sayarken “Dünya ve içindekilere gönül vermezler.” diyerek onların aynı zamanda zahit kimseler olduklarını belirtmiştir.¹⁴²

“Feyzi Efendi, bir elbiseyi yirmi seneden fazla giydiğini ifade eder, “Elbiseyi masiyet eskitir.” derdi. Eski elbiseler giymekten, yamalı giymekten hoşlandığı için böyle giyinir ama insanlara ihtiyaç arzetmiş gibi olmasın diye de yeni olan elbisesini katlayıp yatağının üzerinde bulundururdu.”¹⁴³

Dünyevî hiçbir makam ve şöhreti istememiş olan Feyzi Efendi, manevî olarak da kendisini “hiç, garip” olarak adlandırmış ve öyle yaşamıştır. “Benim yanıma gelen talebelerim, bir makam vs. isterse gelmesin.”¹⁴⁴ diyerek dünyevî bir makam arzusuyla yanına gelinip ders görülmesini bile istememiştir. Rızık konusunda Cenab-ı Hakk’ın

¹³⁶ Tirmizî, Zühd 44; İbn Mâce, Zühd 3; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 250.

¹³⁷ Özdağ, *Feyizler*, II, 334.

¹³⁸ Tâhâ 20/ 131.

¹³⁹ Musa Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

¹⁴⁰ Nahl 16/97.

¹⁴¹ Feyzi Efendi’nin sözü şöyledir: “Hayat-ı insaniyyenin fevkinde, hayat-ı tayyibe vardır. Hayat-ı tayyibe, Cenab-ı Hakk’ın salih mümine bahşettiği bir makamdır. Hayat-ı tayyibeye mazhar olabilmek için; yediği, içtiği ve giydiği helalden olacak; kalp daima uyanık olacak.” Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 227.

¹⁴² Özdağ, *Feyizler*, VIII, 149-150.

¹⁴³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 170.

¹⁴⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 26.

kulunun rızıkına kefil olduğunu anlattıktan sonra, “Eviden çıkmayan bu adam ailesini nasıl geçindirir?” diyenleri Allah Teâla’nın mahcup bıraktığını ve her türlü rızık bolca verdiğini ifade için şöyle demiştir: “Biz dünyayı terkettik ama o bizi terketmedi, arkamızdan geliyor.”¹⁴⁵

3.1.7.Samt

Sükût, “konuşmaya kadir olduğu halde (iradesiyle) konuşmayı terketmektir.”¹⁴⁶ Samt da Arapça’da susmayı ifade eden bir kelimedir. Dilin afetlerinden korunmak için az konuşmak, sükûtu tercih etmek, malayani konuşmamaktır. Tefekküre sebep olan sükût makbuldür, masivayı düşünmeye yol açan sükût makbul değildir.¹⁴⁷ “konuşmaya kadir olduğu halde (iradesiyle) konuşmayı terketmektir.”¹⁴⁸

Ayetlerde *doğru konuşmak*,¹⁴⁹ *yalan sözden sakınmak*¹⁵⁰ sıkça vurgulanırken, hadislerde de “*Ya hayır söyle ya da sükût et*”¹⁵¹ şeklinde tavsiyeler bulunmaktadır.

Sûfiler sükûtu, dilin iffeti olarak görmüşler, kalbi en iyi koruma yolunun, dili korumak olduğunu söylemişlerdir. “Avamın sükûtu dille, ariflerinki kalple, âşıkların sükûtu sırra ait hatıralarını korumakla olur” demişlerdir.¹⁵²

Feyzi Efendi, Molla Said isimli bir zattan naklettiği “İnsan ağzından girene de, ağzından çıkana da dikkat etmeli.” sözünü aktararak dili tutma konusunda şu tavsiyelerde bulunmuştur. “Öyle ya insan yediği içtiğine dikkat ettiği gibi konuştuğuna da dikkat etmelidir. Her doğru her yerde söylenmez.” şeklindeki tembihlerini Hz. Peygamber ve ashabından naklettiği örneklerle pekiştirmiştir.¹⁵³

Feyzi Efendi’nin hayatının bir dönemini “sükûtilik dönemi” olarak isimlendirmesi sebebiyle bu dönemini ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz. Ama bu makamda onun sükûtle ilgili söz ve tavsiyelerini anlatan cümlelere değinerek görüşlerini beyan ediyoruz.

Feyzi Efendi, insanların normal yaşamını sürdürmekte zorlandığı bir ortamda yaşamış bir bilge olarak insanlara daima sabrı, sükûtu, maslahatı gözeterek hareket etmeyi, zarar verici söz ve davranışlardan sakınmayı tembihlemiştir. Bir fitne dönemi

¹⁴⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174.

¹⁴⁶ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 192.

¹⁴⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 542.

¹⁴⁸ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 192.

¹⁴⁹ Örnek olarak bkz. Nisâ 4/9.

¹⁵⁰ Örnek olarak bkz. Hac 22/30.

¹⁵¹ Buharî, İlim 38.

¹⁵² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 122-124.

¹⁵³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 363.

olan o zamanda aynen Peygamber Efendimizin tavsiyelerini tekrar etmiş ve böyle zamanlarda tehlikeye düşmemek için şu önerilerde bulunmuştur:

“Zamanımız sükût zamanı, evlere devam zamanıdır.”¹⁵⁴ Bu cümlelerin içeriğini daha açık hale getirmek amacıyla konuyu asr-ı saadet döneminden örneklerle izah etmekte yarar görmekteyiz.

Amr b. Âs hazretlerinden rivayet edilen bir hadise göre Peygamberimiz bir gün ashabıyla otururken birden bire fitneden söz etmeye başladı ve buyurdu ki; “İnsanları anlaşmaları bozulmuş, güvenleri sarsılmış olduklarını gördüğünde!.. (Peygamberimiz o sırada parmaklarını birbirine geçirmişti) Amr diyor ki; kalktım yanına gittim ve şöyle dedim. “Allah benim canımı sana feda etsin, bu zamanda ne yapabilirim? Şöyle buyurdular: “Evine devam et, diline sahip ol, meşru bildiğini al, uygunsuz gördüğünü bırak, kendi özel işine bak, başkalarının işine de karışma.”¹⁵⁵ İbn Mes’ûd’dan gelen bir rivayette ise Efendimizin tavsiyesi şu şekildedir: “Ağzını yumar, elini yasaklardan çekersin ve evinin sergilerinden bir sergi (eşyalarından bir nesne gibi) olursun.”¹⁵⁶ Tirmizî’de geçen bir rivayete göre Ebû Mûsâ Hazretleri “fitne” konusunda Peygamberimizin şöyle tavsiyesi olduğunu söylemiştir. “O zamanda yaylarınızı kırıp kirişlerini koparınız. Evlerinizin odalarına devam ederek Âdem (as)’ın oğlu (Habil)¹⁵⁷ gibi olunuz.”¹⁵⁸ Yine Tirmizî’de Udeyse isimli hanımdan gelen bir rivayette Peygamberimiz bu hanımın babası Ühban b. Safiy el-Gıfarî’ye bir tavsiyede bulunmuştu. Hz. Ali Efendimiz bu şahsı kendisiyle birlikte savaşa çağırınca, bu tavsiyeyi hatırladı ve ona şu açıklamayı yaptı. “İnsanlar ihtilafa düştüklerinde, benim halilim senin de amcazaden (olan Hz. Peygamber) tahtadan bir kılıç edinmemi söyledi, ben de edindim. Eğer onunla (savaşa) gelmemi istiyorsan gelirim.” Bunun üzerine Hz. Ali onun yanından ayrıldı.¹⁵⁹

İşte Feyzi Efendi de benzer bir fitne döneminde hayatı geçmiş bir âlim olarak bütün bu rivayetleri özetleyen yukarıdaki cümleyi söylemekte ve korunmanın yolunu tarif etmektedir.¹⁶⁰ Zaten ahir zamanın bir fitne dönemi oluşu birçok rivayetlerde

¹⁵⁴ Özdağ, *Feyizler* I, 179.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Melâhim* 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 315.

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Fiten ve Melâhim* 2.

¹⁵⁷ Kâbil tarafından kesinlikle öldürülmek istenen Hâbil; ona asla elini kaldırmayacağına ve üstelik kardeşi Kâbil’in büyük günahlara gireceğine dair uyarılar yaptığı halde yine de, şeytana uyararak onu öldürmüştür. (Olay için bkz. Mâide 5/28.) Yani “*Hâbil gibi kardeşinize el kaldırmayınız.*” demektir. (Yani bu demektir ki, o dönemde yaygın şekilde kardeş kanı dökülecektir.)

¹⁵⁸ İbn Mâce, *Fiten* 10; Ebû Dâvûd, *Fiten ve Melâhim* 2; Tirmizî, *Fiten* 33.

¹⁵⁹ İbn Mâce, *Fiten* 10; Tirmizî, *Fiten* 33; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 500.

¹⁶⁰ Özdağ, *Feyizler* I, 181.

zikredilmiştir. Her türlü günahın serbestçe yapılması, bilginlerin azalıp cahillerin ve cehaletin çoğalması, marufu emredenlerin sayısı azalırken münkeri teşvik edenlerin sayısında o nispette artış görülmesi bunun göstergesi olarak düşünülebilir. Feyzi Efendi'nin ifadesiyle “Bu zamanda haram sel gibi akıyor, helal ise katre katre. Evvela helal lokma lazım.”¹⁶¹ Bu söz günümüzü tasvir etmektedir. Zamanımızda günaha sevk edici yerler, fesada düşüren ortamlar, gaflete sürükleyen aletler, insana tuzak niteliği taşıyan amiller alabildiğine fazladır. Bunlardan uzak durabileceği en korunaklı yer yine kişinin evidir. Hatta ahir zamanda kişinin, evinin bir odasından diğerine dinini koruma niyetiyle geçmesi bile hicret sayılacaktır. Çünkü ahir zamanda nasihat veren kimse toplumun gözünde bir merkep laşesi kadar değer bulmayacak kendisinden yaban eşeklerinin aslandan kaçıışı gibi kaçılacaktır. Bu sebepleri göz önüne alırsak fitneden korunmak için sükûtun ve evlere devamın anlamı daha iyi anlaşılacaktır.¹⁶²

3.1.8.Havf/Haşyet

İstenen bir şeyi kaybedeceği veya hoşlanılmayan bir duruma düşeceği hususundaki öngörüden dolayı çekinmek, sakınmak demektir.¹⁶³ Arapça'da “korku” anlamındadır. Allah'ın kahrından korkarak dinde sabit olmaktır. Zıttı “reca” dır. Diğer bir tarife göre “havf”, yasaklanan şeylerden ve günahlardan utanmak, bu hususta üzüntü duymak demektir. Hz. Peygamberin “*Ben, Allah'tan en çok korkanınızım.*”¹⁶⁴ hadisi buna örnektir.¹⁶⁵ Yüce Allah “*Korkarak ve ümit ederek Rablerine ibadet ederler.*”¹⁶⁶ buyurmaktadır. Yine Peygamberimiz “*Süt çıktığı memeye girmediği gibi Allah korkusundan ağlayan kimse de cehenneme girmez.*”¹⁶⁷

Ebû Ali Dakkâk'ın şöyle dediği Kuşeyrî rivayet ediyor; “Korkunun havf, haşyet, heybet gibi çeşitli mertebeleri mevcuttur. Havf, imanın şartındandır. Allah Teâlâ “*Eğer mümin iseniz benden korkun*”¹⁶⁸ demiştir. Haşyet ilmin şartındandır. Allah bu konuda “*Allah'tan ancak âlim kullar korkar.*”¹⁶⁹ Heybet marifetin şartıdır. Bununla ilgili Kur'an'da “*Allah sizi kendinden sakındırmaktadır.*”¹⁷⁰ ayeti yer almaktadır.¹⁷¹

¹⁶¹ Özdağ, Feyizler Sultanı, s. 206.

¹⁶² Özdağ, Feyizler I, 182-186.

¹⁶³ Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, s. 167.

¹⁶⁴ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, Beyrut 1983, I, 196.

¹⁶⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 257.

¹⁶⁶ Secde 32/16.

¹⁶⁷ Tirmizi, Zühd 8.

¹⁶⁸ Al-i İmran 3/187.

¹⁶⁹ Fâtır 35/28.

¹⁷⁰ Al-i İmran 3/28.

¹⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 125-131.

Sufilerin genel yorumlarını değerlendirdiğimizde korkunun, kalbi hiç terk etmemesi gereken bir duygu olduğunu, kalbin fesada uğramasını engellediğini söylemektedirler.

Feyzi Efendi korkunun evliyadaki durumunu “havf, kabz, heybet” kelimeleri ile ifade etmiştir. “Birinci kavram “havfdır” ki bu, halis bir imanla Kur’an’a bağlanmış bir müminin Allah’ın azabından ve gazabından korkmasıdır. Bu, korkunun en alt makamıdır. Bu kadarı bir müminde mutlaka olmalıdır. İkinci kavram olan “kabz” ise, kemal-i imanda terakki etmiş bir müminin eriştiği tecellilerden, celalli olanların verdiği sıkıntı sebebiyle kalp âleminde meydana gelen tutulma, sıkılma ve daralma anlamına gelmektedir. Üçüncü kavram “heybet”tir. Bu kavram ile kastedilen “kulun ‘havf’ makamında çok yüce derecelere ulaşması ile Zat-ı Akdes’in güçlü tecelliyatı karşısında erime noktasına varmasıdır. Kul bu noktada kendini kaybeder. Tasavvuf’ta buna heybetten gaybete geçmek denir.”¹⁷²

Feyzi Efendi bu kavramları şöyle nitelendirirdi: “ ‘Havf,’ avam-ı müminîn için, ‘kabz’ has müminler için, ‘heybet’ ehas içindir.” Kabz ve heybet halleri kulun Hakk’a kurbiyeti ile değişen iki havf keyfiyetidir. Allah’ın bu yöndeki tecellileri devam ettiği sürece, kul üzerinde bu haller eksik olmaz.¹⁷³ Feyzi Efendi’nin bu değerlendirmesi kaynaklarımızda yer alan, sufilerin havfin değişik kademelerine dair tanımlarıyla benzeşmektedir.

Feyzi Efendi’nin bu makama dair söylediği cümlelerden bazıları ise şunlardır:

“İlim, marifet ziyadeleştikçe haşyetullah da ziyadeleşecek.”¹⁷⁴

“Hakiki olarak Allah’tan korkan kimseden insanlar da korkar. Hatta ondan hayvanlar ve vahşiler de korkar ve hürmet ederler. Bazı evliya zatlara ormandaki aslan, kaplan gibi yırtıcı mahlûkatın itaat ettiğiğine dair kıssalar bunu teyit eder.”¹⁷⁵

“Müminin havfi-haşyeti devam üzere olacak. Yusuf (as)’ın zindandaki hali ne idiye saraya gelip nimete gark olduktan sonra da öyleydi.”¹⁷⁶

“İlim insanı bütün kötü şeylerden korur. Allah’ı bilen O’ndan en çok korkandır. Allah’ı bilmeyen ise ondan ne korkacak!..”¹⁷⁷

“İlim haşyet ister. Haşyete mukarin olmayan bir ilim, ilm-i gayr-i nafidir. Faydasız ilimden Rasûlullah Efendimiz Allah’a sığınmıştır.”¹⁷⁸

¹⁷² Özdağ, *Feyizler*, IV, 128.

¹⁷³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 129.

¹⁷⁴ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 125.

¹⁷⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 150.

¹⁷⁶ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 158.

¹⁷⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 238.

¹⁷⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 243.

“Haşyeti olmayıp, ilmiyle amel olmazsa, o kimse ayaklı kütüphane dedikleri cinsten ne kadar malumat yüklü de olsa feyiz veremez, nasihatlarında müessir olamaz.”¹⁷⁹

Feyzi Efendi, ilmin, hikmetin ve ferasetin kaynağının Allah korkusu olduğunu şu ayetlerle bağlantılı olarak açıklamaktadır:

“Allah’tan korkun. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.”¹⁸⁰ Bu ayette önce Allah korkusunun belirtildiğini sonra da Allah’ın öğretmesinden bahsedildiğini söyleyen Feyzi Efendi, “İlahi ta’lîme mazhar olmanın şartı Allah Teâlâ’dan korkmaktır, yani takvadır. Takva müminin dârü’l fünûnudur.” demektedir. Bu konuyu Enfâl Suresi’nde geçen “Ey iman edenler! Eğer Allah’tan korkarsanız, o size iyiyi kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.”¹⁸¹ ayetiyle destekleyen Feyzi Efendi, bu ayette geçen “furkan” kelimesine dikkat çekmektedir. Furkan’ın “hikmet” türünden bir sır ve hakikat olduğunu beyan ederek “Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir.”¹⁸² ayetindeki müjdeyle de birleştirip konuyu Hz. Peygamberin “Hikmetin başı Allah korkusudur.”¹⁸³ hadisine dayandırmaktadır.¹⁸⁴

Feyzi Efendi evliyada dahi kendilerine “ilahi tebşir” gelinceye kadar havfin zail olmayacağını ve olamayacağını belirterek mümin bir kimsenin her hal ü karda havf üzere bulunmasının gereğini vurgulamıştır.¹⁸⁵ Feyzi Efendi’nin sözlerine baktığımızda Allah’tan gereği gibi korkabilmenin bile marifet ile bağlantısı olduğunu, Allah’ı tanıdıkça ondan niçin korkulması gerektiğinin daha iyi görüleceğini anlıyoruz. Mümin bütün yaşamını Allah korkusu üzerine bina etmeli, şartların ve sebeplerin değişimi ondaki havf duygusunu değiştirmemelidir. Çünkü ilahî kudret ve tasarruf kişiyi halden hale sokabilir. Yani kimse şımaracağı veya üzüleceği bir halde devamlı değildir. Bunların idraki içinde kulluğunu bilip sürekli ilahî inayetten destek isteyerek yaşamını sürdürmelidir. Evliyaullah bile cennetle müjdelenip son nefeslerinde imanı garantilemedikçe korku içinde yaşarlar. Feyzi Efendi’nin beşaretten kastı budur.

¹⁷⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 155.

¹⁸⁰ Bakara 2/282.

¹⁸¹ Enfâl 8/29.

¹⁸² Bakara 2/269.

¹⁸³ Beyhakî, *Şuabu’l-Îmân*, Bombay 2003, II, 201.

¹⁸⁴ Özdağ, *Feyizler*, VII, 221-223.

¹⁸⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 69.

3.1.9.Reca

Arapça'da “ummayı, ümit etmeyi” ifade eden bir kelimedir. Gelecekte istediği şeyin gerçekleşeceğine kalbini bağlamaktır.¹⁸⁶ Allah'tan ümit kesmemektir. Kur'an'daki “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!”¹⁸⁷ ayetine göre Allah'tan ümit kesmek büyük günahlardandır. Allah'ın lütfuna nail olma düşüncesi “reca” duygusunun doğmasına sebep olur. Yüce Allah Kur'an'da “Kullarıma haber ver ki ben çok affedici ve acıyanım.”¹⁸⁸ buyurarak merhamet ve affını ilan etmektedir. Bu konuda çokça ayetin olduğu bilinen bir gerçektir. Hadislerde de Hak Teâlâ'nın sonsuz af ve merhameti Yüce Peygamberimiz tarafından farklı ifadelerle bize aktarılmıştır. Birkaç tanesini zikredecek olursak; Enes b. Mâlik'ten rivayet edilir ki; Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur. “Allah Teâlâ kıyamet günü şöyle buyurur: “Kalbinde bir arpa ağırlığınca iman bulunan kulumu cehennemden çıkarın. Sonra tekrar buyurur. Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın.”¹⁸⁹ Diğer rivayet yine bir kutsi hadistir. “Ben kulumun bana karşı zannına göre muamele ederim...”¹⁹⁰ şeklinde başlayan hadis, kul Allah'a yaklaştıkça Cenab-ı Hakk'ın ona daha çok yaklaşacağını bildiren ifadelerle devam etmektedir.

İnsanda havf ve reca dengede bulunmalıdır.¹⁹¹ Mutasavvıflar “recayı” tarif ederken, “Allah'ın sonsuz rahmetini talep etmekle birlikte ona itaatte devamlılığın da esas olduğunu” belirtmişlerdir. Yani atalet ve tembelliğe sevk eden kuru bir temenniye uygun görmemişlerdir. Örneğin İbn Hubeyk “reca”nın üç nevi olduğundan bahseder. “Bir kimse güzel ameller işler ve kabulünü Allah'tan ümit eder. Bir kişi kötü bir amel işler, sonra tövbe eder ve affa nail olacağını ümit eder. Üçüncüsü yalancı bir adamdır ki, günaha devam eder ve ‘Ben affedileceğime inanıyorum.’ der.” şeklinde izah etmektedir.¹⁹²

Feyzi Efendi “havf ve reca” makamlarının hakikatini bir erkek ve dişiye benzetmiştir.¹⁹³ Bu ikisinin bir araya gelmesi ve bütünleşmesi neticesinde iman hakikatleri doğacağını söylemiştir. Havf erkeğe, reca kadına benzetilmektedir. Çünkü

¹⁸⁶ Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, s. 179.

¹⁸⁷ Zümer 39/53.

¹⁸⁸ Hicr 15/49.

¹⁸⁹ Buharî, *Tevhid* 19.

¹⁹⁰ Buharî, *Tevhid* 50.

¹⁹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 513.

¹⁹² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 132.

¹⁹³ Bu benzetme, Feyzi Efendi'nin, görüşlerinden sıkça nakiller yaptığı Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî'de de mevcuttur. Bkz. Sühreverdî, Şihâbu'd-Dîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (632/1234), *Avârifü'l-Me'ârif*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 290.

havfa sükûnet, heybet ve azamet, reca da ise ümit, seadet, letafet ve selamet vardır. Erkek ve kadının izdivacı ile nasıl bir evlat meydana geliyorsa havf ve reca'nın birleşmesiyle de kişinin ruh dünyasında yepyeni gelişimler, hakikat ve hikmete dair oluşumlar meydana gelecektir.¹⁹⁴

Feyzi Efendi reca makamı için üç mertebenin bulunduğunu söyler. Birinci merteye yine aynı isimle telaffuz edilen “reca” mertebesi olup, genelde hepsini ifade etmek için kullanılmıştır. Reca, velayet makamına eren bir müminin içinde bulunduğu huzur, sükûn, emniyet ve sürur halidir. Bu durum özellikle velayet-i suğra erbabında tezahür eder. İkinci merteye “bast”tır. Yayılma, açılma ve genişleme gibi anlamlara gelen bu terim, velayet-i vusta sahibi müminin reca mertebesidir ve bir öncekinden daha üstündür. Üçüncü merteye olan “üns” mertebesi velayet-i kübra ehlinde zahir olan reca mertebesidir. Kul bu mertebede ilahi sıfatların sonsuzluk zevkine varır. Fart-ı muhabbetle dolar. Vahdetten ehadiyyete geçerek bekaya erişir. Kavga ve endişeden kurtulur, huzura erer.¹⁹⁵

Peygamberlerin ve velilerin hayatlarında havf ve recadan biri Allah tarafından galip sıfat olarak tebarüz ettirilmiştir. O peygamber veya o veli halk arasında muamelesini bu meşreple yürütür ve bu sıfatla meşhur olur. Tasavvuf dilinde meşrep tabir edilen bu durum, velinin veya peygamberin irşat ve terbiyesini yürüttüğü belirgin metodu anlamına gelir. Daha ince bir ayırımla ifade edecek olursak nebilerin irşadının adına din, velilerinkine meşrep veya tarikat adı verilirken, müçtehit imamların takip edildiği metoda da mezhep denmiştir. Havf, ubudiyyete, insaniyete ve sorumluluğa en uygun meşreptir. Çünkü onda haddini bilme ve edebi gözetme durumu galip olduğu için kişiyi itidalde tutar. Reca ise lütfun, keremin, aşk ve merhametin kula yansıdığı meşrep olup kul onda gerçek muhabbeti ve şefkati tadar. Ama her iki makamda da ifrata düşmek tehlikelidir. Kula en uygun düşen itidal üzere olmaktır. Feyzi Efendi bu durumu izah ederken Bakara Suresi 143. ayette geçen “vasat ümmet” tabirini örnek vermiştir. Bu ifadenin “ifrat ve tefritten uzak, adaletli ve dengeli bir toplum” manasına geldiğini söylemektedir. Bu ayetteki “vasat” kelimesinin dengeyi ve orta yolu ifade ettiğini belirterek her konuda hal, hareket ve görüşlerin bu doğrultuda olmasını öğütlemiştir. Geçmiş ümmetlerin havf ve reca konusunda dengeyi kaybettiği için Allah'ın azabına uğradıklarını örnek göstererek, geçmiş ümmetler üzerine şahit tutulacak olan

¹⁹⁴ Özdağ, *Feyizler*, IV, 131.

¹⁹⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 133-134.

Muhammed ümmetine yakışanın, korku ve ümitte haddi aşmayan, adil ve dengeli bir yol tutmak olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁶

Meşrep sahibi olmak aslında peygamberlerin vasfı olup veliler onlara varis olurlar. Yani her veli hangi peygamberin tesiri altında ise o peygamberin velayet yönüne varis olur ve dolaylı yoldan o meşrebe sahip olmuştur. Yani o nebinin terbiyesi ve irşadı ile kemale erer ve erdirir. Feyzi Efendi bu konuyu anlatırken Hz. İsa ve Hz. Yahya peygamberlerden bahsetmiştir. Teyze çocukları sayılan ve hemen hemen birbirine yakın zamanda dünyaya gelen bu peygamberlerin hayatları ve meşreplerine dikkat çekerek, haklarında ilginç açıklamalarda bulunmuştur. Hz. İsa “üns” makamından Allah’ın kullarına muamele etmiş, daima gülmüş, müjdelemiş, üzüntü ve keder verici şeyleri halkın gözünden kaldırmaya çalışmıştır. Hastaları tedavi etmiş, ölüleri diriltmiş, sıkıntı ve tasaları gidermiş, göklerden sofralar indirmiştir. Kimseye hiçbir konuda kolay kolay “hayır” dememiş, daima olumlu ve güvenli bir tutum takınmıştır. Ama kavmi bu müsamahayı kötüye kullanmış, sınır tanımamıştır. Helal-haram, hak-hukuk saymaz olmuşlar, laubali bir toplum olup itidalden çıkarak hak yoldan sapmışlardır.¹⁹⁷

Feyzi Efendi Hz. Yahya’dan bahsederken ise şunları anlatmıştır: “Hz. Yahya “heybet ve haşyet” sahibi bir peygamberdi. Güldüğü görülmemişti. Ağlaya ağlaya yanaklarında gözyaşlarının açtığı çizgiler oluşmuştu. Hz. Musa şeriatine göre amel ederdi. Bu durum kavminin hoşuna gitmedi. Çünkü Hz Musa’nın şeriatında çok çetin hükümler vardı. Hz. Yahya kavminin yaşantısına son derece disiplin gösterir ve tavizsiz davranırdı. Böylelikle korkunun hâkim olduğu bu kavim de ifrata düştü ve yoldan saptı. İşte Muhammed ümmeti, bu ikisinin ortasını bulan “vasat ümmet” olmalıydı. Onun dininde ifrat ve tefrite izin verilmedi. Yahudi ve Hristiyanlıktaki bu noksanlıklar İslamiyet’le giderildi. Bu gerçeği Feyzi Efendi şu cümlesiyle ifade etmiştir. “Silsile-i kütüb Kur’an’da, silsile-i nübüvvet de yirmi üç senelik nübüvvetiyle Fahr-i Kâinat Efendimizde ¹⁹⁸”الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا“ sırrıyla hitam buldu. Artık bundan sonra ne bir kitap ne bir peygamber gelecek.” Bu gerçekler doğrultusunda Feyzi Efendi hayatı boyunca ümmet-i Muhammedi daima itidale davet etmiş ve en mükemmel seviye olan istikametten ayrılmamayı tavsiye etmiştir.”¹⁹⁹

¹⁹⁶ Bu görüşler Özdağ’ın ifadesiyle Feyzi Efendi’den nakledilen görüşlerdir. Özdağ, *Feyizler*, IV, 137.

¹⁹⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 138

¹⁹⁸ Maide 5/3.

¹⁹⁹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 141.

Özdağ'ın ifadesine göre, “Feyzi Efendi’de hâkim olan meşrep Muhammedîlik idi. Yani onda havf ve recadan birinde mahkûm olma durumu yoktu. Sözleri, hal ve tavırları, Peygamber Efendimizin ahlâk ve sıfatlarıyla donanmıştı. Çünkü Peygamberimiz de irşat ve terbiyesini bu iki makamı itidal üzere birleştirerek yerine getirmişti. Feyzi Efendi Rasulullah’ın sünnetini, örnek ahlâkını özümsemiği için irşadında ve sohbetlerinde kolaylık, hilm, sevgi ve şefkat hâkim olurdu. “Ümmet-i merhume” kılınmış olan Muhammed ümmeti hakkında daima hayırhah, sevecen, şefkat ve merhamet gösteren bir üslubu vardı. Bu konuda herkese gayet itinalı ve dikkatli davranır, sevgi ve merhamet dolu söz, davranış ve nasihatlerini onlardan esirgemezdi. Sohbetine gelenleri yanından uğurlarken sühuletle, gönül hoşluğu ile izzet ve ikrama mazhar olmuş bir şekilde, müjdelere vererek uğurlardı.”²⁰⁰

Yine Feyzi Efendi sohbetlerinde, onların kulluk yolunda olmalarını sağlamak için, kendi halini ortaya koyarak havf, kabz ve heybet dereceleri içerisinde onlara nasıl ilahi gazaptan korktuğunu, endişe ettiğini, Kur’an ve hadisten istişhad ederek tasvir ederdi. Bu sohbeti dinleyen kişiler, Feyzi Efendi’nin bu halinden öğüt alırlar, bu zatın Hak Teâlâ karşısındaki hassasiyetini, ciddiyetini ve sorumluluğunu görünce etkilenirler, onun hali ve sözlerinin tesiriyle mukaddesata yönelmeleri kolaylaşırdı.²⁰¹

Yine bir gün ziyaretçilerine -âdeti üzere- “konuşun, buyurun” diye söze başlayan Feyzi Efendi’ye, gelen bir misafir; “Biz günahkârlar, ne konuşalım Efendim, siz buyurun” demişti. Bunun üzerine Feyzi Efendi “Hep günahkârız, günahkâr olmayan kim var ki? Melek olmak lazım. Bizim gibi kıtıpiyoslar²⁰² havf ve recada olmalı.” diyerek cevap vermiştir. Aynı konuda sohbete devam eden Feyzi Efendi, havf ve reca halini aşan ariflerde bunlara karşılık “kabz ve bast” halinin oluştuğunu; bu mertebelerin üzerinde ise “heybet ve üns” derecesinin olduğunu izah etmiştir. Arkasından da beşaret gelinceye kadar korku ve ümitle yaşamak gerektiğini, biri eksik olursa itidalin ve dengenin bozulacağını söylemiştir. Velayet erbabının beşaret gelse de Allah’tan korkarak yaşadıklarını, daha çok ibadet ve taate sarıldıklarını anlatmıştır. “Kimse nefsinden emin olmamalıdır.” diyen Feyzi Efendi’ye orada bulunan ziyaretçi, “Muhlaslar bunun dışında mıdır?” diye sorar. Bu soru üzerine “ Hayır, şeytan ümidini keser ama yine de emin olmamalı, ancak beşaret hariç...” şeklinde cevap vermiştir.²⁰³

²⁰⁰ Özdağ, *Feyizler*, IV, 143.

²⁰¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 144.

²⁰² Anlamı: “Değersiz, âdi, işe yaramaz” demektir. Bkz. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 651. Metinde tevazu için kendini değersiz görme sebebiyle kullanılmıştır.

²⁰³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 365-366.

Feyzi Efendi sohbetindekilere korku ve endişe içinde kendi durumunu arz ettikten sonra onları ve sair halkı tenzih eder, onlara kolaylıkları gösterir ve müjdelere verir. Bununla birlikte kendisini dinleyenlere ubudiyet ve imtihan yollarını bir bir anlatırken, daima kolay olan yönleri öne çıkarırdı. Müminleri Rabbimizin birer emaneti olarak görür, kul ile yaratıcısı arasını yaklaştırmak için uğraş vermeyi en kutsal vazife sayardı.²⁰⁴

Âhir zamanda dünya üzerinde yaşananlardan ümitsizliğe düşen, gelecek kaygısı yaşayan müminlere stresleri, sıkıntıları kafalarından silecek ve onları huzura, güvene sevkedecek Allah ve Rasûlü'nün buyruklarından bilgiler nakleder, moral verirdi.²⁰⁵

Günümüzün, dünyevîleşmiş, değer yargılarını maddîyatta arayan zihniyeti yüzünden, hırs, tamah, şöret, para ve makam tutkusunun arttığını söyleyen Özdağ, bu sebeplerin insanların gönül dünyalarını çölleştirdiğini ifade etmektedir. Feyzi Efendi'nin günümüz müslümanlarının içinde bulunduğu bu duruma çok üzüldüğünü, onlara çok düşkün olduğu için bu zilleti yakıştıramadığını belirten Özdağ, şunları nakletmektedir: “Efendim Muhammed²⁰⁶ Feyzî'nin ifadesiyle (günümüz insanının ekserisi) duygusuz, sevgisiz, bilgisiz, sanki birer meyyit-i müteharrîkeye (hareket eden ölüye) dönüşmüşlerdir.” Müminlerin bu umutsuzluk, neşesizlik, sahipsizlik ve kimsesizlik hâlini bir ümmet-i Muhammed (s.a.s.) olarak, onlara yakıştıramamıştır. Kendisi de bir mümin olarak, kendisi için istediğini, kardeşleri için de isteme arzusuyla hareket edip, ilmî ve manevî birikimini onlara aktarmaya, gönüllere derman olmaya ömrünü harcamıştır.²⁰⁷

Gelecekle ilgili müjdeli sözler söyleyen ve ümitsizliğe düşürücü sohbet etmekten son derece kaçınan Feyzi Efendi, daima müminlerde hizmet ve çalışma gayretini artıran, şevk veren sohbetler yapardı. Bu yüzden ziyaretinden ayrılanlar sevinç ve huzurla ayrılırdı. Bir defasında kendisine “Efendim sizi İstanbul'a götürelim” demişlerdi. “Ayasofya açılınca beraberce cuma namazı kılmaya gideriz.” diye karşılık vermişti. Müminlerin üzüldüğü konularda onlara ümit veren sözler söylerdi.²⁰⁸

Özdağ'ın aktardığına göre Feyzi Efendi'nin, Muhammed ümmetine, özellikle yaşadığı ülkenin ve beldenin insanlarına karşı aşırı bir ilgisi ve sevgisi vardı. Onları düşünür ve kollardı. Onlara en ufak bir zararın gelmesine gönlü razı olmazdı. Bu

²⁰⁴ Özdağ, *Feyizler*, IV, 144.

²⁰⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 145.

²⁰⁶ Özdağ eserinde Feyzi Efendi'nin ilk adı olan “Mehmet” kelimesini “Muhammed” olarak kullanmaktadır.

²⁰⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 146.

²⁰⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 106.

hususta onlar hakkındaki gayretini gizleyip, son derece tevazu göstererek, “Benim yüzümden onlara bir zarar gelmesin, bir bela ve musibet isabet etmesin kâfi!..” sözlerini sık sık tekrarladığı, kendisini tanıyanlarca ifade edilmektedir. Feyzi Efendi’nin onlara bu denli aşırı düşkünlüğü, Peygamber Efendimizin yüce ahlâk ve seciyelerinden olan, Tevbe suresinin 128. ayetinde

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَّحِيمٌ

“Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.” şeklinde övgü ile bahsedilen حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ “size aşırı düşkün” vasfını hatırlatmaktadır. Feyzi Efendi, bir Peygamber varisi olduğunu bu hâli ile de göstermektedir. Ümmet-i Muhammed’e düşkünlüğü nedeniyle, onların üzülmeleri, onların acı çekmesi, yüzlerinin gülmemesi onu son derece üzerdi. Radyodan haberleri dinlerken üzücü bir haber aldığı anda; mesela bir katliam, bir yıkıntı, bir yangın veya benzeri yollarla ölüm ve yaralanma gibi bir haber duyunca içinin ta derinliklerinden doğru: “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” “Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz.”²⁰⁹ anlamındaki “istircâ” âyetini okuyup acı acı bir âh çekerek hüznü bir hâl alırdı.²¹⁰

Hatıralarda geçen bilgilere göre Feyzi Efendi Kâbe baskınına²¹¹ çok üzülmüştür. Bir bayram ziyaretinde Muzaffer Ertaş (Şaban Kalaycı) ve oğlu kalkmak için davranınca “oturun” der ve Şia hakkında uzun uzun malumat verir. Muzaffer Bey dışarı çıkınca “Şimdiye kadar, hiç böyle Şiîlerin açıkça aleyhinde bulunmamıştı.” der. Gerçekten de Kâbe baskınına çok üzülen Feyzi Efendi, Harem-i Şerifteki minberin Suûdilerce kaldırılmasını doğru bulmamış, bu hadisenin onunla ilgili olduğunu belirtmiştir.²¹²

Özdağ’ın aktardığına göre Feyzi Efendi, sohbetlerinde, hadislerden ve büyüklerin hikmetli sözlerinden alarak nakledip yorumladığı ifadelerle dinleyenlere umut ve güven aşıları. Bazen bu durum öyle bir noktaya gelirdi ki Muhammed ümmetinin üzerine ahirette azap olunmayacağına, onların azabının henüz dünya hayatında iken değişik usûller ve yollarla verileceğine dair müjdelerle dolu rivayetleri, coşkulu bir şekilde dile getirirdi. Bu manada bir örnek verecek olursak; dostlarından biri, ameldeki mezhebinin verdiği zorlu hükümlerden ötürü sıkıntıya düşüp bunalımlar içinde kalmıştı. Ona yardımcı olmak için “Ben Ebü’l-Yüsrüm (kolaylık babasıyım).”

²⁰⁹ Bakara 2/156.

²¹⁰ Özdağ, *Feyizler*, IV, 147.

²¹¹ 1979 yılında da bir Kâbe baskını yaşanmış ama burada bahsedilen 1987 yılı Temmuz ayında Şiîler tarafından yapılan baskındır. 402 kişi hayatını kaybetmiştir.

²¹² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 254.

demış ve genelde âdeti olmamakla beraber hadis kitaplarından ve ilgili kaynaklardan çeşitli rivayetler ortaya koyarak, bu rivayetler ışığında o kimseyi kurtaracak şekilde, çıkış yollarını gösterivermişti.²¹³ Onun bu hâl ve tavırları, Muhammed ümmetinin hayır ve sulh yolunda, kolaylıkla yürümesini istemesinden ve bu uğurda çaba sarf etmesinden dolayıldı.²¹⁴

Feyzi Efendi insanda korku ve ümidin dengeli bir şekilde bulunması konusunda da ziyaretçilerine bilgi vermiştir. “Beyne’l havfı ver-Reca” denilen bu konu muhakkik bilgelerin insanları uyardıkları mevzulardan biridir. Hz. Peygamber’in (as) kendisi de dâhil hiç kimsenin ameli mukabilinde cennete giremeyeceğini bunun ancak Allah’ın lütfuyla olacağını bildirmesi bu gerçeği vurgulamaktadır.²¹⁵ Feyzi Efendi, “Müminde korku mu ümit mi galip olmalı? diye soran bir ziyaretçiye “İkisi de eşit olmalı ancak ihtiyarlıkta ve ölüm zamanı yaklaştığında ümit fazla olmalı” şeklinde cevap verdiği kayıtlara geçmiştir.²¹⁶ Bunu, “Sizden biriniz Allah Teâlâ’ya ancak hüsn-ü zan besleyerek ölmeye çalışsın.”²¹⁷ hadisine dayanarak söylemiştir.²¹⁸

Feyzi Efendi kendisi de böyle bir reca haliyle irtihal etmiştir. Bunu talebelerinin hatıralarında görmekteyiz. Şöyle ki; vefatından iki sene kadar önce Cenab-ı Hakk’a iştiağının iyice alevlendiğini, her şeyden elini eteğini iyice kesmeye başladığını gözlemleyen yakınları, masivadan tamamen sıyrıldığını hatta gülmesinin bile azaldığını söylemektedirler. Sürekli kullandığı ilaçları bile bırakan Feyzi Efendi, en son duvarına İbn Ataullah İskenderî Hazretlerine ait olan şu sözleri astırmıştır:

"الهي كيف يُرجى سواك وأنت ما قطعت الاحسان"

"²¹⁹وكيف يُطلب من غيرك وأنت ما بدلت عادة الامتتان"

Feyzi Efendi meşrep olarak Hz. İsa (as) gibi hep başkalarına kolay olanı tavsiye eder, kendisi de azimetle hareket edip “Ben kendi nefsimde hüsn-i zan edemem.” diyerek yaşamıştır. Ümit verirken ve müjdelerken de asla ciddiyeti ve sorumluluğu ihmal ettirmemiş, gevşetip rehavete sevketmemiş, itidali korumuştur. Sohbetlerinde havf ve recayı olması gereken dengede insanlara sunmuştur.

²¹³ Namaz kılmadığı için hanımını boşamak istediğini söyleyen bir şahsa, ayette “*Ailene namazı emret*” şeklinde geçtiğini, kendisinin sadece emretmekle mükellef olduğunu ifade ederek evliliğini bitirmesini engellemiştir. Musa Özdağ, 07.06.2012 tarihli görüşme.

²¹⁴ Özdağ, *Feyizler*, IV, 148.

²¹⁵ Buhârî, Rikâk 18, Merdâ 19; Müslim, Münâfikûn 72.

²¹⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 192.

²¹⁷ Ahmed, *Müsned*, III, 315; Müslim, Cennet 81, 82; İbn Mâce, Zühd 14; Ebû Dâvûd, Cenâiz 17.

²¹⁸ Özdağ, *Feyizler*, IV, 71-72.

²¹⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 292. Levhadaki sözün anlamı: “İlahî, sen ihsanı kesmemiş olduğun halde, senin dışındakilerden nasıl ümit edilir. Sen nimetlendirme âdetini değiştirmedikçe, senden başkasından nasıl istekte ve talepte bulunulabilir?” İbn Atâullah, *Hikem*, II, 96.

3.1.10.Hüzün

Geçmişte arzu ettiği bir şeyi kaybetmekten veya hoşuna gitmeyen bir şeyi yapmaktan kaynaklanan mahzuniyettir.²²⁰ Arapça'da "üzüntü" demektir. Hüzün sufiiyenin vasıflarındandır. Ayrılığa düşen kalbin bulunduğu "kabz" (tutukluk) haline hüzn denir. Hüzün kalbi incelterek sevinç ve neşeyi istemekten men eder. Ebû Ali Dekkâk, kulun senelerce alamadığı yolu hüzün ile bir ayda alacağı kanaatindedir.²²¹ Sufiyyeye göre hüzün kulun hasenatının artmasına vesiledir. Süfyân b. Uyeyne "Eğer bu ümmetin içinde mahzun birisi ağlasa Allah onun ağlaması bereketine bütün ümmete rahmet eder. Serî-i Sekatî de "Bütün insanların hüznünün bana verilmesini ne kadar isterdim." diyerek hüznün kıymetine işaret etmektedir. Fudayl b. İyaz vefat edince Veki', "Bugün yeryüzünden hüzün ayrıldı." demiştir.²²²

Ayette "Çok ağlayınız, az gülünüz."²²³ buyrulur. Hadiste de peygamberimiz "Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız." demiştir.²²⁴ Yine başka hadislerde Peygamberimiz "Mümine isabet eden ve onu üzen her türlü hastalık, sıkıntı, hüzün ve elemin günahlarına keffaret olacağını söylemiştir.²²⁵

Ehl-i dünyanın hüznünün sebebi dünya ve dünyalıklardır ve Rum Suresi 36. ayette anlatıldığı gibi bir tavır sergilerler. "İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman sevinirler. Ama yaptıklarından dolayı başlarına bir kötülük gelirse hemen ümitlerini kaybederler." Ehl-i ukbanın hüznü iki türdür. Yüce Allah'ın sunduğu ilahî derecelere ve ecir ve sevaplara umdukları şekilde ulaşamamanın verdiği hüznüdür. Ya da cehennemi ve gazab-ı ilahî'yi düşünerek hüzünlenirler. Ehlullahın hüznü ise ne dünya ne ukba sebebiyledir. Onlar Yüce Allah'ın zatıyla sürekli müşerref olamamaktan, onun cemalini sürekli görememekten, ona olan iştihak ve özlemlerinden dolayıdır. Bu bahsedilen hüzün, harap edici, yıkıcı bir duygu değil; onduran, geliştiren bir haslet olup dermanı da ancak kendisidir.²²⁶ Bu neviden bir hüznün sahibi olan Feyzi Efendi bu anlamdaki duygularını dile getirirken hocasının sözlerini yâd eder ve arkasından ilavelerde bulunurdu.

Feyzi Efendi hocası Bediüzzaman'ın "Fâniyim, fânî olanı istemem; âcizim, âciz olanı istemem. Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, gayr istemem. İsterim fakat, bir yâr-ı

²²⁰ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 150.

²²¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 138.

²²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 140.

²²³ Tevbe 9/82.

²²⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 290.

²²⁵ Buharî, *Merdâ* 1.

²²⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 152.

baki isterim. Zerreyim, fakat bir şems-i sermed isterim. Hiç ender hiçim, fakat bu mevcudatı umûmen isterim.”²²⁷ sözünü ve buna benzer serzenişlerini naklettikten sonra Rabbanî hüznünü dile getiren derin bir “ah” çekerek şöyle derdi. “Ah!.. ne edelim... ne yapalım... elimiz ermez, gücümüz yetmez!.. Yanıyoruz ama dumanımız çıkmıyor!..”

Yine Feyzi Efendi aynı mevzunun ardından Hüdayî Hazretlerinin şu dizeleriyle hüznün konusunu ifadeye çalışırdı.²²⁸

“Ehl-i dünya dünyada.
Ehl-i ukba ukbada.
Her biri bir sevdada.
Bana Allah’ım gerek.”²²⁹

Feyzi Efendi kalbe hüznün geldiği zaman İnşirah ve Fatiha surelerini okumayı tavsiye etmiştir. Kur’an-ı Kerim okumayı öğütlemiş, bilmeyen için Kur’an’ın yüzüne bakmanın bile hüznü iyi geleceğini söylemiştir. Efendimizin kalbine hüznün geldiğinde Cebrail’in gelerek hatırlattığı, İsrâ Suresinde yer alan “وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ الْحَمْدُ لِلَّهِ” “Tevekkeltü alel hayyillezi la yemutü ebeden vel hamdü lillahillezi lem yettehiz veleden velem yekün lehü şerikün fil mülki ve lem yekün lehü veliyyün minezzüllü ve kebbirhü tekbira” Bu duanın anlamı, “Ölümsüz diri olan Allah’a tevekkül ettim. Evlat edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan ve zelil kimselerden yardımcısı olmayan Allah’a hamdolsun. O’nu tekbir ile yücelt.”²³⁰ şeklindedir. Feyzi Efendi’nin “Kalbe hüznün de gelse sürur da gelse Allah’tan bileceğiz ve ona iltica edeceğiz ve sıkıntıdan kurtulmak için “Allahım! Senden sana, azabından rahmetine sığınırım.” diye dua edeceğiz.” şeklinde tavsiyeleri vardır. Kemal kesbeden kimselerin, enselerine tokat vuranla, ağızlarına helva vereni bir gördüklerini hatırlatan Feyzi Efendi, İbrahim Hakkı Hazretlerinin şu cümlesini örnek gösteriyor: “Bil elsine-i halkı, Aklam-ı Hak ey Hakkı.”²³¹ Feyzi Efendi gelecek hakkında fazla endişeye düşmeye gerek olmadığını ve cennet hazinelerinin anahtarı olarak isimlendirilen “Lâ havle vela kuvvete illa billah” duasını çokça okumayı nasihat olarak zikrediyor.²³²

²²⁷ Nursî, *Sözler*, s. 500.

²²⁸ Özdağ, *Feyizler*, IV, 153.

²²⁹ Mustafa Tatcı, Musa Yıldız, *Azîz Mahmûd Hûdâyî Dîvân-ı İlâhîyât*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 68.

²³⁰ Furkan 25/58, İsrâ 17/111. Dua bu iki ayetin içeriğinden alınmıştır.

²³¹ Hasan Ali Kasır, *Erzurum Şairleri*, Dergâh Yayınları Erzurum Kitaplığı: 7, İstanbul 1999, s. 53-58.

²³² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 204-205.

3.1.11.Tevazu

Arapça’da alçakgönüllülüğü ifade eder. Nefsi tanıyıp ciddi olarak alçaltma, tevhit hürmetine nefsi yüceltme.²³³ Cüneyd Bağdadî’ye “huşu” nedir diye sorulduğunda “Kalplerin bütün gaypları bilen Yüce Allah’a karşı zillet içinde bulunmasıdır.” demiştir. Fudayl b. İyaz ise, “Kim nefsinde bir kıymet görürse, onun tevazudan bir nasibi yoktur.” demektedir.²³⁴

Kur’an ve hadiste olduğu gibi tasavvuf kaynaklarımızda da “huşu ve tevazu” kelimeleri birlikte ele alınmıştır. Bu açıdan tanımları incelediğimizde “huşu” kelimesinin Allah Teâlâ’ya karşı kalpte uyanan korku, saygı ve edeple boyun eğme anlamına geldiğini; “tevazu” kavramının da halka karşı alçakgönüllü ve yumuşak davranma anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Huşu ve tevazu kavramlarını aynı başlıkta ele alan Kuşeyrî, *er-Risâle* adlı eserinde zikrettiğimiz anlama benzer tanımlar sunmuştur.²³⁵

Tevazuun en güzel örneği olan Peygamber Efendimiz (as) bütün hayatını tevazu içinde yaşamıştır. Her işini kendi yapmaya çalışmış, hizmetçisiyle iş yapmış, yemek yemiş, zengin fakir, köle hür diye kimseyi ayırt etmemiştir. Kuru hurmadan hazırlanmış bir davet bile olsa çağırıldığı hiçbir daveti küçük görmemiştir. Peygamberimizin yumuşak tabiatlı, mütebessim, kolay geçinilen bir mizacı vardı. Kendisini alçaltmadan tevazu gösterirdi. Hüzünlü ama asık yüzlü değildi. İsrâf etmeden cömertlik yapardı. Bütün müslümanlara karşı çok merhametliydi. Çok yiyip midasını doldurmaz, hiçbir şeye tamahla el uzatmazdı.²³⁶

Kur’an’da “*Rahmânın kulları yeryüzünde huşû ve tevazu içinde yürürler.*”²³⁷ “*Şüphesiz müminler kurtuluşa erdiler. Onlar namazlarını huşû içinde kılanlardır.*”²³⁸ gibi ayetler ve Peygamberimizin “*Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.*”²³⁹ hadisi ve yine Efendimizin namazda sakalıyla oynayan birisini gördüğünde “*Eğer bu adamın kalbi huşûlu olsaydı azaları da huşûlu olurdu.*”²⁴⁰ diye uyarması, müminin vazgeçilmez özelliğinin tevazu olmasını gerekli kılmaktadır.

²³³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 656.

²³⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 145, 147.

²³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 144-151.

²³⁶ Hz. Peygamberin tevazu ile ilgili sıfatları için bkz. Ahmed, *Müsned*, VI, 49; Tirmizî, *Şemâil* 24; Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerif*, s. 90-92.

²³⁷ Furkân 25/63.

²³⁸ Mü’minûn 23/1-2.

²³⁹ Müslim, İman 147.

²⁴⁰ Süyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, nu. 7447.

Feyzi Efendi de hayatını tevazu esasına oturtmuş bir âlimdi. Onun sohbetini dinleyenler ve kendisini görüp tanıyanlar tevazuundan taviz vermediğini, hayatının değişik dönemlerinde “Hubbîlik, Cübbîlik, Sükûtîlik” diye safhalar geçirse de tevazuunda hiçbir zaman değişme olmadığını net bir şekilde ifade etmektedirler. Bunun birçok örneği, hakkında yazılan eserlerde ve hatıralarında beyan edilmiştir. O hatıralardan bir örnek vermek tanımamız açısından yararlı olacaktır. Birkaç dostu ile yazın çıktığı kır gezilerinden birinde, yanında bulunanlardan biri “Bediüzzaman Hazretleri de buraya mı gelirdi? diye sorar. Feyzi Efendi, “Ben utancımın onların gittiği yerlere gidemiyorum. Hatta Hz. Pir Efendimizin türbesine de bir kere sünnetimde bir kere de rüyamda girdim.” diyerek cevap verir. Bu cümleden ne kadar ince bir tevazu ve mahviyet halinde olduğunu anlamak zor değildir.²⁴¹

Feyzi Efendi ziyaretine gelenleri daima kendisinden üstün olmakla nitelendirmiştir. Onların ziyaret sevabı aldığını, kendisinin böyle bir sevaptan mahrum olduğunu söylemiştir. Kendisinin garip, miskin ve ziyarete layık olmayan bir kimse olduğunu her vesileyle ifade eden Feyzi Efendi, gelenlerin tevazu gösterdiklerini, kendisinin de bu tablo karşısında hayâsından dolayı kan ter içinde kaldığını belirtmektedir.²⁴² Hatta bir seferinde Feyzi Efendi’nin hacdan dönüşü münasebetiyle uzak bir ilçeden ziyarete gelen bir şahıs, gelirken içinden “Hac dönüşü Efendinin bir çorbasını içeriz.” diye geçirir. Sohbet bitip herkesle birlikte müsaade isteyince Feyzi Efendi ilgili şahsın gözüne bakarak şöyle der. “Kardeşim, uzak yerlerden ziyaret etmek niyetiyle geliyorsunuz. Bir sürü masrafa giriyorsunuz. Tabi buna ben sebep oluyorum. Benim masrafları ödemem, hiç olmazsa karnınızı doyurmam lazım. Fakat beni mazur görünüz, durumum müsait değil.”²⁴³

Tevazuunu her durumda belli eden Feyzi Efendi hakkında ziyaretçilerinden Mehmet Ertaş şu gözlemini anlatmıştır: “Cuma namazından çıktığı zamanlarda elini öpmek için sıraya dizilen, teveccüh eden, sandalyeye oturtup el öptürmesi için teklif edenler karşısında şöhreti, tekellüfı sevmediğinden dolayı oyalanmadan çıkıp giderdi. Herkesin teveccüh ettiği bu kimseyi yabancı olup tanımayan ve merak edip “Efendim siz kimsiniz?” diye soranlara sadece “İsmim Muhammed Feyzi” diye cevap verirdi.²⁴⁴

Adapazarı’ndan ziyarete gelen bir grup ziyaretçi, yolda kendi aralarında konuşurken şunları söylerler: “Biz ne cesaretle o büyük zatın yanına sık sık gidiyoruz?

²⁴¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 118.

²⁴² Özdağ, *Feyizler*, II, 331.

²⁴³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 222.

²⁴⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 253.

Bizim onu değil ziyarete Kastamonu'ya doğru bakacak bile halimiz yok. Yoksa biz cahil cesurlardan mıyız? Bizim gibileri yanına kabul ediyor, himaye ediyor, bizimle sohbet ediyor.” diye konuşurlar. Bu konuşmanın akabinde Kastamonu'ya varırlar. Feyzi Efendi sohbete başlamadan şunları söyler: “Kardeşlerim, sizler benim kusurlarımı bir bilerseniz, değil Kastamonu'ya gelmek, Kastamonu tarafına bile bakmazsınız.” Bu ve benzer ifadeleri ile ziyarete layık olmadığı halde zahmet çekip buralara kadar geldiklerini sürekli tekrar eden Feyzi Efendi, “Efendim” sözcüğünü kullananlara da “Efendiler minare şerefesinde, biz kuyu dibindeyiz” şeklinde mukabele ederek yine en ufak bir tazim ifadesini kendine kondurmak istememiştir.²⁴⁵

Kendisini yakından tanıyanların beyanına göre Feyzi Efendi, her şeyi mevsimine uygun yapan, adalet ehli bir âlimdi. Kendi nefesine karşı adaletli davranırken, başkalarına karşı lütuf ve kerem gösterirdi. “Benim kendi nefsimi hüsn-i zan etmem olmaz. Çünkü ben kendi nefsimi biliyorum. Ama başkalarına karşı hüsn-i zan güzeldir.” derdi.²⁴⁶

Feyzi Efendi kendisini ziyarete gelenlerin her türlü sorularına veya gerekli gereksiz konuşmalarına son derece mütehammil davranırdı. Bir ziyaretçinin hatıralarında geçtiği şekliyle yaşanan bir diyalog şöyledir: Hacı Ömer Arpacı Tosya ilçesinden sıkça gelen misafirlerden biridir. Kendisi her seferinde muhtelif söylemleriyle Feyzi Efendi'yi istemeden de olsa çok üzdüğünü ama onun bir kere bile “Artık sen de fazla oldun” demediğini anlatıyor. Yine bir gün uzunca bir sohbetin sonunda Ömer Bey, “Muhterem Efendim, Allah Teâlâ sizi bize dünyadayken tanıttı, dost etti, inşallah ahirette de bizi sizlerden ayırmaz.” diye bir cümle kurar. Feyzi Efendi'nin bu cümleyi duyunca birden rengi değişir, benzi solar. Konuşan şahıs “Eyvah yine pot kırdım!” diye hayıflanırken Feyzi Efendi'nin verdiği cevap çok manidardır. “Eğer Cenabı Hak, beni cehennemliklerden yarattıysa, sizin oraya gelmenize razı olamam.”²⁴⁷ Bu cümlede hem tevazu, hem haşyet, hem de rıza makamının izleri görülmektedir.

Feyzi Efendi'nin kullandığı cümleler eskilerin “Efradını cami ağıyarını mani” dediği türden, ne fazla ne eksik, anlamı tam olarak ifade edecek şekildedir. Sanki her kelimesi özenle seçilmiş ve kastettiği anlamı en güzel şekilde ifade eden kelimeler kullanılmıştır. Üslubunda ise edep, nezaket, incelik ve tevazu hiç birbirinden

²⁴⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 285-286.

²⁴⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 292.

²⁴⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 216.

ayrılmamaktadır. Karşısındaki şahsın anlama seviyesi, psikolojik durumu, sosyal konumu ve ihtiyacı olan bilgi göz önüne alınırken bir yandan da yanlış anlamalara ve fitneye sebep verici yanlış sözler sarf etmekten imtina edilmiştir.

Özdağ'ın anlatımıyla Feyzi Efendi, söylenecek sözün faydasız olacağını öngördüğünde, o mevzuda konuşmak boş ve anlamsız olduğunda veya üzerimize düşmeyen, oradaki kimseleri ilgilendirmeyen bir durumsa, gereksiz yere konuşmaz, konuyu kapatmak amacıyla “Biz bilemeyiz, kimseye bir şey diyemeyiz.” derdi. Bu sözün ardından da bir daha o konuda konuşmaz ve sükût ederdi.²⁴⁸ “Biz bilemeyiz” ifadesinden “Hiç kimsenin her şeyi bilme iddiası olamayacağı, ben bilirim demenin cahillik belirtisi olduğu” gibi incelikler anlaşılmakta ve Feyzi Efendi'nin üslûbundaki mütevazılık sezilmektedir.

Hadiste “İlmin üç sınıf olduğu beyan edilmiş, bu üç şeyin de Kitap, sünnet ve “bilmiyorum” sözü olduğu belirtilmiştir.²⁴⁹ Bu konuda İmam-ı Şa'bî de “Bilmiyorum sözü ilmin yarısıdır” demiştir.²⁵⁰ Feyzi Efendi, insanın her zaman bilmediklerinin bildiklerinden fazla olduğunun bilincinde olması gerektiğini söylemiştir. İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin “Bilmediğim hususları ayağımın altına koysa idim başım Arşa değerdi.” sözünü örnek olarak zikretmiştir.²⁵¹

Tevazunun hakikatini hayatına çok güzel bir şekilde yerleştirmiş olan Feyzi Efendi, “Bilmiyorum” yerine “Bilemeyiz” diyerek ifadeyi iyice enaniyet sigasından çıkartıp ona tevazu, acziyet ve alçakgönüllülük anlamı katmıştır. Feyzi Efendi'nin ifadelerinde kullandığı “ben” yerine “biz” kelimesi de yine tevazu ve saygı ifade etmektedir. Feyzi Efendi'nin bu şekilde aciz, bilmez bir tavır sergilemesine yaşadığı dönemin kritik şartları da etkili olmuştur. İlmin ve âlimin hiçe sayıldığı, bilginin ve bilgelerin fitne ve fesada alet edildiği bir ortamda basiret sahibi olup kendisine acz yolunu seçmek gerekli oluyordu. Bu tavrını tuhaf karşılayanlara da Hz. Peygamberin bir uyarısını hatırlatırlatan Feyzi Efendi, Efendimizin (as), ahir zamanda kişinin “fisk ile acz” arasında muhayyer bırakılacağını, bu durumda müminin aczi seçmesini emir buyurduğunu delil getirmiştir.²⁵²

Feyzi Efendi genelde başkalarının işine karışmazdı. Özellikle dünyevî meselelerde, dışarıyı, âfâkî meseleleri çok iyi bilmediğini, itimat ettikleri kimselere

²⁴⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 73-74.

²⁴⁹ Gazzâlî, *Ihyâ'*, I, 103.

²⁵⁰ Dârimî, *Sünen*, I, 74; İbn Receb, *Câmiu'l-'Ulûm*, s. 213.

²⁵¹ Özdağ, *Feyizler*, I, 75-76.

²⁵² Özdağ, *Feyizler*, I, 77-78.

danışılmasının uygun olacağını söylerdi. Dini hususlarda ise gerekli konularda bildiklerini etraflıca anlatırdı. Ahbap ve yakınları kendisiyle bir şeyi istişare ederlerse, ahiret yolunu tercih eden kardeşleriyle istişareyi tavsiye eder, herhangi bir fikir belirtmezdi. Yalnız o konunun tahlilini yapar, getireceği menfaat veya zarar ihtimallerini göz önüne sererdi. Tercih ettiği bir taraf varsa saydığı faydalar esnasında ortaya çıkardı. Zarar yönü ağır basarsa tasvip etmediği anlaşılırdı. Çok önemli ve gerekli bir konuya üzerinde önemle durur, uzun uzun izahta bulunurdu.²⁵³

Burada Feyzi Efendi'nin, yerine, zamanına ve şartlara göre takınması gereken en uygun tavrı gözettiğini, dolayısıyla eskilerin ilm-i siyaset dedikleri bir ileri görüşlülüğü, maslahata uygun hareket etmesi ve mütevazı hal ve söylemleri sayesinde fitnelere ve kendisini fitneye bulaştırmak isteyenlerden korunduğunu görmekteyiz.

3.1.12.Fakr

Sözlükte, ihtiyacı olan şeyi kaybetmek, yoksun olmak anlamındadır. İhtiyacı olmayan şeyin yoksunluğuna fakr denmez.²⁵⁴ “Arapça, fakirlik, yoksulluk, ihtiyaçlılık gibi manaları ifade eder. Varlıktan kurtulup Allah'ta fani olmaktır. Fakr şerefli bir makamdır. Mutasavvıflara fukara adı verilir. Zira onlar kendilerini mülklerden boşaltmışlar; yani içlerinde mal-mülk sevgisi bırakmamışlardır. Fakrın hakikati, kulun Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır. Fakrın şekli, bütün sebeplerden uzaklaşmaktır.”²⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde “fakir”, “ihtiyacı kadar malı bulunmayan, insanlardan istemeye hayâ eden, kimsenin durumunu bilemediği için yardım etmediği” kimseler olarak adlandırılmıştır. Ayet şu şekildedir: “*Yapacağınız hayırları, kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple kazanç için yeryüzünde dolaşmayan fakirlere yapınız. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen ise onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar, yüzüzlük ederek kimseden bir şey istemezler. Allah yaptığınız her hayrı bilir.*”²⁵⁶

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz, “*Ümmetimin fakirleri, zenginlerden beş yüz sene önce cennete gireceklerdir.*”²⁵⁷ buyurmuştur.

²⁵³ Özdağ, *Feyizler*, I, 73-83.

²⁵⁴ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 247.

²⁵⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 204.

²⁵⁶ Bakara 2/273.

²⁵⁷ Tirmizî, *Zühd* 37.

Feyzi Efendi'nin bu makamla ilgili bir sözü şöyledir: “Bu fakir, askerde nefer, sivil hayatta hiç imiş. Mesleği ise gariplik ve miskinlik imiş.”²⁵⁸ Bu sözünden Feyzi Efendi'nin kastettiği manayı, Özdağ'ın yorumlarıyla cümleyi açmaya çalışarak tasavvufi incelikleri ortaya çıkarmaya gayret edeceğiz.

Öncelikle Feyzi Efendi'nin “ben” yerine “bu fakir” ifadesini kullanması enaniyetten uzak, mütevazıca bir sözdür. Özdağ burada “Efendim, burada kendisine “bu” kelimesiyle işaret ederek zatını hem işaret eden hem de işaret edilen kılmıştır. Buradan şunu çıkarabiliriz: Sanki O, Vacibü'l Vücut olan Yüce Rabbin huzurunda kendisinde gerçek bir varlık görmeyerek, bekabillah sırrıyla, vacib olan Zat'a muhtaç bir caizü'l vücud olduğunu arz etmiş ve kendisini kutsiyet aynasında görürcesine “bu” kelimesiyle işaret etmiştir.” şeklinde bir yorum yapmaktadır.²⁵⁹

“Fakir” ise fıkhıta yiyeceği, giyeceği ve barınak yeri olmayan kimse anlamındadır. Feyzi Efendi böyle bir yoksul değildir. Evi barkı, malı mülkü olan bir insandır. O halde kendisine “fakir” kelimesini kullanmasını muhakkik bilginlerin ıstılahına göre izah etmek gerekir. Allah Kur'an'da bütün insanların “fakir (kendisine muhtaç)”, kendisinin “ganiy ve hamîd” olduğunu söylemektedir.²⁶⁰ Feyzi Efendi de Bakara Suresi 273. ayette vasıfları belirtilen, kendini gizleyen, istemeyen gerçek fakirlerle birlikte olmak gerektiğini, bunun kişiyi bencillikten, kibirden arındıracağını, fukaranın gönlü kırık olduğu için Allah ile aralarındaki hicabın incelendiğini, onları kırmanın Allah'ın gazabını çekmek anlamına geldiğini anlatmış, insanları fakirleri incitme konusunda uyarmıştır.

Fukaranın fazileti hakkında bize peygamberimizden ulaşan birçok rivayet vardır. *Ümmetin fakirlerinin zenginlerinden önce cennete gideceğini müjdeleyen*²⁶¹ Hz. Peygamber, ashabına da fakir olarak ölmeyi tavsiye etmiştir.²⁶² Bununla birlikte fakirliğin tehlikeli yönlerine karşı uyarmıştır. Çünkü haline razı olmak, musibetlere sabretmek, şikâyetçi olmamak son derece zordur. Bunları kastederek de “*Fakr neredeyse küfür olayazdı.*”²⁶³ buyurmak suretiyle bu manadaki “fakr”dan Allah'a sığınmaktadır.²⁶⁴ Burada karşımıza fakrın çeşitli yönleri çıkmaktadır. İmam Gazzâlî İhyâ' adlı eserinde fakrı mertebeler halinde ele almış ve beşe ayırmıştır. Bunları izah

²⁵⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 131.

²⁵⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 132.

²⁶⁰ Fatır 35/15.

²⁶¹ Tirmizi, *Zühd* 37.

²⁶² Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 352.

²⁶³ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 542, V, 458.

²⁶⁴ “اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ” “Allah'im, kuşkusuz ben fakirlikten sana sığınırım.” Ahmed, *Müsned*, V, 39, 42, 44; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 166; Ebû Dâvûd, *Edeb* 110; Nesâî, *Sehv* 90.

ederken mala ve mülke karşı insanların durumuna göre bir sınıflama yapmıştır.²⁶⁵ Bütün bunları sıraladıktan sonra da bunların ötesinde ve hepsinden üstün bir halin olduğunu söylemektedir. Bu halin sahibine göre malın varlığı ile yokluğu eşittir. Ne sevinir ne üzüldür. Feyzi Efendi bu durumu, Nakşî geleneğinde bir düstur olan; “ لا نَطْلُب ولا نردّ ولا ننخر ” “*Ne isteriz, ne geri çeviririz ve ne de biriktiririz.*” sözleriyle ilişkilendirirdi.²⁶⁶ Gazzâlî’nin beyanına göre bu son zümre “mukarrabîn” zümresidir. Bu zümre için zühd bile noksanlıktır. Zühd “ebrar” zümresinin vasfıdır.²⁶⁷

Feyzi Efendi buraya kadar zikri geçen fakr konusu hakkında iki sınıflama yapmıştır: “Fakr ikidir: Fakr-ı ihtiyarî, Fakr-ı ızdrarî.” Bu ayırımın izahına gelince;

Feyzi Efendi’nin “Fakr-ı ihtiyarî” dediği şey, tercih edilmiş, benimsenmiş olan fakirliktir. Bu fakirlik, kişinin mal-mülk ile meşguliyeti terk edip kalbinden tam anlamıyla mala karşı ilgiyi, alakayı ve muhabbeti kesmesi durumudur. Yani bakî olanı, fanî olana tercih ederek²⁶⁸ ayet ve hadislerde övülen bir şeyi başarmasıdır. Bu tür fakra sahip olanlar kendilerini hiçbir şeye malik görmezler. Gerçek Malikü’l-Mülk’ü müşahede ederek O’na gönülden bağlanıp mülkü sahibine teslim etmişlerdir.²⁶⁹

Fakr-ı ızdrarî ise zorunlu fakirliktir. İnsan bu fakirliğe sabredip razı olursa övgüye layık olur. Ama Hakk’a isyan eder, kadere küser, zenginlere karşı düşmanlık besler tavır sergilerse, bu fakirlik onu küfre götürecektürden olmuştur. Peygamberin uyardığı ve Allah’a sığındığı fakirlik budur.²⁷⁰

Feyzi Efendi’nin kendisi için kullandığı “fakir” kelimesi, ihtiyarî fakirlik anlamındadır. Kendisini bu sınıf içinde görmesi, dünyadan uzak durup ahiretle ilgilenmesi sebebiyledir. Tıpkı hadiste buyurulduğu üzere “*Sizin en hayırlınız dünyadan en uzak durunuz ve ahirete en çok rağbet edeninizdir.*”²⁷¹ Mutasavvıfların “fakr” denilince kastettikleri bu manadır. Bir de onların dilinden fakrı tanımlayacak olursak şunları aktarabiliriz:

Yahyâ b. Muâz’a fakirliğin ne olduğu sorulunca şöyle demiştir: “Fakirliğin hakikati, kulun ancak Allah ile zengin olmasıdır. Fakirliğin zahirî şekli ise, elde maddî hiçbir sebebin (mal ve eşyanın) bulunmamasıdır.” Müzeyyin de demiştir ki; “Kulu Allah’a götüren yolların sayısı önceleri yıldızlardan fazla idi; şimdi ise emniyetli tek bir

²⁶⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 236-237.

²⁶⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 133-140.

²⁶⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 237.

²⁶⁸ A’la 87/16-17; İsra 17/18.

²⁶⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 142.

²⁷⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 144.

²⁷¹ Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, III, 499.

yol kaldı, o da fakirlik yoludur ve yolların en sağlamıdır.” Ebu Bekir Mısırî’ye sadık fakirin sıfatı sorulunca demiştir ki; “O hiçbir şeye sahip olmayan ve hiçbir şeye meyli bulunmayan bir kimsedir (onun tek meyli Allah’adır). Bu anlama gelen benzer açıklamalar sufilerce yapılmıştır. Allah’ın seçkin kullarının gerçek fakra ulaşabilmek için, dünyayı ve içindekileri, malı mülkü, altını dirhemi terk ettikleri, fakr yoluyla elde ettikleri huzuru ve izzeti hiçbir şeye tercih etmeyecekleri beyan edilmektedir. Kuşeyrî eserinde hocası Dekkâk’ın yanına gelen bir dervişten söz etmektedir. Dervişin üzerinde bezden yapılmış bir elbise vardır. Talebelerden biri şaka yollu “Bu elbiseyi kaçta aldın” der. Dervişin cevabı fakrı tam olarak ifade eden bir cevaptır. “Onu satın almak için dünyayı verdim (terk ettim). Ahireti vererek, benden onu satın almak istediler de satmadım.” demiştir.²⁷² İşte Feyzi Efendi de Kâinatın Efendisi’nin (as.) ““Allah’ım, beni zengin olarak değil; fakir olarak öldür. Ve beni miskinler içerisinde haşret!”²⁷³ duası mucibince, Cenab-ı Mevlâ’nın dostları için tercih ettiği bir sıfat olan gerçek fakrı hayatının vazgeçilmez bir prensibi olarak görmüş ve ona göre yaşamıştır.

Feyzi Efendi’nin askerlik döneminde çavuşluğu bile kabul etmeyişinin sebebi, maddi ve manevi hiçbir rütbeyi yaşadığı mütevazı hayata uygun bulmamasındandır. Ona göre kulluk elbisesi hiçbir zaman insanın çıkarmaması gereken bir libastır. Dünyevî makamlar, güç sahibi olma ve gücün getirdiği şöhret insanın aklını başından almakta ve kulluğunu unutturup kendisini bir şey zanner hale getirmektedir. Bunun en uç noktada örnekleri güç ve makam elde edince tanrılık iddia eden Firavunlara kadar gitmektedir.

Feyzi Efendi hiçbir zaman parmakla gösterilen, şöhretli bir insan olmak istememiş ve başkalarını da “müşarun bil benan olmak (parmakla gösterilecek kadar şöhretli olmak) iyi değildir.”²⁷⁴ diyerek uyarmıştır. Asker ocağında onun tevazuuna en uygun, erattan hiçbir üstünlüğü olmayan, boyun eğme ve itaatin en güzel ifa edildiği niteliksiz bir konum olan neferliği tercih etmiştir. Atış talimlerinde kendisinden başka isabet kaydeden kimse olmamış, karneleri kontrol eden komutan niçin bu erin çavuş yapılmadığını sormuş, bir binbaşı kendisine çavuşluk teklif ettiği halde mazeret göstererek kabul etmemiştir.²⁷⁵

Sivil hayatında da kendisini bir “hiç” olarak nitelendiren Feyzi Efendi, bu kelimeyle de Vücut-i İlahî’nin varlığı karşısında fena ve yokluktan başka kulun bir sıfatı olamayacağını, bütün mevcudatın O’nun zatı karşısında hiçlikten öte geçemeyeceğini bize

²⁷² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 272-278.

²⁷³ “ اللهم توفني فقيرا ولا توفني غنيا واحشرتني في زمرة المساكين ” Münzirî, *et-Terğîb ve ‘t-Terhîb*, IV, 143.

²⁷⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 387.

²⁷⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 151.

anlatmış olmaktadır. “Hiç” ifadesiyle de Feyzi Efendi, hayatının büyük bölümünü oluşturan sivillige de yokluk damgası vurarak, varlık âlemi içerisinde kendisine bir yer ayırmamış, zatına bir pay çıkartmamıştır.²⁷⁶

Âlemlerin Rabbi olan Allah, kitabında “*kendi zatı dışında her şeyin fani olduğunu ve yok olacağını*”²⁷⁷ beyan etmektedir. Peygamber Efendimiz’in “*(dünya hayatında) kendini ölümlerden say.*”²⁷⁸ tavsiyesini kendi hayatına da yansıtmış bir örnektir. Bir kutsî rivayette de Allah Teâlâ “*Yücelik ve kudret (izzet) benim izârım, büyüklük de benim ridâm sayılır. Bunlardan biri kendisinde de varmış gibi davranan olursa, onun cezasını veririm.*”²⁷⁹ diyerek bize kul olduğumuzu, ubudiyetimizi yerine getirerek kendimizde bir varlık görmememiz gerektiğini belirtmektedir. Çünkü insan nefsi her an kendini bir şey zannetmeye meyyaldir. Bunun devamı kibir ve ucub getirecektir. Allah kibirlileri alçaltacağını mütevazı olanları yücelteceğini²⁸⁰ peygamberi aracılığıyla duyurmuştur. Bunu bilen arifler çok dikkatli davranmışlar ve ona göre yaşamışlardır. Onlar hayatı, alçakgönüllülük ve mahviyet üzere yaşamışlardır.

Feyzi Efendi, hocası Said Nursî’den örnek vererek onun bir zamanlar “Ebû Lâ Şey” yani “Lâ şey’in babası” şeklinde imza attığını söylemiştir. Bu ibare “bir şey olmayanın babası” demek olup hiçliğin güzel bir ifadesidir. Hiçlik mesleği hakikat ehlinin mesleği olup ham, pişmemiş olanların yapabileceği bir iş değildir. Bu mesleği taklit etmek, yapabilmek anlamına gelmez, taklidin melekeye dönüşerek tahkik halini alması ve devamlı olması gereklidir. Ama yine de büyükleri taklitten geri durmamak iyidir. Feyzi Efendi önceleri hocası Bediüzzaman’ı aynen taklit edebildiğini söylemiş. Ama diğerleri tarafından kıskanma ve yanlış anlama mahzuru doğunca bunu bıraktığını belirtmiştir. Hatta bu durum şikâyetvarî hocasının kulağına gidince o şöyle demiştir; “Feyzi benim bütün harekâtımı massetmiştir, onunki taklit değil, tahkiktir. Ona izin veriyorum.”²⁸¹ Bu sözlerle hocası, Feyzi Efendi’nin kuru bir taklitte kalmayıp tahkike ulaştığına işaret etmiş olmaktadır.²⁸² Sahabenin de Hz. Peygamberi her yönüyle taklit etmeye çalıştıkları bilinen bir gerçektir.

Feyzi Efendi’nin “mesleğimiz gariplik ve miskinlik” demesi takip ettiği yolun prensiplerini belirtmek içindir. Tevazuu ve hiçliği benimseyen birinin kendisine garip ve

²⁷⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 154-155.

²⁷⁷ Kasas 28/88; Rahman 55/26.

²⁷⁸ Ahmed, *Müsned*, II, 41, 343; İbn Mâce, *Zühd* 3.

²⁷⁹ Müslim, *Birr* 136.

²⁸⁰ Müslim, *Birr* 69.

²⁸¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 118.

²⁸² Özdağ, *Feyizler*, I, 157-160.

miskin demesi birbiriyle örtüşmektedir. Ama Feyzi Efendi'nin bu terimleri derin bir tasavvufi birikimin ve yaşantının sonucu kullandığını yani fıkhıdaki anlamını kastetmediğini yaşadığı hayat itibarıyla bilmekteyiz.

Feyzi Efendi'nin sözünde geçen “miskin” kelimesi de “fakir” anlamındadır. Yine hakikat erbabı kendilerinde bir varlık görmeyip mülkün sahibi olarak yalnız Allah'ı tanıdıkları için, yanlarındaki her şeyin bir gün gerçek sahibine döneceği gerçeğini içselleştirmeleri sebebiyle kendilerini miskinlikle nitelemişlerdir. Bütün bunlar tevazuun yansımalarıdır. Kişinin kendini ve haddini bilmesi anlamına gelir.²⁸³

Maddeyi ve varlıkları kalplerine sokmayan hakikat ehli, gönüllerinde mal, makam ve şöhret hissi taşımazlar. Gönlü iman ve irfanın mahalli olarak görürler. İzzet ve şerefi yalnız Allah'ın sevgi ve rızasında ararlar. Bu konuda söylenecekler fakirlikle ilgili yazılanlarla benzerlik arz etmektedir. Derviş Yunus da şiirlerinde “miskin” ifadesini sıkça kullanmıştır. “Tapduk'un tapusunda, Kul olduk kapusunda, Yunus miskin çiğ idik, Piştik elhamdülillah”²⁸⁴ derken bir diğer dizelerinde yine miskinliğe atıf yapan Yunus Emre “Gel imdi miskin Yunus, Tut erenler eteğin, Cümlesi miskinlikte, Yokluk imiş çaresi.”²⁸⁵ ifadelerinde miskinliğe giden yolun yokluktan geçtiğini belirtmektedir. Aynı temayı başka dizelerinde de işleyen Yunus'un;

“Derviş olan kişilerin,
Miskinliktir sermayesi,
Miskinlikten özge bize,

Hâl ü mülk ü şar gerekmez.”²⁸⁶ sözleri de bu konuda verilebilecek birçok örnekten bir tanesidir. Görüyoruz ki Feyzi Efendi yukarıdaki sözünde Allah dostlarının kastettiği bir “miskin”likten bahsetmektedir.

3.1.13.Kanaat

Arapça'da ikna olmak, yetinmek vs. gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir. “Payına düşene razı olmak” şeklinde sözlük anlamı verilen kanaat kelimesi, tasavvuf terimi olarak “alışageldiği (hoşlandığı) bir şeyin yokluğunda (bulamadığında) sükûn halinde olup, yetinmesidir.”²⁸⁷ Yaşamak için zarurî olan ihtiyaçlar dışında kalan, bütün

²⁸³ Özdağ, *Feyizler*, I, 172.

²⁸⁴ Yunus Emre, *Güldeste*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 65.

²⁸⁵ Yunus Emre, *Güldeste*, s. 127.

²⁸⁶ Yunus Emre, *Güldeste*, s. 144.

²⁸⁷ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 259.

nefsî ve hayvanî isteklerden uzak durmaktır. Yeme içme ve diğer konularda aşırıya kaçmamaktır.²⁸⁸

Allah Teâlâ “*Erkek veya kadın müminlerden salih amel işleyenleri hoş bir hayata kavuştururuz.*”²⁸⁹ buyurmuştur. Bu ayette geçen “hoş hayat” kavramını müfessirlerin çoğu, “dünyada yaşanacak hoş hayat, kanaattir.” diye tefsir etmişlerdir. Resulullah Efendimiz “*Kanaat sahibi ol ki insanların en çok şükredeni olasın.*”²⁹⁰ demektedir. Ebû Bekr el-Merağî şöyle der: “ Akıllı kimse dünya işini kanaat ve tehir ile idare eder. Ahiret işini hırs ve acele ile görür. Din işini ise ilim ve içtihat ile yürütür.” Derler ki; Allah Teâlâ, izzeti taate, zilleti günaha, heybeti gece namazına, hikmeti boş karına, zenginliği kanaate yerleştirmiştir.²⁹¹

Özdağ’ın naklettiğine göre Feyzi Efendi sohbetlerinde sık sık kanaatten bahsedirdi. Kanaatin yüceliğinden, Allah katındaki değerinden, onun toplum içinde sağladığı yararlardan bahsederek önemini vurgular, kanaat sayesinde tükenmeyen sonsuz bir hazinenin elde edileceğine işaret ederdi. Feyzi Efendi kanaati iki yönlü değerlendirir ve bu konuda şöyle derdi: “Rızık-ı surîde kanaat güzeldir, fakat rızık-ı manevîde kanaat güzel değildir, çirkindir.”²⁹² Maddî rızık kişiye ezelde taksim olunmuştur. Bu nedenle ne kadar hırs ederse etsin nasibinden fazlası yoktur. Ama manevî rızık konusunda yani ilim, marifet elde etme, günaha tövbe etme gibi hususlarda son derece atak, hızlı ve hırslı olmak gereklidir.

Feyzi Efendi’nin yaşantısında kanaatin yerini daha güzel anlatmak için Özdağ’ın *Feyizler* isimli eserde bize anlattıklarından naklediyoruz. “Efendim Muhammed Feyzi dünya ve nimetleri konusunda kanaat sahibi bir ferd-i kâמידti. O çocuk yaşlarında ailesinden aldığı terbiye ve bunun yanında hocalarından aldığı feyiz ve himmet neticesinde bir kanaat örneği olmuştu. Giyim ve kuşamında, yeme ve içmesinde, gelir ve giderinde kanaata riayet ederdi. Keyfe ve rahata düşkün değildi. “*Dünyada rahat yoktur.*” ibaresini sık sık okuyarak “Fazla rahat ve tereffüh, mümine yaramaz.” buyururdu.²⁹³ “Mümine bir iki lokma yeter.” deyip, yeme ve içmeyi problem yapmazdı. “Elbiseyi mâsiyet eskidir. Sû-i istimâl edenlerin elbiseleri çabuk eskir; "Kumaş kötüymüş!" deyiverirler!”²⁹⁴ sözleriyle de hayat-ı tayyibeye mazhar olmuş müminlerin

²⁸⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 347.

²⁸⁹ Nahl 16/97.

²⁹⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l Evliya*, X, 365.

²⁹¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 120.

²⁹² Özdağ, *Feyizler*, IV, 166.

²⁹³ Özdağ, *Feyizler*, II, 334.

²⁹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 234.

hâl ve hareketlerinde kanaatin hakim olması gerektiğini belirtirdi. Bir giydiği elbiseyi yıllarca eskitmeden kullanırlardı. Bu konuda örnek olarak, askerliğinde diktirdiği bir elbiseyi yirmi seneden fazla giydiği hâlde yine de eskimediğini anlatmıştı. Şayet elbisesinde güve yeniği ya da sunî yolla yıpranma olursa, onu yamatmak veya onartmak suretiyle tekrar tekrar giyerdi. Bu tür elbiseleri giydiği zaman kendisini son derece rahat hisseder, neşeli ve huzurlu görünürdü. Eski elbiseyi giymekten latif bir zevk duyduğu belli olurdu. Bazen dostlarının ısrarla kendisine hediye ettikleri elbiseleri de ara sıra giyer ve onların da gönüllerinin hoş olmasını sağlardı. Ama genelde eski, yani çok önceden diktirdiği elbiseleri giymekle beraber, yanı başında yeni olan elbiselerden de hazır bulundururdu. Şahsen bu durum az da olsa, benim tuhafıma giderdi. Bir gün, bir sohbetinde bu durumun açıklığına kavuşmasını sağlayan şu enteresan sözleri söyledi: “Eski elbiseleri giymekten hoşlanıyorum. Ama hâl diliyle ihtiyaç arz etmek gibi olmasın diye, yanımda yenilerini de bulunduruyorum; ta ki yanlış anlaşılmasın!”²⁹⁵

Yine Özdağ şunları nakletmektedir: “Gençliğinde çok sıkı bir takva ve zühdden kaynaklanan dinî tutuculuğu varmış. Bu nedenle o dönemlerde, dünyaya boş verdiği, dünyalıklarla uğraşmadığı ve gelecek için herhangi bir maddi girişimde bulunmadığı için insanlar tarafından tenkide uğramış. Bu sebeple kendisini tenkit edenlere “Bana, günde bir kuru simit yeter.” diyerek elindeki imkânların ömrü boyunca bu hesaba göre yeteceğini ifade etmek istemiş ve daha gençken bile nasıl bir kanaat hazinesine sahip olduğunu göstermiştir. Oturduğu evin yapılması sırasında temelini sağlam bir şekilde taştan yapalım diyenlere de: “Dünyanın temeli çürük. Çürük temel üzerine sağlam temel nasıl atılır?..” diyerek latife yoluyla hikmetli bir hakikate onların dikkatlerini çekmiştir. Bundan sonra temel, kerpiçten ve kireç karışımından atılarak adı geçen bina inşa edilmiştir. Bina tamamlanıp dışına sıva yapılmak istenince de sadece yere yakın kısımlarına izin vermiş, diğer kısımları sıvasız bırakılmıştır. Kendisi bu âlemde irtihal buyurduğu sıralarda da yapılan bu sıvaların kalıplar hâlinde epeyi bir kısmı yerlere dökülmüştü.”²⁹⁶

Bu örnekler bize, Feyzi Efendi'nin normal bir insanın güç yetiremeyeceği, sabır ve tahammülden aciz kalacağı bir yaşamı olduğunu ve bunun sırf kanaatle başarıldığını göstermektedir.

²⁹⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 169-170.

²⁹⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 170-171.

3.1.14. Tevekkül

Arapça'da “vekil edinme, güvenme” anlamında bir kelimedir. Terim olarak ise “Allah’ın katında olana güvenip insanların elindekinden ümit kesmektir.”²⁹⁷ Gerekli tüm çabayı sarf ederek her türlü tedbiri aldıktan sonra işi tam bir inançla Allah’a havale etmeye tevekkül denir. Tevekkül bir kalp amelidir. Sırrî es-Sekatî tevekkülü “güç ve kuvvetten sıyrılmak” olarak tarif ederken İbn Mesrûk “hükümlerdeki kaza cereyanına tam anlamıyla teslim olmak” diye tanımlar. Tevekkülde esas olan kalbin ıstırapsız olmasıdır.²⁹⁸ Ebû Ali Dekkâk “mütevekkilin üç derecesi vardır” der. 1. Tevekkül 2. Teslim 3. Tefviz. Tevekkül sahibi Allah’ın vadine güvenir. Teslim sahibi kimse Allah’ın halini bilmesiyle iktifa eder. Tefviz sahibi ise Allah’ın her hükmüne razı olur. Yine aynı zat “Tevekkül müminlerin, teslim evliyanın, tefviz gerçek tevhit ehlinin sıfatıdır.” demiştir.²⁹⁹ Kaynaklarımızda anlatılan tevekkül tanımları bu derecelerden birine uymakta olup “Yıkayıcının elindeki meyyit gibi” bir teslimiyetle, rızık konusunda yarın diye bir endişe taşımadan, sadece Allah’a güvenmek” şeklinde bir tevekkülün makbul olduğu anlatılmaktadır.³⁰⁰

Feyzi Efendi, Kur’an-ı Kerim’de imanla ilişkilendirilen, ağır ifadelerle keskin bir şekilde beyan edilen ayetlerin, tevekkülle ilgili olduğunu şu cümlesiyle özetlerdi: “Tevekkülü olmayanın imanı da yoktur.” Bunu söylerken şu ayeti delil getirirdi: “*Eğer inanıyorsanız yalnız Allah’a tevekkül ediniz.*”³⁰¹ Feyzi Efendi bu ayetin müminler için Kelamullah’taki en ağır sorumluluk ifade eden ayet olduğunu söyler, “eğer inanıyorsanız” ifadesinin şartlı bir ifade olduğunu, burada şartın yani imanın yerine getirilmesinin tevekküle bağlı olduğunu vurgulardı. Yani iman varsa tevekkül de vardır, iman yoksa tevekkül de yoktur. Feyzi Efendi konuyu izah ederken “*Allah’a güvenen kimseye o yeter. Allah buyruğunu yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü var etmiştir.*”³⁰² ayetini de tilavet eder ve “Cenab-ı Hakk’a itimat edene o kefidir.” derdi.³⁰³ Feyzi Efendi bu nasihatleri özellikle ilim talebi için gurbete gidenlere yapar ve rızık konusunda endişeye kapılmamalarını tavsiye ederdi. Yine Feyzi Efendi tevekkül makamının üç basamağı olduğunu aşağıdaki şekilde anlatırdı:

²⁹⁷ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 133.

²⁹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 658.

²⁹⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 166-167.

³⁰⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 162-173.

³⁰¹ Maide 5/23.

³⁰² Talak 65/3.

³⁰³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 173.

3.1.14.1. Avamın Tevekkülü

Genel olarak müminlerin çoğu bu makamda değerlendirilir. Bu tabakada yer alan müminler akıl ve fikir başta olmak üzere her türlü zahiri melekelerini ve imkânlarını kullanarak bu âlemdeki sebepler zincirine tutunurlar ve taleplerinin hâsıl olması yönünde çalışırlar. Bununla birlikte gerçek müessirin ve yaratanın Allah Teâlâ olduğunu bilirler ve gönülden inanırlar. Esbap ağırlıklı bu tavırda kişi, sebepler yığınının arkasında nefsin ve şeytanın da etkisiyle, yüce kudretin yaratıcılığını idrak edemezse kendini gaflet ve dalaletin eşiğinde buluverme riski ile karşı karşıyadır. Yani müsebbibü'l-esbab olan Allah'ı idrak içinde tevekkül edebilmek önemlidir. Sebeplere takılırsa yanılabilir. Hz. Peygamber'in devesini salıverip tevekkül eden bir kimseye, "Deveni bağla, öyle tevekkül et"³⁰⁴ buyurması bu tabakaya işaret etmektedir.³⁰⁵

3.1.14.2. Havassın Tevekkülü

Velayet-i vüsta sahibi velilerin tevekkülüdür. Bu tabakada esbabın ağırlığı asgariye indirilmiştir. Bu zatların esbabı zulmanî değil nuranî esaslardan oluşmaktadır. Bu insanlar nuraniyetin yüce boyutlarında yer aldıkları için esbabın kesif olanlarına ihtiyaçları kalmamıştır. Sebepler âlemini aşmışlardır. Bu velilerin tevekkülünde manevî sebepler olan ilahî isimler ve sıfatlar kendini gösterir. Zahirî duyuları ile olmasa da gönül duyuları, akıl ve idrak melekeleri ile manevî talepleri vardır. Hak Teâlâ ile alışverişlerini bu minvalde yürütürler.³⁰⁶

3.1.14.3. Ehassın Tevekkülü

Velayet-i kübra sahibi velilerin tevekkülüdür. Bu makamdaki kul açısından esbap kaybolmuştur. Marifet ve muhabbetin en yüce mertebelerine eriştikleri için ilahî irade karşısında tam bir teslimiyetle kendilerini esbaptan soyutlamışlardır. Kendilerinde arzu ve istek kalmamıştır. Sadece dilememeyi dileme keyfiyeti kalmış, cüz'î iradeleri külli iradeye merbut olmuş, cüz'îlikten küllîliğe geçmişlerdir. Allah Teâlâ onların, iradelerini Yüce Zatına teslim etmelerini ve kendisini vekil tutmalarını lütfuyla kabul etmiş ve onların vekili olduğunu şu ayette duyurmuştur: "*Kim Allah'a tevekkül ederse O ona yeter.*"³⁰⁷ Bu makamdaki Allah dostları, yaratıcıları kendileri hakkında ne dilerse memnun kalır, razı olurlar. Feyzi Efendi bu konuya Hz. İbrahim'i (as) örnek vermiştir.

³⁰⁴ Tirmizî, Kıyame 60.

³⁰⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 172-177.

³⁰⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 177-178.

³⁰⁷ Talak 65/3.

Ateşe atılacağı sırada Cebrail yanına gelerek bir isteği olup olmadığını sorar. O da şu meşhur sözünü söyler: “Onun benim halimi bilmesi, benim kendi arzu ve talebime gerek bırakmaz.”³⁰⁸

Feyzi Efendi hayatı ile olduğu gibi aşağıda yer vereceğimiz sözleriyle de İslam dininin, dolayısıyla tasavvuf ehlinin, tevekkül anlayışını tam anlamıyla yansıtan bir âlimdir. Onun bize sunduğu tevekkül örneği hem avam müminlerin hem de havas zümresinin örnek alabileceği bir bütünlük arz etmektedir. Yani en alt tabakadan en üste doğru herkesin tevekkülü öğrenebileceği geniş bir yelpaze çizmektedir. Tevekküle dair söylediklerini verdikten sonra daha ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır. Feyzi Efendi’nin konuyla ilgili sözleri şunlardır:

“Her şeyde olduğu gibi sâri hastalıkların sirayetinde de tesir Cenab-ı Hakk’a aittir. O tesir vermedikçe birlikte olmakla, temas etmekle hiçbir sâri hastalık geçmez. Tevekkülün zirvesine ulaşanlar sâri hastalıklılarla yiyip içip birlikte oturabilir, yatabilirler. Fakat bu makamda pek az kimseler at oynatabilirler.”³⁰⁹ “İnsan Cenab-ı Hakk’a tevekkül eder, bütün işlerini ona havale ederse dünyada cennet hayatı yaşamış olur. Yok, bütün tedbirleri alayım, her şeyi ben yoluna koyayım, her istediğim olsun derse; üzerine yük üstüne yük almış olur. Allah ne takdir ettiyse o olur.”³¹⁰ “Tevekkül makamında kul tedbirini alır; tefviz makamında tedbiri de terk eder. Tefviz makamı tevekkülden üstündür.”³¹¹ “Tevekkül güzeldir, atalet çirkindir. İslam tevekkülü emretti; ataletten nehyetti.”³¹² “Tedavi tevekküle mani değildir. Esbabı terzil etmek, hiçe saymak doğru değildir. Yalnız hakiki müessir görmemeli; şifayı Hak’tan bilmeliyiz.”³¹³ Bu sözlerin yanısıra hayatından kesitlere baktığımızda Feyzi Efendi’de tevekküle dair bazı örnekler şunlardır:

“Feyzi Efendi’nin evlenmesi gündeme gelince “Çalışmayan, evden çıkmayan bir kimse nasıl ailesini geçindirecek?” diye nerdeyse bütün Kastamonu halkı karşı çıkmışlar. Bu konuda sonraları konusu çıkıp ara sıra bahsedilince Feyzi Efendi şunları söylemiş: “Bana eziyet eden herkesi affettim ama “Bu neyle geçinir?” diyenleri affetmeye hakkım yoktur. Çünkü bu sözde Cenab-ı Hakk’a karşı sû-i zan vardır. Hâlbuki ayette yedi tane te’kit kullanarak rızkı verenin kendisi olduğunu bildirmektedir.

³⁰⁸ Özdağ, *Feyizler*, IV, 179-181.

³⁰⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 151.

³¹⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 169.

³¹¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 197.

³¹² Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 203.

³¹³ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 204.

“Şüphesiz rızık veren, o pek çetin kuvvet sahibi Allah’ın kendisidir.”³¹⁴ Bunları zikrettikten sonra da “Biz dünyayı terk ettik ama o bizi terk etmedi, arkamızdan geliyor.” diyerek Allah Teâla’nın her türlü rızık bolca verdiğini ifade etmektedir.³¹⁵

Rızık konusunda Hakk’a teslimiyetin şart olduğunu beyan eden Feyzi Efendi, Hasan-ı Basrî zamanında bir mezar soyguncusunun tövbe ettiğini, mezardakilerin çoğunun başının sola dönük olmasının sebebinin Hasan-ı Basrî’ye sorduğunda da onun cevaben; “Onlar rızık konusunda şüpheye düşenlerdir.” demesini örnek olarak anlatırdı. Hz. Peygamber’den (as) de örnekler veren Feyzi Efendi, Sevgili Peygamberimizin “melik peygamber olmakla abd/kul peygamber olmak arasında muhayyer bırakıldığında “kul” olmayı, bir gün tok olup şükretmeyi, bir gün aç olup sabretmeyi seçtiğini anlatırdı. Yine onun, ümmetine korunmayı tavsiye ettiği halde kendisinin kemal-i tevekkülünden dolayı cüzzamlılarla oturup yemek yediğini örnek verirdi.”³¹⁶

Bu bilgiler doğrultusunda Feyzi Efendi’nin tevekkül anlayışını ortaya koymak gerekirse; imanla tevekkülün birbiriyle bağlantılı olduğunu ifade ederek konunun önemine dikkat çeken Feyzi Efendi, özellikle rızık konusunda Cenab-ı Hakk’a tam bir güvenin lüzumunu belirtmektedir. Sohbetlerinde tevekkülün derecelerini ayrıca anlatan Feyzi Efendi, nebilerin ve velilerin tevekkülde ne kadar üst bir makamda olduklarını örnek vererek, kulun Allah Teâla yardım etmeden bir şeye güç yetiremeyeceğini ama bunun yanı sıra tevekkül ediyorum derken de tembellik gösterip çalışmayı terk etmemesi gerektiğini öğütlemiştir. Tevekkülü yanlış anlayan kimselere de ideal tevekkülün nasıl olacağını öğretmiştir.

3.1.15.Şükür

Arapça’da “yapılan iyiliği övme” anlamındadır. İyilikte bulunanı yaptığı iyiliği zikrederek övmektir. Kul Allah’a nimetlerini hatırlayarak şükreder, Allah da kuluna ibadetlerini kabul etmek suretiyle (Şekûr isminin gereği olarak) şükreder.³¹⁷ Şükür, nimetin değerini bilmektir. İlim, hal ve amel ile olmak üzere üç türdür. Âlimlerin şükürü dilde, abidlerinki fiilde, ariflerin şükürü ise haldedir.³¹⁸

Mutasavvıflar şükür için çeşitli tanımlar yapmışlardır. Birkaç örnek verecek olursak; Kuşeyrî, “Tahkik ehli olanlara göre şükürün manası, ihsanda bulunanın nimetini

³¹⁴ Zariyat 51/58.

³¹⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174.

³¹⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 205.

³¹⁷ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 203.

³¹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 615.

ona boyun eğerek itiraf etmektir.” der. Cüneyd-i Bağdadî şükürü, “Kendini nimete layık ve ehil görmemektir.” diye tarif ederken, Ruveym “Şükretmek için bütün gücünü sarf etmendir.” diye yorumlamaktadır. Cüneyd-i Bağdadî’nin bir diğer tanımı da “Şükür, nimetlerini destek yaparak Allah’a asi olmamaktır.” şeklindedir. Diğer sûfilerin tanımlarında genel olarak şükür için şunlar söylenmiştir. “Her hal ve durumda Allah’a şükür içinde olmalıdır. Yani sadece ihsana mukabil değil, bela anında da, nimet verilmediği zaman da şükür edilir. Avam yenilen, giyilen türünden nimetlere şükreder ama havas kalplerine gelen varidata şükreder.”³¹⁹

Feyzi Efendi “Şükürsüzlük nimetin zevaline sebeptir.” sözüyle şükredilmediği takdirde nimetlerin geri alınacağına, elimizdeki nimetlerin ancak şükürle muhafaza edileceğine işaret eder.³²⁰ Yine başka bir ifadesinde de “Nimet şükür ister. Nimetin muhafazası şükür ile. Şükredildikçe nimet ziyadeleşir. En büyük nimet, iman ve İslam nimetidir.” sözleri ile de nimetin, aynı zamanda bizim bir imtihan vesilemiz olduğunu da anlatmak istemiştir. Konunun delili olarak ise Neml Suresi 40. ayeti okurdu. “*Bu, şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan Rabbimin lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Fakat nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir.*”³²¹

Feyzi Efendi şükür konusunda sohbet ederken şükürün üç türüne dikkat çekmiştir:

a. Kalp İle Şükür

Her ibadette olduğu gibi şükürde de odak noktayı kalp teşkil eder. Kalbin katılmadığı hiçbir amel değerli olamaz, makbul de değildir. Kalbin şükürü ihsan olunan bütün nimetlerin Allah tarafından verildiğini kabul etmesi, gerçek müessirin Allah olduğunu idrak etmesidir.

b. Dil İle Şükür

Nimetin sahibine dil ile teşekkür etmek ve bunun yanı sıra nimetleri dile getirip terennüm etmektir.

c. Uzuvarla Şükür

Allah Teâlâ’nın bize verdiği organları onun razı olacağı doğrultuda kullanmak ve yaratılış gayesi dışında hareket etmemektir. Gözün şükürü kutsî şeyleri görmek ve ibret almak, kulağın şükürü hakkı dinlemek, elin şükürü hakikate tutunmak, hayır ve

³¹⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 174-175.

³²⁰ Bu cümlede İbrahim 14/7. ayete işaret vardır. Yüce Allah “*Eğer şükrederseniz nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz bilin ki azabım çok şiddetlidir.*” Yani şükürde nimet artarsa aksi olduğunda nimet elden gider ve azap gelir.

³²¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 183-184.

hasenata yapışmaktır. Ayaklarımızı ve diğer uzuvlarımızı, hayal ve fikir gibi melekelerimizi de Rabbimizi tanıma ve O'na gerektiği gibi yönelme yönünde hareket ettirmek bütün uzuvlarımızın şükürü anlamına gelir.

Feyzi Efendi nimetlerin dile getirilip bir bir sayılmasının şükre vesile olacağını da belirterek, nimetlerin sayılmasının bir vazife olduğunu “Cenab-ı hakkın nimetlerini ta'dâd etmek, meddahlığını yapmak da bir nevi şükürdür.”³²² ifadesiyle belirtmektedir. Bu konuyla ilgili olarak ise İbrahim Suresi 34. ayetteki “*Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız bitiremezsiniz. Doğrusu insan çok zalim ve nankördür.*” beyanına dikkat çekici bir yorum getirmiştir. Bu ayeti yanlış anlamamak gerektiğini, buradaki anlamın “Boşuna saymaya kalkmayın nasıl olsa bitiremezsiniz.” demek değil, “Sayın ki buna kadir olamayacağınızı anlayasınız.” şeklinde anlamak gerektiğini söylemiştir. Ardından da “Peki sayılmayınca, bitirmeye gücümüz yetmediği nerden belli olacak?”³²³ sözüyle de ayetin işaret ettiği anlamın, insanın nimetlere şükür konusunda acziyetini anlaması olduğunu belirtmiştir.

Feyzi Efendi'nin şükürü, kulun her halü karda Rabbine karşı takınması gereken bir tutum olarak değerlendirdiğini görüyoruz. Yani her uzvun şükürü onu Allah'ın istediği şekilde kullanmak, her nimetin şükürü de onu vereni ve nimetlerini dilinden düşürmemektir. Kul şükretmedikçe nimetler geri alınır. Kul ne kadar şükretse de ona olan ihsanların karşılığını ödeme konusunda acizdir. Kulun sahip olduğu en büyük nimet iman ve İslam nimetidir.

3.1.16.Sabır

Arapça bir kelime olan sabır, “birini bir şeyden alıkoymak, katlamak, hapsetmek, tutmak, dayanmak” gibi anlamlara gelir. “Allah'tan başkasına başına gelen belalar sebebiyle şikâyette bulunmamaktır.”³²⁴ Başa gelen belalara sabretmeye sabır dendiği gibi Allah'a ibadette devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır denir. Sabır musibetle karşılaşılan ilk anda olur.³²⁵

Cüneyd-i Bağdâdî “Sabır, yüzünü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmendir.” demiştir. Ebû Ali Dakkâk şikâyet yollu olmaksızın başına gelenleri anlatmanın sabra ters düşmediğini söyler. Buna Kur'an'da Eyyûb'un (as) “*Başım*

³²² Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 211.

³²³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 186-194.

³²⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 206.

³²⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 529.

*musibet geldi.*³²⁶ demesini delil getirir. Sabırlıların dünya ve ahiret izzetini elde edip Allah ile birlikte olma şerefine nail olduklarını ifade eden Dekkâk, bunu “*Allah sabırlularla beraberdir.*”³²⁷ ayetine dayandırır.³²⁸

Kur’an’da sabırla ilgili pek çok ayet vardır. Bu ayetlerin içeriğinde, insanın çeşitli imtihanlara maruz bırakılacağı, buna karşılık Allah’ın sabredenlerle beraber olduğu ve onları cennette büyük bir mükâfatın beklediği anlatılır. Yüce Allah peygamberlerinin sabrını överek onları örnek gösterir.³²⁹ Hadislerde de Hz. Peygamber “İman nedir?” sorusuna “*Sabır ve hoşgörü ile muameledir*” diye cevap vermiştir.³³⁰

Feyzi Efendi sabırla ilgili sohbetlerinde şu ayeti ele almıştır. “*Muhakkak ki sizi biraz korku biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmek suretiyle deneriz. Sabredenleri müjdele.*”³³¹ Bu ayetin muhtevasından yola çıkarak; “Cenab-ı Hak şu beş şeyle bu ümmeti imtihan edeceğini bildirmiştir: Onları “Korku, açlık, mallardan eksiltme, canlardan eksiltme, ürünlerden eksiltme” suretiyle sınavacağını duyurmuştur. Ne ile imtihan olunacağımızı bildirmesi, Cenab-ı Hakk’ın bu ümmete bir lütfudur. Bizden önceki ümmetlere ne ile imtihan olunacaklarını bildirmedir. Onun için imtihanları güç oldu. İnsanın ne ile imtihan olacağını bilmesi işini kolaylaştırır.”³³² şeklinde izahta bulunmuştur.

Yine Feyzi Efendi şükürün bir açıdan kolay ama sabrın zor olduğunu, çünkü şükürün; nimet, ihsan ve iyilik mukabilinde yapıldığını; sabrın ise bela ve musibetler karşısında kulun ilahi takdire rıza göstermesini ifade ettiği için zor olduğunu belirterek, sabredenlere bunun için müjde verildiğini anlatmıştır. Konuyla ilgili kendi ifadesi şu şekildedir: “Sabır zordur, şükür kolaydır. Bunun için sabredenler hakkında beşaret vaki’ olduğu halde şükredenler hakkında olmamıştır.” Bu cümlesiyle sabredenlerin ve sabrın değerine işaret etmektedir.³³³

Feyzi Efendi sabırla ilgili sohbetinde sabrın üç tür olduğundan bahsetmekte ve şöyle demektedir: “Sabrın envarı vardır. İbtilaya sabır (hastalıklara, musibetlere), masiyetten sabır (günahlardan), taatte sabır (ibadette). Günahlardan uzak durmak,

³²⁶ Enbiya 21/83.

³²⁷ Bakara 2/153.

³²⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 183-185.

³²⁹ Sad 38/44; Yusuf 12/84.

³³⁰ Ahmed, *Müsned*, IV, 61.

³³¹ Bakara 2/154.

³³² Özdağ, *Feyizler*, IV, 198.

³³³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 200.

ibadetlere devam etmek, sabırla olur. Sabrın sevabı, on, yüz, yedi yüz, hatta bi-ğayri hisab hadsiz ve nihayetsizdir.”³³⁴

3.1.16.1. Bela ve Musibetlere Sabır

Bu tür sabır yukarıda geçtiği üzere, ayette belirtilmiş olan sıkıntılar zuhur ettiğinde gösterilen tahammül olup bela ve musibetin ilk çarptığı anda olmalıdır. Acısı kullenince gösterilecek sabrın değeri yoktur. Sabredenlerin müjdelendiği Bakara 154. ayetin hemen sonrasında “*Onlara bir musibet geldiğinde biz Allah’ımız ve elbette ona döneceğiz derler.*”³³⁵ cümlesi yer almaktadır ve musibetlere gösterilecek müspet tavrı anlatmaktadır. Peygamber Efendimizin oğlu vefat eden bir kadına taziyede bulunması, kadının ise Peygamberimizi tanımayacak derecede isyankâr bir yas içinde olması, daha sonra akli başına gelip Peygamber (as)’den özür dilemeye gelince ondan işittiği şu cümle bize rivayet olarak gelmiştir: “*Sabır ancak (bela ve musibetin) ilk çarpma anında (yapılmalı) dır.*”³³⁶

3.1.16.2. Haramlara Karşı Sabır

İnsanoğlu yaratılışı gereği yasaklanan şeylere meyillidir. İmtihan sırrı olarak haramlara karşı bu tutku verilmiş, haramlar kendisine cazip ve süslü gösterilmiştir. Akıllıca hareket etmeli, ilahi buyrukları dinlemeli, iradesini ortaya koymalı ve haramlara karşı direnç ve sabır göstermelidir. Kur’an-ı Kerim, haramların kötü işlerin şeytan ve takipçileri tarafından cazip hale getirildiğini,³³⁷ Hz. Âdem’in ve eşinin şeytanın yalanlarıyla kandırması sonucu cennetten dünyaya gönderilişini³³⁸ ve şeytanın insan nesli için tuzaklar kurmaya yeminler etmesini değişik sahnelerle bize anlatmaktadır.³³⁹

3.1.16.3. İbadetler İçin Sabır

İnsan nefsi haramların zıddına ibadet ve taatlere karşı da isteksizdir. Yukarıda ifade ettiğimiz şeytanın gizlemek suretiyle kötüyü iyi, iyiyi de kötü göstermesi bunun sebeplerinden biridir. Öte yandan hadis rivayetlerinde anlatıldığı üzere “*Cennet-i Âlâ nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem ise nefsin imrendiği, meylettiği*

³³⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 182.

³³⁵ Bakara 2/156.

³³⁶ Buhari, Cenâiz 32, 43.

³³⁷ Hicr 15/36-43.

³³⁸ A’raf 7/11-18.

³³⁹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 206.

*şeylerle kuşatılmıştır.*³⁴⁰ Bu nedenle ilahi emirlere yapışmamız ve onlara yönelişimiz oldukça güçtür. İşte bu yönde gösterilecek sabır da yüce Kitabımızda övgüye ve ikrama layık olarak zikredilmiştir. İnsan suresi 4-22. ayetlerde iyilerin cennette karşılaşacağı ikramlar anlatılırken onların hangi amelleri sebebiyle bu lütuflara eriştikleri de belirtilmiştir. “*Sabırlarının karşılığı cennet ve oradaki ipeklerdir.*” ifadesiyle bütün bu güzelliklere kavuşmalarının sabırları karşılığında olduğu vurgulanmaktadır.³⁴¹

Feyzi Efendi sabır konusunu anlatırken, sabrın insana neler kazandırabileceğine örnek olsun diye şöyle latif bir hikâye anlatmıştır: “Büyüklerden muhterem bir zata ziyarete gidilmiş. Evin kapısında bağırıp çağıran, kötü sözler söyleyen bir hanım belirmiş. Ziyaretçilere bu şahsın ziyarete layık olmadığını söylese de ziyaretçiler kapıdan dönmemişler. Muhterem efendinin sohbetini dinledikten sonra namaz vakti gelir. Efendi yerinden kalkar, duvarda yer alan büyük dolabın kapaklarını açar. Bakarlar ki içinde bir duvar daha var. Ama evin duvarı değil. Mukaddes Kâbe’nin duvarı. Gözleri yerinden fırlayan ve mest olup kendilerinden geçen ziyaretçiler, Kâbe-i Muazzama’nın görüntüsü ve odayı dolduran güzel kokusu eşliğinde namazlarını kılarlar. Aradan zaman geçer yine aynı zatı ziyarete giderler. Bu sefer kapıyı gayet nazik bir hanım açar ve onları buyur eder. Namaz vaktini heyecanla bekleyen ziyaretçiler namaza kalktıklarında dolap açılmaz. Öylece namazı kılarlar. Namaz bitince o muhterem zat onlara şu enteresan açıklamayı yapar: “O, dolabın içinde gördüğünüz Kâbe görüntüsü, önce gördüğünüz bağırıp çağıran hanıma gösterdiğimiz sabırdan dolayı verilmişti. O ölünce, yerine şimdi gördüğünüz melek huylu bir hanım geldi, ama o ihsan da bizden alındı.”³⁴²

“Her işte sabır, sebat ve tahammül lazım. Bir işe başlayınca artık o işte sebat etmek en güzeldir.”³⁴³ “Bir hakikate ulaşmak için maddî, manevî, nuranî, zulmanî birçok engeller vardır. Onun için sabırlı olmak lazımdır. Hedefi sonuna kadar takip etmeli, bırakmamalı, yılmamalı, usanmamalı. “من ڤ بت ذ بت”³⁴⁴ buyurulmuştur.”³⁴⁵ “Kemale ermek için güneş gibi tevazu, toprak gibi tahammül, nehir gibi sehavet,

³⁴⁰ Buhârî, Rikâk 28.

³⁴¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 206-208.

³⁴² Özdağ, *Feyizler*, IV, 210.

³⁴³ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 195.

³⁴⁴ Anlamı: “Sebat eden gelişir, yetişir.”

³⁴⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 199.

(cömertlik) dağ gibi sebat lazım.”³⁴⁶ “Geçmiş zamana ve geleceğe dağıtmazsak Cenab-ı Hakk’ın bugünkü halimize verdiği sabır kâfidir.”³⁴⁷

Feyzi Efendi sabrı, kemale giden bir tahammül, azim ve sebat yolu olarak değerlendirmiştir. Sabır insanın bütün hayatını kapsayan bir erdemdir. Bu kavram sadece musibet karşısındaki tavır değil, hayır ve güzelliklere erişme yolunda usanmaksızın gösterilen bir direnç ve dayanıklılığı da ifade etmektedir. Yani Feyzi Efendi’nin anlayışına göre hedefe ulaşmak, hakikate erişmek için sarf edilen bütün gayretler, engelleri aşma uğruna ortaya konan çaba ve çalışmalar, insanı cennete götürecek bir yücelik vesilesidir, yani sabrın çeşitli görünümleridir. Bu türden bir sabır gücünü elde etmenin bir püf noktası vardır. Geçmişin veya geleceğin kaygısına düşüp, içinde bulunduğumuz zamana yetecek ölçüde verilen sabır kuvvetini, gereksiz yere harcamamaktır. Sabrını geçmişi veya geleceği düşünerek harcamak, kişiyi içinde bulunduğu hale karşı dayanıksız yapar, tahammül gücünü kırar.

Yayınlanan hatıralarda Feyzi Efendi’nin sabrına dair anlatılanlardan bir kısmı şöyledir:

“Feyzi Efendi, hasta anlarında bile gece gündüz kesilmeyen ziyaretçilerine şikâyet etmeden katlanırdı. Her kesimden, her karakterde insana hitap etmenin yanında, kasten gelip üzenlere, patavatsızlara bazen de art niyetle gelenlere tahammül ederdi.”³⁴⁸ Kimseyi kovduğu veya mazeretsiz geri çevirdiği görülmemiştir. Yalnız vefatına yakın dönemlerde doktorunun kapıya mazeretini beyan eden bir yazı astırmasından sonra geri dönenler olmuş, öylelerinden özür diler, haklarını helal etmelerini istermiş. Bir defasında bir ziyaretçi, kendi özel bir meselesinde haklı olduğunu dakikalarca bağıra bağıra anlatınca Feyzi Efendi çok rahatsız olmuş. Fakat ne o şahsı susturmuş ne de kovmuş. Sadece hiç âdeti olmadığı halde yerinden kalkıp camdan dışarı bahçeye doğru bakmak suretiyle rahatsızlığını belli etmiş.”³⁴⁹

Hayatı boyunca her gün gelen misafirlere, öğrencilere, birçok maksatlarla gelen bütün insanlara sabretmek, onlara madden ve manen ikramlarda bulunmak ancak özel insanların tahammül edebileceği olağanüstü bir durumdur. Feyzi Efendi’nin çocukluğundan beri büyük ve özel bir sabır gerektiren çetin hayatı, yaşadığı zorlu imtihanlar bir tarafta tutulup, sadece evine gelenlere sabrı göz önüne alınsa bile, tek başına bir sabır örneği olmaya kâfi gelirdi. Sanıyorum ki günümüzde hiçbir insanın

³⁴⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 201.

³⁴⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 205.

³⁴⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 328.

³⁴⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 175.

böyle bir duruma sabredek kadar geniş bir yüreği ve dayanma gücü yoktur. Senenin her günü, yıllar boyunca gelen ziyaretçilere çay yapmak, hizmet etmek durumunda olan ailesinin de, babalarını misafirler sebebiyle günün çok az bir zamanında görebilme fırsatı yakalayabilen çocuklarının da yaptığı fedakârlığı ve gösterdikleri tahammülü hayranlıkla karşılıyoruz. Feyzi Efendi'nin ilminden ve maneviyatından istifade eden herkesin buna vesile olanlara bir dua borcu olsa gerektir, diye düşünüyoruz. “Bir velîyi ancak velî olan tam olarak anlayabilir, bir büyüğe ancak büyük olanlar sabredip, onunla birlikteliğin hakkını verebilir.” diye bir sonuç çıkarabiliyoruz.

3.1.17.Yakin

Arapça 'da “kesin ve açık bilgiyi” ifade eden bir kelimedir. *Et-Ta'rifât* isimli eserde “şüphesiz duyulmayan bilgi” diye tanımlanan bu kelimeye, hakikat ehlinin terminolojisinde “delil olmaksızın iman kuvvetiyle apaçık görmek, bir şeyin hakikati konusunda kalbin mutmain olması, her türlü şüpheyi giderip gaybı tasdik tahakkuk etmesi” gibi birçok tanım yapılmıştır.³⁵⁰ Kuşeyrî üç türlü yakinden söz eder. 1. İlme'l-yakin: Bir şey hakkında habere dayanan bilgi. 2. Ayne'l-yakin: Bir şey hakkında görmek suretiyle elde edilen bilgi. 3. Hakka'l-yakin: Bir şeyi bizzat yaşamak suretiyle elde edilen bilgi. Yakinde şüpheyi yer yoktur. Zira kalp bir şeyin hakikati konusunda tatmin durumundadır. Yine yakın, delil ile değil inanç kuvvetiyle apaçık görmeyi ifade eder.³⁵¹

Yakin hakkında mutasavvıfların benzer tarifleri vardır. Birkaç örnek verecek olursak; Sehl b. Abdullâh et-Tüsterî “Yakin, imanın ileri seviyede artmasından ve tahkike ulaşmasından elde edilen bir durumdur. Yakinin başlangıcı mûkaşefedir. (Kalpteki perdenin açılıp hakikatin görülmesidir.) Bunun için seleften biri, “Gözümde perde kaldırılırsa (gaybı ve ahireti görsem) yakînim olduğundan fazla artmazdı” demiştir. Mûkaşefeden sonra muayene (gözle görme), daha sonra müşahede hali gelir. Tüsterî, Feyzi Efendi'nin görüşlerinden etkilendiği ve fikirlerini benimsediği sûfilere biridir. Bu sebeple Sehl b. Abdullâh'ın şu sözü de Feyzi Efendi'nin evine levha yapıp astırdığı sözlerdendir: “Allah'tan başkasıyla huzur ve sükûn bulan bir kalbe, yakinin kokusunu koklamak haram kılınmıştır.”³⁵² Cüneyd'in ifadesine göre yakın, “Değişmeyen, bozulmayan, başkalaşmayan bir ilmin kalpte karar kılmasıdır.” Ebû Saîd el-Harrâz da

³⁵⁰ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 363-364.

³⁵¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 708.

³⁵² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 179-180.

der ki; “ İlim seni amele sevk eden, yakın de seni Allah’tan razı olmaya ve O’na itaate götüren şeydir.”³⁵³

Yakin makamı, ehlullahı müşahede makamına ulaştırır ve onun hemen alt derecesinde yer alan yüce bir velayet makamıdır. Bu makam sahiplerinde şek, şüphe ve ıstırap kalmaz. Korku, hüznün, yaşama arzusu gibi insanı eleme ve acıya boğan arızalar ortadan kalkar. Bunun yerine kalpleri aşk, şevk, emn-ü eman ve huzurla dolar. Yakin, imanın zirveye ulaştığının bir göstergesidir. Yakin-i imaniyye tabiri kullanılan bu durum Kur’an’da “*Onlar ahirete yakinen (kesinlikle) iman ederler.*”³⁵⁴ şeklinde ifade edilmektedir. Cibril hadisinde “*Sen onu görmeden de o seni görüyor.*”³⁵⁵ ifadesindeki olgu, yakın olarak değerlendirilmiştir. Feyzi Efendi ihsanın hemen akabinde tarifini bulan bu dereceye “derece-i ikân” (yakın derecesi) tabir etmiştir. Bunu ifade ettikten sonra “Derece-i ikânın ötesinde artık müşahede vardır ki ondan söz edilemez.” demiştir. Yani müşahedenin eni boyu, nasıl ve niceliği hakkında beyanat yapılamaz. Bu nedenle Peygamberimiz bu boyuttan söz etmemiştir. Zira yakine ulaşan bir kimsenin müşahedeye mazhar olacağı artık kesindir. Bu makama ulaşanlar cennetle müjdelenirler, gayb sırlarını elde ederler.³⁵⁶

Feyzi Efendi’nin yakine dair söylediği sözlerden kayıtlara geçmiş olanlar şunlardır:

“Kanser bir ibtila, bir beliyedir ki, haram lokmalardan, muzır maddelerden ve kalpte yakın nurunun yokluğundan neşet eder.”³⁵⁷ “Müminin kalbi nur-i iman ile münevverdir; cevahiri ile işlediği a’malı salihanın nuru da kalbine akseder. Bir de bunların üstüne nur-i yakın inzıam ediverirse, nurun ala nur olur.”³⁵⁸ “Bir kimse eşyanın melekûtunu görürse, eşyanın melekûtu da yedullahta olunca istidlale bile hacet kalmaz. Çünkü istidlal, ehl-i hicab içindir. Yakin hâsıl olduktan sonra istidlale ne lüzum var. Rabbim cümlemize eşyanın melekûtunu göstere, âmin.”³⁵⁹ “Şu anda bütün hicaplar ref olsa yakinimizde hiçbir değişiklik olmayacak. İşte gayba iman budur. Bu hadiseler gaybdan şuhûd mertebesine geçince gerçekleşecek bir durumdur ki neticesinde gayba olan imanımız müşahede ile ziyadeleşecektir. Bunun için mümin her

³⁵³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 182.

³⁵⁴ Bakara 2/4.

³⁵⁵ Örnek olarak bkz. Ahmed, *Müsned*, I, 52, nu. 374.

³⁵⁶ Özdağ, *Feyizler*, IV, 213-216.

³⁵⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 254.

³⁵⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 236.

³⁵⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 228.

an terakki halindedir.”³⁶⁰ “İnanmamak mizaç bozukluğundan, tasdik ve yakın ise mizaç dürüstlüğünden ileri gelir. Bunun için nifak erbabı hakkında “في قلوبهم مَرَضٌ”³⁶¹ “kalplerinde hastalık var” buyuruldu.”³⁶²

Feyzi Efendi yakın nurunun vücuttaki bütün zararlı şeyleri yakıp yok ettiğinden bahsetmektedir. Yakın ehlinin eşyanın melekûtunu görebildiği için artık delile ihtiyaç hissetmediklerini söylemektedir. Delillerin hicap ehline lazım olduğunu beyan eden Feyzi Efendi, mizacı bozulmamış bir insanın yakın makamına ulaşabileceğini, gayba imanının öylesine kesin bir hal alıp görmüşçesine olduktan sonra perdeler kaldırılrsa yakınî imanında hiçbir değişiklik olmayacağını ifade etmektedir. Yine gaybdan şuhud mertebesine geçilince, bunu müşahede eden müminin imanındaki artış, onun daima terakki ettiğinin göstergesidir. Yukarıda da izah edildiği üzere yakın makamı müşahede makamının hemen altında yer almaktadır.

3.1.18.Mürakabe

Arapça “gözetlemek, korumak, kontrol etmek” demektir. Kulun, Rabbinin kendine her halinde muttali olduğunu bilmeye devam etmesidir.³⁶³ Mürakabe, “Allah’ı kalp ile düşünmek, Allah’ın her zaman her yerde hazır ve nazır olduğunu, kendisini görüp işittiğini, bilinç olarak yaşamaktır.”³⁶⁴

Yüce Allah Kur’an’da “Allah her şeyi kontrol edip gözetlemektedir.”³⁶⁵ ve “Beni aralarından aldığında onları sen gözlüyordun.”³⁶⁶ şeklinde geçen ayetlerde “ragîb” ismini kullanmıştır. Her şeyi görüp gözetlen anlamına gelen bu isimden alınan mürakabe kavramı tasavvufta “kulun Allah’ın kendisini her an denetlemekte olduğunu bilmesi”³⁶⁷ anlamına gelmektedir. Aslında murakabenin iki yönü vardır. 1. Allah’ın kulunu denetlemesi. 2. Kulun Allah’ın rızasını gözetlemesi. Cibril hadisinin “ihsan”ı anlatan bölümünde³⁶⁸ bu iki türden söz edilmektedir.³⁶⁹

Mürakabe, müşahede makamının ana unsurlarından biridir. Bu makama ulaşan bir veliyyullah, Allah Teâlâ’nın cemal ve celal sıfatlarının hâkimiyetini kendi üzerinde mürakabe eder. Mürakabe makamı, yakın-i imaniyye’yi kazanmış olan evliyada

³⁶⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 162.

³⁶¹ Bakara 2/10.

³⁶² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 161.

³⁶³ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 293.

³⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 445.

³⁶⁵ Ahzab 33/52.

³⁶⁶ Maide 5/117.

³⁶⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 189.

³⁶⁸ Ahmed, *Müsned*, I, 52, nu. 374.

³⁶⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 189.

tahakkuk eder. Yakine ermeden uygulanan murakabe hali bu anlamda bir yücelik ifade etmez. Yakın derecesinde kula verilen imkânlar, kulun murakabeye muvaffak olmasını sağlar. Her iki derecenin yani “mürakabe” ve “yakinin” hemen yanı başında “müşahede” yer alır. Mürakabe makamı iyi bir nefis muhasebesinden geçerek elde edilir. Nefis muhasebesi yapılmadan murakabeye geçit yoktur.³⁷⁰ Nasrabazî şöyle demiştir. “Reca seni ibadete sevk eder, korku günahlardan uzaklaştırır, murakabe ise seni hakikat mertebesine ulaştırır.” Sûfilerden bazıları da murakabe için “Kalbe gelen her nevi düşünceden (havatır) sırrı korumaktır.” demişlerdir.³⁷¹

Feyzi Efendi sohbetlerinde, kişinin iç âleminde olup bitenleri gözetlemesi ve bu konuda çok uyanık davranması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Şeytanın hiçbir zaman bizi bırakmayacağını, kalp yurdumuzu fesada uğratmak için sürekli kalbimizi gözetleyip imkân aradığını, sinsice gafil bir anımızı beklediğini anlatmıştır. Şeytanda bıkmama ve usanma olmadığını, devamlı saldırı için fırsat kolladığını beyan etmiş ve şöyle söylemiştir: “Kalp zikrullahtan gafil olursa, şeytan hemen insana damarlarından doğru hortumunu sokarak vesvese vermeğe başlar. Eğer kalp zikre başlarsa hortumunu geri çeker, kendisi de bir köşeye saklanır ama ümidini kesmez. Zikrullahı ara verilirse yeniden harekete geçer. Mademki şeytan hiçbir zaman bizden gafil olmuyor, o halde biz de ondan gafil olmayalım. Kalbimizle zikrullahı devam etmek suretiyle daima uyanık olalım.” diye sohbeti dinleyenleri uyarmıştır.³⁷²

Feyzi Efendi yukarıdaki açıklamanın ardından konuyla ilgili olarak Hz. İsa’dan rivayetle şöyle bir temsili hikâyeye nakletmiştir: Hz. İsa (as) şeytanın insana nasıl vesvese verdiğini bizzat müşahede etmek, belki de mucize yollu etrafındakilere göstererek durumun ciddiyetini kavratmak için Cenab-ı Hak’tan istekte bulunur. Allah Teâlâ onun isteğini kabul eder ve ona organlarının tamamı şeffaflaştırılmış, içiyle dışıyla her tarafı görünen bir beşer vücudu gösterir. Daha sonra şeytan gelir, zikrullahtan gafil olan kalbe hortumunu damarlardan doğru sokmak suretiyle vesveseler vermeye başlar. Bir süre sonra kalbin sahibi kendine gelerek zikre başlayınca şeytan derhal hortumunu çekerek gizlenmeye koyulur. Bu ihtişamlı tablo karşısında Hz. İsa hayrete düşer, Cenab-ı Hakk’a hayranlığını O’nu tesbih ve takdis ederek ortaya koyar.³⁷³ Yine Feyzi Efendi murakabeye örnek vermek için başka hikâyeler de anlatmıştır. Anlattığı misallerden biri de kısaca şöyledir: “Meşayihden birinin dervişlerinden birini fazlaca sevmesi diğer

³⁷⁰ Özdağ, *Feyizler*, IV, 219.

³⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 191.

³⁷² Özdağ, *Feyizler*, IV, 222.

³⁷³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 222-223.

öğrencilerin kıskançlığına ve memnuniyetsizliğine sebep olur. Şeyh Efendi de onlara güzel bir ders vererek bu dervişin faziletini anlatmak ister. Talebelerin hepsini yanına çağırır ve ellerine birer kuş vererek hiç kimsenin görmediği bir yerde kuşu kesmelerini ister. Hepsi gidip bir köşede kuşu keser gelirler. Ama adı geçen derviş yoktur. Arkadaşları merakla beklerken o, boynu bükük bir şekilde elindeki kuşla çıkagelir. Kuşu kesememiştir. Hocası niçin kesemediğini sorunca şöyle cevap verir: “Efendim siz bana, kimsenin görmediği bir yerde kesmemi söylediniz. Ben hiç kimsenin görmediği bir yer bulamadım!..” Böylece hocasının ona duyduğu sevginin kaynağının marifet olduğunu anlatmış olur.³⁷⁴

Feyzi Efendi mürakabeyi yapabilmenin birinci koşulunu gaflet perdesinden kesinlikle sıyrılmaya ve nefis muhasebesini tamamlamış olmaya bağlamaktadır. Daimi bir zikir pozisyonunda olan murakabe ehli, mana dünyasında olup bitenleri, gönlüne girip çıkan bütün havatırı net olarak bilir, hayırlara ait olanları alır, şerre ait kısımları def eder ve onlara asla yer vermez. Dünyevî ve uhrevî bütün hallerinde, zahirde ve batında Allah’ın gözetiminde bulunduğu idraki içinde mürakabeyi devam ettirir.³⁷⁵

3.1.19.Rıza

Arapçada “rıza” kelimesi “razı olmak, memnun olmak”³⁷⁶ demektir. Hükmün yani başa gelenin acı olmasına rağmen kalbin surur halinde olmasıdır.³⁷⁷ Klasik tasavvuf kaynaklarımızda geçtiği şekliyle sufiler rızayı “Kalbin hükmün akışı altında sükûnet halinde bulunması, hükme ve kazaya itiraz etmemek, Allah’ın kulu için dilediğine razı olup kendisi tercihte bulunmamak” şeklinde tanımlamışlardır. Yine bu kaynaklarda “Önce Allah’ın kulundan razı olması, sonra kulun Rabbinden razı olması gelir” şeklinde Beyyine 8. ayete göre bir yorum olmasının yanında “Allah’ın kulundan razı olduğunun alameti, kulun Rabbinden razı olmasıdır” şeklinde değerlendirmeler de mevcuttur.³⁷⁸

Kur’an-ı Kerim’de Allah Teâlâ “*Hz. Peygamberle biat eden müminlerden razı olduğunu*”³⁷⁹, diğer ayetlerde de “*Allah onlardan, onlar da Allah’tan razı olmuştur.*”³⁸⁰

³⁷⁴ Özdağ, *Feyizler*, IV, 223-224. Bu kıssa aynı ifadelerle Kuşeyrî’de de geçmektedir. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 191.

³⁷⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 2218-220.

³⁷⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 517.

³⁷⁷ Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*, s. 181.

³⁷⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 192-196; Serrâc, *el-Lüma’*, s. 50-51.

³⁷⁹ Fetih 48/18.

³⁸⁰ Mücadele 58/22.

şeklindeki beyanlarıyla kulları ile arasında karşılıklı olarak rıza kavramından söz etmektedir.

Feyzi Efendi'nin rıza makamına dair söyledikleri şunlardır: "Rıza makamı makamların en yükseğidir. Rıza makamına ulaşmayınca, iman kemale ermez ve tadı da bulunmaz."³⁸¹ Bu cümle bize Hz. Peygamber'in şu hadisini çağrıştırmaktadır: "*Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, resul olarak Hz. Muhammed'den (sa) razı olan kimse imanın tadını tatmıştır.*"³⁸² Bu hadisten de yola çıkarak "Her şeyin, biri mülk âlemine diğeri melekût âlemine bakan iki veçhesi olduğunu"³⁸³ söyleyen Feyzi Efendi, rızayı da iki türlü değerlendirmiştir. Kula bakan yönüyle rıza "kulun Rabbinden razı olması", Cenab-ı Hakk'a bakan yönüyle rıza da "Allah'ın kulundan razı olmasıdır."³⁸⁴

Feyzi Efendi rızayı, "*Allah onlardan, onlar da Allah'tan razıdırlar.*"³⁸⁵ ayetine dayanarak, "Müminin Allah'ın özel hitabına mazhar olduğu bir mertebe" diye nitelendirmektedir. "Kur'ân'da derecât ve makâmât vardır. Bu makamlar tövbeden başlar. Evbe, inâbe, şükür, sabır, ihlâsla ubûdiyyet, tevekkül, teslim... Kaza ve kadere rıza makamı, en yüksek makamdır. Mümin, bu makamda hitâba³⁸⁶ mazhar olur. O Rabbinden, Rabbi de ondan râzı olur."³⁸⁷ "Kadere iman ettiğimiz gibi razı da olacağız."³⁸⁸ Kazaya rıza, makdîye rızayı gerektirmez. Cenab-ı Hakk'ın kaderine rıza gösterelim."³⁸⁹

Bu cümleleriyle Feyzi Efendi iman etmekle razı olmanın arasında bir ayırım yapmakta, insanın inandığı bir şeye rıza göstermekte zorlanabileceğine işaret etmektedir. Kadere rıza göstermek büyük bir erdem olmakla birlikte, "makdî" yani ortaya çıkan sonuca boyun eğmek, ümitsizliğe kapılıp kendini salıvermek, zillete katlanmak gerekemeyeceğini; tam tersine insanın hatalarından ders alıp yeniden hayır yönünde gayretini ortaya koymasının ve yüce Mevlâ'nın inayetine başvurmasının lazım geldiğini anlatmaya çalışmıştır.

³⁸¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 229.

³⁸² Müslim, İman 11; Tirmizî, İman 10.

³⁸³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 232.

³⁸⁴ Bu yorumun aynısı tasavvuf kaynaklarında geçmiştir; biz de yukarıda konunun başında zikrettik. Bkz. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 192-196.

³⁸⁵ Beyyine 98/8.

³⁸⁶ Burada kastedilen hitap Fecr 89/27'deki "*Ey huzura kavuşmuş nefis! Razı olmuş ve razı olunmuş olarak cennetime gir.*" hitabıdır.

³⁸⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 172.

³⁸⁸ Feyzi Efendi eşi Melek Hanım'ın vefatı üzerine de bu cümleyi söylemiş, "Kader böyleymiş, kadere inandık, razı da olacağız." diyerek herkesi teselli etmiştir. (Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174.) Bu sırada gözlerinden yaşlar süzülüğünü kızı Ayşe Hanım ifade etmektedir. Ayşe Eroğlu, 18.07.2015 tarihli görüşme.

³⁸⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 208.

Feyzi Efendi rıza makamıyla ilgili açıklamalarında hayatından bazı örnekler sunarak “af ve rıza” kavramları arasındaki farklılığı bize kavratmak istemiştir. Bu iki kavramın aynı kapıya çıkmadığını, aralarında ince ve derin bir farkın olduğunu ve rızanın affetmekten çok daha üstün bir manayı içerdiğini şöyle izah etmiştir: “Annem hastalanıp ölüm emareleri kendisinde belirince, beni bağışlamasını ve şahsıma hakkını helal etmesini istedim. Bağışladığını ve hakkını helal ettiğini belirtti. Bunun üzerine tekrar, benden razı olmasını isteyince, “Razı olmam. Bir şartla! Evlenmeye söz verirsen senden razı da olurum.” dedi.” Yine başka bir örnek de bu konuyla alakalıdır. Feyzi Efendi Denizli mahkemesinde hocası Bediüzzaman ile birlikte yargılanmışlardı.(1943) O sırada seçim olmuş, yeni hükümet af çıkarmıştı. Bu affa arkadaşlarıyla birlikte, “Biz bu affi kabul etmiyoruz, ne suç işledik ki affolunalım? Af suçlular için olur.” diyerek itiraz etmişler ve temyizden mahkeme kararının bozulup yeniden ele alınmasını istemişlerdi. Kendilerine “Affi kabul edin, yoksa netice uzar” dendiye de “Olsun bekleriz” dediklerini ve sonuçta berat kararı çıktığını anlatarak af kavramının içeriğine örnek getirmiştir.³⁹⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere bir suçtan berat etmekle affedilmek çok farklı şeylerdir. Affi kabul, suçu kabul demektir. Hâlbuki onlar bir suçlu değil, insanlığa din hizmeti vermeye kendilerini adanmış gönüllülerdi.

Yukarıdaki ifadeler ve örnekler doğrultusunda Feyzi Efendi’nin rıza anlayışını değerlendirecek olursak, hem Kur’an’ın ifadeleri hem de sufilerin değerlendirmeleriyle benzer veya oralara dayanarak söylenmiş ifadeler olduğunu söyleyebiliriz. Feyzi Efendi’nin rıza ile affi birbirinden ayıran ve rızanın afftan üstün olduğunu anlatan bu ince ve manidar yorumunu destekleyici örneklere kaynaklarımızda rastlamaktayız.³⁹¹

3.1.20.Ubudiyyet

Arapça kulluk demektir. Seyyid Şerif Cürcânî bu terimi, ahidlere vefalı olmak, İslam’ın çizdiği sınırları muhafaza etmek, mevcut olana razı olmak, elden çıkana da sabretmektir, şeklinde tanımlar.³⁹² Zünnûn Mısırî “Ubûdiyyet, Yüce Allah’ın her halde senin Rabbin olduğu gibi, senin de her halde O’nun kulu olmandır.” diye tarif etmiştir. Nasrâbâzî ise ubudiyyeti, “Gerçek kulluk, kendisine ibadet edilen Yüce Zat’ın

³⁹⁰ Özdağ, *Feyizler*, IV, 230-231.

³⁹¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 197.

³⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 667. Aynı tanım Kuşeyrî’nin *er-Risale*’sinde İbn Atâ’nın (309/922) sözü olarak geçmektedir. Bkz. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 199; Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 223.

müşahedesine dalıp, ibadetini görmeyi (onu kendine mal etmeyi) kalbinden çıkarıp atmaktır.” şeklinde tarif etmektedir.³⁹³

Kur’an-ı Kerim insanın yaratılış sebebinin kulluk olduğunu³⁹⁴ ve ölüm gelene kadar Rabbine ibadet etmesini³⁹⁵ emretmektedir. Kulluğu en güzel örnekleriyle bize temsil eden Sevgili Peygamberimiz birçok hadisiyle de ubudiyetin önemini ümmetine anlatmıştır. Bunlardan birisi de kıyamet gününde arşın gölgesinde bulunacak yedi zümreyi saydığı hadistir.³⁹⁶ Bu hadiste yedi farklı ubudiyet örnekleri sıralanmış her birinin Allah için ortaya koydukları kulluk sebebiyle bu müjdeye eriştikleri vurgulanmıştır.

Feyzi Efendi de yaşantısıyla ve yaptıklarıyla güzel kulluğun numune-i imtisali olmuş bir âlimdir. Ubudiyet şuurunu ve değerini ifade ettiği sözlerinden biri şu şekildedir: “Ubudiyet en yüksek makamdır. Sahtekârlar, decacile ve kezzabîn ubudiyet konusunda evliyaya yanaşamazlar.”³⁹⁷

Feyzi Efendi bu cümlesinde insan ve cin türü için en yüksek makamın kulluk makamı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu sözün anlam içeriğinden kulluk konusunda sahtekârların olduğu anlaşılmakta bunun yanı sıra deccal ve yalancı birtakım şeytanî güçlerin nebilere ve velilere benziyormuş gibi tavırlar takınarak insanları saptırmaya çalışacakları bu ifadenin kapsamında yer almaktadır. Nebilerin ve velayet erbabının elde ettikleri yüce dereceleri, Allah’a tam anlamıyla kullukta bulunmak suretiyle hak ettiklerinden dolayı, sahte olanlarla asla kıyas götürmeyecek bir farkları olacağı bu ifadeyle ortaya konmaktadır.³⁹⁸

Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah insanları ve cinleri yalnızca kendisine kulluk etsinler diye yarattığını, Tanrı olarak yarattıklarından herhangi bir rızık istemediğini bilakis bütün mahlûkata kendisinin rızık verdiğini³⁹⁹ açıkça belirtirken aynı zamanda tanrılığa kalkışan sahtekârların yedirilmeye muhtaç varlıklar olduğunu bunun ilah olma özelliği olamayacağını da anlatmış olmaktadır. Kendilerine zorbalıkla mal mülk isteyen Firavunların, Nemrutların veya insanların kendi elleriyle yapıp sonra taptığı, koruyup ikram ettiği putların anlamsızlığı da bu ayetin mefhumu muhalifiyle anlaşılmiş olmaktadır.

³⁹³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 198, 200.

³⁹⁴ Zariyat 51/56.

³⁹⁵ Hicr 15/99.

³⁹⁶ Buhari, *Salât*, 187.

³⁹⁷ Özdağ, *Feyizler*, VII, 329.

³⁹⁸ Özdağ, *Feyizler*, VII, 329.

³⁹⁹ Zariyat 51/56-58.

Kâinatta mevcut olan canlı veya cansız⁴⁰⁰ türden her şey Allah'a kulluk etmektedir. Yalnız ibadetle sorumlu tutulan akil varlık türü insanlar ve cinlerdir. Bunların içerisinde Kur'an ifadesiyle tav'an veya kerhen kullukta bulunanlar vardır. İnanmış insanlar ve cinler, bütün melekler, yerler ve gökler ve içindekilerin çoğu Allah'a gönülden isteyerek kulluk ederler.⁴⁰¹

İkinci kategoridekiler ise kerhen dediğimiz istemeyerek de olsa "kul" kimliğinde yer alan ama bunu reddedenler kâfirlerdir. Kur'an'ın beyanına göre insanların ve cinlerin çoğu kâfirdir.⁴⁰² Şeytanların tamamı kâfirdir. Bütün bunlar "kul" kavramı dışına çıkamazlar. Burada Feyzi Efendi'nin "Hidayet nasıl gerçekleşir." konusuna dair izahını kısaca özetleyeceğiz. Feyzi Efendi Allah Teâlâ'nın sıfatlarından yola çıkarak, Yüce Allah'ın her emir buyurduğu şeyi, murad ettiği anlamına gelmediğini, bu ikisinin farklı şeyler olduğunu ifade etmekte, "davetin umumî, hidayetin hususî" bir durum olduğunu söylemektedir. Yine "Emir başka, irade başka. Emreder ama irade buyurmayabilir." diyerek Allah Teâlâ'nın hidayeti murad ettiği kullar hakkında özel bir tecellisi olduğunu beyan etmektedir."⁴⁰³

Tasavvuf ilmiyle yakından ilgili olan "Zat mertebesi" ve "ilm-i ezeli" konusunda da kısa bir malumat verecek olursak, Feyzi Efendi Kur'an'da geçen "Ümmü'l Kitab" tabirinin "ezeli bilgi" anlamında olduğunu düşünen âlimlerden biriydi. Özdağ'ın beyanına göre; "Allah'ın ilmi ezeli, kendi mutlak zatı ile kaim olan ve asla ondan ayrılması düşünülemeyen bir manadır. İlim sıfatı, malumların meydana çıkmasıyla zahir olan bir özellik kazanır. Bu durumda birileri bu mukaddes ilim sıfatından pay alır nasiplenir ve ilim sahibi olur. Tüm ilahi kitaplar ve bütün velilerin velayet bilgileri Allah Teâlâ'nın sonsuz ilminin varlıklar dünyasına ufacık bir yansımasından ibarettir. Bütün bu vasıtaları ve araçları kaldırıp yok ettiğinde onun sonsuz ilmi yok olmaz. Sadece batın-ı Zat'a inkılâb eder. İlim sıfatı, "Batın" ismi yoluyla öze intikal edince Allah Teâlâ'yı hariçte hiçbir bilen kalmaz. Böylece "İlim sıfatı" Zat-ı akdesin kendi öz varlığında, kendinden kendine tecelli eder durur. Bu halde kendi zatını ancak ve ancak kendisi görür ve bilir olur. Bu makam bizim anlayabileceğimiz bir mertebe değildir.

⁴⁰⁰ Feyzi Efendi, "Camid, denilen cisimlerde de hayat mevcuttur. Yalnız onlardaki hayat bätündür." demiştir. Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 263.

⁴⁰¹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 330-336.

⁴⁰² Araf 7/179; Nahl 16/83; Yusuf 12/103.

⁴⁰³ Özdağ, *Feyizler*, VII, 346.

Ancak tasavvuf büyükleri bu makam için “Mertebe-i Zat, Mertebe-i Ehadiyyet” ifadesini kullanmışlar ve burada tecellinin zattan zata olduğunu söylemişlerdir.”⁴⁰⁴

İşte Allah Teâlâ’nın ilminde, şimdi bu âlemde olup bitenler onun bilgisi açısından olup bitmiştir. Her varlık için kader tespiti yapılmış karara bağlanmıştır. Buna Kur’an’daki ifadesiyle “hükm-i ezeli” denir ve değişmeyeceği beyan olunur.⁴⁰⁵

Kulluğa karşı çıkan ve engel olmaya çalışan nefs-i emmare, cin ve insan şeytanları, zındıklar yani bütün şerli yaratıklar imtihanın hikmeti olarak Allah’ın müsaadesiyle hareket etmekte olup zahiren onun resmi buyruklarına yan çiziyor, isyan ediyor görünseler de sırrı kader açısından asla Allah’ın muradı dışına çıkamazlar. Çünkü kimileri celalin, kimileri cemalin tecellisidir. Şu kadar var ki Allah kullarını imtihana tabi tuttuğu için, hayrın ve şerrin varlığını, kullara bakan yönüyle cüz’î iradeye bağlamıştır. Buna göre kul imanı veya küfrü tercih eder Allah da onun bu isteğini kalbinde ve azalarında yaratır. Hâlbuki bu ezelde tespit edilmiş bir takdir iledir. Her şey yüce yaratıcının cemale ve celale ait tüm tecellilerini fark etmek ve onu her yönüyle tanımak içindir.⁴⁰⁶ “*Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O işitendir, bilendir.*”⁴⁰⁷ ayetinde geçen “sıdk ve adl” kelimelerini Feyzi Efendi tarafından “sıdken li evliyaihi, adlen li ağdaihi” şeklinde tefsir edilerek, ezelf hükmün Allah’ın dostları için sadakatle, düşmanları için ise adaletle gerçekleştiği ifade olunmuştur.”⁴⁰⁸

Feyzi Efendi, kulluğun, son derece tevazu içerisinde ve tam bir içtenlikle yapılması konusunda titizlikle duran ve bunu yaşayışında da güzelce gösteren örnek bir insandır. Sohbetlerindeki söylemlerine ve yaşamış olduğu hayata bakıldığında tevazu ve ihlasın nasıl olması gerektiği kolayca görülmekte ve öğrenilmektedir. Bizi bu cümleleri kurmaya sevk eden sözlerinden konuya ve kulluğa örnek olsun diye birkaç örnek vermek istiyoruz.

“İnzivamın sebebi, kitaplarımla baş başa kalayım cehlimi izale edeyim diye idi. Sonra hizmet için çıkmak icap etti. Halimiz ne inzivaya ne ihtilata benziyor. Berzahta kaldık.”⁴⁰⁹

“Boş saman sepeti gibiyim. Almışlar bir köşeye koymuşlar, edebinle burada otur demişler...”⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Özdağ, *Feyizler*, VII, 349.

⁴⁰⁵ Kehf 18/27; En’am 6/115; Ra’d 13/39; Kâf 50/29.

⁴⁰⁶ Özdağ, *Feyizler*, VII, 352.

⁴⁰⁷ En’am 6/115.

⁴⁰⁸ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

⁴⁰⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 281.

“Mütevazıane ziyaret edenler maddi manevi terakki ederler. Ziyaret edenlerin terakkilerine engel olmamak için kapıyı kapatmıyoruz.”⁴¹¹

“Bu fakir askerde nefer sivil hayatta hiç imiş; mesleği ise gariplik miskinlik imiş...”⁴¹²

“Onlar minare şerefesinde biz kuyu dibindeyiz. Kuyu dibinde olan, minare şerefesinde olanın işine karışamaz!..”⁴¹³

“Bütün ehl-i ilmi minare şerefesinde görüyorum; müdahale edemem. Ben kuyu dibindeyim.”

“İlme ulemaya muhabbet ve saygıdan başka bir şeye liyakatim yoktur.”⁴¹⁴

“Siz benim hakkımda hüsnü zan edebilirsiniz ama ben kendi hakkımda hüsnü zan edemem.”⁴¹⁵

“Dünya üzerinde ne kadar kusur, ne kadar zaaf varsa hepsi bu fakirin üzerinde temerküz etmiş.” “Kimseye bir şey sormak haddim değil, soramam. Mahcup bir vaziyette, hayâ içinde yaşıyorum.”⁴¹⁶

“Bütün mahlûkatı kendinden efdal bil, şefkat et. Edebimizi muhafaza edelim. Her kusuru kendimizde bilelim.”⁴¹⁷

“Kula lazım olan edep tutmaktır. Muvaffakiyeti Hakk’a, kusuru ve hatayı kendimize izafe etmek lazım.”

“Kendi kendimize ne zaman kemâlât sevdasına yeltenirsek helak oluruz.”⁴¹⁸

“Kemale ermek için güneş gibi tevazu, toprak gibi tahammül, nehir gibi sehavet, dağ gibi sebat lazım.”⁴¹⁹

“Tevazuun hakikati, kendini hiçbir makamda görmemektir.”

“Kul, masiyetle Hak’tan uzaklaşır. Kul, ihlasla ubudiyet yoluyla kurbiyet kesbediyor.”

“Hilkatin neticesi ubudiyet, ubudiyetin neticesi duadır.”⁴²⁰

“Rabbimizden korunmamızı isteyeceğiz. “Ya Rabbi, inayetini kesip de bizi bir lahza bile nefsimize uydurma!” diyeceğiz.

⁴¹⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 280.

⁴¹¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 280.

⁴¹² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 278.

⁴¹³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 279.

⁴¹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 279.

⁴¹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 278.

⁴¹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 283.

⁴¹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 200.

⁴¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 203.

⁴¹⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 201.

⁴²⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 125-286.

“İnsanın marifetullah kesbi yoksa ihlas kazanmamışsa, ahlâk-ı hamide kesbetmemişse, duası da yoksa hiçbir kıymeti yoktur.” “İnce eleyip sık dokumaya lüzum yok. Hemen ihlasla kulluk vazifesini yapmaya çalışalım.”⁴²¹

“Âmâl-i sâliha ve kelimât-ı tayyibe ref olur, yükselir. Yapılan amelin ihlâslı olup olmadığına, Huzur-ı İlâhiyye'ye arz olununcaya kadar melek dahî muttalî değildir. Kelimât-ı habîse ise ref olunmaz; onlar dünyada kalır.”

“Kişinin nazarında medih ve zemmin müsâvî olması, ihlâsın ilk basamağıdır. Böyle olmayınca bir insanın ihlâstan bahsetmesi, lâkırtıdan ibârettir.”

“Her müminin; imanındaki kemâli, âmâlindeki ihlâsı ölçüsünde nuru vardır. Nursuz mümin olmaz.”

“Söz garazlı ise, kesâfetli ve zulmânîdir. Esas söz, kalptedir. Söz, kalpten bir kisve giyer; öyle çıkar. Söz ihlâslı olursa nurânî; garazlı olursa zulmânîdir.”⁴²²

İnsanın dünyadaki nasibi; başta mârifetullah-muhabbetullah kesbedip, huzur ve ihlâsla ubûdiyyet etmesidir.”

“Niyetsiz amel ruhsuz beden gibidir. Niyet bütün amellerin ruhu hükmündedir. Onun için niyetten, özellikle ihlastan yoksun olan ibadetler, içi boş heykeller gibidir.”⁴²³

Feyzi Efendiye ait bu cümleleri irdelediğimiz zaman büyüklüğünü, ilmini, kemalini edeple gizlemiş, tevazuunu gerçek manada içselleştirmiş bir insan-ı kâmil portresi karşımıza çıkmaktadır. Hiçbir fazileti kendisine kondurmayan, küçümsenen vasıfları kendisine izafe eden, kusurları yüklenen, kendisine en basit bir makamı bile layık görmeyen Feyzi Efendi, bütün hayatı, hal ve hareketleri, söz ve davranışları ile söylediklerini aynen uygulamış bir velidir. Kendisi bu dünyada sanki “Hafîy” isminin mazharı olarak yaşamış ve daima kendini gizlemeye çalışmıştır.

Yukarıdaki sözlerden çıkarabileceğimiz en önemli sonuç Feyzi Efendi'nin hayat felsefesinin tam merkezine yerleştirdiği ilkeler, tevazu ve ihlas ile Allah'a kulluk prensibidir. Bunları söylerken Feyzi Efendi'yi sadece inziva halinde Allah'a ibadetle meşgul bir şahsiyet olarak algılamamız onu eksik tanımak anlamına gelir. Şunu belirtmek gerekir ki kulluk iki yönlü icra edilir. Birincisi yukarıda zikrettiğimiz şekliyle doğrudan Allah'a ibadet ve taatlerle gerçekleştirilen kulluktur. İkincisi yaratılmışlara hizmet ederek Allah'ın rızasına erişme yöntemidir. Her yaratılan varlık, insan için

⁴²¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171.

⁴²² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 206.

⁴²³ Özdağ, *Feyizler*, VII, 367.

Allah'ın rızasına ulaşmada bir vesile konumundadır. Kur'an "vesilelere yapışmayı"⁴²⁴ tavsiye eder. Hadislerde Peygamberimiz "Kul kardeşinin yardımında oldukça Allah da onun yardımındadır."⁴²⁵ buyurarak müminlerin birbirine destek olmasını teşvik etmektedir. Bu konu geleneğimizde değişik şekillerde ifade edilmiştir. Örneğin, Derviş Yunus "Yaratılanı severiz, Yaratanı ötürü." diye söyler. Fütüvvet ehlinin piri Ebu'l-Hasan Harakânî de "Varlıklara karşı merhameti olmayan kişi Allah sevgisini kalbinde taşıyamaz."⁴²⁶ demektedir. Feyzi Efendi de "Allah'ın emirlerine tazim, yarattıklarına şefkat ve hizmeti" kulluğun içerisinde bütünleştirmiş bir veli ve âlimdir. Bu sebepten ötürü yıllarca evinin bir odasını herkese açık tutarak ziyaretine gelenlerin eğitimi ve irşadı ile meşgul olmuştur. Sabahtan akşama gruplar halinde uzaktan yakından gelen onca insana sabretmiş, onların gönüllerine yücelik bahşetmek adına tüm fedakârlıklara katlanmıştır.

Feyzi Efendi'nin kulluğa dair "Ubudiyet en yüksek makamdır. Sahtekârlar, decacile ve kezzabîn ubudiyet konusunda evliyaya yanaşamazlar." sözünde, sahtekârlar kelimesiyle münafıkları, deccal ifadesiyle inkârcıları, kezzabın diyerek de din düşmanı her türlü istidrac ehlini kastettiği belirtilmektedir.⁴²⁷

Ümmet-i Muhammedin en tehlikeli düşmanları olan bu üç grup, samimi iman ehlini yoldan çıkarmak için her türlü tuzağı kuruyor. Bunların gerçek yüzlerini anlamak ve onlara karşı tedbir içinde olmak açısından Feyzi Efendi'nin dikkat çektiği bu kişilerin kimler olduğunu Özdağ'ın izahlarından özetleyecek olursak:

Sahtekârlar: "Hakiki olmayan, hileli, düzmece, yapmacık" anlamındaki bu kelime dinen yasaklanan bütün işleri ortaya koyan münafıkları ifade için kullanılmıştır. Çünkü onların imanlarından başlayarak sözleri, fiilleri, her şeyleri sahte ve yapmacıktır. Feyzi Efendi onlar hakkında "Münafıkların gözleri muslukludur; kandırmak için ağlarlar. Vaatleri boldur; çünkü yerine getirme niyetleri yoktur. Münafıklardan korkmak değil, sakınmak lazım."⁴²⁸ diyerek bazı özelliklerine karşı uyarılmaktadır.⁴²⁹ "Deccallar ve kezzabîn" kelimeleriyle de yine insanları kandırmak, batılı hak göstermek için çaba gösteren her varlığın kastedildiği *Feyizler* isimli eserde uzunca açıklanmaktadır.⁴³⁰

⁴²⁴ Maide 5/35.

⁴²⁵ Müslim, Zikir 38.

⁴²⁶ Heyet, *Ebu'l-Hasan Harakânî*, Harakânî Vakfı Yayınları, s. 20.

⁴²⁷ Özdağ, *Feyizler*, VII, 413.

⁴²⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 174-175.

⁴²⁹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 414.

⁴³⁰ Özdağ, *Feyizler*, VII, 415-440.

3.1.21.Nefse Muhalefet

“Kim Rabbinin makamından korkarak nefsini kötü arzularından alıkoyarsa, onun varacağı yer cennettir.”⁴³¹ buyuran Kur’an-ı Kerim, nefis kelimesini “insanın kendisi, arzu ve istekleri” anlamlarında kullanmıştır. Yusuf suresinde geçen “Ben nefsimi temize çıkaramam. Çünkü nefis, daima kötülüğü emreder. Allah’ın acıyıp koruduğu nefis hariç.”⁴³² ayetinde olduğu gibi nefsin “heva” denilen arzu ve istekleri eğitilmediği sürece hep insanın zararına olacak şekildedir. Bu sebeple Peygamberimiz “Senin en kuvvetli düşmanın iki göğsün arasındaki nefstir.”⁴³³ diyerek ümmetini uyarmıştır.

Cüneyd Bağdadî nefsi, “Nefs-i emmare, kulu helake çağıran, düşmanlarına yardım eden, hevasına uyan ve her çeşit kötülüğü yapmaya hazır olan nefistir.” şeklinde tarif eder. İbn Atâ’da der ki: “Nefis kötü edep üzere yaratılmıştır. Kul ise onu edebe bağlı tutmakla görevlidir. Nefis, tabiatı icabı hep muhalefet meydanında koşar. Kul ise cehd ve gayretiyle onu bu kötü hallerden çekmeye uğraşır. Kim nefsinin ipini serbest bırakırsa, yaptığı kötü işlerde ve helak olmasında ona ortak olmuş olur.” Sehl b. Abdullah Tüsterî “Yüce Allah’a nefsin kötü arzularını terketmekten daha güzel bir ibadet yapılmamıştır.” derken Yusuf b. Esbat da “Kalpteki kötü arzuları ya tam bir Allah korkusu ya da kuvvetli bir ilahî şevkin ancak temizleyebileceğini” ifade etmektedir.⁴³⁴

Feyzi Efendi sohbetlerinde nefis konusuna ayrı bir yer vermiş ve nefsi tanıtmak ve onun hilelerine karşı uyarmak için uzun sohbetler etmiştir. Nefsi her açıdan ele alan Feyzi Efendi, nefsin iman etmeyeceğini, nefse hiçbir zaman güven olmayacağını, nefsin terbiye edilmesi gerektiğini anlatmış kendisine uyguladığı metotlardan zaman zaman hikâye etmiştir. Nefis hakkında Feyzi Efendi’nin görüşleri şu şekildedir:

Feyzi Efendi bu konuda Necmüddin Kübrâ’dan naklettiği şu cümleyi söylemiştir. “Nefis ebediyen imana gelmez. Meğerki bu nefis ulu peygamberlerin ve has velilerin nefisleri ola.” Öyleyse nefsin tabiatı inkâr, kalbin tabiatı ise ikrar ve teslimdir. İnsan onunla yaptığı mücahedede yol aldıkça manevi olarak yükselecektir. Nefsin dinen menfi sayılan istekleri reddedilip kalbin müspet arzuları yerine getirildikçe ruhani yön güç kazanacak ve nihayet nefis ikna olup teslim olacaktır. İşte böyle bir kulun ruh

⁴³¹ Naziât 79/40-41.

⁴³² Yusuf 12/53.

⁴³³ Deylemi, *Firdevsü’l-Ahbâr bi-Mesûri’l-Hitâb*, III, 408, nu. 5248.

⁴³⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 151-154.

âlemine, nefesine yönelik ilahi bir güneş doğacaktır. Kalbin nurlarla dolmasıyla kul, ilahi hitaba⁴³⁵ mazhar olur. Şu ayet bu anlamda yorumlanmıştır. “*Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır...*”⁴³⁶ Ayette diriliş sonrası yeni oluşum anlatılmaktadır. Nefis de arzu ve istekleri verilmeyip, ruhun arzusuna tabi ola ola çektiği sıkıntılar sebebiyle nihayet bir tür ölümle, bulunduğu nefsanî hayatı terk eder ve gönül yurduna geçer. İşte yeni bir dirilişle geçtiği ölümsüzlük hayatı tasavvuf dilinde “ölmeden önce ölmek” ya da “nefsin müslüman oluşu” diye tanımlanır.⁴³⁷

Özdağ’ın naklettiği bilgilere göre, Feyzi Efendi nefisle mücadele konusunda son derece tavizsizdi. “Nefsinden emin olmak” sözüne çok kızar, bunu söyleyenlere şiddetle tepki gösterirdi. Bu konuda yumuşak tavır sergilemeyi cahillik ve aldanmışlık olarak görürdü. Bu şekilde hareket eden talebelerine fizikî anlamda unutmamalarını sağlamak için hafifçe de olsa ellerine sopayla vurduğu bir gerçektir. Genel yaşamında dayanın asla yeri olmadığı Feyzi Efendi konunun ciddiyetine binaen asla şakası olmayan bu meseleyi insanlık ve şeytanlığın ayırım noktası olarak görmektedir. Mevlânâ’nın şu sözü bunu ifade eder: “Kim asi olduysa şeytan olmuştur.” Bu durum insanın iç âlemiyle ilgili önemli bir tercihtir. Ya nefesine uyar hüsrana dalar ya da ona karşı durur ve sonsuz hayatını kurtarmış olur. Yani nefisten gaflet etmemek, onun sinsi ve aldatıcı hilelerine karşı daima uyanık olmak çok önemlidir. Şeytan insanın iç âlemine nefsin arzusu ve isteği olmadan giremez. Onu gevşek bulduğu anı kollar. Bu sebeple nefisinden emin olma duygusu teyakkuzu elden bırakma anlamı taşıdığı için şeytanî bir aldatmacadır. İşte Feyzi Efendi bu nedenle konuyu aşırı bir hassasiyetle ele almıştır.⁴³⁸

Feyzi Efendi’nin kendisine uyguladığı nefis terbiyesi kendi ifadelerinden öğrendiğimize göre şu şekilde olmuştur:

“Bu insanların bazısı bana deli dediler! Tamamen haksız değiller tabii. Kendilerince haklı oldukları taraf da var! Vaktiyle, ben bu köpek nefsimi, kimseye zarar vermesin diye evimin bir köşesine hapsettim; kendimi ayaklarımdan ve boynumdan zincire vurdum! İnsanlarla görüşmeyi ve konuşmayı ona yasakladım. Yeme ve içmeyi azalttım; günde, susamsız bir kuru simit yiyor, su ihtiyacını da birkaç bardak çay ile gideriyordum. Bir yere dayanarak oturmayı, sırtüstü gelip yatmayı ve o halde uyumayı terk etmişim. Çoğu zaman diz üstü oturuyor, uykumu da o halde telafi etmeye

⁴³⁵ Buradaki hitap, Fecr 89/27 deki “*Ey huzura erişmiş olan nefis*” hitabıdır. Rıza makamına erişenlere aittir.

⁴³⁶ Zümer 39/69.

⁴³⁷ Özdağ, *Feyizler*, VII, 450-451.

⁴³⁸ Özdağ, *Feyizler*, VIII, 38-40.

çalışıyordum. Mümkün olduğu kadar kimseden ne bir yardım ve ne de bir hediye kabul ediyor; böyle bir işe kalkışanları menediyor; getirdikleri şeyleri de geri çeviriyordum. Dünyanın ne yiyeceğine, ne içeceğine ve ne de eşyalarına değer veriyordum. Bir pantolonu veya bir paltoyu otuz senedir eskitmeden giyebiliyor, yıprandığı zaman da yamayarak onarıp, kullanmaya devam ediyordum. İçinde yaşadığım ahşap evimin odasında, üzerinde oturduğum bir postaki, bir kilim, bir seccade ve bir iki yemek kabı, çaydanlık, bir cezve ve birkaç da çay bardağı bulunurdu. Bunları da, arada sırada ziyarete gelen misafirlere, ocak veya mangal üzerinde demlediğim çay ve kahve ikramında kullanırdım. Beslediğim yedi sekiz tane kedim vardı. Hepsi de edepli ve terbiyeli idiler. Yiyeceklerini vereceğim zaman, enine doğru asker gibi bir sıraya dizilirler, kendileri için çizdiğim sınırdan bir adım dahi ileri geçmezlerdi. Hele hele içlerinde siyah renkli, damağı mühürlü bir tanesi vardı ki, emsali arasında bir eşi ve benzeri yoktu.⁴³⁹ ... Gün geldi, işte bu hâlimle evlenmeye kalkıştım. Bunu duyan ahali, birdenbire ayaklandı. “Vay! Nasıl olur da, bu deli ve yoksul adam evlenmeye kalkar? Üstelik memleketin eşrafından ve kendisinden yirmi beş yaş daha küçük bir hanımla! Olur şey değil; böyle bir şey asla olamaz!...” gibi öfke dolu laflar ederek üç kişi hariç, 17 bin nüfusuyla tüm Kastamonu halkı aleyhime geçti. Bununla da kalmadılar, valisini, adliyesini, emniyet ve hastanesini tümünden ayaklandırdılar. Adımızı deliye çıkarıp ellerinden gelen her türlü kötülüğü yaptılar. Hapishanelere ve karakollara düşürdüler, en tabii hakkım olan gezip tozmama, oturup kalkmama, yiyip içmeme, giyinip kuşanmama, konuşup susmama karıştılar ve nihayet evlenip çoluk çocuk sahibi olmama varıncaya kadar, engelleme yönünde müdahalede bulundular. Ama hepsi boşuna... Yüce Allah bir şeyi takdir buyurdu mu, dünya bir araya gelse onun vücut bulmasına engel olamaz. Şayet bir şeyin vücudunu murat buyurmamışsa, dünya bir araya gelse, onu vücuda getiremez. Öyle de oldu. Bütün emekleri boşa çıktı. Cenâb-ı Mevlâ, hepsinin hile ve düzenini bozdu, bizlere muvaffakiyet ihsan buyurdu. Çünkü O, gariplerin, kimsesizlerin ve kendisini tercih edenlerin dostu ve yardımcısıdır. Onları, düşmanlarının elinde bırakmaz. Belli bir süre, kader cilvelerinin bir gereği olarak, onlar tarafından hırpalansalar ve türlü eziyetlere düşar edilseler de, sonunda zafer ve kurtuluş, sabreden bu gariplerin ve kimsesiz bu biçarelerindir. Allah bu âlemde, dostu olmayanların yegâne dostu, yardımcısı bulunmayanların yegâne yardımcısıdır. Bizi de onların elinde ve tuzağında bırakmadı. Hepsinden necat verdi. Sonsuz hamd ü senâlar olsun ki, bizlere

⁴³⁹ Kedilerinin hepsine ayrı ayrı isim veren Feyzi Efendi bu kedisine de “uğur” anlamına gelen “yümnî” adını vermiştir.

fazlasıyla izzet ve ikramda, lütuf ve ihsanda bulundu. Onların da, ellerinin boş dönmesini sağladı. Bütün bunlara rağmen, hepsine hakkımı helâl ettim; kimseye dargın ve küskün değilim. Ama ilmin hakkı ve hatırı başka; benim ona müdahale etme hakkım yoktur...⁴⁴⁰

Özdağ'a göre Feyzi Efendi'yi nefis mücahedesinde bu kadar başarılı kılan nedenler Kitap ve sünnete sarılmanın yanında aşağıda sıralayacağımız esaslara can ü gönülden uyması ve bu ölçüleri bütün samimiyeti ile Allah'ın kullarına faydalı olmak için uygulamasıdır.

-Feyzi Efendi, nefis yönüyle arınmanın, kulluğun temel şartı olduğunu bildiği için bu yönde büyük bir gayretle olanca gücüyle çalıştı.

-Nefsin ta'lim ve terbiyesi konusunda üstadlarından gördüklerini bir bir uyguladı.

-Nefsin terbiyesine dair yazılan çok önemli eserleri didik didik ederek, onları günümüz şartlarına adapte edip herkesin haline ve durumuna göre reçeteler hazırlayıp, sundu.

-Feyzi Efendi mizaç olarak yaratılanı yaratandan ötürü sevme ve sayma konusunda son derece haris ve istekliydi.

-Allah tarafından kendisine sunulan özel bir lütuf ve yüksek bir keramet olarak, Hızır (as)'dan ilgili konularda teorik ve pratik yönüyle bilgiler almış, kutsî hikmetlere ve sırlara mazhar olmuş bir velî idi.

-Bütün bunların ötesinde elde ettiği bütün bilgi ve görgülerini yine Allah'ın hususi desteği ve yardımı ile kendi üzerinde tatbik edip, meselenin özüne bizzat vakıf olan bir şahsiyetti.⁴⁴¹

Buraya kadar yazdıklarımızdan kulluğa dair çıkarabileceğimiz nihaî sonuç, kulluğun tam anlamıyla kemale ermesi, insanın nefisine ve şeytanın çabalarına karşı vereceği büyük ve zorlu bir mücahedenin yanında Yüce Allah'ın da kulunu inayetiyle desteklemesine bağlıdır. Marifetullah böyle bir kulluğun neticesidir. Sufilerden Muhammed el-Müzeyyin, "Marifet nedir?" sorusuna, "Marifet Allah Teâla'yı rububiyetin kemali üzere, nefisini ise (sadece) ubudiyet üzere bilmendir."⁴⁴² diye cevap vermiştir.

⁴⁴⁰ Özdağ, *Feyizler*, VIII, 41-43.

⁴⁴¹ Özdağ, *Feyizler*, VIII, 40.

⁴⁴² Sülemî, *Tabakâtu's-Sufiyye*, Dâru'l-Kütübi'n-Nefis, Suriye 1986, s. 382.

3.1.22. İrade

Arapçada istemeyi ifade eder. Hakikat çağrısına icabet etmeyi gerekli kılan, kalpteki muhabbet ateşinden bir kor parçasıdır.⁴⁴³ İrade hakkında diğer açıklamalar şöyledir: İnsanın bir şeye inanması sonra ona azmetmesi daha sonra da onu istemesi; tam anlamıyla Hakk'a yönelmek, halktan yüz çevirmektir ki bu, muhabbetin başlangıcıdır.⁴⁴⁴

İradeden maksat Cenab-ı Mevlâ'nın cemalini, sonsuz güzelliğini istemektir. Kul aşk ve şevk içindeki bu isteği sayesinde sonsuz lütuflara erer. Kur'an'daki şu ayette buna işaret vardır, denilmiştir. “*Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek ona yalvaranları kovma.*”⁴⁴⁵ ayetinde geçen “*يُرِيدُونَ وَجْهَهُ*” ifadesi mutasavvıflarca irade makamına işaret sayılmıştır. Hz. Enes'ten rivayet edilen bir hadiste Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur. “*Allah Teâlâ bir kula hayır murat ettiği zaman onu hayır yolunda kullanır.*” buyurdu. Kendisine “*Bu nasıl olur Ya Resülallah*” diye sorulunca da “*Onu ölmeden önce salih amel işlemeye muvaffak kılar.*” buyurdu.⁴⁴⁶

Kul bir şeyi irade etmezse onu yapamaz. Bu anlamda kulun Rabbinin rızasını gözeterek bir işe azmetmesi demek olan irade, bir nevi niyet ve kasıt gibidir. Fakat sufiler bir de iradeyi “kendi iradesini terk eden, iradesinden sıyrılan ve Allah'ın muradına tabi olan” manasında kullanmışlardır. Bunun sebeple boş adetleri terk etmek, gafletten ve arzu heveslerinden vazgeçmek kulun iradesinin alâmetidir. Kuşeyrî'nin hocalarından olan Ebû Ali Dekkâk irade hakkında şöyle demiştir. “İrade (Hakka ulaşma arzusu), gönülde bir yanış, kalpteki bir ateş, içte bulunan bir sızı, iç âlemi saran bir heyecan ve yüreklerde tutuşan ilahî bir ateştir.” Mutasavvıflar iradeden söz ederken bir “mürîd” bir de “murad” kavramı üzerinde durmuşlar mürid için bazıları yolun başında olan demişler bazıları da her hakiki müridin aynı zamanda murad olacağını söylemişlerdir. Murad olan Allah Teâlâ'nın mukaddes alakasına mazhar olduğu için daha üstün görülmüştür. Cüneyd bu ikisinin farkını şöyle açıklar. “Mürid ilme göre işlerini yürütür, murad ise Yüce Allah'ın gözetiminde hareket eder.” Bu ikisinin Kur'an da örneği Hz. Musa ile Peygamber Efendimizdir diyen mutasavvıflar şu ayetlerden yola çıkıp bu sonuca erişirler. Hz. Musa Taha 25. Ayette “*Rabbim göğsümü genişlet*” derken Peygamberimize İnşirah suresinde “*Biz senin göğsünü açmadık mı?*”⁴⁴⁷ diye hitab

⁴⁴³ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 74.

⁴⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 316.

⁴⁴⁵ En'am 6/52.

⁴⁴⁶ Tirmizî, Kader 8.

⁴⁴⁷ İnşirah 94/1.

edilmektedir. Burada isteyen “mürid” Hz. Musa, “murad” pozisyonunda olan Muhammed (as). dir.⁴⁴⁸

Feyzi Efendi’de “irade” kavramını araştırdığımızda şu bilgiler ve yaklaşımlar ile karşılaştık:

Feyzi Efendi bazı sözlerinde iradeyi Allah Teâla’nın ezeldaki dilemesi ve muradı anlamında ele almış ve konuyu kader mevzuuyla bağlantılı anlatmıştır. “Emir başka, irade başka. Emreder ama irade buyurmayabilir!” diyen Feyzi Efendi, Allah’ın emrettiği bir şey konusunda irade sıfatının nasıl devreye girdiğini izah etmektedir. Konuyu isim ve sıfatların tecellisi ile ilişkilendirmiştir. “İlim sıfata taalluk eder; zata değil.” sözüyle sıfatları zatın aynı olarak görmeyen Feyzi Efendi “Kudret sıfatı kendi başına yaratmaz. Kudret irade sıfatına; irade de ilim sıfatına bağlıdır.”⁴⁴⁹ sözüyle yaratma hadisesindeki sırayı ifade etmektedir. Özdağ’ın ifadeleri Feyzi Efendi’nin cümlesini şöyle izah etmektedir. “Allah emrettiği şeyin vuku bulması isterse onu irade sıfatıyla diler. O murad etmedikçe o hadise vuku bulmaz. Allah irade ettiğinde, irade sıfatı ilim sıfatına başvurarak o şeyin ilm-i ezeldaki durumuna bakar. Orada mevcutsa tecelliye geçer ve kudret sıfatına emreder. Kudret sıfatı da irade ne yönde tecelli etti ise ona göre yaratır. İşte hidayet de böyledir. İlm-i ezeli de o kişinin hidayeti mevcut değilse emir ne şekilde olursa olsun hidayet gerçekleşmez. Kâfirin gönlünde hidayet varetmek kudret sıfatının işidir ama kudret sıfatı irade sıfatına bağlı hareket eder. Bu anlamı Feyzi Efendi, ‘Davet umumî, hidayet hususîdir’ diyerek ifade etmiş,⁴⁵⁰ bu nedenle de “Enbiyaya: ‘Tebliğ ettin mi?’ diye sual olunacağını, “Kabul ettirdin mi?” diye sual olunmayacağını belirtmiştir.”⁴⁵¹

Mutasavvıfların tarif ettiği şekilde irade kavramını ele alacak olursak, Feyzi Efendi, kendi iradesini tamamen Allah’ın iradesine raptederek ve daima kul olduğunun şuuru içinde yaşamış bir velidir. Hayatının anlam ve gayesini “Allah’ın rızası ve muhabbetini dilemek üzerine” kurmuştur. Devamlı “Allahım maksudum sensin, matlubum rızandır.” duasını yana yakıla okuduğu belirtilmektedir.⁴⁵² Allah’ın iradesine olan teslimiyeti, ‘cennette de beraber oluruz inşallah’ diye temenni eden bir ziyaretçisine verdiği şu cevapta gizlidir. “Eğer Cenab-ı Hak beni cehennemliklerden yarattıysa, sizin de oraya gelmenize razı olamam.” demiş ve o kişinin temenni ve

⁴⁴⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 201-204.

⁴⁴⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 127.

⁴⁵⁰ Özdağ, *Feyizler*, VII, 346-347.

⁴⁵¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 153.

⁴⁵² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 33.

duasına hemencecik amin deyivermemiştir.⁴⁵³ Her şeyin Allah'ın bir lutfu olduğunu, kulun hiçbir şeye kadir olmadığını sözlerinde vurgulamıştır. “Cenab-ı Hak'tan necat isteyelim. Bizim elimizde bir şey yok. Mülk onun. Hüdayi Hazretlerinin dediği gibi: ‘Neye kadir olur biçare insan; Hak'tan olmayınca ihsan!’” cümlesinde kulun, Allah'ın inayetine ne kadar muhtaç olduğunu dile getirmektedir.⁴⁵⁴

Feyzi Efendi, her şeyin Allah'ın ilim ve iradesine bağlı olduğunu sohbetlerinde ifade ederken şu cümleyi de kullanmıştır: “Rast geldi tesadüf etti denmez; tevafuk etti denir. Tesadüf diye bir şey yoktur. Her şey Allah'ın ilm-ü iradesiyedir.”⁴⁵⁵ Feyzi Efendi Allah'ın iradesini açıklarken Ehl-i Sünnet çizgisinden asla ayrılmamıştır. Kulun iradesi hakkında “Cenab-ı Hak, kulun iradesini ceza ve mükâfata medar kıldı.”⁴⁵⁶ diyerek insanın yaptıklarından sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Müminin fitraten sevap işlemeye meyilli yaratıldığını, İslam fitratı üzere olduğu için günah işlemekten ikrah ettiğini söyleyerek Allah'ın azabına ve gazabına bela ve musibete ancak tövbe, sadaka dua ve itaat ile karşı durulabileceğini öğretmiştir.⁴⁵⁷ “Meslek-i pâk-i ehl-i sünnete göre, Cenab-ı Hakk'ın tövbeyi kabul etmesi, lütfen ve keremendir.”⁴⁵⁸ ifadesi, Feyzi Efendi'nin hem Ehl-i Sünnet hakkındaki kanaatini, Ehl-i Sünnete olan bağlılığını hem de Allah Teâlâ'nın iradesine teslimiyetini, onun bir şeye mecbur olmaktan münezze, dilediğini dilediği gibi yapan bir Hâlık ve Mürîd olduğunu açıkça ortaya koyan bir cümledir.

Feyzi Efendi, Yüce Allah'ın birliğinin delillerini kullarına gösterdiğini, o göstermese kulun göremeyeceğini,⁴⁵⁹ tanıtmanın, sevdirmenin Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğini,⁴⁶⁰ hakikatte şifânın⁴⁶¹ hatta yemekten sonra tokluk hissinin dahi Allah tarafından verildiğini sadece araya sebepler konulduğunu söylemektedir.⁴⁶² Sohbetlerinde bu konuları izah ederken kulun üzerinde cereyan eden her halin ve her nimetin yine Hak Teâlâ'nın iradesine göre meydana geldiğini⁴⁶³ dinleyenlere kavratmaya çalışmıştır.

⁴⁵³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 216.

⁴⁵⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 221.

⁴⁵⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 245.

⁴⁵⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171.

⁴⁵⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 179.

⁴⁵⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 180.

⁴⁵⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 127.

⁴⁶⁰ Feyzi Efendi'nin cümlesi şu şekildedir. “Teâruf, tehabbub Hak'tandır. Eğer o tanıtmasa ve sevdirmeseydi, kimse Hakk'ı tanıyamaz ve sevemezdi.” Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 130.

⁴⁶¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 129.

⁴⁶² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 252.

⁴⁶³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 128.

Emir âlemi hakkında zaman zaman bilgi veren Feyzi Efendi, orada yaratmanın, maddeden müddet zarfında değil, Allahın muradı üzere “كُنْ فَيَكُونُ”⁴⁶⁴ emri ile olduğunu söylemektedir. Allah’ın iradesine bütün varlıkların isyansız itaat ettikleri de şu beyanında yer almaktadır: “Cemâdât olsun, nebâtât olsun, hayvânât olsun, cüz’iyyât olsun, külliyyât olsun, müfredât olsun, mürekkebât olsun hepsinin kendi mertebesinde, o mertebeye lâyük, ruhu hükmünde melekûtu vardır. O melekûtle Hakk’ı tesbîh eder. Evâmir-i tekvîniyyeden gelen hitâbâta, isyansız itaatleri vardır.”⁴⁶⁵

Feyzi Efendi’nin hayatında iradeyi tanımlarken kırk bir yılını evinden çıkmadan insanları ağırlayıp irşad ederek geçirmesini, zamanımızda neredeyse kimsenin başaramayacağı bir irade örneği olarak görmek mümkündür. Onun ömrü, Mevlâ’sını murad edip dünyevî herşeyden ferağat ederek geçmiştir. “Biz dünyayı terkettik ama o bizi terketmedi, arkamızdan geliyor.”⁴⁶⁶ ifadesinde Allah için her şeyden vazgeçmiş bir iradeyi müşahede ediyoruz. Bunun yanında Feyzi Efendi hiçbir zaman kendini kaybeden bir meczup olmamış, Rabbini iyi tanıyan bir kul, bir âbid, bir âlim ve bir sûfi olarak yaşamış ve Allah’ın kullarına rehberlik etmiştir. Onun hayatında şeriat ve tasavvuf ayırımı olmamış, bütün makamlarda olduğu gibi irade makamı da şer’î ve tasavvufî anlamda bütün yönleriyle yaşantısında ve söylemlerinde yerini almıştır.

3.1.23. İstikamet

Arapça’da “düzeltmek, bir şeyi doğrultmak” demektir. Dinî ve dünyevî her türlü işte sırat-ı müştakimden ayrılmamak ve ahde vefa göstermektir.⁴⁶⁷ Taate yapışmakla birlikte günahattan kaçınmaktır.⁴⁶⁸

Allah Teâlâ buyurmuştur ki “*Hiç şüphesiz Rabbimiz Allah’tır deyip sonra da istikamet üzere olanların ölüm anında üzerlerine akın akın melekler iner. Onlara “Korkmayın, üzülmeyin, size müjdelenen cennet ile sevinin” derler.*”⁴⁶⁹ Hz. Sevban’dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (as) şöyle buyurmuştur. “*Tam olarak güç yetiremezsiniz ama istikamet üzere olmaya gayret edin. Bilin ki dininizin en hayırlı ameli namazdır. Müminden başkası da abdesti muhafaza edemez.*”⁴⁷⁰ İstikamet öyle bir derecedir ki, bütün işlerin kemali ve tamamı onunla meydana gelir. Bütün hayırlar

⁴⁶⁴ Yasin 36/82.

⁴⁶⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 234.

⁴⁶⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174.

⁴⁶⁷ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 77.

⁴⁶⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 323.

⁴⁶⁹ Fussilet 41/30.

⁴⁷⁰ İbn Mâce, *Tahâret* 4.

istikametle elde edilir. Yüce Allah “*İpini güzelce eğirdikten sonra onu bozan kadın gibi olmayın.*”⁴⁷¹ buyurur.⁴⁷²

İstikamet, Allah ile kul arasındaki vuslat yoludur. Bu yol Allah tarafından elçileri vasıtasıyla insana gösterilmiş ve öğretilmiştir. Feyzi Efendi istikameti konu alan sohbetinde Peygamber Efendimizin “*Beni Hûd sûresi ihtiyarlattı.*”⁴⁷³ hadisini gündeme getirerek şu açıklamayı yapmıştır. “Rasul-i Ekrem’i ihtiyarlatan şey, genel manada surenin tamamı değil içinde geçen ve özellikle kendi zatına yönelik olarak ifade edilen “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.*”⁴⁷⁴ ayetidir. Feyzi Efendi bu ayet üzerinde durur, ayetin edebî yönden harika bir uslûba ve derin sırlara sahip olduğundan bahsederdi. İki kelimedede Hz. Peygambere yükümlü olduğu tüm konuların kısa ve öz olarak belirtildiğini, “emrolunduğun” ifadesiyle kelimullahın bütün ayetlerinin kastedildiğini bunun yanı sıra ümmetin sorumluluğu ve tebliğ görevi de omuzunda olan Yüce Peygamberimizin adeta kendisini yaşlandıracak derecede bir yük hissettiğini anlatırdı. Nitekim Efendimizin zaman zaman ağladığını gözlerinden dökülen yaşların sakalını ıslattığını sahabe-i kiramdan görüp aktaranlar olmuştur. Feyzi Efendi’nin istikamet konusunda sıkça dillendirdiği ifadelerden biri de şudur. “Bir istikamet, bin kerametten daha hayırlıdır (daha üstündür).” Yani Allah’a vasıl olma yolunda ortaya konulan bir tek istikamet hareketi, velayet davasıyla ortaya konan bin kerametten daha üstündür. Feyzi Efendi sohbetlerinde velayetin en belirgin çizgisinin istikamet olduğunu ifade eder, istikamet çizgisinin ne denli önemli olduğunu şu sözlerle dile getirirdi. “Evliyanın kevnî türden kerametlerine, istidrac ehli ve sihirbaz gibi sahtekârlar iştirak edebilirler. Fakat istikamet ve takvada ehlullahla asla boy ölçüşemezler.”⁴⁷⁵

“Kur’an’ın irşadı altında bir istikamet bin kerametten daha üstündür.”⁴⁷⁶ diyen Feyzi Efendi zamanımızda insanların kerameti ölçü kabul etmelerini eleştirmektedir. “Şimdakilere kuru deriyi yürütüvermeli!”⁴⁷⁷ (onu bekliyorlar.) diyerek insanların gerçekte istikamet nasıl olması gerektiğini bilmediklerini, hâlbuki havada oturmanın veya suda yürümenin değil, istikamet üzere yaşamının daha zor olduğunu anlatmaya çalışırdı. “Peygamberlerden sonra derece ulemanındır. Ulema için mahşerde minberler kurulacak;

⁴⁷¹ Nahl 16/92.

⁴⁷² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 205.

⁴⁷³ Tirmizî, *Tefsir* 56/6.

⁴⁷⁴ Hud 11/112.

⁴⁷⁵ Özdağ, *Feyizler*, IV, 238-244.

⁴⁷⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 157.

⁴⁷⁷ Necati Kertiş, 05.08.2015 tarihli görüşme.

enbiyadan sonra kendilerine şefaathakki verilecek.”⁴⁷⁸ diyerek ilmin ve hakiki ulemanın izzetine vurgu yapar, günümüzde ilim ve takva cihetindeki gerilemeyi şöyle ifade ederdi: “Zamanımızda “caze-yecüzü”yü bilen allâmeliğe; azıcık kalbi harekete gelen de irşada kalkıyor!”⁴⁷⁹ cümlesiyle istikamet üzere yaşamanın kolayca kazanılamayacak bir istikrar olduğunu anlatmaktadır. Feyzi Efendi’nin şu sözü de veli olmak için keramet izharı değil de başka şartlar gerektiğini ifade etmektedir. “Bir kimsenin velî olması için başkasının kalbindeki sırları söylemesi, deriyi yürütmesi veya buna benzer şeyler şart koşulmamıştır. Velî olmak için, الذین آمنوا وكانوا يتقون "Ellezîne âmenû ve kânû yettakûn" âyetiyle⁴⁸⁰ iki şart koşulmuştur: Bunlar da, mârifetullah, kemâlât-ı îmâniyye ve ihlâsla ubûdiyyettir, takvâdır. Bunun için mühim olan, mârifetullah ve muhabbetullahtır.”⁴⁸¹

Kuşeyrî de benzer bir cümle ile şöyle demiştir: “İyi bilinsin ki istikamet devamlı surette kerameti gerektirir.” Kuşeyrî bu konuda Ebû Ali Cüzçânî’den de şu sözü nakletmektedir. “Sen istikamet sahibi ol, sakın keramet peşine düşme. Hiç şüphesiz nefsin keramet hevesiyle çırpınıp durur. Hâlbuki Yüce Rabbin senden istikamet istemektedir.” Yine denilmiştir ki “Büyükler hariç istikamete kimsenin gücü yetmez.” Sûfîler derler ki “Sözlerde istikamet, gıybeti terk ederek olur. Fiillerde istikamet, bid’atı (dinde yeri olmayan inanç ve işleri) terk ederek olur. Amellerde istikamet, gevşekliği terk ederek olur. Hallerdeki istikamet, Hakk’a perde olan şeyleri aradan kaldırarak olur.”⁴⁸² Feyzi Efendi’nin istikamet hakkındaki görüşleri kaynaklarımızda geçen ifadelerle örtüşmekte asıl meselenin keramet elde etmek değil, istikamet üzere yaşayabilmek olduğu konusunda aynı noktaya gelmektedir. Feyzi Efendi de istikamet üzere yaşamı şu şekilde tarif etmektedir. “Asıl mesele, Kur’an’ın irşadı altında meleşeytanı, nikahı-sifahı, helali-haramı tefrik ederek yaşamaktır.”⁴⁸³ Feyzi Efendi bu anlayışını haliyle de çevresine göstermiş, söylediklerini aynen uygulamış, insanlarca tespit edilebilmiş, gözle görülür haddi aşan, dinen hoş görülmeven hiçbir davranışı olmamıştır. Kendisinden zuhur eden onca keramet görülse bile asla itibar etmemiş, hiçbirini kendisine kondurmamıştır. Hep iyi ve olumlu şeyleri başkalarına tevdi edip

⁴⁷⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 160.

⁴⁷⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 241.

⁴⁸⁰ “İnananlar ve takvâ sahibi olanlar...” Bkz. Yunus 10/63.

⁴⁸¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 150.

⁴⁸² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 206-207.

⁴⁸³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 133.

kusur ve noksanı kendinde kabul etmiştir.⁴⁸⁴ Keramet göstermesini isteyenlerden çok rahatsız olduğunu ifade etmiş, en büyük kerametini sebat etmek ve kötü bir ahlâkı iyi bir huya tebdil etmek olduğunu söylemiştir. Yine mezun olmadan keramet izharının caiz olmadığını belirten Feyzi Efendi, velilik taslamasının imansız ölmeye sebep olacağını ifade etmiştir.⁴⁸⁵

3.1.24. İhlas

İhlas, “gösterişi bırakmak, taatte, ibadette samimi olmak” manalarını ifade eden Arapça bir kelimedir. “Kalbi, sefasına keder veren her şeyden kurtarmaktır.”⁴⁸⁶ Tam bir doğrulukla kullukta bulunmaktır. Amellerinde Allah’tan başkasından karşılık beklememektir. İhlas Allah ile kul arasında bir sırdır. Bir işi sırf Allah için yapmaktır ihlas. Kulun işinde Allah’tan gayrıyı görmez hale gelmesi ihlasın son noktasıdır.⁴⁸⁷

Yüce Allah Kur’an’da “*Öyleyse dini Allah için halis kılarak O’na kulluk et. Dikkat edin! Halis din Allah’ın’dır.*”⁴⁸⁸ Peygamber Efendimiz (as) ise müminin kalbinin asla hıyanet içinde olmayacağı konulardan biri olarak zikrettiği ihlas için şöyle buyurmuştur. “*Üç şey vardır ki Müslüman bir kimsenin kalbi onlarda hıyanet ve fesat üzere bulunmaz. Bunlar: 1. Allah için ihlas ile amel etmek, 2. Devlet adamlarına samimi olarak tavsiye ve nasihatte bulunmak, 3. Her halükarda İslam cemaati ile olmak.*”⁴⁸⁹

Zünnün Mısırî bu konuda şu sözü söylemiştir. “ İhlasın alâmeti üçtür: Kulun gözünde halkın kendisini övmesi ile yermesinin eşit olması. Yaptığı amellerde, amellerini görmeyi unutmamasıdır. Yaptığı amelin kendisine ahirette sevap getireceği düşüncesini aklından çıkarması. Buna benzer ihlas ile ilgili tanımlar yapan mutasavvıflar ihlası yine kendi içinde kademelere ayırırlar. İbadetlerinde gösteriş, kendini beğenme gibi nefsin müdahalesini temizleme yönündeki ihlasa avamın ihlası demişlerdir. Havasın ihlası ise amellerini görmemek, onlara değer vermemek ve iyi yaptıkları her şeyi Allah’tan bilmek şeklinde olur. Bunun yanı sıra rıyanın ne olduğunu bilebilmek için gerçek ihlası elde etmek gerektiğini söyleyen sûfiler; gerçek ihlasın,

⁴⁸⁴ Feyzi Efendi ziyaretçilerine, “Siz beni bir din kardeşiniz olarak bilip ziyarete gelmişsiniz. Hâlbuki ben sizlerin de duasına muhtaç aciz bir ihtiyarım.” gibi benzer bir cümleyi defaatle tekrar eder gelenlerin kendisine hüsn-ü zan ederek geldiğini, kendisinin ziyarete layık olmadığını belirtirdi. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 110-111; Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 283.

⁴⁸⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 151, 153, 155, 157.

⁴⁸⁶ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 70.

⁴⁸⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 298.

⁴⁸⁸ Zümer 39/2-3.

⁴⁸⁹ İbn Mâce, *Mukaddime* 18.

meleğin, şeytanın veya heva ve hevesin dahi sezemeyeceği derecede gizli, kul ile Allah arasında bir sır olduğu görüşündedirler.⁴⁹⁰ Bu kadar zor ulaşılan bir makam olan ihlasla ilgili hadislere dayanan şöyle bir yorum daha getirilmiştir. “Bir kul kırk gün ihlasla amel ederse, muhakkak kalbinden diline hikmet pınarları fişkirir.”⁴⁹¹

Feyzi Efendi ihlas ile ilgili şunları söylemiştir: “Bilgisiz ne dünya olur ne ahiret! Evvele ilim lazım. Farzdan evvel farz, ilimdir. Farz içinde farz, ihlastır.” “Her şeyin aslı-esası şu üç şeydedir. a) Rasûlullahın sünnetine ittibâ etmek, b) Helalden yiyip içmek, c) Amelleri ihlasla yapmak.” “İnsanın dünyadaki nasibi, başta marifetullah-muhabbetullah kesbedip huzur ve ihlasla ubudiyet etmesidir.” “İhlasın ilk basamağı, kişinin nazarında kendisine yapılan medih ve zemmin müsavi olmasıdır. Böyle olmayınca bir insanın ihlastan bahsetmesi lakırtıdan ibarettir.” “Kul masiyetle Hak’tan uzaklaşır, ihlasla ubudiyet ederek Allah’a kurbiyet kesbeder.” “Münafıkların gözleri muslukludur; kandırmak için ağlarlar. Vaatleri boldur; çünkü yerine getirme niyetleri yoktur. Nifaktan halasın (kurtulmanın) çaresi, ihlas ve zikr-i kesirdir. (Kalbin de eşlik ettiği çok zikir)” “Niyetsiz amel harekât-ı âdiyedendir. Amelin ruhu ihlastır. İhlas, niyet-i sadıka ile idman edile edile elde edilir.”⁴⁹²

“Feyzi Efendi ihlasla amel edemiyorum diye amelin terk edilmesine şiddetle karşı çıkar ve bunun şeytanın işine yarayacağını anlatırdı. Her şeyin bir idmanı olduğunu söyler, ihlas kazanmak için de ihlaslı olamaya çalışarak idman yapılması gerektiğine işaret ederdi. Neticede bir gün -nasibimiz varsa- Cenab-ı Mevlâ’nın “vehbî” türde olan ihlası da kalbimize ihsan buyurabileceğini söylerdi.”⁴⁹³

İhlas’ın Allah’ın kalplere koyduğu bir ihsan-ı ilahî olduğunu sık sık dile getiren Feyzi Efendi, amellerin sırf Allah rızası için yapılması anlamını taşıyan ihlasın bu özelliğine dair çeşitli kıssalar anlatarak zihinlere onu yerleştirmeye çalışırdı. Bunlardan bir tanesi misk ceylanlarının hikâyesiydi. “Hz. Âdem (as) yeryüzüne indirilince bazı ceylanlar ‘Allah rızası için gidip onu ziyaret edelim’ derler. Bu niyetle kendisinin ziyarete gelinmesinden hoşnut olan Âdem peygamber ceylanların sırtlarını sıvazlar. Bunun üzerine bu hayvanlarda çok güzel bir koku meydana gelir. Bunun üzerine diğer hayvanlar da özenip güzel kokmak için ziyarete giderler. Âdem (as) onların sırtını da sıvazlar ama onlarda misk kokusu meydana gelmez.” Yine ihlas konusunda Feyzi Efendi, Ahmet Siyahî’nin kendisini ziyarete giderken “Hem ziyaret edelim hem de dut

⁴⁹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 208-209.

⁴⁹¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, V, 189.

⁴⁹² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 169-172.

⁴⁹³ Özdağ, *Feyizler*, I, 66.

“iyelim.” diye niyet eden misafirlerini “Şimdi gidin, ya sadece dut yemeğe veya sadece ziyarete gelin.” diyerek uyarmasını halis niyetle amel etmenin gereğine örnek olarak anlatmıştır.⁴⁹⁴

“İhlas kesbine çalışana muhlis denir. Muhlas ise Allah Teâlâ’nın ihlasını murad buyurduğudur. Muhlasın ihlası vebîdir; kesbî değildir. ‘*Muhlisler hatâr-ı azim üzeredirler.*’⁴⁹⁵ Feyzi Efendi bu sözünde ihlası kesbî ve vebî diye iki yönden değerlendiriyor. Kesbî olan ihlası elde etmek için kişi zahiren ve batinen bütün hal ve harekâtında sırf Allah Teâlâ’nın rızasını kazanmaya gayret sarf etmelidir. Halis niyet ve düşüncesini bulandıracak her şeyden sakınmalıdır. Bu kimseye muhlis denir. Feyzi Efendi Kur’an’ı Kerim’in peygamberler hakkında “muhlas” kelimesini kullanmasının altını çizerek, bu kelimedden anlaşıldığı üzere, onlara verilen ihlasın vebî türden olduğunu vurgulamıştır. Yukarıda zikri geçen “*Muhlisler büyük bir tehlike ile yüz yüzedirler.*” rivayeti ile şu ayette peygambere hitaben söylenen “*Kitapta Musa’yı da an. Şüphesiz o muhlastı ve o bir nebi ve rasul idi.*”⁴⁹⁶ beyanlarında kullanılan “muhlis” ve “muhlas” kelimelerinden yola çıkarak Feyzi Efendi, nebilerin ihlasının vebî olduğuna şu kutsî hadisi delil getirirdi: “*İhlas benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan dilediğimin kalbine bırakırım. Ona melek bile muttali olamaz ki yazsın, şeytan da vakıf olamaz ki ifsat etsin.*”⁴⁹⁷ Zaten şeytan “*Muhlas kıldığın kulların hariç, onların hepsini saptıracağım.*”⁴⁹⁸ diyerek Allah’ın huzurundan kovulurken yemin ettiğinde, kendisine ihlas hibe edilenlere tesir edemeyeceğini de itiraf etmişti. Çünkü onlar şeytanın erişemeyeceği gizli bir güce sahip kılınmışlardı. Bununla birlikte Yüce Allah kullarından muhlas değil, muhlis olmayı istemektedir. Çünkü ahirette kul, kesbine göre karşılık alacaktır, vebî göre değil.⁴⁹⁹ Yani insanın kıymeti, çalışma didine kazanma yönündeki gayreti doğrultusunda ölçülecektir. Bu gerçeği Feyzi Efendi şu cümleyle ortaya koymaktadır. “İnsanın marifetullah kesbi yoksa ihlas kazanmamışsa, ahlâk-ı hamide kesbetmemişse duası da yoksa hiçbir kıymeti yoktur.”⁵⁰⁰ İhlasla kulluk konusunda vakit kaybedilmemesi gerektiğini, ömrün ne zaman sona ereceğinin

⁴⁹⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 183-184.

⁴⁹⁵ Beyhakî, *Şu‘abu’l-İmân*, V, 345. İlgili rivayetin tamamı şu şekildedir: “هَلَكَ النَّاسُ إِلَّا الْعَالَمُونَ وَ هَلَكَ الْعَالَمُونَ وَ هَلَكَ الْعَامِلُونَ وَ هَلَكَ الْعَامِلُونَ إِلَّا الْمَخْلُصُونَ وَ الْمَخْلُصُونَ عَلَى خَطَرٍ عَظِيمٍ” Anlamı: “*Âlimler dışındaki insanlar perişan oldu. İlminin gereğini yapan âlimler dışında kalan bilginler de helak (perişan) oldu. İhlâssız amel eden kimseler de perişan oldu. İhlâs üzere olanlar ise büyük bir tehlike ile yüz yüzedirler.*”

⁴⁹⁶ Meryem 19/51.

⁴⁹⁷ Mansûr ‘Ali Nâsîf, *et-Tâc*, I, 44.

⁴⁹⁸ Hicr 15/40.

⁴⁹⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 60-63.

⁵⁰⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171.

bilinmediğini, insanın hayata geçirip uyguladığı amellerin ancak kendisine fayda vereceğini çok iyi bilen Feyzi Efendi, “İnce eleyip sık dokumaya lüzum yok. Hemen ihlasla kulluk vazifesini yapmaya çalışalım.” diyerek herkesi elini çabuk tutmaya davet etmiştir.⁵⁰¹

İhlas konusunda oldukça uzun sohbetleri olan ve bu hususta binlerce kelimeden⁵⁰² Feyzi Efendi’nin kayıt altına alınabilmiş bazı sözlerini de yine aktarmaya devam ediyoruz. “Her müminin; imandaki kemali, amalindeki ihlası ölçüsünde nuru vardır. Nursuz mümin olmaz.”⁵⁰³ “Söz garazlı ise kesafetli ve zulmanidir. Esas söz kalptedir. Söz kalpten bir kisve giyer, öyle çıkar. Söz ihlaslı olursa nuranî, garazlı olursa zulmanîdir.” “Âmâl-i salih ve kelimât-ı tayyibe ref olur, yükselir. Yapılan amelin ihlaslı olup olmadığına, huzur-ı İlahiye’ye arz olununcaya kadar melek dahi muttali değildir. Kelimât-ı kabise ise ref olunmaz, onlar dünyada kalır.”⁵⁰⁴ “Riyadan kurtulmak çok zordur. Riyadan ancak her şeyde rızay-ı İlâhî’yi gözeterek kurtulunur.”⁵⁰⁵

Yukarıda naklettiğimiz sözlerden çıkardığımız sonuç şudur ki; ibadetin illetinin sadece emr-i İlâhî olduğunu, faydalarının dahi istenmeyeceğini ama tabii olarak faydanın hâsıl olacağını⁵⁰⁶ belirten Feyzi Efendi, ihlası, amelin olmazsa olmaz prensibi olarak değerlendirmektedir. İhlasın sağlam bir niyet ve gayretle amele devam ederek elde edilebileceğini ifade eden Feyzi Efendi, ihlası kazanmanın kriterlerini de anlatmıştır. İhlasla amelin Allah’a yakınlık kazandıracağını belirten Feyzi Efendi, insanın dünyada bulunma sebebinin “Allah’a ihlasla kulluk etmek” olduğunun altını çizmiştir. Kendisinin “muhtlis” ve “muhtlas” tanımının da tıpkı diğer ifadelerinde olduğu gibi tamamen Kitap, sünnet ve tasavvuf literatürümüzle aynen örtüştüğünü görmekteyiz. Benzer değerlendirmeleri yukarıda Kuşeyrî ve diğer kaynaklarda da yer aldığı şekliyle zikretmiştik.

Özdağ’ın eserinde yer verdiği şekliyle “Feyzi Efendi, “Müsbet hareket edelim.” tavsiyesini yaparken “müsbet hareket” tabirini Kur’an’ın “amel-i salih” kavramıyla

⁵⁰¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171.

⁵⁰² Özdağ, *Feyizler*, I, 60.

⁵⁰³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171; Bu cümle *Karanlıktan Aydınlığa* adlı eserde daha uzunca geçmektedir. Şöyle ki; Feyzi Efendi “Müminin nuru kalbindedir, bu dünyada görülmez. Müminde iman nuru tasdik nuru vardır. Âsi ve günahkâr bir müminin nuru teccüm etse, arz ve semayı doldurur. Varın siz müttekî bir müminin nurunu düşününüz. Müminlerin nuru ahirette teccüm edecek. Müminler etrafındaki nurlarla mahşer yerine gelecekler. Derece ve makamlar ancak orada belli olur.” diyerek iman ehli hakkında bu değerlendirmeleri yapmıştır. Bu satırlar adı geçen eserde Vedat Kader’in Feyzi Efendi’nin sohbeti esnasında tuttuğu notlardan alınmıştır. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 322.

⁵⁰⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171.

⁵⁰⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 194.

⁵⁰⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 210.

eşleştirmiştir. Bu durumda dinen bir amelin “salih” niteliği taşıması için iki şart lazımdır. Birincisi bu amel “şer’an muteber ve meşru nitelikte olmalı, yani dinin emrettiği, yasaklamadığı bir iş olmalıdır. İkincisi ise ihlasla yapılmalıdır. İhlasla yapılmayan amel dinen meşru olsa da salihlik özelliğini kaybeder. Çünkü Peygamber Efendimiz (as) Yüce Allah’ın ancak ve ancak ihlasla yapılan iş, davranış ve hareketleri kabul edeceğini, kendi rızası gözetilmeden yapılan amelleri kabul etmeyeceğini açıkça haber vermiştir.⁵⁰⁷ Konuya diğer bir açıdan yaklaşan Feyzi Efendi de, yasakları yapmamak suretiyle de bir müminin farz işlemiş gibi sevap kazanacağını müjdelemiştir. Sırf Allah korkusuyla ve onun rızası için haramlardan uzak kalanlara sürekli farz amel işliyor gibi mükâfat verileceğini anlatmış ve dinleyenleri böyle yapmaya teşvik etmiştir.”⁵⁰⁸

Yapılan işte yani amelde niyeti, o işin ruhu mesabesinde gören Feyzi Efendi, her amelin ihlasla yapılmasını farz olarak değerlendirmektedir. Bu konuda Ashab-ı Kiramın kalplerinde hüsn-i niyet hâsıl olmadan bir iş yapmadıklarını örnek vermiş ve kalp ile lisanın mutabakatıyla gerçekleştirilen bir amelin ancak ihlası yakalayabileceğini söylemiştir. Niyetsiz amelin sıradan bir hareket olduğunu, ibadet ya da salih amel sayılamayacağını ifade eden Feyzi Efendi, amelin ruhunun ihlas olduğunu, ihlasın ise samimi bir niyetle pratik yapa yapa kazanılacağını, hemencecik elde edimesinin kolay olmadığını bildirmektedir.⁵⁰⁹

Feyzi Efendi’nin hayatı ihlasın nasıl olacağını herkese gösterir niteliktedir. Kendisini öven de olmuş yeren de olmuş, hatta yaşadığı belde aleyhine geçmiş de o hiçbir doğru bildiği işi terketmemiş veya durumunu değiştirme ihtiyacı hissetmemiştir. İhlasın ilk basamağı dediği, “kişinin nazarında medih ve zemmin müsavi olması” böyle olsa gerektir. O, her yaptığını insanlar için değil, Allah için yapmanın idrak ve şuuruyla hareket etmiş ve kendisine zulmedenleri bile neredeyse görmezden gelip onlara hakkını helal ettiğini duyurmuştur.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ “Şüphesiz ki Allah amelin ancak ihlasla ve rızasını isteyerek yapılanını kabul eder.” . Nesâî, Cihâd 24.

⁵⁰⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 66-67.

⁵⁰⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 171-172.

⁵¹⁰ Feyzi Efendi’nin bunu ifade eden cümlesi şöyledir. “Benim yüzümden ne dünyada, ne de âhirette kimseye zarar gelmesini istemem. Şahsım nâmına neler yaptılarsa hepsini helâl ettim. Ama ilme ve ulemâya ait haklara karışmam.” Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 246.

3.1.25.Sıdk

Arapça'da “doğruluk” anlamına gelen sıdk kelimesi “içte olanla dışta olanın eşit olmasıdır.”⁵¹¹ Sözlükte “hükümün vakiyaya uygun olmasını” ifade eden bu kelime hakikat erbabı tarafından “zarara uğrayacağı durumda bile doğruyu söylemektir” diye tarif edilmiştir.⁵¹²

Allah Teâlâ “*Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun.*”⁵¹³ Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen bir rivayette Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur. “*Bir kul doğru olur ve devamlı doğruluğun peşinde olursa, Allah katında sıddîk (dosdoğru kul) diye yazılır. Kim de devamlı yalan söyler ve yalan peşinde olursa Allah nezdinde yalancı (bir kul) olarak yazılır.*”⁵¹⁴

Ebü Ali Dakkâk şöyle demiştir: “İşin temeli (direği) sıdktır. Her iş onunla tamam olur, her işin nizamı ondadır. Nübüvvetin hemen altındaki derece sıdktır.⁵¹⁵ Sıdkın en aşağı derecesi için dışa eşit olması, özün söze uygun olmasıdır denilmiştir. Abdülvahid b. Zeyd sıdk hakkında “Allah Teâlâ'nın emirlerine ameliyle vefa göstermektir.” der.⁵¹⁶

Sıdk evliyanın temel özelliklerindedir. Bu makama eren bir velî iç ve dış dünyasında tüm duyu ve duygularında sıdk üzere olmuş bu vasıfla adeta bütünleşmiştir. Velayetin ana direği olan bu makamın, tasavvuftaki diğer makamların hepsiyle ile alakası vardır. Sıdkın olmadığı bir durumda mutlaka şer vardır. Bütün makam ve hallerin ipi sıdkın elindedir. Sıdkın eline ipini teslim etmeyen bir makamın velayette yeri ve itibarı olamaz. Sıdk makamına dair bu görüşleri ifade eden Özdağ, bu makamın önemini belirttikten sonra Feyzi Efendi'den şunları aktarmıştır:⁵¹⁷

Feyzi Efendi sıdk makamını ikmal eden bir velinin durumunu anlatırken şu cümleyi söylemiştir. “Sıddîkiyyet, derecât-ı velâyetin müntehası, derecât-ı nübüvvetin ise iptidasıdır.” Bu sözden sıddîkiyyet makamının veliler için yükselişin son noktası olduğunu anlamaktayız. Bu makama ulaşan velinin resmen derece alması durmuştur. Bundan sonraki dereceler peygamberlere tahsis edilmiştir. Sıddîkiyyet nübüvvetin başlangıç makamıdır. Her nebi kendisine risalet verildiği sırada bu makamda bulunur. Sıddîkiyyet makamında istikrar kazanmış bir velî bundan sonra artık bir peygamberin

⁵¹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 567

⁵¹² Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 207.

⁵¹³ Tevbe 9/119.

⁵¹⁴ Buharî, Rikak 38.

⁵¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 210.

⁵¹⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 211.

⁵¹⁷ Özdağ, *Feyizler*, IV, 254-256.

gözetimi, denetimi ve himayesi altında ilerlemeye devam eder. Hangi peygamberin riyaseti altında ise kavmi içinde irşat görevini yürütürken o nebinin özelliklerine ve ortaya koyduğu usûllere göre hareket eder. Marifet dilinde buna “o velînin meşrebi” derler. Yani her sıddîk, bir nebinin tahtı tasarrufunda bulunur. Sufilerin diliyle şöyle ifade edilir. “O, filan peygamberin kadem-i şerifi altındadır.” Bu irtibat bazen öyle ileri bir hal alır ki neredeyse birbirinden ayırt edilemez duruma gelir. O velî ile peygamberi karıştırılabilir. Feyzi Efendi’nin de başına benzer bir durum gelmiştir. *Feyizler* müellifi Özdağ, Feyzi Efendi’nin bu anlamda Hz. İsa’ya benzetilmesi hadisesini kitabında ayrı bir başlık açarak şu şekilde anlatmaktadır: “Efendim Muhammed Feyzi, genelde kolaylığı tercih eden, güler yüzlü, kolayına kızmayan, hilm sahibi bir kimse idi. Kendisini görenlerin kalplerinde bir tür canlılık ve Hakk’a bağlılık duygusu yeşerirdi. Eski giysilere ve eski şeylere düşkünlüğü, kendisinde recâ hâlinin galip oluşu, yeme ve içmede zuhurat yoluyla akıl ötesinde nimetlere mazhariyeti, kırk beş yaşına kadar evlenmemesi ve bu yönde hiçbir alâka göstermemesi gibi özellikleri sebebiyle olsa gerek bu benzetme yapılmıştı. Aşırı tevazuu ve hayâsı, daha da ilginç dış görünüm itibarıyla Hz. İsa’ya (as) benzemesi onun bazı kimseler tarafından Hz. İsa (as) olarak algılanmasına sebep olmuştur. Hatta bazı yerlerde kendisi hakkında “O, gelecek olan İsa’dır (as).” şeklinde haber yaydıklarını duyan Efendim, bu haberi yayanları öğrenince, sert sözlerle ve hatta kanunî yollara başvurma tehdidi ile uyarmış ortaya koydukları bu işin ve kanaatin yanlışlığını da: “Benim nüfusta anam belli, babam belli. Gidip araştırınlar. Hem Hz. İsa (as) gökten teşrif edecek, yeniden doğma suretiyle değil...” şeklindeki mantıklı açıklamalarıyla ortaya koymaya çalışırdı. Ancak özel sohbetlerimizde, yukarıda verdiğim ve bizzat kendisinden naklettiğim açıklamalarıyla izahatta bulunarak, durumu manevî açıdan çözmemize ve kavramamıza yardımcı olurdu.”⁵¹⁸

Feyzi Efendi tasavvuf kaynaklarımızda tanımı yapılan ve farkı ortaya konmaya çalışılan “sadık ve sıddîk” kelimeleri hakkında şu izahı yapmıştır. “Her sıddîk sadıktır ama her sadık sıddîk değildir; aralarında umum husus farkı vardır.” Bu cümleden de anladığımız üzere “sadık” söz ve beyanında doğruluktan ayrılmayan anlamında kullanılırken; “sıddîk” kelimesi mübalağa ifade ettiği için “hem söz hem fiil hem de bütün hal ve tavırlarında içi ve dışıyla sıdk makamının hakkını veren kimse” için söylenen bir terim olmuştur. Yani sıddîk daha derunî ve içselleşmiş bir sadakati ifade

⁵¹⁸ Özdağ, *Feyizler*, IV, 257- 259.

etmekte ve aynı zamanda velayettin en yüksek mertebesi olmaktadır. Bu makamdaki bir velî kendi içinde barış, huzur ve itmi'nan elde etmiş kişidir.⁵¹⁹ Bununla birlikte Feyzi Efendi'nin bu makamın sahiplerine dair söylediği şu cümle oldukça dikkat çekici ve ibret vericidir. “Sıddıkların kafasından çıkan en son şey, hubb-i riyasettir.”⁵²⁰ Burada “baş olma” sevdasının ne kadar baskın bir zaaf olduğu, sıddikiyet gibi ulu bir makamda bile en son raddede insandan temizlendiği anlaşılmaktadır.

Feyzi Efendi sohbetlerinde herkese “sözde, düşüncede ve harekette hep müsbet olmayı” tavsiye ederdi. O, “Müsbet düşünelim, müsbet söyleyelim, müsbet hareket edelim.”⁵²¹ sözünü hayatına ser levha yapmış bir âlimdi. Burada müsbet sözün kesinlikle doğru söz olduğunu, asla yalan söz olamayacağını da kasteden Feyzi Efendi “Doğrulara, doğruluklarını sormak için”⁵²² ayetini tilavet ederek, “Sadıkların da kıyamet gününde sıdkından sorulacağını, yani sıdkını yerinde ve zamanında kullanıp kullanmadığından sorguya çekileceğini” söylerdi.⁵²³ Hocası Bediüzzaman'ın da benzer bir tavsiyesi vardı. “Her sözün doğru olmalı; fakat her doğruyu söylemek doğru değil.”⁵²⁴ Demek ki her makamın bir sözü olduğu gibi, her sözünde münasip bir yeri ve zamanı vardır. Sıdk ehli bunu birbirine karıştırmaz yerli yerinde kullanır. Feyzi Efendi bunu şu şekilde ifade etmiştir. “Her mertebeyi bilerek, görerek hareket eden, sıddıktır. Sıddıklarda telbis yoktur. Enbiyadan sonra en yüksek mertebe sıddıklarındır.”⁵²⁵

Feyzi Efendi ayrıca “Her zamanın bir sıddığı bir de zındığı vardır.”⁵²⁶ Zamanın sıddığı zamanın şartlarına göredir ve zamanın icap ettirdiği hal içindedir. Bu zamanda Hz. Ebu Bekir gibi sıddık arayanlar, sıddıksız kalırlar.”⁵²⁷ sözleriyle hal ve makamların zamanın şartlarına göre değişiklik arz edeceğini belirtmektedir. Eskisi gibi ulema bulunmadığını ifade eden bir ziyaretçiye cevaben ise yine “Her asırda sıddığın bulunduğunu ama kendini gizlediğini” beyan eden Feyzi Efendi, “Bu zamanda cahillerin çok olduğunu, bu nedenle zamanın sıddığının da Ebu Bekir gibi olmasının beklendiği için fark edilemediğini, onun gibi muamele edince de kötüleyip kıymet bilinmediğini”⁵²⁸ söylemiştir.

⁵¹⁹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 260-263.

⁵²⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 156.

⁵²¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 193.

⁵²² Ahzap 33/8.

⁵²³ Özdağ, *Feyizler*, I, 51-52.

⁵²⁴ Nursî, *Mektûbât*, s. 244.

⁵²⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 160.

⁵²⁶ Başka bir ifadesinde şu ilave vardır. “Her asırda sıddık da vardır zındık da. Ama her asrın sıddığı da zındığı da o asra göredir.” Bkz. Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 158.

⁵²⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 325.

⁵²⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 360.

Sıdk kavramı “bulunduğu yere ve zamana karşılaştığı insanlara göre hal ve tavrında değişkenlik göstermeyen, içi ve dışı bir olma” anlamında anlaşıldığında Feyzi Efendi, böyle bir sıdkı yaşamış bir şahsiyettir. Evinde nasıl yaşıyorsa hapse düştüğünde, mahkemeye çıktığında veya diğer insanlarla görüştüğünde de aynı davranmıştır. Bu onun yaşantısındaki istikrarı ve insanlardan sakınıp çekineceği bir işi olmadığını, yani dosdoğru bir hayat yaşadığını göstermektedir. Bir ifadesinde “Beni boşuna takibat altında tutuyorlar. Karakolda nasılsam evimde de öyleyim. Aynı şeyleri yapıyorum.” diyerek kimseye göre tutum değiştirmedini belirtmiştir. Emniyet müdürünün yanında söyleyemeyeceğim şeyi evinde de konuşmayacağını ifade etmiş,⁵²⁹ kendisinin okuduğu Arapça eserler evinden toplatılıp nezarete sorgulandığında da “Kur’an’ı ve hadisi fehme çalışan bir talebe olduğunu, kimseden çekinecek bir şeyi olmadığını” açık yüreklilikle söylemiştir. Herkesin korkudan adını bile söyleyemediği o ortamlarda bile doğruluktan taviz vermeden yoluna devam etmiş bir âlim olan Feyzi Efendi, bulunduğu şartlarda zaman ve zemine göre en uygun söz ve davranışı olması gerektiği şekilde sergilemiş, böylece telbise düşmeden her durumun hakkını veren bir sıddık olarak yaşamıştır.

Sıddıkların da peygamberler gibi kabirlerinde namaz kıldıklarını ve bazılarının kabrinden Kur’an sesi duyulduğunu sohbetlerinde dile getiren⁵³⁰ Feyzi Efendi bir sözünde de Hz. Peygamberin bir fazilet güneşi olduğunu belirterek enbiya ve sıddıkların ondan istifadesini şöyle anlatmaktadır: “Rasûl-i Ekrem, bir şems-i fazilettir. Onun maziye açılan kanadının altında bütün rasüller ve nebiler; istikbale açılan kanadının altında da ümmetinin milyonlarca evliyası ve sıddıkları vardır. Bütün bunlar ışıklarını, kemâlât nurlarını Peygamberimizden alırlar.”⁵³¹ Bu cümlenin devamı başka bir kaynakta şöyle geçmektedir. “Hem Rasûl-i Ekrem’in gurubu bizim gibi avam müminlercedir. Gafletimizden onu göremiyoruz. Hâlbuki ehl-i müşahede, devamlı Rasûl-i Ekrem ile beraberdir. Müşkûlatlarını ona hallettirirler, doğrudan doğruya onun terbiyesi altındadırlar.”⁵³² Bu cümlelerden de anlaşıldığı üzere Feyzi Efendi, sıddikiyet makamını nübüvvetin hemen altı olarak algılamakta ve varlık hiyerarşisinde Hz. Peygamberi merkeze koyarak diğer nebi ve sıddıkların ondan beslendiğini vurgulamaktadır.

⁵²⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 180.

⁵³⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 210.

⁵³¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 141.

⁵³² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 41.

3.1.26. Hayâ

Hayâ Arapça 'da "utanma" anlamındadır. "Nefsin bir şeyden çekinmesi ve o konuda yerilmekten korkarak terk etmesidir."⁵³³

Yüce Allah Kur'an'da "*(İnsan) Allah'ın kendisini görmekte olduğunu bilmiyor mu?*"⁵³⁴ buyurmuştur. Resulullah Efendimiz "*Hayâ imandandır.*" diyerek hayânın imanla bağlantısına dikkat çekmiştir.⁵³⁵ Başka bir hadislerinde hayânın ne anlama geldiğini şu şekilde ashabına aktarmıştır. Onlara hitaben "*Allah'tan hakkıyla hayâ ediniz.*" buyurur. Ashabı da "*Ey Allah'ın elçisi, biz Allah'tan hayâ ediyoruz*" derler. Bunun üzerine Efendimiz onlara "*Benim bahsettiğim sizin dediğiniz değildir; fakat kim Allah'tan gerçek manada hayâ ederse; başını ve başını çevreleyen azalarını, midesini ve midesinin etrafındaki bölgeleri (avret mahallini) haramdan korusun, ölümü ve çürümeyi düşünsün. Kim ahireti isterse, dünyanın süsünü terk eder. Kim bunları yaparsa, Allah'tan gerçek manada hayâ etmiş olur.*"⁵³⁶

Zünnûn Mısırî demiştir ki; "Hayâ Yüce Rabbine karşı geçmişte işlediğin günahların verdiği sıkıntının tesiriyle kalpte oluşan heybet (Mevlâ'nın azameti karşısında titreme) halidir." Seriyu's-Sakatî de hayânın ancak zühd sahibi olanda bulunabileceğini şu sözüyle anlatır: "Hayâ ve üns kalbin kapısını çalarlar, eğer burada zühd ve vera' bulurlarsa konaklarlar, aksi takdirde geçip giderler." Ebû Süleyman Dârânî de demiştir ki; Allah Teâlâ kudsî bir hadiste şöyle buyurdu: "*Ey kulum, sen benden utandığın sürece, insanlara senin ayıplarını unuttururum. Ayrıca yeryüzüne de senin ayıplarını unuttururum. Senin hatanı levh-i mahfûzdan silerim. Kıyamet günü seni titiz bir hesaba çekmem.*"⁵³⁷

Özdağ'ın beyanına göre, hayâ madeni bir insan olarak tanımlanan Feyzi Efendi sohbetlerinde Resul-i Ekrem Efendimizin hayâsından bahsederken şemail kitaplarında yer alan bir benzetmeyi kullanmıştır. Yani Efendimizin hayâsını duvağı açılmamış bir gelinin hayâsına teşbih etmiştir.⁵³⁸ Yine Feyzi Efendi İmam-ı Şâfiî hazretlerinin de hayâ timsali bir kimse olduğunu anlatmış, dikkatlice birisi yüzüne baksa yüzünün kıpkırmızı kesilmesinden, binmiş olduğu attan kendini kaybederek yere düşüp bir süre kendine

⁵³³ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 158.

⁵³⁴ Alak 96/14.

⁵³⁵ Buhârî, İmân 16.

⁵³⁶ Tirmizî, Kıyâme 24.

⁵³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 215-216.

⁵³⁸ Feyzi Efendi'nin bu benzetmesi şemail kitaplarında geçmektedir. Bkz. İbn-i Kesîr, *Şemâilü'r-Resûl*, çev. Naim Erdoğan, Temel Neşriyat, İstanbul 1983, s. 72.

gelemeyişinden bahsetmiştir. Bu örneklerin sonunda hayânın bu kadar ziyadeleşmesini, imanın kemaliyle orantılı bir durum olarak değerlendirmektedir.⁵³⁹

Feyzi Efendi'nin hayâ konusunda ele aldığı örneklerden biri de Hz. İsa' (as) dır. Kur'an'da anlatılan ve Hz. İsa'ya kıyamet günü Yüce Allah tarafından celalli bir şekilde sorulacak olan “*İnsanlara beni ve annemi ilah edinin diye sen mi söyledin?*”⁵⁴⁰ sorusuna muhatap olduğunda, Hz. İsa'nın duyduğu utanma hissini, adeta o sahneyi görüyormuş gibi anlattığı dinleyenler tarafından ifade edilmektedir. Özdağ'ın bu konudaki aktarımı şu şekildedir: “Feyzi Efendi Allah Teâlâ'nın nidasını anlatırken olduğu yerden doğrular, kaşlarını çatar, heybetli bir eda, sert bir ses tonu ve celalli bakışlarla ayette bahsedilen sahneyi anlatırdı. Hz. İsa'nın cevap verdiği yerde ise sesini indirir, bakışlarını yumuşatır, titrek, ağlamalı bir eda ile o hazin tabloyu gözler önüne sererdi.” “Bana şirk koşmalarını sen mi istedin?” ifadesini duyunca Hz İsa'nın hayâsından dolayı vücudundan kan fışkıracacağını söylerdi. Büyük bir hassasiyetle Cenab-ı Hakk'a şirk koşulmasının yerleri ve gökleri titretecek bir hadise olduğunu bilerek, bildirerek terler içinde anlatır ve uyarılarını yapardı. Bu nevi bir sohbetten sonra yorgun ve bitkin düşer, terler içinde kalır, üst baş değiştirme mecburiyeti hissederdi. Bazen bronşitten kaynaklanan öksürüğü tuttuğunda espri tarzında “Ne olacak her gelen için giyine soyuna işte böyle soğuk alıyoruz.” derdi.⁵⁴¹

Feyzi Efendi'nin kendi şahsiyetinde hayânın nasıl olduğunu yine onun hakkında yazılan eserlere dayanarak şöyle özetleyebiliriz. Feyzi Efendi sohbetlerinde mahrem bir konudan bahsetmek gerektiğinde, onları çok güzel bir ambalaj niteliğinde latif kelimeler ve terimler içerisinde ifade ederdi. Bu hakikatleri anlatırken yüzünde utanma alameti olarak yanağının orta yerinde bir kızarma meydana gelirdi. Şakaklarına doğru ter damlacıkları süzülürdü. Feyzi Efendi kendisinin fitraten utangaç bir mizaca sahip olduğunu beyan eder, küçükken mahalledeki çocukların arasına karışmaktan çekindiği için uzaktan seyretmekle yetindiğini söylerdi. Utancından bir kimsenin yüzüne sık sık bakamazdı. Yine hayâsını ortaya koyan şu beyanını aynen naklediyoruz. “Ziyarete layık olmadığımız hâlde sizler evime kadar zahmet edip geliyorsunuz. Tevazu ve ihlas göstererek buralara kadar zahmetinizden ve mümin bir kardaşınızı ziyaretten dolayı elbette sizler me'cûr oluyorsunuz (sevap alıyorsunuz). Ama benim öyle mi?.. Benim işim zor! Tabiatım icabı kalabalıktan sıkılıyorum. Sizin gibi güzide şahsiyetlerin

⁵³⁹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 272-273.

⁵⁴⁰ Maide 5/116.

⁵⁴¹ Özdağ, *Feyizler*, IV, 274-275.

karşısında kendimi ziyarete layık görmüyorum. Utancımdan terliyor, su içinde kalıyorum. Mahcubiyetimden iki büklüm oluyorum. Ne yapayım, benden kabahat gitti. Ziyarete layık olmadığımı bir kere ilan ettim. ‘Rica!’ diye bir levha yazdırdım, dış kapının kenarına, herkesin görebileceği bir yere astırdım. Allah Teâlâ hayırlı eyleye!”⁵⁴²

Feyzi Efendi sohbetlerinde “Hayâ rızka ve fıskâ engeldir” sözünü de açıklayarak şöyle değerlendirmiştir. Utanmanın ticarî hayatta bazı şeyleri kaybettirse bile fisk ve fücra, isyana ve tuğyana düşmeye engel olacağını söylemiştir. Utangaç kimsenin ticarete başarılı olmak için gereken cesaret, atılganlık, ağzı çok laf yapma gibi nitelikleri becermesinin zor olduğunu, bu sebeple ticarete çok kazanmasının güçleşeceğini dile getirmiş, diğer yandan da hayânın ne kadar önemli olduğunu vurgulayan şu Peygamber buyruğunu aktarmıştır. “*Hayâ ve iman bir tek ipte yanyana (dizili) bulunur. Biri alınırsa diğeri de onu izler. (yani biri giderse diğeri de gider).*”⁵⁴³

Feyzi Efendi’nin hayâ hakkında söylediği bazı cümleler de şunlardır:

“Hayâ iman nispetindedir. Hayâ yoksa iman da yoktur. Bunun için enbiyada ve evliyada hayâ herkesten daha ziyade bulunur.”⁵⁴⁴ Feyzi Efendi bu ifadesinde hayâyı tıpkı hadislerde geçtiği gibi iman ile ilişkilendirmekte, sohbetlerinde peygamberlerdeki hayâ duygusunun ne derece mükemmel olduğuna örnekler getirmekte, nebi ve velilerin hayâsının herkesten fazla olduğuna işaret etmektedir. Buradan, Allah’a yakınlık arttıkça hayânın ziyadeleşeceği anlaşılmaktadır. Diğer insanların da bu yakınlığı kazanmasının ilahî emirlere itaate devam etmesiyle mümkün olacağını, bu itaatin kulu Rabbine yaklaştırarak Rabbi ile arasında üns meydana getireceğini dolayısıyla Rabbine karşı onun huzurunda hata yapmaktan hayâ edeceğini şu cümlesinde belirtmektedir: “Ahkâm-ı İlahiyeyi tatbik ede ede huzur hâsıl olur. Huzur neticesinde üns meydana gelir. Üns ise hayâyı terettüb eder. Böyle olunca da kişi, Allah’ın huzurunda O’nun rızasına muhalif iş yapmaktan hayâ eder.”⁵⁴⁵

3.1.27.Hürriyet

Arapça’da “özgürlük” demektir. “Ağyardan ve sebeplerden her türlü alakayı kesmek ve kâinatın köleliğinden çıkmaktır.”⁵⁴⁶ Allah’tan başkasının kulu ve kölesi olmamaktır. Avamın hürriyeti şehvetin köleliğinden uzaklaşmak şeklindedir. Havassın

⁵⁴² Özdağ, *Feyizler*, IV, 276-278.

⁵⁴³ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 445; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 73.

⁵⁴⁴ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 204.

⁵⁴⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 236.

⁵⁴⁶ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 150.

hürriyeti Hakk'ın iradesinde iradelerini fani kıldıkları için isteklerinin köleliğinden kurtulmak şeklinde tecelli eder. Havassu'l-havassın hürriyeti ise nurların nurunun tecellisinde boğulmak üzere, eserler ve şekillerin esaretinden sıyrılmak olarak tanımlanır. Cüneyd hürriyeti arifin son makamı olarak değerlendirir.⁵⁴⁷

Allah Teâlâ'nın şu buyruğundan hürriyete delil getirilmiştir. “*Kendi ihtiyaçları olsa bile, başkalarını kendilerine tercih ederler.*”⁵⁴⁸ Resulullah (as) şöyle buyurmuştur. “*Sizden birine nefsinin zarurî ihtiyacını görecektedir kadar mal yeter. Sonuç dört zirâ’ ve bir karış olan mezardır. İş sonuna dönecek ve ona göre değerlendirilecektir.*”⁵⁴⁹

Kuşeyrî der ki: “Hürriyet, kulun hiçbir mahlûkun köleliği altında olmaması, hiçbir şeyin etkisinde kalmamasıdır. Bunun alâmeti, eşyalar arasında seçim yapma düşüncesinin kalbinden gitmesi ve ona göre değerli ile değersiz eşyanın bir olmasıdır. Sahabeden Hârise (ra), Hz. Peygamber’e şöyle demiştir: “Nefsimi dünyadan çektim, onun taşı ile altını gözümde eşit hale geldi.”⁵⁵⁰ Hallâc (Hüseyin b. Mansûr) “Kim hürriyeti murat edinirse sürekli Allah’a kulluğa sarılsın (ubudiyyete devam etsin)” diyerek bu işin yolunun tam bir kulluk olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu makamın peygamberlerin ve sıddıkların makamı olduğunu belirten Hallâc, bu makama eren kulun ilahî inayete üzerinden zahmetin alındığı bir kimse olacağını, bu sebeple hiçbir mükellefiyetin (kulluk görevlerinin) ona sıkıntı vermeyeceğini ve zor gelmeyeceğini söylemektedir. Cüneyd-i Bağdadî ise ubudiyet kemal bulmadıkça gerçek hürriyetin de bulunamayacağını söyler.⁵⁵¹

“Sufilere göre nefis ve hevasına, şeytan ve onun taifesine ayak uyduran bir fert, manen köledir. Yani mahlûka köle olmuştur. Ehlullah zümresine girmek isteyen bir kimsenin mahlûkattan birisiyle kölelik bağı olmaması gerekir. İşte bunun adı hürriyettir. Hürlerin dünya ile alakasının ne boyutta olduğu şu ayette anlatılır. “*Allah’ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam onu tesbih ederler. Onlar kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.*”⁵⁵² Hürriyet makamına erişen bir kimseyi kendisinden daha üstün makamda olanlar hariç hiçbir varlık etkisi altına alamaz. Bu makamın da diğerleri gibi kendi içinde dereceleri vardır. Salih

⁵⁴⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 289.

⁵⁴⁸ Haşr 59/9.

⁵⁴⁹ Benzer rivayet için bkz. Beyhakî, *Şu‘abu’l-Îmân*, nu. 10400-10401.

⁵⁵⁰ Beyhakî, *Şu‘abu’l-Îmân*, nu. 10590-10592.

⁵⁵¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 218-220.

⁵⁵² Nur 24/36-37.

müminlerin hürriyeti, nefsin hevasından, şeytanın iğvasından sıyrılmak, emirleri yapıp yasaklardan kaçınmakla gerçekleşmiş olur. Seçkinlerin (havassın) hürriyeti kalbi kötü havadır ve düşüncelerden temizleme ve koruma yoluyla olmaktadır. Bu makamın ehli, kalbî melekelerinin gelişimi konusunda ihmalkâr davranırsa eşyanın güdümüne girerek hürriyeti kaybeder. Yani sürekli olarak iç âleminde masiva tutkusundan sıyrılmaya çalışır. Ehas denilen zümre olan peygamberlerin ve siddıkların hürriyeti ise; makam, hal, derece gibi kaygılardan uzak, hatta esma ve sıfat tecellilerinin de ötesinde, Zat-ı Akdes'in ehadiyet boyutu içerisine alınmalarıyla gerçekleşir. Masiva en büyük düşmanlarıdır. Allah Teâla'nın zatı dışında hiçbir şeye en ufak bir meyil taşımazlar.”⁵⁵³

Hürriyeti bu şekilde özetleyen Özdağ'ın açıklamalarından yola çıkarak Feyzi Efendi'nin hayatında bu makamın yerini anlamaya çalışalım. Sohbetlerine ve yaşam tarzına baktığımızda Feyzi Efendi'nin hürriyet makamı üzere yaşadığını görmekteyiz. Bu durumu iki ayrı açıdan ele alabiliriz. Birincisi Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde hürriyet makamını içeren sözleridir. “Feyzi Efendi, insanın sadece yiyip içmek için yaratılmadığını, bu yönüyle hayvanlardan farkı olmadığını; insanı insan yapan özelliğin marifetullah olduğunu söylemektedir. Rıza-i ilahî için çalışmak gerektiğini bununla birlikte yeme içmenin de bir hikmet tahtında olduğunu ifade etmektedir. İnsanın bu yönüyle de meleklerden ayrıldığını ve Rezzâk isminin mazharı olduğunu ifade etmektedir. İnsandaki cazibe, dafia, hazıma gibi bütün kuvvelerin bir lütuf olduğunu anlatırken bir yandan da yenilen şeylerin kuvvet-i sheviyyeyi kuvvetlendirdiği için insanın iffetini muhafaza etmesi, şehvetinin esiri olmaması gerektiğini söylemiştir.”⁵⁵⁴ Buraya kadar olan söylemlerinde Feyzi Efendi salih müminlerin mertebesinde olması gereken hürriyeti anlatmakta yaratılış hikmetine uygun bir yaşam tarzını öğütlemektedir.

“İnsan Cenab-ı Hakk'a tevekkül eder; bütün işlerini ona havale ederse, dünyada cennet hayatı yaşamış olur. Yok, eğer bütün tedbirleri alayım, her şeyi ben yoluna koyayım, her istediğim olsun derse, yük üstüne yük yüklemiş olur. Hâlbuki insanın bu dünyada her istediği olmaz, Allah ne takdir ettiyse o olur.”⁵⁵⁵ Bu ifadelerinde ise Allah'ın iradesine teslimiyeti ve dünyevî her şeyi ona havale etmeyi anlatan Feyzi Efendi, havassa ait bir hürriyeti tarif etmektedir.

⁵⁵³ Özdağ, *Feyizler*, IV, 282-286.

⁵⁵⁴ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 34-35.

⁵⁵⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 36.

Feyzi Efendi, insanın kalbini bütün meşguliyetlerden temizlemesi gerektiğini, ancak bu şekilde huzurla ibadet edebileceğini, ibadetin neresinde huzur buldu ise ibadetten nasibinin o ölçüde olacağını insanlara anlatmıştır.⁵⁵⁶ Feyzi Efendi bu konuda Hz. Osman'ın gece teheccüt kılarken kulağına kervanın geldiğine dair sesler gelince “ibadetimde meşgul etti” diye kervan gelirinin hepsini tasadduk etmesini örnek vermektedir. İmam-ı Azam'dan da benzer örnekler nakleden Feyzi Efendi, “Bir onları düşünelim, bir de kendimizi kıyas edelim. Kalplerini en ufak bir şeyin bile meşgul etmemesi için neler yapmışlar.”⁵⁵⁷ diyerek ehassa ait hürriyet makamını sohbetlerine konu etmiştir. Şu sözüyle de kalbinde dünya hissiyle terakkînin imkânsız olduğuna işaret etmiştir. “Mânen terakkî etmek isteyen, hiss-i dünyayı kalbinden çıkaracak. Hem hiss-i dünyâ, hem hiss-i dînî bir arada olmuyor.”⁵⁵⁸

Yukarıda Feyzi Efendi'de hürriyet makamını söz ve davranış olarak iki açıdan ele almıştık. Şimdi davranışlarında ve yaşantısında hürriyet makamının tezahürlerini belirtmeye çalışalım. Feyzi Efendi gençlik çağlarından beri azimet ehli bir kimse olarak yaşamıştır. Dünyayı terk etme hali, maişet kaygısı olmayışı, gelecek endişesi taşımadan son derece kanaat ve teslimiyet içerisinde yaşaması, onu ta o zamandan bu yana dünyaya karşı hür kılmıştır. O dönemlerinde söylediği, “Bana günde bir kuru simit yeter.” sözü bu anlayışını sergilemektedir. Sohbetlerinde her zaman sûrî rızık konusunda kanaatin güzel olduğunu telkin etmiş, manevî rızık peşinde koşmayı öğütlemiştir. Rızık konusuna Allah Teâlâ'nın kefil olduğunu tekrar tekrar ifade eden Feyzi Efendi, konuşmalarında hiçbir zaman geçim sıkıntısı gibi bir mevzudan bahsetmemiştir. Kendisinin geçimini nasıl sağladığı konusunda ileri geri konuşanlardan rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Ailesinden miras kalan küçük bir dükkân ve eski bir evin kira geliri ile bir ömür bolluk ve bereket içinde yaşamış hatta her şeyin en temiz ve iyisinden tasadduk etmiştir. Sadaka olarak verdiği paranın bile yeni basılmış gibi temiz ve adeta ütülü halde dümdüz olduğu herkesin dikkatini çekmiştir.⁵⁵⁹ Bir seferinde bir ziyaretçiye yemek verir. Yediği yemekten dolayı gördüğü bolluğa hayret eden misafirine şu cümleyi söylemiştir: “Benim 500 lira⁵⁶⁰ gelirim var. Evimde de yedi nüfus var. Bu durumun nasıl olduğunu ben de bilmiyorum.”⁵⁶¹ Başka bir zamanda “Biz

⁵⁵⁶ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 62.

⁵⁵⁷ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 36.

⁵⁵⁸ Özdağ, *Feyzler Sultanı*, s. 230.

⁵⁵⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 352.

⁵⁶⁰ Bu sözü 1970-1980 yılları arasında söylediğini düşünüyoruz.

⁵⁶¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 87.

dünyayı terkettik ama o bizi terketmedi, arkamızdan geliyor.”⁵⁶² “Teelhül ederken bu ailesini nasıl geçindirir diyenleri Cenab-ı Hak mahcup etti.” “Parayı bile bilmediğini, Ashab-ı Kehf gibi olduğunu, sürekli aldığı ilaçları olmasa paranın durumundan haberi olmadığını ifade eden”⁵⁶³ sözleri, onun dünya ve içindekilerden hür yaşadığını, kimseye minnet etmediğini, her anında Allah ile O’nun rızası uğrunda bir ömür geçirdiğini ve masivayı kalbinden çıkarıp hürriyet makamının son derecesine muvaffak olduğunu göstermektedir.

3.1.28.Zikir

Arapça’da “hatırlamak” demektir. Zikir korku veya sevginin çokluğu sebebiyle gaflet meydanından müşahede alanına çıkıştır. Zikrin hakikati zikredilenden (Allah) başkasını unutmaktır.⁵⁶⁴

Zikir, Yüce Allah tarafından Kur’an’da bütün müminlere emredilen bir ibadettir. Birçok ayette Allah’ı çok anmamız bizden istenmektedir. “*Ey iman edenler Allah’ı çok zikredin. Onu sabah akşam tesbih edin. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden, melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah müminlere çok merhamet edendir.*”⁵⁶⁵ Diğer ayetlerde “*Beni zikredin ki ben de sizi anayım.*” buyuran Rabbimiz, zikrin belli bir vakti olmadığını, her yerde ve zamanda yapılacağını da bize öğretmektedir. “*Onlar ki ayakta, otururken ve yatarken Allah’ı zikrederler.*”⁵⁶⁶ ayeti de bu konuya işaret etmektedir.

Hadislerde de zikir ibadeti, Peygamberimizin önemle üzerinde durup ashabını türlü ifadelerle teşvik ettiği bir ibadet olmuştur. Efendimiz (as) sözlerinde, “Amellerin en hayırlısı, en temiz, en çok derece kazandıranı” diye anlattığı zikrin, (yerine göre) cihat ve infaktan bile üstün bir ibadet olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁷ Yeryüzünde “Allah, Allah” diyen oldukça kıyametin kopmayacağı da Hz. Peygamber’in (s) bize verdiği haberler arasındadır.⁵⁶⁸ Hadislerde zikir meclisleri için “cennet bahçeleri” tabirini kullanan Peygamberimiz, bu meclislerden istifadeyi tavsiye etmektedir. Allah katında derecesini bilmek isteyen, Allah’ı ne kadar tanıyıp sevdiğine bakmasını söyleyen

⁵⁶² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 174.

⁵⁶³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 372.

⁵⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 728.

⁵⁶⁵ Ahzab 33/41-42-43.

⁵⁶⁶ Al-i İmran 3/191.

⁵⁶⁷ Tirmizî, Deavât 6.

⁵⁶⁸ Müslim, İmân 148.

Efendimiz, Allah Teâlâ'nın kulunu, kulun ona gösterdiği değer ve derecede tutacağını bildirmektedir.⁵⁶⁹

Kuşeyrî, “Devamlı zikir müstesna başka bir şekilde kimsenin Allah’a ulaşamayacağını” söylemektedir. Zikri, “lisan ile ve kalp ile yapılan zikir” şeklinde ikiye ayıran mutasavvıflar onu, “velayetın fermanı, şehadetnamesi” olarak nitelendirmişlerdir. Gerçek zikrin, mâsivayı tamamen unutup yalnız Allah’ı zikretmek olduğunu söyleyen Zünnûn, “Bunu yapan kul için Allah her şeye bedel olur.” demekte, başka bir sözünde de “Zikir nedir?” sorusuna cevap olarak “Zakirin zikirde kaybolmasıdır” diye cevap vermektedir. Seriyü’s-Sakatî de demiştir ki; “Allah tarafından önce indirilen kitaplardan birinde: Kuluma beni zikir hali galip gelince, o bana âşık olur, ben de ona, diye yazılmıştır.” “Allah’ı unutmaktan daha büyük bir günah bilmiyorum” cümlesi Sehl Tüsterî’ye aittir. Zikrin iyice yerleştiği bir kalbe yaklaşan şeytanın, sara hastalığına yakalanmış gibi çarpılacağını söyleyen mutasavvıflar; gizli zikrin kul ile Rabbi arasında bir sır olduğunu, daimî ve samimi zikrin, kulun etine, kanına, iliğine işleyeceğini beyan etmektedirler.⁵⁷⁰

Allah Teâlâ'nın anılması, hatırlanması, her an onunla beraber olduğunu kişinin sözü ve özüyle kavraması anlamına gelen zikir, kulun benliğine Allah tarafından verilen bir olgudur. Muhabbete götüren bir yol olan zikirde, ilk hareket ve ilgi Allah’tandır. Feyzi Efendi Maide suresindeki “*Allah onları, onlar da Allah’ı severler.*”⁵⁷¹ ayetini delil getirerek sevgide ilk hareketin Allah’tan olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Eğer, Hak Teâlâ Hazretleri kulunu sevmeseydi, kulun Allah Teâlâ’yı sevmesi mümkün olmazdı.”⁵⁷² Feyzi Efendi, bütün yüce değerlerin ve sıfatların, aslında Allah Teâlâ'nın kuluna birer lütfu olduğunu söylemektedir. Yukarıda geçen Maide 54. ayeti ele alan Feyzi Efendi, Peygamberimizden rivayet olunan şu hadise de sohbetlerinde yer vermiştir.⁵⁷³ “*Allah Teâlâ Hazretleri bir kulu sevdiğinde Cibrîl’e (as) çağırarak şöyle buyurur: ‘Şu bir gerçek ki ben filanı seviyorum sen de sev. (Bunun üzerine) Cibrîl onu sever. Sonra Cibrîl (as) uzayda şöyle çağrı yapar. Kuşkusuz Allah Teâlâ Hazretleri filanı seviyor, onu siz de sevin. Onu hemen gökte olanlar (melekler) da severler. Bundan sonra onun için yeryüzünde makbuliyet (olgusu) yerleştirilir. (Artık onu her varlık sever ve sayar.)’ Eğer bir kimseye kızarsa Cibrîl’e (as) çağırır ve şöyle söyler:*

⁵⁶⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 494-495.

⁵⁷⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 221-226.

⁵⁷¹ Maide 5/54.

⁵⁷² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 130.

⁵⁷³ Özdağ, *Feyizler*, V, 14.

'Ben filana kıızıyorum (kesinlikle onu sevmiyorum), ona sen de kız.' Ona Cibrîl de (as) öfkelenir ve semada şöyle nida eder: Muhakkak ki, Allah Teâlâ Hazretleri filanı sevmiyor, onu siz de sevmeyin. Bunun üzerine onlar da onu sevmezler (bilakis ondan nefret ederler.) Sonra da yeryüzünde onun için öfkelenme (sevimsizlik olgusu) yerleştirilir. (Artık onu her gören ve her duyan kendisinden nefret eder.)"⁵⁷⁴

"Zikrin konusu ve hedefi Allah olunca, onu hatırlatan, onu anlatan, onu sevdirip saydıran ve ona götüren her şey zikir kapsamına girer. Zikirde önemli olan mezkûrdur. Bununla birlikte zikirde birçok yol ve usûl vardır. Bu yolun uzunluğu veya kısalığı takip edilen metodun fazilet derecesine bağlıdır. Zikir, Allah'ı bilme, marifet kesp etme hedef alınarak yapılır. Aksi takdirde başka gayeler güdülerek yapılan zikrin kişiyi muteber bir sonuca götürmesi mümkün değildir."⁵⁷⁵ Özdağ naklettiği bu cümlelerin ardından Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde yer verdiği *Hikem-i Ataiyye* isimli eserden nakiller de yapmıştır. Bu eserin müellifi İbn Atâullah el-İskenderî, Feyzi Efendi'nin çok itibar edip sohbetlerinde bahsettiği hatta sözlerinden bazılarını odasına levha olarak yazdırdığı mutasavvıflardan birisidir. Zikrin ne amaçla yapılması gerektiğini anlatırken aynı zamanda bir işe başlarken yapılan niyetin, başarıyla o işi tamamlamada ne kadar önemli olduğunu da vurgulamış olmaktadır. Konuyla ilgili *Hikem*'de yer alan söz şu şekildedir. "Bidayeti ve başlangıcı parlak olanın nihayeti de parlaktır. Bidayet ve başlangıçta Allah'a dönmek, nihayet ve vuslattaki başarının işaretlerindedir."⁵⁷⁶

Bu ifadeler Peygamber Efendimizin "*Ameller niyetlere göredir.*"⁵⁷⁷ hadisine dayanmaktadır. Her iş yalnızca Allah'ın rızası ve sevgisi niyet edilerek yapılmalıdır ki kişiye Allah'a yakınlık yolunda ilerleme kaydettirsin. Zikir için de aynı düstur geçerlidir. Feyzi Efendi nasihatlerinde buna da değinmektedir. "Bu işe yani zikir yapmaya, keramet sahibi olmak, insanların kalbinde olanı bilmek, dağları yerinden oynatmak, denizde batmadan yürümek, havada uçmak gibi masivayı hedef edinen niyetlerle başlamak ihlusa zıt olduğu için bu ibadeti ifsat eder, dolayısıyla bu kişi baştan kaybeder." diyen Feyzi Efendi, bir örneğe daha sohbetinde yer vermiştir. Bu örnek kısaca şöyle özetlenebilir. "Ehlullahtan biri velayet yoluna intisap ettiği dönemde inzivaya çekilmiş kendini ibadet ve zikre vermiştir. Fakat bununla beraber altın yapma ilminin kendisine ilham edilmesini Allah'tan temenni etmektedir. Neticede kendisine gaybdan gizli bir nida gelir ve önündeki maden parçalarına bevletmesi istenir. İstenen

⁵⁷⁴ Müslim, Birr 157.

⁵⁷⁵ Özdağ, *Feyizler*, V, 15-17.

⁵⁷⁶ İbn Atâullah, *Hikem-i Ataiyye*, s. 53, nu. 241.

⁵⁷⁷ Buhârî, *Bed'ul-Vahy* 1.

şeyi yaptığında madenlerin altına dönüştüğünü görür. Bu olaydan sonra kendisine ibadet ve zikrini böyle adi şeyler için değil sadece Allah için yapması önerilir. O da yaptığından utanır tövbe ve istiğfar ederek sırf Allah'ın rızasına kavuşmak için gayret eder. Sonra bir gün bakar ki nefesi simya olmuş. Önceden bevlederek meydana getirdiği altınlar şimdi elini değmesiyle veya tek nefesiyle oluşuyor. Bundan sonra kendisine verilen lütuflara sonsuz şükürle hamd u sena eder.⁵⁷⁸ Sohbetlerinde bu şekilde somutlaştırıcı, hikâye edici örnekleri de zaman zaman kullanan Feyzi Efendi, muhatabın zihninde zikrin sadece Allah rızası güdülerek yapılması gerektiğini daha net bir anlatımla ifade etmiş olmaktadır.

“Her uzvun ve her organın kendine münasip Allah Teâlâ ile münasebeti vardır. Her organ kendi mertebesinde bir şahsiyete ve ayrı bir hüviyete sahiptir. Bu nedenle Allah'ı kendi mertebesinde tanımalı, ona hamd etmeli, tazimde bulunmalı ve yaratana itaatle fonksiyonunu icra etmelidir.”⁵⁷⁹ Feyzi Efendi marifetullah kesbetmede olsun ibadet ve taatlerde olsun insandaki aklî ve kalbî bütün melekelerin görevli olduğunu, ayet-i kerimelerde bunların tefekkür, tezekkür, işitme görme, anlama melekeleri olarak ayrı ayrı sayılmasının bu gerçeğe işareten olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁰ Buradan yola çıkarak zahirî ve batınî duyuların zikrini ayrı ayrı ele almamız mümkündür. Yani dil, göz, kulak, el, ayak gibi görünen duyuların zikri ve görünmeyen duyumuz olan kalbin zikri ayrı başlıklar olarak ele alındığında son derece kapsamlı bir zikir anlayışı ortaya çıkmaktadır. Feyzi Efendi'nin sohbetlerinin bir açılımı olarak kaleme alınan *Feyizler* isimli eserde müellif Özdağ, bu başlıklar altında zikir konusunu anlatırken zaman zaman da Feyzi Efendi'den örnekler sunmakta ve onun sözlerine atıflar yapmaktadır. Biz tezimizin sınırlarını aşmamak adına sadece Feyzi Efendi'nin görüşlerinin geçtiği noktalara değinmekle iktifa edeceğiz. Zikir makamında ellerin zikrinden bahsedilirken Feyzi Efendi'ye ait şu yorumlar geçmektedir. “Allah Teâlâ'nın her konuda ve her hususta ‘Ekber’ olduğunu beyan eden Feyzi Efendi, Buharî'nin *Sahih*'inde yer alan şu hadise yer veriyor. “*Veren el (el-yedü'l-ulyâ) alan elden üstündür.*”⁵⁸¹ Hadiste geçen “yüce el (el-yedü'l-ulyâ)” tabirinin gerçekte Allah Teâlâ'ya ait olduğunu ifade eden Feyzi Efendi, “el-yedü'l-ulyâ” tabirini yorumlarken şöyle diyor: ‘Yed-i ulyâ’ Hak Teâlâ'nın elidir. ‘Yed-i süflâ’ ise fakirin yani biz muhtaç kulların elidir.”⁵⁸² Burada

⁵⁷⁸ Özdağ, *Feyizler*, V, 16-18.

⁵⁷⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 18-24.

⁵⁸⁰ Özdağ, *Feyizler*, II, 61.

⁵⁸¹ Buharî, *Vasâyâ* 9, Rikâk 28.

⁵⁸² Özdağ, *Feyizler*, V, 30.

Özdağ, diğer bir açıdan konuya yorum getirmiş, “Veren el, Hakk’ın yüce elinden nasiplenmiş zakirin elidir. Bu mübarek el Allah’ın kullarına uzanmış onlarla sanki musafaha eden rahmet elidir. Bu ellerin başında Rasulullah’ın eli gelmektedir. “*Allah’ın eli onların elinin üzerindedir*”⁵⁸³ ayetinde işaret edilen bu “el”dir. Daha sonra kibar-ı evliya ve sıddıkların elleri ve sonra da salih müminlerin elleri gelmektedir. Bu durumda alttaki el de muhtaç olan talibin eli olmaktadır.” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁵⁸⁴

“Zikrin kaynağı iman esaslarıdır. Bu esaslarda herhangi bir noksanlık ya da yanlışlık zikrin sağlıklı bir şekilde icrasına engel teşkil eder. İmanın sağlamlığı Ehl-i Sünnet prensiplerine uygunluğu ölçüsündedir. İmanı sağlam olmayanın zikrine fikrine ve amel-i salihine itibar olunmaz.” diyerek konuyu Feyzi Efendi’nin imanla ilişkilendirdiğini belirten Özdağ, bu konudaki sohbetlerinde Feyzi Efendi’nin şu hadisi başlık yaptığını söylemektedir.⁵⁸⁵ “*İman yetmiş küsur şubedir. En üstün bölümü “la ilahe illallah” sözüdür. En alt bölümü yoldan eza veren şeyleri kaldırmaktır. Utanma duygusu da imandan bir şubedir.*”⁵⁸⁶ Feyzi Efendi bu hadisi izah etmeye başladığı zaman ariflerin ve velîlerin uygulama ve anlayışlarından da bahsetmiştir. Yine Feyzi Efendi, hadiste çizgileri belirlenen iman dairesini ve marifet çemberini yerli yerince uygulamak maksadıyla insanların gelip geçtiği, oturup kalktığı yerlerde onlara zarar veren ya da engel olan bir şey görünce hemen bu hadisi hatırladığını, o engeli kaldırmak için çaba gösterirken şöyle bir incelik yakaladığını beyan etmiştir. Şöyle ki; “Bu arifler imanın en doruk noktasında yer alan “la ilahe illallah” zikrini dillerinden düşürmeyerek önlerine çıkan zararlı şeyleri onunla atarlardı. Böylece zirve ile ayakaltı birleşir daire tamamlanır ve başlangıç ile son birbirine düğümlenirdi. İman esaslarının sair duyularla düğümlenmesi, yani her güzel ameli Allah’ın kutlu ismiyle yapmak, amel ile kalbin birlikteliğini sağlamak manasına gelir ki hadiste ifade edilen bu esaslar bir bütünlüğü anlatmaktadır.”⁵⁸⁷ Burada Feyzi Efendi zikri, en üstün diye nitelenen ibadetlerden en küçük hayra varıncaya kadar insanın yaşam sürerken yaptığı bütün eylemlerde Allah adını, rızasını ve yakınlığını gözeten derunî bir bilinç olarak değerlendirdiğini anlıyoruz. Bu anlayışa göre, konusu Allah rızası olan her fiil, hangi türde olursa olsun insanı zikir halinde tutmaktadır. Yani âdetler bile ibadete dönüşmektedir.

⁵⁸³ Fetih 48/10.

⁵⁸⁴ Özdağ, *Feyizler*, V, 27-29.

⁵⁸⁵ Özdağ, *Feyizler*, V, 31-33.

⁵⁸⁶ Buhârî, *İmân* 3.

⁵⁸⁷ Özdağ, *Feyizler*, V, 33-34.

Feyzi Efendi Kur'an'da münafıklar hakkında zikredilen “Allah’ı çok az zikrederler.”⁵⁸⁸ ayetini açıklarken şunları söylemiştir. “Cenab-ı Hak zikir-i kesir emrediyor. Zikirde kalp lisana, lisan kalbe mutabakat ederse o zikir, zikir-i kesirdir. Aksi takdirde zikir-i kalildir. Sayının azlığı çokluğu mühim değildir.”⁵⁸⁹ Muhakkikîn-i ulema zikir-i kesir ile zikir-i kalili, lisana bakarak değil, kalbe bakarak tensib ve tespit buyurmuşlardır. Buna göre lisanla yapılan bir zikir, şayet kalbe mutabık değilse, adet itibarıyla ne kadar çok olursa olsun bu zikir, zikir-i kalil “az zikir”dir. Münafık, kalbur dolusu tesbih çekse de, onun zikri zikir-i kalildir. Çünkü lisanı, kalbine mutabık değildir.”⁵⁹⁰

Zikirde kalbin durumunu öne çıkaran Feyzi Efendi, zikrullahı dair sıkça yaptığı sohbetlerinde yukarıda bahsi geçen esasların yanında kalp ile “Allah” lafzının zikredilmesini de tavsiye etmiştir. Bu tavsiyesi bazen sorulan soru üzerine olmuş bazen de genel olarak zikrin kalbe hayat veren etkisini gündeme getirmiştir. “Zikrullahsız kalpler ölü hükmündedir.”⁵⁹¹ cümlesiyle bu gerçeği dile getirirken, lafza-i celâl’in en kapsamlı zikir olduğunu da şu sözüyle ifade etmektedir. “Allah (c.c.) ism-i şerifi, Zât-ı Akdes’in ismidir. O, bütün esmayı muhtevîdir. Onun için “الله” “Allah” ism-i şerifi ile zikreden, Cenâb-ı Hakk’ı bütün isimleri ile zikretmiş olur. Diğer isimleri ile zikreden ise böyle değildir.”⁵⁹² Feyzi Efendi zikrullah’ın kalbe etkisini şöyle izah etmiştir. “Gönlümüzün, organizmadaki kalp organına benzer dört yönü olduğunu ve bunların her birinden ayrı ilhamlar geldiğini söyleyen Feyzi Efendi, Allah’ın, meleğin, şeytanın ve nefsin ilhamlarından bahsetmiştir. Şeytanın vesvesesinden ancak zikrullah ile korunabileceğini söylemiştir. İnsan bu vesveseye kapılıp zikirde gaflet ettikçe siyah noktalar kalbinde çoğalarak kalbi simsiyah kaplayacak Mutaffifin 14. ayette geçen “Hayır, doğrusu onların kazandıkları günahlar kalplerini kaplamıştır.” ayeti tecelli edecektir. Feyzi Efendi buna engel olmak için tövbe, istiğfar ve zikrullah ile kalbi parlatmayı tavsiye etmiştir. Zikre devam edildikçe lümme-i şeytaniyenin yanacağını, kanın temizlenip tasaffi edeceğini sonunda şerh-i sadır oluşacağını söylemektedir. Müminlerde şerh-i sadırın “ağızdan kan gelme” şeklinde olduğunu belirten Feyzi Efendi yaşadığı dönemde bu olayı yaşamış bir kişiden şöyle bahsetmektedir. “Nasrullah camii imamı ve Benli Sultan şeyhi Nurettin Efendi’de böyle bir olay meydana gelmiş, çaresini

⁵⁸⁸ Nisa 4/142.

⁵⁸⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 172.

⁵⁹⁰ Özdağ, *Feyizler*, II, 175.

⁵⁹¹ Özdağ, *Feyizler*, II, 176.

⁵⁹² Özdağ, *Feyizler*, V, 44; Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 128.

bulamayıp Ankara'ya götürmüşler. Eğer benim haberim olsaydı, onu Ankara'ya göndertirmezdim. Çünkü ondaki hal (kan gelme hadisesi) bundan (yani şerh-i sadr sebebiyle) meydana gelmişti.” Bu açıklamalara ilaveten Feyzi Efendi, her mertebede yapılan zikrin sevabının farklı olduğuna işaret ederek bunu şu cümleleriyle ifade etmektedir. “Mertebe-i nefiste bir iyiliğin karşılığı bire ondur. Mertebe-i kalpte ise yani zikir kalbe inince bire yüzdür. Zikir ruha intikal ettiğinde bire bin oluyor. Diğer latifeler buna kıyas edilebilir. Mesela Hz. Peygamber'in salavat getiren bir sahabiye sayı sorunca o da yüz, ikiyüz gibi rakamlar söyler. Hz. Peygamber'in buna karşılık bir kere söyleyip “Ben şimdi sizden daha fazla sevap aldım.” demesi bu türdendir. Hatta Ebubekir Efendimizin sevabının da bütün ümmetin sevabından fazla olması bu sırdandır.”⁵⁹³ diyen Feyzi Efendi asıl tefekkürün, zikirle nurlanmış kalbin nuruyla nurlanan aklın, âfâkı gezmesi şeklindeki tefekkür olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹⁴ Yine Hz. Ebubekir'in evinden fazla çıkmadığına, farzların dışında başka amellerinin de pek gözükmediğine, ancak onun amellerinin ekserîsinin kalbî olduğuna⁵⁹⁵ dikkat çekerek yukarıdaki cümleleri pekiştirmektedir.

Feyizler müellifi eserinin yeni baskıya çıkacak nüshasında Feyzi Efendi'nin neden hafî “Allah” zikrini tercih ve tavsiye ettiğini şu açıklamalarıyla izah etmektedir:

Feyzi Efendi sohbetlerinde zikirden bahsederken zikrin kalp ve nefis ile bağlantısını şu şekilde tasnif etmiştir. Esasen bu tasnif tasavvuf ilminde zikirle gidilen yolun metodunu da belirlemektedir. Tarikat müesseseleri de hafî ve cehrî zikri galip olarak tatbik etmelerine göre ekolleşmiştir. Örneğin Nakşîlikte hafî zikir metod olarak yaygınken Kadirîlikte cehrî zikir ön plandadır. Bu ekollerin manevî eğitime başlama noktaları da farklılık arzeder. Özdağ bunu şu şekilde izah etmektedir. “İç âlemiyle uğraşan ve melekût yurduna kapı açan insanlar başlıca iki kapıdan hareket ederler. Nefis kapısı. Kalp kapısı. Bu kapılar seyr-i sülûkun hareket noktası anlamına gelmektedir. Özellikleri ve metotları farklı olduğu gibi zikirleri de farklıdır. Netice itibariyle aynı hedefte birleşseler bile uygulama ve yöntem farklılığı zikir üzerinde değişik izler bırakmaktadır. Kısaca bu farklılığı şöyle açıklamak mümkündür: Nefis kapısından girenlerin girişleri suret âleminindedir. Nefis, eşyanın görünen vechesine meyillidir. Bu nedenle bu kapıdan giriş yapanların zikirleri açıktandır, zahirdir. Yaptıkları fiile uygun olan esmayı zikrederler. Rızık temininde Rezzak, ilim alanında Âlim gibi. En önemli

⁵⁹³ Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 100-101.

⁵⁹⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s. 101.

⁵⁹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 226.

özelliklerinden biri riyazet vazifesidir. Halvet dairesine girer; yemeği, uykuyu, konuşmayı azaltıp insanlarla birlikteliği pek tercih etmezler. Bu iş nefis açısından tehlikelerle doludur. Feyzi Efendi bu kapıdan girenlere önemli uyarılarda bulunurdu. Şöyle ki: Nefs mertebesinde seyr-i sülûke başlayanlar bu yolda gayret ettikçe varlıklarla ilgili gizli hikmetlere ve ilginç sırlara aşına olurlar. Mesela maddenin altına dönüşümü, hayvan ve bitkilerin dillerini anlama gibi harikulade oluşumlara şahit olur ve hayrete düşerler. Öyle ki onlara dalıp Allah ile arasındaki özel parolası olan zikrini ve yolculuğunu unuttur. Bu vaziyet ilerlerse bu harika olaylar birer tuzağa dönüşür. Zakir için en yıkıcı nokta burasıdır. Zakir nuranî de olsa perdelenmiştir. Oysa Allah dışında hiçbir şeye gözünü ve gönlünü takmaması gerekmektedir. Bu tür saplantılar kudsiyet sırlarını ifşaya kadar götürülebilir. Feyzi Efendi bu nedenle İmam-ı Rabbânî'den nakiller yaparak bu hassas noktalara dikkat çekmiştir. Böyle bir fitneye düşmüş şahsın müslüman kitleyi de birbirine düşürmesi ihtimaline karşı uyarmıştır. Nefsin daima takdirden, sevmekten ve sıra dışı olmaktan hoşlandığını, nefis merkezinden giriş yapmanın bu sebeple zor olduğunu belirtmiştir. Bizce harika gibi görünen bu tür zevklerin, bu yolun pirlince çocukların oynadığı çelik çomak türünden işler olduğunu söylemiştir. Bunların hedefe varmayı engelleyen tehlikeli oyuncaklar olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur. İşte bu nedenle bazı tasavvuf büyükleri kalp kapısını daha uygun görmüşlerdir. Zira bu kapıda sessizlik ve sakinlik vardır. Allah dışında tüm varlıkları gözden ve gönülden çıkararak sadece onunla olmak vardır. Masiva ile ilişkisini kesmektir. Bu olgu manevî yüceliş için biçilmiş kaftandır.”⁵⁹⁶ Bu ifadelerden Feyzi Efendi'nin kalp merkezinden seyr-i sülûke başlama metodunu daha tehlikesiz ve kolay bulduğunu, benzer görüşlere sahip olan İmam-ı Rabbânî'den de delil getirdiğini görüyoruz. Şimdi de Feyzi Efendi'nin kalbi merkez ve hareket noktası kabul ederek seyrini buradan başlatan kimselerin zikir türleri ve bu usulün avantajlarına dair görüşlerini aktaralım.

“Bu yolu benimseyenlerin zikirleri “Allah” lafzıdır. Her kalp atışlarında bu ismi yâd ederler. Bu yolun pirleri Hak talibinin fitratına göre o şahsa zikir telkininde bulunurlar. Bakara 37. ayete dayanarak şöyle bir açıklama tasavvuf literatüründe mevcuttur. “*Âdem Rabbinden kelimeler aldı.*” Bu ayete dayanarak “Zakir kendi bildiğine yaptığından faydalanamaz. Meğerki kendisine telkinde bulunan ve izin veren bir arif mürşit olsun ve kendisi de aşk ve şevk sahibi olsun.” demişlerdir. Feyzi Efendi

⁵⁹⁶ Özdağ, *Feyizler*, V, 20-22. (Yeni baskıya hazırlanan bölümden alınmıştır.)

bu anlayışı şu şekilde eleştirir ve uygun görmezdi: Yani doğrudan Kur'an ve sünnete ittiba yoluyla dinî yaşantısını sürdüren, geçmişimizden doğru genel anlamda topluma yansıtılmış zikir kalıplarını ve çeşitli teşbihleri söyleyerek zikreden kimselerin de olabileceğini söylerdi. Bazı cahil tarikat erbabının “İzin olmadan zikir olmaz.” beyanlarını doğru bulmaz ve “Zikir yapmak için illa da bir kimsenin izni şart değildir. Rabbimizin “*Ey inananlar Allah'ı çok zikredin.*”⁵⁹⁷ âyetindeki emri aynı zamanda iznidir.” diyerek özel manada zikir hayatına girememiş kimselerin rahmet-i amme olarak Rabbimizin emriyle zikrin feyzine erişmelerine vesile olurdu.”⁵⁹⁸

“Feyzi Efendi’ye göre zikrullahı temel yapıp değişik usul ve esaslarla kullara tahsis edilen makamları tamamlayan bir veliyyullah, Hz. Peygamber’in (s) getirdiği şeriâtın sınırlarına ermiş bir kimse olarak müstakil bir müçtehit pozisyonuna geçer. Bu mertebede müçtehitlerin içtihat noktaları kendisine aşikâr olur. Bu nedenle onları taklit etme ihtiyacı ortadan kalkar. Feyzi Efendi, adı geçen zevatın elde ettikleri yüce derecelerin, feyizlerin ve bereketlerin önceden sahip oldukları bu mezhep ve bu mezhebin imamına uymakla elde edildiğini, bu nedenle bir tür minnet borcundan dolayı o mezhebi amelî sahada terk etmediklerini ya da toplumda fitneye sebep olmak istemedikleri için böyle yapmadıklarını anlatır. Feyzi Efendi bu konuda örnek vermek amacıyla Abdülkadir Geylanî ile ilgili şu kıssayı nakleder. Kısaca özetleyelim: “Abdülkadir Geylanî yukarıda bahsedilen dereceye vasıl olunca amelde mezhebi olan Hanbelîliği bırakmak ve kendisine münkeşif olan sırlar doğrultusunda amel etmek ister. Ertesi gün Bağdat’ın en büyük camisinde kararını açıklamaya niyet etmişken o gece rüyasında Resûlullah Efendimizi görür. Yanında Ahmed b. Hanbel Hazretleri vardır ve Peygamberimiz onun omzuna elini koymuş bir vaziyette Geylanî Hazretlerine şöyle hitap eder: “Evladım sakın bu pirin mezhebini bırakma.” ‘Bu rüyadan sonra Geylanî Hazretleri hayatının sonuna kadar Hanbelî mezhebinde göründü.’ diyen Feyzi Efendi bu anlattıklarına şu ilaveyi yapmıştır. “Her mezhepte yetişen evliyanın reisi, o mezhebin kendi imamıdır.”⁵⁹⁹

Feyzi Efendi zikir konusunda sohbet ederken genel dinî literatür içinde bize kadar gelen bütün zikir ve tesbihâtı, Kitap ve sünnette yer alan zikir ve duaları hem kendi okumuş hem de yerine göre okunmasını tavsiye etmiştir. Onun zikir anlayışında bir an bile Allah’tan gafil olmamak esastır. İster açıktan ister gizli olsun zikrin mutlaka

⁵⁹⁷ Enfal 8/45.

⁵⁹⁸ Özdağ, *Feyizler*, V, 23-25. (Yeni baskıya hazırlanan bölümden alınmıştır.)

⁵⁹⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 68-69.

yapılması gerektiğini ve sürekli bir zikir halinin meleke edinilmesinin lüzumunu şu sözleriyle ifade etmiştir.

“Yeryüzünde ‘Allah, Allah, اتَّقُوا اللَّهَ (Allah’tan korkun)’ diyen oldukça, Allah Teâlâ İsrâfil’e “Kırk sene daha sûru tehir et.” buyurur.”⁶⁰⁰ “Namazdan ve zikrullahtan meneden her şey manevî kumardır.”⁶⁰¹ “Şeytan bizden gafil olmuyor. Biz de Rabbimizden gafil olmayalım. Nur-ı zikir şeytanı tardediyor.”⁶⁰² Bu sözlerinden anladığımıza göre Feyzi Efendi zikre ara verildiği anda şeytanın tasallutu ile karşı karşıya kalınacağını, şeytanın bizden gaflet etmeden bu anı beklediğini söyleyerek zikrin hem kalbi arındırıcı hem de şer güçlerden koruyucu bir etkisi olduğunu anlatmaktadır. Feyzi Efendi bu konuyu şu benzetmeyi kullanarak ifade etmiştir. “Kalbi temizlemede bir bostancı gibi olmalı. Yani nasıl bir bahçıvan ekim yapacağı yeri önce temizleyip tohum ekilecek bir duruma getiriyorsa, kalbini temizleyecek olan bir mümin de öncelikle kalbindeki kötü huyları temizleyip, manevî hastalıkları ondan gidermelidir. Buna tahliye (noktalı ha ile) “boşaltma” denir. Bundan sonra iyi huylarla bezeme işlemi gelir ki buna da tahliye (noktasız ha ile) yani “süsleme” denir. Mümin lailahe illallah zikrine devam etmekle her iki işlemi de yapmış olur. Bu cümlelerin birinci kısmı ile kalpteki kötü huyları gidermeyi, ikinci kısmı ile de güzel huylarla kalbi bezemeyi niyet etmelidir.” Bu cümlelerin ardından Gazzali’nin sıraladığı temizliğin dört mertebesini sayan Feyzi Efendi, bu şekilde hakiki bir taharetle kılınan namazdan huzur ve lezzet alınacağını ifade etmiştir. Peygamberimizin rızkının darlığından şikâyet eden bir sahabiye “Taharete devam et.” tavsiyesini Feyzi Efendi’nin bu sohbetine⁶⁰³ eklemesi zikir ile manevî temizlik arasında kurduğu ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca Feyzi Efendi’nin burada tasavvufta nefy-isbat diye ifade edilen kelime-i tevhid ile zikirin yapılışını tasvir ettiğini görmekteyiz.

“Zikrullatan cundullah halk olunuyor.”⁶⁰⁴ “Camilerin imarı ibadetle, zikirle, ilim taallüm etmekle olur.”⁶⁰⁵ “Mikroplar umumi yerlerde kümelenir. Camilere mikrop girse de zikrullah nuru ile istihale olur.”⁶⁰⁶ Bu sözleriyle yapılan her zikrin nurundan meleklerin yaratıldığını ifade eden Feyzi Efendi, zikir nurunun şer olan yaratıkları yakıp yok ettiğini ve istihaleye sebep olduğunu belirtmekte hatta yapılan dua ve zikirlerin Arş

⁶⁰⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 165.

⁶⁰¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 180.

⁶⁰² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 224.

⁶⁰³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 204.

⁶⁰⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 229.

⁶⁰⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 224.

⁶⁰⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 242.

ile yeryüzü arasında bir nuranî direk vazifesi gördüğünü ve maddî hayatın bu sayede devam ettiğini anlatmaktadır. “Arştaki meleklerin müminlere duası yukarıdan aşağı doğru, Rasûlullah’ın ümmetinin ona arzolunan ve kendi istiğfarını da kattığı amelleri de aşağıdan yukarı sürekli gidip geldikçe bir amûd-ı nuranî oluşturduğunu anlatan Feyzi Efendi, bu direk var oldukça kıyametin kopmayacağını ifade etmektedir. Ancak, her ne zaman Rasûlullah’a arzedilecek amel kalmadığında bu direğin yok olacağını şu veciz sözüyle dile getirmiştir. “Sebeb-i hayat-ı maneviyye kalkınca, sebeb-i hayat-ı maddiyye de fayda vermez; işte o zaman kıyamet kopar.”⁶⁰⁷ Feyzi Efendi her şeyin Allah’ı zikir ve tesbih ettiğini, zikrin maddî dünyamıza nasıl aksettiğini başka bir sözünde şöyle telaffuz etmiştir: “Mutfaktaki kirli kapların akşamdan yıkanıp üzerlerine temiz beyaz bir bez örtülmesini tavsiye eden Feyzi Efendi “Temiz kaplar zikrederler ve sevabı size yazılır. Kirli kaplar ise zikredemezler ve davacı olurlar. Aynı zamanda zararlı böceklerin celbine sebep olurlar.” demiştir. Feyzi Efendi’nin evreni tamamen kuşatan zikir anlayışını; insanın kullandığı eşyaların zikrinden istifade ettiğini ve zikrin, mevcut olan her varlık için geçerli olduğunu, bizim camit olarak algıladığımız eşyanın da kendi haline münasip zikri olduğunu bu cümlelerden anlamış oluyoruz.

3.1.29.Muhabbet

Arapça’da “sevgi, aşk” demektir. Tasavvufta muhabbetin hakikati, “her şeyini sevdiğine bağışlaman kendine de sende olan hiçbir şeyi bırakmamandır.”⁶⁰⁸

Allah Teâlâ Kur’an’da “İçinizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah onların yerine Hakk’ı seven ve onun tarafından sevilen bir kavim getirir.”⁶⁰⁹ buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz bir hadisinde “Kim Allah’a kavuşmayı arzu ederse Allah’ta ona kavuşmayı arzu eder. Kim Allah’a kavuşmayı arzu etmezse Allah’ta ona kavuşmayı arzu etmez.”⁶¹⁰ Yine bir kutsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: “Kim benim veli bir kuluma düşmanlık ederse bana harp ilan etmiş olur... Kulum bana farz kıldığım şeylerle yaklaştığı kadar hiçbir şeyle yaklaşamaz. Nafilelerle de durmadan yaklaşır öyle ki onu severim. Bir kere de sevdim mi onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum...”⁶¹¹

⁶⁰⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 236.

⁶⁰⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 405.

⁶⁰⁹ Maide 5/54.

⁶¹⁰ Buhârî, Rikâk 41.

⁶¹¹ Buhârî, Rikâk 38.

“Muhabbet muvafakattir (sevgilinin arzu ve emirlerine uymak, muhalefet etmemek, rıza ve itaattir).” diyen tasavvuf ehli bu kavramı ele alırken değişik yorumlar yapmakla beraber aynı noktada birleştikleri anlamlar şunlardır: “Seven, kendisine hiçbir şey bırakmaksızın bütün varlığını sevdiğine hibe eder, kendi sıfatlarını terk edip sevgilisinin sıfatlarına bürünür. Hakiki muhabbet kalpte sevgiliden başka bir şey bırakmaz, eza ve cefa ile eksilmez, iyilik ve ihsan ile artmaz. İkilik kalker bir kalır. Seriyu’s-Sakatî “Biri diğerine ey “ben” demedikçe iki kişi arasındaki muhabbet sahih olmaz.” sözüyle bunu ifade eder. Derler ki Allah Davut Peygambere şunu vahyetmiştir: “Başka birinin muhabbetinin olduğu kalbe benim muhabbetimin girmesini haram kıldım.” Muhabbetin ifrata varan, kalpte coşan ve galeyan eden haline “aşk” denilmiştir.⁶¹²

Feyzi Efendi’nin muhabbete dair söylediklerinden yola çıkarak onun bu konudaki düşüncelerini anlamaya çalışalım.

“Teâruf, tehabbüb Hak’tandır. Eğer o tanıtmasa ve sevdirmeseydi kimse Hakk’ı tanıyamaz ve sevemezdi.” Bazı evliya “vedûd” isminin mazharıdır; görenler tarafından hemen sevilir. Zira kemalât bizatihi mahbuptur.”⁶¹³ “Muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye ve muhabbet-i ulema ile yaşayalım.”⁶¹⁴ “İnsan muhabbet ve teveccüh yoluyla istifade edebilir.”⁶¹⁵ “Kalbimizi muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye, enbiya, evliya ve suleha muhabbeti istila etsin. Ta ki, sahte muhabbetlere yer kalmasın.”⁶¹⁶ “Müminlerin mesleği muhabbettir. Muhabbet bağı devam ettikçe korkmamalı. Dinimiz muhabbete vesile olan her şeyi emretti, tavsiye etti. Selamı yaymak, yemek yedirmek, hediyeleşmek, gece namazı, gıyaben dua, hep muhabbete vesile olan şeylerdir. Muhabbeti zedeleyen her şeyi dinimiz haram etti, yasak etti.”⁶¹⁷ “Okunan kitaplar, kendisiyle sohbet edilen zatlar, insana yakın-i imaniyye ve muhabbetullah veriyorsa ne âlâ. Aksi takdirde o kitapları kapatmak o zatlardan uzaklaşmak lazımdır.”⁶¹⁸

Kendisini Mevlânâ meşrebinde gören ve Hubbî olarak nitelendiren Feyzi Efendi, muhabbetin Allah’tan kula ilga edilen bir duygu olduğunu, gerçek sevginin Allah’ı ve Resûlünü sevmek bunun yanında âlim ve salihlerin sevgisiyle yaşamak olduğunu vurgulamış diğer sevgileri sahte olarak değerlendirmiştir. Bu hakiki

⁶¹² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 318-328.

⁶¹³ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 130.

⁶¹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 151.

⁶¹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 197.

⁶¹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 207.

⁶¹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 211.

⁶¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 249.

muhabbete götüren her vesileyi dinimizin tasvip ettiğini söylemiştir. İnsan fitratında kemale karşı bir muhabbet hissinin mevcut olduğunu, zorla bir şeyin sevdiremeyeceğini ifade etmiştir. Müminlerin mesleğini muhabbet olarak beyan eden Feyzi Efendi, ifrat olan muhabbetin insana her şeyini kaybettireceğini tarihteki örnekleriyle anlatırken aşka göre şevkin daha tehlikesiz bir yol olduğunu beyan etmektedir. Muhabbet bağı ve teveccüh etme yoluyla gönüllerin birbirine aksedeceğini ve birbirinden istifadesinin mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Feyzi Efendi'nin Allah ve Resûlüne olan aşkı onun talebeleri tarafından açıkça gözlenmiş ve talebesi İbrahim Küçük tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir: “Feyzi Efendi huzur bulmayınca namaza durmazdı. (Namaza duracağı sırada huzur bulmak için) oturursa kalkar, ayakta ise otururdu. Bu arada durmadan “İlâhî ente maksûdî, rıdâke matlûbî”⁶¹⁹ diye âdetâ inler, feryat ederdi. İkinci ve öğle tesbihatı ayırıydı. Sabah namazından sonra bir saat kadar dua ederdi. Aşkullahtan ve aşk-ı Resûlullah'tan ağlardı. Bir gün onu yalnız bırakıp giderken üzüldüm. “Efendim, sizi yalnız bırakıyoruz.” dedim. “Ben yalnız değilim, Rabbim benimle.” deyip: “Ya Bakî Entel Bakî...” diye âhlar çekti.”⁶²⁰

Yine talebelerinden Mustafa Akbal, Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde tuttuğu notlarda şunları yazmıştır:

“Feyzi Efendi insandaki muhabbet duygusunun fitrî olduğunu ve insanın mayasında kemale karşı bir aşkın daima var olduğunu anlatırdı. Muhabbetin Cenab-ı Hakk'ın kalplere ilka ettiği bir iksir olduğunu, parayla pulla beni sevsinler diye uğraşmanın gülünç olduğunu ifade eder, maddenin bu sahada hükmünün geçmeyeceğini söylerdi. Hz. Mevlânâ'nın “Kul gibi yaşayalım, sultan gibi yatalım.” sözünü örnek verir, Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerinin hayattayken fakir ve mütevazı yaşamına rağmen şimdi her taraftan ziyaretine gelindiğine dikkatleri çekerdi. Elhasıl insanın kemale olan bu sevgisinin zorla elinden alınamayacağı gibi aksi olan aşağı şeylere olan nefretinin de yine yaratılıştan var olan bir duygu olup asla sevgiye dönüştürülemeyeceğini beyan ederdi. Büyük zevata halkın teveccühünün insan fitratının kemale karşı bir tutkusu olarak izah eden Feyzi Efendi, muhabbette ölçünün “Allah için sevmek, Allah için kızmak” olması gerektiğini belirtir, bu konuda nefse söz hakkı verilirse nefsin ifrat veya

⁶¹⁹ “Allah'ım, maksadım sensin; arzum rızandır.”

⁶²⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 33.

tefrite düşebileceğini, hüsnü niyet taşımakla beraber zahire göre hüküm vermenin de aldatıcı olabileceğini vurgulardı.”⁶²¹

Kemal Topçu'nun hatıralarında da şu bilgiler geçmektedir:

“Feyzi Efendi, Şah-ı Nakşibend Hazretlerinin “Piş-i meni der yemeni, der yemeni, piş-i meni” “Yanımdaki Yemen’de, Yemendeki yanımda” sözünü sıkça söylerdi. Bu sözden hareketle, manen olduğu gibi maddeten de yanında olmak isteyenlere, esas olanın sevgi ve muhabbet bağı olduğunu, bu bağ sağlam oldukça ve iştiyak ateşi sönmedikçe yakınlık ve uzaklığın fark etmeyeceğini anlatmak isterdi.”⁶²² Bu kaideyi İmam-ı Rabbânî'nin “İrtibatımız muhabbetledir...”⁶²³ sözüne istinaden söyleyen Feyzi Efendi, böyle bir muhabbet bağına ölümün bile zarar vermeyeceğini belirtirdi. Yeri gelince de “Tevhid-i kible yapın.” diyerek uyarır Cenâb-ı Hakk’a yönelmenin asıl olduğunu vurgulardı.”⁶²⁴

Muhabbet kavramını evrensel bir açıdan ele alıp değerlendirmek gerektiğinde Feyzi Efendi'nin tüm insanlığa olan şefkat ve muhabbeti yine Allah Teâlâ'nın rızasını gözeterek duyulan bir muhabbetir. Yani ne hümanist bir tavırla herkesi sevmeliyiz tarzında, ne de bizim dışımızdaki kesin düşman diyerek. Feyzi Efendi'nin şu cümlesinden bu çıkarımda bulunmak mümkündür: “Üç şeye muhabbet edelim. Gayr-ı müslimin hidayetine, fasıkın tövbesine, müminin -kiskanmadan- terakkisine.”⁶²⁵ Günümüz müslümanlarının bir türlü bulamadığı denge bu olsa gerek. Hem evreni kucaklayıcı hem de Kur'an'ın içeriğine tamamen uygun bir yaklaşımla insanlığı sevmek. Bir İslam âlimi olarak Feyzi Efendi bu anlayışıyla da topluma rehber olmuştur.

Feyzi Efendi muhabbete giden yolun zikirden geçtiğini, çokca zikrin kulu önce cezbeyle sonra da muhabbetullahı eriştireceğini anlatmıştır.

Allah Teâlâ'ya muhabbetin kesbî olarak elde edilmesinin en etkin yolu zikirdir. Yukarıda geçtiği üzere zikir bünyedeki bütün eczayı etkiler ve harekete geçirir. Hareket hararete, hararet muhabbete dönüşür ve zakir için için yanmaya başlar. Öyle ki hiçbir şeyi görmez hiçbir şeyden zevk almaz olur. Onun her zerresinde her nefesinde her bakışında ve her duyusunda Allah vardır. Bu halinden dolayı adı mecnun olanlar nice ateşlere yananlar tarihin sayfalarında yerini almış, hissiyatını yazıp esere dökenler bize ulaşmıştır. Âşıkların sultanı Hz. Mevlânâ bunun en güzide örneklerindedir. Aşk

⁶²¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 150-151.

⁶²² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 177.

⁶²³ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât*, I, 257, (262. Mektup).

⁶²⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 235.

⁶²⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 203.

iniltileri ile yazdığı *Mesnevî*'si, varlık ve kulluk anlayışını ifade ettiği, Kur'an'ı ve sünneti aşk diliyle tefsir ettiği bir şaheser olarak asırlardır kabule şayan bir kaynak olagelmıştır. Feyzi Efendi'nin meşrebinde Hz. Mevlânâ'nın ve muhabbetin çok ayrı bir yeri vardır. Onun bu yönünü anlatabilmek için canlı şahitleri dinlemek ve bizzat o muhabbeti yaşayanların hissiyatını ve görüp duyduklarını kendi ağızlarından aktarmak konunun hassasiyetine daha uygun düşeceğinden tezimizin bu bölümünde uzun bir alıntıya yer veriyoruz. Şöyle ki; *Feyizler* müellifi Özdağ, Feyzi Efendi'nin aşk ve muhabbet meşrebini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Efendim Muhammed Feyzi'nin fitrî yapısında aşk vardı. Kendisi bu halini “Hubbî (sevgi ve aşka mensup olan)” ifadesiyle dile getirmişti.”⁶²⁶ “O, gerçek bir âşıktı. Allah Teâlâ Hazretlerine ve O'nun sevgili Nebisine tutkundu. Ama O, Allah Teâlâ'nın kullarına rahmet olmak, onları irşat etmek, onlarla oturup kalkmak ve sohbet etmek amacıyla hareket ediyordu. Üstelik böyle bir vazifesi de vardı. Aşkını açığa vuran bir kimse, kesinlikle deliliğe razı olmalıydı.”⁶²⁷ “Efendim Muhammed Feyzi bütün güzelliklerini ve faziletlerini belli bir ölçüde gizlediği gibi aşkını da gizlerdi. Hatta bunun için Allah Teâlâ Hazretlerine sık sık “Allahım! Beni gizle ve koru...” anlamında harika dualar yapardı. Kendisi “الخفى” “Hafıyy” isminin mazharıydı. O, belli vasıfları ile belli seviyelerde insanoğluna yönelse de, öz itibarıyla daima gizli idi. Hatta böyle zevat için “Kenz-i Mahfi” (Gizli Hazine) tabirleri söylenmiştir. Yine onun “الخفى” “hafıyy” ism-i şerîfi ile özel zikirleri de vardı.”⁶²⁸ “Kendisini daima bir ilim ehli olarak gösterir ve bu yolda bir talebe olduğunu iftiharla belirtirdi. Toplum tarafından üst seviyede fazilet, şeref, makam ve şöhret ifade eden tabirlerden yani şeyh, mürşit, âlim ve benzeri unvanlarla kendisine hitap edilmesinden hoşnut olmazdı. “العشق جنون” “Aşk bir deliliktir” sözünü tekrarlar, ilim ve irfan ehlinin, bu sahada adının deliye çıkmasının doğru olmayacağını, hatta ve hatta ilme ihanet olacağını beyan buyururdu.”⁶²⁹

Feyzi Efendi'nin Kastamonu halkı arasında konuşulan, “deli” olduğu yönündeki söylentilere karşı mücadelesi, “Aklî dengesi yerindedir” diye rapor almak zorunda kalışı mevzubahis edilince O, bütün bu zorlukları, sırf ilmin hatırı için yaptığını söylerdi. “Eğer bir derviş olsaydım, deliliğe razı olurudum!” diyerek bu hakikati dile getirirdi. Feyzi Efendi, kendisi için “delidir” diye resmî ve gayri resmî odaklara başvurarak iftira edenlerin asıl niyetlerini izah ederken; ‘Tahsil ettiği ilme, en çok ihtiyaç olan zamanda,

⁶²⁶ Özdağ, *Feyizler*, V, 91.

⁶²⁷ Özdağ, *Feyizler*, V, 92.

⁶²⁸ Özdağ, *Feyizler*, V, 95-96.

⁶²⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 96.

üstelik âlimlerin yok denecek kadar azaldığı bir dönemde; sözlerine “deli saçması” dedirtip, onu gözden düşürmek, sözlerini ve derslerini önemsiz hale getirmek.’ olduğunu belirtmiştir.”⁶³⁰

Özdağ’ın ifadesiyle “Feyzi Efendi, yine bu konuda “Aşk, fart-ı muhabbetir.” diyerek, aşkın her an coşan, taşan ve haddini aşan bir sevgi olduğunu belirtir, her şeyde ve her yerde olduğu gibi sevgi konusunda da dengeyi korumaya çalışmalı derdi. Bu bağlamda, aşkın aslını ve özünü, özümüzde tutmak, çalıştırmak ve kemâle erdirmekle beraber, dışa ait olan ve ifrata varan cilvelerinden sakınılmasını; yani açığa vurmadan, iç âlemimizde saklanılmasını özellikle tavsiye ederdi. Bütün bunlara rağmen, etrafında kümeleşen kimselerin hal ve durumuna bakarak sohbetlerini sürdürürken, aşka dair olanlarını da ihmal etmezdi. Aşktan bahsederken sözlerinin etkisi bir çırpıda kendini gösterirdi. Ziyaretçi olarak gelenler, çoğu kez önlerine getirilen çaylarını bile unuturlar, elleri ayaklarına dolanıp üstlerine başlarına dökerlerdi. Bu aşk ile yoğrulmuş konuşmaların etkisiyle, randevularını, gidecekleri saatleri, kısacası zaman ve mekân mefhumlarını unuturlar, bambaşka bir âleme giriverirlerdi.”⁶³¹

“Feyzi Efendi’nin muhabbet konulu sohbetini dinleyenler etkisinden bir süre kurtulamazlar, hallerinden, kalkıp giderken sendeleyişlerinden, etrafındakileri bile tanımaz hale gelişlerinden sohbetin mahmurluğunu bir müddet üzerlerinden atamadıkları anlaşılırdı. Feyzi Efendi, çok meşhur âşıklardan da bahseder ve örnekler verirdi.”⁶³² Hallac-ı Mansur, Seyyid Ahmed Rıfai, Rabia el-Adeviyye gibi Hak âşıklarının yanı sıra Yazıcızade Muhammed Bican Efendi gibi peygamber aşığı insanları da sohbetlerine konu eden Feyzi Efendi, Allah ve Resulünün sevgisini daima beraberce zikretmeye ve birbirinden ayırmamaya azamî dikkat gösterirdi. Bu anlamda şöyle derdi: “İmanın kemali muhabbetullah iledir. Muhabbetullah ise Nebiyyi Muhterem Efendimize ittiba ile sahih olur.” Bu cümlesine de Âl-i İmran 31. ayeti delil getirirdi. “*Deki; Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*”⁶³³

Özdağ, dinlediği muhabbet konulu sohbetleri şöyle dile getirmektedir:

“Feyzi Efendi Allah âşıklarının hayatlarını, başlarından geçenleri sohbetlerinde uzun uzun anlatırdı. Örneğin Hallacı Mansur’un idam edilmesini anlatırken sanki o acı manzarayı gözleriyle görür gibi ses tonu düşer, elleri titrer sanki gözlerine kan otururdu.

⁶³⁰ Özdağ, *Feyizler*, V, 97.

⁶³¹ Özdağ, *Feyizler*, V, 97-98.

⁶³² Özdağ, *Feyizler*, V, 98-99.

⁶³³ Özdağ, *Feyizler*, V, 126.

Anlattığı olayı yaşar ve hissedencesine bir üslup takınırdı. Sohbetlerinde aşk erlerinin nice cazip hallerini anlatır ve dinleyenlerin hissedar olmasını sağlardı. Bu meyanda bahsettiği şahıslardan biri de Seyyid Ahmed Rıfâî Hazretleriydi. Onun “Aşk nedir” sorusu karşısında “Aşk bir ateştir.” deyip yanmaya başladığını ve nutfe-i aslîsine döndüğünü, sonra sevenlerinin Abdülkâdir Geylânî Hazretlerine danışarak ondan öğrendikleri tevhit sırlarına dair mübarek kelimeleri üzerine okuyup yeniden geri getirdiklerini anlatmıştı. Yine Rıfâî Hazretlerinin Ravza’da Peygamberimize aşkla seslendiğinde kabrinden mübarek elini uzatması hadisesi de aşka dair Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde yer verdiği olaylardandı.”⁶³⁴

Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde dikkatle üstünde durduğu konulardan biri de Allah sevgisi ile Resulullah sevgisinin birbirinden ayrılmayacağı konusudur. Allah’ı sevmek peygamberini sevmektir. Kur’an’ı sevmek hem Allah’ı hem Rasûlünü sevmektir. Allah’ın velilerini âlimleri sevmek de böyledir. Bu içerikte konuşmalarını temellendiren Feyzi Efendi tasavvufta “Gönlümde Allah aşkından başka sevgiye yer kalmadı” şeklindeki açıklamaları hakikî değil manevî bir sarhoşlukla söylenmiş sözler olarak değerlendirmiştir. Bu konuda Rabiâtü’l-Adeviyye’yi örnek olarak anlatmıştır. “Hz. Rabia bir seferinde rüya âleminde Peygamber Efendimizi görmüştü. Ona “Ey Rabia beni seviyor musun?” diye sormuştu. Hz. Rabia muhabbetullah sarhoşluğu içinde Peygamberimize hazin hazin baktı ve “Ya Resûlallah sizi kim sevmez ki? Lakin kalbimde Allah’tan başkasına yer kalmamıştır.” dedi. Bunun üzerine Habibullah Efendimiz “Ey Rabia Allah’ı seven beni de sever.”⁶³⁵ buyurdu. Feyzi Efendi bunları anlatırken Allah ile peygamber sevgisini et ile tırnak gibi görmüş ayrılmasını asla doğru bulmamıştır.⁶³⁶

Feyzi Efendi Allah ve Peygamber âşiklarından söz ederken Osmanlı döneminde yaşamış kimseleri de örneklerine katmıştır. Günümüzle o zamanı mukayese etmiş, toplumumuzun manevî anlamda yozlaşmasının sebebini, bizlerin toplum ve fert bazında Kur’an’ın ve Rasûl-i Ekrem’in irşat ve terbiyesinden uzaklaşması olarak beyan etmiştir. Mesela Hacı Bayram-ı Velî’nin talebesi olan Yazıcızade Muhammed Bîcan Efendi’den ve onun Osmanlı döneminde çokça okunan “*Muhammediyye*” adlı eserinden bahseden Feyzi Efendi, bu eserin İsmail Hakkı Bursevî tarafından yapılmış olan şerhinin lüzumlu gördüğü yerlerini talebelerine okutmuş ve bazen de kendisi okumuştur.

⁶³⁴ Özdağ, *Feyizler*, V, 99-113; Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 67-68.

⁶³⁵ Benzer bir hikâye de Kuşeyrî tarafından Ebû Saîd el-Harrâz (277/890) hakkında anlatılmaktadır. Bkz. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 328.

⁶³⁶ Özdağ, *Feyizler*, V, 114-118.

Muhammediyye'den ve yazarından bahsederken şu hatırayı nakletmiştir: Bu zat “Aşk-ı nebevî” bölümünü yazarken, sayfanın tutuştuğunu ve bu yanık sayfayı kendisinin Gelibolu'da ziyaret ettiğini de anlatmıştır.⁶³⁷

Bu makamı değerlendirecek olursak; Feyzi Efendi, gerçek bir Hak âşığı olarak gönül dünyasında büyük bir muhabbet yüklü olmasına rağmen, aşk ve muhabbeti dışa sızdırmadan, kendini kaybetmeden, ifrat ve taşkınlığa meyletmeden yaşamayı başarmış bir velîdir. “Dervişliğimiz içimizde” deyip dışa dönük kisvesi olan izzet-i ilmiyyesini hiçbir zaman kaybetmemiş, bir mecnun veya meczup gibi davranmamıştır. Sohbetini dinleyenler onun muhabbet yönünden son derece etkilenseler bile cezbeye kapılan, itidali kaybeden, ne yaptığını bilmez bir hale düşen olmamıştır. Bu durum, “İtidal, mertebe-i kemaldir.” diyen Feyzi Efendi'nin Hz. Peygamberi hatırlatan bir yönüdür. Çünkü O da ashabını itidalden sapmadan, dengeli bir ruh halinde tutmuş, meczubane tavırlara meydan vermemiştir. Mehmet Ertaş'ın şahit olduğu bir hatıra şöyledir: “Bir cuma namazı sonrası camide Feyzi Efendi'nin elini öperken vecde gelerek hızla solumaya başlayan ve oturduğu yerden havaya doğru zıplarcasına çırpınan bir şahsı, Feyzi Efendi sırtına dokunup sıvazlamış ve sakinleştirmiştir.”⁶³⁸ Muhabeti iç dünyasında Mevlânâ meşreb olarak yaşayıp da dışa dönük halinde bu kadar akl-ı selim sahibi, dengeli, yerinde ve zamanında konuşan ve davranan, itidal ehli bir âlim olarak topluma rehberlik edebilmek gerçekten büyüklerin başarabileceği bir durumdur. Feyzi Efendi bu muhabbet ve sevgiyi, sohbetlerinin içine bir sır misali katmış, dışını ilim ve irfan ile kamufle etmeyi başarmış ve bu yolla muhabbeti dinleyenlerin gönül dünyalarına aktarmış bir şahsiyettir.

3.1.30.Cezbe

Arapça'da “kendine çekmek” anlamına gelir. Allah'ın kulunu kendi hasretine çekmesidir.⁶³⁹

“Rahman'ın cezbelereinden bir cezbe, cin ve insin salih ameline denktir.”⁶⁴⁰ Sûfilerce meşhur bu cümleyi dile getiren Feyzi Efendi, Allah Teâlâ'dan erişecek bir cezbenin yani kutlu bir nazarın cin ve insanların ibadet ve takva yoluyla kazanacakları nice derece ve mertebelerden üstün olduğunu ifade ederdi.⁶⁴¹

⁶³⁷ Özdağ, *Feyizler*, V, 123-126.

⁶³⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 254.

⁶³⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 128.

⁶⁴⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, s. 332.

⁶⁴¹ Özdağ, *Feyizler*, V, 134.

Feyzi Efendi, cezbenin hakikati hakkında şu yorumları yapmıştır:⁶⁴² “Hareketten hararet, harareten cazibe hâsıl olur.”⁶⁴³ Bu ifadenin açılımını irdeleyen Özdağ, “Cenab-ı Hakk’ın bilinmeyi murat ederek ilim, irade, kudret gibi sıfatlarını harekete geçirip, varlık boyutunda iki merteye oluşturması (Zahir ve Batın), batınındaki bu hareketin zahir boyutta hararete dönüşerek varlıkları meydana getiren bir ısı ve enerji haline gelmesi” olarak ifade etmektedir. Yine devamla Özdağ, “Yaratma keyfiyetindeki mukaddes hareket sonucu beliren kutlu ateşin, tasavvuf literatüründe “aşk” adını aldığını, ateşin çekici bir güç olduğunu ve yapısındaki güce göre cazibe meydana geldiğini” söylemektedir.⁶⁴⁴

“Tasavvuf erbabına göre aşk gerçek insanın karakteri ve onun son derece erdemli bir vasfıdır. Bu vasfı taşımayan gerçek insan kategorisinde görülmemiştir. Aşk gerçek insanlığa ermede ve onun hakikatini bulmada yegâne ölçü kabul edilmiştir. Yine Feyzi Efendi’nin bu bağlamda anlattığına göre eskiden büyük mürşitler ve pirlere seyr-i sülûk yoluna girecekleri zaman müritlerine, ‘âşık olup olmadıklarını’ sorarlarmış. Şayet böyle bir derde düşmemişlerse âşık olup gelmeleri için geri çevirirlermiş. Meczâî bile olsa yaşanan aşk gönlü hırpalar yaralar. Hak yoluna girecek kimsenin gönlü yanık olması gerekir. Aşk acısı onu dünyevî basit tutkularından arındıracağı için hedefe ulaşması daha kolay olacaktır. Bu açıklamalarına Şeyh Abdülkâdir Geylânî’den rivayet olunan bir kıssa ilave eden Feyzi Efendi şöyle anlatmıştır: “Şeyh hazretleri bir sohbetinde aşk ve muhabbetten söz ediyordu. Bu sırada mabedin kapısında bir adam belirdi. İçeriye seslenerek merkebinin kaybolduğunu ve onu görüp görmediklerini sordu. Şeyh Hazretleri şaşırmadı. Onun bu tip dersleri çoktu. Cemaate bir göz gezdirip sordu. “İçinizde aşkı tanımayan var mı?” Yaşlı birisi kalktı. “Ben varım.” dedi. ‘Aşk’ diye bir şeyi ilk defa sizden duyuyorum.” Abdülkâdir Geylânî Hazretleri merkebinin arayan kişiye yönelerek “Be hey adam! Buraya gel, işte merkebin, al götür.” diyerek aşkı tanımayanın hayvan kategorisinde olduğunu imâ etmiştir.”⁶⁴⁵

Derviş Yunus’ta da aynı manada sözlere rastlıyoruz. “Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alır değil, aşksız insan hayvan demek, hayvan öğüt bilir değil.”⁶⁴⁶

Feyzi Efendi’nin, muhabbet mesleğini içselleştirmiş, bu konuda Mevlânâ ve Yunus gibi gönülden Allah aşkıyla yanmış ama muhabbetin ifrat boyutunu dışarı

⁶⁴² Özdağ, *Feyizler*, V, 137.

⁶⁴³ Benzer bir ifade Risâle-i Nûr’da geçmekte ve cazibenin oluşumu şöyle geçmektedir. “Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zahiren tevlid eder.” Nursî, *Sözler*, s. 413.

⁶⁴⁴ Özdağ, *Feyizler*, V, 138-140.

⁶⁴⁵ Özdağ, *Feyizler*, V, 152-154.

⁶⁴⁶ Yunus Emre, *Güldeste*, s. 148.

yansıtmamış, dışarıya hep âlim kimliğiyle muamele etmiş olduğunu görüyoruz. Feyzi Efendi, hocası Bediüzzaman'ın da etkisiyle şevk yolunun daha selametli olduğunu ifade ederek şöyle demiştir: “ Hallâc-ı Mansûr Hazretleri, aşk yüzünden canını verdi! Gerçi kendisine göre mazereti vardı; sekir halinde idi. Ama ulema, batıl mezheplerin türediği bir zaman olduğu için, ümmet arasında fitne çıkmasın diye katline fetva verdiler. Aşkta insan herşeyini kaybeder; en iyisi şevktir.”⁶⁴⁷ Bu sözleri de onun, aşkın dışavurumunun tehlikeleri konusunda bir uyarı niteliğindedir. Önemli olan bu yüce hasleti dışarı sızdırmadan koruyabilmek ve eğer korunamayacaksa şevki tercih etmektir.

3.1.31.Fütüvvet

“Gençlik, yiğitlik, erlik” anlamında Arapça bir kelimedir. Sözlüklerde “cömertlik ve seha” anlamı da verilmiştir. Hakikat ehlinin ıstılahında “Dünya ve ahiretle ilgili her konuda başkalarını nefesine tercih etmemdir.” diye tarif edilmiştir.⁶⁴⁸ İlk defa Nasır Lidînillah'ın resmî hüviyete büründürdüğü bir fedakârlık mertlik ve yiğitlik örgütüdür. Melametîlerin esnaf ve zanaat erbabını teşkilatlandırıp loncalar kurmasıyla gelişip üç kıtaya yayılan ve sosyo-ekonomik hayatın temel direği olan bu organizasyon Horasandan Anadolu'ya yansıyınca Ahîlik adını almıştır.⁶⁴⁹ *el-Müfredât* adlı eserde “feta” kelimesinin hizmetçiler, köleler için kullanıldığı ifade edilmektedir.⁶⁵⁰

Kur'an'da “feta” kelimesi tekil veya çoğul şekliyle on kadar yerde geçmektedir. Bunların hepsinde “genç, yiğit, delikanlı” anlamında kullanılmıştır. Örneğin Ashab-ı Kehf'ten söz ederken Yüce Allah “*Şüphesiz ki onlar Rablerine iman etmiş yiğit kimselerdir, biz de onların hidayetini artırmışızdır.*”⁶⁵¹ buyurmaktadır. Bir diğer ayette de Hz. İbrahim'den bahsedilirken bu kelime kullanılmıştır. “*Bazıları: 'İbrahim denen bir gencin onları (putları) diline doladığını duymuştuk.' dediler.*”⁶⁵²

Hadislerde ise fütüvveti anlam olarak çağrıştıran Efendimizin şu sözü akla gelmektedir. “*Bir kul Müslüman kardeşinin ihtiyacını görmeye devam ettiği sürece Allah Teâlâ'da onun ihtiyaçlarını görmeye devam eder.*”⁶⁵³

Kuşeyrî fütüvveti şöyle ifade etmiştir. “Fütüvvetin aslı, kulun daima (Allah için) başkasının işinde koşmasıdır. Ebû Ali Dakkâk fütüvvetin en mükemmel haliyle

⁶⁴⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 187.

⁶⁴⁸ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 242.

⁶⁴⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 220.

⁶⁵⁰ Rağıp, *el-Müfredât*, s. 417.

⁶⁵¹ Kehf 18/13.

⁶⁵² Enbiya 21/60.

⁶⁵³ Buhârî, Rikâk 7.

Peygamberimizde bulunduğuna işaret ederek der ki; “Kıyamet gününde herkes ‘nefsim, nefsim’ diye kendini kurtarma derdindeyken o, ‘ümmetim’ diyecektir.”⁶⁵⁴ Sûfîlerin fütüvvet tariflerini genel olarak derleyecek olursak; onlar fütüvveti “Kusurları hoş görmekten, kimseye hasım olmamaktan başlayan; insaf eden ama insaf beklemeyen, fakir-zengin, fasık-sıddık ayırt etmeksizin hep verici olan, hatta bulunca başkasına verip bulamayınca şükreden, çok geniş yelpazede bir ahlâk anlayışı” olarak değerlendirmişlerdir. Onlar fütüvveti, dünya ve ahiret nimetlerini gözünden silip sadece Allah için, hem mal hem beden olarak varını yoğunu ortaya döken, kendini başkalarına vakfeden eşsiz bir mürüvvet (güzel insanlık)” olarak nitelendirmektedirler.⁶⁵⁵

Özdağ’ın tasnifine göre fütüvvet makamı iki yönden ele alınabilir. Birincisi kul attığı her adımı Rabbinin hizmetine tahsis ederek atar. Yani fütüvvet Allah namına yaratılmışlara hizmetkârlık yapma mesleğinin adıdır. İkincisi ise, kulun sahip olduğu bütün imkânları ayırım gözetmeksizin tüm yaratılmışlara seferber etmesidir. Yani elinde avucunda ne varsa dağıtması hatta nefsinin dahi esirgememesidir.⁶⁵⁶

Feyizler adlı eserde müellif, Feyzi Efendi’nin fütüvvetine dair şunları yazmıştır: “Feyzi Efendi hayatını fütüvvet esasına göre tanzim etmiş bir insandı. Tüm yaratılmışlara özellikle insanlara daha özeldir de Kastamonulu hemşehrilerine karşı son derece hayırhah, sevecen, sevgi, şefkat ve merhametle dolu idi. Onların başına bir sıkıntı ve musibetin gelmesine gönlü razı olmazdı. Kendi yaptığı iyilikleri kayda değer görmez başkalarından gördüğü hayırları ve iyilikleri asla unutmazdı. Feyzi Efendi daha küçük yaşlarda iken hocası Hafız Ömer Efendi’ye hizmetle çocukluk yıllarını geçirmişti. Mürşide hizmeti, halka hizmeti ve hatta can taşıyan her mahlûka hizmeti Hakk’a hizmet kabul eden Feyzi Efendi her hal ü kârda her türlü baskı ve zulme rağmen ilim irfan yolunu bırakmamıştı. Halk, hocası Hafız Ömer Efendi’nin aleyhine geçerken o yılmadan, o Hak erinin hizmetine devam etti. Esasen kendisi ilmin izzetini taşıyan her ilim adamına gereken saygıyı gösteren bir insandı. Gerek hocalarına gerekse kendisine talebe olan kimselere maddî ve manevî bütün imkânlarını sererek destek ve yardımını esirgemezdi. Hizmetinde geceli gündüzlü yedi yıl geçirdiği kişilerden biri de hocası Bediüzzaman Said Nursî’dir.”⁶⁵⁷ Feyzi Efendi’nin bu yılları da bir fütüvvet örneğidir. Bu yıllar hakkında yazılanlar şu şekildedir:

⁶⁵⁴ Buhârî, *Tevhîd* 63.

⁶⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 226-230.

⁶⁵⁶ Özdağ, *Feyizler*, V, 238-244.

⁶⁵⁷ Özdağ, *Feyizler*, V, 249-258.

“Askerlik dönüşünde o sırada Kastamonu’ya sürgün edilmiş olan Bediüzzaman Said Nursî’ye talebelik eden ve hizmette bulunan Feyzi Efendi hayatının bu döneminde de nasıl bir fütüvvet ehli olduğunu yaşayarak göstermiştir. Geceleri kimsenin yanında kalmasını kabul etmeyen Bediüzzaman, kendisinin yanında kalmasını istemiş ve böylece onun son derece çileli ve çetin geçen hayatına yedi sene zarfında eşlik etmiştir. Her an takip altında olan ve üstündeki siyasi baskı nedeniyle kimsenin yanına yaklaşmaya, beraber görünmeye bile cesaret edemediği o zata gönül verip hizmet etmeyi bir onur addetmiştir. Hiçbir şekilde muhkem olmayan son derece eski bir evde Kastamonu gibi soğuk bir iklimde günde sadece iki defa soba yakarak mangalın üstüne koyup saatlerce unuttukları yağsız yavan yiyeceklerle idare ederek, hayatlarını ilme ve Kur’an hizmetine adanmışlardır. Feyzi Efendi, doğru dürüst yağı tuzu olmayan o yemeklerin tadını, her şey bol olmasına rağmen bugün bulamadığını ifade etmiştir. Feyzi Efendi hocasına geceli gündüzlü hizmet etmiş, tırnağını kesip kuluncunu⁶⁵⁸ ovacak kadar hocasıyla yakın bir iletişimi olmuş ve ona hizmet şansı bulmuştur. Bu hatıralar okununca gözler önüne serilen azimetle dolu ve fütüvvet makamında yaşanmış bir ömür karşımıza çıkmaktadır.”⁶⁵⁹

Feyzi Efendi fütüvvet ehlinin örneklerinden biridir. Fedakârlığını hep Muhammed ümmetinin dirlik, birlik ve selameti yönünde kullanmış, hizmet ehli bir mümin olarak ömrünü din ve Kur’an hizmetine vakfetmiştir. Zorluklar onu yıldırmamış, aile geçimi için iş-güç telaşına bile girmemiştir. Büyük bir tevekkül ve sağlam niyetle bütün mesaisini harcamış, imkânlarını, sağlığını, evini-barkını tam bir teslimiyetle Allah’ın kullarının hizmetine vakfetmiştir. Onun hayat felsefesini kısaca özetleyen şu cümle olmuştur. Feyzi Efendi “Kâinatta ne kadar hakikat varsa, bu hakikatlar sümbül verecek olsa şu iki esasta neticelenir: a) et-Ta’zîmü li emrillah, b)Ve’ş-Şefekatü alâ halkillâh.⁶⁶⁰ (Evâmîr-i İlâhiyyeye ta’zîm, mahlûkâtına şefkat.) diyerek bu kaideyi bütün yaşamına uyarlamış bir şahsiyettir.

⁶⁵⁸ Bediüzzaman’ın sırt kısmında özellikle öfkelenince çok ağrı yapan ve sancı veren bir kuluncu varmış. Gergin oldukça iyice sertleşirmiş. El ile yakalanıp ovulunca sancı hafiflemiş. Böyle durumlarda Feyzi Efendi herkesin yakalayamadığı bu kuluncu eliyle ovarmış. Özdağ, *Feyizler*, V, 268-269.

⁶⁵⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 260-284.

⁶⁶⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 196.

3.1.32.Feraset

Arapça kökenli bu kelime, “görüş, tahmin, anlamda dikkatli düşünüp isabetli olma” anlamına gelmektedir. “Yakinin açılması, gaybın görünmesi” demektir.⁶⁶¹

Hz. Peygamber “*Müminin ferasetinden sakınınız. Çünkü o Allah’ın nuruyla bakar.*”⁶⁶² buyurur. Zümer 39/22, En’am 6/122 gibi ayetler Allah tarafından bir nur verilmiş kimselerden söz etmekte ve bununla kişide bir feraset oluşmaktadır. Umumî olan feraset herkeste vardır ama “kalbî ilhamla bir şeyi sezip bilme” şeklindeki hususî feraset ilahî lütfun bir sonucu olan ferasettir.⁶⁶³

Kur’an’da “*Bunda mütevessim olanlar (işin iç yüzüne bakabilen firaset sahipleri) için ayetler vardır.*”⁶⁶⁴ ayetindeki “mütevessim” kelimesi feraset olarak anlaşılmuştur. Bunun yanısıra “Meselenin hükmünü onlardan gizli delil çıkaranlar bilirler.”⁶⁶⁵ ayetinde geçen “müstenbit” kelimesi de “işin iç yüzünü bilen kimse” anlamındadır. Ebû Saîd Harrâz bu kelimeler arasında şöyle bir yorum yapmaktadır: “Müstenbit” sürekli gaybı gören ondan hiç perdelenmeyen kimsedir. “Mütevessim” alâmetlere bakıp işin iç yüzünü bilen, emarelerden kalpteki gizli olan şeyleri anlayan arif kimsedir. “Müteferriş” ise, Allah Teâlâ’nın nuruyla bakar, gayba ait manaları bu nurla idrak eder. Bu nurdan en çok payı olanlar Rabbanîlerdir. Onlar Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmış kimseler olup daima Hak Teâlâ ile meşgul olurlar.” Başka bir ifadesinde Harrâz “Kim feraset nuru ile bakarsa Hakk’ın nuru ile bakar. Onun ilminin kaynağı Hak’tandır. Bundan da öte feraset, Hakk’ın kulun dili üzerinde cereyan eden hükmüdür.” demektedir. “Hakk’ın nuruyla bakar” ifadesi Allah’ın kendisine bahşettiği bir nur demektir ki bu Vâsıtî’ye göre bu marifettir. Feraset sahibi, eşyayı Allah’ın gösterdiği gibi görür, halkın gönlündeki sırları söyler. Kettanî’de der ki; Feraset yakinin keşfedilmesi, gaybın gözle görülmesidir. Feraset iman makamlarından yüksek bir makamdır.” Hallâc da der ki; “Allah kulun (kalbini, ruhunu) sırrını istila etti mi, bütün sırları onun mülkü haline getirir. Bunları gözüyle görür ve ne olduklarını haber verir.” Feraset kalpteki imanın kuvveti nispetindedir. İmanı daha kuvvetli olanın feraseti de keskindir.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 244.

⁶⁶² Tirmizî, Tefsir 15.

⁶⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 217.

⁶⁶⁴ Hicr 15/75.

⁶⁶⁵ Nisa 4/83.

⁶⁶⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 231-233.

Feyzi Efendi'nin ferasetle ilgili sözlerini ele alarak bu konudaki görüşlerini tespit etmeye çalışacağız.

“Kemalât-ı İmaniyyede terakki etmiş bir mümin bu gözün görmediğini basiret gözüyle görür.”⁶⁶⁷ “Basiretli olan hakkı-batılı tefrik edip hakka ittiba ve batıldan ictinab eder. Emri-nehyi, helali-haramı bilip, meleği-şeytanı farkeder.”⁶⁶⁸ “Eğer müminler şerhi sadır nuru vaki olursa nur-u ilâhî üzere olurlar. O nurla bakarlar onurla işitirler, onurla görürler, o nurla fehmederler. Çünkü bu gözün görmediği, o nurla görülebilir. O vakit de hakkı hak batılı batıl olarak görür, eşyanın melekûtuna vakıf olur.”⁶⁶⁹ “Kalpten bir nur dimağa aksetmedikçe, o aklın sahibi zulmetli olur, akli da sakîmdir, fikri de sakîmdir.”⁶⁷⁰ “Celal tecellisi olursa kalpte bir inkıbaz olur. Cemal tecellisi olursa kalp genişler. Rabbinden bir nur üzere olur, basiret ihsan olunur. Basiret manaya taalluk eden bir kalp gözüdür.”⁶⁷¹

Feyzi Efendi bu makamdan söz ederken şu muhteviyatı dile getirmiştir: “Bir gün Hz. Osman Efendimize adamın birisi gelmişti. Hz. Osman adamın yüzüne şöyle bir bakınca “Senin yüzünde zina eseri görüyorum.” dedi. Adam şaşkınlıkla “Size vahiy mi geliyor.” dedi. Hz. Osman Efendimiz ona “Hayır ama ben Resûlullah’ın şu buyruğunu işittim: Müminin firasetinden sakının. Çünkü o Allah’ın nuruyla nazar eder.”⁶⁷² Bu olayı izah ederken Feyzi Efendi “Zina yüzü karartır ve fakirlik getirir.”⁶⁷³ rivayetini delil getirmiştir. Feraset konusundaki sohbetinde bu kelimenin köken olarak “feres” kelimesinden türediğini beyan eden Feyzi Efendi, bunun sebebini şöyle açıklamıştır: “Arap, ferasetinden dolayı ata “feres” dedi. Çünkü at sahibini, sahibinin düşmanını, gelip gittiği yerleri çok iyi bilir ve tanır. Hatta at rüya bile görür.”⁶⁷⁴ *Feyizler* de geçtiği üzere Feyzi Efendi'nin bu makamı anlatırken kullandığı ayetler ve yaptığı yorumlar şunlardır:

“Onları yüzlerindeki alâmetten tanırsın.”⁶⁷⁵ ayeti, Hz. Peygamberin iffet ve hayâlarından dolayı el açıp dilenmeyen, hallerini gizleyen gerçek fakirleri nasıl tanıdığından söz etmektedir. Sevgili Peygamberimiz onları Allah’ın kalbine indirmiş olduğu vahiy nuru ile görmekte ve bilmektedir. Efendimiz onları yüzlerindeki herkes

⁶⁶⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 128.

⁶⁶⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 192.

⁶⁶⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 228.

⁶⁷⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 230.

⁶⁷¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 233.

⁶⁷² Tirmizî, Tefsîr 15.

⁶⁷³ Benzer rivayet için bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh 43.

⁶⁷⁴ Özdağ, *Feyizler*, V, 300.

⁶⁷⁵ Bakara 2/273.

tarafından görülemeyen bir alâmet ve nişanlarından tanımaktadır.⁶⁷⁶ Feyzi Efendi bunları anlatırken sohbetinde şu ayete de yer verirdi. “Onlar (sahabe) yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar.”⁶⁷⁷ Sahabe-i kiramin da yüzlerinde özlerindeki nurlar ve sırlar beliriyordu. Bu yöndeki izahlarını En’am 6/122. ayetle sürdüren Feyzi Efendi “Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi midir? Kâfirlere de işledikleri (çirkin işleri şeytanlar tarafından) güzel gösterilmiştir.”⁶⁷⁸ Bu ayetle ilgili de şunları söylemiştir. Feyzi Efendi ayetin başındaki hemzenin inkarî türden bir soru olduğunu, hemen ardından gelen ‘vav’ harfinin de mahzup bir cümle üzerine atıf yapmak için geldiğini beyan ederdi ki takdir edilen cümle “إِذْ سَدَّ تَوَيْدَانِ” cümlesi olup anlamı şu oluyor. “Şimdi beyan edeceğim şu iki tür insan tipi hiç eşit olur mu?” manasına gelmektedir. Bundan sonra yer alan kısım hazfedilen bölüm üzerine atıftır. Yani ayette şöyle bir anlam dizisi oluşmaktadır:

أَوْ مَن كَانَ مَيُّتًا Kalbi ölü iken, iman, Kur’an ve salih amel kazanmak suretiyle nurlanmış bir kimseye فَاحْيَيْنَاهُ yepyeni bir hayatı ihsan buyurduk. وَجَعَلْنَا لَهُ ve ona bir nur lütuf eyledik. يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ O nur sayesinde insanların arasında yürür durur. İşte o nur sayesinde, tüm görünen ve görünmeyen duyuları, bir hassasiyet, algı gücü ve cazibe yeteneği elde eder. Zahiren toplum arasında bu nurun esrarı ve etkisi ile dirâyetli bir şahsiyet olarak dolaşıp durmakla beraber, aynı zamanda insanların iç dünyalarına da etki eder. Bu, Allah Teâlâ’nın çok değerli kuluna, son derece yüce bir armağanıdır ki, çoğu müminler bu armağana ancak Cennet-i Âlâ’da ulaşabileceklerdir. كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ Ferâset nurunu, ilahî bir armağan olarak almış ve bu nurla beşeriyetin görünen ve görünmeyen dünyalarına adım atmış bu kâmil insan; hiç karanlıklar içerisinde olan ve لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا asla bu karanlıkların içerisinde çıkmayan ve bu nedenle tüm insanî fonksiyonları dumura uğrayan kimse gibi olur mu!..⁶⁷⁹

Feyzi Efendi’nin şahsında ferasetin izdüşümleri *Feyizler* isimli eserde yine şu şekilde ifade ediliyor: “Feyzi Efendi insanların yüzlerine ve gözlerine bir kere bakar bakmaz onların kafasında ve gönlünde olanları anlar gerekli cevapları muhatabın

⁶⁷⁶ Necati Kertiş’in de Feyzi Efendi hakkında benzer bir yorumu olmuştur. Kendisi başından geçen birkaç hatırayı anlattıktan sonra Feyzi Efendi’nin hiç birinde de haberi olmadığı halde parasız kalan ya da ihtiyaç sahibi kişilere kendisi aracılığı ile para gönderdiğini, üstelik paranın miktarının da tam ihtiyaç olunan miktarda olduğunu ifade etmiştir. Yani Feyzi Efendi’nin insanların simalarına bakınca ferasetiyle ihtiyaç sahibini hissettiğini düşünmektedir. Necati Kertiş, 05.08.2015 tarihli görüşme.

⁶⁷⁷ Fetih 48/29

⁶⁷⁸ En’am 6/122.

⁶⁷⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 304-306.

sormasına fırsat kalmadan verirdi. Bir defa gördüğü bir yüzü, bir kere duyduğu bir sözü asla unutmazdı. Yirmi otuz seneden fazladır görmediği bir kimse bile olsa hemen tanır hatta ağızındaki altın dişlerine varıncaya kadar yeni ortaya çıkmış belirtileri ve ayrıntıları söyleyiverirdi. Ziyarete gelenler bu feraset karşısında hayretten donakalırdı. Ziyaret için kapısına daha gelinmeden önce huzursuz ve rahatsız olacağı biriye hemen hisseder hal ve hareketlerinden gerginliği belli olurdu. Durumun nedenini ilgili kimsenin gelişiyi anlardık. Bazen son derece üzgün ve kırgın olurdu sebebini anlayamazdık. Aradan kısa bir zaman geçince radyo, televizyon, telefon, gazete vs gibi bir yerden bir vesileyle fert veya toplum açısında kendisini üzen bir haber alırdık. O hadisenin yarasını ve acısını anında hisseder daha haberi ortaya dağılmadan, haliyle bu durumu teşhir ve ilan ederdi. Bu nevi ahval sevinç veren durumlarda da hissedilirdi. Çocukluk dönemimde kendisiyle tanıştığım ilk yıllarda adamın biri yanımda Hoca Efendi hakkında ileri geri konuşup iftiralar ve yakıştırmalarla dil uzatmıştı. Henüz çocuk olduğumdan biraz da mahcup ve tutuk bir karaktere sahip olduğum için bir şey söyleyemedim. Son derece üzülmüş bir vaziyette yanına vardım. Yüzüme şöyle bir baktı. Beni yukardan aşağı bir süzdükten sonra tatlı bir tebessümle şunları söyledi. “Keçel,⁶⁸⁰ ne oldu?.. Herhâlde fütûr⁶⁸¹ vermişler! Bu işler böyledir!.. Sevenin de olacak, sövenin de. Sevenlere bakıp, şımarılmayacak. Sövenlere bakıp, fütûr gelmeyecek. Halkın teveccühüne de, î’razına⁶⁸² da ehemmiyet verilmeyecek. Halkı teveccüh ettiren de, i’râz ettiren de Cenâb-ı Hak’tır. Onların bu nevi ahvali ile kulunu imtihan eder. Onların teveccühleri hâlinde, şımarmayıp Cenâb-ı Hakk’a şükür ile mukabelede bulunmalı. Onların i’razı hâlinde de, fütur getirmeyip, sabretmeli. Her iki hâl de, bir hikmete mebnîdir. Hikmetsiz iş olmaz...” gibi sözleriyle kırık gönlümü onarmıştı.”⁶⁸³

Feyzi Efendi, ziyaretine uzaktan yakından gelen herkesin durumunu, halet-i ruhiyesini, ihtiyacını, sorununu, niyetini, kafasına takılan sorulara varıncaya kadar bir bakışı ve ferasetiyle derhal tespit eder, muhatabın bir şey söylemesine gerek kalmazdı. Onun derdine çözüm olabilecek şekilde sohbeti yapar, oradan ayrılan herkes sıkıntısını çözmüş olarak ayrılırdı. Bu konuyla ilgili pek çok örnek hatıra

⁶⁸⁰ Feyzi Efendi bu ifadeyi bazı talebelerine hitaben kullanırmış. Bediüzzaman’ın da kullandığı bir ifadedir. (Özdağ, *Feyizler*, V, 316).

⁶⁸¹ Rehavet, gevşeklik ve bir şeye karşı isteksizlik hâli.

⁶⁸² Yüz çevirme.

⁶⁸³ Özdağ, *Feyizler*, V, 313-316.

vardır.⁶⁸⁴ Bu hatıraların ortak noktası; Feyzi Efendi'nin isimlerini, yaptıkları işi, niçin geldiklerini dahi hiç sormadan, onca insanın müşkülüne çare olacak konuşmayı yapması, sorularına cevap vermesidir. Bu durumu keramet olarak değerlendiresek bile yine Feyzi Efendi'nin ferasetinin sonucu ortaya çıkmış bir keramettir. Çünkü insanları görür görmez abdestli olup olmadıklarını dahi anlar, odasına abdestsiz gelinmemesini arzu ederdi. Bir kış günü sabahı, uğradığı birkaç şadırvanın da donmuş olması sebebiyle Feyzi Efendi'nin evine abdestsiz gitmek zorunda kalan bir ziyaretçisine “Hacı ne yaptın, abdest almadan geldin. Bir daha böyle yapma.”⁶⁸⁵ şeklinde ikaz etmesi onun ferasetinin örneklerinden sadece biridir.

3.1.33.Ahlâk

Arapçada “huluk”, “huy, seciye, din ve âdet” gibi anlamlara gelen bir kelimedir. Çoğulu “ahlâk” kelimesidir. Üzerinde fazlaca düşünmeye gerek kalmadan iyi davranışların ortaya çıkmasını sağlayan melekedir.⁶⁸⁶ Eğer bir kimseden aklen ve şer'an güzel olan davranışlar kolayca sadır oluyorsa güzel ahlâklı diye isimlendirilir. Eğer kötü davranışlar meydana geliyorsa kötü huylu diye isim verilir.⁶⁸⁷

Ayette Peygamber Efendimize hitaben “*Şüphesiz sen büyük bir ahlâka sahiptin.*”⁶⁸⁸ cümlesinde geçen “huluk” kelimesi tasavvufta bir makama ad olmuştur. Güzel ahlâka vurgu yapan ve sahiplerinin ahiretteki ödülllerinden bahseden ayetler Kur'an'da sıkça geçmektedir. *El- Müfredât* adlı eserde geçtiği üzere “Halk ve huluk” kelimeleri aslında aynı kökten gelen anlamca da irtibatlı olan kelimelerdir. Aralarında Arapça gramer olarak kalıp farkı vardır. Anlam olarak ise “halk” kelimesi daha çok şekil, suret, biçim gibi göz ile görünen özelliklerde kullanılırken “huluk” ise iç duyular ve kalp gözü yani basiretle idrak edilebilen seciyelere mahsus bir terim olmuştur.⁶⁸⁹

⁶⁸⁴ Vedat Kader'in hatırasında anlattığına göre; “Feyzi Efendi odasındaki herkesin istidadına, kabiliyetine, tahammülüne göre konuşurdu. Kırk kişi de olsa oradan çıkan herkes “Yahu ne kadar müşkilim varsa halloldu.” Bazısı “Bana baktı, bütün müşkilim halloldu.” diyerek çıkardı. Şükrü Yücebıyık ise bir ziyaretinde Feyzi Efendi'nin hiç münasebet olmadığı halde sanki o konu sorulmuşçasına “çocuk aldırmanın günahından” teferruatlıca bahsettiğine şahit oluyor. Bunun sebebini ziyaretten ayrılınca yanındaki arkadaşından öğreniyor. Meğer arkadaşı o sebeple o gün doktordan randevu almış. Doktor yarın gelin demiş. Sohbetin sonunda bu hatasından vazgeçmiş. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 209, 213-214.

⁶⁸⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 113.

⁶⁸⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 284.

⁶⁸⁷ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 166.

⁶⁸⁸ Kalem 68/4.

⁶⁸⁹ Rağıp, *el-Müfredât*, s. 177.

Resûlullah Efendimize “*Müminlerin iman yönünden en faziletlisi kimdir?*” diye sorulunca, “*Ahlâkı en güzel olan*” buyurmuştur.⁶⁹⁰

Kettânî “Tasavvuf güzel ahlâktan ibarettir.” der. Harrâz, güzel ahlâkı “Allahtan başka hiçbir şeyin himmet ve düşüncesine sahip olmamandır.” diye özetlemiştir. Hasan-ı Basrî de “*Elbiseni temizle.*”⁶⁹¹ ayetine “Ahlâkını güzelleştir.” manası vermiştir. Şah Şuca’ Kirmânî ise güzel ahlâkı iki yönden ele almış ve “Güzel ahlâkın alâmeti eza vermekten sakınmak ve verilen sıkıntılara tahammül etmektir.”⁶⁹² demiştir. Tasavvuf kaynaklarımız sûfîlerin güzel ahlâka dair örnek hallerini uzun uzun anlatmaktadır. Peygamberler ve Allah dostlarının güzel ahlâkı kâmil olarak yansıtmaları şu iki temel esasa dayanmaktadır: Yani kısaca güzel ahlâk, incitmemek ve incinmemektir diye özetlenebilir. Feyzi Efendi güzel ahlâk konusunda şunları söylemiştir:

“Letafet-i lisan, hüsn-ü huluk, güler yüzlülük, sehavet-i nefis, her olur olmaz şeye itiraz etmemek, mazereti kabul ve amme-i mahlûkata şefkat evliya vasıflarındandır.” “Sehl b. Abdillâh Hazretleri en büyük kerametın insanın nefsindeki kötü bir ahlâkı iyi ahlâka tebdil etmesi olduğunu söylüyor.”⁶⁹³ “Hüsnü huluk yalnız güzel muamele değil yapılan eziyete tahammül etmektir.”⁶⁹⁴ “Güzel ahlâk ancak kendisinde şuaab-ı imaniyeyi ikmal etmiş, kemal-i iman sahibi bir müminde tasavvur olunabilir.”⁶⁹⁵ “İnsan her şeyin güzel ve iyi tarafını görmeye çalışmalıdır. Mümkün olduğu kadar kusur görmemeli ve takdir etmelidir.”⁶⁹⁶ “Bir kimse camiye girdi mi, ona salih nazarıyla bakılır. Dinimizde tecessüs haramdır.”⁶⁹⁷

Feyzi Efendi’nin güzel ahlâka dair sözlerini topladığımızda bu konuda geniş bir anlam sahası karşımıza çıkmaktadır. Feyzi Efendi yaratılış gayemizi; güzel ahlâkı kazanmak, marifetullah kesbi ve ihlasla kulluk temellerine dayandırmaktadır. Kendi ifadesi şu şekildedir. “Biz bu âleme kesb-i marifet, ahlâk-ı hasene iktisabı ve ihlasla ubudiyet için geldik.” Feyzi Efendi bu sözüyle insanların bu âleme Allah’ı şeksiz şüphesiz bilme anlamına gelen marifet için gönderildiğini bu temel amacın ise ancak iki yolla gerçekleşeceğini belirtmektedir.

a. Ahlâkı hasene iktisabı

⁶⁹⁰ İbn Mace, Zühd 31.

⁶⁹¹ Müddessir 74/4.

⁶⁹² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 241-243.

⁶⁹³ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 151.

⁶⁹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 192.

⁶⁹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 194.

⁶⁹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 195.

⁶⁹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 207.

b. İhlasla ubudiyet

İhlasla ibadet etmenin kulluğun temel şartı olduğu Beyyine suresi 5. ayette “*Oysa onlar doğruya yönelerek dini yalnız Allah’a has kılarak ona kulluk etmekle... emrolunmuşlardı.*”⁶⁹⁸ şeklinde geçmektedir.

Ahlâk-ı hasene iktisabı ile ilgili de çok sayıda ayet olup bazıları şu şekildedir: “*Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.*”⁶⁹⁹

“*Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu tutar. Herkesin kazandığı hayır kendine, ettiği kötülük de kendinedir.*”⁷⁰⁰

Feyzi Efendi bu konudaki sohbetinde “*تخلقوا بخلق الله*” kaidesini hatırlatarak, insanın Yüce Allah’ın mukaddes ahlâkıyla nitelenmek için gayret etmesi gerektiğini belirtmiş ve şöyle demiştir: “Hilim (yumuşaklık), ahlâkın efendisidir, demişler. İlim ile beraber hilim, sekînet ve vakar da kesbetmek lâzımdır. Her şeyin bir idmanı vardır. Adam hilim ede ede halim olmayı öğrenir. İlim talim ede ede, âlim olur. Buna göre huyunu güzelleştire güzelleştire de ahlâk-ı hasene sahibi olur. İşte bunun için: “*العلم بالتعلم والحلم بالتحلم*” “İlim teallüm, hilim de tehallüm ile elde edilir.”⁷⁰¹ denilmiştir. Feyzi Efendi “Tabiat sâniktır.” sözünü de sohbetlerinde sık sık kullanarak insanların huylarının birbirine sirayet edip geçeceğini hatırlatmış bu nedenle de daima huyu güzel olanlarla birlikteliği tavsiye etmiştir.⁷⁰²

İnsanın ahlâkını güzelleştirmesi için yaratılışından gelen olumlu yönlerini beslemesinin de önemi büyüktür. Feyzi Efendi konuyu şu şekilde ifade etmiştir: “İnsan bu âleme gelirken “büzr-i şeka ve büzr-i saadeti” de yanında getirir.”⁷⁰³ Bu sözü açıklayan Özdağ ise şöyle demektedir: “İnsanı içinde şekavetini de saadetini de daha ileri boyutlara taşıyacak nice gizli melekeler ve hususiyetler vardır. İnsan sırr-ı kader gereğince hayır ve şer yollarından birini tercih eder ve bu yönde adımlar atar. Gösterdiği gayret ve çaba sonucu özünde taşıdığı bu çekirdeklerden, takip ettiği yolun özelliklerini taşıyan çekirdek derhal harekete geçer. Müsait ortamı buldukça da içinde çimlenip filizlenmeye daha sonra da kök salıp meyve vermeye devam eder. Öyleyse insan bir an evvel Kur’an ve sünnet yoluna girmeli, gösterilen güzel huylarla bezenerek içindeki Rabbanî hazineleri çalıştırmalıdır.”⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ Beyyine 93/5.

⁶⁹⁹ Bakara 2/134.

⁷⁰⁰ Bakara 2/286.

⁷⁰¹ Süyûtî, *Câmiu'l-Ehâdis*, IX, 470, nu. 8846.

⁷⁰² Özdağ, *Feyizler*, VI, 17-19.

⁷⁰³ Özdağ, *Feyizler*, VI, 19.

⁷⁰⁴ Özdağ, *Feyizler*, VI, 19-20.

İşte Feyzi Efendi'ye göre, insanın dünya yaşamında hayra veya şerre doğru açılımını belirleyen etkenlerden biri de insanın doğuştan getirdiği kabiliyetlerdir. Yani iman ve inkâr yönündeki kabiliyetlerinin hangisini çalıştırıp geliştirecek davranışlarda bulunduğu çok önem arzetymekte ve ahiret hayatı da ona göre şekillenmektedir. Bu bir imtihan sırrıdır.

Feyzi Efendi'nin güzel ahlâka dair özelliklerden bazılarını zikredecek olursak elimizdeki kaynaklarda şunlar yer almaktadır: "Feyzi Efendi öncelikle her şeyin güzel bir tarafını gören ve o yönde onunla temasa geçen bir insandı. Her olan, yaratılan ve görülen şeyin bir hikmeti ve sırrı olduğunun bilincindeydi. Bütün olanlar Allah'ın dilemesiyle oluyordu. Kendi açımızdan isteyip tasarladığımız bir şeyin bizim istediğimiz şekilde değil de değişik bir surette olduğunu görürse hemen derlenip toparlanarak "Eh!..ne yapalım, bizim dediğimiz ve dilediğimiz değil, Allah Teâlâ'nın dediği ve dilediği olur. "Hayır" onun dilediğinde ve onun elindedir." diyerek iman huzur ve teslimiyet tarafını ortaya koyar en ufak bir itiraz ve hoşnutsuzluk göstermezdi. Bu konuda Feyzi Efendi, Kur'an'da yer alan iman, huzur, sekinet ve teslimiyet telkin eden şu ayetleri de arka arkaya okurdu."⁷⁰⁵ "(Ey Rasûlüm) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın."⁷⁰⁶ "Hoşunuza gitmediği hâlde savaş size farz kıldı. İhtimal ki, hoşlanmadığınız bir şey, sizin iyiliğinizdir ve yine ihtimal ki, sevdiğiniz bir şey, sizin kötülüğünüzedir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir."⁷⁰⁷

Yine Feyzi Efendi'nin güzel huylu olmakla ilgili nasihat babından söylediği sözlerden biri de şöyledir: "İnsan her şeyin güzel ve iyi tarafını görmeye çalışmalıdır. Mümkün olduğu kadar kusur görmemeli; takdir etmelidir. Hüsn-i huluk yalnız güzel muamele değildir. Yapılan eziyete de tahammül etmektir."⁷⁰⁸

Görüldüğü gibi Feyzi Efendi de güzel ahlâkı, yukarıda belirttiğimiz tasavvuf ehlinin tariflerinde yer aldığı gibi⁷⁰⁹ başlıca iki unsurda toplamakta hem "güzel muamele" hem de "eziyete tahammül" şeklinde değerlendirmektedir. Bu sözden anlıyoruz ki; güzel ahlâk makamının elde edilebilmesi için şükür ve sabır derecelerinin kazanılması gerekmektedir. Feyzi Efendi güzel ahlâkı sadece sözleriyle değil hayatıyla da gösteren örnek bir şahsiyet

⁷⁰⁵ Özdağ, *Feyizler*, VI, 22-23.

⁷⁰⁶ Âl-i İmrân 3/26-27

⁷⁰⁷ Bakara 2/216.

⁷⁰⁸ Özdağ, *Feyizler*, VI, 24-25.

⁷⁰⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 241-247.

olmuştur. Onun güzel ahlâkına dair verebileceğimiz örnekler kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır: Onu tanıyan herkes durumu ne olursa olsun ondan iyi ve olumlu yönde etkilenmiştir. Feyzi Efendi hayatta karşılaştığı tüm zorluklara daima sabır, rıza, teslimiyet ve hüsn-ü muamele ile mukabele etmiştir.⁷¹⁰

Feyzi Efendi, etrafındaki insanlara nasihatler etmiş, dersler vermiş olmasına rağmen aleyhine geçen bunca insana kötü bir söz ile dahi karşılık vermemiş, beddua etmemiştir.⁷¹¹ Karşısına çıkan resmî ve resmî olmayan bütün musibetler, saldırılar ve olumsuzluklar karşısında Rabbine sığınıp O'nun ayetleriyle müteselli olmuş kimsenin karışmasını, kendini bir şekilde koruyup savunmasını istememiştir. Bu hususa örnek bir hatıra nakledilmiştir. “Feyzi Efendi'nin aleyhine faaliyetlerin çok hız kazandığı bir dönemde bazı kimseler onun evine gelirler. Feyzi Efendi henüz içeri yanlarına girmemiştir. Aralarında ileri geri konuşurlar. Kendilerine göre Feyzi Efendi'ye zarar veren kimselere zarar verme planları yapıp, şöyle asalım böyle keselim türünden laflar ederler. O sırada Feyzi Efendi aniden içeri girer. Yüzü öfkeden kıpkırmızı olmuştur. “Ya hu! der. Kahvehane gibi buraya toplanıyorsunuz. Olur- olmaz şeyleri konuşuyorsunuz. Sen benim gibi bir âciz için, Allah'ın binasını yıkmaya utanmıyor musun? Siz benim işime karışıyorsunuz; onların kötülüğü ile sizin kötülüğünüz karşılaşıyor, benim işim hallolmuyor. Siz karışmayın. Benim işimi Allah yapar. Kalkın! Çoluk çocuğunuz sizi bekliyor. Eve varınca nerde kaldın diye soru yağmuruna tutuyorlar.” demiş, o kişiler kalkıp gidince de yanında kalan ve bu hatırayı anlatan talebesi Abdullah Maden'e “Görüyor musun müslümanların halini? Sakın böyle şeylere aldanma!” diye ikaz etmiştir.”⁷¹²

Feyzi Efendi'nin sabırla ilgili dilinden düşürmediği rivayet edilen ayetlerden bazıları şunlardır:⁷¹³

وَيَتَّبِعِ الصَّابِرِينَ

*Sabredenleri müjdele...*⁷¹⁴

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

*“Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir!”*⁷¹⁵

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

*“(O) ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır!”*⁷¹⁶

⁷¹⁰ Özdağ, *Feyizler*, VI, 27.

⁷¹¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 27.

⁷¹² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 65-66.

⁷¹³ Özdağ, *Feyizler*, VI, 28.

⁷¹⁴ Bakara 2/155.

⁷¹⁵ Enfâl 8/40

⁷¹⁶ Âl-i İmrân 3/173.

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

“(Artık bana düşen) güzel bir sabırdır.”⁷¹⁷

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ (33) وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (34) وَمَا يُلَاقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَاقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (35)

(İnsanları) Allah’a çağıran, iyi iş yapan ve “Ben müslümanlardım” diyenden daha güzel sözlü kim vardır? (Elbette yoktur.) İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.”⁷¹⁸

Tanıyanların beyanına göre; Feyzi Efendi başından geçen bunca insanlık değerlerine uymayan maceraları dile getirirken, “Bunları şikâyet olsun diye değil; hikâye olsun diye naklediyorum. Cenâb-ı Hak hepsinden necat verdi. Onun için tahdisen lini’me (nimetine şükür amacıyla konuşmak) babında anlatıyorum...” demiştir.⁷¹⁹

Feyzi Efendi bu yaşadıklarını dinleyenlere naklederken aynı zamanda hem kendinin daha yakından tanınmasına sebep oluyor hem de insanın başına gelebilecek musibetler karşısında takınacağı tavrın ne şekilde olması gerektiğine bir örnek göstermiş oluyordu. Kendi verdiği şu örnek de insan psikolojisinin karmaşıklığını, insanın ikiyüzlülüğünü dolayısıyla kötü niyetli insanlara tahammülün ne kadar büyük bir meziyet olduğunu göstermek açısından önemlidir. Feyzi Efendi’nin “Kötülüğü iyilikle sav.”⁷²⁰ ayetini uyguladığını gördüğümüz bu hadise şöyledir: “Hastane doktorlarını⁷²¹ hakkımda yanlış ve uydurma şeylerle doldurarak, siyâsîlere yanlış bilgiler vermek suretiyle aleyhime geçirerek, bana olmadık zorlukları çıkartan ve akıl almaz baskıları yaptırtan kimseler daha sonra, sanki ben hiçbir şey bilmiyor ve onlardan sanki hiç haberim yokmuş gibi, hastanede yanıma, iyi bir hâl ve tavırla ziyaretçi gibi geliyorlar ve: “Efendi, işler nasıl gidiyor, bize düşen bir şey varsa yapalım!..” gibi laflar ediyorlardı. Hâlbuki bütün bu işleri yapanlar, evirip, çevirenler onlardı. Yine de ben,

⁷¹⁷ Yusuf 12/ 83

⁷¹⁸ Fussilet 41/33-35.

⁷¹⁹ Özdağ, *Feyizler*, VI, 27-28.

⁷²⁰ Müminün 23/96.

⁷²¹ Feyzi Efendi 1957 yılları içerisinde evliliğine mani olduğu için aklî durumunu belgeleyen sağlık raporu almak için gittiği, Ankara Numûne Hastanesinde bir süre (bir hafta kadar) kalmıştır. Bu hatıra orada geçmiştir.

onlara durumu hiç farkettilmiyordum!.”⁷²²

“Feyzi Efendi bu fitne tablosu içerisinde halini kimseye açip yardım istememiş, durumunu İbrahim (as) gibi Allah’a havale edip onun yardımına güvenip dayanmıştır. Bütün çektiği çileleri hikâye ederken sonunda hepsini unuttuğunu, şahsı namına her ne hakkı varsa kendisine bunları yapanlara helal ettiğini, tatlı bir tebessümle ifade etmiştir. Hepsinin çilesinin acısının sona erdiğini ama zevkinin ve hazzının bâkî kaldığını belirtmiştir. Güzel ahlâka dair kendisinin şu sözleri kitaplarda zikredilmiştir.”⁷²³

“Bir kimsenin suçunu senden başkası bilmiyorsa, sakın onu ifşa etme.”

“Dinimizde hüsn-i zan güzeldir; sû-i zan çirkindir.”

“Her olur olmaz şeyden mesele çıkartmamalı, pişkinlik göstermelidir.”

“Vaziyetim müsait olmadığı hâlde sırf ziyaret edenlerin terakkilerine engel olmamak için, kapıyı kapatmıyorum.”

“Letâfet-i lisân, hüsn-i huluk, güler yüzlülük, sehâvet-i nefis, her olur olmaz şeye itiraz etmemek, mazereti kabul ve âmme-i mahlûkâta şefkat evliya vasıflarındandır.”

İnsanlara hüsn-ü zan göstermek, ufak şeylerden mesele çıkarmamak, gizli kusuru ifşa etmemek, başkalarının madden ve manen hayrını düşünerek fedakârca davranabilmek Feyzi Efendi’nin güzel ahlâk çerçevesinde zikrettiği yapılması kolay olmayan iyi huylardandır. Onun için Feyzi Efendi konuşmada ve davranışlarda nezaketli olmayı, güler yüzlü, cömert ve müşfik bir karakteri evliya tıyneti olarak değerlendirmiştir.

“Güzel ahlâk ancak, kendisinde şuaab-ı îmaniyeyi ikmâl etmiş kemâl-i iman sahibi bir mü’minde tasavvur olunabilir” Feyzi Efendi’nin bu son olarak zikredilen sözü, güzel ahlâkın iman ile münasebetini göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir. Özdağ bu sözün açılımı hakkında hocasından dinlediklerini şöyle rivayet etmektedir:

“Feyzi Efendi bu sözyle, mahiyeti, oluşumu ve karar kıldığı yer bakımından güzel ahlâkın, kâmil imanla dolu olan bir kalpte bulunabileceğini; kâmil imanın ise imanın bütün şubelerini tam olarak yerine getirince gerçekleşeceğini ifade etmek istemiştir. Bu şartları taşımadan güzel ahlâktan bahsetmenin eksik kalacağını beyan etmektedir. Feyzi Efendi bu konuda giriştiği uzun sohbetlerinde, dinî sohbet yapanların güzel ahlâkın sadece edebiyatını yaptıklarını, güzel ahlâkın meydana gelmesi için gerekli değerlerin açıkça söylenmeyip doğru zemine oturtulmadığı için meselenin

⁷²² Özdağ, *Feyizler*, VI, 29-30.

⁷²³ Özdağ, *Feyizler*, VI, 30-31.

muallakta kaldığını söylerdi. Bu konuda Feyzi Efendi Hz. Peygamberin “*İman yetmiş küsur şube den ibarettir. En üstünü لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* sözü, en aşağısı da yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir.”⁷²⁴ hadisini ele alarak konuyu izah ederdi. Şuab-ı imaniyye denilen bu esasların liste halinde çıkarılıp her gün bakılarak tatbik edilmesini önemle tavsiye ederdi. İsmail Hakkı Bursevî tarafından tespiti yapılan bu maddelerin hangilerine uyup uyamadığını kontrol ederek kişinin kendine dikkat etmesini öğütlerdi. Bu ölçülere uyamadığı nispette kişinin imanının kemal yönünden noksan olacağını belirtirdi.”⁷²⁵

Feyzi Efendi'nin ahlâkı imanla irtibatlandırılan anlayışı gerçekten dikkat çekicidir. Günümüzün anlayışında buna pek önem verilmemekte iman ile ahlâk ayrı tutulmaktadır. Feyzi Efendi ise imanın kemalini ahlâkın kemali ile eşdeğer bulmakta başka türlü ikisinde de noksanlık olduğunu söylemektedir. Yine o güzel ahlâkı sûfiler gibi çift yönlü algılamış, sadece başkalarına güzel muamele ile yetinmeyip, başkalarından gelen eziyete tahammülü de güzel ahlâkın bir diğer kanadı telakki etmiştir. Bilinen güzel huyların bir sergisi niteliğinde olan sade yaşamı, herkesin örnek alabileceği ama benzerini zor yaşayacağı bir seciyededir. Sıradan insanların çok zor başarabileceği güzel ahlâk örneği bir huyu da hayatı boyunca kimseyi incitmeden ve kimseden incinmeden yaşamış olmasıdır.

3.1.34.Cömertlik

Dünyevî veya uhrevî bir maksat gütmeyen gereken şeyi karşılıksız vermek anlamında bir sıfattır.⁷²⁶ “Cûd” kelimesi Arapça’da “cömertlik” anlamındadır. “Karşılık beklemeden vermek, layık olan olmayan herkese vermek demektir.”⁷²⁷

Allah Teâlâ Kur’an’da “*Onlar ihtiyaçları bile olsa başkalarını kendilerine tercih ederler.*”⁷²⁸ buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz ise “*Cömert Allah’a yakın, insanlara yakın, cennete yakın, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah’tan uzak, insanlardan uzak,*

⁷²⁴ Buhârî, İmân 3; Müslim, İmân 12; Ebû Dâvûd, Sünnet 14; Tirmizî, İmân 6; Nesâî, İmân 16; İbn Mâce, Mukaddime 9.

⁷²⁵ Feyzi Efendi'nin talebesi Musa Özdağ, bu bahsedilen listeyi hazırlayıp bir levha oluşturduklarını başına da adı geçen hadisi yazdıklarını söylemektedir. Ayrıca *Feyizler* isimli eserde imanın şubeleri, Muhammed Nevevî İbn-i Ömer el-Câvî'nin *el-Fütûhatü'l-Medeniyye Şerh-u Şuabi'l-İmâniyye* adlı eserinden nakledilerek başlıklar halinde birer birer açıklanmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, II, 321-394.

⁷²⁶ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 142.

⁷²⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 134.

⁷²⁸ Haşr 59/9.

cennetten uzak ve cehenneme yakındır. Cömert olan cahil kimse Allah'a, cimri olan abidden daha sevimlidir."⁷²⁹ buyurarak cömertliğin değerini vurgulamıştır.

Sûfîler cömertliği anlatan birkaç terimi kendi içinde derecelendirerek anlam yüklemişlerdir. Şöyle ki; Cömertliğin ilk derecesine "sehâ" adını vererek "Malının bir kısmını verip bir kısmını kendine ayıran kimse anlamındadır." demişlerdir. İkinci kademe "cûd" kelimesiyle ifade olunur ki bu da "malının çoğunu harcayan çok azını kendine bırakan kimse" anlamına gelir. Cömertliğin en son mertebesi olan "isâr" ise "Kendisi sıkıntıya katlanarak kifayet miktarı olan maişetine başkasını tercih eden kimse" için kullanılan bir tabir diye yorumlamışlardır. Cömert kimseye para ve malı harcamanın zor gelmeyeceğini belirten mutasavvıflar, sadece maddî şeylerde değil manevî kazançta bile verici davranmaya özen göstermişlerdir. Derler ki Seriyü's-Sakatî bir bayram günü karşılaştığı meşhur birisinin selamını az bir tebessümle alır. Tanımadın mı? diye sorulunca da şu rivayeti okur. "İki müslüman karşılaşıp selamlaşınca yüz rahmet aralarında pay edilir. Doksanı daha güler yüzlü olana verilir,"⁷³⁰ istedim ki o daha çok sevap alsın."⁷³¹

"Hak Teâlâ'nın kuluna vermiş olduğu nimetlerden zaman ve mekân gözetmeden belli bir ölçüye uymaksızın yaratılmışlara verme harcama ve intikal ettirme keyfiyetinin adı olan cömertlik velayet makamlarından biridir."⁷³² şeklinde cömertliği tanımlayan Özdağ, Feyzi Efendi'nin cömertliğine dair şunları söylemektedir:

"Feyzi Efendi evliya ahlâkından olarak saydığı "sehavet-i nefis" yani cömertliği kendi bünyesine sindirmiş bir şahsiyetti. Zaten o sohbetlerinde konu edildiği bütün hakikatlerle inceliklerle öylesine bütünleşmişti ki sanki onları kendi aynasından okur gibi anlatırdı. Feyzi Efendi yetmiş küsur senelik hayatını başta insanlık olmak üzere tüm yaratılmışların hayatı, bekâsı ve tekâmülü yönünde harcamış, bu konuda asla cimrilik göstermemiştir. İnsana verilmiş en kıymetli sermaye olan ömrünü beşeriyetin hizmet ve hayrı yönünde harcayan Feyzi Efendi bu açıdan bir cömertlik örneğidir."⁷³³

Feyzi Efendi'nin cömertliğine dair sayabileceğimiz *Feyizler* müellifinin bizzat şahit olup eserinde bize naklettiği bazı örnekleri de şu şekilde özetlemek mümkündür: "Feyzi Efendi, ümmetin ilim ve marifet tahsili için kendisini onlara vakfetmiş bütün bir ömrünü evine gelenlere sohbet edip ders vererek geçirmiştir. Bu konuda yorgunluğa, rahatsızlığa aldırılmadan ziyaretine gelen her türlü insana haline münasip nasihat etmiş,

⁷²⁹ Tirmizî, *Birr* 40.

⁷³⁰ Bezzâr, *Müsned*, nu. 2003.

⁷³¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 248-253.

⁷³² Özdağ, *Feyizler*, VI, 31.

⁷³³ Özdağ, *Feyizler*, VI, 46-48.

onlara daima sabretmiştir. Manevî cömertliğinin yanında madden de çok cömert olduğu anlatılan Feyzi Efendi'nin, yediklerinin giydiklerinin en iyisinden verdiği, oturduğu yerin hemen altında başkalarına verilmek üzere ayrılmış kâğıt paralar bulundurduğu, yerli veya yabancı lüzum gördüğü kimselere verdiği ifade edilmektedir. Verdiği bu paraların sanki yeni basılmış veya ütuden çıkmış gibi tertemiz ve parlak olduğu bütün tanıyanlarca bilinmektedir. Yine Özdağ, Feyzi Efendi'nin camiye çıkarken; vereceği paraları, fakirlere, görevlilere ve yardım toplanan yerlere olmak üzere üçe ayırdığını, bunları ceplerinde ayrı yerlere koyarak birbirine karıştırmadığını söylemektedir. Özdağ kendi şahsına da Feyzi Efendi'nin haftalık olmak üzere her cuma, her bayramın arefe günü, ayrı ayrı belirli miktarlarda para verdiğini beyan etmektedir. Ayrıca her Ramazan ayında, teravîh namazını hocasının evinde kıldırıp verdiği için de ayın sonuna doğru, kendi tensip buyurduğu kadar özel bir para verdiğini anlatmakta ve şöyle ilave etmektedir: “Bu miktar, o zaman aldığım maaşımın (öğretmen maaşı) yarısından fazla olurdu. Bu özel maaşla birlikte, her seferinde değişen daha başka hediyeler verirdi. Verecekleri parayı özel bir zarf içerisine, eşyaları da özel bir bohçaya koyar ve kadir gecesinde evime gitmeden teslim ederdi. Aynı vaziyet, her dinî bayramın arefe gecesini tekrar ederdi. Tahsil hayatım süresince ve askerlik dönemimde de benzer ihsanlarına nail oldum.”⁷³⁴

Hediye verip hediye almama konusunda da prensip sahibi olduğunu gördüğümüz Feyzi Efendi, bu konuda oldukça hassas davranmıştır. Çok nadir hediye kabul etmiş, bazen kabul ettiği hediyeyi bir müddet sonra sahibine geri hediye etmiş, bazen değerinden fazla seviyede parasını vererek mukabele etmiş çoğu zaman da hediyeyi almamıştır. Herkese hep vermeyi şiar edinmiş, kimseye minnet etmemek adına almayı uygun görmemiştir. Bu konuda ısrarcı olan insanları da hem kırmamış hem de prensiplerinden vazgeçmediğini onlara uygun şekilde göstermiştir. Hediyesini geri çevirince güceneceğini bildiği kimselere de “Aldım, kabul ettim fakat ben de sana hediye ediyorum.” diyerek gönüllerini kırmadan onlara mukabelede bulunmuştur.⁷³⁵ Bazı istisnaî durumlar yaşayanlar da olmuştur. Bir seferinde Feyzi Efendi'ye götürmek üzere hanımına börek yaptıran Tayyip Er'e Feyzi Efendi, “Sen bunu alıp geri götür. Gün gelecek, getirdiğini alacağım.” der. O da itiraz etmeden geri götürür.⁷³⁶ Hediye konusunda verebileceğimiz bir hayli örnek hatıralarda yazılmıştır. Sadece bir iki misal

⁷³⁴ Özdağ, *Feyizler*, VI, 49-51.

⁷³⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 82.

⁷³⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 336.

ile geçmek yeterli olacaktır.

Musa Özdağ'ın bir hatırası şöyledir: “Bir seferinde adamın birisi bana, belli bir miktar kumaş hediye etmişti. Ben de onu aldım, kendisine hediye ettim. Efendi Hazretleri bu kumaşı aldı ve bir yere koydu. Nihayet bir gün “Bu kumaşı ben aldım kabul ettim; tekrar ben sana hediye ediyorum.” dedi. Ben de bu kumaştan bir cübbe diktirivermesini istirham ettim. Evinde eşine gerekli talimatı verip bana bu kumaştan bir cübbe diktiriverdi.”⁷³⁷

Feyzi Efendi'nin cömertliğine tanıklık eden bir başka isim olan Necati Kertiş bize şu hatırasını anlatmıştır. Kendisi lise ve üniversite öğrenciliği yıllarında Feyzi Efendi ile iletişim içinde olmuştur. Bu yıllarda Feyzi Efendi'nin her vesileyle kendisine para verdiğini ifade etmektedir. Örneğin; “Cuma namazından çıkışta, merdivenden inerken elini tutuverirdim. Buna karşılık her hafta bin lira⁷³⁸ veriyordu. Feyzi Efendi talebelere harçlık verirdi. Bir seferinde Muzaffer Bal arkadaşımız, kendine verilen beş bin lira hayır, çok ihtiyacı olmasına rağmen diğer bir arkadaşımıza vermişti. O sırada Feyzi Efendi'ye gittik. (Durumdan haberi olmadığı halde) ikimize de beşer bin lira verdi. Yine bana Musa Bey'den hepsi binlik olmak üzere otuz üç bin lira göndermişti. Hoca Efendi'nin parası diye onlara hep kitap aldım.”⁷³⁹ Bütün bunlara rağmen Necati Kertiş, kendisinin hediye olarak köyden getirdiği bir çerçeve balı, Feyzi Efendi'nin karşılığında beş bin lira para vererek ancak kabul ettiğini anlatmıştır.⁷⁴⁰

Allah'ın ahlâkı olan cömertlik en kâmil manada onun velilerinde görülen bir meziyettir. Feyzi Efendi'de cömertliğini isâr derecesinde insanlığa göstermiş zahiren ve batınen elinde ve gönlündeki her şeyi paylaşmıştır. Alan değil hep veren konumunda yaşamış bir şahsiyettir.

3.1.35. Gayret

Arapça “faaliyet, kıskanma” manasına gelen bir kelimedir. “Kendisi mevzuunda başkasının ortaklığını hoş görmemektir.”⁷⁴¹ İlahî sıfatlardandır. Kulun gayreti, fillah, lillah ve ala'llah olmak üzere üç kısımdır. Birinci ve ikinci kısımlar İslam'ın emirlerine aykırı bir durum görünce buna el ve dil ile karşı çıkmak, imkân bulamazsa kalbiyle buğz etmek şeklindedir. Üçüncü kısım ise hakiki muhabbetle değişmeceli muhabbet

⁷³⁷ Özdağ, *Feyizler*, VI, 51.

⁷³⁸ Bu para birimi 1980'li yıllara aittir.

⁷³⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 351-352.

⁷⁴⁰ Necati Kertiş, 05.08. 2015 tarihli görüşme. Bu hatıraların yaşandığı yıllar 1980'li yıllardır. Para birimi ona göre değerlendirilmelidir.

⁷⁴¹ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 241.

arasını fark etmektir. Gayret aşırı sevgiden kaynaklanır. Sevgide vefayı ifade eder. Allah'ın sıfatlarından biri de "Gayyûr"dur. Çok kıskanan demektir.⁷⁴²

Yüce Allah bize Kitabında "*De ki: Rabbim kötülüğün açık olanını da gizli olanını da haram kılmıştır.*"⁷⁴³ buyurmaktadır. Kulunu haramlardan men etmesi Allah'ın gayretidir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz "*Allah'tan daha çok gayret sahibi kimse yoktur. O bu gayretinden dolayı gizli açık bütün kötülükleri yasaklamıştır.*"⁷⁴⁴

Kuşeyrî der ki; "Gayret iki kısımdır: Birincisi Yüce Allah'ın kuluna karşı gayretidir. Bu, kulunu halka bırakmaması, onu halk için yaşamaktan sakınmasıdır. İkincisi kulun Hak için gayretidir. Bu, kulun hallerinden ve nefeslerinden hiçbir şeyi Hak Teâlâ'dan başkası için harcamamasıdır. Tasavvuf ehli Allah'ın çok gayret sahibi olduğunu ve kulunun kalbinde kendisinden başka hiç kimsenin bulunmasını sevmediğini beyan etmektedirler. Kulun kalbinde masivaya yönelik gördüğünde onu te'dîb edeceğini ifade etmektedirler. Yüce Allah'ın dostlarına karşı böyle bir uygulaması vardır, buna "gayret" denilmektedir.⁷⁴⁵

"Sevdiğini ona zarar veren her türlü şeyden koruma, sakınma ve kollama" diye tarif edebileceğimiz gayret makamı velayet erbabının vazgeçilmez özelliklerindedir. Bu makamda yer alan bir mümin, sevdiğini Allah için severken yüce yaratıcının mukaddes gayretinin (gayretullah) esaslarına uyar. Bu yönde gayretullahtan zuhur eden kutlu tecellilere erişir. Peygamber Efendimiz bu mukaddes gayreti şu hadisinde bize haber vermektedir.⁷⁴⁶ "*(Zararlı şeylerden, kullarını) Allah'dan daha çok sakınan hiç bir varlık yoktur. Bundan dolayıdır ki, (ister) görünen (türden olsun, ister) görünmeyen (türden olsun) çirkin fiilleri (onlara) haram etmiştir. Övgüyü Allah Teâlâ'nın sevdiği kadar hiçbir kimse sevemez. Bunun içindir ki, kendi Zât-ı Akdes'ini, (bizzat kendisi Kur'ân'ında) övmüştür.*"⁷⁴⁷

Bu makamda kastedilen gayret, kıskançlık gibi anlaşılmalıdır. Gayret makamı, değer verdiği varlığı koruma, zarara girmesini önleme anlamında bir sınırlamayı ifade etmektedir. Bu anlamda her varlık kendine uygun, bulunduğu konuma münasip bir gayret duygusu taşır. Ama Allah dostlarının gayreti, Allah namına ve din adınadır. Çünkü onlardaki bu gayret hissi Allah'a ve Peygamberine dayanmaktadır.

⁷⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 228.

⁷⁴³ A'raf 7/33.

⁷⁴⁴ Buhârî, *Tevhîd* 15, 20.

⁷⁴⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 254-258.

⁷⁴⁶ Özdağ, *Feyizler*, VI, 52.

⁷⁴⁷ Buhârî, *Nikâh* 107, *Tevhîd* 15; Müslim, *Tevbe* 33; Tirmizî, *Deavât* 97; Radâ' 14.

Peygamber Efendimiz bu konuyu ashabına şöyle açıklamıştır:

Buhârî'nin *Câmiu's-Sahîh*'inde geçen bir rivayette anlatıldığına göre; Ensarın Hazreç kabilesi reisi Sad bin Ubade Hazretleri bir topluluk içerisinde kıskançlıktan bahsedilirken celalli bir şekilde şöyle söyler: “Eğer ben karımın yanında (yabancı) bir erkek görseydim, elbette onu kılıcımın keskin yanı ile vurur, (onu bir hamlede) öldürürdüm!” Onun bu denli gayreti pek aşırı görülüp sahabe-i kiramın bir grubu tarafından hoş karşılanmamış olacak ki, durumu Hazreti Peygambere intikal ettirdiler. Hadiseyi dinledikten sonra Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular: “*Sa'd'in gayretini tuhaf mı buluyorsunuz? (Hiç de tuhaf karşılamayınız!) Vallahi ben, kesinlikle Sa'd'den daha kıskancım. Allah Teâlâ Hazretleri ise, benden daha kıskançtır. Allah Teâlâ'nın (bu nevi) kıskançlığından dolayıdır ki açık olsun kapalı olsun bütün çirkin işleri (kullarına) haram kılmıştır. Allah'tan daha çok hüccet (ortaya koymayı ve iddia edilen meseleyi belge ile delillendirmeyi) seven hiçbir kimse olamaz. Bundan dolayıdır ki, (birçok) mübeşşirler ve münzirlere (müjdeleyen ve uyarıcı peygamberler, âlimler ve hikmet sahibi kimseler) göndermiştir. Ve (şu da bir gerçek ki) Allah Teâlâ'dan daha fazla övgüyü seven hiç bir kimse yoktur. İşte bu nedenle de, (kendisini öven ve bu övgü ile sevgi ve itaat yoluna girenlere) Cennet-i Âlâ'yı vâdetmiştir.*”⁷⁴⁸

“Allah Teâlâ'nın evliyasını halk içinde gizlemesi de mukaddes gayretinin bir gereğidir. Evliyasını çok sevdiği ve sakındığı içindir. Bu nedenle onları bilmek ve tanımak zordur. Feyzi Efendi bunu şu sözlerle anlatır. “Evliyayı tanımak Allah Teâlâ'yı tanımaktan daha zordur. Çünkü Allah Teâlâ kendisini Kur'ân'ı ve Resul'ü vasıtasıyla bizlere tanıtmıştır. Ama evliyasını çeşitli esbâb ile gizlemiştir. Hem onlar, çok çeşitli meşrep ve çok değişik ahval üzere olduklarından, birinin hâli diğerininkini tutmaz. Halk da onların farklı hallerine bakarak çoğu zaman velâyetlerini inkâr eder. Velâyet bâtıdır. Halktan Hakk'a giden bir yol olmasından ötürü, herkes tarafından bilinmesi lazım değildir. Ama risâlet öyle değildir. Risâlet zahirdir. Hak'tan, halka gelen bir yoldur. Onun için herkes tarafından görülmesi ve bilinmesi lazımdır. İşte bütün bu maksatlarla evliya mahfî, enbiya ise zahir olmuş, varlıkları ve kimlikleri herkesçe bilinmiştir.”⁷⁴⁹

Feyzî Efendi sohbetlerinde evliyanın durumu ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

⁷⁴⁸ Buhârî, Tevhîd 20, nu. 6980. Rahmetli Mehmet Sofuoğlu bu hadiste geçen Allah Teâlâ'nın kıskançlığı konusunda şu notu düşmüştür. “Allah'ın kıskançlığı, ruhî infial ve teessür manasına değil, onun lâzımı olan Allah'ın kullarına merhamet, hayır ve saadet dilemesi anlamındadır. İşlenen herhangi bir kötülüğe, (yapılan herhangi) bir zulme karşı, kullarını bunlardan koruma ve himaye etmesidir.” Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, Ötüken Neşriyat, XVI, 7285.

⁷⁴⁹ Özdağ, *Feyizler*, VI, 56-57.

“Evliya, araisullahtır (Allah Teâlâ’nın gelinleri gibidir). Onları Celâl, Azamet ve Kibriya perdeleri ile örtmüştür. Yüzleri perdelidir. Onların yüzlerindeki bu perdeyi ancak kendisi açar. Onları başkalarından kıskanır. Onlar da Rabb’ül-İzzetin bu gayretini bilirler ve ona göre hareket ederler. Kendilerini halktan gizlerler. Onun içindir ki, bu zevatı hakikatte ancak Allah Teâlâ bilir ve tanır. Ancak bildirmek istediği kullarına çeşitli vesilelerle onları bildirir ve bir şekilde tanıtır.”⁷⁵⁰

Özdağ, Feyzi Efendi’nin gayret makamına dair özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

“Feyzi Efendi Allah’ın hukukunu ilgilendiren konularda gayet ciddi ve hassas davranır, dine yapılması gereken nusret ve hizmeti yaparak gayretini ortaya koyardı. Onun hayatında gayret makamını iki açıdan ele almak mümkündür.

1.Allah Teâlâ’ya ait olan din ve mukaddesat, peygamber ve risalet konularındaki duyarlılığı.

Feyzi Efendi İslam’ın inanç ve ibadet meselelerinde Hz. Peygamber ve onun sünneti konularında ve genel olarak âdâb-ı İslamiyye konularında son derece ciddi idi. Gerek kendi yaşantısında bunları uygularken gerekse insanları dini yaşama konusunda eğitirken, sohbet ve irşat faaliyetlerini taviz vermeden yerine getirirdi. Hatta bu yöndeki gayret-i diniyyesi sebebiyle karakollara ve mahkemelere bile düşmüş, bu yolda nice eza ve cefalara maruz kalmıştı. O zamanki art niyetli basın⁷⁵¹ diline dolanmış olması iftiralara uğraması da onu yıldırılmamıştı. O bütün bunlara rağmen esasat-ı diniyye konusunda asla yan çizmemiş, dinî ve ilmî düsturlardan ayrılmamış, devraldığı mirası kendinden sonraki nesle eksiksiz aktarma gayretini ömrü boyunca sürdürmüştür. Eğer âlimlerin ve büyük insanların bu gayretleri olmasaydı Kur’an ve sünnet değerleri günümüze bozulmadan gelemezdi.”⁷⁵²

Özdağ, bu tespitlerini delillendirirken, Feyzi Efendi’nin çocukluğundan beri şartlar ne olursa olsun giyim-kuşamı, tahsili, yaşam tarzı konusunda çizgisini hiç değiştirmemiş, doğru bildiği yolda kararlılıkla yürümüş ve bedellerini de ödemiş bir şahsiyet olmasını örnek olarak göstermiştir. Feyzi Efendi’nin başı çok sıkıştığı zamanlar olsa da; halis niyeti, gayreti, Yüce Allah’ın destek ve inayeti sayesinde

⁷⁵⁰ Özdağ, *Feyizler*, VI, 57.

⁷⁵¹ Feyzi Efendi, 2 Şubat 1961 tarihinde *Kim* adında bir dergide “Kuyruklar Kastamonu’da Ayınlar Yapıyor” başlığıyla yayınlanan, şahsına iftira ve hakaretler içeren yazıya, uzun bir tekzip yazısı kaleme almıştır. Bkz. Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*”, s. 215-217.

⁷⁵² Özdağ, *Feyizler*, VI, 61.

zorlukları aşmayı başarmıştır. Kendisine kasıtlı olarak zarar verenler de acısını çekmişlerdir. Yazılan eserlerde örnekleri anlatılmaktadır.⁷⁵³

Özdağ'ın Feyzi Efendi'nin gayretine dair anlattığı ikinci örnek de; makam-mevki veya maddî anlamda hiçbir gücü olmadığı halde, sırf gayret-i diniyyesi ile, İlahî yardıma sığınarak bütün tasallutlara meydan okuyan mücadelesidir. Şöyle ki;

“Feyzi Efendi bir ihtilal gününde (1960) evinden apar topar alınıp ihtilal komitesinin huzuruna getirilir. Bir takım fesatçı kimseler düzmece bilgilerle Feyzi Efendi aleyhine komiteyi doldururlar. Bir jiple komite binasına getirilen Feyzi Efendi, oradaki dönemin ihtilal valisi tarafından hakaretlere maruz kalır. Bu şahıs hiddetle ileri geri gezerek, ihtilalin galip partisi adına ateşli konuşmalar yapmakta “Biz şöyle asarız böyle keseriz” türünden tehditler savurmaktadır. İçinde buldukları ay Ramazan'dır. Adam gelip ağzındaki sigaranın dumanını Feyzi Efendi'nin yüzüne üfler. Feyzi Efendi hemen elini koynuna atar. Askerî erkân ve vali birden irkilip silahlara davranırlar. Onu silah çekiyor sanırlar. Oysa o cebinden bir Mushaf çıkarıp sağ eline alarak hiddetli bir şekilde yüzüne sigara üfleyen valiye şu sözleri haykırır. “Şamata etme, ben oruç tutuyorum.” Sakin, halim selim olanları dinleyen o insan, İzzet-i diniyyesine dokununca aslan kesilmiş etraftakiler donakalmıştır. Feyzi Efendi elindeki Mushaf'a işaret ederek şöyle devam eder. “Ben öz be öz Türküm! Bir elimde Kur'ân, diğer elimde hadis. Bu ikisini fehme çalışan bir talebeyim... Ben bir yobaz değilim. Bilakis, hakâiki fehme çalışan bir ilim adamıyım. Benim bu çalışmama kim ve hangi hakla mani olabilir?” Feyzi Efendi sözlerine böylece devam ederken, askeri görevli; yani albay rütbesinde olan kimse söze karışır ve: “Tamam hocam; sen evine git, bize de dua et. Yalnız ziyaretçi almayıver...” der. Feyzi Efendi'yi tekrar evine bırakırlar.”⁷⁵⁴

Feyzi Efendi bu kıssayı ibret için dostlarına anlatırken, burada geçen birkaç nokta üzerinde durarak şu şekilde açıklamalar yapmıştır: Sözüne “Öz be öz Türküm” diye başlamasının sebebi olarak, hocası Bediüzzaman'ın kürtcülük yaptığı, Feyzi Efendi'nin de buna alet olduğu iddiasına cevap olarak söylemiş. Bir de eğer konuşmama fırsat verselerdi şunları söyleyecektim diyerek olayı anlattığı kişilere şu ilaveyi yapmıştır: “Şayet Bediüzzaman'ın böyle bir niyeti olsaydı ona ilk karşı çıkan bir

⁷⁵³ Mesela; Feyzi Efendi'yi askere gideceği günlerde çarşıda yoluna çıkıp takke ve cübbesini illa da çıkarttırmak isteyen, o günün siyasîlerinden birinin yeni kaymakam olmuş oğlu; yol ortasında kendisine hakaret ve tehdit eder. Çarşı esnafı olayı seyreder. Kimse Feyzi Efendi'ye destek çıkmaz. Hatta ‘Üstünü çıkart, biz sana ceket alıverelim.’ derler. Feyzi Efendi, adamın elinden zor kurtulur. Askere gidince Kastamonu'dan kendisine gelen mektupta şu haber yazmaktadır: “Senin kıyafetine musallat olan o adam, İnebolu'dan gemiye binmiş; görev yerine giderken, cinnet geçirmiş ve kendisini denize atarak intihar etmiş!..” Bkz. Özdağ, *Feyizler*, VI, 62-63.

⁷⁵⁴ Özdağ, *Feyizler*, VI, 65.

Türk evladı olarak ben olurdum. Ona asla kötü bir emel için hizmet etmez yardımcı da olmazdım. Böyle bir şey olsaydı onu en iyi ben bilirdim.” demek istemiş. Yüzüne sigara üfleyen valiye korkusuzca “Şamata etme, ben oruçluyum” deyip onu şoke etmesini, sünnete uymanın⁷⁵⁵ ve orucun bir kerameti olarak izah etmiştir. Feyzi Efendi daha sonra o mecliste yer alan birinden öğrenir ki kendisi o binaya ihtilal komitesi tarafından dayak atılmak üzere götürülmüş. Fakat gösterdiği cesaret ve ortaya koyduğu sadakatten dolayı bunu başaramamışlar.⁷⁵⁶

Özdağ’ın eserinde yer verdiğine göre; Feyzi Efendi’de gayretin ikinci açısı da şu şekildedir: “Feyzi Efendi yetiştirmek için önem verdiği talebelerini ve hususi dostlarını kem gözlerden, incitici, haset dolu sözlerden kıskanırdı. Bu kıskanma yani büyüklerde “gayret” diye ifade ettiğimiz bu olgu, gerçekte koruma, kollama, himaye etme anlamındadır. Feyzi Efendi sorumluluğunu üstlendiği bir şeyi Allah Teâlâ tarafından kendisine emanet edilen bir yükümlülük olarak görür ve bu doğrultuda hareket ederdi. Bu konuda yapması gerekenleri en kâmil manada yerine getirirdi.”⁷⁵⁷ Özdağ’ın anlattığına göre, bir keresinde kırda fotoğraf çekinmişler. Resimde aralarında yer alan kişiyi Feyzi Efendi fotoğraftan keserek almış. Sonra da talebesi Özdağ’a “Fotoğraf bile olsa aramıza kimse girmemeli” şeklinde açıklamış. Aynı şeyi bir diğer yakını hacı Mehmet Melek Melekoğlu da yaşamış.”⁷⁵⁸ Feyzi Efendi’nin yakınlarına olan gayretini ifade eden bu örneklerden sonra, velayet makamında gayreti bu şekilde görünce Cenab-ı Hakk’ın mukaddes gayretini daha iyi anlama imkânı buluyoruz.

3.1.36.Edep

Arapça bir kelime olan “edep”, iyi ahlâk, güzel terbiye, utanma, zarafet, usluluk, insanlara söz ve fiil olarak güzel davranışta bulunmaktan ibarettir. Cürcanî’ye göre, hatanın her çeşidinden sakınmayı bilmektir. Mutasavvıflar genelde iki türlü edep kabul ederler. Birincisi şeklî, zahirî edep ki; ameli riyadan, münafıklıktan, yağcılıktan korumaktır. İkincisi de batınî edepdir ki; kalpteki şehvet, itiraz, iradede zayıflık vs. gibi olumsuz şeyleri temizlemekten ibarettir. Edepler sünnetleri güçlendirmek içindir. Sünnetler vacipleri, vacipler de farzları güçlendirir. Farzlar ise imanı korumak içindir.⁷⁵⁹

⁷⁵⁵ Hadis şu şekildedir. “Hiçbiriniz, oruçlu olduğu gün çirkin söz söylemesin ve kimse ile çekişmesin. Eğer biri kendisine söver veya çatarsa, “Ben oruçluyum.” desin.” şeklindedir. Buharî, Savm 9.

⁷⁵⁶ Özdağ, *Feyizler*, VI, 66-67.

⁷⁵⁷ Özdağ, *Feyizler*, VI, 68-79.

⁷⁵⁸ Özdağ, *Feyizler*, VI, 109-110.

⁷⁵⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 180-181. Ayrıca bkz. Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 73.

Müfessir sahabilerden olan İbn Mes'ûd Hazretleri “edep” kelimesinden Kur'an'ı anlamıştır. “Kendisine O'nun terbiyesinin verilmesiyle hoşnut olmayandan başkası terbiyeli olamaz. Allah'ın edebi(nden maksat ise) Kur'an'ın tâ kendisidir.”⁷⁶⁰ diyerek bu kelimenin Kelamullah'ın maksadını en iyi ifade eden kelime olduğuna dikkat çekmiştir. Muhaddislerin birçoğu da edebi “hadis ve sünnet” olarak tanımlamıştır. Hadis kaynaklarımızda “Kitabü'l-edeb” başlıklarına çok rastlarız. Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred* adlı eseri meşhur bir hadis kaynağıdır.⁷⁶¹

Güzel terbiye vermeyi, Peygamber Efendimiz çocuğun anne babası üzerindeki haklarından olarak zikretmiştir.⁷⁶² Yine Hz. Peygamber kendisinin Yüce Allah tarafından özel olarak terbiye edildiğini⁷⁶³ ve güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini⁷⁶⁴ ifade etmiştir.

Tasavvuf ehli edebi her ibadet ve davranışın en uç ve ince hali olarak telakki etmişler ve bir işi yapmakla edebiyatla yapmanın arasını ayırmışlardır. En üst seviyede edep Allah Teâlâ'nın hakkını gözetmektir. “*Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel terbiye etti.*”⁷⁶⁵ diyen Hz. Peygamberin hakkında Necm Suresinde “(Huzurumuzda) gözü (başka şeylere) kaymadı, haddi de aşmadı.”⁷⁶⁶ ayetinde ifade edilen durumu, İlahî huzurdaki edebi korumak şeklinde anlamışlardır. Allah Teâlâ'nın emirlerine göre yaşamayı Yüce Allah'ın kulu üzerindeki hakkı olarak gören mutasavvıflar, cennete taatle girilse bile Allah'a ermenin edeple olacağını söylerler. Edebi olmayanın dininin de tehlikede olduğu sonucuna varan sûfiler edebi terk etmenin bir helak olduğunu beyan etmektedirler. “Çok ilimden ziyade az da olsa edebe muhtacız.” sözü Abdullah b. Mübârek Hazretlerine aittir. “Nefsi edeple terbiyenin ardından ancak ihlasla kulluğun mümkün olduğunu,”⁷⁶⁷ en mükemmel edebî nebilerde ve sıddıklarda olabileceğini de belirten tasavvuf ehline göre en önemli edepler, kalbi temizlemek, sırrın yönelişine dikkat etmek, vaktin hakkını korumak, kalbe gelen boş düşüncelere fazla iltifat etmemek, Yüce Allah'tan isterken ve huzurundayken edep içinde olmaktır.⁷⁶⁸

Feyzi Efendi'nin edebe dair söylediklerinden ve yaşamından edindiğimiz örneklerden söz ederek, onun hayatında edep konusunu irdelenecek olursak, şu sözleriyle

⁷⁶⁰ Dârimî, *Sünen*, II, 433.

⁷⁶¹ Özdağ, *Feyizler*, II, 98.

⁷⁶² Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, nu. 8667; Tirmizî, *Birr* 33.

⁷⁶³ Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nu. 310.

⁷⁶⁴ Mâlik, *Muvatta'*, Hüsnu'l-Huluk 8.

⁷⁶⁵ Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nu. 310.

⁷⁶⁶ Necm 53/17.

⁷⁶⁷ Bu ifade Sehl b. Abdillâh'ın sözüdür. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 286.

⁷⁶⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 283-288.

konuya başlamak yerinde olacaktır. “Edeb iktiza eder ki; bir seyyie isabet edince “ هَذَا هَذَا ” ‘Bu O’nun takdiridir ve “ هَذَا حَطَائِي ” bu benim hatamdır.’ (demeli). Bir hasene isabet edince de “ هَذَا فَضَاءُهُ ” ‘Bu O’nun takdiridir ve “ هَذَا عَطَاؤُهُ ” bu O’nun lütfudur.’ demeli, kendimizde bir fazilet ve hüner görmemeli.”⁷⁶⁹

Feyzi Efendi’nin hayatını her yönüyle edebe riayet ederek yaşadığını görmekteyiz. Bu söz her ne kadar kaza ve kadere karşı teslimiyeti anlatsa da Feyzi Efendi bunu bir kulluk edebi olarak değerlendirmiştir. Zaten edep dinen emredilenlerin inceden inceye yapıp nehyedilenlerden titizlikle uzak durulması sonucunda yaşanan güzel ahlâk, iyi huy ve davranışların tümünü içeren bir kelimedir. Hatta edep, mübah ve helaller konusunda bile ileri gitmemeyi, örfün hoş karşılamadığı davranışları dahi yapmamayı gerektirir. Bu kadar şumûlü olan bir kelimeyi hem dinî hem de tasavvufî terminoloji içerisinde değerlendiren Feyzi Efendi sohbetlerinde edep hakkında şunları söylemiştir:⁷⁷⁰

Özdağ’ın aktardığı şekliyle; “Feyzi Efendi kulluğun adabına dair yaptığı sohbetlerinde ariflerden birinin şu sözünü dile getirirdi. “Kim ne kazanmışsa, edeple kazanmıştır. Kim ne kaybetmişse, edebe riâyet etmemekle kaybetmiştir.”⁷⁷¹ Muhakkik bilgiler nail oldukları birçok ilahi değerlere ancak ve ancak edebe riayetle ulaştıklarını belirtmişlerdir. Edeple ilgili özellikle kulluğun adabını anlatan birçok eser kaleme alınmıştır. *Kûtu’l-Kulûb*, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, *Risâle-i Kuşeyriyye*, *Avârifü’l-Meârif*, *Adâbu’l-Ubûdiyye*, *Hikem-i Atâiyye* ve *er-Riâye li-Hukûkillah* isimli eserler⁷⁷² bunlardan bazılarıdır. Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde yer verdiği okunmasını tavsiye ettiği bu eserler ubudiyet konusunda çok rağbet görmüş elden ele dolaşmış meşhur kitaplardır.”⁷⁷³ Özdağ burada edebe dair sûfilerin sözlerinden çeşitli örneklerle yer vermektedir. Bunları muhtemelen Feyzi Efendi’nin de sohbetlerinde kullandığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Hazreti Mevlânâ’nın şu sözleri edebi güzelce ifade etmektedir. “İnsanoğlunun şayet edepten nasibi yoksa o insan değildir. (Zira) insanoğlu ile hayvan arasındaki fark edeptir. Gözünü aç ve Kelâmullah’ın tamamına (iyice bir) bak; Kur’an ayetlerinin hepsinin bir edepten ibaret olduğunu görürsün.”⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ Özdağ, *Feyizler*, II, 96.

⁷⁷⁰ Özdağ, *Feyizler*, II, 97.

⁷⁷¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 205.

⁷⁷² Adı geçen kitapların müellifleri: İmam Sühreverdi, *‘Avârifü’l-Me’ârif*; İmâm Şa’rânî, *Âdâbu’l-Ubûdiyye*; Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*; Hâris el-Muhâsibî, *er-Riâye*; Ebu’l-Kâsım Kuşeyrî, *er-Risâle*; İbrahim Hakkı Erzurumî, *Mârifetnâme*; İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu’l-Hitâb* ve *Kitâbu’n-Netîce*.

⁷⁷³ Özdağ, *Feyizler*, II, 117.

⁷⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, çev., Şefik Can, İstanbul 1997, I, 245-246

Yine Hazret-i Mevlânâ'dan: "Eğer şeytanın başını ezmek dilersen; gözünü aç ve gör ki, şeytanın öldürülmesi, edepdir." Yine Hazret der ki: "İman nedir? diye akıldan sordum. Akıl, kalbimin kulağına 'İman edeptir.' dedi."⁷⁷⁵

Feyzi Efendi edepten bahsederken Hz. Peygamberin edebi konusunu açarak Hz. Âişe validemizin "Onun ahlâkı Kur'an'dı."⁷⁷⁶ sözünü hatırlatır, onun edep ve ahlâkının ilahî bir niteliği olduğunu söylerdi. Bu hakikati, Resûlullah'a bilâ kayd-ı şart (kayıtsız şartsız) itaat ve teslimiyet ifade eden ayetleri de dile getirerek konuyu pekiştirmeye çalışır ve bu arada şu mana inceliğini de açıklamayı ihmâl etmezdi: "O, yirmi üç sene zarfında Kur'an-ı Azimü's-Şan'ı Allah'ın izniyle tam anlamıyla bihakkın hazmetmişti. Bu itibarla Resûlullah (s) Efendimiz mücessem bir Kur'an vaziyetini almıştı." Bu sözüne ilaveten "*Beni Rabbim terbiye etti...*"⁷⁷⁷ hadisini delil getirerek "Mürebbsi ve muallimi Allah olanın, elbette terbiyesi ve talimi de o nispette mükemmel olacaktır. Bundan ötürü hiçbir fert talim, terbiye ve sair konularda ona ulaşamaz ve onunla boy ölçüşemez." şeklinde bir sonucu ifade ederdi."⁷⁷⁸

Feyzi Efendi'nin edep anlayışında Allah'a karşı takınılması gereken bir kulluk tavrı sergilenmektedir. Yani kul, başına hayır veya şer ne gelirse gelsin her durumda kusuru, hatayı ve noksanlığı kendinden bilecek, her nimetin, iyiliğin ve ihsanın Rabbinden olduğu şuuruyla ona hamdedip kendisinde en ufak bir fazilet görmeyecek. Bu kapsama giren her davranış -ki bu zaten hayatın tamamıdır- edep içerisinde Allah'a arz edilecektir. İşte hakiki kulluk bunu iktiza eder, görüşündedir.

3.1.37.Sohbet

Sohbet kelimesi Arapça "arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak" gibi anlamlara gelen bir kelimedir.⁷⁷⁹

Ayet ve hadislerde sohbetin dayanağı olarak; Hz. Peygamberin mağara arkadaşı olan Hz. Ebubekir'e "*Korkma, Allah bizimle beraberdir.*"⁷⁸⁰ dediği ayet; hadiste ise Peygamberimizin "*Dostlarıma ne zaman kavuşacağım?*" sözü üzerine ashab tarafından, "*Dostların bizler değil miyiz?*" diye sorulması, buna karşılık Hz. Peygamber'in ashab

⁷⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, I, 78-79. Mevlana ve Edep hakkında bkz. Vahit Göktaş, "Mevlânâ ve Edep", <http://www.feyzdergisi.com/icerik/2493/mevln-ve-edep-doc-dr-vahit-goktas.html>, (31.10.2015 tarihli erişim).

⁷⁷⁶ Müslim, *Müsfirûn* 139.

⁷⁷⁷ Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 14-15, nu. 310.

⁷⁷⁸ Özdağ, *Feyizler*, II, 117-120.

⁷⁷⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 577.

⁷⁸⁰ Tevbe 9/40.

ile dost kelimelerinden kimleri kastettiğini anlattığı hadise⁷⁸¹ delil olarak gösterilmektedir.

Kuşeyrî sohbeti üç kısma ayırır.

1.Senden hal ve yaşça yüksek olanlarla sohbet ve beraberlik. Bu aslında bir hizmettir.

2.Hal ve yaşça senden aşağıda olanlarla sohbet ve beraberlik.

3.Birbirine denk ve benzer halde olanların birbiriyle yaptığı sohbet ve beraberlik. Kuşeyrî’de, bunların herbirinin edepi olduğundan bahsedilmekte ve bu sınıfların arasında oluşacak sohbetin nasıl olacağı anlatılmaktadır. Hatta “bir kimseye kalbin ısınmıyorsa kusuru kendinde araman gerekir.” diyerek müminlerin ne olursa olsun birbirlerini sevebilmelerinin salihlik alameti olduğunu beyan eden hikâyelere yer verilmiştir. Zünnûn Mısırî şöyle demiştir: “Allah Teâlâ ile ancak onun emirlerine uyarak beraber ol. Halk ile sadece onlara samimi davranarak ve nasihat ederek beraber ol. Nefsin ile ancak ona muhalefet ederek beraber ol. Şeytan ile yalnız kendisine düşman olarak beraber ol.”⁷⁸²

Sohbet kavramı Hz. Peygamber döneminden bu yana dinî terminolojide yerini almış, asırlar boyunca da manevî ve ahlâkî eğitimde vazgeçilmez bir metot olarak kullanılmıştır. Sohbet, sıradan bir konuşma ve birliktelik değil, muhabbet, sadakat, samimiyet ve fedakârlık esaslarına riayet edilerek ruhdan ruha geçirilen bir feyz akışıdır. Bu sebeple sohbet insana derinlik kazandırır. Sadece kitap okuyarak bu derinliği elde etmek mümkün değildir. Ama sohbet dinleyerek birçok kitabı bir uzmanın dilinden okumuş, anlamış ve yorumlamış olmak mümkündür. Bu neticelere binaen yani kısa sürede daha kaliteli bir eğitim vermek ve muhatabın iç dünyasını mamur hale getirmek maksadıyla ulema ve ariflerce sohbet metodu sıkça kullanılmıştır. İşte Feyzi Efendi’de bu usulü kullanan bilgelere biridir. Özdağ, onun sohbet metoduna dair şunları yazmıştır:

“Feyzi Efendi’nin insanları eğitime ve irşat etme konusunda izlediği metot sohbet metoduymuştu. Bu nedenle zaman zaman sohbetin önemini ve değerini kendisini dinleyenlere anlatmak ve vurgulamak isterdi. Konuyu daha güzel örneklendirip anlaşılmasını sağlamak için de Hz. Peygamberin hayatından ve ashabıyla sohbetlerinden örnekler getirirdi. Bunun yanı sıra ashabı takip eden tabiin dönemi, tebei tabiin ve sonraki dönemlerde yani hadislerin toplanıp tedvin edildiği dönemlerde,

⁷⁸¹ Son kısım hariç bkz. Ahmed, *Müsned*, III, 155.

⁷⁸² Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 294-298.

yaşanan İslam eğitim ve öğretim tarzında sohbet usûlünün yeri ve önemine değinir ne kadar kıymetli olduğunu belirtirdi. Feyzi Efendi'nin şu cümlesi ashabın Hz. Peygamberin sohbetinde nasıl yetiştiğini özlü bir biçimde ifade etmektedir: “Sohbet-i Nebeviye berekâtıyla, o ümmî kavim kulaktan âlim oldular, nur-ı nübüvvetle suvarıldılar.”⁷⁸³ “Feyzi Efendi bu sözünde “sohbet” kavramına dikkat çekmekle kalmamış, Hz. Peygamberin sohbetinin özelliğini ve tesirini; bunun yanında Arap toplumundaki “ümmîlik” gerçeğini ve kulaktan eğitimin anlam ve değerini de ifade etmiştir. Nübüvvet nuruyla yetişen ve gelişen bir toplumun ulaştığı insaniyet seviyesini de bu söz bize hatırlatmaktadır.” diyen Özdağ, bu noktadan hareketle “Sohbet nedir, ne gibi anlamlara gelir? İnsanın gönül eğitiminde bu metot tarihte ve günümüzde nasıl kullanılmıştır” bunları şöyle anlatmaktadır:

“Sohbet” kavramını, “Bir kimseyle beraberlik, dostluk ve arkadaşlık tesis ederek, kişinin bu vaziyeti kendisi için vazgeçilmez kabul edip, durumun devamlı olmasını arzu etmesi ve bunu sağlaması” şeklinde tanımlayan müellif, Râğıb el-İsfehânî'nin *el-Müfredât* adlı eserinde bu kelimeye “sahibe” kökünden şu anlamlar verildiğine işaret etmektedir. Sohbet, “İster insan, ister hayvan, ister bir yer veya zaman türünden olsun, kişinin bunlardan birisini kendisinin ayrılmaz bir parçası gibi görmesi ve sürekli o şeyle birlikteliğini sağlamasıdır.” denilmiştir. Yine bu eserde “bu tür bir beraberliğin bedenî veya manevî tarzda yani yardım ve destek şeklinde olması arasında fark yoktur.” şeklinde açıklanmıştır.⁷⁸⁴ Ama toplumda “sahip, arkadaş, dost” denildiğinde yaygın olarak bedenî bir görüşme algılanır. Örnek gösterilen şu mısradan ise sohbet, manevî yönden yakınlık anlamındadır. “Vallahi gözümde nihan olsan da, Elbette kalbimden kaybolmazsın...”⁷⁸⁵ Sohbetin manevî yönüne başka bir örnek de Bahaüddin Nakşibend Hazretlerine ait olan “Yanımdaki Yemende, Yemendeki yanımda” sözüdür.⁷⁸⁶

Yakınlığın her zaman bedenle ilgili olmadığına işaret eden Nakşibend Hazretleri “Tarîk-i mâ bâ/der suhbetest” (yolumuz sohbetledir) sözüyle de sohbetin Nakşî yolunun ana düsturu olduğunu söylemektedir. Esasen “hizmet ve sohbet” bütün tasavvuf ekolleri tarafından saliki manevî yönden yüceliklere ulaştıran iki temel vasıta olarak görülmüştür. Sohbet sayesinde mürşid-i kâmilin ruhundaki kabiliyetlerin müride yansması (in'ikas) söz konusudur. Bu yüzden Allah dostları sohbeta çok önem verirler.

⁷⁸³ Özdağ, *Feyizler* VII, 2.

⁷⁸⁴ Râğıb, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 308.

⁷⁸⁵ Râğıb, *Müfredât*, s. 308.

⁷⁸⁶ Özdağ, *Feyizler*, VII, 5.

Peygamberimizin arkadaşlarına “suhbe” mastarından türeyen şekliyle “ashab” denmesi ve Rasûlullah’ın onları sohbet yoluyla yetiştirmesi sebebiyle bu yöntem tasavvuf ehli tarafından vazgeçilemez ve göz ardı edilemez bir metot olarak benimsenmiştir. Derviş Yunus şu mısralarında sohbetin Allah’a yakınlığa sebep olacağını şöyle anlatır.

“Erenlerin sohbeti,
Artırır marifeti.
Bî-dertleri sohbetten
Her dem süresim gelir.”⁷⁸⁷

Sohbette hem sözlü eğitim, irşat ve tebliğ vardır; hem de hal eğitimi, manevî bir yansıma söz konusudur. Kur’an’daki “*Andolsun ki Allah Resulünde sizler için Allah’ı ve ahiret gününün umanlar ve Allah’ı çokça ananlar için güzel bir örnek vardır.*”⁷⁸⁸ ayeti kerimesi bu yansıma ve hal transferini ifade etmektedir.”⁷⁸⁹ Hz. Peygamber’i (as) ömründe bir kere bile olsa gören ve ona iman eden şahsiyetlere sahabe diyoruz. Burada sadece görmek değil iman etme şartı da belirtiliyor. Fakat hadis uleması sahabe olma şartına bir de Hz. Peygamberden en azından bir hadis olsun rivayet etme şartını eklemişlerdir. Buradan anlaşılıyor ki hadis âlimleri “sohbet” ile gerçekte Hz. Peygamberden alınan bilgi ve görgüleri kastetmektedirler.⁷⁹⁰

Tasavvuf erbabına gelince onlar için sohbet bir gönül mesleğidir. “*Mümin müminin aynasıdır.*”⁷⁹¹ hadisi şerifi ve Kur’an’ın “*Sadıklarla beraber olun*”⁷⁹²; “*Zalim kavmin yanında oturup kalma*”⁷⁹³ gibi emirleri bize, insanın birlikte oturup kalktığı, ülfet ettiği kimselerle bir etkileşim içinde olacağını ve olumlu veya olumsuz yönde onlardan etkileneceğini bildirmektedir. Demek ki sohbet bir anlamda örnek olma yöntemiyle yapılan bir eğitim tarzıdır. Bu sebeple olsa gerek Yüce Peygamberimiz “*İyilerle oturup kalkan kimseyi misk satan kimseyle arkadaşlık yapana, kötülerle düşüp kalkanı da demirci dükkânında bulunana benzetmiştir.*”⁷⁹⁴ Mutasavvıflar sohbetteki bu etkileşimi şu benzetmelerle anlatmışlardır: “*Şeyh ve mürşit ile sohbet, mürit için ilaç gibidir. İhvan ile sohbet gıda gibidir. Fasıklarla sohbet mikrop gibidir. Kâfir ve*

⁷⁸⁷ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri*, s. 577.

⁷⁸⁸ Ahzab 33/23.

⁷⁸⁹ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 199-200.

⁷⁹⁰ Özdağ, *Feyizler*, VII, 5-6.

⁷⁹¹ Ebû Dâvûd, Edeb 49.

⁷⁹² Tevbe 9/19.

⁷⁹³ En’am 6/68.

⁷⁹⁴ Buhârî, Zebâih 31.

zındıklarla sohbet zehir gibidir.”⁷⁹⁵ Buradan çıkardığımız sonuç şu ki psikolojik haller sâridir. Feyzi Efendi bunu “Tabiat sarıktır. (hırsız).” diye ifade etmektedir.⁷⁹⁶

Feyzi Efendi’nin sohbetlerini tamamıyla kayıt altına almak mümkün olmamıştır. Özdağ’ın beyanına göre önceleri kendisi buna müsaade etmemiştir. Ancak ömrünün son senelerinde (son iki-üç yıl) huzurunda sözlerini yazmaya talebesi Özdağ’a izin vermiştir. O da konu başlığı niteliğindeki sözleri not almak suretiyle kaydetmiştir. Sohbet ile yazının farklı şeyler oluşu, Feyzi Efendi’nin konuşurken tüm içtenliğiyle muhatabına yönelip hedefine yoğunlaşarak sohbet etmesi dolayısıyla dinleyicinin de bütün dikkatini ona verip göz teması dâhil tam bir duygu atmosferi içerisinde onu dinlemesi araya yazının girmesine engel bir durumdur. Bu durumun sebeplerinden olarak Özdağ şunları zikretmektedir: “Feyzi Efendi’nin konuşma stili, ses tonu, kullandığı kelime türleri, ifade tarzı, el kol hareketleri, yüz hatlarındaki çizgiler, mimiklerindeki yumuşaklık ve sertlik anlattığı konuyla mükemmel bir uyum sergilerdi. Bazı kelimelere ve cümlelere tekrarlar vurgu yapardı. Bazı cümlelerin arkası gelmez, bir bakış bir hareket veya gülümseme ile muhatabın anlayış ve yorumuna bırakılırdı. Bazen hiçbir konuşma olmaz “Kalpten kalbe yol vardır.” usulünce göz göze gönülden gönüle bağlantı sağlanır ve sohbet yürütülürdü. Bu atmosferde yazıya bir şeyleri dökmenin zorluğu aşikârdır. Gönül âleminin hareket halinde olduğu bir halde dizlerin bağı çözülür eller kalem tutmaz hale gelir.”⁷⁹⁷ Özdağ’ın ifadelerinden kısaltarak aldığımız bu cümleler hem Feyzi Efendi’nin sohbet usulünü hem de sohbet esnasında yaşanan atmosferi bize tanıtmaya açısından önemlidir. Bu şartlar altında kısa ve öz olarak tutabildiği notları müellif Özdağ, hem o zatı uzun yıllar dinleyip, ondan ders gören bir talebesi hem de ilahiyatçı kimliği ile yazıya geçirmiştir. Ortaya çıkan eserde Özdağ, açıklanması gereken yerleri izah etmiş, cümlelerin söylendiği zamana ve şartlara tanık olduğu için, yüklenen anlamları açıklamış, Feyzi Efendi’den aldığı ilim ve feyizleri kendi bilgi ve yorumlarıyla da harmanlayarak kitap haline getirmiştir. Toplamı sekiz cilt olarak yayınlanan *Feyizler* isimli bu eserin ilk üç cildi müellifi tarafından sağlığında Feyzi Efendi’ye okunmuş, o da bazı yerleri tashih etmiş, yapılan bu çalışmayı onaylamış, memnuniyetini ifadeyle birlikte dua etmiş ancak basımına vefatından sonra olmak kaydıyla izin vermiştir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁵ Yılmaz, *İslam Tasavvufu*, s. 509.

⁷⁹⁶ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

⁷⁹⁷ Özdağ, *Feyizler*, I, 23-25.

⁷⁹⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 26.

Buraya kadar sohbet kelimesinin terim ve sözlük anlamları ve dini terminolojideki yeri üzerinde durduk ve bu bağlamda Feyzi Efendi'nin sohbet usul ve metodunu anlatmaya çalıştık. Şimdi de “Kimlerle sohbet edilir ve ne anlama gelir?” sorusuna tasavvufi perspektiften cevap arayalım. *Feyizler*'de müellif sohbet kavramını bölümlere ayırarak tasnif etmiş ve bu tasniflerin arasında Feyzi Efendi'nin görüşlerine yer vermiştir. İfadelerin genelinden benzer bir tasnifi Feyzi Efendi'nin de yapmış olduğu anlaşılabilir. Birlikte, zaten konu bütünlüğünü bozmamak gayesiyle bu tasnife yer veriyor ve aşağıdaki başlıklar altında Feyzi Efendi'nin sohbeta dair görüşlerini belirtmiş oluyoruz.

3.1.37.1. Allah Teâlâ'nın Sohbeti

Yüce Allah'ın peygamberleri, ulu melekleri ve sıddık evliyası ile olan beraberliğidir. Bu kutlu sohbet, sohbetin en yüksek zirvesidir. Bu kutlu sohbeta erişenler, Allah Teâlânın kulu tarafında bulunan nuranî veya zulmanî perdeleri kaldırmasıyla ya da mahlûkata lütuf olsun diye kendi Zatına örttüğü perdeleri kaldırması suretiyle, Mevlâ'nın murad ettiği bir derecede cemaliyle müşerref olurlar. Yine bu sohbetin sahipleri Kelamullah'ı derinliğiyle anlama nimetine erişirler. Bu Kur'an'ın ifadesiyle şu şekilde gerçekleşir: “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.”⁷⁹⁹ Bu sohbet tarzına Kur'an'dan birçok örnek getirebiliriz. Şöyle ki: Necm Suresinde gizemli bir şekilde bahsedilen Hz. Peygamberin miraçta iki yay arası kadar Rabimize yaklaşması⁸⁰⁰; Fetih suresinde geçen “Sana biat edenler Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir.”⁸⁰¹ ayeti orada biat edenlerin Cenab-ı Hak ile yakınlığından söz etmektedir. Buna ilaveten Kamer suresinde, “Takva sahipleri cennetlerde ırmakların kenarlarında, güçlü ve yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler.”⁸⁰² ayeti müttekilerin cennette Allah ile olan beraberliklerini anlatmaktadır. Şehitlere “ölü” denmemesi gerektiğini, onların Rableri yanında rızıklandığını söyleyen ayet⁸⁰³ ve yine Kur'an'da Allah'ın peygamberleriyle konuştuğunu ifade eden⁸⁰⁴, Hz. Âdem'in cennette ve ilk yaratılışta Cenab-ı Hak ile

⁷⁹⁹ Şûrâ 42/51.

⁸⁰⁰ Necm 53/8-11.

⁸⁰¹ Fetih 48/10.

⁸⁰² Kamer 54/54-55.

⁸⁰³ Âl-i İmrân 3/169-170.

⁸⁰⁴ A'raf 7/143; Nisâ 4/164.

görüşmesinden bahseden ayetler⁸⁰⁵ bu sohbeta birer örnek teşkil etmektedir. Hz. Nuh'un tufanda, Hz. İbrahim'in ateşte, Hz. Yunus'un balığın karnında kendilerine mahsus hallerinde Hak Teâlâ ile olan sohbetleri olmuş ve bu sayede ayrı ayrı faziletlere erişmişler ve âlemler içinde tanınmışlardır.⁸⁰⁶

Feyzi Efendi Allah Teâlâ ile sohbet konusunu dinleyicilere anlatırken örnek olarak şu ayet ve hadisleri kullanmıştır. "... Beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin."⁸⁰⁷ "Kullarım sana beni sorduğunda, (onlara cevap ver), Kuşkusuz ben çok yakınum. Bana dua edene dua ettiğinde karşılık veririm. O halde benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."⁸⁰⁸ "Ey İman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."⁸⁰⁹

Allah'ın kulu ile yakınlık ve sohbetine Feyzi Efendi'nin hadislerden getirdiği örnekler de şöyledir: Bir kutsî hadiste Rabbimiz buyurur ki; "Ben kuluma, benim hakkımdaki zannına göre davranırım. Ve ben beni andığı zaman onunla beraber olurum. Buna göre o beni kendi özünde anarsa ben de onu Yüce Zatımda anarım. Beni bir topluluk içinde anarsa ben de onu ondan daha hayırlı bir cemaat içinde anarım. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım..."⁸¹⁰ Yine Hz. Muaviye'den rivayet olunan bir hadiste Peygamber Efendimiz mescitte halka oluşturmuş ashabının yanına gelerek niçin toplandıklarını sorar. Onlar da "Allah'ı zikretmek ve şükretmek için" olduğunu söylerler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara şu müjdeyi verir: Bana Cibril gelerek dedi ki "Gerçekten Allah sizinle meleklerle iftihar etmektedir."⁸¹¹ Zikir meclislerini meleklerin kuşattığına, üzerlerine sekinet indiğine dair benzer rivayetler de vardır.⁸¹²

Feyzi Efendi konuyla ilgili *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*'de ve *Tabakâtu's-Sûfiyye*'de geçen ehlullahın başından geçen menkıbe türündeki hadiselerden de bahsetmiştir. "Örneğin Hamzatü'l-Kârî, Kur'an okuduğu bir sırada "O, kullarının üstünde her türlü

⁸⁰⁵ Bakara 2/37.

⁸⁰⁶ Özdağ, *Feyizler*, VII, 9-10.

⁸⁰⁷ Bakara 2/151-152.

⁸⁰⁸ Bakara 2/186.

⁸⁰⁹ Bakara 2/153.

⁸¹⁰ Buhârî, *Tevhîd* 15, 35; Müslim, *Zikr* 2, *Tevbe* 1.

⁸¹¹ Müslim, *Zikr* 40.

⁸¹² Ebû Dâvûd, *Vitr* 14; Tirmizî, *Kur'an* 10.

tasarrufa sahiptir.”⁸¹³ ayetini okuyunca bir nida işitir. “Ey Hamza! Hüve değil ente de!”⁸¹⁴

Peygamberlerin vahyi almaları,⁸¹⁵ vahyin onların kalbine yerleştirilmesi ve Yüce Allah’ın onları eğitmesi ve terbiye etmesinin nasıl gerçekleştiği Kur’an’da yer yer anlatılmıştır.⁸¹⁶ Peygamberlerin, Cenab-ı Hak ile sohbet ve iletişimlerini ifade eden vahye muhatap olmaları hadisesinin nasıl gerçekleştiğini Feyzi Efendi şöyle açıklamıştır:

Peygamberlerin Cenâb-ı Mevlâ’dan gelen vahyi almaları ve kalplerine yerleştirilmesi işine “telakkuf-i ruhânî” denildiğini belirten Feyzi Efendi, “onların, vahy-i telakkuf etmeleri esnasında ve bir de mucize izharı (göstermeleri) anında, kendilerinin neredeyse beşer denilemeyecek kadar kutsî bir güce ve ulvî bir dereceye ulaştıklarını”⁸¹⁷ anlatmıştır. Peygamberlerin nefis yönünden eğitimlerinin nasıl olduğuna da sohbetlerinde yer veren Feyzi Efendi, bu konuyu da şu cümleleriyle açıklamıştır:

“Enbiyanın nefisleri fitraten mutahharadır (doğuştan tertemizdirler). Onlar, nefisleri “mutmainne” derecesinde oldukları hâlde dünyaya gelirler. Onun içindir ki, nefisleri onlara kötü bir şey emretmez. Terakkileri de “mutmainne” derecesinden başlar. Hem, onların tekâmülü tedricen (derece derece) değil, def’atendir (birden biredir).” Yusuf Peygamberin ayette geçen ifadesiyle bunun çelişmediğini de başka bir izahla ifade etmiştir. “Yûsuf (as), ilk önce kendi nefisini, tevazuundan ötürü bütün nefisler içerisinde mütalaa etti (düşündü) ve umumi bir ifade ile: ‘Ben nefsimi temize çıkaramam; çünkü nefis olanca gücüyle kötülüğü emreder!...’ dedi. Sonra da Allah Teâlâ’nın Yüce rahmetine mazhariyetle mutahhara olan nefis-i şerîfine haksızlık olmasın diye, kendi nefisine işaret edip: ‘*Rabbimin merhametine mazhar olan (nefisler) hariç! Doğrusu Rabbim bağışlayandır, merhamet edendir*’⁸¹⁸ buyurarak yukarıdaki mutlak beyanı tahsis etti.”⁸¹⁹ Feyzi Efendi burada peygamberlerin hem ruh hem nefis yönünden Allah Teâlâ ile sohbet edebilecek yani vahiy alabilecek şekilde özel bir yapıya sahip kıldıklarını, Peygamberlere has bir inayet ve safiyet kazandıklarını, sıradan bir beşere

⁸¹³ En’am 6/61.

⁸¹⁴ Özdağ, *Feyizler*, VII, 253.

⁸¹⁵ Şûrâ 42/51.

⁸¹⁶ Kıyame 75/16-17.

⁸¹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 138.

⁸¹⁸ Yusuf 12/53.

⁸¹⁹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 209-210.

böyle bir imkân verilmediği için dünya şartlarında benzer bir sohbetin mümkün olmadığını anlatmak istemiştir.

3.1.37.2.Hz. Peygamberin sohbeti

Hz Peygamberin sohbetini iki açıdan ele aldığımızda birinci olarak Peygamberimizin Allah ile olan hususî yakınlığından bahsetmemiz gerekir. Bu konuda Feyzi Efendi şöyle söylemiştir: “Seyyid-i Kâinat Efendimizin Cenâb-ı Kibriyâ ile öyle bir yakınlığı ve öyle bir hususi ahvali vardır ki, bu mertebede, nerede ise kendisine beşer denilmeyecek bir vaziyet alırdı. O'nun bu mertebesi ‘*Bana vahyolur.*’⁸²⁰ ayetinde beyan olunmuştur. Aynı hâl ve vaziyet mucize anında da belirirdi. O, sırf olarak Cenâb-ı Mevlâ'nın sohbetini murad edince “*Bize rahat bahşet, ey Bilâl!*” buyurlar yani namaz için ezan okumasını isterlerdi. Hayru'l-Beşer (insanların en üstünü), Seyyidü's-Sakaleyn (cinlerin ve insanların efendisi) ve İmamü'l-Enbiya (peygamberlerin imamı) Efendimiz Hazretleri bu kutsiyet makamına geçtiklerinde, kendilerinden beşeri vasıflar nerede ise tamamen zail (yok) olurdu. (Ahad=Allah) ile (Ahmed=Hz. Peygamber Efendimiz) sanki birbirinden fark edilmezdi. Fark edilmezdi ama yine de arada bir mîm-i imkân⁸²¹ mevcut kalırdı. Bu ilahî kurbiyet (yakınlık) ve mukaddes sohbet habib ile mahub (sevenle sevilen) âbid ile mabud (kulluk edenle edilen) o derece birbirine yakın olurdu ki, aklın bunu kavraması mümkün değildir. Ahad ve Ahmed arasında, “*فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى*”⁸²² sırrı ile öyle bir kurbiyet (yakınlık) ve öyle bir maiyyet (birlik) hâsıl olurdu ki; bunda ne hulûl ve ne de ittihad vardı. (Yani ne birbirine girme ve ne de birbiriyle birleşme olurdu.) İki denizin arasında, birinin diğerine karışmasına engel olan bir berzahın (engelin) bulunması gibi, Ahad ile Ahmed arasında da bir mîm-i imkân mevcut idi. Efendimiz, bu kurbiyetine işaret ederek şöyle demiştir: “*Benim, Allah Teâlâ ile öyle bir (özel) ânım olur ki, bu hâlde ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel peygamber çevremde yer alamaz.*”⁸²³ Bu hadisi dile getirdikten sonra Feyzi Efendi, Hz.

⁸²⁰ Kehf 18/110. “*De ki, Ben de sizin gibi bir insanım ama bana vahyoluyor.*”

⁸²¹ Mîm-i İmkân: “İmkân” kelimesinde yer alan "mîm" harfinin, “Ahmed” kelimesinde bulunmasına işaret edilmiştir. İmkân ve mümkün, olabilen olması veya olmaması aynı derecede olup, bir ikinci şıkkı ile diğerinden farklı olmayan şeyler için kullanılan bir terimdir. Cenâb-ı Hak için kullanılan vacib kelimesinin zıddı olarak beyan edilir ki, vacib, mutlaka gerekli olan şey demektir. Yani Cenâb-ı Allah'ın varlığı vacib türündendir; yani yokluğu asla düşünülemez. Özdağ, *Feyizler*, V, 256. Burada “Ahad kelimesi ile Ahmed kelimesi arasında tek fark olan mim harfi “mîm-i imkân” olarak yorumlanmıştır.

⁸²² Feyzi Efendi bu beyanında Necm Suresi'nde yer alan şu anlamdaki âyete atıfta bulunmuştur: “*ثُمَّ نُنَّا “فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَاَوْحَىٰ إِلَىٰ عِبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ”*”⁸²³ “*Sonra yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki, (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı.*” Necm 53/8-11.

⁸²³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nu. 2159.

Peygamberin kâinat içindeki benzersiz durumunun tam anlamıyla anlaşılmasını sağlamak amacıyla ve ona olan muhabbetinin de galeyana gelmesi sonucu İmam-ı Bûsîrî'nin Kaside-i Bürde'sinden Hz. Peygamberin faziletini anlatan bazı beyitler okumuştur.⁸²⁴

Hz. Peygamberin sohbetini ikinci bir açıdan ele aldığımızda burada da onun hem muhatabı olan beşeriyete yönelik sohbetini hem de özel anlamda ashabıyla olan sözlü, fiilî ve ruhî yakınlık ve iletişimini değerlendirmekteyiz. Şu kesin olarak bilinen bir gerçektir ki; Rasûlullah'a yakınlık ve beraberlik Allah'a yakınlık anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim bize bunu açıkça bildirmektedir. Peygambere el verenlerin ellerinin aslında Yüce Allah'ın mukaddes eliyle beraber olduğundan söz eden ayet,⁸²⁵ “*Kim peygambere itaat ederse, kuşkusuz o Allah'a itaat etmiştir.*”⁸²⁶ ayeti, “*Deki; Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*”⁸²⁷ şeklindeki Kur'an ayetleri, Peygambere yakınlığın neyi ifade ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Allah'ın elçisiyle beraber olan ashabin özellikleri Fetih suresinin sonunda ele alınmakta⁸²⁸ ve risalet sohbetinin onlara kazandırdığı yücelikler vurgulamaktadır. Yine Kelamullah içerisinde Hz. Peygambere iman etmeyerek, onun kudsî birlikteliğinden ve yakınlığından mahrum kalanların pişmanlıklarından da söz edilmektedir⁸²⁹. “*O gün zalim kimse (pişmanlıktan dolayı) ellerini ısırtıp şöyle der: “Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım.” Yazık bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim.*”⁸³⁰

Hz. Peygamberin özü-sözü, yüzü-gözü, eli-ayağı, içi ve dışı bütün eczası âdetâ nur neşrederdi. Her an Hak Teâlâ ile olan birlikteliğinden doğan kutsiyet, etrafında olanlarca hemen sezilirdi. Hatta sadece inananlar değil bütün mahlûkat onu tanırdı. Örneklerini İslam tarihi kaynaklarında görmek mümkündür. Onun mübarek cemalini ilk gören bir cazibeye kapılır, titrerdi. Bir gün böyle birisine; “*Ben bir kral değilim. Kureyş'ten kuru et yiyen bir kadının oğluyum.*” diyerek onu sakinleştirmişti. Ashab ondan ayrılmak istemez, onun mükemmelliğini anlatmak için “*ondan daha güzel birini görmediklerini*” yeminle ifade ederlerdi. Önceki peygamberlerde de bu kutsî etki görülmüş ve sezilmiştir. Hz. Yusuf'un olağanüstü güzelliğinin, Hz. Davud'un büyüleyici güzellikteki sesinin, onlarla birliktelik tesis edenleri ölüme sevk edecek

⁸²⁴ Özdağ, *Feyizler*, VII, 255-258.

⁸²⁵ Fetih 48/10.

⁸²⁶ Nisâ 4/80.

⁸²⁷ Âl-i İmrân 3/31.

⁸²⁸ Fetih 48/29.

⁸²⁹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 10-12.

⁸³⁰ Furkan 25/27-28.

derecede cezbetmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Feyzi Efendi risalet sohbetindeki bu faziletleri anlatırken kafalara takılabilecek şu sorunun cevabını da vermiştir. Geçmiş peygamberlerde görülen ve dinleyenlerin sekre düşüp bayılmalarına hatta ölümlerine yol açan bu etki neden âlemlere rahmet en üstün peygamberin ashabında görülmedi? Bu soruya Feyzi Efendi'nin cevabı şöyledir: “Nebiy-i Muhterem Efendimiz, mübarek nazarları ve şerefli sohbetleri sırasında cezbeye kapılan ve sekre düşen ashabını ani bir bakışı ile tekrar eski haline avdet ettirerek sahva getirirlerdi. Dolayısıyla onlarda, tehlikeyi ve fitneyi mucip bir hal zuhur etmezdi.” Bu sözden anlaşılan odur ki muhatabını belli bir denge üzere tutabilmek büyüklüğün göstergesidir. Feyzi Efendi'nin ifadesiyle “İ'tidal, mertebe-i kemâldir.”⁸³¹ Ashab-ı kiramın derecesine, kendilerinden sonra hiçbir velinin ulaşamaz olmasının sebebi, onların Hz. Peygamberle maiyyet sırrına erişmiş, onun kutlu beraberliği sayesinde özel bir füyûzla suvarılmış olmalarındandır. Feyzi Efendi bu hassas noktayı da sohbetine konu ederek şöyle bir örnekle izah etmiştir. “Büyük zatlardan birine sormuşlar: Ömer b. Abdülaziz mi üstün yoksa Muaviye mi? diye. O mübarek zat şu cümleyle cevap vermiş: “Hz. Muaviye'nin Resûl-i Ekrem ile bulunduğu bir gazada, atının burnundaki toz, Ömer b. Abdülaziz'den efdaldır.” Feyzi Efendi bu kıssayı anlatarak ashab-ı kiramın peygamberlerden sonra ümmetin en şerefli olduğunu, siddik bile olsa hiçbir velînin onların derecesine yetişemeyeceği gerçeğini dinleyenlere aktarırdı.⁸³² Bu durumda ashabın sohbeti de siddikların ve diğer evliyanın sohbetinden daha üstün olmalıdır, anlamı çıkmaktadır.

Ashabın Peygamberimizin sohbetinden aldıkları hazzı ve bu durumu dış dünyalarına dönünce sürdüremedikleri için mustarip olmaları ve Peygamberimize bunu çeşitli yollarla aktarmaları bize ulaşan rivayetlerde mevcuttur. Örneğin; Ebu Hüreyre Hazretleri, Efendimize bu duygularını şöyle açmıştır: “Ya Resûlallah! Senin sohbetinde bulunduğumuzda başka bir âleme giriyor dünyevî her şeyi unutuyoruz. Ama ailemizin, çocuklarımızın arasına girince durumumuz değişiyor. Peygamber Efendimiz bu sahabisinin ne demek istediğini ve üzüntüsünü çok iyi anlar ve şu cevabı verir: “*Ey Ebû Hüreyre! Benim yanımda hissettiğin duygu ve heyecanı koruyabilseydin, melekler gelir seni ziyaret ederlerdi.*”⁸³³ Benzer bir hadise de Hanzala isimli sahabeden bize aktarılmaktadır. O da aynı şekilde Hz. Peygamberle birlikteyken yaşadığı ruh halini dış dünyada koruyamadığı için kendisini münafık zannederek endişeye düşmüş ve

⁸³¹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 83.

⁸³² Özdağ, *Feyizler*, VII, 12-19.

⁸³³ İbn Mâce, *Zühd* 28.

Peygamber Efendimiz onu da benzer bir izahla teskin etmiştir.⁸³⁴ Hz. Peygamberle sohbet nimetini elde eden ve ona ashab olma şerefine nail olanların kazandıkları fazilet ve ayrıcalıklar da erişilmezdir, bunun yanı sıra her şeyin bir bedeli olur kaidesince yaşadıkları zorluklar, canları ve mallarıyla verdikleri mücadele de herhangi bir beşerin katlanamayacağı derecede olağanüstüdür. Bu konuya dair örnekler ve ashabın nitelikleri Kur'an'da uzunca yer bulmuştur. Örnek verecek olursak, Ahzâb ve Hucurât surelerinde Peygambere kayıtsız şartsız teslimiyet vurgulanırken, Nisa ve Tevbe surelerinde risalet sohbetine erenlerin taşınması gereken vasıflar ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Sonuç olarak ayet ve hadislerin bize aktardığına göre Hz. Peygamberin sohbeti insanlığa son derece huzurlu bir hayat sunmaktadır. Bu huzur, Allah'a yakınlık ve onun Peygamberinin nuru ile donanmaktan kaynaklı bir itminan halidir. Kur'an'daki "hayat-ı tayyibe"⁸³⁵ kavramı bunu karşılamaktadır. "Feyzi Efendi bu âyette bahsedilen hayattan maksadın, nurlarla beslenen ve feyizlerle doyurulan bir bünyede, meleklerin yaşamını andıran bir hayat olduğunu; bundan sonra adı geçen şahısta hayvanî bir hayat değil, ruhanî bir hayatın hâkim olacağını beyan ederek, bu türden bir hayata erişenin, kabirde bile çürümeyeceğini dile getirmiştir."⁸³⁶

3.1.37.3.Sadıkların ve Salihlerin sohbeti

Konunun ayrıntılarına geçmeden önce Feyzi Efendi'nin "sadık" ve onun mübalağalı şeklini ifade eden "sıddık" kelimesi hakkında söylediklerini ele almak istiyoruz. Bunun yanında Feyzi Efendi'nin "Salih kimdir?" sorusuna karşılık olabilecek şekilde, konuya getirdiği ölçünün ne olduğuna bakmak istiyoruz.

"Sadık" kelimesi doğruluk ve dürüstlikle ilgili bütün kelimeleri içeren bir sıfattır. Allah Teâlâ'nın beşeriyetten öncelikle istediği ve yeryüzünde hâkim olması zorunlu olan bu kavram insanlığın mihenk taşıdır. Ayet ve hadisler bize hep dürüstlüğün en sağlam yol olduğunu öğretmektedir. Şöyle ki; Ümmetine iki kutlu emanet olarak Kur'an ve sünneti bıraktığını beyan eden Hz. Peygamber kendisinden sonra raşit halifelerin yoluna uyulmasını tembih etmiştir. Ayette emredilen "*Daima doğrularla beraber olun*"⁸³⁷ düsturunu; kıyametten söz ederken "doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gün"⁸³⁸ denildiğini ve yine ahirette "doğrulara doğruluklarından sorulacağını"⁸³⁹,

⁸³⁴ Müslim, Tevbe 12.

⁸³⁵ Nahl 16/97.

⁸³⁶ Özdağ, *Feyizler*, VII, 264; Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 163, 227.

⁸³⁷ Tevbe 9/119.

⁸³⁸ Maide 5/119.

doğruluğu sebebiyle Allah'ın sadıkları mükâfatlandıracağını”⁸⁴⁰ ifade eden birçok ayet, bizim için sadakatin tek kurtuluş çaresi olduğunu önemle ifade etmektedir.

Hadislerde “sıdk” kavramını aradığımızda karşımıza şu veriler çıkmaktadır. Sevgili peygamberimiz doğruluğun iyiliğe ve dolayısıyla cennete götüreceğini⁸⁴¹ ümmetine ifade etmiş, müminin başka kusurları olsa bile asla yalan söylemeyeceğini vurgulamıştır. Yalanın ise bir münafık ahlâkı olduğunu beyan ederek cehenneme götüren bir yol olduğunu duyurmuştur. Öyleyse müminler bu minval üzere hareket etmeli, “*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*”⁸⁴² hadisi gereğince hep doğruluğun ve dürüstlerin yanında yer almalıdır. Yani mümin her dönemde özü ve sözüyle sıdk üzere olan, ilim, ahlâk, marifet ve takvada ileri seviyelerde olan kimselerin beraberliğini tercih etmelidir. Bu nitelikte olanlar ancak Peygamberin varisi olmayı hak ederler. Bu noktadan hareketle sadıkların sohbetine şu şekilde yol bulmak mümkündür:

Peygamberimizin “âlimlerin peygamberlerin varisi”⁸⁴³ olduğuna dair sözünü hatırlıyoruz. Günümüze kadar beşeriyet tarihinde büyük insanların yanında yine başka kâmil şahsiyetlerin yetiştiğini ve ondan ululuk sırrını devraldığını söyleyebiliriz. İşte Hz. Peygamberin nesilden nesile geçerek varisliğini devralan âlimler ve arifler yani kıyamete dek bu mirası üstlenecek kimseler her devirde var olagelmıştır. Bu âlimler toplum içerisinde Hz. Peygamberin görev ve misyonunu kısmen de olsa veraset yoluyla sürdürmüşlerdir. Konuya delil olarak getirebileceğimiz ayet ve hadislerden bazıları şu şekildedir:

Ebu'd Derdâ Hazretlerinden rivayet edilen bir hadis-i şerifte “*İlim elde etmek amacıyla yola çıkan kimseye Allah cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler ona kanatlarını indirirler. Gökte ve yerde olan her şey hatta sudaki balıklar bile onun için istiğfarda bulunur. Âlimin âbide üstünlüğü ayın yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin varisleridirler. Peygamberler altın ve gümüş değil, ancak ilmi miras bırakırlar. Şu halde kim peygamberlerin mirası olan ilmi elde ederse (bu mirastan) tam bir hisse almış olur.*”⁸⁴⁴

Peygamber Efendimiz ahabından Kitab ve sünnete ve bunun yanı sıra raşit halifelerin yoluna uyulması ve ehli beytinin sevilip sayılması konusunda söz almıştı.

⁸³⁹ Ahzab 33/8.

⁸⁴⁰ Ahzab 33/24.

⁸⁴¹ Müslim, Birr 103-105.

⁸⁴² Buharî, Edeb 96.

⁸⁴³ Buharî, İlim 10; Ebû Dâvûd, İlim 1.

⁸⁴⁴ Tirmizî, İlim 19.

“Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğreteninizdir.”⁸⁴⁵ hadisini ve “Andolsun ki Allah, inananlara, âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten kendi (cins)lerinden bir peygamber göndermekle iyilikte bulunmuştur. Hâlbuki ki onlar önceleri apaçık bir sapıklıkta idiler.”⁸⁴⁶ ayetini, hep birlikte ele aldığımızda Peygambere varis, topluma da rehber olacak âlimin nitelikleri karşımıza çıkmaktadır. Bu vasıflar başka rivayette sıralandığı şekliyle “Kur’an’ı güzel okuyan, dinde derin anlayış sahibi olan, Allah’tan en çok korkan, marufu emredip, münkeri nehyeden, akrabalık bağlarını sağlam tutan”⁸⁴⁷ kimselerdir. İşte bu tür insanlarla yakınlık yani sohbet, insandaki gaflet perdesini sıyrır, dünya sevgisini ve ilgisini koparır, zikir ile gönlünü arıtır, onu ibadetlerden haz alacak bir seviyeye çıkarır. Bu nedenle insanların her devirde ilim, ahlâk, takva ve marifet bakımından fazilet sahibi sadık ve salih insanlarla sohbet ve beraberlik kurmaya ihtiyacı ve zorunluluğu vardır. Eğer zahiren böyle bir imkânı yoksa manevî yönden severek yakın olabilir. Derviş Yunus, bunu başaramamış bir kişinin vahim durumunu şu mısralarıyla özetlemiştir. “Zakir ile yoldaş olup, sadıklara yar olmadın. Olmaz yere gönül verdin, Dost neylesün senin ile.” Üftade Hazretlerine (988/1580) ait “Erden Hakk’a ermek gerek, Erenleri bulmak gerek. Bulmaz isen sen onları, Can u dilden sevmek gerek.”⁸⁴⁸ mısralarını içeren şiiri de aynı temayı işlemekte erenlerle sohbetten bahsetmektedir.

Tasavvuf terminolojisinde “sıddık” kelimesinin “sadık”tan çok daha özel bir anlam taşıdığı malumdur. Bir gönül insanı ve Hak dostu ve mana ilimlerine vakıf bir şahsiyet olarak Feyzi Efendi’de sıddikiyet makamı ve sıddıklar hakkında bize bazı bilgiler vermektedir. “Sıddikiyetin” velayet makamlarının son noktası olduğunu ve nübüvvetin başlangıcının bu makamdan olduğunu beyan eden Feyzi Efendi, sıddıkların bütün velayet makamlarını katettikleri için bu mertebeleri çok iyi bilmelerinden ötürü onlarda iltibas (karıştırma) olmayacağını söylemektedir. Bakara suresi 42. ayete telmih yaparak kullandığı iltibas kelimesi, “ifrat ve tefritten uzak, ölçüyü koruyan, kulluk mertebelerini karıştırmayan, olması gereken hal ve tavır üzere olan” anlamında kullanılmıştır.⁸⁴⁹ Feyzi Efendi’nin beyanına göre velayet derecesine ulaşmış bir kişinin nesebi kontrol edilir. Nesebinde sağlam olmayan bir durum varsa veliler divanına alınmaz. O kimse bilgin ve salih amel sahibi birisi olarak toplumda saygınlığını

⁸⁴⁵ Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân 21.

⁸⁴⁶ Âl-i İmran 3/164.

⁸⁴⁷ Suyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, II, 246.

⁸⁴⁸ Tuğrul Çağrı Toysal, *Üftade Dîvanı (Transkripsiyonlu Metin-Dil İncelemesi-Dizin)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SOBE, Kayseri 2009, s. 27.

⁸⁴⁹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 266-267.

sürdürür, fikir ve zekâ ile insanlara ufuk açabilir veya yetenekleriyle yeni buluşlara imza atabilir ama veliyyullah olamaz. Sıddıklar ta Hz. Nuh'a (as) kadar manevî bir soy olarak altın halkalardan oluşan bir zincir şeklinde uzanmaktadır. Bütün nesiller kesilebilir ama onların nesilleri manevî bir silsileyle devam eder.⁸⁵⁰

Feyzi Efendi salih olmanın ölçüsünü şu sözünde belirtmektedir: “Camiye devam eden bir kimseye salih mümin nazarıyla bakmak lazımdır. Cami dışındaki kötü ahvali bizi ilgilendirmez. Camiye girerken pişman olduğuna; Cenâb-ı Hakk'a tövbe ve istiğfarda bulunduğuna hüsn-i zan yoluyla hükmeder, bu kimseye iyidir deriz. Onu cami dışında izlemek, ne yaptığını ve ne ettiğini araştırmak bize düşmez; çünkü bu, dinen memnudur (yasaktır). Zîra bir kimse hakkında sû-i zan etmek (kötü düşünmek) ve onun gizli hâllerini araştırmak haramdır.”⁸⁵¹

Feyzi Efendi, kişi öldükten sonra cenazesi kılınmadan evvel sorulan “Mevtayı nasıl bilirsiniz? sorusuna “ölenin çok günahlarını ve arsızlıklarını bilsek bile” nasıl cevap vermeliyiz” şeklinde sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir:

“İmam size ‘Mevtayı nasıl bilirsiniz?’ diye sorunca siz, onun mümin mi değil mi olduğunu nazara alarak cevap veriniz. Hayatında iken şayet müslüman olarak kendini takdim ediyorsa, siz de öyle biliniz ve öylece cevap veriniz. Çünkü umum (genel) itibarıyla ‘iman’ iyi, ‘küfür’ kötüdür. Mevtanın kâfir olmadığı biliniyorsa, bu onun iyi olduğunu gösterir. Biz gerçekte onun ne hâl üzere öldüğünü bilemeyiz. Bize düşen hüsn-i zan yoluyla onu iyi bilmektir. Hakikat-ı hâli, ancak Allah Teâlâ bilir...”⁸⁵²

Yukarıda geçen açıklamalar doğrultusunda bir değerlendirme yapacak olursak “salih” kavramının peygamberler başta olmak üzere sıddıklar, veliler ve ilmi ile amel eden tüm müminler için kullanılan geniş kapsamlı bir sözcük olduğunu görürüz. Yani dinin gereklerinin yarısından çoğunu yerine getirmeyi başaran kadın ve erkek her mümine “salih” diyebiliriz. Bu bakış açısı içerisinde “salihlerin beraberliğini ve sohbetini” elde etmek elbette mümin kimsenin dareyn saadeti için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Ama tasavvuf ehlinin dikkatimizi çektiği ince bir nokta daha vardır. O da şu kaidedir: İnsan bütün gücüyle salih olma düzeyini artırmaya çalışmalıdır. Ama ne olursa olsun kendini iyi ve yeterli görüp kibir ve ucuba kapılmamalı nefsinin başını kaldırmamalıdır. Bu nazik ve son derece ince nükteyi büyük bilge Abdullah b. Mübarek’in şu sözünden çıkarıyoruz. İlgili cümle şu tarzda söylenmiştir.

⁸⁵⁰ Özdağ, *Feyizler*, VII, 274.

⁸⁵¹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 282-283.

“Kendilerinden olmadığım halde salihleri severim. (Buna mukabil) kendilerinden daha kötü olduğum halde, günahkârlardan hoşlanmam.”⁸⁵³ Bu söz bize tezimizin konusu olan Feyzi Efendi'nin de aynı tasavvufî edep ve inceliğe sahip olduğunu gösteren şu cümlesini hatırlatıyor: “Yeryüzündeki bütün hatalar, bütün suçlar benim!..”⁸⁵⁴

Buraya kadar anlatılanlardan, salihlerle birlikteliğin ve sohbetin, kişiyi manevî yönden geliştirdiği ve Allah'a yaklaştırıp yücelttiği kesin olarak anlaşılmalı, sosyal bir varlık olan insanın mutlaka iyilerle sohbet ve beraberlik iletişimine girmesinin önemi vurgulanmaktadır. Aksi takdirde insan olumsuz hal ve tavırlarını düzeltmekte zorlanacaktır. Çünkü fitraten bulunduğu ortam ve kişilerle etkileşim içindedir. Bu nedenle Allah, peygamberleri toplumlara örnek olarak göndermiş ve peygamber varisleriyle de kullarını takviye etmiştir. Kula düşen bu örnek insanlarla sohbet halinde olmak, bir anlamda aynaya bakıp kendine çeki düzen vermektir. Feyzi Efendi de sohbetleriyle kendisini dinleyenleri dinî yaşantıları, ibadetleri bakımından olumlu yönde etkilemiş, Allah ile yakınlık kazandıracak hal ve gidişata onları yöneltmiş, yanıldıkları, içinden çıkamayıp zorlandıkları zamanlarda insanlara manevî destek olmuş ve rehberlik yapmış örnek bir şahsiyettir. Hem sohbeti, hem yaşantısı hem de varlığı ile bulunduğu topluma âdeta rahmet olmuş bir Allah dostudur.

3.1.38. Marifet

Bir şeyi bildikten sonra unutmamak, olduğu gibi (mahiyetiyle) idrak etmektir. Öğrenmeden farklıdır. Bunun için Allah hakkında “Âlim” denir. “Ârif” denmez.⁸⁵⁵

Arapça'da bilgi anlamına gelen bir kelimedir. Tasavvufta dört kapı da denilen dört merteye vardır. Bunlar; “Şeriat, tarikat, hakikat, marifet” dir. Her şeyin başı, şeriatı yani İslam dinini iyi yaşamaktır. İslam'ı anlama ve yaşamada, takva boyutunda derinleştikçe bu mertebeler teşekkül etmiştir. Bu durumda, kurallara uyararak dinin yaşanması şeriat, takva cihetine ağırlık vererek ulaşılan inceliğe tarikat, takva ve verada titizlikle varılan sonuca hakikat; nihayet bu yaşamının mana açısından kişide ifade ettiği bilgi planındaki sonuca da marifet denir. Bunlardan ilki avama, ikincisi havassa aittir. Hacı Şa'ban Velî bu dört mertebeyi şöyle anlatır: Şeriat beden için, tarikat kalp için, hakikat ruh için, marifet Hak içindir. Marifetin sırra ait olduğunu söyleyenler de

⁸⁵³ Ebû Nuaym İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliya*, VIII, 170.

⁸⁵⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 283.

⁸⁵⁵ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 308.

vardır. İlim ile marifet bir imiş gibi gözükmesine rağmen, aralarında ince bir fark vardır. İlmin zıttı cehil iken, marifetin zıttı, inkârdır. İlim kesbî iken, marifet vehbîdir. Marifetullah ise, Allah'ı bilme, Allah bilgisi anlamına gelir. Allah'ın varlığının ve birliğinin bilinmesini ifade eden bir tabirdir.⁸⁵⁶

“Sûfilere göre marifet, şu kimseye verilen özel bir sıfattır. O, Allah Teâlâ'yı isim ve sıfatları ile tanır. Sonra o, bütün işlerinde Allah'a karşı samimi ve sadıktır. Bütün kötü ahlâklardan temizlenmiş ve afetlerinden uzak kalmıştır. Hakk'ın kapısında uzun süre durur; kalbi sürekli ona bağlıdır. Bütün bunların sonucu olarak Allah ona rahmetiyle yönelip ihsanlarda bulunur.” Kendisine marifet verilen kimsenin durumunu bu şekilde izah eden Kuşeyrî, arifin, sırrı ile sürekli Allah'a yalvaran ve ona yönelen bir kul olduğunu, nefsin vesveselerinden kesildiğini bunların sonucunda da ilhama mazhar olduğunu söylemektedir. “Kısaca kul, nefsinden uzaklaştığı miktarda Rabbinin marifetini elde eder.” demektedir. Ebû Said Harraz da bir tanımında “Marifet, ilahî ihsan kaynağından (Allah'tan) gelir ve kulun bu uğurda bütün gayretini sarfetmesiyle elde edilir.” diyerek marifetin vehbî olmakla beraber yine de ancak çalışıp gayret edene verildiğine işaret etmektedir.⁸⁵⁷ Bu bize sûfilerin sık kullandığı bir kaideyi hatırlatmaktadır. “Aramakla bulunmaz, ama bulanlar ancak arayanlardır.”

Özdağ, Feyzi Efendi'nin marifetullaha dair görüşlerini serdetmeden önce şu şekilde bir giriş yapmıştır:

“Kâinata bulunan her şey esmanın mazharı ve aynası durumundadır. Bunların bilinmesi ve anlaşılmasından marifet doğar. Marifetin mahalli kalptir. Ezel âleminde gelen kalp o âlemin sırlarını taşır. Fıtratın temelini oluşturan iman cevheri de bu sırlardan en önemlisidir. Ezel âleminde gönle yerleştirilen bu cevherin bu âlemde bütün melekeleri kullanarak geliştirilmesi icmalden tafsile dönüştürülmesi gerekmektedir. İmanın içten dış âleme doğru bu açılımı, insanın kendisine verilen ilahi buyrukları tam olarak uygulamasına bağlıdır. Bunun anlamı, iman edilecekleri tereddütsüz kabul etmek, emir ve nehiylere uygun hareket etmekle mümkündür. Akıl ve kalbin bu işbirliğinde çalışmasından marifet elde edilir. Kalbin nurunun akla yansması hikmeti ve hakikati beraberinde getirir. Eşyaya yönelik bu hakikatların algılanma işine Kur'an “melekûtu bilme” tabirini kullanmaktadır. Eşyanın mahiyetini anladıktan sonra yapılan ibadetler, marifet boyutunda kişiyi ilerletir. Diğer bir ifadeyle imanda marifet derecesine erbilmek, eşyada melekût boyutuna ermekle mümkündür. İbrahim (as)'ın

⁸⁵⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 412-413.

⁸⁵⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 311-317.

en belirgin vasfı olan bu makam hakkında Feyzi Efendi, “hullet makamı” diye bahsetmektedir. “Hullet makamına gelen, İbrahim as’ın meşrebindeki her veliye eşyanın melekûtu gösterilir.”⁸⁵⁸ diyen Feyzi Efendi konuyla ilgili olarak En’am suresi 75. ayetle bağlantı kurmaktadır. “Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim’e eşyanın melekûtunu gösteriyorduk.”⁸⁵⁹ Feyzi Efendi, asıl hünerin maddenin suretini değil melekûtunu görmek olduğunu şu sözlerle anlatmıştır. “Maddenin suretini, hacmini, enini ve boyunu münâfığı da, kâfiri de, müşriği de, hatta ve hatta hayvanlar bile görmektedir. Hüner, onun suretini değil, manasını görmektir. Zira her maddenin suret ve hacmine münasip bir de melekûtu vardır. Maddenin melekût tarafı, onun ruhu ve canı hükmündedir. Cenâb-ı Hakk’ın kudret ve sair tecellilerinin taalluk ettiği nokta, melekût cihetleridir. Hak Teâlâ Hazretlerine dua edelim de, Halil İbrâhîm (as)’a eşyanın melekûtunu nasıl gösterdi ise, bize de aynı şekilde gösterebilirsin. Baksanıza! Âyetlerinde ‘rahmetine’ değil, ‘eser-i rahmetine’, ‘mülküne’ değil, ‘melekûtuna’, ‘suretine’ değil ‘manasına’ bakılmasını emir buyurmaktadır. İşte bu nokta, ‘mümin’ ile ‘kâfir’i tefrik eden bir noktadır. Şayet bu nokta, İbrâhîm (as)’a olduğu gibi Nemrud’a da inkişaf etmiş olsaydı, asla tanrılığa kalkışmaz ve bunun için müminlerle boğuşmazdı. Ama ne çare! Burası imtihan dünyası; herkese melekûtu görmeye izin yoktur...”⁸⁶⁰

Özdağ, marifetin elde edilmesi konusunda Feyzi Efendi’nin görüşlerine dair şunları söylemiştir: “Kur’an’ın gösterdiği esaslar doğrultusunda çaba göstererek, esma ve ef’al’in eşya üzerindeki bağlantı ve alakasını kavramak, bu makama gelen kişide bir huzur, istikrar ve temkin oluşturur. Feyzi Efendi bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Eşyanın melekûtuna muttali olan bir kimsede, aslâ şek ve tereddüt kalmaz. Çünkü her şeyin melekûtu, canı, ruhu, Cenâb-ı Hakkın yedinde (elinde)dir. Her şeyin Yedullah’ta olduğunu gören bir kimsede, hiç şek ve şüphe kalır mı?..” Elbette kalmaz. Burada Feyzi Efendi marifetullahı elde edebilmek için Allah’ı bütün özellikleriyle tanımak ve kulluk etmek daha doğrusu Allah Teâlâ’nın eşya üzerindeki tasarrufunu idrak edebilmek, her şeyin melekûfî yönünü algılayabilmek gerektiğini söylemektedir. Çünkü tanımaktan maksat daha güzel kullukta bulunmaktır. İşte Feyzi Efendi, insanın yaratılış gayesini şu sözlerle

⁸⁵⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 233.

⁸⁵⁹ Özdağ, *Feyizler*, III, 254-257.

⁸⁶⁰ Özdağ, *Feyizler*, VIII, 141.

özetlemektedir: “Marifetullahın neticesi ubudiyettir. Ubudiyetin neticesi duadır. Bunun için Rasûlullah Efendimiz “*Dua ibadetin özüdür.*” buyurdular.”⁸⁶¹

Yine Feyzi Efendi'nin marifet konusunda söyledikleri Özdağ tarafından şöyle aktarılmaktadır: “Feyzi Efendi marifet konusundaki görüşlerini “*Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*”⁸⁶² ayetinden yola çıkarak anlatırdı. Bu ayette insan cin türünün ancak kulluk için yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Fakat bu ayetin muhtevasında bir de marifet gizlidir. Şöyle ki “*لِيَعْبُدُون*” kelimesini İbn Abbas hazretlerinin “*لِيعْرِفُون*” diye tefsir ettiğini belirten Feyzi Efendi, ubudiyet ile marifeti şöyle ilişkilendirmektedir: Ubudiyetin ancak bilgi ve marifet neticesinde meşru olabileceğini ifade eden Feyzi Efendi, marifet ve bilgi olmadan kulluğun yerine getirilemeyeceğini, icra edilse de meşru ve makbul olamayacağını beyan etmiştir. Demek ki marifet ne kadar derin ve sağlam olursa ubudiyette o nispette köklü olacaktır.”⁸⁶³

Yukarıdaki cümlelerden marifete eriştiren bilginin melekûtu görmekten geçtiğini anlamaktayız. Eşyanın melekûtunu göstermek de kendi Zat'ını tanıtip sevdirmek de Allah'ın yardım ve ihsanı ile mümkün olduğunu Feyzi Efendi'nin şu cümlelerinden çıkarmaktayız: “Teâruf, tehabbub Hak'tandır. Eğer O tanıtmasa ve sevdirmeseydi, kimse Hakk'ı tanıyamaz ve sevemezdi.” Bu konuda sûfilerin görüşleri de aynıdır. Örneğin Zünnûn Mısrî, “Ben Rabbimi Rabbim ile tanıdım. Eğer Rabbimin yardımı olmasaydı O'nu tanıyamazdım.”⁸⁶⁴ demiştir. Ebû Said Harraz da marifeti iki türlü değerlendirmiş, “Biri Hakk vergisidir, diğeri kulun gayretiyle kazanılır.”⁸⁶⁵ demiştir.

Feyzi Efendi marifetin oluşumu konusunu izah ederken Allah Teâlâ'nın tecellîsi sayesinde kulun marifet sahibi olabildiğini söylemekte ve şöyle demektedir: “Tecellî; Zât'dan sıfâta, sıfâttan esmaya, esmâdan ef'âle, ef'âlden eşyâya olur. Tecellî olmasaydı, mârifetullah mümkün olmazdı.”⁸⁶⁶ Bu cümlenin açılımını yapan Özdağ'ın izahlarına yer verdiğimizde marifetullah'ın gerçekleşme sürecini daha iyi anlamaktayız.

“Varlık problemini çözebilmek eşyanın melekûtunu bilmeye bağlıdır. Eşyanın öte yüzünü yani ruh ve canını kavramak, mahlûku şerhetmek ve bilinir hale getirmek yaratana bilmek ve anlamak demektir. Kişinin halık ile mahlûk arasındaki çizgiyi isabetli bir şekilde tespit etmesi ona marifet kazandırır. Aynadaki görüntünün aynaya ait

⁸⁶¹ Özdağ, *Feyizler*, III, 251.

⁸⁶² Zâriyât 51/56.

⁸⁶³ Özdağ, *Feyizler*, III, 252.

⁸⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 315.

⁸⁶⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 34.

⁸⁶⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 131.

olmadığını anlamıştır. “*Hak geldi batıl zail oldu.*”⁸⁶⁷ ayetinde ifade edilen hakikat onda zuhur etmiştir. Marifetin kazanılmasında ilk ve en önemli unsur kalp gözünün açılmasıdır. Peygamberimizin “*Allahım bize eşyayı aslıyla göster, görüldüğü gibi değil.*” diye dua etmesi, bu konuda kulun çabası yanında ilahî desteği de isteyerek yola çıkmasının gerektiğini göstermektedir. Kur’an’da anlatılan, Hz. İbrahim’in güneşe ve aya nazar ederek Hakk’ı araması ve sonunda aynaları bırakıp ötesine geçerek hakikati bulup şöyle söylemesi de marifet ve melekût sırrına erişme çabasının bir sonucudur. Hz. İbrahim’in diliyle ayet şu mealdedir.⁸⁶⁸ “*Şu bir gerçek ki, ben yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben O’na ortak koşanlardan değilim.*”⁸⁶⁹ Feyzi Efendi’nin sözünde geçen tecelli aşağıdaki tertibe göre vuku bulmaktadır. Bu bir anlamda marifetin basamakları sayılabilir.

“Cenab-ı Hakk’ın zatına doğru yücelişi anlatan marifetullah çizgisi beş mertebede cereyan eder. Bunlar şu şekildedir:

1.Şuunat mertebesi: Varlıkların hareket ve cevelanında Allah’ın saltanatının izlerini sezme neticesinde oluşan vahdaniyyet sırrının belirmesi.

2.Ef’al-i İlahî mertebesi: Şuunat-ı İlahiyyenin hepsinin Yüce Allah’ın fiilleri zümresinden olduğunu kalp ve duyularla idrak edebilmek.

3.Esma-ı Hüsna mertebesi: Her fiilin bir yüce ismin tecellisi ile zuhur bulduğunu keşfederek benliğine yerleştirmek.

4.Sıfat-ı Ulya mertebesi: Esmanın tecellilerinin de ilahi sıfatlara bağlı olduğunu yakini bir imanla kavramak.

5.Zat-ı Akdes mertebesi: Marifet kesbinde ilerleyiş sıfat mertebesini aşınca, iman ekmeleliyyete ulaşmış olur. Bu durumda kişi Zatî tecelliye mazhar olur. Sebeplerin sıfırlandığı bu boyutun diğer adı “ehadiyyet” mertebesidir. Bu dereceye vasıl olan bir kimse tasvvuflî tabirle “seyr ilallah”ta müntehaya ermiş olur. Zatî tecelli de temkine erer ve kendini bulursa kulluğun gerçek boyutunu yakalamış olur. Bu tecellî ile kendine gelemeyen duyuları dumura uğramış olarak kalırsa “meczub” olarak kalır. Fanilik halinde helak durumundadır, kendini sonsuz bir zevkin içinde kaybetmiştir. Bu tür insanlar şahsen mübarek olsalar da topluma yönelik bir fayda sunamazlar çünkü bu âleme yönelik olmayıp akılları başlarında değildir. Şeriatın mükellef tuttuğu akıllılar gibi mütalaa edilemezler. Bu nedenle rehberlik edemezler. Hallac-ı Mansur, Nesimî gibi

⁸⁶⁷ İsrâ 17/81.

⁸⁶⁸ Özdağ, *Feyizler*, III, 259-261.

⁸⁶⁹ En’âm 6/79.

zevat buna örnektir. Bu yönüyle kimileri ifrat edip onları örnek almaya kalkmış kimileri de küfürle suçlamıştır. En doğrusu onları buldukları hal ve boyutta bırakıp akıl mertebesi ve şariat boyutunda değerlendirmemektir. Yukarıda bahsedilen Zatî tecelli ile fena mertebesinde yokluk halindeki bir fert, Rabbanî bir imdad ile tekrar idrak verilirse istikrara kavuşur. Bu durum enbiya ve asfiyanın mertebesidir. Bu şekilde bir arif-i billah geri döndürülürse Allah'ın kullarına mürşit ve rehber olur.⁸⁷⁰ Özdağ bu izahıyla fenâ ve bekânın nasıl gerçekleştiğini de açıklamış olmaktadır. Feyzi Efendi'nin marifeti ubudiyete, ubudiyeti de duaya bağlayan sözüne de aşağıdaki yorumları getiren Özdağ, aynı zamanda Feyzi Efendi'nin arifin kulluk ve dua anlayışına dair söylediklerini bize nakletmektedir.

“Marifet ehli bir kimse hal ve meşrebi ne olursa olsun değişmeyen hayat tarzının ubudiyet olduğunu anlamıştır. Yaratılışının gayesini keşfetmiştir. Zariyat 56. ayette yaratılışın sebebi marifet olarak ifade edilmişti. Feyzi Efendi bunu “Marifetin neticesi ubudiyettir.” şeklinde ifade etmiştir. Bu ikisi arasında şöyle bir tevil yapılabilir. Marifetullah insanın iç âleminde oluşan bir cevher dolayısıyla kalbini ilgilendiren bir sır, bir irfandır. İnsanın bir de bu âlemde yaşayan yönü vardır. Yani duyu ve melekeleri de bu marifetten pay almalıdır. İşte marifetin dışı vuran hali kendisini ubudiyet olarak gösterir. Bu durumda hilkatın hedefi kalbe göre marifet, duyulara ve azalara göre ubudiyettir denebilir. Burada marifete dayalı bir ubudiyetin ancak kabule şayan olduğunu, aksi takdirde taklitten öte geçemeyeceğini de belirtmiş oluyoruz. Demek ki marifet ve ubudiyet birbirlerini tetikleyen ve et ve tırnak misali birbirine bağlı biri diğerini netice veren iki kavramdır. Biri olmadan diğeri makbul ve müspet olamaz. Feyzi Efendi bu nedenlerden ötürü marifeti ubudiyetle, ubudiyeti de dua ile ilişkilendirerek “Dua kulluğun iliğidir”⁸⁷¹ hadisine konuyu dayandırmıştır.”⁸⁷²

“Marifet ehli kulluğu ile şeref duyar. Bu konuda Hz Ali'nin şu sözü veciz bir misaldir. O demiştir ki; “Allahım. Senin, benim Rabbim olman bana şeref olarak yeter. Benim sana kul olmam ise bana iftihar olarak kâfidir.” Marifetten beslenen, takva ve ihlas ile icra edilen kulluğun söze yansımaya dua denir. Duanın içeriği kişinin marifetteki boyutunu gösterirken ifa ediliş tarzı da ubudiyetin kimliğini izhar eder. Yani arifler birbirlerini, marifet ve mertebelerini dua ve niyazlarından tanırlar. Feyzi Efendi

⁸⁷⁰ Özdağ, *Feyizler*, III, 263-265.

⁸⁷¹ Tirmizî, *Deavât* 1.

⁸⁷² Özdağ, *Feyizler*, III, 271.

duanın adabını anlatırken “*Rabbimize gönülden ve gizlice yalvarın. Doğrusu o, aşırı gidenleri sevmez.*”⁸⁷³ ayetini tilavet ederek duanın edeplerini şu şekilde sıralamıştır:⁸⁷⁴

1. Dua, tezellül ile (boyun eğerek) ve tevazu ile olmalıdır.

2. Dua gizlice cân-u gönülden yapılmalıdır.

3. Duada gösterişten, tasannûdan, yapmacık hâl ve hareketlerden şiddetle sakınılmalıdır.

4. Dua âdeten değil ibadeten ve ihtiyâcen yapılmalıdır. Âdet yerini bulsun diye yapılan dualar, anlatılan usûl ve esaslardan tam anlamıyla uzaktır.

5. Duada şiddet ve hiddet caiz değildir. Zorbalıkla, efelikle Cenâb-ı Mevlâ’dan ısrarla bir şey istenemez. Feyzi Efendi bu ince hakikati “Duada ilhâh caiz değildir” sözleriyle ifade etmiştir. Yine bağırarak, vezinli şiir ve destan gibi duaların da edebe uymadığını dile getirmiştir.”⁸⁷⁵

Feyzi Efendi marifet, ubudiyet ve duayı birlikte ele aldığı sözünde, duanın kullukta son nokta olduğunu, onun kemik içinde yer alan ilik misali dinin esasları arasında aynı önemi taşıdığını ifade etmiştir. Hadiste geçen “ilik, öz, çekirdek, lüb” anlamına gelen “muh” kelimesinden yola çıkarak her şeyin bir çekirdeği ve özü olduğu gibi duanın da ibadetin özü olduğunu söylemiştir. Vücuda hayat veren kanın iliklerde oluşması nasılsa, insanın muhtaç olduğu ilahî feyiz, rahmet ve nusretin kendisine Mevlâ tarafından yağdırılması da dua vesilesi iledir. Çünkü Allah “*De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin.*”⁸⁷⁶ ayetinde, kulluğun dua ile kemale erdiğine işaret etmiştir. Kısacası dua Cenab-ı Hak ile sohbetin bir ifadesidir.⁸⁷⁷ Feyzi Efendi birçok sözünde kulluğun edebini ve Cenab-ı Mevlâ’dan nelerin nasıl isteneceğini kullara öğretmiştir. Bu konuda birkaç sözünü hatırlatabiliriz. “İnsanın, marifetullah kesbi yok ise ihlâs kazanmamışsa, ahlâk-ı hamîde kesbetmemiş ve duası da yok ise hiçbir kıymeti yoktur.” Bu sözünde de Feyzi Efendi marifetullah, ihlas, güzel ahlâk ve dua kavramlarını birlikte kullanmış, bunları, kulun Allah katında değerini belirleyen ölçüler olarak zikretmiştir.

“Cenâb-ı Hakk’ın fazlından isteyelim. Bizlere has rahmetinden ihsan buyursun. Rahmet-i âmmesinden kâfir mümin herkes istifade ediyor. Esas hüner, has rahmetine mazhar olmaktır.”

⁸⁷³ A’raf 7/55.

⁸⁷⁴ Özdağ, *Feyizler*, III, 276-278.

⁸⁷⁵ Özdağ, *Feyizler*, III, 278.

⁸⁷⁶ Furkan 25/77.

⁸⁷⁷ Özdağ, *Feyizler*, III, 279-280.

“Cenâb-ı Hak bizleri, kendi razı olduğu şeylerde muvaffak buyursun. Âmin!”

“Edebimizi muhafaza edelim. Her kusuru kendimizden bilelim.”

“Bütün mahlûkatı kendinden efdal bil; alâ merâtibihim (derecelerine göre) şefkat et.”⁸⁷⁸

Kulun Allah ile olan iletişimde ve diğer mahlûkat ile olan durumunda takındığı tavır, davranış tarzı, düşünce ve niyetleri, hülâsa yaptığı herşey bir marifeti gerektirir. Marifette ileri olanın Allah’tan istemesi ve ona sunduğu kulluk daha başkadır. Feyzi Efendi’nin bu sözleri yaratana ve yaratılanlara yönelik, olması gereken kulluk tavrını öğretici tarzdadır.

Feyzi Efendi buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak ilim ve marifet elde etmenin iki yolu olduğunu söylemiştir. Birinci yolun zahiri esaslara müracaat ederek tahsil yapmak suretiyle hakikati kesbetmek; ikinci yolun ise kalbin tövbe, tevekkül, tefekkür, tefviz-i ümür, zikrullah vasıtalarıyla tasfiye ve tezkiyesini sağlayarak melekût yurdunun sırlarını elde etme yolu olduğunu belirtmiştir. Bu iki yolun durumunu izah eden Özdağ, şu açıklamalarıyla Feyzi Efendi’nin düşüncesini net olarak anlamamıza yardım etmektedir. “Zahirî duyuları kullanarak yazıp ezberleyerek ilmi kesbetme yolu genel bir yoldur. İslam’da esas olan ve Kur’an ve sünnete varis kılan bu yol yani kesb yolu son derece sağlamdır. Diğerisi ise hatarlı ve tehlikelidir. İşlenen bir günah ve gaflet kalbin yansımaları derhal karartır. Çünkü günah ve fisk, ilmin feyzini, bereket ve nurunu giderir. Ancak ilmi ile âmîl olanın ilminden istifade edilir. Bunu Muhammed b. Sîrîn şu şekilde beyan eder: “Kuşkusuz şu ilim, din(in aslı)dır. Öyle ise dininizi aldığınız kimseleri iyi gözden geçirin.”⁸⁷⁹ İlim ve marifetin elde edilmesinde kesb yolu vazgeçilmezdir. Bu yolu umursamamak dinin bozulmasına yol açar. Bu yolu ancak sapık ve zındıklar inkâr eder. Bu yolu hiçe saymak, ulemayı tahkir etmek, onlara hürmetsizlik etmek Feyzi Efendi’nin ifadesiyle şek üzere ölmeğe sebeptir.⁸⁸⁰ Ama ikinci yolu yani kalbin tezkiyesini ihmal etmek de büyük kayıplar ve zararlar meydana getirir. Kur’an ve sünnet bu iki yolu da talim etmemizi emreder. Selef-i salihin ve ondan sonra gelen bilginler bu şekilde hareket etmişlerdir. “Abdülkadir Geylanî, Sühreverdi, Kuşeyrî, Ebû Talib-i Mekkî, Gazzalî, Ahmed-i Faruk-i Serhendî, Abdülvehhab Şa’ranî,

⁸⁷⁸ Özdağ, *Feyizler*, III, 279-282.

⁸⁷⁹ Suyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, I, 172.

⁸⁸⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s.252.

Hz. Mevlânâ ve Akşemsettin gibi şahsiyetler hep bu yolda yürüyerek ümmete ışık tutmuşlardır. Feyzi Efendi'nin de tavsiyesi ve uygulaması bu şekilde olmuştur.⁸⁸¹

3.2.Tasavvufî Kavramlar Hakkında Görüşleri

3.2.1.Hayat Safhalarını İfade Ettiği Kavramlar

Feyzi Efendi kendi hayat safhalarını ifade ederken “Bir zamanlar hubbî idik, sonra cübbî olduk, şimdi de sükutîyiz. İlerde türâbî olacağız.”⁸⁸² şeklinde bir ifade kullanmıştır. Mehmet Feyzi Efendi'nin bir anlamda hayatını özetlediği, ya da manevî dünyasında geçirdiği mevsimleri ifade ettiği bu sözü, aynı zamanda isminin mevcut olmadığı kabir taşına da kendi vasiyetiyle şu şekilde yazılmıştır.

“Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî.

Burada yatan âdem

*Bir zaman **hubbî** idi*

*Bir zaman **cübbî** idi*

*Bir zaman **sükutî** idi*

*Şimdi de **türâbî** oldu.*

Ruhu için Fatiha...”

Bu sözler Feyzi Efendi'nin hayat safhalarında insanlarla olan münasebetlerinde takip ettiği metodun birer ifadesi olmuştur. Yani kendisi bir anlamda hayatını hubbîlik, cübbîlik, sükûtîlik ve türâbîlik şeklinde fasıllara ayırmıştır. Bu kavramları kısaca açıklayalım.

3.2.1.1.Hubbîlik

Hubbîlik, sevgi, aşk ve şevk temelli metodun adıdır. Kaynak ve esası Peygamber Efendimizin “habibullah” oluşuna kadar dayanır. Allah Teâlâ her peygamberi değişik bir özellik ve niteliğiyle kullar arasından seçmiş ve buna göre muamelede bulunmuştur. Hz. Âdem'e “Safıyyullah”, Hz. İbrahim'e “Halilullah”, Hz. Musa'ya “Kelîmullah” lakapları verilirken Peygamber Efendimize “Habibullah” denmesi gerçek manada bu esasın Hz. Peygambere ve onun ümmetine mahsus yüce bir sıfat olduğunun ifadesi olsa gerektir.⁸⁸³

⁸⁸¹ Özdağ, *Feyizler*, II, 239-242.

⁸⁸² Özdağ, *Feyizler*, I, 205.

⁸⁸³ Özdağ, *Feyizler*, I, 206.

Tasavvuf erbabına göre kâinatın yaratılış temeli sevgiye dayanır. Kutsî bir rivayet esas alınarak temellendirilen bu görüşe göre Hak Teâlâ gizli bir hazine mesabesinde iken tanınmak bilinmek istemiş ve mahlûkatı yaratmıştır.⁸⁸⁴ Yani varlığın yaratılış nedeni ilahî sevgidir.

Daha başka hadis rivayetleriyle konuyu desteklememiz mümkündür. Efendimiz (as) kendisini ahirette görememe endişesinden yakınan bir sahabisine “bu dünyada Allah’a ve Peygamberine itaat edenlerin ahirette de birlikte olacaklarını”⁸⁸⁵ ifade etmiştir.” Yine “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*”⁸⁸⁶ hadisi şerifi hepimizce malumdur. Bütün bunlar hubbîlik esasının kaynağına dair bize ışık tutmaktadır.

Diğer bir açıdan konuya bakacak olursak Kur’an’ı Kerim’in “*Sadıklarla beraber olun*”⁸⁸⁷ emri sadece maddi birlikteliği değil -ki buna her zaman imkân olmayabilir- manen de sadıklarla beraberliği ifade eder. İşte aşk, şevk ve muhabbet yolu ruhî beraberliğin en kestirme yoludur. Feyzi Efendi hubbîlik meşrebini; hocası Hafız Ömer Efendi kanalıyla bağlı olduğu silsile-i hâcegânın pirlерinden İmam-ı Rabbânî Hazretlerinin *Mektûbât* adlı eserinde yer verdiği, kendisi ile müridin arasındaki irtibatın hubbîlik olduğunu ifade eden sözüne dayandırmaktadır. Bu söz şu şekildedir: “Bilesin ki bizim irtibatımız muhabbete dayalıdır. Nispetimiz⁸⁸⁸ ise akis ve boyalama (cilalama) yoluyladır. Bu konuda (mesafe açısından) uzaklık yakınlık farkı yoktur. Ancak (maksada ermede) çabukluk veya gecikme olabilir. (Bu durum) muhabbet ipinin kopmaması ve iştiyak ateşinin soğumaması şartıyladır.”⁸⁸⁹

Feyzi Efendi hubbîlik usûl ve esasınca talebelerine muamele etmiş bazı talebelerine “habib, rabbanî, keçel” şeklinde sevgisini ifade eden isimler takmış; yazdığı özel mektuplarda da “habib” imzasını kullanmıştır.⁸⁹⁰ Feyzi Efendi’nin talebelerine yazdığı bazı mektuplar hakkındaki eserlerin içinde yayınlanmıştır. Bu mektuplarda sevdiklerine olan içtenliği ve samimiyeti, can-ü gönülden duaları geçmektedir. Feyzi Efendi yazdığı satırlarda onlara karşı hiç ayrılık hissetmediğini ve daima manen beraber

⁸⁸⁴ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, II, 132. Aclûnî bu rivayetin sûfilerce çok kullanılan, manası Kur’an’a uygun faydalı bir söz olmakla birlikte Hz. Peygambere ait olmadığını belirtmektedir. Bu rivayetin mevzu olduğu konusunda görüş bildiren bazı muhaddislerin ismini de zikretmiştir.

⁸⁸⁵ Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (v. 923 h.), *el-Mevahibü’l-Ledünniye*, II, 76.

⁸⁸⁶ Buharî, Edeb 95.

⁸⁸⁷ Tevbe 9/119.

⁸⁸⁸ Arapçada “ilgi, bağ” anlamına gelen bu kelime, tasavvufta “şeyh ile mürid arasında sevgiden oluşan bağ” demektir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 483.

⁸⁸⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 262. Mektup, I, 257.

⁸⁹⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 208.

olduklarını vurgulayan sözleri yer almaktadır.⁸⁹¹ Fotoğraf gönderenlere, özel kalmasını rica ederek fotoğraf göndermesi, yeni yazıyı rahat yazamamasına rağmen yazdırdığı mektupların sonuna notlar ilave etmesi, onun muhabbete ve dostluğa ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Feyzi Efendi genel anlamda muhaberesi olmadığını söylemiştir. O yüzden bu mektupların sayısı sınırlıdır. Asker olan veya gurbete tahsil için giden talebe ve dostlarına yazdığı bu mektupların sonunda genelde “Kusurlu kardeşiniz Feyzi” ibaresi bulunmaktadır. Bir tanesinin sonunda Arapça olarak şu beyit yazılıdır. “Levlâ mufâratü'l-ahbâb, mâ vecedet lehâ menâyâ, ilâ ervâhınâ sebîlâ.” (Eğer dostlardan ayrılık olmasaydı, ölüm bizim ruhlarımıza yol bulamazdı- ki gelip alsın.) Bu ifadeler Feyzi Efendi'nin sevdikleriyle kurduğu iletişim tarzını, derûnî muhabbeti, tevazuunu ve tesis ettiği kardeşlik hukukunu göstermesi açısından önemlidir.⁸⁹²

Hubbîlik usulünde sevgi ve muhabbet, aşk ve şevk esastır. Seven sevdiğine sevgisini açıkça belirtir, fakat sevginin ifrat yönündeki tezahürlerini kalbinde saklar mümkün olduğunca aşikâr etmez. Seven ve sevilen tam anlamıyla birbirine güvenir ve dayanır. Gönülden gönüle bu sevgi ve bağlılık sayesinde seven ve sevilen ilahî sevgiye mazhar olacak ve Hakk'ın rızasını tahsil edeceklerdir.

Sevgi ve aşk yolu diyebileceğimiz bu metotta sevginin ilk kaynağı büyükten gelir. “Allah onları sever onlar da Allah'ı severler.”⁸⁹³ ayeti bunun delilidir. Sevgi, aşk ve şevkle dolu olan büyük, bu hususta zayıf ama ehil olan küçüğe teveccüh edip kapasitesine göre muhabbet ifazasında bulunur. Bunun akabinde küçükte büyüğe karşı ifrat derecede bir sevgi ve coşku oluşur. Büyük bu muhabbeti bir süre körükleyip alevlendirir. Bu durum belli bir süreçte devam eder. “Mecazî aşk “ adı verilen bu sevgi, büyük tarafından bundan sonra gerçek sahibine yani Allah'a çevrilmeye çalışılır. Bu sayede kişi Allah'ın kutlu tecelliyâtına ve ilahî rahmetine erişir.⁸⁹⁴

Şu halde hubbîlik insan kalbinin saflaşmasına yönelik olarak yürütülen manevî bir eğitim biçimidir. Allah dostları bu usülle kabiliyetli fertleri seçer, onların ruhlarını ilahi aşk ve şevk iksiriyle arındır, gönüllerin sahibi Yüce Allah'a teslim ederler. Bu yol ruhanî eğitimde mesafe açısından en kısa ve en güçlü yol olarak değerlendirilmiştir. Şu

⁸⁹¹ Bu anlamı içeren bazı cümleleri şu şekildedir: “Sen burada olduğun zaman gibi dualarımdasın. Rabbanî, madden uzakta ise de manen yakın.” Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 311-312.

⁸⁹² Bu mektup örnekleri için bkz. Özdağ, *Feyizler*, II, s. 13-14; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 311-312.

⁸⁹³ Maide 5/54.

⁸⁹⁴ Özdağ, *Feyizler*, I, 210.

da bir gerçek ki bu yolda yürümek ateş üzerinde yürümeye benzetilmiş bu nedenle de bu yolun üstatları oldukça az görülmüştür.⁸⁹⁵

Feyzi Efendi hubbîlik yoluyla irtibatın bir takım mahzurlarını, dış çevrede yanlış yorumlandığını gördükten sonra genel anlamda bu usulü bırakarak cübbîlik yolunu tercih etmiştir. Ama hususî olarak her dönemde gerektiği yerde bu usûlünü sürdürmüştür. Hubbîlik mesleğini bütün yaratılmışlarla tesis eden Feyzi Efendi gerçek dinî hayatın sevmek ve sevilmele yaşanacağı inancındadır. Onun sadece topluma ve insanlara değil hayvan bitki tüm mahlûkata açılımı hubbîliğe göre olmuştur. Hapishane de kaldığı dönemlerde herkesin oradaki haşeratın ısırması nedeniyle uyuyamadığı bir ortamda, kendisine hiçbir böceğin dokunup rahatsız etmeyişini esprili bir dille şöyle yorumlamıştır: “Hayvanlar, böcekler ve bitkiler dahi sevilmele bilirler. Onun için ben onlarla hubbîlik tesis ettim, bana hiçbir zarar vermezler.”⁸⁹⁶

Feyzi Efendi'nin muhabbet meşrebi hakkında tezimizin “Makamlar” bölümünde muhabbet makamı anlatılırken daha ayrıntılı bilgi verildiği için burada iktifa ediyoruz.

3.2.1.2.Cübbîlik

Bu kelime Kur'an'da Hz. Yusuf'un (as) kuyuya atılmasıyla ilgili olarak Yusuf suresinde⁸⁹⁷ “cübb” şeklinde geçmekte olup “kuyu” anlamına gelmektedir.⁸⁹⁸

Feyzi Efendi'nin bu kavramı kullandığı dönemi araştırdığımızda onun bu ifadeyi hocası Said Nursî'nin vefatından (1960) sonraki zaman diliminde kullanmış olduğunu anlıyoruz.

Said Nursî'nin vefatından sonra talebeleri arasında çeşitli anlaşmazlıklar çıkmıştır. Feyzi Efendi bu anlaşmazlıklara dâhil olmak istemediği gibi bu durum kendisini son derece rahatsız etmiştir. O dönemde yaşanan bazı uygunsuz tavır ve tutumlara karşı çıkması, bu çevreler tarafından yalnızlaştırılmasına sebep olmuştur.

Feyzi Efendi'nin Bediüzzaman'ın diğer talebeleriyle görüş ayrılığı yaşamasının sebeplerinden bazıları şunlardır: Şevket Özsoy'un hatıralarında geçtiğine göre, *Risâle-i Nûr* talebeleri başka eserlerin okunmasına sıcak bakmadıkları için, başka eserlerin okunmasının caiz olup olmadığını Feyzi Efendi'ye sorarlar. Bir kısmı da Feyzi Efendi'nin devamlı *Risâle-i Nûr*'lardan ve Bediüzzaman'dan bahsetmesini ister ve beklerler. Onun ayet ve hadislerden ders vermesini yadırgayanlar olmuştur. Bunlara

⁸⁹⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 210.

⁸⁹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 99.

⁸⁹⁷ Yusuf 12/10.

⁸⁹⁸ Rağîb, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 96.

cevaben “Benim de kendime göre delillerim var.” diyen Feyzi Efendi, “Üstadın eserini okumak caiz olsun da, Üstad’ın, “Üstadım” dediği İmam-ı Gazzâlî’lerin İmam-ı Rabbânî’lerin eserlerini okumak niye caiz olmasın?” diyerek ilim konusunda inhisarcılığı doğru bulmadığını belirtmiştir. Bediüzzaman hakkında bazılarının “işî hikâyeciliğe döktüklerinden” şikâyet etmiş, ömründe bir iki kere onu görenlerin uzun uzadıya Bediüzzaman hakkında fikir beyan etmesini doğru bulmamıştır. Onun hakkında konuşan kimsenin isabetli olabilmesi için onunla uzun süre birlikte olması ve hizmetinde bulunması gerektiğini söylemiştir.⁸⁹⁹ Yine o dönemde kendisi hakkında “O, ayet hadis okuyormuş, bırakın onu, yanına gitmeyin.” şeklindeki ifadelere son derece kızgın bir şekilde “Şayet Üstad burada olsa ayet- hadis okuyorum diye beni dinlemeyecek mi? Kendisi eserlerinde ayet ve hadisleri delil getirmiyor mu?” diye cevap vermiştir. *Risâle-i Nûr* okumayıp ayet ve hadisler çerçevesinde sohbet ettiği için “O, *Risâle-i Nûr* talebesi değildir.” şeklinde dışlanmış olması, kendisine gelen misafirlere şu cümleleri kurmasına sebep olmuştur: “Ağalar istediklerini nasb, istediklerini azlediyorlar. Allah’ın kullarına ihsanını taksime kalkışıyorlar. Manevî şeyler kavun karpuz gibi taksim edilemez. Hiç kimsenin elinde hiçbir kimseyi azletme veya nasbetme hakkı yoktur. İslam’da aforoz yoktur. Aforoz, Hristiyanlıkta papazlarca yapılır ve batıldır.”⁹⁰⁰

Bu ifadeler Feyzi Efendi’nin karşılaştığı hazin duruma ne kadar içerlediğini göstermektedir. Bu duruma tepkisini de bu şahıs ve gruplardan uzaklaşarak, kendisini “cübî” ilan edip, onlara da kinaye yoluyla “Kuyu dibindekiler minare şerefesinde olanların işine karışmaz.” deyip kendi dünyasına çekildiğini beyan etmiştir.

Feyzi Efendi’nin Bediüzzaman’ın 1960 yılında vefatından sonra kendisini ziyarete gelmiş olan, önde gelen *Risâle-i Nûr* talebelerine bazı önemli nasihatleri olmuştur. Mustafa Akbal’ın bizzat bulunduğu bir mecliste kendisinin dinleyip naklettiği nasihatler şunlardır: Feyzi Efendi o ziyaretçilere “*Risâle-i Nûr*’un etrafından çekiliniz ki, bu millet ve onun aydın tabakası, üniversiteler ona sahip çıksınlar. İleride “Milliyetçilik” denen bir cereyan çıkacaktır, onun aleyhinde olmayınız.” diye ikaz etmiştir.⁹⁰¹ Bu ikazlarının dikkate alınmamış ve önerilerinin tutulmamış olması, üstelik de hak etmediği bir tavırla karşılanması onu son derece üzmüş ve kendisini geri çekip kuyu dibinde telakki etmesine neden olmuştur. Özdağ “cübî” kelimesine başka

⁸⁹⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 211-212.

⁹⁰⁰ Özdağ, *Feyizler*, VI, 175-176.

⁹⁰¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 143-144.

açılardan şu yorumları getirmiş, kelimeyi sözlük anlamından yola çıkarak şöyle izah etmiştir:

“Râğıb el-İsfehânî’nin bu kelime hakkındaki değerlendirmesine göre kuyuya “cübb” tabir edilmesinin iki sebebi vardır:

a.“Kuyunun sert bir toprakta bir çukur olarak açılmış olması.”

b.“Kuyunun, kökünden koparılan bir ağaç veya herhangi bir şey sebebiyle oluşmuş bir yer olması.”⁹⁰²

Meseleyi batınî yönden ele alıp sözlükteki verileri değerlendirdiğimizde “cübb” kelimesi “kazılarak veya koparılarak açılmış derin bir çukuru” ifade etmektedir. Bu manalardan yola çıkarak bir değerlendirme yapılacak olursak Feyzi Efendi’nin cübbîlik yani kuyu dibine ait oluş keyfiyetinin şu anlamları da ifade ettiği düşünülebilir:

Madde ve mana itibariyle esrarlı, muhteşem bir yaratılışa sahip kılınan insan birçok melekelerle teçhiz edilmiştir. Kur’an bu durumu “*Biz insanı ahsen-i takvim üzere yarattık*”⁹⁰³ “*Âdemoğlunu şerefli kıldık.*”⁹⁰⁴ şeklindeki ayetleriyle vurgulamıştır. Bütün bu ulvî nitelikler yanında insanda nefis denilen bir güç daha vardır ki mezzum sıfatlarla donatılmıştır. Tabiatı gereği terbiye edilmeye müsait olan nefis, şeytanî fiil ve düşüncelere de eğilimli yaratılmıştır. Nefsin bu isyana ve tuğyana meyli insanı hakikate ulaşmada kutsal bir mücadeleye sokmak için verilmiş bir imtihan sırrıdır. Dolayısıyla insan iyi ve kötü cevher ve madenler yüklü bir dağı andırmaktadır. Hadis-i şerifte “*İnsanlar madenler gibidir.*”⁹⁰⁵ buyrulması bu sırta işaret etmektedir. Bunun için insana düşen çalışıp didinerek mücahadesiyle bünyesindeki şer güçleri tahrip edip kutsî niteliklerini güçlendirerek kutsal yurda yönelişini biran evvel gerçekleştirmektir. Bütün bu anlatılanlar insanın iç âlemine yönelip oradaki derinlere gömülü kıymetli cevherleri, ruhunun derinliklerine kazılar düzenlercesine inmesi ve o cevherleri çıkartıp geliştirmesi; diğer taraftan da kalbini ve ruhunu istilaya yeltenmiş olan nefsanî destekli şer güçleri bütün gücüyle söküp atmaya çalışmasıdır. Bütün kötü fikir, eylem ve hadiseler kalp üzerine kök salmış zehirli ağaçlar gibidir. Bunlar zikir ve tövbe nuruyla imha edilmelidir. İşte cübbîlik insandaki melekî vasıfların geliştirilmesi şeytani güçlerin imha edilmesi amacıyla insanın derununda yürütülen içsel bir mücahedenin adıdır.”⁹⁰⁶

⁹⁰² Rağıb el-İsfehani, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 96.

⁹⁰³ Tîn 95/4.

⁹⁰⁴ İsrâ 17/70.

⁹⁰⁵ Buhârî, Enbiya 21; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 199.

⁹⁰⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 216.

Feyzi Efendi bu sebeple senelerce kuyu dibinde yaşar gibi evinde dış âleme çıkmaksızın yaşamıştır. Bu durumun sebebini soranlara “kendi nefsinin şerrini kimseye dokundurmamak amacıyla bu yolu tercih ettiğini” söylemiş ve engin tevazuunu bir kere daha göstermiştir. Yani şerri dışardakilere değil kendi nefesine nispet etmiştir. Anlaşıldığı üzere cübbîlik kuru kuruya bir alçakgönüllülük, ya da kuyu dibine siner gibi köşeye çekilmiş bir yaşamın veya mesleğin adı değildir.⁹⁰⁷

3.2.1.3.Sükûtlilik

Sükûti; “ses çıkarmayan, boş konuşmayan ve suskun olan” anlamına gelmektedir.⁹⁰⁸ *Feyizler* adlı eserde nakledildiğine göre Feyzi Efendi bu ifadeyi, hicrî 1400 (1980 m.) yıllarından sonra kullanmaya başlamıştır. Kendi cümlesiyle durumu “Şimdiye kadar çok konuştuk. Çok konuşan çok hata eder. Artık hatalara istiğfar zamanı geldi.”⁹⁰⁹ şeklinde beyan etmiştir. Buradaki istiğfarın keyfiyetini onun mertebesine layık şekilde anlayıp değerlendirmek gerekir. Çünkü her makamın tövbesi kendine hastır. Avamı nasın, hasların ve ehassu'l-havassın kendine göre tövbesi vardır. Tasavvuf erbabının ifadesine göre avamın tövbesi günahlardan, havassın tövbesi gafletten, ehassın tövbesi ise masıvayı görmek veya farkında olmaktan dolayıdır ya da başka tanımlara göre de ehas ibadet ve iyiliklerini görmekten dahi tövbe ederler.⁹¹⁰ Allah'tan gayri her varlık Allah'a nispetle noksandır. Gerçek kulluk bunu sezebilmek ve aczini ve kusurunu görebilmektir. Kendini kâmil görüp kusursuz bilmek cehalettir. Peygamberimizin “*Allah'ım seni tenzih ederim. Sen kendi zatını nasıl övmüşsen sana öyle sena ederim.*”⁹¹¹ yani kendi bildiğine göre seni övgüden acizim deyişinde bu incelik gizlidir.

Feyzi Efendi sükûtlilik döneminde kendisinden konuşuvermesini isteyenlere espri tarzında “Her mesleğin bir emekliliği vardır, biz de emekli olduk” demiştir. Kendisine “Nereden emekli oldunuz?” diye soran birisine “hiçlikten” diye cevap vermiştir. Sükûtlilik döneminin bu özelliği zahiren bir dinlenme fakat batınen tam bir yönelişle hakka teveccüh şeklindedir. Enbiya ve sıddıklar Hak'la manevî birlikteliğin zevkini bildiklerinden buna can atarlar. Ama Yüce Allah tarafından davet ve irşatla görevlendirilmişlerdir. Bu uğurda halkın ezasına katlanmak ve onlardan alakayı

⁹⁰⁷ Özdağ, *Feyizler*, I, 217.

⁹⁰⁸ Râğîb el-İsfehânî, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 265.

⁹⁰⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 219.

⁹¹⁰ Serrâc, et-Tûsî, *el-Lüma'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., s. 42.

⁹¹¹ Müslim, *Salât* 222.

kesmemek üzere memurdurlar. İşte Feyzi Efendi de uzun zaman Allah'ın kullarıyla meşgul olmuş, onlara Allah ve Resulünü sevdirmeye çalışmış, bu hususta zorluklara katlanmış bir Allah dostudur. Sükûtilik döneminde kendisini Mevlâ ile sırr-ı maiyyete sevk ederek, insanlara karşı dilsiz olup gönülden sohbeti tercih etmiştir. Gönüle zindan olan bu dünyada, bedene de güz ve kış mevsimi yaklaşmıştır. Feyzi Efendi iç âlemindeki bu durumu “Derundan aşına ol zahirde bigâne sansınlar.” sözüyle ifade etmiştir.⁹¹²

Feyzi Efendinin sükûtilik dönemi tamamen halkla ilişkisini kesmek şeklinde anlaşılmalı, insanlarla manen irtibat kurup muamele ettiği bir dönem şeklinde değerlendirilmelidir.

Hicrî 1406 yıllarına gelindiğinde “Şimdi de üveysiliğe⁹¹³ yelteniyorum.” sözünden zahirî bir irtibatın yerine manevî bir irtibatı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bunun için bâtından doğru bir teveccüh, alâka, hatırlama, sevme ve irtibat gereklidir. Huzuru daimînin zevkini manen bu şekilde hissetmek Allah'ın dünyadayken kullarına acilen verdiği bir nimet olsa gerektir.⁹¹⁴

Sükût ayetlerde doğrudan olmasa da dolaylı yönden teşvik olunmaktadır. Yalandan sakınmak,⁹¹⁵ yapmadığı şeyi söylememek⁹¹⁶, dilin ve diğer organların sahibi aleyhine şahitlik edeceği⁹¹⁷ ve dosdoğru olmanın emredildiği⁹¹⁸ birçok ayet-i kerime rastgele konuşup hata etmektense sükût etmenin daha selametli olduğu sonucuna götürmektedir.

Hadislerde sükûtun hikmetine, Allah'a ve ahirete iman etmenin bir gereği olarak ya hayrı söylemek veya susmak gerektiğine dair buyruklar mevcuttur.⁹¹⁹

İmam Gazzâlî *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde sükût ehlinin faziletini ayet ve hadislerden deliller getirerek anlatmıştır. Dilin afetlerinden sükût sayesinde kurtulmanın mümkün olduğunu beyan ederek bu yararları birer birer saymıştır.⁹²⁰

Sükût madden ve manen rahatlaktır. İnsan susma halinde düşünme, kendini tanıma, özüne yönelme imkânı bulur. Ayrıca sükûtun muteber olanı mukaddesat-ı diniyye, Allah rızası, ahiret saadeti nazara alınarak ve iradî olarak gerçekleştirilen

⁹¹² Özdağ, *Feyizler*, I, 221.

⁹¹³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 249.

⁹¹⁴ Özdağ, *Feyizler*, I, 222-223.

⁹¹⁵ Mürselât 77/24.

⁹¹⁶ Saff 61/2-3.

⁹¹⁷ Nur 24/24.

⁹¹⁸ Ahzab 33/70.

⁹¹⁹ Buharî, *el-Câmi'*, nu. 6018, 6136, 6475.

⁹²⁰ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 163-239.

sükûttur. Nefis ve şeytanın iğvasından, heva ve hevesin tutkularından kaynaklanan suskunluğun bir önemi olmadığı gibi vebali vardır.

Yüce Allah bazı velilerini sükûtilik vasfı vererek bu yolla bir nevi halktan gizlemiştir. Bazılarını da hal ile şerefendirerek sükûtu emretmiş onların halleri vasıtasıyla insanlara ders ve ibret vermeyi murat etmiştir.

Feyzi Efendi'nin sükûtilik döneminde sohbet etmesi için bir başka kişiyi işaret etmesi veya bir başkası namına sükûtiliği seçmesi asla mevzubahis olmamıştır. Yakınlarından ve ailesinden böyle bir rivayet gelmediği gibi onu iyi bilenlerce de böyle bir durumun kesinlikle doğru olmadığı ifade olunmuştur.

3.2.1.4.Türâbîlik

Türâbî “toprağa mensup” demektir ve insan bedenini ilgilendirir. İnsan bedeni topraktan yaratılmış ve yine aslına dönecektir. Özdağ'ın gözlemlerinden aktardığına göre Feyzi Efendi “insanların ölüm ve onunla ilgili tabirlerden korkup ürpermesinin sebebinin kalpteki imanın îkan⁹²¹ mertebesine ulaşamamasına ve ölüme hazır dereceye gelememesine bağlıdır. Ölümden bahsettiği zaman son derece doğal bir hadise olarak algılanır, dinleyenler yadırgamazdı. Toprağın ilk anda insanların hiç düşünüp aklına getirmediği yönlerinden bahseder, onun nice sırları gizlediğinden, zalim ya da salih herkesi bünyesine kabul ettiğinden bahsederdi. Bunun yanı sıra kabrin, iyileri bir ananın yavrusunu bağrına basması gibi sıkacağı, günahkârların ise kabrin sıkmasıyla birtakım günahlarının bağışlanacağını ifade ederdi. Ölümün zahirî yönünün karanlık ama arka yüzünün nuranî olduğunu anlatır, kabirde de kişinin rızıklanacağını ve kabrin Allah'a kavuşmak için bir geçiş kapısı hükmünde olduğunu ifade ederdi.”⁹²²

Türâbîlik kavramını anlayabilmek için toprağın niteliklerini, kâmil insanların topraktan hangi yönleriyle ibret aldıklarını düşünüp değerlendirmek lazımdır. Bu açıdan da meseleyi ele almak gerekirse şunları söylemek mümkündür. Toprak, yaratılan varlıkların en mütevazısıdır. Üzerinde iyi veya kötü her fiile hiç itirazı olmaz şekilde yine insanoğlunun muhtaç olduğu yiyecekleri yetiştirmeye devam eder. Bu açıdan Rabbimizin hilim ve sabır sıfatlarını almıştır. Allah dostlarında bu yönden bir toprak özentisi vardır. Sevgili Peygamberimiz Hz. Ali Efendimize “Ebû Türâb”⁹²³ lakabını takmıştır.

⁹²¹ “Şeksiz şüphesiz iman” demektir. Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, İnsan Yayınları, s. 1265.

⁹²² Özdağ, *Feyizler*, I, 230.

⁹²³ Buharî, Mesacid 25, Edeb 113.

Feyzi Efendi'nin 1985 yılında eşi Melek Hanımın vefatından sonra “Artık türabîyim” ifadesini kullandığını kaynaklardan öğreniyoruz. Kendisinin ömrünün bu son birkaç yılında derin bir sessizliğe büründüğü, hazin ve düşünceli hali, çevresi tarafından gözlemlenmiştir. Sağlığının iyice bozulması sebebiyle halsiz düşen Feyzi Efendi evinin kapısına ziyaretçilerle görüşemeyeceğini, bu nedenle özür dilediğini beyan eden bir yazı astırır.⁹²⁴ Görüşmek için ısrar edenlere “Artık bizi ölümlerden sayın ve ruhumuza bir Fatiha okuyuverin.” diyerek kendisini Yüce Yaratıcı'yla baş başa bırakmalarını rica etmiştir.⁹²⁵

Feyzi Efendi son zamanlarına doğru hayat mevsimlerini şu veciz ifadelerle değerlendirmiştir. “Hubbîlik suûbetli, cübbîlik sühûletli, sükûtlilik selametli oldu.”⁹²⁶

Sonuç olarak, Feyzi Efendi'nin türabîlik ifadesini, ölüm sonrasına hasredecek olursak; bütün evliyada olduğu gibi hem kendisi açısından rahat ve rahmetli bir dönem hem de geride bıraktığı sevenlerine kabrinden doğru himmet ettiği, onlarla manen alâkasını devam ettirdiği bir devreyi anlamamız mümkündür. Bu tabiri hayatının son devresi olarak ele aldığımızda ise Allah dostlarında tahakkuk eden “ölmeden önce ölmek” sırrına binaen onların zaten hayatta iken ölüm ötesiyle halleştiklerini, Kur'an'ın “Hayat-ı Tayyibe”⁹²⁷ dediği bir yaşamı elde ettiklerini bilmekteyiz. Bu sebeple zahirdeki ölüm geçidi evliyauillaha göre bir kapıdan diğer bölmeğe geçmek gibidir. Çünkü onlar dünyadayken fenafillah⁹²⁸ makamını geçmişler bekabillah⁹²⁹ sırrına erişmişlerdir. Hz. Mevlânâ gibi zevatın ölüm için Şeb-i Aruz⁹³⁰ demesi bu anlamda olsa gerektir.

3.2.2. Velayet ve Veli

Feyzi Efendi evliyayı üç mertebede ele alır ve şu ayetlere dayanarak zikrederdi.

1. Avam müminler olup “Allah iman edenlerin dostudur.”⁹³¹ şeklinde Kur'an'da yer alan ayetler göstermektedir ki genel anlamda bütün müminler Allah'ın dostudur.

⁹²⁴ Kapıdaki yazı şu şekildedir: “Rica: Görüşmek isteyen muhterem kardeşim, durumum müsait değil, kusura bakmayın.” Feyzi Efendi'nin yazdırdığı bu cümleye rağmen kapıyı çalıp ısrarla görüşmek isteyenler çok olmuştur. Randevu verme âdeti olmayan Feyzi Efendi, ziyaretin Allah rızası için olması gerektiğini beyan etmiştir. Kim gelirse gelsin mazereti olmadıkça kapıyı açmaya gayret etmiş, zorunlu olarak açamadığında geri dönenler için çok üzülp helallik istemiş, “Ziyarete liyakatli bir kişi değilim.” sözünü tekrar etmiştir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 407.

⁹²⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 114.

⁹²⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 234.

⁹²⁷ Nahl 16/97.

⁹²⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 208.

⁹²⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 80.

⁹³⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 597.

⁹³¹ Al-i İmran 3/68.

Buradaki “veli” kelimesi “hem dost hem de dost olunan” anlamını içerdiği için ayetteki mana “Allah inananların dostudur” şeklinde de söylenebilir.

2.İkinci gurup “havas” denilen velilerdir. Burada Feyzi Efendi “*Allah takva sahiplerinin dostudur.*”⁹³² ayetini okuyarak bu tabakaya yükselmek için takvanın şart olduğunu belirtmektedir.

3.Ehas denilen üçüncü grup ise hakiki anlamda peygamber varisi olmuş velilerdir. Bunların ifade edildiği ayeti Feyzi Efendi yine Yunus suresinden alarak dile getirmektedir. “*Biliniz ki Allah’ın velileri için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır. Onlar ki iman edip takvaya ermişlerdir. Onlara dünyada da ahirette de müjde vardır. Allah’ın kelimelerinde bir değişme yoktur. İşte bu en büyük kurtuluştur.*”⁹³³ Feyzi Efendi bu ayette, veliler için hem dünyada hem ahirette müjdeyi açıklarken, dünya hayatındaki müjdenin, velilerin hayattayken veya ölüm anında cennetle müjdelenmeleri olabileceğini, ayetin tefsirlerine dayanarak anlatmıştır. Feyzi Efendi, ehlullahın dünyadaki kaygısının diğer insanlar gibi mal, makam vs. olmadığını belirtmiş, onların dünyadan imanla gidip gidememe konusundaki endişelerinin bu müjdeyi alana kadar devam ettiğini ifade etmiştir.⁹³⁴

Havas ve ehas grubuna dâhil olan velilerin özelliklerini Feyzi Efendi şu sözleriyle dile getirmiştir: “Cenab-ı Hak, velinin umûrunu tekeffül eder, velî de Hakk’ın tekâlifini tekeffül eder.” “Her asırda lâ-akall (en az) enbiya adedince 124 bin evliya bulunur.” diyen Feyzi Efendi, cahilden evliya olmayacağını, Cenab-ı Hakk’ın velayet nasip edeceği zaman o kimseye ümmî de olsa ilham yoluyla ilm-i zarurî ihسان edeceğini, o kimsenin de ibadetlerini yapacak kadar şer’î ilimleri bilir hale geleceğini söylemiştir. Peygamberlerin ve velilerin nefislerini karşılaştıran Feyzi Efendi şu farkı göz önüne sermektedir: “Peygamberân-ı izâm hazerâtı günahsızdırlar. Nefisleri tezkiye olmuştur. Evliya-ı kirâm hazerâtının nefisleri ise tezkiye olmamıştır. Onlarda şer ve kötülükler, bi’l-kuvve halinde mevcuttur.” demek suretiyle velinin peygamberden en önemli farkını dile getirmiştir. Bu zümrelerin kabirdeki durumlarından da şöyle söz eden Feyzi Efendi, Peygamberlerin ve kibar-ı evliyanın Kâbe toprağında yattıklarını, vefatlarından sonra dahi cesetlerinde ruhlarının, hem tedbiri hem de nisbetinin devam ettiğini belirtmiştir. Enbiya ve evliyanın cesetlerinin besatet ve nuraniyet kesbettiği için kabirde çürümek gerekmeyeceğini Feyzi Efendi şu cümlelerle beyan etmiştir:

⁹³² Casiye 45/19.

⁹³³ Yunus 10/62.

⁹³⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 5.

“Müminlerin cesetleri toprakta çürümekle istihale olur. Kabirde çürümek, tathir içindir. Enbiyanın, şühedanın ve kibar-ı evliyanın cesetleri mutahhardır; temizlenmeğe lüzum yoktur. Onun için cesetlerini toprak yiyemez.” Feyzi Efendi bazı evliyanın “Vedûd” isminin mazharı oldukları için görenler tarafından hemen sevileceğini söylemiş, “Kemâlât bizatihi mahbubdur.” şeklinde de izah etmiştir. Bir velinin sıddıkiyyet mertebesinden sonra irşatla vazifelendirileceğini, meczupların irşada kadir olmadığını ifade eden Feyzi Efendi, bu durumu şu sözüyle izah etmiştir: “Seyr-i sülukunu tamamlamış bir velî, risalet cenahı ile dönerse, irşatla görevli olur, kendisini izhara mecburdur. Şayet, velayet cenahı ile dönerse irşatla ilgilenmez; kendi halinde mahfidir.” Peygamberlerin irşadı ile velilerin irşadını genel ve özel olarak değerlendiren Feyzi Efendi, Peygamberimizin, bütün beşeriyete gönderilmesi hasebiyle irşadını umumî yaptığını, bunun için de umuma hitap ettiğini ifade etmiştir. Evliyanın kelimalarının böyle olmadığını vurgulayan Feyzi Efendi, onların hususî bir kavmin irşadı ile muvazzaf olduklarından, hitaplarının da lisan-ı mahsus ile olduğunu belirtmiştir. Feyzi Efendi şefaath konusunda da şu görüştedir: “Hesaptan sonra Cenab-ı Hak; enbiyaya, evliyaya, şühedaya ve âlimlere şefaath hakkı verir. Fasık müslümanlara, ameli kifayet etmeyen müminlere şefaath ederler.”⁹³⁵

Yalan yere evliyalık taslamanın, imansız gitmeye sebep olacağını ifade eden Feyzi Efendi, veliliğin şartının keramet olmadığını, sebat ve istikamet en büyük keramet olduğunu çeşitli vesilelerle anlatmıştır. Bu konudaki bazı sözleri şöyledir: “Bir kimsenin velî olması için başkasının kalbindeki sırları söylemesi, deriyi yürütmesi veya buna benzer şeyler şart koşulmamıştır. Velî olmak için, “الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ” ayetiyle⁹³⁶ iki şart koşulmuştur. Bunlar da, marifetullah, kemalat-ı imaniyye ve ihlasla ubudiyettir, takvadır. Bunun için mühim olan, marifetullah ve muhabbetullahtır.” Feyzi Efendi şu özellikleri evliyanın vasıfları olarak zikretmiştir: “Letafet-i lisan, hüsn-i huluk, güler yüzlülük, sehavet-i nefis, her olur-olmaz şeye itiraz etmemek (killet-i itiraz), mazereti kabul ve âmme-i mahlûkata şefkat, evliya vasıflarındandır.”⁹³⁷

Beşaret ehli olan veli'nin “Vedûd” ismine mazhar olmasından dolayı gayr-ı ihtiyarî sevileceğini, onu görünce Allah hatıra geleceğini söyleyen Feyzi Efendi,

⁹³⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 146, 149, 152-159.

⁹³⁶ “İnananlar ve takva sahibi olanlar...” Yunus 10/63.

⁹³⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 150-153.

Peygamberimizin evliyayı tarif ederken “Onları göresiye kalpte zikrullah hasıl olur”⁹³⁸ buyurduğunu hatırlatmaktadır.⁹³⁹

Klasik tasavvuf eserlerinde sıkça konu edilen velayet-nübüvvet karşılaştırması hakkında Feyzi Efendi şu görüşü beyan etmiştir: “Enbiyanın kendi zatlarına mahsus olmak üzere, velayetleri nübüvvetlerinden üstündür.” Bu özelliğin peygamberlere mahsus olduğu ifadesinden, peygamberlerin dışındakiler için durumun farklı olacağı anlaşılmaktadır. Yani diğer velilerin velayetleri, nübüvvet makamından üstün olamaz anlamı çıkmaktadır. Çünkü Feyzi Efendi başka bir sözünde “Nübüvvet, risaletin ibtidası; velayetin müntehasıdır.” demektedir. Yine O, hocası Bediüzzaman’ın görüşünü de şöyle diyerek aktarmıştır: “Üstad Hazretleri de “Enbiyanın velayetleri, risalete inkılâb etti.” derdi. Herkesin kendine göre bir görüşü var; o da bu görüşteydi.”⁹⁴⁰

3.2.3. Dem, Zaman, Bezm-i Elest, Ahd-i Misak

“Dem” kelimesi Farsça “soluk veya zaman” manasınadır. Sûfilerde zaman iki olay arasındaki zihnî mukayeseden ortaya çıkan mücerred ve zihnî bir mefhumdur. Zamanın gerçeği sürekli yaşamakta olduğumuz “an”dır. Anların sürekliliği ile zaman mefhumu meydana gelir.⁹⁴¹

Feyzi Efendi bu kavramları, bazı özel zamanlara olan özlemini dile getirdiği şu sözünde kullanmaktadır: “Demler o demler, zaman o zaman idi.”⁹⁴²

Bu cümleyi Feyzi Efendi geçmiş hatıralarını yâd ederken dile getirmiştir. Geçmişe duyulan hasretin ifadesi olan bu sözü daha açık bir şekilde anlayabilmek için Feyzi Efendi’nin bunu hangi bağlamda söylediğini bilmemiz gerekmektedir. Burada kullanılan “dem” kelimesine dikkat çeken *Feyizler* müellifi Özdağ, kelimenin anlamları üzerinde durmuş ve “dem” sözcüğünün tasavvufta “an-ı gayrı münkasım” tabir edilen “lahza,” “bir an” manası taşıdığını belirtmiştir. Feyzi Efendi bu konuyu Kur’an’da yer alan “كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ” “O, her anda bir şandadır.”⁹⁴³ ayetiyle irtibatlandırmış ve ayetlerde geçen “yevm” kelimesinin anlamları üzerinde durmuştur. Feyzi Efendi’nin kendi ifadesi şu şekildedir. “Bir de Allah’ın tecellide bulunduğu bir ‘yevm’i vardır ki, buna ‘Yevmullah= Allah’ın günü’ denir. Bu ‘gün’, bizim bildiğimiz bir gün olmayıp;

⁹³⁸ Taberî, 4/2731.

⁹³⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 126, 146.

⁹⁴⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 146, 149.

⁹⁴¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 156.

⁹⁴² Özdağ, *Feyizler*, VII, 309.

⁹⁴³ Rahman 55/29.

bir ân-ı gayr-i münkasimdir. (Yani taksimi, hesabı bizce mümkün olmayan bir andan ibarettir.)”⁹⁴⁴

“Bezm-i Elest” kavramı da Farsça ve Arapça iki kelimededen oluşmuş “elest toplantısı” anlamında yine Kur’an’da kullanılan⁹⁴⁵ ve zaman ile ilgili olan bir tabirdir.⁹⁴⁶

Kur’an’da geçen ve Allah Teâlâ için kullanılan zaman dilimleri müteşabih türünden olup bizim kullandığımız anlamda değildir. Bu zaman kavramına dair örneklerden birisi de tasavvuf kitaplarımızda sıkça bahsedilen “elest bezmi” ne dair ayettir. “*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tuarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik.’ dememeniz içindir.*”⁹⁴⁷

Buradaki zaman kavramı, gerçek yönüyle kavramamızın mümkün olmadığı ve mahiyetini ancak Allah’ın bildiği bir andır. Feyzi Efendi bu an ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır: “Ahd-i misak anında Âdem (a.s.)’in sulbünden ihraç edilen (belinden alınarak çıkarılıp ortaya konan) cüz-i lâ yetecezza hâlindeki zerreler (parçalanması mümkün olmayacak kadar küçüklükteki atomlara benzer bedenler), bütün küre-i arzı istila etmişti. Birinci safta enbiya; ikinci safta evliya ve müminler; üçüncü safta ise münafık ve kâfirlerin ruhları bulunuyordu. Her bir ruh, kendi zerresini tanıdı ve onunla birleşti. Cenab-ı Hak; enbiyaya, evliyaya ve müminlere Cemal tecellisinde bulundu. Rabbimiz bu hâlde onlara:

“السُّتُ بِرَبِّكُمْ Elestü birabbiküm? *Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” diye hitapta bulundu. Bütün ruhlar (bedenlerinin zerrelere içerisinde buldukları hâlde): “قَالُوا بَلَىٰ” “*Evet, Rabbimiz Sensin!*”⁹⁴⁸ cevabını verdiler. Müminler bu hitaba tav’an (boyun eğerek)” bela” (evet) dediler. Münafık ve kâfirler dahi “belâ, evet” demekten başka kendilerinde mecal (güç) bulamadılar...”⁹⁴⁹ Elest bezmindeki o zerrecikler sonradan vakti gelince dünyaya gelen her çocuğun kalbine tevdi ediliyor.⁹⁵⁰

Feyzi Efendi bu “an”ın ruhlar için tarifi imkânsız bir huzur anı olduğunu, bu dünya âleminde ruhun sürekli bu kutlu zamanı ve huzuru arayıp hasret duyduğunu, o vuslatı özlediğini belirtmiştir. İşte “elest” gününde atomlar halindeki küçük bedenlere

⁹⁴⁴ Özdağ, *Feyizler*, VII, 310.

⁹⁴⁵ A’raf 7/172.

⁹⁴⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 101.

⁹⁴⁷ A’raf 7/172.

⁹⁴⁸ A’raf 7/172.

⁹⁴⁹ Özdağ, *Feyizler*, VII, 312.

⁹⁵⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 161,174, 269, 270.

ruhların yerleştirilerek, kendi mertebelerince akıl, göz, kulak ve dil verilen bu ruhlar benliklerindeki fitrata göre üç büyük safta yer aldılar. Birincisi “sabikûn” diye ayette ifade olunan peygamberler ve nebilerin oluşturduğu saf idi. İkinci saf ise Kur’an’da “ashab-ı yemîn” diye ifade edilen ve peygamberlere tâbi olan, içlerinde siddıkların, şehitlerin ve salihlerin yer aldığı müminler grubudur. Üçüncüsü ise yine Kur’an üslûbunda “ashab-ı şimal” tabir edilen kâfir, müşrik ve münafıkların oluşturduğu saftır ki münafıklar, müşrikler ve onların arkasında da kâfirler yer almışlardır. Feyzi Efendi bu olayı şu cümleleriyle tasvir etmektedir. "Münafıklar reşşolunan nuru görür gibi oldular ama gerçekte göremediler. Görüp görmediklerini kendileri de tam olarak kestiremediler. Ama görmedikleri hâlde görür gibi olmalarından (hele mele⁹⁵¹ görmelerinden) dolayı, dünyada bir süre müminlerin arasında inanmış gibi davranarak hayat sürerler. Fakat gün geçtikçe kalplerinde imanın yokluğu iyice gün yüzüne çıkar ve imansız durumları tam anlamıyla belirginleşir. Sonunda kâfir olarak ölüp giderler. Peygamberler hemen ön safta, Cenab-ı Hakk’ı, tecelli buyururken hicapsız görebildiler ve öylece de yüce kelamını duyabildiler. Serpilen nurlardan fazlasıyla kendileri nasipdar oldular. Bu nedenledir ki, toplumları içerisinde ilk müslüman onlar oldular. İman etmek için Allah Teâlâ dışında herhangi bir kimseye ihtiyaç duymadılar. Bu âleme ilk gelişleri ve bulûğ dönemi ile imtihana girişleri mutmainne (huzura kavuşmuş, rahata ermiş, şek ve şüphesi olmayan) nefis derecesinden olur. Peygamberlerin arkalarında yer alan müminler grubu ise önlerinde peygamberler olduğu hâlde; onların aynasında ve perdesinde Cenâb-ı Mevlâ’yı ve tecellilerini görme şerefine eriştiler. Yine onların eşliğinde ve onların vasıtasıyla Allah Teâlâ Hazretleri’nin yüce ve mukaddes konuşmasını duymuşlar ve O’nun hususî inayetiyle Zât-ı Akdes’ine yönelip buyruklarına uymuşlardır. İşte bunun içindir ki, dünyaya geldiklerinde kendilerini irşat edecek ve Allah’a eriştirecek bir peygambere veya onların görevlendirdiği bir elçiye ihtiyaç duyarlar; kendi bildiklerine, vasıtasız, yol bulamazlar. Yine bu ince nüktelerden ötürüdür ki, sıradan insanlar, salih müminler vasıtasıyla, salih müminler, evliya aracılığıyla, evliyadan olan zâtlar da siddıklar vasıtası ile siddıklar da peygamberler aracılığı ile Allah’a yol bulurlar ve O’nun yücelik sırlarından haberdar olurlar. Bu,

⁹⁵¹ “Hele mele...” sözcüğü “görmedikleri hâlde görür gibi olma, hayal meyal görme” anlamında Feyzi Efendi’ye aittir. Bu tabir Kastamonu halkı arasında kullanılmaktadır. Örneğin; “O kişiyi ben, hele mele hatırlıyorum.” gibi.

kâinatta hüküm süren ve yürürlükte tutulan Allah'ın değişmeyen genel bir yasasıdır (sünnetullahtır).⁹⁵²

Feyzi Efendi elest bezmindeki bu hadiseyi anlatırken orada bütün ruhlar “Evet, sen bizim Rabbimizsin dedikleri halde bu dünyada neden inkâr edenler var? diye bir sorunun dinleyenlerin kafasına takılabileceğini düşünerek şu şekilde cevap vermiştir: “Allah Teâlâ hazretleri o anda müminlere muhabbet ve rahmetle yani cemaliyle tecelli etti. Bu nedenle onlar can-u gönülden “evet” dediler. Kâfirlere ise kahır ve heybet türünden tecellide bulundu. Onlar da korkuyla istemeden “evet” demek zorunda kaldılar. Bu dünyaya gelip de perdeler arkasında kalınca korkulacak bir şey yok deyip aldandılar ve gönülden iman etmedikleri için sözlerinden caydılar. O günkü imanları burada fayda vermedi ve kâfir olarak öldüler.”⁹⁵³

Bu konuyu ilk dönem sûfîlerinden Ebû Saîd el-Harrâz “*Kitâbü'l-Ferâğ*” adlı risalesinde benzer şekilde ele almaktadır. Tecelli konusunda yani Yüce Allah'ın müminlere muhabbetle tecelli etmesi hususunda aynı ifadelere yer vermektedir.⁹⁵⁴

Bir gönül insanı olan Feyzi Efendi'nin, ta derinlerden ahlak çekerek bu cümleyi söylemesi, yukarıda zikredilen manaların yanı sıra asr-ı saadet dönemine duyulan özlemi, daha yakın dönemi ele alınca kıymetli hocaları Hafız Ömer Aköz ve Bediüzzaman Said Nursî ile yaşadığı günlere ve hatıralara olan hasreti sebebiyle söylemiş olduğunu anlayabiliriz.

3.2.4.Rüya

Arapça'da “görmek” demektir. Tasavvufta rüya üç türdür: İlahî, melekî, şeytanî. Rüya tabiri başlı başına bir maharettir. Görülen her rüya görenin içini yansıtan bir aynadır. Ancak rüya sadece tabir ilmini bilene anlatılır.⁹⁵⁵

Feyzi Efendi'nin rüya ve keşif ile ilgili şu sözünden yola çıkarak, onun bu konudaki görüşleri şu şekilde zikredilmiştir: Feyzi Efendi “Rüyanın hakikati vardır, hayal değildir, yalnız tabir ister; keşif ise tevil ister.”⁹⁵⁶ demektir. Başka bir sözünde rüyayı şu şekilde anlatmıştır: “Rüyayı salih hayalden ibaret değildir; hakikati vardır. Rüyayı ruh görür. Ruh cesetten tedbirini kısmen kesince, yükselmeye başlar, rüya görür. Ölümde ise

⁹⁵² Özdağ, *Feyizler*, VII, 312-315.

⁹⁵³ Özdağ, *Feyizler*, VII, 316-317.

⁹⁵⁴ El-Harrâz, *Kitâbü'l-Ferâğ*, vr. 72/b. Ayrıca bkz. Naile Baltacı, *Ebû Saîd el-Harrâz'ın Kitâbü'l-Keşf Ve'l-Beyân, Kitâbü'l-Hakâik ve Kitâbü'l-Ferâğ Adlı Üç Risalesindeki Tasavvufî Görüşleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, s. 90-91.

⁹⁵⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 525-526.

⁹⁵⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 251.

tamamen keser. Rüyayı ruh gözüyle ruh görüyor; ruh gidiyor, ruh işitiyor, ruh geziyor...”
 “Bazı rüya mübeşşirdir. Kişi uyandığı zaman ferahlık duyarsa, o rüya mübeşşirdir. Bazı rüya da münzirdir.”⁹⁵⁷

Feyzi Efendi Peygamberimizin rüyalarının vahiy olduğunu söyleyerek şöyle demektedir: “Aleyhisselam Efendimiz, gördüğü rüyaları Hz. Âişe validemize naklederlerdi; sabahla beraber zuhur ederdi. Evliyanın rüyaları da ilhamdır.”⁹⁵⁸

Nübüvvetin müjdelerinden olduğu zikredilen⁹⁵⁹ rüya hakkında Feyzi Efendi onun hayal olmadığını bir hakikati olduğunu söylemekte salih ve karışık rüya (edğasü ahlâm) olarak iki türde değerlendirmektedir. Salih rüyanın tabiri yapılabileceğini ama diğerinin tabirinin mümkün olmadığını söylemektedir. Feyzi Efendi yine sahih rivayetlere dayanarak rüyanın nübüvvetin kırk altıda bir cüz’ü olduğunu belirterek salihât türünden rüyaların tebşir veya inzar niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Feyzi Efendi bedendeki kafeste ruhun bir garip olduğunu, uyku yoluyla ruha izin verilerek kendi âlemi olan ervah yurduna yol aldığını ancak bedenle de tam olarak ilişkisini kesmediğini anlatmıştır. Rüyanın oluşumu hakkında Özdağ, Feyzi Efendi’den şunları nakletmektedir: “Yenilen gıdalar hazmedilirken midede bir buhar oluştuğunu söyleyen Feyzi Efendi, bu buharın beyne doğru giderek uyku getirdiğini anlatır, buradan riyazet konusuna değinirdi. Beden için gerekli gıda alınmadığında veya gelişigüzel riyazet yapıldığında beyni rutubetlendirecek bir buhar oluşmadığı için bu kişilerin uyuyamayarak bunalıma girebileceğini bu durumun ilerlemesi halinde deliliğe kadar varabileceğini söylerdi. Ruhun uykuda ana vatanına yükselmesi ve arınmışlığı oranında bu kavuşmanın sürati artar. Ruh orası ile bulunduğu ölçüde huzurlu olur ve bedene sükûna erişmiş halde döner. Manevî yönden ağırlıkları ve kirleri fazla ise o âleme hızlı yükselemez ve henüz kendi yurdunu ziyaret edemeden dönmek zorunda kalır. Bu takdirde uykudan sinirli, huzursuz ve doyumsuz kalkar. Mecburî işi olmasa haftalar aylar boyu uymak ister. İşte ruh uykudaki bu yükselme esnasında misal âlemine uğrar. Misal âlemi tüm varlıkların birer örneğinin ve tüm olayların birer benzerinin yer aldığı bir âlemdir. Ruh buradan geçerken bazı şeyleri görür. Rüyada bazen kendi misalini de görebilir. Burada gördükleri kendiyile veya başkalarıyla alâkalı olabilir. İşte kişi rüya denilen bu durumdan uyanınca

⁹⁵⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 164,275.

⁹⁵⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 151.

⁹⁵⁹ Râğib, *Müfredât*, s. 304. “لم يبق من النبوة إلا مبشرات الرويا الصالحات” Rivayetin takribî anlamı şu şekildedir: “Peygamberlerin vahiy kanallarından müjdeleyici olarak sadece sağlam rüyalar kalmıştır.” Benzer lafızlarda: Mâlik, *Muvattâ*, II, 957 (Rüyâ 1783); Ahmed, *Müsned*, III, 267, V, 454, VI, 129, 381; Dârimî, *Sünen*, II, 166; Buhârî, Ta’bîr 5; Tirmizî, Rüyâ 2; İbn Mâce, Ta’bîr’r-Ru’yâ 1.

gördüklerinin bir kısmını hatırlar.⁹⁶⁰

Rüyaların pek azı tabire ihtiyaç olmadan zuhur edebilir. Gerçek rüyalarda görülenler genellikle geleceğe yöneliktir. Ruh onu henüz gerçekleşmeden misal âleminde görmüştür. Fakat bu âlemde aynen tahakkuk etmez. Bu nedenle ehli tarafından tabir edilmesi lazımdır. Rüya tabiri Allah vergisi bir ilimdir. Kur'an'da Yusuf peygambere öğretildiği bildirilmiştir. Rüyayı en azından salih kimselere anlatmak gerekir. Onlar da tabir konusunda ihtiyatlı olmalıdır. Feyzi Efendi rüyayı anlatırken eksik veya fazla söylemenin büyük günah olduğu konusunda uyarırdı. Bu hususta Hz. Peygamberin şu sözünü hatırlatırdı. “*İftira ve yalanların en büyüğü kişinin görmediği bir şeyi gözlerine (zorla) göstermesidir.*” Yine Feyzi Efendi, ahir zamanda kendisine danışılacak kimse kalmayınca salih kimselerin sadık rüya ile yollarını bulacağını söylerdi. Bütün bunların ardından rüyaya fazla düşkün olmamayı öğütleyen Feyzi Efendi, rüyaların bedeni yoracağını, duyguları ve uzuvları yıpratacağını söylerdi. Rüyaların çoğunun tabire ihtiyacı oluşu, bunun da çoğu kez imkânsızlığı nedeniyle rüyaya bel bağlanmasını münasip görmezdi. Rüyaya çok düşkün olanlardan da hoşlanmazdı. Nakşibendî büyüklerinin de böyle olduğunu ifade ederdi. Hacegânın yoluna sülûk etmiş bir kimsenin rüya ile fazla iştiğalinin nefsin oyunu olabileceğini söylerdi.”⁹⁶¹

3.2.5.Hayal

Hayal Arapçada “düş, görüntü, aslı olmayan görüntü” manasına gelir. Vahdet-i Vücut felsefesinde hayal vücudun aslıdır. Hayal sebebi ile olmadıkça, Hakk'ın esma ve sıfatı olmaz. Hayalde mabudun ortaya çıkışının olgunluğu vardır. Hayal bütün âlemlerin aslıdır.⁹⁶²

Feyizler adlı eserde hayal ve vahdet-i vücut düşüncesi hakkında Feyzi Efendi'nin görüşleri şu şekilde izah edilmektedir:

“Hayal, insanın hayal etme melekesiyle, zihninde bir varsayım ve kurgu olarak ortaya koyduğu fikir ve düşünceleri kendine göre canlandırmasıdır. Tasavvuf ehli arasında “Vahdet-i Vücut” görüşünde olanlara göre Allah Teâlâ'nın Vacibü'l-Vücûd'una nazarla caizü'l vücûd olan her şey bir hayalden ibarettir. Bu zevata göre her varlık Allah'ın var etmesi ve ona güç vermesiyle var olduğu için Allah dışında her şey bir hayalden ibarettir. Bunu Molla Cami şöyle dile getirmiştir: “Evrende her ne varsa bir zan,

⁹⁶⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 251-254.

⁹⁶¹ Özdağ, *Feyizler*, I, 255-260.

⁹⁶² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 258.

bir hayal, aynalarda bir akis veya bir gölgeden ibarettir.”⁹⁶³ Bu görüş sahipleri kâinatın yaratıcısına küllî bir yönelişle müteveccih oldukları için, onun küllî tecellisi ile onun varlığında fani olmuşlar ve başka bir varlığı varlık hüviyetinde göremez olmuşlardır. Bu durumda âlem hakkındaki hisleri iptal olmuştur. Kendi varlığını fenaya atmış bir varlığın durumu ile bekâ yönünde vücûdî tecelliye mazhar olmuşların durumu aynı değildir. Ehl-i Sünnet’in muhakkik bilgileri âlemin hayal olması görüşüne katılmamış ve “Eşyanın hakikati sabittir.”⁹⁶⁴ diyerek görünen varlıkların bir gerçeklik yönü olduğunu sırf hayal olmadığını söylemişlerdir. İmam-ı Rabbânî de Ehl-i Sünnet’in bu prensibini doğru bulmuş *Mektubat* adlı eserinde bu konuya yer vermiştir. Bunun aksi olan görüşlerin hatalı ve gerçeğe uygun olmadığını beyan etmiştir. Feyzi Efendi bu konuyu tahlil ederken Muhyiddin İbn Arabî’den şöyle bir nakilde bulunmuştur: İbn Arabî’nin beyanına göre kendisi; madde ötesi bir boyutta Endülüs’ün Kurtuba şehrinde manevî ve ruhanî bir meclis görür. Bu meclis gruplar halinde dağılmaktadır. Hazreti Şeyh bu grupta olan Hazreti Harun (as.) ile görüşür ve konuşur. Ona, görmüş olduğu ruhanî cemaatin ahvalinden sorar. O da, Hazret-i Peygamber’in başkanlığında toplanmış, nebiler ve velilerden oluşan ruhanî bir cemaat olduğunu ve bu mecliste Hallâc-ı Mansûr’un mahkeme edildiğini söyler. Bu arada geçen bazı konuşmalardan sonra yeri gelmiş ve fırsatını bulmuş iken Şeyh-i Ekber Hazretleri, Hazreti Harun’a (as.) yıllarca kafasını kurcalamış olan şu meseleyi açar: Hazreti Harun’a (as) hitapla şöyle söyler: “Siz Kur’ân’da beyan olunduğuna göre kardeşiniz Musa’ya (as) “Düşmanları bana güldürme.” demişsiniz. Hani nerede, gerçekten düşman diye bir şey var mıdır? Biz böyle bir şey göremiyoruz!” deyince Harun (as) İbn Arabî’ye şu cevabı vermiştir: “Ey Muhyiddîn, sen eşyayı görmemekle, eşya yok mu oluyor? (Elbette olmuyor.) Öyle ise, henüz sizlerin gözlerinizden perde tam olarak kalkmış değildir. Eğer bu perde tam kalkmış olsaydı, siz hem eşyayı hem de Cenab-ı Hakk’ı aynı anda müşahade ederdingiz!”⁹⁶⁵

Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde anlattığı bu hadise hem İbn Arabî’nin eserlerini iyi okuduğunu, hem de vahdet-i vücud görüşüne katılmadığını göstermektedir.

⁹⁶³ Bkz. İz, *Tasavvuf*, s. 65.

⁹⁶⁴ Bu prensip, Akâid kitaplarımızda, “حقائق الأشياء ثابتة” “*Hakâiku’l-eshyâ sâbitetün.*” şeklinde ifade olunmaktadır. Taftazânî, *Şerhu’l-Akâid*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 101.

⁹⁶⁵ Özdağ, *Feyizler*, I, 260-265.

3.2.6.Keşf

Arapça, “açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme, tahmin etme” gibi anlamları olan bir kelimedir. Keşf bir şeyi örten perdenin kalkması anlamındadır. Mûkaşefe, hakikatleri görmek anlamında maddî değil, manevî gözle olur. Basar gözü ile basiret gözü aynı anlamda değildir. İlkiyle madde, ikincisiyle mana görülür. Kitap ve sünnet ile çelişmeyen keşf, hakıtır. Sûfilere göre Kitap ve sünnete uymayan keşf ile amel edilmez.⁹⁶⁶

İlham ise, Allah tarafından feyz yolu ile kalbe doğan şey demektir. Arapça bir kelimedir. İlham delil olamaz. Sûfiyye bunu ferdî planda delil olarak kabul eder.⁹⁶⁷

Özdağ, Feyzi Efendi'nin keşfin te'vili hakkındaki görüşlerine eserinde şu şekilde yer vermiştir:

“Keşf, Allah Teâlâ'nın sevdiği kullarına olan ikramlarından biridir. Ubudiyet ve takva yolunda sebat eden kuluna ikram olarak kalp gözünü açmasıdır. Böylece kul dünya gözü yumulmadan, uykuya dalmadan misal âlemindeki bazı olayları görür manevî şeyleri temaşa edip sezebilir. Keşf ehli dünyaya kendilerini esir etmedikleri ve ruhlarını kurtardıkları için mana tarafına sürekli yükselirler. Bedenleri bu âlemde olsa da ruhları ulvî âlemlerle temas halindedir. Bu nedenle normal insanların görmediğini görür, duymadığını duyar. Ama hepsinin kuvveti aynı değildir. Güçleri ve görüş açıları farklı olduğu için keşifleri te'vile ihtiyaç duyar. Keşifleri ancak hakikat erbabı Rabbânî bilgeler te'vil edebilir. Çünkü bu şahıs o âlemleri seyran ede ede oraları iyi bilir hale gelmiştir. Acemi olan ona keşfini anlatır o da yorum yapar. Mana gözünün gördüğüne keşif dendiği gibi mana kulağının duyduğuna da ilham denir. Bunlar başkasını bağlayıcı şeyler değildir sadece sahibini ilgilendirir. Herkes ona uymak zorunda değildir. Bu nedenle Ehl-i Sünnet bu iki yolu ilmin elde edilme sebebi olarak kabul etmemiştir. Keşfini te'vil ettirmeden ilhamını şeriata arz etmeden kendi bildiğine hareket edenin doğru yoldan sapması muhtemeldir.”⁹⁶⁸

Feyzi Efendi keşfi ikiye ayırarak şu şekilde izah etmiştir: “Keşf-i sahih sahibi olan zat, her mahlûkun her mevcudun, lisanına, lügatine vaktır. Her şeyin kendi lisanıyla Cenab-ı Hakk'ı tesbih ettiğini anlar. Çünkü her zerre, her cemad, her nebat, her mahlûk, kendi lisanıyla, lügatıyla Hakk'ı tesbih eder. Keşf-i hayalî ise, her mahlûkun

⁹⁶⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 366-367.

⁹⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 305.

⁹⁶⁸ Özdağ, *Feyizler*, I, 265-268.

Cenabı Hakk'ı tesbih ettiğini, onların lügatlerini ve lisanlarını bilmeksizin hayal etmekten ibarettir.⁹⁶⁹

3.2.7.Kalp

Kalp Arapça'da "bir şeyin altını üstüne getirmek, çevirmek vs." gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir. Tasavvufî olarak kalp, insanın mahiyeti, madde ile mananın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah'ın tecelli ettiği mahal, ilahî latife gibi çok yönlü manaları ihtiva eder.⁹⁷⁰

"Kalbe günde yetmiş bin hatıra gelir geçer. Kalbe gelen hatıraları, Kur'an mizanıyla ölçüp değerlendirip ayırt etmek lazım."⁹⁷¹ diye uyarıda bulunan Feyzi Efendi, kalbe gelen kötü havatırın temizlenmesi için de şu duayı tavsiye etmiştir:

"Kalbe kötü bir şey hutur ederse hemen "Allah'ım! Kalbimi temizle, günahımı bağışla ve organlarımı haramdan koru deyip, kötülüğün kökünü daha bil-kuvve halinde iken kazıyıp atmalıdır. İşte bu en güzel tövbedir."⁹⁷²

Feyzi Efendi'nin bu cümlesinde, tövbenin yani temizliğin asıl gerçekleştiği yerin kalp olduğu, kötülüğün daha o merkezde iken imha edilmesi gerektiği bir dua örneği ile bize sunulmaktadır. Burada kastedilen ruh yönümüzü ifade eden kalptir. Feyzi Efendi ona niçin kalp denildiğini açıklarken, kalbin hiçbir zaman bir halde kalmayıp sürekli değişmesini halden hale dönmesini sebep göstermiştir. Sohbetlerinde kalbin şeffaf, nuranî, latif bir varlık olduğunu bedene gerçekte onun hükmettiğini anlatan Feyzi Efendi "*Dikkat edin, bedende bir et parçası vardır...*"⁹⁷³ hadisini de okuyarak kalbin iki yönünden bahsetmiştir. Ruhânî âleme bakan yönü ve bir de bedenle alâkalı yönü olan kalp, bedene bakan yönü itibariyle bir idareci konumundadır. Organlar vasıtasıyla dünya ile irtibat kurmaktadır. İnsanın azaları, ruhun ve kalbin bu âleme açılan kapılarıdır. Hadisteki beyana göre kalp salahat içinde ise ona bağlı her şey salahat üzere olacaktır. Kalp bozulursa organlar da fesat işlere âlet olacaktır. Bu nedenle kalbin temizlenmesi çok önemlidir.⁹⁷⁴

Feyzi Efendi kalbin temizlenmesi için belli başlı yerine getirilmesi gereken esaslar olduğunu şu cümlesiyle açıklamıştır: "Kalbin temizlenmesi için önce şeriatın zahirî ahkâmını bi-hakkın yerine getirmeli, ibadetleri kusursuz ve ihlasla yapmalı, helal ve

⁹⁶⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 152.

⁹⁷⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 341.

⁹⁷¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 135.

⁹⁷² Özdağ, *Feyizler*, II, 19.

⁹⁷³ Buhârî, İman 39; Müslim, Musafat 107; İbn Mace, Fiten 14.

⁹⁷⁴ Özdağ, *Feyizler*, II, 19-20.

haramı gözetmeli. Sonra kalbin temizlenmesi gelir. Bütün bunlardan sonra kalp, ilahî sırlara mâkes olabilir.”⁹⁷⁵

Kalbin fesada uğraması demek, iman ve Kur’an dairesinden çıkıp mukaddesata yan çizmesi demektir. Bu da onun kirlenmesi anlamına gelir. Sevgili Peygamberimizin kalbin paslandığına dair sözleri vardır. “*Şüphesiz ki kalpler, demirin su değdiğinde paslandığı gibi paslanır.*”⁹⁷⁶ buyuran Efendimiz, “*Mümin günah işlediği zaman kalbinde siyah bir leke meydana gelir.*”⁹⁷⁷ sözüyle de kalbin günahlar sebebiyle kirlendiğini ifade etmiştir. Bu kirlilik kalbin melekût âlemiyle temasını tam olarak yerine getirememesine dolayısıyla da katılaşıp insafsız, merhametsiz, donuk bir maddeye dönüşmesine yol açmaktadır. Temizlenmediği sürece fesadı artacak ve gitgide nuraniyetini ve letafetini kaybedecektir. Bu sebeple rivayetlerde kalbin temizliğini sağlayan metotlar Peygamberimiz tarafından önerilmekte, bunların; “tövbe ve istiğfar, ölümü çok anma, Kur’an okumak” olduğu belirtilmektedir.⁹⁷⁸

Günah sebebiyle içte oluşan pişmanlık duygusuna “tövbe”, bunu dile getirerek Allah’tan af ve bağışlanma istemeye de “istiğfar” diyebiliriz. Bu iki kavram birbirinin yerinde de kullanılmaktadır. Kulluğun en önemli vasıflarından olan tövbe ve istiğfar, kul için hem temizlenme hem de derece alma sebebidir. Kul yaratılışı icabı hatasız olamaz. Bu nedenle tövbeden de müstağni kalamaz. Peygamber Efendimiz bir hadislerinde ahabına hitaben şöyle buyurmuştur. “*Canım kudretinde olana and olsun ki, eğer siz suç işlemeseydiniz, elbette Allah sizi yok ederdi de günah işleyip kendisine istiğfar eden ve O’nun da kendilerini bağışlayacağı bir toplum getirirdi.*”⁹⁷⁹ Bu durumun hikmeti şu olsa gerektir. İnsan Yüce Mevlâ’nın her an birçok ismine mazhar olmaktadır. Onun esmasının tecellileri ile varlığını devam ettirir veya Allah isterse onun yaşamına son verir. Acıktığında rızık vermesine, hasta olduğunda şifa indirmesine muhtaçtır. Bütün bu olaylar Allah Teâlâ’nın çeşit çeşit isimlerinin devreye girmesiyle olmaktadır. Hak Teâlâ’nın “tevvab, gaffar, gafur, afv...” gibi nice isimlerinin devrede olması da işlenen kusurlar vesilesi ile. Her şey nasıl zıttıyla anlam kazanıyor ve değeri biliniyorsa yani aç olmadan doymanın kıymeti bilinemezse, manen aç kalıp acı çekmeden de manevî rızıkların tadı, lütfâ ve ihsana mazhariyetin lezzeti anlaşılamayacaktır. Feyzi Efendi’nin bu konuyu tahlili şu şekildedir. “Şu kereme ve lütfâ bakın ki, kul hem Allah’a karşı

⁹⁷⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 209.

⁹⁷⁶ Beyhaki, *Şu’abu’l-İmân*, nu. 1958.

⁹⁷⁷ İbn Mace, *Zühd* 29; Ahmed, *Müsned*, II, 297.

⁹⁷⁸ Özdağ, *Feyizler*, II, 20-22.

⁹⁷⁹ Müslim, *Tevbe* 11.

günah işliyor, edepsizlik ediyor sonra da pişmanlık duyup kendisinden af dilemesini Allah kulundan istiyor. Kendisine teveccüh edip af dileyince de onu bağışlıyor, lütuf ve ihsanda bulunuyor. Bununla da kalmıyor, bir de ona muhabbet ediyor. Artık bundan öte kerem, bundan ileri merhamet olamaz. Hâlbuki diğer otorite ve güç sahipleri kendilerine yapılan en ufak bir suçun cezasını hemen vermeye kalkarlar ve düşmanlıklarını sürdürürler. Ama Yüce Allah, kullarını yanılığa düşen, zaafı yüzünden sürçmeler yaşayan varlıklar olarak yaratmıştır ki, onlar istesin, istedikçe de lütfu ilahîye ve aff-ı sübhanîye mazhar olsunlar, Rableri de onları sonsuz rahmetine gark etsin. Bu ilahî bir metot ve takdirin neticesidir.”⁹⁸⁰

Feyzi Efendi'nin nefis hakkındaki görüşlerini yukarıda zikretmiştik. İnsanın asla güvende olmadığı, onu temize çıkarıp övmesi mümkün olmayan en büyük düşmanı nefsidir. Peygamberimiz “*Senin en azılı düşmanın iki göğsün arasındaki nefsidir.*”⁹⁸¹ diyerek ümmetini uyarmıştır. Nefsin daima kötülüğü emrettiği,⁹⁸² insanın da ona uyarak hataen ve gafleti yüzünden günaha girdiği aşikârdır. Günaha düşüp isyan eden ancak kendine zulmetmiş olur. Bu zulüm ve isyanın kalbi karartmadan giderilmesi ve telafisi tövbe ile mümkündür. “*İnsanların hepsi hata yapmaya müsaittir. Ancak hata yapanların en hayırlısı, pişman olup hatasından dönenlerdir.*”⁹⁸³ diyen Efendimiz tövbe yolunu bize göstermiştir. Yani hiç kimse tamamen temiz olduğunu tövbe edecek bir günahı olmadığını iddia edemez. Beşerin en üstünü olan peygamberler dahi tövbe etmişler ve nefislerini temize çıkarmamışlardır. Kur'an'da nice peygamberlerin dua ve tövbe örnekleri mevcuttur. Peygamber Efendimizin günde yetmiş kusur defa tövbe ettiğini yeminle söylemesi⁹⁸⁴ ümmeti için ibret olmaya yeter bir davranıştır.

Feyzi Efendi yine hadislere dayanarak her gün normal bir kimseden üç yüz altmış çeşit günahın sudur etmesinin mümkün olduğunu söylerdi. Her insanda 360 çeşit mafsâl olduğunu, her mafsâlın bir görevi bulunduğunu gaflet edildiği takdirde mutlaka günaha girdiklerini anlatan Feyzi Efendi “Günah işlemedim ki neye tövbe edeyim?” diye düşünenlere cevaben bu açıklamaları yapardı.⁹⁸⁵

Kur'an'da belirtildiği üzere Allah katında tövbe edilmedikçe affı mümkün olmayan günah şirktir. Feyzi Efendi bir de tövbesi olmayan günahıtan söz etmektedir. Yani hata ve gafletten, cehalet ve nisyan sebebiyle zuhur eden her günahıtan tövbenin

⁹⁸⁰ Özdağ, *Feyizler*, II, 25-26.

⁹⁸¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nu. 412.

⁹⁸² Yusuf 12/53.

⁹⁸³ Tirmizî, Kıyâme 49; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, s. 392.

⁹⁸⁴ Müslim, Zikir 41.

⁹⁸⁵ Özdağ, *Feyizler*, II, 27.

mümkün olduğunu ama kibir ve inattan kaynaklanan günahın tövbesi olmadığını söylemektedir. “Herhangi bir günah kibir ve inattan neş’et ediyorsa onun tövbesi yoktur.” diyen Feyzi Efendi, bu sözüyle kibir ve inatla işlenen günahların Allah’a bile bile karşı çıkış anlamı taşıdığından zaten bu günahı işleyenlerin tövbeye yanaşmayacaklarını anlatmak istemektedir. Şeytanı buna örnek vererek onun tövbeyi aklından bile geçirmediğini anlatan Feyzi Efendi, ahirette her yüzyıl başında cehennemden çıkarılarak secde etmesi isteneceğini ama kibir ve inadından buna asla yanaşmayacağını belirtmiştir. Feyzi Efendi aynı konuya Hz. Âdem ile eşini de örnek getirerek, onların işlediği günahın, hata ve nisyân sebebiyle olduğu için hemen tövbe ettiklerini ve bu yolla işlenen günahların tövbesinin her an geçerli olduğunu beyan etmiştir. Bu nedenle olsa gerek Nebiyy-i Muhterem Efendimiz tövbe kapısının güneşin batıdan doğacağı zamana kadar açık tutulacağını⁹⁸⁶ haber vermiştir.⁹⁸⁷

Feyzi Efendi “ehli kalbin gönlü münkesir, hassas ve nazik olduğu için, gündüz kılınan namazlarda kıraatın hafî olduğuna” dikkat çekmiştir. Çünkü cehrî okunur da cemaatin içinde ehli kalp birisi bulunursa azap ayetlerini duyunca kendinden geçebilir. Nitekim ashab-ı kirâmın bu tür şeyler başına gelmiş, namazda Karia suresini duyunca bayılanlar olmuştur. Öte yandan ehli kalbi kırmak son derece tehlikelidir. Çünkü onlarla Allah’ın inayet ve yardımı arasında bir perde yoktur. Duaları da bedduaları da hemen kabul olur.⁹⁸⁸

Feyzi Efendi kalbin nasıl zahirde dört bölümü varsa, batında da dört yönü olduğunu söylemektedir. Bunlardan ikisi melekûta yöneliktir diyen Feyzi Efendi, diğer ikisinin de maddeye dönük olduğunu ifade etmektedir. Şeffaf bir aynaya benzeyen yapısıyla kalp nereye müteveccih ise o tarafı yansıtacak, eğer pas ve lekesi çok ise görüntü bulanacak veya yok olacaktır. Kalbin yüzeyinin günahlarla kirlenmemesi ve perdeler oluşmaması için sahibinin daima uyanık ve dikkatli olması gerekmektedir. Feyzi Efendi dört veçheli olan kalp ile Kâbe arasında da bir ilişki kurarak kalbin beden âlemine göre kible niteliğinde olduğunu ve bütün duyuların ona yöneldiğini söylemiştir. Kalbe bu dört yönden nüfuz edilebilme imkânı vardır. Yani melekût pencerelerinin birinden Rahmana ait tecelli ve ilhamlar gelirken diğer pencereden de melekten telkinler, uyarı ve ikazlar gelmektedir. Bu iki nurânî yön her an temiz tutulmaya muhtaçtır. Üçüncü kapı nefse aittir. Kalp uyanık olmaz ve kendine dikkat etmezse

⁹⁸⁶ Müslim, İman 249, Fiten 39-40; Tirmizî, Fiten 21; İbn Mâce, Fiten 25.

⁹⁸⁷ Özdağ, *Feyizler*, II, 28-31.

⁹⁸⁸ Özdağ, *Feyizler*, II, 34-36.

terbiye görmemiş nefis ona zarar verir. Heva ve heves telkiniyle kalbi istila eder. Bu nefse karşı Peygamber Efendimiz bize kendi dilinden dualar öğretmiştir. “*Nefislerimizin şerrinden amellerimizin seyyiatından Allah’a sığınırız.*”⁹⁸⁹ “*Bizi bir an bile nefsimize terk etme Yarabbi.*”⁹⁹⁰ diyerek ümmetini irşat etmiştir. Dördüncü kapı bir imtihan sırrı ve hikmeti gereği şeytana müteveccih kılınmıştır. Şeytan da kalbin gaflet anını sürekli gözler, onu gafil yakaladığı anda vesvese vermeye başlar. Allah’ı andığında sinip bekler ve yine gözetlemeye koyulur. Eğer kalp zayıf durumunu devam ettirirse şeytan bu sefer kişinin damarlarından doğru fesat salgılamaya çalışır. Kişi Rabbine istiaze ile ondan korunmuş olsa da şeytan bırakıp gitmez, uzaktan doğru vesvesesini sürdürür.⁹⁹¹

Feyzi Efendi şeytanın insana musallat olma nedenini şu şekilde izah etmektedir. “Şeytan insanın madenine/tabiatına musallat olur.”⁹⁹² diyen Feyzi Efendi, şeytanın içimizdeki duyulara göz dikip saldırdığını anlatmaktadır. Maden dediği insanın tabiatındaki huylar ve duygulardır. Bunlar habis türünden istenmeyen huylardır. Şeytan habaseti sevdiğinden bu tür duygularından güç alarak insana saldırı düzenler. İyi ve kötü duyguların bir araya getirildiği varlık olan insan, iç âleminde hayır veya şer tarafından gelen dürtüleri ikazları doğru tespit edip iradesiyle yaptığı tercihler doğrultusunda sınava tabi tutulmuştur. Şeytana ve nefse karşı yeterince uyarılmıştır. Bu yolla günaha dalmamak için kalbini temizleme gayretini ömür boyu sürdürmelidir. Bu konuda güç alacağı ve kalbe en iyi gelen temizleyici, nuranî kaynak kutsal kitabımız Kur’an’ı okumaktır. Tilavet kalbi, melekût âlemiyle buluşturup, nurlandıran ve besleyen bir iksirdir, kalbi ilhama ve esrara mazhar eder.⁹⁹³

Feyzi Efendi kalp konusundaki sohbetlerinde kalbin mühürlenmesi hadisesine de yer vermiştir. Kur’an’da geçen (خَتَمَ), (طَبَعَ) tabirleri üzerinde durarak buradaki incelikleri Ehl-i Sünnet’in görüşleri doğrultusunda izah etmiştir. Mühürlemenin keyfiyetini şöyle anlatmıştır. Hayır ve şer duygularla yüklü halde imtihan olmak üzere dünyaya gönderilen insan, Allah’ı tanımak ve ona kullukla görevlidir. Bu âleme geldiğinde akıl duygusunu kullanarak ya sorumluluğunu yerine getirir ya da şeytana uyar ve o yolda kendine verilen sermayeyi tüketir. Kendisine verilen duyuları, ömrü, sağlığı, gençliği sanki bir akü niteliğinde dolu iken şer yönünde kullandıkça iyi ve nuranî olanlar yok olup şeytanî olanlar güçlenmektedir. Sonunda kalp âlemi tamamen ruhanî âlemden

⁹⁸⁹ İbn Mâce, Nikâh 18; Ebû Dâvûd, Nikâh 33.

⁹⁹⁰ Ebû Dâvûd, Edeb 111.

⁹⁹¹ Özdağ, *Feyizler*, II, 42-46.

⁹⁹² Özdağ, *Feyizler*, II, 46.

⁹⁹³ Özdağ, *Feyizler*, II, 51-52.

ilişkinini keser bütün iyi melekeler dumura uğrar. İşte bu kalbin sahibine mühür vurulur. Bu tip insanlarla konuşmak boşunadır. Çünkü anlayışları tefekkür nitelikleri tamamen yok olup gitmiştir. Özdağ'ın naklettiğine göre Feyzi Efendi “insanın sahip olduğu manevî cevherlerin ve enerjinin tükenmesini şu benzetmeyle “Akümülatörde ceryan kalmadı.” diyerek ifade ederdi. Bazen de kalbi bir ampule benzetir, telleri ve mekanizması çalışmayan bir ampulün atılması ne kadar doğal ise imanını kaybetmiş, nurunu yitirmiş bir kalbin de adl-i ilahî tarafından mühürlenmesi o kadar tabiidir.” şeklinde örneklendirmiştir. Çünkü bu şahıs artık bozulmuş, ifsat olmuş, insanlığını kaybetmiştir. Fesadını sağlam olanlara yaymaması, bulaştırmaması için ayıklanmalıdır. Allah'ın bu âdetini kullar da örnek almalı ve nerede çürüme ve bozulma varsa derhal ayıklama yoluna gitmelidirler ta ki toplumun sağlığı güvende olsun.”⁹⁹⁴

Feyzi Efendinin “kalbe kötü bir şey hutur ederse..” ifadesi Kur'an'daki “*Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse hemen Allah'la sığın...*”⁹⁹⁵ ayetinin üslubuna benzemektedir yani bu ayete işaret edilmektedir. Buna istinaden hemen tövbe edilip Allah'a sığınılmasını öğütleyen Feyzi Efendi, “kötü şeyler” derken dinen haram ve mekruh görülen hususları kastetmektedir. İnsanın nelerden tövbe edeceğini bilebilmesi için haramı-helali anlatan kitaplardan dinin kurallarını öğrenmesi gereklidir. Sohbetlerinde bu duruma özellikle parmak basan Feyzi Efendi “Farzdan evvel farz ilimdir.” diyerek herkesin cehaletini giderip amelini yapacak kadar ilme sahip olmasını bir vecibe olarak görmüştür. Feyzi Efendi'nin konu başında zikredilen sözünde geçen dua ise hem kapsamlı bir istiğfar niteliğinde olması hem de kalbin ancak Allah tarafından temizleneceğini göstermesi açısından önemlidir. Hadisin orijinal halinde bu duada “ferç” kelimesi de özel olarak zikredilmektedir. Feyzi Efendi yazıya geçirilen sözlerini tashih ederken bu kısmın çıkarılmasını istemiştir.⁹⁹⁶

Feyzi Efendi kalbe gelen bu hatırratta mertebelerin olduğundan bahsederdi. Âlimlerin “merâtibü'l-kasd “adını verdikleri bu mertebeleri Feyzi Efendi beş sınıfta zikretmiştir. Bunların isimleri; “Hadis, hatır, hadisü'n-nefs, hem, azm” olarak belirten Feyzi Efendi bunların anlamlarını da şu şekilde açıklamıştır.⁹⁹⁷

“Hâdis,” kalbe aniden gelen şey için kullanılan bir tabirdir. Hadisü'n-nefs,” kalbe gelen hatırrın azıcık eğlenmesi ve içten içe onun hakkında fikirde bulunmasıdır. “Hem” ise, hatırranın fikre getirilip getirilmemesi konusunda nefis ve kalp arasında

⁹⁹⁴ Özdağ, *Feyizler*, II, 82-84.

⁹⁹⁵ A'raf 7/200.

⁹⁹⁶ Özdağ, *Feyizler*, II, 85-87.

⁹⁹⁷ Özdağ, *Feyizler*, II, 87-91.

geçen mücadeleye denmektedir. Feyzi Efendi, ulemanın, “meratib-i kasd” ile ilgili sorumluluğu şu şekilde izah ettiklerini nakletmiştir. Âlimlerin görüşüne göre, kalbe gelen ve bu derece oyalanan hatıra, seyyie türünden olması durumunda, bi'l-kuvve olup fiile gelmediği için kullara Allah'ın bir rahmeti olarak melekler tarafından yazılmaz; ama hasene türünden ise, “hem” derecesinden “azm” derecesine geçmiş ise ilahî adalet gereğince yazılır. Mezhebimizce durum bu merkezde olmakla beraber, bazı bilginler “azm” derecesine gelen “kasd'ın”, seyyie türünden ise “*Ameller niyetlere göredir.*”⁹⁹⁸ hadis-i şerifi gereğince niyet hâsıl olduğundan dolayı yazılır demişlerdir.⁹⁹⁹

Feyzi Efendi'nin “kötülüğü kökünden kazımak” ifadesi de gösteriyor ki her şeyin olduğu gibi şerrin de bir kökü var. İşlenen amellerin kalpte yer eden bir kökünün olması ve kötülüğe ait köklerin vakit kaybetmeden kazınması, tıpkı ekim yapılacak bir arazinin zararlı bitkilerden temizlenmesi gibi son derece gerekli bir durumdur. Çünkü en verimli temizlik kökten yapılan temizlemedir. İnsan kalbinin de güçlü bir manevî mücahedeyle arındırılması esastır.¹⁰⁰⁰

3.2.8. Kalbin Hastalığı

“İnanamamak mizaç bozukluğundan tasdik ve yakın mizaç dürüstlüğünden ileri gelir. Bunun için nifak erbabı hakkında “*فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ*” buyruldu.”

Feyzi Efendinin bu sözü iman küfür, şek, yakın gibi kalbe ve ruha ait inanç kavramlarının insanın fitrî yapısına göre tahlilini içermektedir. “inanamamak” sözü inanmada bir tereddüt ve kesin karar verememe halini anlatmaktadır. Sanki bir zafiyetten ötürü inanma hali gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi mizaç bozukluğu olarak değerlendirilmektedir. Mizacın bozulması demek bedenın görünen ve görünmeyen tüm duyularının normal faaliyetini yürütememesi demektir. Bütün duyuların bağlı olduğu kalbin fesada uğraması halinde bünye tamamen bundan etkilenmektedir. Hadiste “*Bedende bir et parçası vardır...*”¹⁰⁰¹ diyerek Hz. Peygamber bu olguyu anlatmaktadır. İmam-ı Gazzâlî kalplerin hayır, şer veya bu ikisi arasında mütereddid olma bakımından üç halde olduklarını söylemektedir. “Birincisi takva ile mamur olmuş, riyazetle tezkiye olmuş, habis huylardan temizlenmiş, melekûtta kendisine hayır yönünde havatırın geldiği kalpler. İkincisi heva ile dolu, habis huylarla paslı, şeytanî kapıları açık, melâike

⁹⁹⁸ Buhârî, Bed'ul-Vahy 1.

⁹⁹⁹ Özdağ, *Feyizler*, II, 89.

¹⁰⁰⁰ Özdağ, *Feyizler*, II, 92-94.

¹⁰⁰¹ İbn Mace, Fiten 14.

kapıları kapalı ve sürekli şerre meyyal kalpler. Üçüncüsü kendisine heva ve heves türünde havatır gelince şerre, iman havatır gelince hayra yönelen kalp.¹⁰⁰²

Akıl, kalbe şehvî duygular geldiğinde harekete geçerek hemen tenkitte bulunur. Nefis akla kulak vereceği sırada şeytan heva ve arzusunu yapması yönünde nefsi destekler. Melek devreye girip o nefse şehvetine uyarsa azaba ve ziyana uğrayacağını hatırlatır. Bu durumda nefis meleğe meyleder. Fakat kalbin bedendeki otoritesini ve haklılığını bizatihi görmedikçe iki taraftan birine tam olarak teslim olmaz. İşte bu durumda kalp şeytanî sıfatlarla istila olmuş ise şeytanın otoritesine kapılır ve meyleder. Ezeldeki yazgı böylece gerçekleşir. Şayet kalpte melekî sıfatlar galipse şeytanı ve hizbini dağıtmaya ve etrafından kovmaya çalışır. Gazzali bu konuyu şöyle noktalamıştır: “İşte bütün bu itaat ve isyanlar, gayb gizliliklerinden şehâdet âleminde kalp sandığı vasıtası ile zuhur bulmaktadır. Çünkü kalp, melekût (âleminin) sandıklarından (biri)dir. Artık kim Cennet için yaratıldı ise itaat vasıtaları kendisine kolaylaştırılır. (İbadet yolu kendisine kolay gelir) Kim de Cehennem için yaratıldı ise ona da günahlar(a ulaşan) vasıtalar hazır kılınır ve kendisine kötü arkadaşlar musallat kılınarak kalbine şeytanın verdiği hüküm bırakılır...”¹⁰⁰³

Feyzi Efendi cennete varis olan müminler grubunu Fatır suresi 32. ayete dayanarak şu şekilde izah ederdi: Ayete göre Yüce Allah’ın kitabı miras bıraktığı kimseler; “*kendisine zulmedenler, orta yollu hareket edenler ve hayırda yarışanlar*” olmak üzere üç sınıftır. Bunlardan ilki olan grup İslam’ın esaslarına iman ettiği halde gereken salih amelleri halisane yapamadıklarından dolayı mirastan payları son derece azdır. İnsanoğlu nefsin ve şeytanın tuzaklarına düşerek yaratıcısına karşı şükür ve hamd yolunu terkettiği için yüce Allah da “*Kullarımdan şükredenler pek az.*”¹⁰⁰⁴ diyerek çoğu insanın bu grupta olduğunu açıklamıştır. Orta grupta olanlar taat içinde olmaya çalışırlar ama çirkin bir iş yapıp yanıldıkları zaman hemen tövbeye koşarlar. Günahı ısrar etmezler. Ama Allah’ın izniyle hayra koşanların vasfı Müminun suresi 57-61. ayetlerde belirtildiği üzere şu şekildedir. “*Rablerinden korkarak titreyenler, Rablerinin âyetlerine inananlar, Rablerine eş koşmayanlar, Rablerine dönecekleri için, kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler, işte onlar, iyi işlerde yarış ederler, o uğurda ileri*

¹⁰⁰² Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, III, 61.

¹⁰⁰³ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, III, 59-62.

¹⁰⁰⁴ Sebe’ 13.

geçerler.” Tasavvuf erbabı bu üç sınıfı “avam, hass, ehass” şeklinde isimlendirmiş ve ona göre değerlendirme yapmıştır.¹⁰⁰⁵

Mizaç bozukluğunun inanca etkisini tahlil ederken Feyzi Efendi sevgili Peygamberimizin “*Hâkim öfkeli iken iki kimse arasında karar vermesin.*”¹⁰⁰⁶ sözünü delil göstererek, öfkeli iken kanın beyne hücum ettiğini ve bu durumda bir tür deliliğin oluştuğunu ve bu nedenle normal mizacın değişmesi nedeniyle Hz. Peygamberin hüküm vermeyi yasakladığını anlatmaktadır. Ashabın “Siz öfkeliyken hükmediyorsunuz? diye sormaları üzerine “*kendisinin Allah’ın bir lütfu olarak öfkeliyken de haktan ayrılmayacağını*” beyan etmiştir. Feyzi Efendi peygamberlerin en dürüst, en sağlam ve en üstün mizaca sahip şahsiyetler olmaları sebebiyle inanç ve amel yönünden de en üstün seviyenin onlara ait olduğunu ve bunun sonucu olarak da vahye mazhar olduklarını söylerdi.¹⁰⁰⁷

Hz. Peygamberin defalarca “Öfkelenme!” tavsiyesinde bulunması, sinirlenen kimseye abdest almayı, oturmayı önermesi mizacın dengeye getirilmesi için sunduğu çarelerdir. Nasıl ki mizacı itidali kaybeden kimsenin bünyesindeki denge bozularak organlarının algısı değişiyor normal seyri bozuluyorsa, aynen bedenimizin batınıni teşkil eden kalp ruh ve nefis gibi duyuların hastalanması kişinin tasdik mekanizmasını sarsmakta ve şek ve nifak denilen marazlar oluşturmaktadır. Bunun tersi olan tasdik ve yakın ise Feyzi Efendi’nin tespitiyle mizaç dürüstlüğünden ileri gelmektedir. “Vahiy yoluyla gelen ve bize tebliğ edilen her şeyi hiçbir şüphe duymaksızın benimsemek” anlamına gelen yakın, bir kalbe erişti ise artık orada şüpheye yer yoktur. Kalbin bu vaziyeti elde edebilmesi için ahlâk-ı zemimededen arınması şarttır. Kötü huyların başında şirk, kibir, uçup, riya, iftira, gıybet, haset, kin, yalan söz, yalan yere şahitlik, nefsanî arzuların peşine düşmek, dünya ve dünyalıklara muhabbet gibi kalbin safiyetini bozan kir ve paslar gelmektedir. Bunlarla dolu olan kalp Rahmanî şeylere ilgi duymaz ve asli hüviyetini kaybeder. Kalbin arınması için tövbe ve istiğfar başta olmak üzere zikrullahı devam etmek, Rasûlullahı çok salatü selam getirmek, ölümü çok anmak ve ehlullah ile görüşmek gibi onu temizleyici etkenlere başvurmak gereklidir.¹⁰⁰⁸

Yakinî bir imanın kalpte kökleşmesi için bu dört mertebedeki temizliğin gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir taharetin ardından kalp ahlâkı hamideye kavuşur. Bunu gerçekleştirmek Hazreti Peygamberin “cihad-ı ekber” dediği nefis

¹⁰⁰⁵ Özdağ, *Feyizler*, II, 152.

¹⁰⁰⁶ Buhârî, *Ahkâm* 13.

¹⁰⁰⁷ Özdağ, *Feyizler*, II, 155.

¹⁰⁰⁸ Özdağ, *Feyizler*, II, 158-162.

mücahadesiyle mümkündür. En büyük cihat nefisle yapılıyorsa en büyük düşman da nefis demektir.¹⁰⁰⁹

Özdağ'ın anlattığına göre konunun başında verdiğimiz sözde Feyzi Efendi “ في قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ”¹⁰¹⁰ ayetindeki “maraz” kelimesini bütün müfessirlerin “şek, şüphe” diye tefsir ettiğini ve şüphenin bir hastalık olduğunu ifade ederdi. Ayetin devamında “Allah onların hastalığını artırsın.” ibaresi yer almaktadır. Bu cümle Hak Teâlâ'nın onlara bedduada bulunduğunu göstermektedir. Yüce Mevlâ'nın kendi duasını mutlaka kabul edeceğini beyan eden Feyzi Efendi, kalpte olan bir şüpheden kaynaklanan nifakın gün geçtikçe artan bir hastalık olduğunu, bu sebeple münafıkların içindeki şüphenin an be an ziyade olacağını ayete telmih yaparak söylemekte ve münafıklar için dünya ve ahirette azap olacağını belirtmektedir. Feyzi Efendi nifakla ilgili sohbetlerinde münafıkları tanımlayan vasıflarını belirten ayetleri beyan etmek suretiyle konuyu açıklardı. “Münafıklar kalbur dolusu teşbih çekse, onların zikri, zikr-i kalildir. Çünkü lisanı kalbine mutabık değildir.” diyen Feyzi Efendi zikirde itibarın kalbe olduğunu, kalbin mutabakat ettiği zikrin sayıca az olsa bile zikr-i kesir sayılacağını söylerdi.¹⁰¹¹

3.2.9.Taharet-i Kamile

“Taharet-i kamileye ulaşamamış bir kimse, Kur'an'ın hakaikına muttali olamaz.” sözüyle Feyzi Efendi kâmil anlamda temizliğe ulaşamamış kişilerin Kur'an hakikatleriyle temas kuramayacağını, ona derinlemesine nüfuz edemeyeceğini yani kelimullahın özüne ve künhüne vakıf olup algılayamayacaklarını ifade etmektedir. Burada taharettten kasıt zahirî ve batınî anlamda elde edilmesi gereken bir temizliktir. Bunun keyfiyeti önceki konularda geçtiği üzere bedeni, azaları, kalbi, ruhu, sırrı dahi bu temizliğe dâhil etmektir. Bu temizliğin hedefi Kur'an hakikatlerine erişmektir. Bu hedefin her mümin için vazgeçilmez bir kazanç olduğunda şüphe yoktur. Öyleyse mümine düşen görev Kur'an ve sünnette öngörülen ibadet ve taatların yerine getirilmesi için şart olan ne varsa yerine getirmek suretiyle iç ve dış temizliğini temin etmektir.¹⁰¹²

Feyzi Efendi'nin taharet-i kamileye delil olarak zikrettiği diğer ayet “Ona ancak temiz olanlar dokunabilir.”¹⁰¹³ ayetidir. Feyzi Efendi bu ayetteki temasın sadece maddi değil manevî duyuları da ilgilendirdiğini düşünmektedir. Nasıl ki edeben, taharetsiz

¹⁰⁰⁹ Özdağ, *Feyizler*, II, 163-164.

¹⁰¹⁰ Bakara 2/10.

¹⁰¹¹ Özdağ, *Feyizler*, II, 171-175.

¹⁰¹² Özdağ, *Feyizler*, II, 221-222.

¹⁰¹³ Vakıa 56/79.

Kur'an'a yapışmak, elle tutmak mümkün değilse aynı şekilde akıl, hayal, tefekkür ve tedebbürün bağlı olduğu kalp ve ruhun da, temiz olmadan Kitabullah'ın manevî veçhesine yanaşması mümkün değildir. “*Kur'an'a ancak temiz olan dokunabilir.*”¹⁰¹⁴ hadisini de aynı bakış açısıyla yorumlamak mümkündür.

Bediüzzaman bu konuya daha açık bir yorum getirerek şu ifadeyi kullanmaktadır: “Ben kesin olarak müşahede etmişimdir ki, Kur'an'ın cemalini izleyebilme, kalbin selamet ve sıhhat derecesine bağlıdır. Binaenaleyh kalbi hasta olan, ancak hastalığının bir gereği olarak şiddetle arzu ettiği şeyi görebilir. Çünkü Kur'an'ın üslûbu ve kalbin hal ve tavrı, biri diğerine akseden iki ayna gibidir. Kur'an'ın gerçek yönünü kavramanın kalp dürüstlüğüyle olabileceğini, tutarsız fikirler sergileyip te bunu Kur'an'ın rehberliğinde yaptık diyenlerin, ancak kalplerindeki bozukluğu Kur'an aynasında yansıttığını” ifade eden Bediüzzaman, batıl ve fasit fikirlerin menşeyini kalpteki maraz olarak görmektedir.¹⁰¹⁵

Feyzi Efendi de bu sayılanların hülasası olarak “Kalp melekûfî bir aynadır; ne tarafa mukabil tutulursa o tarafta olanları aksettirir.” diyerek kalbin arınmış bir halde kalması ve daima yönünün melekût âlemi olması neticesinde, oradaki esrarı yansıtacağına işaret etmiştir. Melekût âleminin beyni konumundaki “levh-i mahfuz” denilen ilahî plakada yetmiş bin ilim türü olduğunu beyan eden Feyzi Efendi, kalbin gerekli hassasiyete sahip olduğu takdirde, bulunduğu mertebeye göre o hakikatlerden bu âleme yansıtacağını, bu kalbin sahibinin de Allah'ın izniyle onları söyleyeceğini ifade etmiştir. Eğer söylemeye izni olmazsa, o kalbin “sırların kabri” niteliği kazanacağını, bu tür kimseler hakkında tasavvufta “Hürlerin kalpleri, sırların kabirleridir.” sözünün meşhur olduğunu anlatırdı.¹⁰¹⁶

3.2.10.Keramet

Feyzi Efendi kerametın iki türlü olduğunu söyledi. Keramet-i ilmiye keramet-i kevnıye. Bunlardan keramet-i ilmiyenin daha üstün olduğunu söyledi.¹⁰¹⁷

“Asıl keramet ve asıl hüner, kalbin tasdik ettiği hakikati nefse de tasdik ettirmektir.” diyen Feyzi Efendi, Sehl b. Abdillah Hazretlerinden rivayetle en büyük kerametın, insanın nefsindeki kötü bir ahlâkı iyi bir ahlâka tebdil etmesi olduğunu

¹⁰¹⁴ İmam Malik, *el-Muvatta'*, s. 679; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 368.

¹⁰¹⁵ Nursî, *Mesnevî el-Arabî en-Nürî*, s. 107.

¹⁰¹⁶ Özdağ, *Feyizler*, II, 232-239.

¹⁰¹⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 7.

söylemiştir. Kur'an'ın irşadı altında bir istikameti, bin kerametten daha üstün tutan Feyzi Efendi, mezun olmadan keramet izharının da güzel olmadığını söylemiştir.¹⁰¹⁸

Feyzi Efendi mucize ile keramet arasındaki farkı şöyle izah etmektedir. “Mucize davaya mukarin olur. Keramet ise davaya mukarin değildir. Bu sırrı anlayamadıkları için Mu'tezilîler kerameti inkâr ettiler.”¹⁰¹⁹

3.2.11.Şerh-i Sadr

Feyzi Efendi, evliyada şerh-i sadrın; zamanı gelince siyah, pıhtılaşmış bir kan ifrazı ile tezahür edeceğini ifade etmekte ve şerh-i sadra mazhar olmadıkça da yakın-i imanî'nin tahakkuk etmeyeceğini söylemektedir.¹⁰²⁰

3.2.12.Kutub

Velîler zümresinin başkanı ve insân-ı kâmil anlamında bir tasavvuf terimi olarak ifade edilen “kutb kelimesi “değirmenin mili, eksen demiri, eksen; gökyüzünün kuzey yarım küresinde bulunan yıldız; bir topluluğun yöneticisi” gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise “velîler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin mânevî yöneticisi olduğuna inanılan en büyük velî” mânasında kullanılmış, onun işgal ettiği makama da “kutbiyyet” denilmiştir. Ayrıca kutbun yönetimi altında bulunduğu inanılan çeşitli velî gruplarının her birinin başkanına da kutub adı verilir. Bu durumda birinci anlamdaki kutbu öbürlerinden ayırmak için ona “kutbü'l-aktâb” denilir. Fakat tasavvufta mutlak olarak kutub denildiği zaman en büyük velî, insân-ı kâmil ve hakikat-i Muhammediye anlaşılır. Abdürrezzâk el-Kâşânî kutbu âlemde Allah'ın nazargâhı olan yegâne velî diye açıklamış, kutubların kutbu sayılan bu velînin Hz. Muhammed'in nübüvvetinin bâtını (hakikat-i Muhammediye) olduğunu belirterek bu mertebenin ancak Hz. Peygamber'in en kâmil vârislerine ihsan edildiğini ifade etmiştir.”¹⁰²¹

Feyzi Efendi birçok ifadesinde kutublar hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler şunlardır: “Kutbu'l-irşad çoktur; kutbu'l-aktâb bir şahıstır. Ona, ferîd, insan-ı kâmil ve gavs da denir. Kutbu'l-aktâb, kutublar dairesinin nokta-i merkeziyyesindedir. Dairenin neresinden bir hat çizilse, nokta-i merkeziyyeye uğrar. O, ruh gibidir. Onun alınmasıyla kâinat, ruhsuz bir beden gibi olur ve kıyamet ondan sonra kopar. Kutub ruh hükmünde olduğundan ibâdât-ı da tesbihâtı da küllîdir. Kutub batın, sultan zahirdir. Halife-i arz

¹⁰¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 148-157.

¹⁰¹⁹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 185.

¹⁰²⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 147.

¹⁰²¹ Süleyman Ateş, “Kutub”, *DİA*, 2002, XXVI, 498.

olan insan, kutubdur. Esas yük kutbun omzunda; diğerleri tufeylîdir. Bütün aktab, ya âli rasûldendir veya onların terbiyesi altında bulunmuşlardır. Kutbu'l aktab her duaya yol vermez; hikmete uygun olana yol verir, uygun olmayana yol vermez geri, çevirir. Kutbu'l aktab, hikmete uygun şekilde dua eder; asla reddolunmaz. Hz. Hasan (ra)'ın altı aylık hilafetiyle otuz senelik hilafet-i kâmile tamam olup, kutbiyet batına intikal etti. Âhirde, Mehd-i Âl-i Rasûl'de hem hilafet hem kutbiyet cem olacak.”¹⁰²²

“İnsanların derecâtı şu sıraya göredir. a)- İnsanlık b)- Müminler c)- Sâlihler d)- Kutublar e)- Kutbu'l-aktâb”¹⁰²³

“Bu ümmetin vasat yaşı 50 ile 60 arasındır. Ama ecel bilinmez. Bazı kutublar 90-100 yaşına kadar yaşamışlar. Pîr Efendimiz (Şeyh Şa'bân-ı Velî) vefât ettiklerinde 100 yaşında imişler. Ahmed-i Siyâhî Hazretleri 92 yaşına kadar yaşamışlar. Ahmed-i Siyâhî Hazretleri, Hâlid-i Bağdâdî Hazretlerinin talebesidir.”¹⁰²⁴

Feyzi Efendi kutubların uzun yaşamasına dikkat çektiği bu sözünde zikrettiği şahısların kutub olduklarına işaret etmiş olabilir. Çünkü bazı âlimlerden de örneğin İmam-ı Şa'rânî'den “Kutb-i Şa'rânî” diye bahsederek onların kutbiyet makamında olduğuna dair bilgiler verdiği olmuştur.¹⁰²⁵

Feyzi Efendi'nin kutub hakkındaki söylemleri klasik kaynaklarımızla örtüşmektedir. Sayıları üçyüz olan ve ahyar denilen velîler gurubunu başı olan kutub ve diğer zümreler yani abdal, evtad, nükeba gibi velîler sınıfıyla ilgili haberler Ehl-i Sünnet anlayışına uygun bulunmuş ve kaynaklarda yer almıştır.¹⁰²⁶

3.2.13.Melekût

Gayb âlemini veya vücûd mertebelerinden birini ifade eden tasavvuf terimidir.¹⁰²⁷ “Her şeyin bir mülk, bir de melekût cephesi vardır. Zahire bakıp da hüküm vermemek lazımdır. Hakikatte bütün her şeyin nasıl olacağını irade eden bir müdebbir vardır; o da müdebbir-i hakiki olan Cenab-ı Hak'tır. Bunu iyi bilen, olan hadiselerden üzülmeyen ve ye'se düşmez.”¹⁰²⁸ “Cemâdât olsun, nebâtât olsun, hayvânât olsun, cüz'ıyyât olsun külliyyât olsun, müfredât olsun, mürekkebât olsun hepsinin kendi mertebesinde o mertebeye layık ruhu hükmünde melekûtü vardır. O melekûtla Hakk'ı

¹⁰²² Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 146-160.

¹⁰²³ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 147.

¹⁰²⁴ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 148.

¹⁰²⁵ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 157.

¹⁰²⁶ Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 330, 346.

¹⁰²⁷ Bkz. Nihat Azamat, “Melekût”, *DİA*, 2004, XXIX, 47-48.

¹⁰²⁸ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 126.

tesbih eder. Evamir-i tekviniyyeden gelen hitabâtâ isyansız itaatleri vardır.”¹⁰²⁹ “Bu zamanda kuvve-i kutsiyyenin, ibadat-u taatın ezkar ve tesbihatın azlığından ötürü ruhlar cılız kalmıştır. Onun için takviye lazımdır. Ruhı kuvvetlendirmek için gıda almaya ihtiyaç vardır. Her yenilen gıdanın melekûtu ruha; maddesi de cesede kuvvet verir.”¹⁰³⁰ “Zerre olsun küre olsun her şeyin melekûtu vardır. Cenab-ı Hak o melekûta bir tesir vermiştir. Hastalar, ilaçlardaki o melekût yoluyla tedavi edilir.”¹⁰³¹ “İbrahim (as) eşyanın melekûtunu görmek istedi. Cenab-ı Hak da ona gösterdi. Melekûtu görünce istidlâle hacet kalmadı. Hullet makamına gelen İbrahim as meşrebindeki her veliye eşyanın melekûtu gösterilir.”¹⁰³²

Feyzi Efendi bu kavramı yine tasavvufî terminoloji içerisinde kullanmış, kâinatta yaratılan her şeyin bir melekûtu olduğunu anlatmak istemiştir. Melekût, eşyanın bizim göremediğimiz ama hakikat ehlinin görebildiği yönüdür. İlaçların verdiği tesiri bile melekûtu sayesinde elde ettiğimizi belirten Feyzi Efendi, yani maddenin zahirinin vesile olduğunu asıl etkenin melekût tarafından kaynaklandığını izah etmiştir. Dünyada meydana gelen olayların da bir melekût yönü olduğunu bir Karagöz oyununa benzeterek anlatmaya çalışmış olan Feyzi Efendi, her şeyin mülk ve melekût cephesi olduğunu, zahire bakıp hüküm vermenin yanlış olacağını, hakikatte irade eden bir müdebbir olduğunu hatırlatmaktadır. Karagöz oyununda olduğu gibi ipleri oynatan biri olduğunu bilince hadiselerden üzülmeye ve ye’s’e düşme olmayacağını söylemektedir.¹⁰³³

3.3. Tasavvufî Şahsiyetlere Dair Görüşleri

Feyzi Efendi sohbetlerinde çeşitli tasavvuf büyüklerinden ve ilim adamlarından bahsetmiştir. Bu şahsiyetlerin adını anarken dahi saygı ifadeleri ve övgü dolu kelimeler kullanmıştır. Burada belli başlı birkaç örneğe yer vermek istiyoruz.

Feyzi Efendi’nin en fazla sitayişle bahsettiği tasavvuf büyüklerinden birisi İbn Arabî’dir. Onun düşünce sistemini oluşturan Vahdet-i Vücûd, “Arapça varlığın birliği” demektir. Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmek. Şuhûdî tevhiddeki salikin her şeyi görmesi geçicidir; birlik bilgide değil, görmededir. Vahdet-i Vücûdda ise bu birlik, bilgidedir. Vahdet-i Vücûd zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i Vücûd’u zevken

¹⁰²⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 225.

¹⁰³⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 225.

¹⁰³¹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 231.

¹⁰³² Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 156.

¹⁰³³ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 56-57.

elde eden salık, gerçek varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret olduğunu, Hak ve onun tecellilerinden başka bir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey o Bir'in çeşitli şe'nlerinden, görünüşlerinden, tecellilerinden ibarettir.”¹⁰³⁴

Vahdet-i Vücûd¹⁰³⁵ görüşünü savunan Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri (638/1240)¹⁰³⁶ Feyzi Efendi'nin çok sevip saydığı ve takdir ettiği tasavvufî şahsiyetlerdendir.¹⁰³⁷ Ama Vahdet-i Vücûd görüşüne asla katılmamış ve uygun da görmemiştir. Eşyanın hakikatinin var olup hayal olmadığını¹⁰³⁸ söyleyen Feyzi Efendi, İbn Arabî'nin birçok yazılarını ve bu görüşü savunduğu eserlerini manevî bir patlama sonucu kaleme aldığını söylemiştir. Yaratılış gayesi kulluk olan insan; Allah'tan başka mevcut olmadığını farz ederek, kendi varlığını göremediği takdirde, o zaman kime ibadet edecek, rızık veren ile verileni nasıl ayırt edecek? Bu durumda ölen kim öldüren kim, dua eden kim yalvarılan kim olacak? Hindistan'da her türlü hurafenin ve batıl inancın yaygın olduğu bir bölgede yaşamış olan İmam-ı Rabbânî, salikin veya zakirin bir nevi sarhoşluk hali içerisinde Allah'tan başka bir şey göremeyişinin sebebini kendi vaziyetiyle ilgili bir durum olarak açıklamıştır. Onun duyup görmemesi kâinatın yokluğuna delil değildir, demektedir. Vahdet-i Vücûd nazariyesinden doğacak mahzurlar sebebiyle onun yerine “görünen şeylerin varlığını inkâr etmemekle birlikte, o varlıkta, o olayda Allah'ı müşahede” anlamındaki “Vahdet-i şuhûdu” ortaya koymuştur.¹⁰³⁹ Özdağ'ın ifade ettiğine göre Feyzi Efendi, kimlik belirtirken yani kendisini nispet ederken özellikle de vahdet-i şuhûd görüşünde kendisini İmam-ı Rabbânî'ye nispet etmiştir. Ama bazı konularda İbn Arabî'nin görüşlerini benimsemiş ve hissiyat olarak İbn Arabî'nin etkisi daha ağır basmıştır. Bu özelliğin Feyzi Efendi'nin çok sık bahsettiği bir şahsiyet olan İmam-ı Şa'rânî'de (973/1565) de görüldüğünü beyan eden Özdağ, Şa'rânî'nin İbn Arabî'ye çok itibar eden bir âlim olduğunu, hep sistemini onun üzerine tanzim ettiğini söyledikten sonra Feyzi Efendi'nin de Şa'rânî ile bu

¹⁰³⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 683.

¹⁰³⁵ Vahdet-i Vücûd hakkında geniş bilgi için bkz. Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *DİA*, 2012, XLII, 431-435.

¹⁰³⁶ Muhyiddin Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Arabî et-Tâî el-Hâtimî, *Tasavvuf ve İslâm Düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfî müellif. Hayatı ve görüşleri için bkz. M. Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, DİA, 1999, XX, 493-516.*

¹⁰³⁷ Mesela Muhyiddin-i Arabî Hazretlerinden bahsederken “Kibrît-i Ahmer, Misk-i Ezfer, Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî Hazretleri” derdi. Bkz. Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 37.

¹⁰³⁸ Akâid kitaplarımızda, “حقائق الأشياء ثابتة” “*Hakâiku'l-eşyâ sâbitetün.*” şeklinde ifade olunmaktadır. Bkz. Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 101.

¹⁰³⁹ Özdağ, *Feyizler*, V, 72-80.

özelliğinin benzediğini söylemektedir.¹⁰⁴⁰ Feyzi Efendi'nin, İmam-ı Şa'rânî'den gelen "Fütühât-ı Mekkiyye"yi günde iki buçuk defa hatmederdim."¹⁰⁴¹ sözünü nakletmesi bu iki şahsiyetin birbirine yakınlığını ve Feyzi Efendi'nin de bu sûfilerin görüşlerine verdiği değeri ve ilgiyi göstermektedir.

İbn Arabî'nin evrendeki her şeyin gerçekte Hakk'ın zatı olduğunu, görülen ve sanılan şeylerin evhamdan öte bir şey olmayıp, var olanların birer hayal ve gölgeden ibaret olduğunu öngören vahdet-i vücûd görüşüne Feyzi Efendi katılmamış, bu konuda İmam-ı Rabbânî'nin görüşünü daha isabetli bulmuştur. Bu konuya sohbetlerinde anlayabilecek muhataplar olduğunda, zaman zaman değinmiş olan Feyzi Efendi, Ehl-i Sünnet'in "Eşyanın hakikati sabittir."¹⁰⁴² görüşünü de ortaya koyarak şunları söylemiştir: "Abid ile mabud, sacid ile mescud ayrıdır. Hâlîk ile mahlûku, habib ile mahbubu tefrik etmek lazımdır."¹⁰⁴³

Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde yer bulan tasavvufî şahsiyetlerden birisi de İmâm-ı Rabbânî'dir (1034/1624). İmâm-ı Rabbânî'nin varlığa bakışını vahdet-i şuhud¹⁰⁴⁴ terimi ile özetleyebiliriz. Vahdet-i şuhud; Arapça'da "görmenin birliği" demektir. Kulun cem ve vecd durumunda, masivanın yok olması ile her yerde sadece Bir'i görmesi. Bu durumda kul, her yerde Allah'ın tecellisini görür, müşahede eder. Bu şekilde müşahedesinde birliğe ulaşır. Ancak vecd hali geçtikten sonra kendisinin farkına varan kul, Hak ile halkı ayrı görür.¹⁰⁴⁵

Vahdet-i şuhud görüşünü savunan İmam-ı Rabbânî Hazretleri, vahdet-i vücûd nazariyesini, kâinattaki varlıkların asıllarını inkâr anlamı taşıdığı için uygun ve doğru bulmamıştır. Asılların bizatihi varlığını kabul eden maddecilere göre de kâinatın tanrı

¹⁰⁴⁰ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme. Ebû'l-Mevâhib (Ebû 'Abdirrahmân) 'Abdülvehhâb b. Ahmed b. 'Alî eş-Şa'rânî'nin (973/1565) Muhyiddin İbn Arabî'nin görüşlerini benimsemesi hakkında bkz. Hayri Kaplan, "Şa'rânî", *DİA*, 2010, XXXVIII, 347-350.

¹⁰⁴¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 245.

¹⁰⁴² Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 101.

¹⁰⁴³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 90. Feyzi Efendi, İbn Arabî'nin başka görüşlerinden de örnek verirdi. Mesela, "Oruç benim içindir. Onun mükâfatını ben vereceğim." hadisine dayanarak orucun en üstün ibadet olduğunu savunduğunu ifade etmiştir. Özdağ, *Feyizler*, II, 347-348.

¹⁰⁴⁴ Vahdet-i vücûda karşılık "vahdet-i şühûd" nazariyesini geliştiren Ebû'l-Mekârim Rüknuddîn Ahmed b. Muhammed es-Simmânî'dir (736/1336). "Vahdet-i vücûd tasavvufî çevrelerce de eleştirilmiştir. Bunlar, ilk dönemden itibaren tasavvufta yer alan sekr ve sahv ekolleri arasındaki tartışmaların ve görüş ayrılıklarının bir devamı sayılabilir. Bu itibarla hulûl, ittihâd ve vuslatın anlamı, fenâ ve bekâ meselesi, şeriat-hakikat ilişkileri gibi konulara dair yaklaşım farklılıkları bu meselede de tekrarlanmıştır. Vahdet-i vücûda yönelik en önemli eleştiri tevhid anlayışını "sâlikin varlıkta birliği, gördüklerinde yalnız Allah'ı görmesi" anlamındaki "vahdet-i şühûd" ile ifade eden İmâm-ı Rabbânî'den gelmiştir. İmâm-ı Rabbânî öncesinde Alâüddeve-i Simnânî ve "İlim mâlûma tâbidir" cümlesine yönelik olarak Abdülkerîm el-Cilî çeşitli eleştiriler dile getirmiştir. Bazı sûfiler ise vahdet-i vücûdu geçilmesi gereken bir hal şeklinde görmüştür." Demirli, "Vahdet-i Vücûd", s. 434-435.

¹⁰⁴⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 682.

olarak görülmesine sebep olacağı kanaatini taşıdığı için de tek vücud fikrine karşı çıkmıştır. Feyzi Efendi titiz bir Ehl-i Sünnet takipçisi olduğu için eşyanın hakikatinin mevcudiyetine gölge düşürmeyen vahdet-i şuhud görüşünü benimsemiştir. Cenab-ı Hakk'ın varlık ve birliği ayna niteliğindeki varlıklara akseder ve arifler her nereye baksa onu müşahede ederler. Bu metoda “şuhudî tefsir” adını veren Bediüzzaman da aynı yaklaşımla kâinatta her şeyin Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri ve aynaları olduğunu söylemekte tefekkür yoluyla bunu ispat etmektedir.¹⁰⁴⁶ Feyzi Efendi'nin de hocası ile aynı görüşü paylaştığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁷

Feyzi Efendi, İmam-ı Rabbânî'nin birçok konudaki görüşlerini sohbetlerinde kullanmıştır. Bunlardan biri “riyazet” konusudur ki “makamlar” bölümünde ayrıntılı olarak yer verdik. Feyzi Efendi meşrebine riyazeti almayışının mahzurlarını belirtirken bu konudaki düşüncelerini İmam-ı Rabbânî'ye dayandırmıştır.¹⁰⁴⁸ Feyzi Efendi İmam-ı Rabbânî'yi anarken “Müceddid-i elf-i sâni Ahmed Fârûk-i Serhendî” terkiibini kullanmıştır.¹⁰⁴⁹

Feyzi Efendi hubbîlik meşrebinden dolayı Hz. Mevlânâ'dan ve onun felsefesinden de çok etkilenmiştir. Muhabbete dair sohbetlerinde *Mesnevi*'den Farsça beyitler okuduğu söylenmektedir. Bir gün bir sohbet sırasında “Herkesin bir meşrebi vardır. Bizim meşrebimiz de Mevlânâ meşrebidir.” demiştir.¹⁰⁵⁰

Feyzi Efendi'nin eserlerini en çok okuyup okuttuğu ve övgüyle bahsettiği âlimlerden biri de İmam-ı Şa'rânî'dir.¹⁰⁵¹ Onun hakkında şu ifadeyi kullanmıştır: “Kutb-i Şa'rânî'nin emsali gelmedi. *el-Mizânü'l-Kübrâ* adlı eseri vardır ki o da emsalsizdir. Şa'rânî siddikîndendir.”¹⁰⁵²

Feyzi Efendi'nin, sözlerini eserlerden çıkararak not ettiği, bazı sözlerini levha yapıp duvarına astırdığı sufilerden birisi de Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî'dir (283/896).¹⁰⁵³ Bu zatın isminin sülüs bir istifle adının yazılmış olduğu bir levha da Feyzi Efendi'nin

¹⁰⁴⁶ Nursî, *Sözler*, s. 14. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, II, 284.

¹⁰⁴⁷ Feyzi Efendi'nin İbn Arabî'nin eserlerinden bir nakil yaparak İbn Arabî ile Hz. Harun'un mana âleminde bir konuşmasına işaret eden vahdet-i vücud ile ilgili bir hadiseyi “Hayal” kavramında verdiğimiz için burada tekrar etmedik. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, I, 264.

¹⁰⁴⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 218. Yine namaz ibadetinin üstünlüğüne dair İmam-ı Rabbânî'nin şu sözünü de nakletmiştir: “İmam-ı Rabbânî Hazretleri: “Bana göre namaz efdaldir; çünkü namazda Hakikat-i Kâbe'ye teveccüh vardır. Hakikat-i Kâbe bütün hakikatlerin fevkindedir. Hakikat-i Kâbe dünyadan değildir.” diyor. Aynı yer.

¹⁰⁴⁹ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 38.

¹⁰⁵⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 133.

¹⁰⁵¹ eş-Şa'rânî (973/1565) hakkında bkz. Kaplan, “Şa'rânî”, s. 347-350.

¹⁰⁵² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 157.

¹⁰⁵³ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî' et-Tüsterî (283/896) hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, “Sehl et-Tüsterî”, *DİA*, 2009, XXXVI, 321-323.

odasında halen durmaktadır. Tüsterî'nin "Usûlü mezhebuna selasetün..." ifadesi ile başlayan bir sözünü de levha olarak yazdırıp odasına astırmıştır.¹⁰⁵⁴ Feyzi Efendi'nin Tüsterî'ye olan bu ilgisinin hangi yönlerden olabileceğini talebesi Özdağ'a sorduğumuzda şu cevabı verdi: "Feyzi Efendi kendisini Ebu'l-Yüsrüm"¹⁰⁵⁵ diye nitelendiren ve daima suhulete mülazemet eden bir insandı. Yaşamı böyleydi. "Çek, ama çektirme!" prensibiyle hareket ederdi. Tüsterî'ye bu kadar ilgisinin olması onun da tıpkı Cüneyd-i Bağdâdî (297/909) gibi Kitap ve sünnet temelli din anlayışının galip olduğu bir mutasavvıf olmasından kaynaklanıyordu."¹⁰⁵⁶

Ayrıca Feyzi Efendi, İsmail Hakkı Bursevî'nin (1137/1725)¹⁰⁵⁷ eserlerini de sıklıkla talebelerine okutmuştur. Özellikle *Muhammediyye* adlı eserin Bursevî'ye ait şerhini¹⁰⁵⁸ kendisinin bizzat okuyuverdiğini talebelerinden öğrenmiş bulunuyoruz.¹⁰⁵⁹

İbrahim Hakkı Erzurumî, de Feyzi Efendi'nin "sıddıkîndendir." dediği şahsiyetlerdendir.¹⁰⁶⁰ Feyzi Efendi'nin, İbrahim Hakkı Erzurumî'nin özellikle *Marifetnâme* adlı eserini talebelerine okuttuğu ifade edilmektedir.¹⁰⁶¹

Feyzi Efendi'nin verdiği derslerinde İmam-ı Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinin çeşitli bölümlerinden talebelerine okutmuş olduğunu, sohbetlerinde Gazzâlî'den sıkça övgüyle bahsetmiş olup, onun da manevî temizlikle ilgili bir sözünü duvarına astırdığını kaynaklar bize söylemektedir.¹⁰⁶²

Feyzi Efendi'nin gençlik yıllarından beri *Hikem-i Ataiyye* adlı eseri okuduğu, İbn Ataullah Hazretlerinin sözlerini de naklettiği, yazılan hatıralardan anlaşılmaktadır.¹⁰⁶³

Feyzi Efendi'nin konuşurken "Gavs-ı Geylanî" şeklinde bahsettiği yer yer sözlerini naklettiği bir tasavvuf büyüğü ise Abdülkadir Geylânî'dir (561/1165).¹⁰⁶⁴ Feyzi Efendi bir sohbetinde Abdülkadir Geylânî Hazretlerinin derslerinden birinde geçen bir hadiseden bahsetmiştir. "Kıssaya göre Şeyh Hazretleri ilahî aşk ve muhabbet konulu bir vaaz etmektedir. Bu sırada mescide gelen birisi seslenerek merkebinin

¹⁰⁵⁴ Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 101. Bu söz ve anlamı için "Odasına astırdığı levhalar" başlığına bakınız.

¹⁰⁵⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 212.

¹⁰⁵⁶ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁰⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", s. 102-106.

¹⁰⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerhu'l-Muhammediyye (Ferahu'r-Rûh)* adlı eseri Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin *Muhammediyye*'sinin şerhidir. Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", s. 104.

¹⁰⁵⁹ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁰⁶⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 158.

¹⁰⁶¹ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁰⁶² Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, I, 190.

¹⁰⁶³ İbn Ataullah, *Tasavvufî Hikmetler Hikem-i Ataiyye*, s. 174.

¹⁰⁶⁴ Küllüoğlu, "Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 37-38.

kaybolduğunu gören olup olmadığını sorar. Herkes mescitte merkebinin arayan kişiye şaşırmıştır. O sırada Geylanî Hazretleri “İçinizde aşkı tanımayan var mı?” diye cemaate bir soru yöneltir. Yaşlı bir adam “Ben varım.” der. “Aşk diye bir şeyi ilk defa sizden duyuyorum.” deyince Abdülkadir Geylânî merkebinin arayan şahsa seslenir. “Buraya gel, işte senin merkebin, al götür.” Bu kıssayı anlatan Feyzi Efendi de aşkı tanımayanın durumuna dikkat çekmiştir.¹⁰⁶⁵

Feyzi Efendi zaman zaman Derviş Yunus’un şiirlerine de konuşmalarında yer vermiştir. Ama şathiye türünden söylenmiş olan sözlere de katılmamıştır. Örneğin; Yunus’un “Cennet cennet dedikleri, Birkaç köşkle birkaç huri, İsteyene ver sen anı, Bana seni gerek seni.” sözlerini “Biz böyle diyemeyiz.” deyip sebebinin şu şekilde izah etmektedir. “Mümin, cenneti istemeli ve arzu etmelidir; ama ibadetlerde gaye ve maksat yapmamalıdır. Nimetin tamam olması, ru’yet-i Cemâl ilelidir. Bu da cennette olacak. Cenneti istemek, Cemâl’i istemek demektir. Onun için: "Cenneti istemiyorum!" demek doğru değildir, akıl kârı değildir.”¹⁰⁶⁶ diyerek bu sözün herkesin söyleyeceği türden bir cümle olmadığını, manevî bir sarhoşlukla söylendiği için şathiye sınıfına girdiğini açıklamıştır. Aynı şekilde “Makam istemiyorum.” demenin de doğru olmadığını söyleyen Feyzi Efendi, bu tarz cümlelerin ne manaya geldiğini de izah etmiştir. “Makam yükseldikçe kurbiyet ziyadeleşir. Cennetteki mertebesi de o nisbette artar. Bunun için "makam istemiyorum" demek de doğru değildir.”¹⁰⁶⁷

Feyzi Efendi İmam-ı Bûsırî’nin (695/1296 [?]) Hz. Peygambere yazdığı *Kaside-i Bürde*’sinden bazı beyitleri okur ve felç hastalığına iyi geleceğini söylerdi. İmam-ı Bûsırî’nin felçli iken bu kasideyi yazarak Hz. Peygamberden şefaata isteyip şifa bulduğunu anlatırdı. Kendisinin de kısmî felç rahatsızlığı geçirdiğinde Hz. Peygamber’den şefaata istediğini ve kısa sürede iyileştiğini ziyaretçilerine anlatmıştır.¹⁰⁶⁸

Hacı Bayram-ı Vefî’nin talebesi olan Yazıcızade Muhammed Bîcan Efendi, Osmanlı döneminde çok yaygın bir şekilde okunan, *Muhammediyye* adıyla anılan ve Hz. Peygamber’i anlatan eserin yazarıdır.¹⁰⁶⁹ Feyzi Efendi bu eseri çok sever ve İsmail Hakkı Bursevî tarafından yazılmış olan şerhini kendisi bizzat talebelerine okurdu. Özdağ, “Çanta büyüklüğündeki bu kitabı saatlerce elinde tutarak okurdu.”

¹⁰⁶⁵ Özdağ, *Feyizler*, V, 152-153.

¹⁰⁶⁶ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 170.

¹⁰⁶⁷ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 197.

¹⁰⁶⁸ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 192-193.

¹⁰⁶⁹ Bu eserler ve müellifleri hakkında “Feyzi Efendi’nin Okuduğu ve Okuttuğu Eserler” başlığında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

demektedir.¹⁰⁷⁰ Bu eserin yazarı Muhammed Bîcan Efendi, kitabın “Aşk-ı Nebî” den bahseden satırlarını yazarken olağanüstü bir durum gerçekleşir. Sayfa birden kapkara oluverir. Bu durum müellifin gönlündeki Peygamber aşkının tezahürü olarak değerlendirilmiştir. İşte Gelibolu’da bir müzede sergilenen bu sayfayı Feyzi Efendi bizzat ziyaret edip yerinde gördüğünü anlatmıştır.¹⁰⁷¹

Feyzi Efendi mezhep imamımız İmam-ı A’zam Ebû Hanife’den (150/767) bahsederken de “İmamunâ A’zam Hazretleri” şeklinde onu benimseyen, iltizam eden bir ifade kullanırdı. Bir âlimin yolunda gittiğini iddia eden kimsenin onu benimsemesi gerektiğini söyler böyle yapmayanları tariz ederdi.”¹⁰⁷²

Feyzi Efendi’nin sohbetlerinde bulunan ona talebelik yapanların anlattığına göre “Feyzi Efendi’nin itibar ettiği âlimlerden bahsetmesi daha bir saygı ve övgü ifadeleriyle olurdu. Muhyiddin-i Arabî Hazretlerinden bahsederken “Kibrît-i Ahmer, Misk-i Ezfer, Şeyhü’l-Ekber Muhyiddin-i Arabî Hazretleri” derdi. Said Nursî’den bahsederken “Allame-i Bediüzzaman hazretleri” ifadesini kullanırdı. Abdülkadir Geylanî hazretleri için “Gavs-i Geylanî veya Şah-ı Geylanî” İmam-ı Şa’ranî için “Kutb-u Şa’ranî” ibarelerini kullanırdı. İmam-ı Gazzalî’yi çok överdi. İmam-ı Rabbânî’yi anarken “Müceddid-i elf-i sâni Ahmed Fârûk-i Serhendî” terkiibini kullanırdı. Yunus Emre ve Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinden sık sık bahseder bu zatların “sıddıkîn” zümresinden olduğunu bildirirdi. Yine İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinden çok sitayişle bahsederdi. Evliyaullahtan Sehl b. Abdullah et-Tüsterî’ye karşı özel bir ilgisi vardı. İstifli celî sülüs hattıyla yazılmış güzel bir sözünü oturduğu yerin tam karşısına astırmıştı. Meşrebinde Hz. Mevlânâ’nın etkisinin olduğunu söyler ve yeri geldikçe ondan farsça beyitler okurdu.”¹⁰⁷³

Feyzi Efendi’nin en önemli yönlerinden biri de yukarıda ismini zikrettiğimiz ve birçok ismi de zikredemediğimiz âlim, mütefekkir, sufi, müçtehit, veli şahsiyetlerden yeri geldikçe bahseder ama kimseyi ön plana çıkarmazdı. Kendisine “Bu şahıs sunlardandır.” dedirtmezdi. Onun sohbetlerinde daima ayet ve hadisin ağır bastığı, başka kitap veya şahısları öne çıkarmadığı herkes tarafından bilinen ve söylenen bir gerçektir. Bir zamanlar bu özelliği sebebiyle *Risâle-i Nûr* talebeleri tarafından eleştirilmiş “Hep ayet-hadis konuşuyor, *Risâle-i Nûr* okuyuvermiyor. Üstad’dan bahsetmiyor.” tarzında tenkit edilmişti. Hatta daha ileri giderek onun *Risâle-i Nûr*

¹⁰⁷⁰ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁰⁷¹ Özdağ, *Feyizler*, V, 122-126.

¹⁰⁷² Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 37-38.

¹⁰⁷³ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 37-38.

talebesi olmadığını, ziyaretine gidilmemesini önerenler bile çıkmıştı.¹⁰⁷⁴ Feyzi Efendi bu gibi eleştirilere asla itibar etmeyip hepsine gereken cevabı vermiştir.¹⁰⁷⁵ Sohbetlerinde hiçbir zaman Kur'an ve sünnet merkezinden ayrılmamış, hiçbir ekolü, meşrebi veya tarikat ya da cemaati destekleyici bir tutum sergilememiştir. İlmen ve manen beslendiği tüm kaynakları birbiriyle harmanlayıp, yoğurarak kendine has bir bütünlük elde etmiştir. “Sohbetleri içinde şariat, tasavvuf, ilim, bilim ve teknoloji, tıp, hendese, tarih her alanda geniş bir yelpaze ve çeşitlilik vardı. Muhatabına göre o mesleğin veya ilmin ilahî sırları muvacehesinde konuşuyordu. Bu nedenle onu âlim de görse şeyh de görse, mühendis veya tıp uzmanı da gelse hayran kalıyordu. Feyzi Efendi bir taklitçi değildi. Tahkik ehliydi.”¹⁰⁷⁶ İşte bu nedenle, kendisini tanıyanlar ve onun her şeyiyle farklı olduğunu anlatmak isteyenler nev-i şahsına münhasır, özgün bir çizgisi olduğunu söylemektedirler.¹⁰⁷⁷

---

¹⁰⁷⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 263.

¹⁰⁷⁵ Bir gün kalabalık bir ziyaretçi gurubuna sohbet ediyordu. Sohbetin koyulaştığı odada herkesin pür dikkat dinlediği bir anda cemaatten gelen bir genç, “Abi, bize Üstad’la bir hatıranızı anlatırsenize...” diyerek konuşmayı kesti. Bunun üzerine Feyzi Efendi de “Kardeşim, Üstad, Risâle-i Nûrlardır, açıp okuyun. Ben tarihçeci değilim, kusura bakmayın.” deyip sohbetine devam etmiştir. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 143.

¹⁰⁷⁶ Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.

¹⁰⁷⁷ Selahattin Polat 16.06.2015 e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

BÖLÜM IV

SONUÇ

Medeniyetleri inşa etmek için bilim ve teknolojiye çok ileri olmak, dünyanın en önemli buluşlarını yapmak, en görkemli binalar inşa etmek, en büyük yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olmak yeterli değildir. Medeniyetin inşası insanın inşası ile başlar. İnsan ise manası, mayası ve ruhuyla insandır, sadece biyolojik bir varlık değildir. İnsanın ruh dünyası eğitildiğinde maddî dünyasından çok daha güçlü, verimli, erdemli, mükemmel bir varlık ortaya çıkar. İşte medeniyetlerin gücü böyle güçlü şahsiyetler çıkarmalarına bağlıdır. Çünkü insan-ı kâmiller bir toplumu dönüştürme, eğitme, zihinlere yön verme kudretindedirler.

Çalışmamızın konusu olan Mehmet Feyzi Efendi de yaşadığı toplumun inşası, eğitimi, manen terakkisi uğruna hayatını vakfetmiş, insanların ruh dünyalarına yön vermiş, gönüllerinde müspet bir iz bırakmış ve cehaletten ilme, kabalıktan zarafete, kirlenmişlikten nezafete doğru toplumu dönüştüren bir insan-ı kâmil olarak yaşamıştır. Onun şahsında, ahlâkında, davranışlarında ve yaşantısında herkes Hz. Peygamberin modelini görmüş ve örnek almıştır.

Araştırmamızın sonucunda elde ettiğimiz bulgulara göre Mehmet Feyzi Efendi'yi sadece bir hoca, bir âlim, arif-i billah bir sufi, veliyyullah, şeyh veya mürşit, kanaat önderi, bir topluluğun lideri, bir mütefekkir gibi buna benzer bir tanımla ifade etmemiz mümkün olmamıştır. Günümüzde kullanılan bu tabirlerin hiç biri onu karşılamaya uygun değildir. Kendisini “hiç” kelimesiyle adlandıran, en ufak bir makamı kendisine yakıştırmayan bir gizlilik abidesi gibi yaşamıştır. Bu nedenle onun hakkında herkes kendine göre bir tanım yapmıştır.

Mehmet Feyzi Efendi'nin araştırmamızda tespit edebildiğimiz başlıca dört yönü vardır.

1. Son dönem Osmanlı müderris ve ulemasından ders alan Feyzi Efendi, bir medrese hocası olabilecek düzeyde zahîrî ilimlere ve Arapça'ya vâkıftır. Farsça beyitler okumasında bu dile de aşinalığı sezilmekte olan Feyzi Efendi zaten eğitimini Osmanlıca tedris etmiştir. Latin alfabesini de sonradan öğrenmiştir. Okuduğu ve okuttuğu eserlerden ilmî yetkinliği ve kapasitesi belli olan Feyzi Efendi, çocukluğundan ömrünün sonuna kadar ilim aşkıyla yaşamış, öğrenme, öğretme ve kitap ile meşguliyetini devam ettirmiştir. Bu yönüyle Feyzi Efendi âlim bir şahsiyettir.

2. Feyzi Efendi Kastamonu’da ve İstanbul’da bulunduğu yıllarda birçok âlimden ders görmüştür. Ama onun yetişmesine en büyük katkıyı veren Hafız Ömer Fazıl Aköz ve Bediüzzaman Said Nursî’dir. Feyzi Efendi’nin manevî olarak nakşî silsilesinden feyz alması hocası Hafız Ömer Efendi vasıtası ile dir. Bu zat Feyzi Efendi’ye hocalık yapmış, kıraat öğretmiş ve hafızlık yaptırmıştır. Aynı zamanda Ömer Efendi, Esad Erbilî’nin halifesi olduğu için Feyzi Efendi’nin de ona intisabı olduğu sezilmekte ama bu durum herkes tarafından net olarak bilinmemektedir. Yazılan kaynaklarda Feyzi Efendi’nin hocası Ömer Efendi’den feyz aldığı ifade edilmekte, açık olarak halifesi olduğu söylenmemektedir. Bu durum tarikatların kapatıldığı bir dönem olması ve sancılı bir sürecin yaşanması sebebiyle gizemli kalmak zorunda olmuştur. Bu nedenle Feyzi Efendi’ye şeyh demek mümkün değildir. Kendisi bu tabiri kabul etmemiş “Bizde şeyhlik müritlik yok, kardeşlik var.” diyerek şeyh sıfatını üzerine almamıştır. Ama manevî makam olarak şeyhlik yapacak olgunluk ve kemal sahibi olduğunu tanıyanlar ifade etmişlerdir. Yani onun şeyh olmaması bu makama erişemediğinden değil başka bir metot kullanarak irşadını yürütmesindedir. Yoksa kerametleri aşikâr olmuş, tesiri hissedilmiş bir veli olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Yaptığı sohbetlerde zahir ilmin dışında vehbî türden bir ilme sahip olduğu dinleyenlerce hayranlıkla tasdik edilmiştir. Ama o tarikat metodunu değil de asr-ı saadette yapılan uygulamayı yani sahabe gibi doğrudan Kur’an ile bağlantı kurmayı öngörmüştür. Tarikatların devresini tamamladığına ahir zamanda seyr-ü sülükün Kur’an ve sünnete ittiba ile gerçekleşeceğine kanaat getirmiştir. Dinin emir ve yasaklarına riayet ederek helali haramı bilerek yaşamının, ihlas ile kulluğun bu zamanda en sağlam yol olduğunu savunmaktadır. Tarikatların zamanımıza uygun bir metot olmadığını, asli hüviyetlerini kaybettiklerini, artık kıyamete doğru asr-ı saadete benzer bir dönemin yaşanacağını öngörmektedir. “İslam garip olarak başladı...” hadisini de “İslam adimünnazir olarak başladı, ahirde yine benzersiz dönemine avdet edecek.” şeklinde yorumlamaktadır. Feyzi Efendi yaşayış itibarıyla sünneti seniyyeyi tam anlamıyla uygulamaya büyük önem vermiştir. Hayatını Kur’an merkezli yaşamış, bütün sözleri ve davranışlarında Kur’an’ın rehberliğiyle hareket etmiştir. Kur’an ve sünnetin önüne hiçbir şahsı veya kitabı geçirmemiştir. Sohbetlerinde hâkim olan konu yine ayet ve hadislerdir. Ehl-i Sünnet akidesinden asla taviz vermemiş bir âlim olan Feyzi Efendi, amelde Hanefî mezhebine göre hareket etmiştir.

3. Feyzi Efendi’nin tespit edebildiğimiz üçüncü yönü *Risâle-i Nûr* talebeliğidir. Hocası Bediüzzaman’a yedi yıl hizmet etmiş, aynı evi paylaşmış, şahsî

hizmetinde bulunmanın yanında bu müellifin Arapça ve Türkçe yazdığı bütün eserleri ona okuyarak tashih ve çoğaltmada yardım etmiştir. Bediüzzaman ile karşılaştığında zaten belli bir ilmî ve manevî olgunluğa erişmiş olan Feyzi Efendi, Said Nursî'den kelam, İslam felsefesi ve mantık dersleri almıştır. Ama bunun yanında onun tarikat müessesesi dışında yapılandığı özgün metodunu, yani doğrudan Kur'an'a yönelerek iman hizmetini esas alan ve sünnete ittiba ile sağlanan asr-ı saadet benzeri uygulamasını takip etmiştir. Bu yolun şartı, kebairi tek edip farzları işlemek ve sünnete uymaktır. "Zaman artık tarikat zamanı değil hakikat zamanı" yani imanı kurtarma zamanıdır. İşte Feyzi Efendi'nin şeyh ve müritliği değil, uhuvvet esasını benimseyerek takip ettiği yol Bediüzzaman kaynaklıdır. Kendisi, beslendiği bütün kaynakları şahsî bünyesinde birleştirmiş, harmanlamış ve hiç kimsenin birebir taklidi olmayan bir yöntem oluşturmuştur. Sahip olduğu ilmî kültür, manevî kültür ve *Risâle-i Nûr* kültürü sohbetleri içerisinde erimiş; şeriat, tasavvuf, tarikat, marifet ve hakikat onun dünyasında sohbetin içinde insanlara bir bütün olarak sunulmuştur. Diğer *Risâle-i Nûr* talebelerinden de farklı hareket etmiştir. O, Bediüzzaman'ın ve eserlerinin inhisarcı bir yaklaşımla sahiplenilmesini doğru bulmamış, eserlerin umuma mal olmasını istemiştir. Sürekli "Üstad'dan ve *Risâle-i Nûr*'dan bahsetmiyor, kıssa anlatmıyor, ayet hadis konuşuyor." diye eleştirilmiş ve dışlanmak istenmiştir. Bunlara cevaben "Ben tarihçeci değilim, Üstad ayet hadis okumuyor mu?" diyerek bu eleştirileri esfle karşılamıştır. Kendisini kuyu dibinde görüp nasihatlerini tutmayan *Risâle-i Nûr* talebelerinin işlerine karışmamıştır.

4. Feyzi Efendi'nin tam olarak anlaşılmayan bir yönü "milliyetçilik" anlayışıdır. Tezimiz tasavvuf tezi olduğu için onun bu yönüne uzunca değinemedik. Feyzi Efendi "İslamiyet ruhumuz, Türklük bedenimizdir." anlayışını ortaya koymuş ve müspet milliyetçiliği benimsemiş bir âlimdir. "Hamiyet-i diniyye, hamiyet-i milliye ve sadakat-i vataniyye. Bu üçü bir arada olursa onulmayacak yaramız yoktur." sözüyle bu noktaya dikkatleri çekmiş, vatan ve milletini sevmenin fitrî olduğunu, imanı ve ırzı korumanın vatani korumakla mümkün olacağını ifade etmiştir. Kendisi anne ve baba tarafında "seyyit" olduğu halde Türk milletini dine hizmetlerinden dolayı daima takdir edip övmüştür. Feyzi Efendi tam bir vatanperverdir ve vatana ihanetin affı mümkün olmayan ve nesilden nesile intikal eden bir suç olduğunu söylemektedir. Onun vatan ve millet sevgisi hiçbir zaman bir parti sempatanlığı tarzında olmamıştır. Bir siyasî partiye üye değildir. Görüştüğü kişilere böyle bir propaganda yapmamıştır. Kimseye herhangi bir yere oy verin dememiştir. Ama milliyetçilik cereyanı daha çıkmadan haber

vermiş ve destek olunmasını veya aleyhinde olunmamasını istemiştir. Görüştüğü her kesimden her görüşten insana müspet hareket etmeyi tavsiye etmiş fitneye sebep veren her şeyden sakındırmıştır.

Mehmet Feyzi Efendi kırk bir yıl cuma namazları dışında ve yazları on beş gün kır gezisi haricinde evinden dışarı çıkmamış olmasına rağmen hayatı evine gelen ziyaretçileri eğitmek ve irşat etmekle geçmiştir. Toplumdan habersiz olmamış, insanların, ülkesinin problemlerine bigâne kalmamıştır. Bütün gücüyle herkese rahmet olmaya, yol göstermeye sıkıntılara çare üretmeye gayret etmiştir. Kendisini din, iman ve Kur'an hizmetine adanmış, bu uğurda her fedakârlığı yapmış, her sıkıntıya katlanmıştır. Millî ve manevî değerleri ayakta tutmaya gayret etmiş ilmin aydınlığından yürümeye teşvik etmiştir. Böylelikle yaşadığı beldenin insanlarında manevî bir dönüşüm meydana getirmiştir. Yaşadığı devrin bir bölümünde Kur'an'ın yasak olmasına rağmen ve toplum inanç bakımından yozlaşırken onun yaşadığı belde Kur'an okuma ve okutma konusunda hala güçlü bir alt yapıya sahiptir. Talebeleri ve sonraki kuşaklarda birçok ilim adamı ve kâfîler yetiştirmeye devam etmektedir. Her yıl Kastamonu'da Feyzi Efendi'yi anma haftası düzenlenmekte, bu faaliyet binlerce kişinin katılımıyla icra edilmektedir. Feyzi Efendi'nin bıraktığı izler ve onun mirası olan ilmî ve Kur'anî şuur Kastamonu ve çevresinde yaşayanların gönüllerinde hala etkisini sürdürmektedir. Feyzi Efendi'yi anlama çabalarının bununla sınırlı kalmayacağını düşünüyor, bu çalışmamızın onu gelecek kuşaklara aktaracak diğer çalışmalara destek vermesini umuyorum.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. (1989). “Aköz”, *DİA*, II, 284, İstanbul.
- Aclûnî, (1988). (v. 1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Açıkgenç, A. (2008). “Said Nursî”, *DİA*, XXXV, 565-572, İstanbul.
- Ahmed b. Mübârek, (2004). *el-İbrîz min Kelâmi Seyyidi 'Abdilazîz ed-Debbâğ*, Dâru Sâdır, Beyrut.
- Ahmed, (ts.). Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî (v. 241/855), *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır.
- Akfirat, O. (2001). (v.1967), *Erenlerin Kalp Gözü-Basiretü's-Sâlikîn*, çev. Ali Arslan, Pamuk Yay., İstanbul.
- Algar, H. (2005). “Muhammed Pârsâ”, *DİA*, XXX, 563-565, İstanbul.
- Altıkulaç, T. (1999). “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, XX, 551-557, İstanbul.
- Altıkulaç, T. (2011). *Zorlukları Aşarken*, Ufuk Yay., İstanbul.
- Altıntaş, H. (ts.). *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ, Ankara.
- Ashyüce, E. (2003). “Kastamonu'nun Yetiştirdiği Değerlerden Mehmet Feyzî Efendi”, *Türkiye'nin Yüreği Kastamonu*, Yesevî Yayıncılık, ss. 19-20 ve 148-150, İstanbul.
- Atasoy, İ. (2009). *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzî Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Ateş, S. (1993). “Cüneyd-i Bağdadî”, *DİA*, VIII, 119-121, İstanbul.
- Ateş, S. (2002). “Kutub”, *DİA*, XXVI, 498-499, İstanbul.
- Atile, M. (1994). *Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı Şahsiyeti Ve Düşünceleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, V+92, Ankara.
- Aydın, M. A. (1989). “Ahvâl-i Şahsiyye”, *DİA*, II, 192, İstanbul.
- Azamat, N. (1988). “Abdülhakim Arvâsî”, *DİA*, I, 211-212, İstanbul.
- Azamat, N. (1989). “Ahmed Amiş Efendi” *DİA*, II, 43-44, İstanbul.
- Azamat, N. (2002). “Kuşadalı İbrahim Efendi”, *DİA*, XXVI, 468-470, İstanbul.
- Azamat, N. (2004). “Melekût”, *DİA*, XXIX, 47-48, İstanbul.
- Baltacı B. (Editör). (2013). *Kastamonu'nun Manevi Mimarları-I -Mehmed Feyzî Efendi-*, TÜRKAV Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu.
- Baltacı, B. (2014). “Dinî ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet: Mehmet Feyzî Efendi”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi –Gönül Sultanları Buluşması-*, III, 177-195, Eskişehir.

- Baltacı, B. (2010). “Şallıoğlu, Mehmet Feyzî”, *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul.
- Baltacı, B. (2012). “Türk Tefekküründe İnanç ve Fikir Yönüyle Bütüncül Bir Din Anlayışı -Mehmet Feyzi Efendi'nin Düşünce Sistemi-,” *Türk Tefekkür Dünyası Bilgi Şöleni*, Yayınlanmamış Tebliğ, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Baltacı, B. (2014). “Mehmet Feyzî Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri ve Kur'an'dan Yaptığı İktibasların Tefsir Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları-*, ss. 125-132, Kastamonu.
- Baltacı, B. (2015). “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve Görüşleri”, *Kastamonu Lahikası Sempozyumu*, Yayınlanmamış Tebliğ, Kastamonu.
- Baltacı, B. (2015). "Son Devrin Önemli Âlim ve Mütefekkirlerinden Mehmet Feyzî Efendi -Referans Değerlere Bir Katkı-", *Medeniyet İnşası Türkiye Vizyonu Kongresi*, Tasam (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi), Yayınlanmamış Tebliğ, İstanbul.
- Baltacı, B.-Özdemir, A. (2014). “Son Dönem Mütefekkirlerinden Mehmet Feyzi Efendi'nin “Fütüvvet” Anlayışı”, *II. Uluslararası Harakâni Sempozyumu*, Yayınlanmamış Tebliğ, Kars.
- Baltacı, N. (2009). *Ebû Saïd el-Harrâz'ın Kitâbu'l-Keşf Ve'l-Beyân, Kitâbu'l-Hakâik ve Kitâbu'l-Ferâğ Adlı Üç Risalesindeki Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baltacı, N. (2014). “Mehmet Feyzî Efendi'nin Kendi Hayat Safhalarını İfade Ederken Kullandığı Tasavvufî Kavramlar (Hubbî, Cübbî, Sükûtî, Tûrâbî)” *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ss. 147-156, Kastamonu.
- Beğavî, (1983). *Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî (v. 516/1122), Şerhu's-Sünne*, Beyrut.
- Beki, M. (2007). *Said Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ SOBE, İstanbul.
- Beyhakî, (2003). Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (v. 458/1066), *Şu'abu'l-Îmân*, Bombay.
- Birişik, A. (2002). “Kıraat”, *DİA*, XXV, 426-433, İstanbul.
- Buhârî, (1410/1990). *Ebû 'Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Cû'fî (v. 256/870), Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Tah. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut.
- Buhârî, (2005). *el-Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire.
- Canan, İ. (2002). “Kenzü'l-Ummâl”, *DİA*, XXV, 262-263, İstanbul.
- Cebeci, L. (2003). “Mefâtihu'l-Ğayb”, *DİA*, XXVIII, 348-350, İstanbul.

- Cebecioğlu, E. (1995). “Mehmed Feyzî Efendi,” *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, I-X, Şule Yayınları, X, 291-293, İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul.
- Cici, R. (2000). “İmâmzade, Muhammed b. Ebû Bekir”, *DİA*, XXII, 210-211, İstanbul.
- Cürcânî, S. Ş. (2003). (v. 816 h.) *Kitâbü't-Ta'rifât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut.
- Çelenligil, M. Z. (1996). *Tehassür*, haz. Muzaffer Ertaş, Kemal Topçu, Kastamonu.
- Çelik, A. (2008). “Rûhu'l-Me'ânî”, *DİA*, XXXV, 213-214, İstanbul.
- Çifci, F. (1995). *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, ss. 249-252, Ankara.
- Dağdeviren, A. (2008). “Kur'an Tilâvetinde Temsil”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 12, sy. 35, ss. 49-61, Erzurum.
- Dartma, B. (2002). “Kur'an Okumanın Anlamı”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 38, sy. 3, ss. 137-146, Ankara.
- Demirli, E. (2012). “Vahdet-i Vücûd”, *DİA*, XLII, 431-435, İstanbul.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Duysak, A. (1995). *Mehmed Feyzî Efendi'nin Hayatı Şahsiyeti ve Düşünceleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, ss. II+64, Ankara.
- Ebû Dâvûd, (1409/1988). Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-III, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut.
- Eraydın, S. (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİF Yay., İstanbul.
- Erzurumlu, İ. H. (1984). *Marifetnâme*, Kit-San, İstanbul.
- Gazzâli, (ts.). *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Daru Kuteybe, Beyrut.
- Göktaş, V. (2002). *Muhammed Es'ad-ı Erbilî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Göktaş, V. (ts.). “Mevlânâ ve Edep”, <http://www.feyzdergisi.com/icerik/2493/mevln-ve-edep-doc-dr-vahit-goktas.html>, (31.10.2015 tarihli erişim).
- Gölcük, Ş.-Bebek, A. (1995). “el-Fıkhü'l-Ekber”, *DİA*, XII, 544-547, İstanbul.
- Görgün, H. (2010). “Şerkâvî”, *DİA*, XXXIX, 11-13, İstanbul.
- Güzey, A. R. (1998). “Mehmed Feyzî Efendi'nin Dinî ve Sosyal Hayat İçin Ele Aldığı Bazı Konular”, *Feyiz Pınarı Sempozyumu*, ss. 41-53, İstanbul.
- Hâkim, (ts.). Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut.

- Harrâz, (ts.). Ebû Saîd (v. 286/899), *Kitâbu'l-Ferâğ*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu, nu. 2713, vr. 71.b–78.a.
- Has, Ş. S. (1997). “Halebî”, *DİA*, XV, 231-232, İstanbul.
- Has, Ş. S. (2006). “Mülteka'l-Ebhur”, *DİA*, XXXI, 549-552, İstanbul.
- Heyet, (ts.). *Ebu'l-Hasan Harakânî*, Harakani Vakfı Yayınları, Kars.
- Hucvîrî, (1996). *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Hüdâî, H. M. (1863). *Tecvid-i Edaiye, (Kitabu'l-Cezerî ve Dürr-i Yetim'le birlikte)* Daru't-Tıbaati'l-Âmire, ss. 32+156+8, İstanbul.
- İbn Haldûn, (1988), *Mukaddime*, MEB Yay., Ankara.
- İbn Mâce, (ts.). Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v. 275 h.), *Sünen*, I-II, Dâru'l-Hadîs, Kahire.
- İbn Kesîr, (1983). *Şemâilü'r-Resûl*, çev. Naim Erdoğan, Temel Neşriyat, İstanbul.
- İbnü'l-Cevzî, (1403 h.). *el-Menâru'l-Münîf*, Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiyye, Haleb.
- İbrahimusta, S. (2002). *Mehmed Feyzî Efendinin Hayatı Ve Düşünceleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, ss. II+25, Ankara.
- İbrahimusta, S. (2002). *Mehmed Feyzî Efendinin Hayatı Ve Düşünceleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, ss. II+25, Ankara.
- İmam-ı Rabbanî. (ts). *Mektûbât*, trc. Abdulkadir Akçiçek, Merve Yay., İstanbul.
- İskenderî, İ. A. (1990). *Tasavvufî Hikmetler -Hikem-i Ataiyye-*, çev. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İslamoğlu, S. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-1928)*, Selçuk Ü. SOBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- İz, M. (1995). *Tasavvuf*, Kitabevi, İstanbul.
- Kadı İyaz, (2012). (v. 1149 m.) *Şifâ-i Şerif*, çev. Suat Cebeci, Akçağ, Ankara.
- Kalaycı, Ş. (1996). *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Kalaycı, Ş. (ts.). *Günümüzde Bir Alp-Eren*, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Kalaycı, Ş. (ts.). *Karanlıktan Nur'a*, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Kandemir, M. Y. (1993). “el-Câmiu's-Sahîh”, *DİA*, VII, 114-123, İstanbul.
- Kandemir, M. Y. (2010). “Şemâil”, *DİA*, XXXVIII, 497-500, İstanbul.
- Kaplan, H. (2010). “Şa'rânî”, *DİA*, XXXVIII, 347-350, İstanbul.
- Karaçam, İ. (1991). *Kur'an-ı Kerim'in Fazîletleri ve Okuma Kaideleri*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul.

- Karlığa, H. B. (1996). "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 518-530, İstanbul.
- Kasır, H. A. (1999). *Erzurum Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kertiş, N. (1999). *Kastamonu Yatırlarının Sosyal Bütünleşme Açısından Bölge Halkı Üzerindeki Tesirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Sosyoloji ve Antropoloji Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, M. E. (1999). "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, XX, 493-516, İstanbul.
- Köprülü, O. F.-Uzun, M. (1989). "Akşemseddin", *DİA*, II, 299-302, İstanbul.
- Kurnaz, C.- Tatcı, M. (2010). "Şâbân-ı Velî", *DİA*, XXXVIII, 208-210, İstanbul.
- Kuşeyrî, A. N. (1993). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî 'İlmi't-Tasavvuf*, Dâru'l-Hayr, Beyrut.
- Küçük, H. (1980). *Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, Türdav, İstanbul.
- Küllüoğlu, R. (1996). *Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul.
- Küllüoğlu, R. (1998). "M. Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Feyiz Pınarı Sempozyumu* (Mehmed Feyzî Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I), ss. 24-40, İstanbul.
- Mâlik, (1411/1990). Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes (v.179/795), *el-Muvatta'*, (Yahyâ b. Yahyâ Nüshası), Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut.
- Mansûr Ali Nâsif, (1969). *et-Tâc el-Câmi'u li'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, Mektebetü Pamuk, İstanbul.
- Mert, H. (2001). *Türk Dünyasına Açılan Şehir Kastamonu*, ss. 42-44, Ankara.
- Mevlânâ, (1997). *Mesnevi*, çev., Şefik Can, İstanbul.
- Mevlânâ, C. R. (2010). *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara.
- Mustafa Rasim Efendi (2008). *Tasavvuf Sözlüğü*, haz. İhsan Kara, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Müslim, (1412/1991). Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261 h.), *Sahîhu Müslim*, I-V, Tah. Muhammed Fuâd 'Abdûlbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- Namlı, A. (2001). "İsmail Hakkı Bursevî", XXIII, 102-106, İstanbul.
- Nursî, B. S. (1977). *Sözler*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul.
- Nursî, B. S. (1991). *Tarihçe-i Hayatı*, Sözler Yay., İstanbul.
- Nursî, B. S. (1993). *Emirdağ Lahikası*, Sözler Yay., İstanbul.
- Nursî, B. S. (1995). *Kastamonu Lahikası*, Sözler Yay., İstanbul.
- Nursî, B. S. (2009). *Eski Said Dönemi Eserleri*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, B. S. (ts.). *Mektûbât*, Tenvir Neşriyat, İstanbul.

- Öngören, R. (2011). "Tasavvuf", *DİA*, XL, 119-126, İstanbul.
- Özdağ, M. (1992-1995). *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizler*, I-VI, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Özdağ, M. (1996). *Feyizlerden Damlalar*, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Özdağ, M. (1998). "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevi Kimliği ve Tasavvufî Yönü", *Feyiz Pınarı Sempozyumu*, ss. 55-70, İstanbul.
- Özdağ, M. (2002). *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizler-VII*, Doğuş Yayınları, Adapazarı.
- Özdağ, M. (2007). *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizler-VIII (Tuzaklar ve Uyarılar)*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu.
- Özdağ, M. (2010). *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzî Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu.
- Özdemir, A. (2014). "Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz", *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu*, ss. 209-217, Kastamonu.
- Özden, H.-Çuhadar, C. (2014). "Kastamonulu Âlim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet-Vatan ve Millet Kavramları", *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu*, ss. 133-146, Kastamonu.
- Özel, A. (1989). "Ali el-Kârî", *DİA*, II, 403-405, İstanbul.
- Özen, Ş. (2011). "Teftâzânî", *DİA*, XL, 299-308, İstanbul.
- Özer, A. (2010). "Mehmet Feyzî Efendi", *Kastamonu Fedakârları*, Işık Yayınları, ss. 75-135, İzmir.
- Özerverli, M. S. (1995). "Emâlî", *DİA*, XI, 73-75, İstanbul.
- Özköse, K. (2012). "Ticanî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XLI, 130-133, İstanbul.
- Öztürk, M. (2009). "Sehl et-Tüsterî", *DİA*, XXXVI, 321-323, İstanbul.
- Öztürk, Y. N. (1988). *Tasavvufun Rûhu ve Tarikatler*, Sidre Yayıncılık, İstanbul.
- Râğıb, (2004). Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Fadl el-İsfehânî (v. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Serrâc, (2001). Ebû Nasr 'Abdullah b. 'Ali et-Tûsî (v. 378/988), *el-Lüma' fî Târîhi't-Tasavvufi'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Sofuoğlu, M. (1987), *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yay., İstanbul.
- Sühreverdî, (2005). Şihâbu'd-Dîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. 'Abdillâh (v. 632 h.), *'Avârifü'l-Me'ârif*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Sülemî, (1986). Ebû Abdirrahmân (v. 412 h.), *Tabakâtu's-Sûfiyye*, Tah. Nureddin Şerîbe, Halep.

- Şa'rânî, A. (ts.). *Keşfü'l-Ğumme 'an Cemî'il-Ümme*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut.
- Şahiner, N. (2009). "Mehmed Feyzî Şallıoğlu", *Üç Feyizli Nur*, ss. 19-92, Şahdamar Yayınları, İstanbul.
- Taftazânî, (1991). Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn el-Herevî el-Horâsânî (v. 792/1390), *Şerhu'l-Akâid*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul.
- Tan, N.-Tan Ö. (2005). "Şallıoğlu, M. Feyzî", *Gurur Kaynağımız Kastamonulular*, IV, 190, Ankara.
- Tatcı, M.-Yıldız, M. (2008). *Azîz Mahmûd Hûdâyî Dîvân-ı İlâhîyât*, H Yayınları, İstanbul.
- Tatlı, B. (2005). *Hadîs Tekniği Açısından Cibrîl Hadîsi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. SOBE, Ankara.
- Tatlı, B. (2014). "İslâm Garip Başladı Ve Sonunda Garip Hale Dönecek; Gariplere Ne Mutlu!" Hadisine Orijinal Bir Bakış Açısı Getiren Mehmet Feyzî Efendi'nin Peygamber ve Sünnet Anlayışı", *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları-*, ss. 89-124, Kastamonu.
- Tatlı, B. (2014). "İslâm Garip Başladı... Hadisine Orijinal Bir Bakış Getiren Mehmet Feyzî Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14, sy. 1, ss. 49-88, Adana.
- Tatlı, B. (2014). "Türk-İslâm Davasının Büyük Mütefekkeri Mehmet Feyzî Efendi (ö. 1989) ve Türk Dünyasına Birlik Reçetesi: İslâmiyet Ruhumuz, Türklük Bedenimizdir", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi –Gönül Sultanları Buluşması-*, II, 669-696, Eskişehir.
- Tirmizî, (ts.). Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre (v. 279 h.), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-V, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- Topal, Ş. (2010). "Şürübülâlî", *DİA*, XXXIX, 274-276, İstanbul.
- Topaloğlu, B. (2003). "Mârifetnâme", *DİA*, XXVIII, 57-59, İstanbul.
- Topçu, K. (1998). "Mehmed Feyzî Efendi'nin Sosyal İlişkileri", *Feyiz Pınarı Sempozyumu*, ss. 72-82, İstanbul.
- Toysal, T. Ç. (2009). *Üftâde Dîvanı (Transkripsiyonlu Metin-Dil İncelemesi-Dizin)*, Erciyes Ü. SOBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Tümer, G. (1996). *Hiristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem*, Ankara.
- Tüsterî, (1329 h.). Ebû Muhammed Sehl b. 'Abdillâh (v. 283 h.), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyyeti'l-Kübâ, Mısır.

- Yakupoğlu, C. (2004). “Mehmet Feyzî Efendi’den 21. Yüzyıl ve Ötesine Mesajlar”, *Yeni Çizgi (Dergisi)*, yıl 1, sy. 1, ss. 7-8, Kastamonu.
- Yazıcı, T. (2004). “Menâkıbü’l-Ârifîn”, *DİA*, XXIX, 114-115, İstanbul.
- Yılmaz, H. K. (1994). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul.
- Yılmaz, H. K. (1995). “Esad Erbili”, *DİA*, XI, 348-349, İstanbul.
- Yılmaz, H. K. (1996). *İslam Tasavvufu*, Altınoluk, İstanbul.
- Yunus Emre, (1990). *Güldeste*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yurdagür, M. (1997). “Harpûtî, Abdüllatîf”, *DİA*, XVI, 235-237, İstanbul.
- Yurtsever, M. M. (2001). “İsmail Hakkı Bursevî”, *DİA*, XXIII, 107-108, İstanbul.
- Yüksel, E. (1992). “Birgivî”, *DİA*, VI, 191-194, İstanbul.
- Zengin, A. Y. (2003). *Kastamonu Velileri*, ss. 143-163, İstanbul.
- <http://www.kastamonugezirehberi.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=37&page=3> (01.11.2015 tarihli erişim).

Sözlü Kaynaklar

- Ayşe Eroğlu (55, M. Feyzi Efendi’nin kızı), 18.07.2015 tarihli görüşme.
- Ayşe Eroğlu, 18. 06. 2015 tarihli görüşme.
- Ayşe Eroğlu, 18.10.2015 tarihli görüşme.
- Ayşe Eroğlu, 22.06.2015 tarihli görüşme.
- Burhan Değer (80, emekli din görevlisi, M. Feyzi Efendi’nin talebesi), 26.06.2015 tarihli görüşme.
- Celal Ünal (72, emekli öğretmen, M. Feyzi Efendi’nin sohbetinde bulunmuş), 17.07.2015 tarihli görüşme.
- Ekrem Kaş (77, emekli esnaf, M. Feyzi Efendi’nin sohbetinde bulunmuş), 23.06. 2015 tarihli görüşme.
- Enver Eroğlu (84, emekli esnaf, M. Feyzi Efendi’nin kayınbiraderi), 22.06. 2015 tarihli görüşme.
- Faik Küçük (81, emekli imam hatip, M. Feyzi Efendi’nin talebesi), 13.06.2015 tarihli görüşme.
- Mehmet Eroğlu (61, esnaf, M. Feyzi Efendi’nin damadı), 18.06.2015 tarihli görüşme.
- Musa Özdağ (62, emekli öğretmen, M. Feyzi Efendi’nin talebesi), 07.06.2012 tarihli görüşme.
- Musa Özdağ, 19.06.2015 tarihli görüşme.
- Muzaffer Ertaş (72, emekli öğretmen, M. Feyzi Efendi’nin talebesi), 13.06. 2015 tarihli görüşme.

Münip Şallıoğlu (44, müftü, M. Feyzi Efendi'nin oğlu), 08.09.2015 tarihli e-posta yoluyla verilen cevap.

Münip Şallıoğlu, 18.07.2015 tarihli görüşme.

Necati Kertiş (50, ilahiyatçı imam hatip, M. Feyzi Efendi'nin sohbetinde bulunmuş), 05.06.2015 tarihli görüşme.

Rafet Küllüoğlu (60, emekli öğretmen, M. Feyzi Efendi'nin talebesi), 24.06.2015 tarihli görüşme.

Selahattin Polat, Prof. Dr. (59, Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi, M. Feyzi Efendi'nin talebesi), 16. 06. 2015 tarihli e-posta yoluyla cevaplandırılan görüşme.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Naile BALTACI
Doğum Yeri ve Yılı : Ankara 23.01.1973
Medeni Hali : Evli
Ev Adresi : Candaroğulları Mah. Miralay Halit Bey Cad. Tuna Sit. B Blok
 No: 27/10 - Kastamonu
İş Adresi : Kastamonu Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi /Kastamonu
Telefon : 0505 581 80 73
E-Posta : nailebaltaci37@gmail.com

EĞİTİM DURUMU

(2005-2009) : Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
 Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı,
 Konya.
(1992-1996) : Lisans, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
(1984-1991) : Ortaokul ve Lise, Kastamonu İmam Hatip Lisesi.
(1983-1984) : Kastamonu Müftülüğü, İsmailbey Kız Kur'an Kursu.
(1978-1983) : İsfendiyarbey İlkokulu, KASTAMONU.

YABANCI DİL : Arapça

İŞ TECRÜBESİ

(2012-...) : Kastamonu Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Kastamonu.
(2007-2012) : Kurttepe Anadolu İmam-Hatip Lisesi, Çukurova/Adana.
(2006-2007) : Pozantı İmam-Hatip Lisesi, Pozantı/Adana.
(2004-2006) : Mamak İmam-Hatip Lisesi, Ankara.
(2002-2004) : Yavuz Sultan Selim İÖO, Ankara.
(1999-2002) : Mamak İmam-Hatip Lisesi, Ankara.
(1996-1999) : Esatpaşa İmam-Hatip Lisesi, Üsküdar/ İstanbul.